Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht 1838

https://hdl.handle.net/1874/9799

5 Oct 1578

Tijdschrift

voor

GESCHIEDENIS OUDHEDEN

en

STATISTIEK

van

UTRECHT

met Afbeeldingen.

4e Jaargang 1838.

N. VAN DER MONDE.

Amersfoort in 1559.

Steend. v. de Lapotterie. Gorcum.

REDEVOERING

TER

HISTORISCHE HERINNERING

DER

UNIE VAN UTRECHT,

VOOR TWEE HONDERD VIJFTIG JAAR
GESLOTEN.

(*Uitgesproken te* Utrecht, *in Nov.* 1828.)

Gedenkdagen hebben voor den mensch iets aantrekkelijks. Zij verlevendigen de indrukken, die, vroeger aanwezig, later vaak verdwenen, en welker hernieuwing voor de ontwikkeling van menschelijke krachten en vermogens vaak noodig en heilzaam is. — Daarom heeft men op dezelve in alle Genootschappen veelal hoogen prijs gesteld, en de dagen, die aan de Kerk, aan den Staat, aan Hoogeschoolen en letterkundige vereenigingen, hare gewigtigste gebeurtenissen voor den geest roepen, werden daarom als ware feestdagen gevierd. Voor weinige jaren vierde de Protestantsche Kerk het derde Eeuwfeest der Hervorming; nog later, Nederland het vierde Eeuwfeest der Boekdrukkunst, die teelt van haren vrijen en wetenschappelijken grond, en ook daarna herdacht Leijdens Hoogeschool aan hare grondvesting voor derdehalve Eeuw. — En niet verloren waren de indrukken dier dagen.

Die laatste gebeurtenis nu stond in verband met de grondvesting onzer Republiek, eenmaal in de Geschiedenis zoo schitterend. En zou de Nederlander dan aan hare grondvesting niet gedenken? Zou men in Utrechts muren de herinnering aan de Unie van Utrecht niet verlevendigen? —

Ja! Mijne Landgenooten! Er is in den loop van deze week een tijdvak van derdehalve Eeuw voorbij, sints de vergadering zich verzamelde, binnen de muren dezer grijze stad, die, als afgevaardigden uit zoo vele Nederlandsche Gewesten, hier het ver-

bond beraamden en teekenden, dat aan het begin van het jaar 1579 werd bekrachtigd, en het bolwerk werd der Nederlandsche Vrijheid. En die gedenkdag ga voor ons niet onopgemerkt voorbij. Althans, daar mij heden deze spreekbeurt ter vervulling was opgedragen, wenschte ik mijn Vaderlandsch gevoel te ontlasten, en aan eene *historische herinnering der Unie van Utrecht* zij deze Rede gewijd.

Maar, ik gevoel het; niet langer heeft de Unie van Utrecht dat belang, hetwelk dezelve voormaals in onze Republiek inboezemde. Toen voor 50 jaren, bij het tweede Eeuwfeest der Unie, de geleerde Bondam in de Akademische Gehoorzaal, gelijk een eeuw vroeger de Hoogl. van de Poll, bij het eerste Eeuwfeest, sprak, toen mogt dit teregt een nationaal feest des Nederlandschen Volks heeten, en geen wonder, dat ook een 'sGravesande en anderen, van den Christelijken leerstoel dat gevoel Godsdienstig door de Geschiedenis trachtten te leiden; want toen nog stond de Republiek dáár, en handhaafde hare plaats in Europa; en nog schaarden zich de vrienden van het vaderland rondom de Unie, als het algemeene bolwerk, en vereenigingspunt des volks.

Maar de Republiek der Nederlanden is verdwenen; zij behoort reeds aan de Geschiedenis, en niet langer aan de bestaande staatkundige wereld; bij haren val stortte de Unie in, en ruimde hare plaats in aan de Grondwetten van Staat. Zoo is dan de Geschiedenis der Republiek en der Unie eene geslotene, eene voleindigde, Geschiedenis geworden. Daarom viert men thans, of aan het begin des volgenden jaars, niet meer het plegtig eeuwfeest derzelve. Maar zou het daarom minder pligt blijven voor elken Nederlander, die belang stelt in de Geschiedenis zijns Vaderlands, op zulk een tijdstip zich aan de grondlegging zijner Republiek te herinneren?

Althans hier, hier voegt ons in dit jaar zulk eene herinnering. Van dit spreekgestoelte zijn alle staatkundige onderwerpen verbannen. Ook dit wenschte ik in deze rede te vermijden, en het zal daarom volstaan eene eenvoudige *historische herinnering van de Unie* U voortedragen, door U geheel te

verplaatsen in de tijden van dit plegtig verbond des Nederlandschen Volks, en U deszelfs aard en hoog belang voor de Nederlandsche Republiek te doen kennen.

Tweeledig zal dan mijne Rede zijn,

Eerst zal ik U geschiedkundig de voorbereiding en sluiting der Unie, uit de langzame ontwikkeling van zoodanig een verbond, doen kennen; en *dan* de Unie zelve in haren aard, inhoud en belang voorstellen. — Verlaten wij dan in onze gedachten de eeuw, waarin wij leven, en verplaatsen wij ons in de 16de Eeuw, op het groote tooneel van onlusten in Nederland.

1.

Op een klein gedeelte der Europesche Kaart, tusschen Duitschland, Frankrijk, Denemarken en de Noordzee, vertoonen zich Nederlandsche Gewesten, die aan Rijn, Maas en Schelde den uitgang en afloop zeewaarts vergunnen. — Deze Gewesten, vroeger door Germaansche en Belgische stammen bevolkt, stonden in onmiddellijk verband met Duitschland en Frankrijk, en werden door hen in de middeleeuwen als leenen uitgegeven aan Graven, Hertogen, Bisschoppen en Heeren. Op dien grond hadden de aloude Batavieren zich tegen over de Romeinen doen gelden, later de Friezen tegen over de Franken, en Belgen en Vlamingen zich door veerkracht en *industrie* onderscheiden. Maar de Leenregering gaf aanleiding tot verschillend belang, daar, bij dat oppergebied der Leenmannen, elk gewest zijne bijzondere inrigting, wetten, tongval, en staatkundig belang had, Bijzondere oorlogen voerde, belastingen inde, en verbonden sloot. Onderling bestreden ook de Nederlandsche gewesten elkander, en voerden oorlog, als vreemde naburige Staten; want het waren geene gedeelten van denzelfden Volkstam, onder verschillende Vorsten verdeeld, maar veeleer verschillende stammen van Germaanschen oorsprong. Zoo zetelden deze verscheiden stammen op Nederlandschen grond, en het liet zich naauwelijks aanzien, dat uit dezelve zich eenmaal één Nederlandsch Volk, gunstig en gelukkig, zou kunnen ontwikkelen. Hoe toch zou men zoo verschillende be-

langen kunnen vereenigen? Hoe het gebied van zoo vele souvereine Graven, Hertogen, Bisschoppen, Heeren vernietigen, en eenheid brengen in dezen baijert? hoe vooral, te gelijk met Staatkundige eenheid, onder één Vorst, die vereeniging van geest en volkskarakter daarstellen, die de eenige bestendige band is der Volkeren, het eenige middel, om hen te behoeden voor binnenlandsche onlusten, verdeeldheid en wanorde? — En echter dit groote vraagstuk der geschiedenis en staatkunde werd door den loop der tijden opgelost.

Immers aldus mogt de oppervlakkige beoordeelaar onzer Staatkundige geschiedenis vragen; zoo mogten bijna allen, die den loop der volgende gebeurtenissen niet konden nagaan, oordeelen; maar een magtiger Hand leidt de lotgevallen der Volken, en dan werken de staatkundige en huisselijke betrekkingen mede, om dien raad te volbrengen. Reeds ziet men in onze Vaderlandsche geschiedenis der middeleeuwen allengs eene toenadering ontstaan der gewesten, door zoo verscheiden belangen verdeeld. En van waar ontstaat die toenadering en vereeniging? Van dezelfde oorzaak, waar door deels die verdeeldheid bevorderd was, t. w. van de Leenmannen. Één belang begint onder een en denzelfden Leenheer verschillende Gewesten te vereenigen. Allengs verhieven sommigen onder de Nederlandsche Leenmannen zich boven anderen. De Graven en Hertogen werden magtiger, en derzelver gebied geraakte daardoor aan aanzienlijker huizen en aan Vorstelijke geslachten. Reeds vroeg is Holland met Zeeland en Westfriesland vereenigd; en hetzelfde Grafelijke huis verbindt in de 14de Eeuw deze Gewesten met het afgelegene Henegouwen; zoo werd het Henegouwer huis de eerste band ter vereeniging van Nederlandsche Gewesten. Reeds was Utrecht met Overijssel, en deels ook met Groningen, vereenigd. Dan het wassend gezag der Graven deed hen op vermeerdering en uitbreiding van magt, op vereeniging van Gewesten bedacht zijn; daarom zag men dien band in de 15de Eeuw door het Bourgondische huis vaster aangeknoopt, toen deszelfs Hertog, nevens Holland, Zeeland en Vriesland, de meeste der zuidelijke Gewesten bestierde. Hier ontstond alleen de

onderlinge band der Gewesten, maar die eerst geheel tusschen al de Nederlanden werd toegehaald onder Karel V.

Karel V.! daar trad hij op, als de grootste Monarch van zijnen tijd, die in de politieke wereld wilde vervangen, wat Rome in de kerkelijke had daargesteld, en eene algemeene Europeesche monarchie vestigen. Reeds strekt hij zich uit over Latijnsch en Germaansch Europa, en Spanje en Italie, en Duitschland en de Nederlanden bukken voor den magtigen, die aan gindsche zijden der zeeën, in Asia, zijn gebied voert. Zijn geest omvat het groot geheel, en het gelukt hem, door erfenis, veroveringen, huwelijksbetrekking en bisschoppelijke zwakheid, al de Nederlandsche gewesten aan zijn gebied te onderwerpen. Zie daar, — wie had het voor drie eeuwen kunnen vermoeden? — ziedaar eenheid in die verscheidenheid, ziedaar althans eenheid van bestier ingevoerd, en daardoor eene eenheid van regering, wetten, zeden en taal, al ras voorbereid door den invloed van den gemeenschappelijken Vorst. Zoo scheen het, als of die vereeniging der gewesten zich langzaam ontwikkelde, en waarlijk reeds rijpte in het brein van den Landsheer het grootsche ontwerp, om al de Nederlanden tot één koningrijk te vereenigen. — Ziet! wat ontbrak er nog aan den band der gewesten?

Het voornaamste en het noodigste; — staatkundige eenheid is nog geene volksvereeniging. Daarvoor nog was de 16 eeuw niet rijp. Ik bedoel niet zoo zeer, dat hij de Nederlanden onder verschillende titels bezat, en in dezelve verschillend gezag uitoefende; maar nog ontbrak de zedelijke eenheid des volks, de overeenstemming van geest en denkbeelden, die alleen de inwendige duurzaamheid van het volksbestaan waarborgt. Deze kon door geene keizerlijke verordeningen worden daargesteld. Maar van waar dan deze band des volks? — Dáár boven was zij besloten, en door menschelijke hulpmiddelen werd zij op aarde gevestigd. De middeleeuwen waren voorbij, en de Germaansche volken kwamen tot rijpheid. De menschelijke geest ontwikkelt zich. Europa herleeft, en ten bewijze daarvan breekt de hervorming door, door den loop der eeuwen voorbereid en

eensklaps uit Saksen en Zwitserland over Europa verbreid. Hierdoor ontving Nederland een algemeen punt van vereeniging, krachtiger dan de staatkunde. De ontwikkeling en rijping van den mannelijken geest der Germaansche volken, kreeg een' schok door de hervorming, en in de eeuw, waarin de menschelijke geest alle boeijen afwierp, ademde men ook hier te lande voor vrijheid en eischte vrijheid van Godsdienst en geweten. — Maar Karel de V. verzet zich. Spanje paart zich aan Rome, en Inquisitie en Bloedplakaten zijn de geduchte wapenen, waarmede men de vrijheidlievende Nederlanders wil temmen; als of de vrijheidlievende geest gereed ware voor de dwingelandij van Spanje te bukken. Neen! aller belang wordt één belang; aller geest één geest; en reeds ontwaakt geheel Nederland in den zelfden strijd tegen Plakaten en Inquisitie. — Zoo bood dan ook de politieke toestand een gemeenschappelijk vereenigingspunt aan, hetwelk de Nederlanders van verschillende gewesten, Roomschen, zoowel als Onroomschen, door één belang tot één doel vereenigde. Het is de strijd tegen dwingelandij, die door allen gelijkelijk wordt aangegord, het is de zedelijke kracht van een ontwakend en zich ontwikkelend volk.

Had deze zich nu reeds aan de staatkundige eenheid kunnen paren, dan voorzeker beloofde die uit- en inwendige volksvereeniging de schoonste vruchten, maar juist was die eenheid van geest in strijd met het gebied van Spanje, en het ware voorzeker te duchten, dat dit tot algemeene regeringloosheid en al derzelver rampzalige gevolgen zoude hebben aanleiding gegeven, had men niet dadelijk gezorgd, die inwendige vereeniging uitwendig te vestigen; ware niet ten spoedigste voor Nederland Willem van Oranje verrezen. Hij staat daar, aan het hoofd van den geheiligden opstand, als de aanvoerder van den gehcelen strijd, die in Nederland wordt gestreden; Hij, de gunsteling van Karel, meer nog — der Voorzienigheid, omdat hij de beschermer was der Nederlanders. Hij, wiens edele borst doordrongen was van vrijheidsvuur; hij was te gelijk de aanvoerder van Hervorming en Staatkundig leven; Hij trekt zich de belangen der verdrukten aan, gordt zich aan

de spitse ten strijde, en behalve de Egmonds en Hoorns, en Aldegondes, heeft Neêrland een Oranje, wien het volgt op de bane der Eere.

Van nu af aan was Hij de ziel van aller werkzaamheden en bewegingen; door en uit hem werden alle raadslagen geleid. Willem de Zwijger ontdekte de geheimen der Vorsten, maar openbaarde zijne verborgen raadslagen aan niemand. Vervuld met dien zelfden geest van vrijheid der Godsdienst en des gewetens en des staats, was hij bedachtzaam, en veruitziend; gematigd van aard, temperde hij de voortvarenheid der opgewondenen; en in zijnen geest rijpte allengs het denkbeeld van de vestiging der volksvrijheid; want dáár was het vereenigingspunt der Nederlanders.

Allengs verzette Nederland zich dan ook krachtiger tegen Spanje; de strijd ontwikkelde zich, naar mate de menschelijke geest zich meer ontwikkelde, en de zaak des Volks werd de zaak der Edelen en Grooten. Maar hoe zou één man, hoe groot ook van geest, die gemoederen, door driften en hartstogten, door persoonlijk belang en vorstelijke gunst, door vrees voor lijf en goed, of onvertsaagdheid van geest, zoo verscheiden, kunnen vereenigen? kan daartoe die eenheid van geest volstaan, die allen gelijk belang deed beoogen?

Neen! Oranje had het doorzien, en de bedachtzame staatsman bedroog zich niet, dat hij die Nederlandsche gewesten door *Verbonden* moest vereenigen, zouden de gemoederen vereenigd blijven; dat beaamden onze vaderen, en in de trapswijze ontwikkeling der verbonden, die zich eindelijk in de Unie oplossen, zien wij dien geest heerlijk uitgedrukt. Volgen wij hier den gang der Verbonden.

De zaak des volks was de zaak der Edelen en Grooten geworden. Maar het was den Nederlander niet genoeg de volkstem door paskwillen en vlugschriften te openbaren; dit liet men over aan de volksmenners; de *Edelen*, van de billijkheid hunner zake bewust, sloegen een anderen weg in; zij vereenigden zich door een plegtig *verbond*, dat het Noorden en Zuiden in gelijk

belang deed optreden, en in vertrouwen op hunne zaak leveren zij (1566) der Landvoogdes een Smeekschrift in. Dat was *het eerste verbond in Nederland gesloten*, ter verzekering van de zaak der vrijheid, of liever, om de stem des volks te doen horen. Maar van dit verbond, door de Nederlandsche Edelen gezamelijk aangeboden, was weder Willem van Oranje de bewerker, en de ziel der geheele handeling. De wijze staatsman echter, die meer wilde *zijn*, dan *schijnen*, bezigde hiertoe de hulp en medewerking van zijnen broeder, Lodewijk van Nassau. Maar toch bezielde zijn geest al de beraadslagingen der Nederlanders, en de strijd tegen bloedplakaten en inquisitie, waartegen het Verbond en Smeekschrift gerigt was, werd door zijne leiding en zijnen geest bestierd. Voorzeker edeler, rondborstiger, openhartiger, waardiger voor de zaak der vrijheid, kon de volkstem zich niet openbaren, dan door een plegtig verbond, niet in destilte, maar openlijk gesloten, eerbiedig bezworen, en, onder aanvoering van Brederode, der Landvoogdesse verklaard. Het was de grondsteen van het gebouw der Nederlandsche vrijheid.

Het scheen, als of deze zaak door vereende krachten van noordelijke en zuidelijke gewesten zou worden bevorderd, toen al ras de Beeldenstorm, zoo afschuwelijk in haren aard, als heilzaam in sommige harer gevolgen, uitbrak; al ras scheidden de Roomsche Edelen zich van de Onroomschen af; en het verbond liep te niet. Alva kwam over, de heul der Nederlanden; de Inquisitie woedde, en de tiende penning werd geheven, door Utrecht standvastig geweigerd. Nu verrees de Natie, en de tachtigjarige strijd nam een' aanvang. Oranje verzamelde in Duitschland een leger, en zocht elders hulp, toen in 1571 de Watergeuzen verrezen; reeds werd, in de vergadering der Hollandsche Staten, (1571) de zaak van den geheiligden opstand eenigermate geregeld; en Oranje als 's Konings Stadhouder verklaard. Hij trachtte van nu af aan meerder eenheid en verband onder de vrijheidzoekende gewesten te brengen, en in 1576 verbonden Holland en Zeeland zich te zamen, en droegen het

Hoog bewind aan Oranje op. Ziedaar een *tweede verbond*, maar van geheel anderen aard, dan dat der Edelen. Toen was het de stem eener verdrukte natie, die den strijd begint voor vrijheid en geweten. Nu de zamenwerking van benarde gewesten, door den beklagenswaardigen toestand des lands genoopt om in onderlinge hulp kracht te zoeken en eenheid. Intusschen van beiden was Willem van Oranje de ziel en de bewerker.

Hierdoor nu werd een *derde verbond* daargesteld van meerder belang en gewigt, de *Gendsche Pacificatie* genaamd. Immers reeds werd de oorlog al heviger, daar de woede der Spanjaarden toenam, en de Spaansche Furie te Antwerpen voor aller haat beslissend scheen te zijn. Al de zuidelijke gewesten, nevens Utrecht, vereenigen zich te Gend met de reeds verbondene gewesten van Holland en Zeeland, om de spaansche soldaten, die voorwerpen van den volkshaat, gezamelijk te verdrijven, alle geloofsvervolging te dempen en de provinciale wetten te handhaven. — Tegen dit verbond kon ook Spanje zich niet verzetten; maar de listige pogingen van Don Jan werden door Oranje ontdekt en vernietigd, terwijl de naijver der Nederlandsche Grooten jegens het aanzien van Oranje niets anders bewerkte, dan dat hij, niet slechts als Ruwaard van Braband, maar als geheimschrijver van den ingedrongenen Landvoogd Matthias het gebied van zaken in handen hield. (1578).

Ziedaar, door den loop van omstandigheden in de vroeger verdeelde en afgescheiden gewesten, reeds één belang heerschende, dat der vrijheid van vaderland en godsdienst, en reeds allen vereenigd in den *strijd voor haardsteden en altaren*; ziedaar verschillende verbonden gesloten, ter bevordering van de algemeene zaak des vaderlands; deze allengs in omvang toegenomen, nu reeds tusschen de meesten en afgelegen gewesten gesloten, en ziedaar vooral een der grootste mannen van zijnen tijd, Willem van Oranje, niet naar den uiterlijken schijn, maar inderdaad het hoofd van dit alles, het bezielend beginsel van aller werkzaamheden. Wat ontbrak er meer, om uit die verdeelde gewesten één vaderland daar te stellen?

Wat er aan ontbrak, gevoelde Willem, en in zijnen geest rijpte een ander ontwerp. Holland, Zeeland en andere noordelijke gewesten, ontwikkelden zich voor de hervorming, en streden tegen de Roomsche godsdienst; de zuidelijke gewesten streden tegen dwingelandij, tegen plakaten en inquisitie, maar niet verder. Dat verschil van godsdienstige denkbeelden bleef hem niet verborgen. Hij doorgrondde het, ook waar hij zweeg; vooral reeds had de Unie van Brussel, zoo het scheen, al die aanvankelijke zaden gesmoord, want de onderdanigheid aan den koning, de handhaving van de oude godsdienst waren daarbij bepaald, en de Raad van State en Staten Generaal verbonden zich hierdoor. Zoo schenen alle, reeds in Holland verder gerijpte, plannen verijdeld te worden, terwijl Willem van Oranje tegen deze handeling der Staten Generaal zich verzette, en een nieuw verbond vestigde, dat althans meer den geest, die in Holland heerschte, uitdrukte. Daarom werd een *noordelijk verbond* behoefte voor de zaak der volksvrijheid. — Daarenboven, hij gevoelde behoefte aan eene vereeniging der noordelijke gewesten, als verder van den vijand afgelegen, en wier rivieren tot den besten weerstand aanleiding gaven. Want te vergeefs zocht Willem door den Godsdienstvrede gelijkheid van godsdienstige voorregten intevoeren, waarvoor zijne eeuw nog niet rijp was, en mislukt waren de pogingen ter hulperlanging van Engeland en Frankrijk; gelukkig voorzeker, want Nederland moest hare vrijheid niet aan anderen, maar aan zich zelve dank weten; zij bewerkte dit, en de *Utrechtsche Unie* ontstond.

Door het verdrag van Don Jan was reeds de Gendsche Pacificatie ondermijnd en gedeeltelijk krachteloos geworden, en vooral de vestiging der volksvrijheid verder verschoven. Nu beproefde Oranje, reeds na 1576, een nader verbond der gewesten, en zijn onvermoeide geest spaarde geene moeite en ontzag geene belemmeringen, om dit groote werk tot stand te brengen. Niet, gelijk men op onzekere berigten wel eens meende, uit den geest van Elisabeth, maar van Oranje ging het uit, om, wat allengs was voorbereid, nu tot stand te brengen, t. w. een naauwer verbond tusschen de naderbij gelegene noor-

delijke gewesten. Reeds sints 1576 zocht hij die van Gelderland, Vriesland en Overijssel aan, om zich onderling te verbinden. Wat toch zou de vereeniging baten, indien Gelderland en Utrecht, wegens de rivieren de voormuren van Holland; indien zij, zoo belangrijk voor het noorden, niet naauwer verbonden waren? Ter goeder ure, was dan het Stadhouderschap van Gelderland open, en Oranjes broeder, Jan van Nassau werd in deze betrekking geplaatst.

Jan van Nassau, hij werd van nu voortaan de bewerker der Unie; want Willem, die bij het verbond der Edelen zich van zijnen broeder Lodewijk bediend had, bezigde tot dit gewigtige werk zijn' broeder Jan van Nassau; hij zelf toch, die de bewegende oorzaak van al deze ondernemingen geweest was, wilde wegens zijne betrekking tot den Koning en tot Matthias, niet aan het hoofd der onderhandelingen staan, en bestuurde liever de geheime draden van dit staatkundig weefsel. Jan van Nassau dan zocht al dadelijk de Staten van Gelderland tot eene nadere Unie met de noordelijke gewesten over te halen; en niet vruchteloos waren zijne pogingen. — Ik zal u geen verhaal leveren der verschillende onderhandelingen, die na 1576, eerst te Gouda en Bommel, later bij de Staten van Gelderland, Holland en Utrecht plaats hadden, waarvan onze geschiedschrijvers ons een getrouw berigt geven; maar wij herinneren u slechts, dat door dezelve dit werk was voorbereid, dat de betrekking van Willem, als algemeen Stadhouder van Matthias, en als Stadhouder van Utrecht, of Ruwaard van Braband, dit niet weinig bevorderden; toen de houding der Staten Generaal bij de Brusselsche Unie, en het eeuwig Edict, hem te meer overtuigden van de noodzakelijkheid eener nadere noordelijke vereeniging, wilde men immer de volksvrijheid vestigen; maar eerst de verheffing van Jan van Nassau in Gelderland deed eindelijk dit ontwerp rijpen, en nu verscheen, in Junij 1578, op den Gelderschen Landdag, een ontwerp der nadere Unie, waarbij ook de afgevaardigden der Utrechtsche Staten raadpleegden; hetwelk later hervormd en gewijzigd, in September te Arnhem door de afge-

vaardigden van verscheiden gewesten werd behandeld, en straks werd hetzelve bij de Staten der verschillende gewesten, in hunne vergaderingen, overwogen.

Nu rijpte allengs het ontwerp, en eindelijk scheen de tijd daar te zijn. Tegen den 25 November 1578 werden der Staten afgevaardigden te Utrecht beschreven, en daar verschenen die van Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht en Groningen; zij beraadslaagden over het Geldersche ontwerp, en, reeds op den 6 December, werd onder deze afgevaardigden de Unie vastgesteld, van daar verzonden aan de Staten der gewesten, om tegen den 10 Januarij 1579 te Utrecht, hun gevoelen uit te brengen. Dit gebeurde, en op den 23 Januarij was de gedenkwaardige dag, toen het verbond der Unie plegtig werd geteekend, en den 29 van de puie van ons Utrechtsch raadhuis met groote plegtigheid afgekondigd.

Zoo was dan de Unie van Utrecht gesloten! Onze verbeelding voert ons terug in onzen tegenwoordigen Akademischen gehoorzaal, in deszelfs vroegere gedaante. Daar, in *den tempel der wijsheid*, was toen het *voorportaal der vrijheid*. Het is, als of wij ons daar bevinden in die achtbare vergadering, waar vrijheidszucht en vaderlandsliefde gezeteld zijn. Het is, als of wij daar getuigen zijn van de wijze raadslagen der vaderen, die, bij den algemeenen haat tegen Spanje en deszelfs geweld, over de gewigtigste belangen des vaderlands raadplegen; ja! als of wij Jan van Nassau ook daar in zijne werkzaamheid beschouwen, hem al de geopperde bezwaren hooren wederleggen, de wankelenden aanmoedigen, en door oordeel en beleid de onderhandelingen tot een gewenscht einde zien leiden. Wie twijfelt er aan, hoe groot daar binnen die achtbare wanden de vaderlandsche vreugde geweest zij; hoe rond en oud Hollandsch de handdruk, toen op den 6 December, en meer nog op den 23 Januarij de Unie gesloten was, en hoe hartelijk daar ook, naar oud Hollandsche zeden, de dank aan de Voorzienigheid zij toegebragt, voor de neiging der harten en de besturing der raadslagen? Voorzeker gepaster bestemming kon aan deze eerbiedwekkende plaats niet gegeven worden, dan door de-

zelve, een halve eeuw later, tot een' tempel der wetenschappen, en ten middenpunt der hier gevestigde Universiteit te wijden. — En ziet, de zegen des Allerhoogsten vergezelde ook later deze raadslagen: want algemeen werd de Unie, ook na tegenstribbeling, in de vijf voornoemde gewesten aangenomen, al ras volgden Friesland en Overijssel, en, zoo het schijnt, ook Groningen; toen eindelijk Willem van Oranje openlijk door zijne handteekening toetrad tot de Unie, en door zijn gezag en zijnen invloed niet weinig dat verbond bevestigde.

II. Zoo verrezen de Vereenigde Nederlanden! Zoo ontstond de Republiek, die in de geschiedenis schitterde, en wier bestaan wij ons niet behoeven te schamen. Die Republiek toch was gevestigd op de Unie. — Maar, hier hoor ik de bedenking, of dan waarlijk de Unie de grondslag was der Republiek, en of dan een verbond, zoo gebrekkig als dit, in staat was die Republiek te vestigen, dan of dezelve veeleer bij toeval ontstond; bij toeval, misschien door de zedelijke kracht eenes volks in stand bleef? Ik gevoel, dat deze bedenking gewigtig is, en zij leidt mij daarom te eerder tot het andere deel mijner rede, waarin ik U deze *Utrechtsche Unie in haren aard, inhoud en belang voor Nederland kortelijk zal ontwikkelen.* Maar ik herhaal het, staatkunde en staatkundige twisten behooren hier ter plaatse niet; alleen geschiedkundig zal ik spreken.

1. Hoedanig was toch het verbond der Utrechtsche Unie? welke was hare *aard?* — Men heeft deze vraag vroeger en later gedaan, en verschillend beantwoord, al naar het verschillend oogpunt, waaruit men haar beschouwde, en naar de staatkundige grondregelen, van waar men uitging. Bedriegen wij ons niet, dan moet men in derzelver beoordeeling niet *staatkundig*, maar geheel *historisch*, te werk gaan. Beschouwt men de Unie in vergelijking met de onvervreemdbare regten der volken en der menschheid, of wel naar den maatstaf van het meer ontwikkeld natuur- en staats-regt van latere dagen, dan is men steeds meer of min onregtvaardig jegens het voorgeslacht.

Vergelijkt men haar met de grondwetten van onzen tijd, dan vergelijkt men ongelijksoortige zaken, en men zal den waren aard van het Utrechtsche verbond wel niet geheel leeren kennen. Nimmer mag men, uit het standpunt van onzen tijd uitgaande, neer zien op die vroegere dagen, om dan met eene algemeene verschoning, dat het toen wel niet anders zijn kon, zijn oordeel te billijken. Men moet in de geschiedenis niet afdalen, maar langs den historischen weg opklimmen; niet zien, wat wij nu zien, hoe wij nu denken en oordeelen, en wat men in vergelijking daarvan toen gedaan heeft; maar veeleer omgekeerd de vroegste en eerste ontwikkeling van denkbeelden bij een volk nagaan, allengs daarin den voortgang opmerken, om zoo tot het tegenwoordige op te klimmen. — Passen wij dit op het verbond der Unie toe.

De Unie was in haren oorsprong geene grondwet, waarop eene nieuwe Republiek (volgens het doel der ontwerpers) onder de Europesche Staten verrijzen moest; veelmin eene grondwet, die steunde op de, later onder Europesche volken meer wijsgeerig ontwikkelde, regten der volkeren en der natuur. Die denkbeelden waren toen vreemd aan onze vaderen, vreemd aan den toestand, waarin zij verkeerden; ja! veeleer zou zulk een ontwerp, indien het in de 16 eeuw had kunnen optreden, weinig nuts gesticht hebben, integendeel al ras onder de ijdele en onuitvoerbare pogingen ter Staatsarchiven zijn verhuisd. Maar, wat was zij dan? Ziet het in de geschiedenis, die wij straks voor u openden.

Nederland, of liever de verschillende verdeelde Nederlandsche gewesten, verzetteden zich tegen de dwingelandij van Spanje. Reeds hadden zij één belang, dat van vrijheid in Staat en Godsdienst. Daartoe verbinden zij zich; doch hiertoe gevoelden zij tevens behoefte aan eenheid en eendragt, welke magt maakt, ook tegen de magtigen. Reeds hebben zij zich vereenigd onder eenen algemeenen Landvoogd. Reeds heeft de Gendsche bevrediging eenige algemeene punten van overeenstemming daargesteld; maar onder het beleid van Willem wenschte men meer-

dere vereeniging; want de opstand kreeg voedsel; het bleek hoe langer hoe meer, dat Spanje, schoon uiterlijk nog Opperhoofd, ongeschikter werd voor het bestier; nu sloot men een nader verbond, welks naam van Unie zoo juist deszelfs aard en karakter uitdrukt. Het was eene *Unie*, eene vereeniging van sommigen dier Nederlandsche gewesten, reeds nader aangesloten door de Gendsche bevrediging, want ook op het bestier werd acht geslagen; het was minder een *verdedigend* verbond, gelijk de Gendsche vrede, tegen Spanjaarden en geloofsvervolging; dan wel een *bestierend*, of administratie *verbond*, waarbij men, zoo ver de omstandigheden dit toelieten, zich vereenigde, om gelijkelijk de zaak der vrijheid te handhaven, en te regelen het bestuur dier, nu nader vereenigde, gewesten.

Maar hoe gevaarvol was dit tijdperk? hoe vele struikelblokken beletteden hen, om dit verbond zoodanig te vestigen, als zij welligt anders zouden gedaan hebben! Nog was de Gendsche bevrediging, schoon ondermijnd, niet vernietigd, en zij moesten zich wachten daar tegen te strijden, wilden zij niet en den Koning, en Don Jan, en ook zelfs de zuidelijke gewesten, tegen zich wapenen. Nog had men den Koning de gehoorzaamheid niet opgezegd. Men erkende hem nog als Lands Heer. Nog was Matthias algemeen Landvoogd, door allen erkend, en door zich aan die verbindtenis te onttrekken, zou men de zaak der vrijheid prijs geven; nog hielden de algemeene Staten het bewind van zaken, en zoo bijzondere gewesten en Staten zich daarvan afzonderden, verzwakten zij hunne eigene zaak. Nog was men alom gehecht aan gewestelijke keuren, bepalingen, regten, wetten en vrijheden; en wie deze scheidsmuren wilde omver halen, hij liep voorzeker gevaar van de geheele zaak te verliezen. Vooral nog was de geest niet gerijpt, en was het volk niet gewend aan het denkbeeld van eigen zelfstandigheid, onafhankelijk van Spanje. — Deze, en zoo vele andere, bezwaren moest men ontwijken bij elk verbond. Men mogt nergens aanstoot geven; wel verbinden, maar niet scheiden; overal eendragt, nergens tweespalt, verwekken. Voorzeker, wanneer wij die omstandigheden nagaan, dan verbaast het ons, dat men het gewaagd heeft, zulk een verbond daar te stellen; dan

deelen wij in de overtuiging, dat eene geordende grondwet, of constitutie, ter oprigting eener Republiek toen nog een droombeeld zoude geweest zijn, hetwelk niet kon worden verwezenlijkt, ja! dat men bij, een meer wijsgeerig geheel, minder uitvoerbaarheid zou gehad hebben; dan zijn de gapingen, die men, immers te regt, in later tijd in de Unie heeft aangewezen, een noodzakelijk kwaad, en tevens onmisbaar vereischte voor een verbond van die dagen. — En zoo naderen wij aan den *inhoud* der Utrechtsche Unie.

2. Dien inhoud hebben onze geschiedschrijvers opgeteekend, en op last der Staten werd het oorspronkelijke afschrift gedrukt, gelijk hetzelve nog voor handen is. Wij zullen denzelven het meest leeren kennen door vergelijking, niet met de grondwetten van latere dagen, maar met de vroegere verbonden der Nederlandsche gewesten, vooral met de Gendsche bevrediging.

Bij het *verbond der Edelen* vereenigde men zich tegen plakaten en inquisitie. » Zij traden in eedgenootschap, om » volgens het loffelijk Exempel der Napolitanen, der inquisitie » te wederstaan, en haar uit te rooijen, betrachtende zij hunnen pligt, tot voorstand van de hoogheid huns Landsheeren, » niets aanvangende tegen de grootheid des Konings." Nog is dus dit verbond alleen tot strijd tegen misbruiken, en uitheemsch geweld.

Ruimer was reeds de inhoud der *Unie tusschen Holland en Zeeland* in 1576, waarbij, doch alleen voor den oorlog, de Prins als Souverein en Opperhoofd werd aangenomen. Men verbond zich tot onderlingen bijstand, niet tegen plakkaten slechts en inquisitie, maar tegen » den *gemeenen vijand*, met » wien men zich niet zoude verdragen, dan met gemeene be» williging, en onder rade van Oranje; en voorts tot gelijk » dragen der krijgslasten, bijwoning der dagvaarten, gelijke » behandeling van elkanders Burgerij enz.; terwijl voorts dit » verdrag voor den oorlog, of zoo ver men het goed vond, » duren zou."

Hier dus is vereeniging van gewesten, onder een Dictatoriaal Hoofd, tot eene gemeene zaak door gelijke middelen. Ziedaar! wat men bij de Edelen niet vond, *de beginselen van éénen Staat.*

Maar reeds gaf de *Gendsche bevrediging* eene andere wending aan deze zaak. Dáár verbond men zich tot gemeenschappelijke verdrijving der Spaansche krijgslieden, tot bijeenroeping der algemeene Staten, daarna ter regeling van het Landsbestuur; vooral tot schorsing der plakaten, tot demping van geloofsonderzoek, en', buiten Holland en Zeeland, tot waakzaamheid tegen benadeeling der Roomsche Godsdienst, tot vernieling der zuilen en zegeteekenen van Alva, en tot verdere regeling der Geestelijke goederen, kloosterlingen, ont-ervingen, enz., enz. — Wie ziet niet, dat hier geenszins een nieuwe Staat wordt gevormd, maar dat alles blijft binnen de grenzen van het koninklijk gezag, behoudens het eergevoel en de vrijheidsliefde des Volks? Want zoo wist men, ook toen reeds, deze beiden te vereenigen, en het stond aan Filips Nederland weder rustig te bezitten.

Dan geheel anders is de geest, die in de *Utrechtsche Unie* doorstraalt; want de Brusselsche Unie, in Holland en Zeeland nooit aangenomen, valt hier buiten den kring onzer beschouwing. Reeds zien wij in dezelve de ruimere daarstelling van hetgeen vroeger tusschen Holland en Zeeland beraamd was, maar gewijzigd door die bepalingen, of uitlatingen, welke voor als nog de politieke toestand des lands, of de Gendsche vrede, eischte. Uit 23 artikelen bestond deze Unie. Dezelve ging verder dan eenige der vroegere verbonden, en legde meerdere *grondslagen voor een vervolgens te vormen Staat.* — Laat ons uit dit historisch oogpunt ook dit Verbond beschouwen.

In de *Inleiding* der Unie verbindt men zich tot eene nadere Unie, ter versterking der algemeene Gendsche bevrediging, zonder zich aan het H. Roomsche Rijk, waaraan men leenroerig was, te onttrekken. — Er wordt echter geene melding gemaakt

van de hoogheid des Landheers, noch van het koninklijk gezag; alleen wordt de leenroerigheid des Duitschen Rijks vermeld, van welks Leden zij hulp en bijstand tegen Spanje verwachtten, en, ook bij het stilzwijgen des verdrags, leggen de Gewesten den grondslag van hun onafhankelijk volksbestaan. Zij bedoelden de overheersching der Nederlandsche Gewesten door de Spanjaarden tegen te gaan.

Maar zie dit vooral in *de Unie zelve* uitgedrukt. Reeds in het eerste artikel wordt de algemeene vereeniging daargesteld, welke later in de volgende artikelen op de bijzonderheden werd toegepast. Zij verbinden zich dan, de genoemde Provincien, als of zij maar éene Provincie uitmaakten, zonder immer eenige scheiding te dulden; niet slechts voor den oorlog, dien zij voeren, gelijk het was bij het Hollandsche en Gendsche verbond, maar duurzamer grondslag wordt hier bedoeld: *ten eeuwigen dage*, onverminderd de bijzondere Provinciale vrijheden en privilegien. Men moge later deze bijvoeging, als tot een wanvormig bondgenootschap leidende, hebben voorgesteld; wij vragen, hoe het mogelijk geweest ware, niet eenige jaren later, maar nu reeds, daar nog de harten tot vereeniging moesten worden geneigd, en men daarin nog trapswijze moest voortgaan, te beginnen met omverwerping van alle plaatselijke regten en gewoonten, met omverwerping van den stand van zaken, des te meer, daar dit in de Brusselsche Unie zoo uitdrukkelijk bepaald was, en men dus ook hierdoor niet den schijn moest aannemen, den staat van zaken geheel te willen omkeeren? Neen! daartoe waren de tijden niet rijp; daarbij had men in dit tijdsgewricht alles te vreezen, niets te hopen. En wij vragen het aan het nageslacht: wat verraadt meer staatkundige wijsheid, een uitvoerbaar ontwerp van vereeniging daar te stellen, dat nog voor vele verbeteringen plaats overlaat; of een meer wijsgeerig theoretisch regeringsstelsel op te maken, dat reeds toen onuitvoerbaar en voor die tijden geheel ongeschikt was?

Op dezen grondslag dan rusten de bepalingen dier Vereeni-

ging, in de volgende artikelen vervat; zij belooven onderlinge hulp met lijf, goed en bloed, tegen alle geweld des Konings, of der zijnen, tegen alle uitheemsche Heeren, Landen en Steden, doch alleen met algemeen goedvinden; versterking der grenssteden, bestrijding der kosten voor de verdediging, te vinden in de imposten en uit 's Konings domeinen; welke laatste bepaling vooral belangrijk is, daar het toont, hoe men meende te kunnen beschikken over 's Konings goederen, en hoe dus in der daad de Staten, in 's Konings plaats, optraden; voorts de bezetting der grenssteden, de verpligting van alle ingezetenen tot verdediging des Lands, en dus wapening der natie; een artikel, waarop zich ook onze tegenwoordige Grondwet beroept. — Deze reeds waren zoo vele bepalingen, die de gewigtigste belangen des oogenbliks regelden; maar men dacht hierbij tevens ook aan de toekomst. Men regelde de magt der Generaliteit, en den gang der raadsplegging bij de Staten, de onderlinge bewilliging in de verbonden, de munt, en vooral de belangen der Godsdienst. Want te dezen opzigte werd aan Holland en Zeeland vergund, naar goedvinden, eigene bepalingen te maken, terwijl de andere verbonden Gewesten zich naar den Geloofsvrede, of naar latere bepalingen, konden gedragen. Doch inzonderheid staat hier het beginsel uitgedrukt der vrijheid van denken, als het kleinood van den Nederlander, en der wering van alle geloofsvervolging; een artikel, waardig Hem, die daarvoor toonde goed en bloed veil te hebben. Na andere bepalingen nopens de kloostergoederen en kloosterlingen (hier niet te vermelden), werd de beslissing van geschillen tusschen Provincien ontstaande, of aan de overige Provincien, of aan de Stadhouders, overgelaten; de bewaring van den vrede met andere Landen en Vorsten aanbevolen, de Landdagen te Utrecht beschreven; en de verandering, wijziging en bezwering van dit verbond door Stadhouders, Wethouders en andere kollegien, vastgesteld.

3. Zoodanig dan was, in algemeene trekken, de belangrijke

inhoud der Unie. . . . Belangrijk noem ik dien *inhoud*, want toch, G. H., op den grondslag van dit verbond (wij zeggen het onzen Wagenaar na), stond het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden in alles, wat de Landschappen in 't algemeen aangaat. Met een woord dus ten slotte over het *belang dezer Unie* eindig ik mijne Rede.

Ik herhaal het, nimmer wilden derzelver Ontwerpers hier het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden oprigten, en in deze Unie derzelver grondwet vestigen. Zij konden het niet willen en niet doen in den tijd, toen nog Spanje niet was afgezworen. Of waartoe anders niet, als eerste artikel dezer Unie, de plegtige afzwering van Filips ingelascht en dezelve in eene afzonderlijke acte verklaard? Waarom nog twee jaren lang met dezelve gedraald? — Maar toch wilden zij, naar onze overtuiging, de grondslagen leggen, waarop later hun Staat, 't zij dan gemeenebestelijk, 't zij meer monarchaal, ingerigt, zou kunnen rusten. En geenszins dus als vestiging eener Republiek, maar veeleer als grondslagen ter volgende vestiging van den Staat moeten wij dit verbond aanmerken. — Van daar die naauwe vereeniging tusschen zoo vele Gewesten, als waren zij één Provincie; van daar die bepalingen, ook voor de toekomst, nopens het voeren van oorlog met andere Vorsten, en het aangaan van verbonden; van daar, dat zij over 's Konings regten niet spreken, hem alleen als vijand vermelden, en over zijne Domeinen beschikken; van daar dat zij dit verbond niet slechts als eene bondgenootschappelijke vereeniging voor den oorlog zich voorstellen, maar als eene *confoederatie ten eeuwigen dage*, d. i. in staatsstijl, een weinig krachteloozer: voor het vervolg. — Maar van daar ook, dat zij al die hinderpalen ontweken, en dat eene latere Staatkunde en staatkundige wetenschap zoo vele gebreken in de Unie heeft aangewezen. Vele derzelven zullen welligt aan gebrekkig staatkundig doorzigt zijn toe te schrijven; de meesten echter waren aan de tijden en omstandigheden te wijten. Zij moesten vermijden, datgene te bepalen, waarover men nog oneens was, en

het in deze vergadering niet eens zoude kunnen worden. Van daar de gapingen nopens de Souvereiniteit, nopens de grenzen van het Stadhouderlijk gezag, nopens de betrekking van den Stadhouder, ook als Kapitein en Admiraal-Generaal; nopens de magt van het Bondgenootschap en zoo vele andere, vroeger en later opgemerkt. Voorwaar! bij het lezen der Unie kan ik van mij het denkbeeld niet verwijderen, dat Nederlands Vaderen, daar ginds vergaderd, reeds voor hunnen geest hadden, in den tegenwoordigen drang der omstandigheden, niet slechts zoodanige vereeniging voor den oorlog te maken, maar, met behoud van het gepaste, hun regeringstelsel zoodanig te vestigen, dat zij ook later, onafhankelijk, konden bestaan. Welligt doorzagen zij zelven reeds leemten en zwakke plaatsen, maar deze moesten zij aan den tijd overlaten; voor als nog was hier aan niets te doen; alleen bij veranderde omstandigheden, kon zulks nader worden bepaald.

Intusschen, wat zij zelven niet bedoelden, is geschied, en, ook na de afzwering van Filips, verrees op dezen grondslag de Nederlandsche Republiek. Hierop bleef zij rusten gedurende twee eeuwen, en zij beleefde den grootsten luister, die in de nieuwe Geschiedenis aan eenige Republiek te beurt viel. Zij stond daar te midden der Europesche Monarchijen, en niet zelden hield zij de schaal van Europa in handen, en bestuurde den evenaar. Nu werd de Unie het *bolwerk der vrijheid*, gelijk zij vroeger het vereenigingspunt van Noord-Nederland geweest was. Zij werd plegtig bezworen, en rondom dezelve schaarden zich alle Nederlanders; hare gebreken werden nu hare deugden; want de zedelijke volkskracht vergoedde, wat daaraan ontbrak, en die leemten gaven aanleiding om in de praktijk aan te vullen, wat aan de theorie ontbrak. Wat Oranje den Vaderen toeriep: *Onderhoudt uwe Unie wel! bewaart uwe Unie wel!* dat deed men, toen de Republiek bloeide, behoudens de wijzigingen, en men drukte den aard en de natuur der nieuwe Republiek uit in het wapen: *den bundel van zeven pijlen, door eenen band verbonden.*

En zoo trad dan door deze Unie de Republiek inderdaad op, als de eindelijke vereeniging der verdeelde en gescheiden Gewesten, door den loop der tijden voorbereid, en nu daargesteld door den wil eenes naar vrijheid dorstenden volks, Gezegend door den Allerhoogsten. En die zegen des Allerhoogsten maakte Nederland voorspoedig. — Immers! aan die Unie sluiten zich de aangenaamste gewaarwordingen voor onze herinnering aan. De vereeniging, die toen plaats had, was niet slechts die van uitwendige eenheid des bestuurs, als onder Karel V., zij was de eenheid van ziel en zin, van inwendigen volksgeest; het was deze *Eendragt*, *die magt maakte*. Ja, aan die eendragt der Vaderen, en den vereenden volksgeest danken wij, onder den zegen van God, dat de Unie niet slechts twee eeuwen de grondzuil was van onzen Nederlandschen Staat, maar dat wij nog met verbazing onzen volksluister en onze Europesche grootheid in vorige eeuwen bewonderen, tot dat ook deze Unie, aan het einde der 18e Eeuw, bij de groote omwenteling in Europa, door de instorting onzer Republiek, bezweek en verdween.

Van nu af aan behoort zij aan de Geschiedenis; want na al de volksbewegingen, verrees, ook op hare puinhoopen, de Staat en het Koningrijk der Nederlanden, gevestigd door eene Grondwet, bestuurd en bewaakt door een' Koning, regtstreekschen afstammeling van Jan van Nassau, den bewerker der Unie, gezegend, zoo wij hopen, door den Allerhoogsten. Wij hebben de geschiedkundige herinnering opgewekt aan de Unie, waaronder wij, bij al derzelver gebreken, zooveel voorspoed genoten. Die gedachte zij ons levendig in deze dagen; en ik eindig met dezen wensch:

Gedenkzuilen en eereteekenen worden niet door het levende geslacht, maar door de nawereld opgerigt, evenzeer als eerenamen aan de Vorsten gegeven. Voor Koningen op den

troon ademen zij vleijerij. Maar de Unie behoort reeds aan de Geschiedenis, en deze vraagt (gelijk reeds vroeger deze wensch door geletterde Mannen geuit is) van Nederland eene kleine schatting van hulde en eerbied aan het voorgeslacht toe te brengen, in het 250 jaar na de sluiting der Unie; zij vraagt, op het plein voor onze Akademische gehoorzaal, *als historisch gedenkteeken*, hetgeen door niemand kan worden gelaakt, eene eenvoudige *eerzuil voor de Unie van Utrecht en voor* Jan van Nassau, den bewerker der Unie; en binnen die gedenkwaardige gehoorzaal vraagt zij het opschrift der Vaderen in steen ingedrukt: *het voorportaal der vrijheid, de tempel der wijsheid.* (1) — En dien wensch leg ik neder in deze Vergadering!

---

(1) Atrium Libertatis, Templum Sapientiae.

H. J. ROYAARDS.

BRIEVEN

GEWISSELD

TUSSCHEN

HERTOG *JOHAN VAN BEYEREN* EN DE STAD *UTRECHT* IN 1419.

1,

1419 Apr. 9.

Opschr.: Hertoge JOHAN VAN BEYEREN, sone van Henegouwe, van Hollant ende van Zelant.

Lieue geminde vrienden, Wij hebben onsen lieuen neue ende getruwen heer Johan, heere tot Egmonde ende tot Ysselsteyne vernuecht ende voldaen van II^m^, rynsche gulden, alse van zynre scattinge ende vangenisse, dat hy tot Gornichem nederlach ende gevangen wart, die hy binnen uwer stat, tot uwer behoeff geleecht heeft in Sinte Meertens Kerke onder tcapittel, then Duytschen huys, ende inder Wyssel, ende dat niet ontsfaen noch geboert en hebt voer den anderen dach *van Januario* lestleden, doe die zuene tusschen onsen lieuen neue ende nychten, den hertoge van Brabant, zynre gesellinnen, V, ende ons gesloten, daer om wy onsen lieuen getrouwen hoefmeyster by V geschickt hadden, om dat voersz. gelt ons weder by hem te seynden, des gy noch niet gedaen en hebt, ende meynt, dat gys niet schuldich en zyt te doen, als hy ons gesecht ende bygebracht heeft; soe begeren wy noch aen V zeer ernstelic, dat gyt voersz. gelt ons seynden ende schicken wilt, want

die zoene voersz. claerlic inhout ende wtwyst, dat alle onbetaelt gelt, dat opten anderen dach van Januario lestleden niet gegeuen noch betaelt en was, quyt sal syn, alsoe dat ons geen noot en sy anderen raet daer op te hebben, oft meer, daer om te veruolgen; voert begeren wy V te weten, dat Francke Pieke, die V geuangen was, ende oeck tot Gornichem nederlach, V brieue ouergegeuen ende geleuert heeft des woensdaghes IIII. dage in Januario lestleden, inhoudende XIIII^{c}. cronen, sprekende op Walrauen van Brederode en zyn borgen, gelyc men wael met uwes clercx handen ende gescrift in anderen brieuen daer op gemaeckt, bewysen sall, daer off wy oeck seer ernstelic aen V begeren, dat gy ons die voersz. XIIII^{c}. cronen weder seynden wilt, ende die richten, als gy na wtwysinge der zoenen schuldich zyt te doen, want wy Francken voersz. daer off vernuecht ende voldaen hebben, ende die voersz. zoen immer meynen te houden ende te voldoen, ende seer node zouden hebben, dat ons desgelycx niet weder omme en soude geschien; ende eest tsake, dat gy ons tvoersz. gelt seynden wilt, als gy nae wtwysing der zoenen schuldich zyt te doen, dat wilt ons weder schryuen, by desen bode, so sullen wy enen van onsen vrienden oft dienres by V seynden, om dat voersz. gelt van V tontfangen ende ons te brengen. Ende wes gy hier in doen wilt, daer wy ons toe verlaten, ende na richten mogen, des begeren wy uwe beschreuen antwoerde weder te weten by desen bode. God sy met V. Geschreuen in onsen Stede van Rotterdam, IX. dage in Aprille.

2.

1419 Apr. (?)

Opschr.: Der stat antwoert open brieue voersz ende was dyerste antwoert.

Hogeboren Vurste, genedige heer. Uwe brieue, ons gesent, ruerende van sheren vangenisse van Egmond tot Gornichem en van Gelde, dat hy voer syure schattinge daer off bynnen onser stat gesent hadde, tot onser behoeff, etc., hebben wy vrentlic outfangen; waer op wy uwen genade begeren te weten, dat ons die heer van Egmonde nye vangenisse en heeft willen bekennen, noch oeck nye dach, voerwaerde, noch coep van ons genomen en heeft. Oeck van ons, vanden onsen nyet geschat en is; mer, genadige heer, wy hebben wael gehoert, dat Claes Sloyer, schout bynnen onser stat, den heer van Egmonde vangenisse vpseyt, ende daer op vorderinge gedaen heeft; Ende dat die Heer van Egmonde bi sinen boden gelt in der Wisselen, totten Duytschen Heren, ende anderswaer bynnen onser stat, lange tyt voer den anderen dach van Januario, doe die zoen gesloten wart, heeft doen leggen, tot behoeff Claes Sloyers voersz. Ende die boden ghingen des off tot alre tyt van sheren wegen van Egmonde oeck tot behoeff Claes voersz., ende namen des oirconde ende bethoen; also die heer van Egmond dat selve met sinen brieuen heeft doen schriuen, dat hy Claes Sloyer schuldich was van saken, die hy in sinen brieue schryft; mer van geenre genangenisse, zo hy mede schryft. Voert vanden XIIIIe. eronen van Franck Piecken schattinge, daer uwe genaden

ons mede van doen schriuen, mogen wy wael bewysen met Franken open besegelden brieuen, ons daer van tot rechter oirconde gegeuen, ende met meer konden, dat hy ons die XIIIIc. cronen wael betaelt heeft nae wtwysing derseluer brieue op den heiligen Corsauont, x. dage voer dat de zuen gesloten wert. Aldus meynen wy, genadige heer, dat wy geen reden daer toe en hebben, uwen genaden enich gelt te geuen; aengesien der boden boetscap des heren brieue van Egmonde ende Francke Pieken voersz., ende na inhout der zuenen, die wy immer te houden meynen. Bidden uwen genaden oetmoedeliken, ons hier en bouen niet te belasten, noch te vercorten bouen der zuenen voersz.

3.

1419 Apr. 15.

Opschr.: Hertoge JOHAN VAN BEYEREN, sone van henegouwe, van Hollant ende van Zelant.

Goede vriende. Uwen brief, aen ons gesant, hebben wy verstanden, inhoudende vanden IIm. rynsche gulden, die onse lieue neue, ende getruwe, die here van Egmond heeft doen leggen binnen uwer stat, then Doem, then Duytschen huyse, ende inder Wyssel, met meer woerden etc., waer off wy V weder laten weten, dat onse lieue neef voersz. dat gelt voersz. aldaer heeft doen leggen, van dat Claes Sloyer hem tot Gornichem wech dede helpen, daer wy hem off voldaen ende vernuecht hebben, als wy V voer geschreuen hebben, welk gelt voersz., gy noch Claes voersz., noch nyemant anders geboert en hebt, want ons teapittel then

Doem, ende die Wisselaer gescreuen hebben, dat een deel des gelts noch onder hem leecht, so gy des mogelic wys sult syn, dat gy ons niet en sult benemen, gy en sult voersz. onse gelt weder laten volgen ende doen geuen van den genen, die dat noch onder hebben, want die zoene claerlic inhoudt ende wtwyst, dat alle onbetaelt gelt, dat nyet geboert en was opten anderen dach van Januario lestleden, quyt sal wesen; soe begeren wy noch ernstelic aen V ende versueken, als wy voer gedaen hebben, den voergen., daert voersz. gelt leecht, te beuelen ende aen hem te verwaren, dat sy ons tvoersz. gelt seynden, als wy daer om aen hem schicken. Voert schryfdy ons inden seluen uwen brieue van XIIII^{c}. cronen van Francke Piecke, dat hy V die betaelt heeft op then corsauont, x dage voor den anderen dach van Januario voersz., doe die soene gesloten wert, met meer woerden etc.; daer op wy V weder laten weten, dat Francke voersz. V die XIIII^{c}. cronen nergent mede anders betaelt en heeft, dan met brieuen, die hy V overleuerde des woensdages, II dagen nae den anderen dach van Januario voersz., alsmen dat met goeden mannen wael bewysen ende toebrengen sall. Daer om begeren wy noch ende versueken, ernstelic aen V, dat ghy ons die XIIII^{c}. cronen weder doen ende verrichten wilt, als wy V voergescreuen hebben nae wtwysinge der zoenen; alsoe dat ons geen noot en sy sulcken raet daer op te hebben, dat ons daer off geschiede, dat die zoene daer off wtwyst ende begrepen heeft; Ende des hier yn geschien sall, des begeren wy uwe bescreuen antwoerde weder te weten by desen bode, daer wy ons na richten ende toe verlaten mogen. God sy met V. Ge

screuen in onser Stede van Dordrecht xv dage in Aprille.

4.

1419. Apr. (?)

Opschr.: Antwoert opten brieue voersz. inden anderen zyde ende was dander antwoert, ende wy begeren dage te houden.

Hogeboren vurste, genadige heer. Uwer genaden brieue, ons yerste gesant, op datum des ix. dages in Aprille, hoe uwe genade vernuecht hebben den Heer van Egmonde van II. m. rynsche gulden, als van synre schattinge ende vangnisse, dat hy tot Gornichem nederlach ende onse geuangen wart, die hy bynnen onser stat tot onser behoeff geleecht heeft; Ende nv uwer genaden brieff opten xv. dage in Aprill geschreuen, dat die heer van Egmonde dat gelt voersz. bynnen onser stat had doen leggen, om datten Claes Sloyer tot Gornichem wech dede helpen, ende dat wy V die weder seynden, laten heffen, met meer woerden, hebben wy beide die brieue ende mede van Franck Piecken vrentliken ontfangen, waer op wy uwen genaden vrentlic begeren, dat gy twee of drie van uwe vrenden op een gelegen stede, daer donse veylich comen, wesen, ende scheiden mogen, seynden wilt, om van beyden saken voirsz. te verspreken, ende hopen uwer genaden vrenden daer van so tonderwysen, dat ghy, genadige heer, ons mogelic deser aenspraec verdragen sult; Ende ons hier off uwer genaden goede antwoert laten schriuen by bode ons briefs.

Onder den brief staat:

Mines heren antwoert van Beyeren hier op staet mede inden brief van Alberts onschout van Merensteyn, dat hy totter dachvaert niet gedoen en can voer coemste sines vilsdoms, etc.

5.

1419. Apr.

Opschr.: Vanden beclacht ons sraets ende om rechtinge van minen heer VAN BEYEREN.

Hogeboren Vurst, genadige Heer. Also uwe genaden wael bekennen den groten ouerval, schade, vrese ende gevangnisse, den onsen geschiet, yerste op hilgen paeschnacht, daernae opten Paeschdage op uwen stroem vander lecken, aen onser borgeren liue ende goede, welke goede uwe genaden duechtelic deels hebben doen visschen ende vergaderen, ende ons en onsen behoude opten nyervaert doen seynden, daer wy V dienstelyc van bedancken met alre oetmoeden; so syn wy ende onse borgeren noch in schade ende then afteren als Jan Piersz. ende Jan Scolt, die ons off gevangen syn; ende ons syn genomen op dier reyse, ende erachtelic outfuert al sulke goede ende haue, als in den register, dat wy V senden, bescreuen staen, ende die summe of beloept II^{c}. ℔ x st. IX gr. vlaems gelts etc., dat ons geschiet is van Aelbert van Merenstein Derlant(!) bastr. van Nyenrode, Huge van Meerloe, Arent van Loenen, ende hore mede gesellen van wegen, ende in naem sheren van Egmon-

de, so sy seluer seyden, uyt uwer stede van Dortrecht, op uwen stroem ende daer weder inne, yerste aen Jan Piersz. ende sinen scepe, daer sy inne quamen XIIII. ofte XV starck, ende doe sy dat scip gecrachticht hadden, Jan ende Jan geuangen hadden, uyt den scepe genomen hadden, dat sy wouden ende vueren konden, ende dat scip inden gront geboert hadden, voeren sy weder voer by Dortrecht opwerts, daer sy doe van hem seynden VI of zeuen horer gesellen, die weder tot Dortrecht ghingen, daer meer lude ende scepe mede namen, ende wachten Claes Stangen (?) ende syn scip, dat sy crachden ende wonnen, ende daer oeck uyt namen, dat sy wouden en vueren konden, ende voeren daer weder mede voer Dortrecht opwerts, allen uwen stroem doer tot Boemel, tot Tyel, ende voert tot Echtelt op Dircs hws van Wye, daer sy tot allen steden voersz. die geroefde goede openbaerlic veylden, deels vercoften, ende daer schouden Albert ende Derlant, van hore hant ende van wegen sheren van Egmonde Jan Piersz., Jan Scolt qwyt, ende setten se geuangen aen Dircs hande van Wye, daer sy noch geuangen staen; waer om wy uwen genaden oetmoedeliken bidden, dat gy onse off geuangen als Jan Piersz. ende Jan Scolt van horen geuangenissen wilt doen qwytschelden, ende dat gy, genadige heer, onsen coopluden doen gelden ende betalen wilt, horen schade ende verlos voersz., ende dat also doen rechten ende verhueden, als daervan uwer vorstelyck mogenheyt toebehoert; want ons ende den onsen dit geschiet ende gedaen is vp uwen stroem wt den uwen ende daer weder inne als voirsz. is, bouen der zuenen tusschen onsen genedige heer van

Brabant ende V, genedige heer, ende mede bouen der vrendeliker deding tusschen V. ende ons, gededinct, bebrieft, besegelt ende geloeft; in welk deding gy ons ende onsen burgeren ende coopluden in uwen bescherme ende gansche vrentschap neemt ende hout, ende all in den uwen, ende daer gy bewynt hebt; geliken gy dat met minen heere van Brabant hebt, te water ende te lande; ende dat gy, genadige heer, niet gehengen en sult, dat onse vyanden, ofte ballingen, ofte yemant anders ons schadigen sullen, ofte misdoen aen liue ofte aen goede, wt den uwen ofter inne, of daer gy bewynt hebt, als voirsz is, te water ende te lande, ende bouen dat gy onsen liue ende goede, geleyde ende veylicheit gegeuen hebt voer onsen ballingen, met meer vryheden inder deding voirsz. begrepen, duerende uwe levenlang, dat God almachtich lange spaer; Ende ons hier van uwer genaden goede antwoert laten scriven, etc.

(het vervolg hierna.)

J. J. DODT VAN FLENSBURG.

STAAT DER BEVOLKING

EN DERZELVER GODSDIENSTIGE GEZINDHEDEN OP DEN EERSTEN JANUARIJ 1838.

BENAMING der Stad en Buitenwijken, die Gezamentlijk één Gemeente uitmaken.	Getal der Leden van iedere Godsdienstige Gezindheid.								Bevolking van elke Gemeente afzonderlijk.	AANMERKINGEN.
	Gereformeerden.	Roomsch-Catholijken.	Oud Roomschen.	Lutherschen.	Doopsgezinden.	Remonstranten.	Israëliten.	Tot gene der voorn. Gezindh. behorende.		
Utrecht.	23484	10439	663	1071	140	44	701	9	36551	Het tijdelijk Garnizoen, waar onder zijn begrepen de alhier als nog aanwezige Mobile Schutters, bedraag op 1 Januarij 1838. Officieren. . 110. Onder-Officieren en Manschappen 1780. In 's Rijks Hospitaal 213. Te zamen. . . . 2103.
Abstede, of wijk I.	570	1457	20	31	—	—	1	—	2079	
Tolsteeg, of wijk K.	477	1533	6	24	3	—	—	—	2043	
Catharijne, of wijk L.	553	915	26	16	—	2	—	—	1512	
Lauwenregt, of wijk M.	1799	1948	325	54	2	2	5	—	4135	
Totaal. . . .	26883	16292	1040	1196	145	48	707	9	46320	

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand JANUARIJ 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgen te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren.)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100DN.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 UR.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u	3 ur	9 ur.	9ur.	12u	3 ur.	9ur		
1	766	766	766	765$_5$	45	6	5	5	z.	Betrokken.
2	765	764	764	762$_5$	15	6	6	3	idem.	Helder.
3	759	759	760	761	6	8	7	3	idem.	Betrokken.
4	765	765	766	769	1	2	25	1	z. w.	idem.
5	771	772	772	772	1	1	1	1	idem.	idem
6	772$_5$	772$_5$	771	772	1	— 5	0	— 1	z. o.	idem.
7	772	771$_5$	771	772	— 2	— 2	— 4	— 8	o.	Bewolkt.
8	774	773$_5$	773	773	— 7	— 8	—12	—15	z. o.	idem.
9	772	770	770	769	—14	—12	—13	—13	o.	idem.
10	765	764	764	765	—12	—11	—11	—13	z. o.	idem
11	765	765	762$_5$	765	—14	— 8	— 65	—10	idem.	Betrokken.
12	771	771	772	774	—12	— 9	—11	—13	o.	Helder.
13	773	773	772	770	—11	—12	—12	—13	idem.	idem.
14	765	762	759	759	—15	—11	—12	—14	o.N.o.	Bewolkt.
15	759	760	758	760	—19	—12	—11	—13	o.	Helder.
16	764	762	765	765	—16	—11	—11	—12	z. o.	Betrokken.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 ur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.		
17	770	770	770	770	—10	— 8	—10	—12	Z. O.	Betrokken.
18	763	765	764	763	—16	—14	—12	—14	O.	Helder.
19	760	758	758	759	—17	—14	—15	—17	idem.	idem.
20	762	762	762	763	—16	—12	—11	—13	Z.	idem.
21	764	765	764	765	—11	— 8	— 8	—10	Z. O.	Bewolkt.
22	761	762	762	762	— 8	— 3	— 1	— 4	idem	idem.
23	762	762	762	761	— 8	—65	— 8	—12	idem.	Helder.
24	761	760	760	760	—13	—12	—12	—12	idem.	Bewolkt.
25	755	755	752	751	—12	—11	—11	—12	O.	Betrokken.
26	751	749	749	748	— 9	— 7	—65	—65	Z. O.	idem.
27	747	747	747	748	— 5	— 2	— 2	— 2	idem.	idem.
28	752	752	752_5	754	— 2	0	— 5	— 3	O.	idem.
29	755	756	756	756	—15	0	15	05	Z. O.	Bewolkt.
30	756	756_5	756	757	—	2	3	— 5	Z Z.O.	idem.
31	758	759	759	760	— 6	— 5	— 4	— 4	O.	idem.
									GEMIDDELDE WAARNEMING	
1	763	763	767_5	768	— 5	—35	— 6	— 6	Van den 1st. tot den 11e.	
2	765	764_5	764_5	765	-145	—11	—11	—14	— — 10en. — — 21e.	
3	756_5	756_5	756_5	756_5	— 75	—35	—35	—65	— — 20st. — — 31st	
	763	763	762_5	763	— 9	— 7	— 7	— 8		

4 's morgens sterk mistig.

10 's namiddags sneeuw.

15 's morgens om 8 uren —65

31 's namiddags mistig.

Algemeen gemiddeld, Barometer 762_5, Thermometer 75.

Januarij 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	Geborenen. Getal. M.	V.	waaronder: Onechte. M.	V.	Tweel.	Doodgeb. M	V	Huwelijken.	Echtscheidingen.	Overledenen. M.	V.
UTRECHT.	62	76	8	5	3	1	4	16	»	100	87
AMERSFOORT. . . .	29	27	2	»	»	»	1	7	»	19	27
RHENEN.	3	5	»	»	»	1	»	»	»	10	4
WIJK BIJ DUURSTEDE.	5	8	»	»	»	»	1	»	»	5	4
MONTFOORT.	5	4	»	»	»	»	»	2	»	1	2
IJSSELSTEIN.	7	»	»	»	»	»	»	»	»	4	3

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

		onder Nulpeil.
1 Januarij 1838.	. . . . .	2 el 20 dm.
15 ———	. . . . .	3 — 09 —
31 ———	. . . . .	2 — 90 —

JACOB VAN CAMPEN.

(met Afbeelding.)

Als tegenhanger van het levensberigt van Hk. de Keyser, (*) bieden wij hier, dat van den grooten Bouwmeester Jacob van Campen aan. Ook deze is niet vreemd aan de Provincie Utrecht; immers zijn gebeente rust in de groote kerk te Amersfoort, hij heeft dáár de laatste jaren van zijn leven toegebragt en, men leze en overtuige zich, het is meer dan waarschijnlijk, dat hij ook dáár het eerste levenslicht aanschouwde.

Het is bekend, dat Jacob van Campen, Heer van *Randenbroek*, de bouwmeester was van het stadhuis (thans het Koninklijk Paleis) te *Amsterdam*. Evenzeer is het buiten tegenspraak, dat dit gebouw het grootste en schoonste gedenkstuk der bouwkunst is, dat men in Nederland kan aanwijzen. Wie echter deze Jacob van Campen, en hoedanig zijne opleiding geweest zij tot eene kunst, welke hij zoo voortreffelijk beoefende, daarvan vindt men weinig opgeteekend. » De *Architectus incomparabilis*, wiens lof » zijne gebouwen zouden overleven, en welke lof en » eer, die hem van het bouwen van het raadhuis toe.

(*) Zie Tijdschrift D. III. bl. 305.

Jr. VAN CAMPEN.

Dus was het aanschyn des Weerghadeloose Bouwers
Van 't achtste wonderstuk, het Raadthuys t' Amsterdam;
Zyn Geest wyddluftigh steraalt en d' oogen der aanschouwers
Uit all' de werken, die zyn konst en handen nam;
En schoonzeer in duurzaamheidt voorby alle and're streven,
Zyn onverwelkte lof zal 't after overleven.

L. Huygens

» komt, nooit zal begraven worden" (*) heeft geen' levensbeschrijver gevonden. Het ging hem als zoo vele voortreffelijke kunstenaars in Italië, uit de eeuw der Medicissen, die men alleen kent uit hunne nagelaten werken, terwijl men ten opzigte van hun leven en lotgevallen in onwetendheid verkeert.

Hoe meer men intusschen de bouwkundige schoonheden van het zoo even genoemd gebouw leert kennen, en hetzelve vergelijkt met onderscheidene gebouwen, welke bij gelegenheid der uitleggingen van *Amsterdam*, dertig of veertig jaren vroeger, zijn gesticht, hoe meer men begeerig wordt iets van den talentvollen kunstenaar te weten, die in de geschiedenis der bouwkunst in ons vaderland, een reuzenstap voorwaarts deed, zijne voorgangers verre achter zich liet; doch, bedroevend is het, er te moeten bijvoegen, weinig of geene navolgers had.

Dat van Campen geboren werd, als schilder naar *Italië* toog en als bouwmeester terug kwam; dat hij het *Amsterdamsche* raadhuis en eenige andere gebouwen stichtte, en als Heer van *Randenbroek* bij *Amersfoort* heeft geleefd, dat hij aldaar gestorven en in de groote of St. Joris-kerk te *Amersfoort* begraven is, alwaar zijne vrienden hem een gedenkteeken hebben opgerigt, ziedaar alles wat er met zekerheid van hem te vinden is.

Het behoeft alzoo geen betoog, dat in de geschiedenis der kunst eene belangrijke bladzijde open staat,

---

(*) Afbeelding van 't stadhuis van *Amsterdam* door Jb. van Campen bij Danker Danckerts 1661.

die inderdaad verdiende gevuld te worden. Wij zijn niet van meening en ook niet bij magte die taak op ons te nemen, doch vergenoegen ons met de nederige bediening des oppermans, die bouwstoffen voor anderen aanvoert.

Ten aanzien van den tijd wanneer, en de plaats waar van Campen zou geboren zijn, heerscht de meeste onzekerheid. Men zegt, en men zegt het elkander na: » hij is te *Haarlem* geboren." Bij Amsing, (*) wiens beschrijving van Haarlem in 1628 het licht zag, vindt men wel dat hij te Haarlem gewoond had, of destijds nog woonde, echter niet bepaaldelijk dat hij daar geboren zoude zijn; ook roemt Amsing hem slechts als schilder, hetgene welligt daaraan toegeschreven mag worden, dat hij zich vóór het jaar 1628 nog niet als bouwmeester had doen kennen; althans het bouwen van het *Maurits-huis* te *'s Hage* vond eerst twaalf jaren daarna plaats, terwijl zijn meesterstuk, het raadhuis te *Amsterdam*, nog eenige jaren later dagteekent. Het moet intusschen omtrent dien tijd geweest zijn, dat door hem de voorgevel van het huis des Heeren Huidecoper van *Maarseveen*, toen het eigendom van den Heer B. Kooymans, te *Amsterdam* geordonneerd werd, wijl zulks op den 14e December 1630 reeds door S. de Bray als geschied zijnde, wordt vermeld. (†)

Bij Schrevelius, in het 6e boek van de *Historie*

(*) Beschrijving en Lof der stad *Haarlem*, bij A. Rooman. Bl. 371.

(†) Architectura Moderna tot *Amstelredam*, bij Corns. Dankerts. 1631.

van Haarlem, vervatende de namen van die gene, die daer vermaert zyn geweest door haare geleerdheid, in alle faculteiten of doorluchtig door wetenschap of uitstekend in konst die oyt te Haerlem geweest zyn of nogh ten huydighen daghe in leven zyn, leest men na de vermelding van eenige andere schilders: » alle deze » noch overtreft Jacob Campen zoo nobile schil- » der als geswinde Mathematicus, ende Architect van » de Prince van Orangien Zyn Hoogheydt, dewelke » uit de kunst geen winst gezocht heeft, maar de » naam." (*) Zoo min als bij Amsing wordt ook hier beweerd, dat onze bouwmeester van *Haarlem* geboortig was, doch alleenlijk dat hij aldaar gewoond had of toen nog woonachtig was. Hij wordt echter op deze plaats reeds Architect genoemd: en met reden. Het Prins *Mauritshuis* te *'s Hage* was reeds de vrucht van zijnen arbeid, hetgene naar allen schijn ook wel met eenige andere gebouwen aldaar en in den omtrek het geval zal zijn geweest.

In twee andere uitgaven van het werk van Schrevelius (†) wordt het zoo even gemelde letterlijk weder gevonden; doch het bijvoegsel tot deze beide uitgaven, genomen uit Weijerman en anderen, houdt de vrij stellige verklaring in: » Jacob van Cam- » pen, Heer van *Randenbroek*, was mede een *Haar-* » *lemmer* van geboorte." (§) Wanneer men intusschen

(*) Het Latijn te *Leijden* 1647, en het Hollandsch te *Haarlem*, bij Th. Fontein, 1648. bl 382.

(†) De eene te *Haarlem* bij J. Marshoorn, 1754; de andere bij A. Joorman en D. Kluijt, te *Amsterdam*. 1765; voor welks laatste men eenen anderen titel geplaatst heeft.

(§) Zie bijvoegs. bl. 496.

tot de bronnen opklimt, waaruit dit bijvoegsel ten aanzien van van Campen geput is, dan verliest de stelligheid dier verklaring veel van hare kracht. Het lijdt geen twijfel, of het bijvoegsel is geheel ontleend aan het werk van Weijerman, die met dezelfde woorden over van Campen begint: » Jacob van » Campen, Heer van *Randenbroek*, was een *Haar-* » *lemmer* van geboorte." (*) Weijerman echter, die eerst in 1677 te *Breda* geboren werd, moest zich natuurlijker wijze ten opzigte van van Campen vergenoegen met hetgeen anderen vóór hem geboekt hadden, of hetgeen hij zelf, als reizend schilder, van zijne kunstgenooten vernam. Als zoodanig hebben van Mander en Houbraken de voornaamste bouwstoffen tot zijn zoo even genoemd werk geleverd; de eerste evenwel minder in zoo verre van Campen betreft, vermits hij zijn *Leven der schilders* in 1604, het licht deed zien, en dus daarin van Campens naam niet gevonden wordt. Houbraken daar en tegen vermeldt eenige weinige levensbijzonderheden van van Campen, en ook hier treffen wij alweder dezelfde woorden aan: » Jacob van Campen was » een *Haarlemmer* van geboorte;" (†) hij voegt hier wijders: bij » doch het jaar van zyn levensbegin is my » onbekent, alleen heb ik uit een kreupelvaars, ge- » noemt: *Haarlems Doodt-bazuin uitgeblazen op de* » *tombe van den Heer* Jacob van Campen enz.,

(*) Levensbesch. der Nederl. Konstschilders en Schilderessen door J. Campo Weijerman, 's *Gravenhage* 1729.

(†) Verg. Groote Schouwburg der Ned. Konstschilders en Schilderessen, *Amsterdam* 1718.

» zijn sterftijd ontdekt, voorgevallen op 't jaar 1658
» den 4^en van Lentemaand." Doch hierover nader.

Men mag het er alzoo voor houden, dat de gezegde berigten omtrent van Campen, als van *Haarlem* geboortig, van de eene pen in de andere, aan Houbraken ontleend zijn. Deze laatste heeft bij het zamenstellen van zijn werk, van Mander en eenige vreemden, doch vooral Sandrart geraadpleegd. De Bie en Sandrart, die beide vóór Houbraken hetzelfde onderwerp behandeld hebben, geven geen licht over het betwiste punt. De eerste zegt alleen dat van Campen de bouwmeester van het stadhuis te *Amsterdam* is geweest in de volgende woorden (*):
» Ende om niet in een materie te blyven doolen, zoo
» heeft myn penne niet willen vergheten, de uytne-
» mende konst van Architectuer die d'Heer Jacob
» van Campen, Heere van *Randebroek* ons voor-
» stelt binnen de stad *Amsterdam*, aen het wyt ver-
» maert en befaempt Stadts-huys d'welck hy selver
» gheordonneert heeft, dat voor een wereldts won-
» der mach ghestelt worden in het boeck der won-
» derheden om al de aenghename en cloecke wercken
» die daar in te zien." De laatste noemt in zijn uitvoerig werk (†) zelfs den naam van van Campen niet. Sandrart, een Duitsch schilder, uit Nederlandsche ouders geboren, op zijn 16de jaar (1622) te *Utrecht* de schilderkunst leerende, en na vele reizen, zoowel in *Engeland* als *Italie*, in *Frankfort* terug ge-

(*) Het gulden kabinet enz. door Corn. de Bie, *Antwerpen* 1661, bl. 525.

(†) Teutsche Academie, *Nurnberg* $16\frac{75}{80}$.

komen (1635), begaf zich, aangezien pest en hongersnood in Duitschland heerschten, met zijne famille naar *Amsterdam*, waar hij veel schilderde en zeer gezien was, zoo dat Vondel van hem zong:

Zoo maelt Sandrart zich zelf, des Mainstrooms zuighelingh,
Natuur gaf hem 't penseel; de Tiber schilderlessen:
Waer na de Donau zelf de gouden keten hingh
Om zynen hals. Het Y en Aemstels Vlietgodessen
Verwellekomden hem, 't vercierssel van haer stadt,
Die schat de schilderkunst een stuk van haeren schat.

Omstreeks 1646 vertrok hij weder naar *Duitschland* en leefde aldaar tot 1683. Opmerkelijk is het dat door dezen kunstenaar met geen enkel woord van van Campen gewag wordt gemaakt; voor eerst: omdat hij, sprekende van den beeldhouwer Arthus Quellinus, zegt: dat, nadat deze kunstenaar te *Antwerpen* aan zijne geboortestad vele blijken van zijne kunst had gegeven, naar *Amsterdam* werd geroepen, waar hij ook: » *das welt-berühmte Rathshaus mit allen statuen und* » *Bassorelieven, samt seinem sohn* Arthusio Quel- » lino *über sich genommen*, enz. Sandrart hoewel vóór den bouw van het raadhuis, van *Amsterdam* vertrokken zijnde, kende de *beeldhouwerij* van hetzelve, wist dat het een wereldberoemd gebouw was, prees den *beeldhouwer*, maar schijnt geheel en al den *bouwmeester* vergeten te hebben. Nog meer wekt dit echter verwondering, daar hij melding maakt van den bouwmeester Nicodemus Tessin, die, na in *Italie* gereisd te hebben, zich te *Stokholm* vestigde, aldáár, volgens zijn zeggen, vele schoone paleizen en gebouwen stichtte, en in 1615 door de Koningin Christina

als architect aangenomen, de goede bouwkunst in *Zweden* heeft ingevoerd. Dit zegt hij van eenen Zweedschen architect en verzwijgt den Hollander!

Acht men derhalve de getuigenis van Houbraken genoegzaam, dan zou *Haarlem* het regt toekomen van Campen's geboorteplaats te heeten. Het is reeds opgemerkt dat velen dit gevoelen deelen: wij voor ons veroorloven ons daarvan te verschillen.

In de eerste plaats toch staat aan de meening van Houbraken die van een' ander, niet minder bevoegd schrijver, lijnregt tegen over; van Bemmel namelijk, in zijn werk beschrijving der stad *Amersfoort*, (*) zegt even stellig: » ook zijn te Amersfoort geboren Jacob » van Campen, Heer van *Randenbroek*, beroemd » architect en vermaard schilder." Dit plaatst de zaak al dadelijk op een onzijdig terrein, immers zoo lang de waarheid in deze van het aantal stemmen afhangt (†). Maar er is meer. Zonder de historische verdiensten van beide deze schrijvers scherp tegen elkander aftewegen, ligt het evenwel in den aard der zaak, dat hij, die zich opzettelijk ten taak heeft gesteld, om wat *Amersfoort* merkwaardigs heeft opgeleverd, voor het nageslacht te boek te stellen, en daartoe als van zelve alle plaatselijke bronnen moest raadplegen, ook wel getracht zal hebben zich naauwkeurig

(*) Bij Spruijt, te *Utrecht*, 1760. I. D. bl. 443.

(†) Dit mag wellig den [schrijvers van den *Tegenw. Staat der Vereenigde Nederl.* aanleiding gegeven hebben, om, als bewijs der strengste onpartijdigheid, van Campen in beide plaatsen gelijktijdig te laten geboren worden. Zie D. XIV. bl. 401. verg. met D. XXII. bl 41.

te vergewissen, omtrent den man, die niet alleen elders zulk eene vermaardheid bekomen had, maar ook als Heer van *Randenbroek*, door zijn langdurig verblijf en overlijden bij *Amersfoort*, in de Annalen van die stad eene belangrijke plaats vervulde. Intusschen erkennen wij gaarne, dat deze bedenking voor tegenbedenking vatbaar is. Wij zouden ook aarzelen, op dien grond alléén eene beslissende keuze tusschen de uitspraken der beide schrijvers te doen, ware het niet, dat aan van Bemmel een ander getuige ter zijde stond, die men tot hiertoe niet gehoord heeft: Die getuige is onze groote Vondel. In diens bekend gedicht, *de Nachtigaal van Amersfoort* (1657), vindt men namelijk de hoogst belangrijke regels:

De Held van Randenbroeck de bouwheer van de Vorsten
En 't raadhuis 't *Amsterdam*, verheerlykt haeren (*) lof;
Want zij hem *baerde* en *zooghde* aen haer getrouwe borsten
Om bou en teekenkonst te heffen uit het stof.

Dat hier niet te denken zij, aan eene bloot dichterlijke wending, behoeft geen betoog: stellig wordt het gezegd, dat onze voortreffelijke bouwmeester te *Amersfoort* het eerste levenslicht ontving. En neemt men nu hierbij in aanmerking, dat Vondel niet slechts een tijdgenoot van van Campen was, maar hem persoonlijk kende, zijne kunst op hoogen prijs schatte en in krachtige verzen bezong, en dat men derhalve vruchteloos naar eene meer bevoegde authoriteit in deze zoude omzien, dan krijgt het gevoelen van

(*) De stad *Amersfoort*.

van Bemmel eenen graad van waarschijnlijkheid, die voor ons althans, zekerheid is, zoo lang het tegendeel door geene betere bewijzen wordt gestaafd.

Dezelfde onzekerheid die er bestond ten aanzien van van Campens geboorteplaats, bestaat ook ten aanzien zijner levensgeschiedenis; zelfs het jaar van zijne geboorte is onbekend (*). Met eenigen grond mag men echter gissen, dat dit in het laatst der 16de eeuw moet hebben plaats gehad; daar hij vermoedelijk zijne reis naar *Italie* reeds volbragt zal hebben vóór het jaar 1628, toen Amsing zijne kunst bezong en hem als uitstekend schilder roemde (†).

Op deze reis naar *Italie* wil men: » dat eene waar-» zegster hem zoude voorspeld hebben, dat hij als

---

(*) Hoogstraten noemt het jaar 1657; doch dit is zonder twijfel het jaar van zijn overlijden. Fontenay laat van Campen reeds in 1638 sterven, terwijl de eerste steen van het raadhuis te *Amsterdam* in 1648 gelegd is. Wonderlijk hebben de vreemde woordenboekmakers met eenige onzer kunstenaars geleefd; zoo b. v. zegt Roland de Virloys, in zijne *Dictionnaire d'Architecture T.* 1. § 414. Copen (Jaques van) peintre flament, vivant en 1660 fut élève de Rubbens; ensuite il alla a *Rome* ou il étudia la peinture et l'architecture avec tant d'ardeur, qu'étant de retour dans sa patrie, il fut chargé de faire les projets de l'Hotel de ville *d'Amsterdam* etc. Hoe vele ongerijmdheden in deze weinige regels! Indien er niet van het stadhuis te *Amsterdam* melding werd gemaakt, zoude het een raadsel zijn, wien men hier bedoelde.

Met H. de Keyser, worden wij, in hetzelfde werk bekend gemaakt als: Keyser (Henri) architecte et sculpteur statuaire *d'Amsterdam.*

(†) Bl. 371.

Van Campen en behoefd voor niemand ook te wijken,
Ja mag de kroon van 't hoofd van alle schilders strijken.

» schilder heengaande, als bouwmeester terug zoude ko-
» men, en in zijn vaderland tot het maken van heer-
» lijke werken zoude gebruikt worden (*)." Verder wordt beweerd: » dat hij gedurende zijn verblijf in
» *Rome*, zich inwikkelde in de gunst van eenen Kar-
» dinaal, die hem aanleiding gaf om de bouwkunst
» te leeren, waarin hij zóó wèl slaagde, dat diezelfde
» Prins van de kerk, hem naderhand gebruikte tot
» het oprigten van onderscheidene heerlijke gebou-
» wen." Te vergeefs zoekt men echter naar die gebouwen, welke onze bouwmeester te *Rome* zoude hebben gesticht: te vergeefs zoekt men den naam van van Campen of eenen daarnaar gelijkende onder de namen der bouwmeesters, zoowel vreemde als Italiaansche, die in menigte zich te *Rome*, in dat tijdvak, ophielden, en ook hierdoor is het onmogelijk den naam des Kardinaals te ontdekken, die van Campen in het werk zoude gesteld hebben.

Het laatste gedeelte van zijn leven schijnt van Campen op *Randenbroek* bij *Amersfoort* te hebben doorgebragt; terwijl het uit het reeds gemelde door Am-

---

(*) Dit verhaal is men aan Houbraken verschuldigd, die evenwel niet geheel zeker van zijne zaak schijnt geweest te zijn; immers zegt hij: » Mij schiet een zeker vreemd verhaal in den
» zin, 't geene ik niet kan nalaaten den lezer mee te delen;
» schoon zulke van die aart zijn als de ongeloovige Tomas was:
» 't zelve niet zullen willen voor zuivere waarheit aannemen" enz. en sluit zijn levensberigt van van Campen met de woorden:
» Zie daar lezer heb je het verhaal zuiver als het mij overhandigd
» is. Waarom zou ik er iets toe of afdoen? ik zoek er niet op
» te schacheren of winst mêe te doen, maar geef het voor den-
» zelven prijs, en in derzelve waarde als ik het heb ontvangen."

sing is op te maken, dat hij vóór of in 1628 te *Haarlem* woonachtig is geweest. Om welken tijd hij zich met der woon op *Randenbroek* heeft nedergezet, valt moeijelijk te beslissen. In den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden* (*) vindt men wel is waar, dat: » in 1629, toen de Keizerlijken onder den Graaf » Montecuculi, eenen inval in de *Veluwe* deden, » en voor *Amersfoort* kwamen, de Graaf zijn ver- » blijfplaats te *Randenbroek* op de lustplaats van den » vermaarden schilder en bouwmeester Jacob van » Campen verkoos, 't welk echter naderhand af- » gebrand werd," doch waarschijnlijker is het, dat het bijvoegsel: » van den vermaarden schilder » enz." Meer daartoe strekt om *Randenbroek*, hetwelk eene zekere vermaardheid, door het bewonen van dien kunstenaar heeft verkregen, aan te duiden, dan wel om te zeggen, dat genoemd goed, toen reeds door van Campen bewoond werd; althans bij het verhalen van hetzelfde voorval door van Bemmel wordt dit bijvoegsel niet aangetroffen. Zeker is intusschen, dat, na het verwoesten van die plaats, van Campen haar weder heeft laten opbouwen. In *Amersfoorts* lofkrans van Laurens Bake, Heer van *Wulverhorst*, vindt men van Campen genoemd, als, » dit landhuis en overschoone hoven met kost » en kunst te hebben gebouwd en geplant." Ook bij van Bemmel leest men: » dat den 7 Februarij 1642 » aan Jacob van Campen, eigenaar van 't goed » *Randenbroek* toegestaan wierd, dat hij de oude

(*) Dl. XXII. bl. 19.

» *bischopsweg* naast de *kattenkampen* van de *beek* af, » tot aan de *swijnevoordsche* brug toe, zoude mogen » vergraven, en approprieeren aan zijn goed *Randen-* » *broek* (*)." Deze uitlegging van grond staat wellig in verband, met het weder opbouwen en beplanten van *Randenbroek*.

Onder de gebouwen door van Campen gesticht, vindt men genoemd, behalve het raadhuis te *Amsterdam;* het huis van Prins Maurits, bijgenaamd den Braziliaan, gebouwd omtrent het jaar 1640, doch in 1704 afgebrand, zoodat er niets van overig was gebleven dan de kelders en naakte muren: sedert herbouwd zijnde, is het geheel vreemd aan het werk des grooten bouwmeesters; voorts, het huis van den Heer van Zuilichem op het plein te *'s Hage;* de voorgevel van het huis, thans van den Heer Huidecoper van *Maarseveen*, op de Keizersgracht te *Amsterdam;* terwijl de graftombes van de Nederlandsche zeehelden van Galen en Tromp mede aan hem toegeschreven worden; doch daar het toen niet gebruikelijk was, op diergelijke gedenkteekenen met groote letters de namen van den ontwerper en uitvoerder te bijtelen, is het moeijelijk te beslissen, in hoeverre deze opgaven met de waarheid overeenkomen. Sommigen beweren dat Jacob van Campen ook den Amsterdamschen schouwburg zoude gebouwd hebben. Als zoodanig zegt zelfs J. Fokke in de beschrijving van het stadhuis (†), » onder andere schoone gebou-

(*) Dl. II. bl. 830.

(†) Bij J. Allart, te *Amsterdam* 1808.

» wen door hem gesticht, bevond zich ook de prach-
» tige afgebrande Amsterdamsche schouwburg." Ditzelfde vindt men ook in het bovengemelde bijvoegsel op Schrevelius, alsmede bij Weijerman en Houbraken. Het valt echter niet moeijelijk, ook hier weder te zien dat deze opgaven onjuist zijn. De Amsterdamsche schouwburg toch, in de laatste jaren der vorige eeuw door brand vernield, was gebouwd in 1664, zijnde daarvan de eerste steen den 24^en^ Maart van dat jaar gelegd, dus zeven jaren na den dood van onzen van Campen. Maar als bouwmeester van den vorigen schouwburg in 1637, wordt door Wagenaar genoemd: » Nicolaas van Campen,
» lid van den Raad, en niet onbedreven in de bouw-
» kunde." Ook Vondel noemt dezen raadsheer Nicolaas van Campen stichter des schouwburgs in 1637. Het is derhalve meer dan waarschijnlijk, dat de overeenkomst van naam, sommige schrijvers, den bouw van den schouwburg aan den grooten bouwmeester hebben doen toeschrijven. Hoe dit intusschen zij, overtollig is het, waar het den roem van Jacob van Campen geldt, dien te willen vermeerderen door hem het bouwen van andere gestichten toe te kennen, waaromtrent men in het onzekere verkeert. Het Raadhuis te *Amsterdam*, dat gebouw zonder wederga in de *Nederlanden*, en 't welk veilig de mededinging der schoonste gebouwen van het overige *Europa* kan uithouden, is de vrucht van zijn genie, en genoeg om hem te vereeuwigen.

Wat van Campens stand betreft, mag men als zeker veronderstellen, dat hij tot den deftigen bemid-

delden stand behoorde: hij toch bezat het goed *Randenbroek* in eigendom, en wordt de gemeenzame vriend genoemd van den Heer Balthazar Kooymans(*), eenen der voorvaderen van de famille Huidecoper van *Maarseveen;* ook zegt Schrevelius van hem, » dat hij de kunst meer een zaak der liefhebberij » betreffende, uitoefende, dan wel als beroep, zijnde » hij een man van groote middelen, welke uit de » kunst geen winst, maar de naam gezocht heeft" (†). Dat hij, zoo als deze Schrijver vermeldt, Architect van den Prins van Oranje is geweest, waarop het » de bouwheer van de Vorsten" van Vondel schijnt te slaan, zal wel niet meer dan een bloote titel zijn geweest, daar het nergens blijkt, dat hij in deze betrekking eenig werk van belang heeft ten uitvoer gebragt, tenzij dat men hier onder den reeds genoemden Prins Maurits, den *Brasiliaan*, te verstaan hebbe.

Voor het overige is er weinig opgeteekend, aangaande zijne famille betrekkingen. Van Bemmel zegt (§), dat van Campen ongehuwd is overleden, en de Braij(**) dat hij, » een broeders zoon was van » onzen bouwkunstlievenden Sr. Cornelis van » Campen", waarschijnlijk denzelfden, waarvan Hooft spreekt in een' brief van 20 Mei 1635, en die toen reeds een oud man was, die met anderen, op last van Burgemeesteren, in 1622, wegens het over-

(*) Architectura Moderna.
(†) t. a. p. bl. 382.
(§) D. I. fo. 124.
(**) Archit. Moderna.

nemen van Costers akademie gehandeld heeft. Het is evenwel opmerkelijk, dat, terwijl men zoo zeldzaam namen van beoefenaren der bouwkunst hier te lande, door de geschiedenis bewaard ziet, zij ons evenwel drie personen van denzelfden naam, en te gelijker tijd, aanwijst; onzen grooten Jacob van Campen namelijk, Cornelis, die als bouwkunstlievende wordt aangeduid, en Nicolaas, in 1634 tot Raad der stad *Amsterdam* benoemd, en regent van het Weeshuis, dien Wagenaar als niet onbedreven in de bouwkunst roemt. Zou het te gewaagd zijn, indien men uit deze overeenkomst van smaak eenigzins tot familie betrekking, ook ten opzigte van Nicolaas van Campen besloot?

Het eenigste wat met zekerheid omtrent van Campen schijnt te kunnen worden uitgemaakt, is het jaar van zijnen dood. Op het grafteeken te *Amersfoort* leest men: » *obiit* 13 *September* 1657." Van Bemmel noemt ook dien datum en zegt, dat hij den 22sten daaraan volgende is begraven. In weerwil hiervan noemt Houbraken den 4den Maart 1658, als hebbende dezen sterfdag uit een zeker kreupelvaars vernomen. Kok, in zijn Vaderlandsch Woordenboek, als mede zijne naschrijvers, vermelden ook dezen laatsten datum: dit is te meer onvergeeflijk, daar Houbraken, Kok en anderen het bekende grafschrift van Vondel aanhalen:

D'aerts bouwheer uyt de stam
Van Campen, rust hier onder,
Die 't Raadhuis t' Amsterdam
Gebouwd heeft 't Achste wonder.

Hadden Houbraken, Kok of anderen dit grafschrift zelve gelezen, dan mag men veronderstellen, dat zij ook den daaronder geplaatsten regel: *obiit* 13 *Sept.* 1657 wel zouden opgemerkt hebben.

Wij hebben reeds gezegd dat Houbraken, als sterfdag den 4den Maart 1658 uit een zeker Kreupelvaars heeft opgeteekend; het komt ons als niet onwaarschijnlijk voor, dat dit Kreupelvaars, hetwelk wij overigens niet kennen, gemaakt zal zijn bij gelegenheid van het oprigten of onthullen van het grafteeken te *Amersfoort*, wijl dit zeer wel zes maanden na het overlijden van van Campen heeft kunnen plaats hebben.

Het zoo even genoemde grafteeken, ter gedachtenis aan van Campen, door zijne vrienden in de St. Joris-Kerk te *Amersfoort*, gesticht, bestaat uit eene groep weenende beeldjes, tegen den zwart gemaakten muur der kerk geplaatst: deze groep rust op eenen zwarten steen, door twee Consoles gedragen, en tusschen deze laatsten is de bewuste inscriptie gehouwen, terwijl aan beide zijden der groep festonnen hangen, waaraan schilder- en bouwkundige werktuigen te zien zijn Dit alles is echter tegenwoordig in eenen droevigen staat: de beeldjes zijn zoo vlijtig met kalksmeersel gewit, dat de stof onkenbaar is, en de omtrekken naauwlijks meer zigtbaar zijn; de Consoles zijn gebroken, zoodat, zware ijzeren banden dezelve niet alleen moeten vasthouden, maar ook genoegzaam bedekken; de festonnen zijn van geverfd hout en slechts door eenen grooten spijker bevestigd: ook hangt de een eenige duimen hooger dan de an-

dere. Wenschelijk ware het, dat men het grafgesteente van dezen verdienstelijken man deed herstellen, en in dien staat bragt, dat het aan de nakomelingschap ten bewijze kon strekken, hoe zeer wij de groote mannen der zeventiende eeuw vereerden, onder welke van Campen, in de door hem beoefende kunst, onovertroffen prijkt.

Amsterdam, Januarij. 1838.

D. D. B.

BRIEVEN,

GEWISSELD

TUSSCHEN

HERTOG *JOHAN VAN BEYEREN* EN DE STAD *UTRECHT* IN 1419.

(Vervolg van bldz. 32.)

6.

1419 Apr. 28.

Opschr.: Hertoge JAN VAN BEYEREN, sone van Henegouwe, van Hollant ende van Zelant.

Goede vrende. Des gy ons nv echter gescreuen hebt, dat wy uwe mede borgers, die nylinge geuangen syn, qwyt wouden doen schelden van hore geuangenisse; ende die genomene haue ende goede, die gy ons in enen register ouerseynt bescreuen hebt, uwen coopluden weder doen gelden ende betalen, etc., met meer woerden in uwen brieuen begrepen, hebben wy wael verstanden; Ende begeren daer op te weten, dat wy Aelbert van Meerensteyn, den gy schryft, datter by ende ouer geweest soude syn, daer sy uwe borgers geuangen ende horen goede gerechticht hadden, voer ons ontboden hebben gehadt, die daer lyflic in onser tegenwoerdicheyt then heiligen gezworen heeft, dat hy doe ter tyt tot Haerlem was, desgelicx onse neue, heer Willem van Egmond, hem oeck gestaet, dat hy doe ter tyt aldaer by hem was. Oeck so en hebben wy niet

kunnen vernemen, dat enich vanden genen, die de sake gedaen hebben, zedert die tyt, dat syt deden, ye gequamen in onsen stede van Dortrecht, geliken gy scrift; mer willen gerne arbeiden ende daertoe helpen; Ende Dirc van Wye alsoe neersteliken doen schriuen, dat die geuangen, als wy hopen, van horen geuangenisse qwyt geschouden sullen worden. Ende oeck mede onse beste doen, nae onsen vermogen, dat uwer voersz. coopluden goede ende haue weder gekeert ende verrichtet moge worden. Voert vander dachvaert te koemen omder II^{m}. gulden wille, aenruerende onsen neue, den here van Egmond, daer en kunnen wy noch niet toe gedoen, voer onse getruwe raet der Bitsdom weder omme by ons gecomen sal syn. Onse here God sy met V. Gescreuen in onse stede van Gornichem, XXVIII dage in Aprill.

7.

1419 May 5.

Hogeboren Vorste, genadige here. Vwer genaden brieue ende antwoerde hebben wy ontfangen, van onser borgeren vangenisse ende schade, ons ende den onsen gedaen opthen heiligen paeschnacht ende paeschdage lest leden, dat gy daer om wilt doen scriuen aen Dirc van Wye, zoe dat gy hoept, dat sy van horen geuangenisse qwyt geschouden sullen worden; Ende mede uwe beste doen, nae uwer vermogen, dat onser coepluden goed weder gekeert ende verricht moge worden, waer off wy uwen genaden noch aenschriuen ende begeren oetmoedelic, dat gy, genadige here, ons onse borgeren voersz. met hore hauen van hore geuangenisse

vry ende quyt doet schelden; Ende ons ende onsen borgeren ende coepluden hoer genomen goede, gelden ende betalen wilt, daer die somme off beloept II°. & X st. groet ende IX d. hoefstels vleems gelts, geliken wy in den register bewyst ende voirgescr. hebben ende mede sulken cost ende scade als donse voirsz. daerby geleden hebben ende dagelicx lyden. Ende voert meer wilt doen verhoeden, dattet den onsen niet meer en geschie; want gy, genadige heer, ons ende den onsen schuldig syt te doen, soe wy hopen; Alsoe ons dat in den uwen ende daer doer geschiet ende gedaen is, bouen eenre ganser zuenen ende bouen der sonderlinger vrentscap ende veylicheyt ende geleyde, die wy van V hebben; Ende begeren des uwer genaden antwoerde, ons nae te rechten, by desen bode. Gegeuen int jaer ons heren XIIII°. ende XIX. then V. dage in Meye.

Dit is tkalff, datter in lach.

Voert, genadige heer, warden den onsen inden uwen dair wt ende weder inne, ende dair gy bewynt hebt, dagelycx hoer peerden ende haue genomen, ende op allen wegen, wagenen ende scepen, die daer wt tot onser stat werts, off wt onser stat derwerts varen ende keren, worden die onse crachtelic mit wapen gesocht van den Egmontschen, van onsen vyanden ende ballingen, die openbaer seggen, vonden sy donse daer, sy souden hem hoer kelen off steken, ende sy doet slaen; Ende seggen, datten onsen uwe geleide, zuen, noch brieue baten en sellen. Ende dit geschiet ons ende den onsen bouen der zuenen ende deding voirsz.; overmits, dat gy, genadige heer, noch uwe dienres aen den misdadigen niet en rechten.

8.

1410 Mey 7.

Opschr.: Hertoge JOHAN VAN BEYEREN, sone van Henegouwe, van Hollant ende van Zelant.

Goede vriende. Vwen brieff aen ons gesandt, hebben wy verstanden, inhoudende van uwen borgeren, die Dirc van Wye geuangen heeft, dat wy die met hore haue van hore vangenisse vry ende qwyt wouden doen schelden, met meer woerden, etc., waer off wy V weder laten weten, dat wy daer om aen Dirc voersz. gescreuen hebben ende noch geerne scriuen sullen, ende onse beste ende vermogen daer toe doen, gelyc wy V voer gescreuen hebben. Voert schryfdy ons inden seluen uwen brieue, dat wy uwen borgeren ende coepluden hoer genomen goede gelden ende betalen wouden; daer off wy V weder laten weten, dat wy meynen, dat wy die niet schuldig en syn te gelden, ende wildy V daer niet mede genuegen laten, soe willen wy gerne onse vrienden by den uwen schicken ende seynden tot gelegen steden; daer die beyde veylich comen ende keren mogen, ende daer off doen, dat onse vrienden ende den uwen duncken sall, dat wy mogelyc doen sellen. Voert schryfdy ons, dat die uwe inden onsen, daer wt ende weder inne beschedicht werden, ende oeck van uwen vyanden ende ballingen gedreycht werden, etc.; daer off wy V weder laten weten, dat wy dat oueral aen onsen dienres bestelt ende verwaert hebben, als wy best connen. Ende waert, datter ons enich geboerde, wy souden daer toe doen, als wy nae gelegenheyt der sake schuldich waren te doen, soe

dat wy meynen, dat gy des te vreden wesen soul. God sy met V. Gescreuen ter Goude, VII dage in Meye.

9.

1419. Mey 11.

Hogeboren Vurste, genadige here. Soe wy V laetsten schreuen, begerende, dat gy ons onse geuangen ende genomen goede inden uwen ende daer doer qwyten, gelden ende betalen wolt, ende uwe genaden ons nv met uwen brieuen, laetste geseint, op geantwoert hebben, dat gy meynt, dat gy die niet schuldig en syt te gelden; ende en wouden wy ons daer niet mede genuegen laten, soe willen uwe genaden gerne uwe vrenden byden onsen schicken ende seynden tot gelegen steden, daer die beyde veylich comen ende keren mogen, ende daer off doen, dat uwe ende onse vrenden duncken sall, dat gy ons mogelyc doen sult, meynen wy, genadige heer, dat gyt ons schuldich syt te doen; Ende begeren hier om, dat gy uwe vrende gemachticht een naesten dynsdage twee uren voer middage seynden wilt, opten palen vanden lande tot Hermalen inden dorp, off opt putkuyp in den kerspel van Hermalen, daer wy alsdan onse vrende gemachticht, oft God wil, seynden sullen; Ende mach ous daer dan geschien, gelyken wy V voerscreuen hebben, dat willen wy guetlyc van V nemen. Ende en wouden uwe genaden ons des nyet doen, soe soude ons duncken, dat gy ons vercorten; Ende wy willen uwe vrenden ende die met hem daer comen sullen voer ons, ende die onse ende die metten onsen daer comen sellen veyligen ende vryen daer te comen, te wesen, ende weder heen te scheyden, ende begeren,

dat uwe genaden ons ende dien onsen voersz. des gelíken weder doen willen, sonder argelist; Ende ons hier off uwe antwoerde schriuen laten by bode ons briefs. Gegeuen int jaer ons heren XIIII^{c}. ende XIX. sDonredages nae jubilate XI. dage in Meye.

Daaronder staat geschreven:

Dit die laetste brief, die wy seynden, dat wy dage houden wouden van onsen schade ende gebreken, daer wy hem voer om aen gescreuen hebben.

10.

1419. Mey 12.

Opschr.: ***Hertoge JOHAN VAN BEYEREN**, sone van Henegouwe, van Hollant ende van Zelant.*

Goede vrende. Vwen laetsten brieff aen ons gesant hebben wy verstanden, inhoudende, dat uwe borgeren geuangen syn ende hoer goede genomen, gelyc gy ons daer voer off geschreuen hebt, daer wy V weder op gescreuen hadden, dat wy die goede niet schuldich en waren te gelden, gelyc onse brieff daer off inhielt, des gy ons daer weder off gescreuen hebt, ende begeert, dat wy onse vrenden een dyncxdage naest comende seynden wouden opten palen vanden lande tot Hermalen inden dorpe, ofte opter putkuype, daer gy dan V vrenden seynden sult, met meer woerden inden seluen uwen brieue begrepen; Waer op wy V weder laten weten, dat ons saken voer gecomen syn, dat wy onse vrende, die wy op dese tyt by ons hebben, tot anderen steden seynden ende schicken sullen, daer ons grote macht ende verlangen

aen leecht; so dat wy onse vrenden byden uwen een dyncxdach naest comende tot Hermalen niet geseynden en connen, als gy daer off in uwen brieuen aen ons gescreuen ende begeert hebt. Mer wy willen gerne dage met V houden ende leysten tot Culenborch, nv een woensdach naest comende ouer acht dagen des auonts aldaer inder herberge te wesen, daer wy meynen, dat uwe ende onse vrenden op beyden syden wael veylich comen ende keren mogen, om opten seluen dage mallich den anderen te doen, dat uwen vrenden ende den onsen dunken sal, dat wy mogelyc deen den anderen schuldich syn te doen, ende hier off wilt ons uwe antwoerde weder scriuen, dair wy ons na weten te rechten. God sy met V. Gescreuen ter Goude, XII. dage in Meye.

11.

1419. Mey 30.

Opschr.: Antwoert mines heren ***VAN BEYEREN*** *op aenscriuen myns heren van Vtrecht.*

Lieue ende geminde neue. Vwen brieff aen ons gesent hebben wy guetlic ontfangen ende verstanden, inhoudende, dat uwe stat van Vtrecht V getoent heeft, dat sy met ons eenre overdrachten ouercomen syn, daerenbouen haer borgeren ende ondersaten inden onsen, ende daer wy bewynt hebben, beschadicht warden, daer off tusschen ons ende hem een dachvaert geraemt ende gehouden wert nv een donredage lestleden tot Culenborch, daer uwe raden ende oeck die scepenen uwer hoeftsteden mede by waren, die V samentlic aenspraec

ende antwoert aengebracht hebben; Ende nae woerde ende antwoert en soude uwe stat van Vtrecht der deding ende der antwoert niet tevreden wesen, met meer woerden, etc.; Dat ons, lieue neue, vreemde heeft, dat sy hem daer off van ons becronen; want onse vrende van onser wegen hem opten dachvaert voersz. boden in tegenwoerdicheit uwer vrende ende der scepenen van uwen hoeftsteden, die wy meynen, dat V aengebracht hebben, alsoe onse vrende dat aen hem begeerden, so wat ouerdrachte tusschen ons ende der stat van Vtrecht gemaect, bebrieft, ende besegelt waer; ende so wes schade hem daer enbouen inden onsen, of daer wy bewynt hebben, geschiet weer, daer wy hem daer off doen wouden, datten Eerweerdigen vader in Gode, den Archbisscop van Colen, ofte den bisscop van Mvnsteren, ofte den hertoge van Cleue, welken een van drien voergen. sy koeren, dat hem dochte ende sy seggen souden, dat wy hem nae wtwysinge onser brieue, die sy van ons hebben van rechts wegen schuldig weren te doen, indien ende alsoe verre des sy ons des gelicx weder omme deden nae inhout der seluer brieue, die wy van hem weder omme hebben; ende oeck, dat sy ons schuldich waren te doen ende te verrichten, dat die zuene wtwyst ende inhout, die tusschen onsen lieuen neue ende nichte van Brabant ende ons gededinet ende vytgesproken is; des wy oeck hoer besegelde brieue daer op hebben; Ende waert also, dat hem dochte, dat die heren voersz. hem te groot weren te vervolgen, ofte verre geseten weren, so boden hem onse voersz. vrenden, dat se dat voersz. recht te geuen ende te nemen, hangen ende keren

wouden aen enen goeden, eerbaren heer ofte ridder, die by desen lande hier omtrent geseten waer, die onse vrende ende sy samentlic daertoe naemen ende koren, des sy ons opten dagen voersz. vytgegaen syn, ende en gheen van beyden doen en wouden: soe dat wy meynen, dat V ende allen eerbaren heren mogelic dunken sall, dat sy billic tevreden wesen sullen van horen gebreken voersz., naeden bieden, dat onse vrende voersz. van onser wegen hem geboden hebben ende voerser. staet. Voert van dat gy inden seluen uwen brieue schryft dat die voersz. uwe stat van Vtrecht V hoeftstat vwes gestichtes is, ende haer schuldich syt te voerstaen ende ten besten te raden; ende begerende syt, dat wyt also bestellen wouden, dat die borgeren ende coepluden van Vtrecht inden onsen ende doer Hollant ende Zelant met liue ende met goede veylich ende vry comen, varen, ende keren mochten, etc.; daeroff wy uwer lieffden begeren te weten, dat wy met onsen lieuen, getrouwen heren Floris van Borselen, Thresorier van Hollant, daeroff gesproken hebben, also dat hy ende wy samentlic gerne onse vrende daer toe schicken sullen, die op enen genoemden dach, die men ons ende hem sal laten weten, die borgeren ende coepluden van Vtrecht mit horen goede aennemen sullen tot Schonhouen ende die vueren ende veyligen then vtersten palen toe van Hollant ende van Zelant, om dese marcte tot Antwerpen ende weder omme van den palen van Zelant; als die marcte gedaen is, tot Schoenhouen toe, sonder argelist. Also, lieue neue, dat gy weten moecht, dat wy die suenen ende onsen segel ende brieuen, die wy die van

Vtrecht gegeuen hebben, genoech ouer doen willen. Onse here God beware V altyd zalich ende gesont. Gegeuen tot Haerlem, XXX dage in Meye.

Hertoghe Johan van Beyeren, soen van Henegouwe, van Hollant ende van Zelant.

Den eerweerdigen vader in Gode, onsen lieuen ende geminden neue, heren Frederic van Blanckenhem biscop Tvtrecht.

12.

1419. Mey 30.

Opschr.: Den hogeboren, mynen lieuen, genedigen heeren, die bisscop van Vtrecht.

Hogeborene, lieue, genadige heer. Vwer genaden brief, ruerende, hoe uwe Stat van Vtrecht, inder zuenen, die tusschen minen genedigen heeren van Brabant ende van Beyeren ende horer beyde lande ende hulperen ende hulpere hulperen vytgesproken is, mede verlyct ende bezoent syn van alre twidracht ende schelinge etc., bouen welk zuene uwe borgeren ende coepluden van Vtrecht in myns genedichs heren van Brabant steden, landen, straten ende stromen van Hollant ende van Zelant, van horen vyanden ende ballingen beroeft, geslegen, ende geuangen souden wesen; Ende begeert daerom aen mi, alsoe ic die voersz. lande van minen genedigen heren in beuele hebbe, dat ic dat also wolde bewaren, dat uwe borgeren die straten ende stromen van Hollant ende van Zelant geopent worden, sonder

sulc gewelt of des gelyc aen hem te keren, met meer woerden etc., inden seluen uwen brieue begrepen, hebbe ic weerdelyc ontfangen, ende wael verstaen, waer op, lieuwe heere, vwe genaden sy geneuchlic te weten, dat ic om dier saken wille overalle in myns heren lande ende steden scarpe gebode met openen plackaerden hebbe van myns genedichs heren wegen doen schriuen ende byseynden aen allen sinen amptluden, rechteren ende dieneren, die misdadige aen te tasten ende te vangen, om die te corrigeren, als behoerlyc is, so ic meyne, dat uwe genaden wael vernoemen mogen hebben; Ende geue uwer genaden inder waerheit te kennen, dat sy nergent in myns heren landen veylich wesen en sullen, ic en sal se doen aentasten ende vanghen, so waer ic se vernemen kan, ende sal my so daer inne bewysen, dat gy des aen mi wel tevreden wesen sult, ende ymmer dat beste doen in dien saken ende in allen anderen, hoewael die goede stat van Vtrecht onglympelic an mi geschreuen hebbe mit horen brieue, daer ic uwer genaden een vytschrift of seynde, hierinne besloten, ende daertoe dat punt, dat ic uwer stat gescreuen hadde uyt myns genedichs heren brieue getoghen, die gy beyde sien muecht. Voert, lieue heere also ic meyne, dat myn genedige heer van Beyeren V aengescreuen heeft, uwe borgeren ende coëpluden te veyligen nv tot deser Antwerpenscher marct ghins ende weder; Zo wil ic, dat om uwer heffden wille van myns genedichs heren wegen van Brabant ende van Hollant mede also bewaren ende doen bestellen, dat sy tot sulken dagen ende in sulker maeten, als myn genedige heer van

Beyeren V gescreuen heeft, wael geveylicht sullen warden, vyt ende in, op horen cost, also dat sy bilke myns genedichs heren of synre dieneren nyet te beclagen en sullen hebben. Voert, lieue heer, van uwen stucken, als van den pachte der lange ende ruge weyden, so heb ic gescreuen aender stat van Oudewater; so dat ic anders nyet en hope, dan dat dat geld bereyt sal wesen tot beloken pynsteren naestcomende; Ende kan ic, lieue heere, iets anders gedoen, dat uwe genade lief is, daer wil ic met ganse wille toe bereyt wesen; dat kenne God, die V alle wege bewaren moet ende sparen in langer salicheden. Gescreuen tot Haerlem, den XXX dage in Meye.

Floris van Borsele, here tot Zulen ende Sinte Martensdyc, Tresorier van Hollant, vwer genaden onderdanige dienre.

(Het vervolg hierna.)

J. J. DODT VAN FLENSBURG.

TOVERIJ IN UTRECHT.

(TWEE VONNISSEN, GEWEZEN 1533 (*).)

I. *Des maenendaechs opten XVIII. Augusti.*

Alsoe Marie Woutersz, weduwe van Hilhorst, buyten Wittevrouwenpoert by Utrecht, over lange jaren befaemt is geweest, datse toveren konde, waerop die schout van Keyserl. Majesteits wegen hem geinformeert heeft, welke informatie byt gerecht gesien wesende, heeft hy se doen apprehenderen ende daernae doen examineren in praesentie van borgemeysteren ende scepenen; Aldaer sy sonder enighe pyne, buyten banden van yseren, beleden ende bekent heeft, datse toveren konde, ende over lange jaren ende tyden menichwerff gedaen hadde, te weten, onder meer inden yersten aen Cornelis Henricksz., hoer buerman, dien sy syn peerden ende koeyen doet getovert ende hem selven te bedde ende ter doet toe getoverthadde. Item Jan Ottensz., die wageman buyten Tollesteghe, een peert doet getovert; ende Joost van Ryn zekere verkens oeck doet getovert hadde; Ende daerenboven meer andere felike, oneristelike ende onmenselyke wercken ende

(*) Vergel. Scheltema. Gesch. der Heksenproc. (Haarl. 1829.) bldz. 138. » Aangaande den loop der zaken in de Stad en het Sticht van Utrecht heb ik geene berigten gevonden, waarop ik mij verlaten durf, en ik ga dezelve derhalve met stilzwijgen voorbij. Men vergel. mede bldz. 120. — Het vonnis, in dit Tijdschrift (1836. bldz. 259.) medegedeeld, zagen wij daarna, door den Hr. Scheltema te zijn in 't licht gebragt. Opmerkenswaardig is het, dat de hier geplaatste vonnissen in zoo korten tijdafstand elkander opvolgen, gelijk zulks eveneens ten opzigt van de twee door den genoemden Hr. Scheltema bijgebragte sententien het geval is.

saken geperpetreert te hebben, die men nyet en behoert te noemen, tweick al gesciet wesende, heeft se hoer ongetwyfelt overgegeven den bosen vyant, den duvel vander hellen, die welcke hoer, nae dattet gerecht van hoer gescheyden was, den hals gebroecken heeft; als dat den gerecht genoech kennelyker is ende gebleken heeft; waer omme Borgermeysteren ende Scepenen des vanden Schout van Keyserl. Majesteits wegen, etc. vermaent wesende, gewesen hebben ende wysen mits desen voer recht, dat men dat dode lichaem sleypen sel op een horde optie Noede ende werpent opt vuer, ende verbernent tot asse; reserverende mits desen dactie, die d'Officier van 's Keysers wegen op hoeren goeden pretendeert t'hebben, tot verclaringe vanden Gerechte.

2. *Des vrydaechs, den XXII. Augusti gewesen ende des saterdaechs daer na ter clocken gepubliceert.*

Want Neel Reyers, Henryck Herbertsz. huysfrouw, geboren van Oudewater, Peter des molenaers dochter, out omtrent vier ende tsestich jaren, beleden ende bekent heeft, opelicken voert gerecht, buyten banden van ysere, datse toveren conde, ende wel XXXVI. jaren geconnen, ende van den Duvel geleert, ende hem weder lyff ende siel gegeven hadde. Voert heeft se beleden, datse een man, twee vrouwen ende twee kynderen doet getovert, ende meer andere menschen ende substantien betovert, ende daer en boven noch meer andere lelike, oncristelike ende onmenschlike werken ende saken gedaen hadde, die men nyet en behoert te noemen; waerop die Schout van Keyserl. Maijts. wegen, hoer te recht gestelt, ende geconcludeert heeft, dat men sulcx aen hoer lyff behoerde te justiceren mitten brande nae wysinghe des gerechts; hebben daer omme Borgermeesteren ende Schepenen, des vanden Schout van Keyserl. Majesteits wegen, etc. vermaent wesende, gewesen ende wysen mits desen voer recht, dat men sulcx rechten sel metten brande aen een staeck optie Noede aen hoer lyff tot asch toe.

J. J. D. v. F.

Mon^r. le Greffier du Conseil de sa Mat. a Utrecht, M^r. Ghil. Scryvere, mon bon Amy etc. a Utrecht.

Monss^r. le Greffier, Jay receu vos lettres du XI de ce moys, par lesquelles desirez, que je face bon office vers messieurs des finances, afin que votre beaulfils Mre Jacques van Oprode puisse obtenir l'estat de Recepueur des exploicts, ensemble estre commis a la recepte des biens annotez. Ce que Jay voluntiers faict et je prie a Dieu, que ma recommandation luy puisse seruir pour en venir a leffect, dont je ne suis sans espoir. Et n'estant la Recepte generale encores donnee, il fauldra attendre, quil y soit preallablement pourveu, comme jentends Monsieur le Commis van Loo vous auoir escript, a quoy je m'en remectz. Et quant a l'abbaye de Reynsbourgh, Monseigneur le Duc y a ordonné Commissaires, Monsieur le President du grand Conseil a Malynes et quelque aultre prelat.

Je vouldroye voluntiers employer huict cens florins, pour achapter une *Rente viaigiere a mon nepveux Dierick ayta*, Et comme jay ces jours passez seelle ung octroy pour ceulx de la ville D'utrecht, afin quils en puissent vendre; Je vous prie regarder, si je y pourroye avoir place pour mon dict Nepueux et m'en aduertir incontinent, afin que si non, je puisse chercher aillieurs. Et me recommandant affectueusement a votre bonne souuenance et de mes nepueux et niepte, votre fille, je prie le Createur, qu'il vous donct, Monsr. Le Greffier, L'entier de vos disires. De Bruxelles, ce XVIII de Mars, 1567.

Entierement votre bon Amy, prest a vous faire plaisir,

Viglius de Zuichem

(*Volg. het orig., berustende in de verz^e van den Ho. Wl. Gb. Hr. G. J. Beeldsnijder van Vashol, te Utrecht.*)

J. J. D. v. F.

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand FEBRUARIJ 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgen te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 uur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u	3 ur	9 ur.	9ur	12u	3ur	9ur		
1	763	766	768	768	—3	4	—2	—2	O.	Betrokken.
2	770	770	770	770	—2	—2	—3	—5	idem	Bewolkt.
3	772	772	772	772	—0,5	—3,5	—4,5	—11	idem.	Betrokken.
4	771	771,5	771	771	—10	—8,5	—4,5	—9,5	idem.	Helder.
5	772	771,5	771	771	—10	—15	—0,5	—8,5	idem.	Bewolkt.
6	769	768	766	765	—6	—2	—0,5	—4	Z. O.	Helder.
7	759	757	752	750	—3,5	1	2	1	Z.Z.O.	Bewolkt.
8	745	745	743	742	4,5	8	6,5	6,5	N. W.	Betrokken.
9	739	738	737	735	4,5	6,5	5	5	N.N W.	Bewolkt.
10	745	745	745	745	0,5	3	3	4,5	W.	idem.
11	743	743	743,5	750	—1	2	1,5	0	N. O.	idem.
12	753	753,5	754	755	—0,5	0,5	1	—6,5	N. W.	idem.
13	754	754	755	755	—3,5	—1	—5	—6,5	idem.	Betrokken, mist.
14	757,5	758	758	759	—6,5	0,5	—1	—8	N.	Bewolkt.
15	758,5	758	758	757	—4,5	—4	—5	—8	O.	idem.
16	757,5	758	759	761	—6,5	—3,5	—2	—8,5	idem.	idem.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 UR.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	762	761	761	762	—6$_5$	—1	—1	—9	z. o	Bewolkt.
18	765	766	767	769	—3$_5$	—1	—1$_5$	—3$_5$	o z o.	Betrokken.
19	773	773	772	770	—3	—2	—1$_5$	—5$_5$	z. o	Helder.
20	762	760	759	757	—6$_5$	—2	—1	—1	idem	Bewolkt.
21	758	758	758	758	0	0$_5$	0	—1$_5$	z.	Betrokken.
22	758	757	757	757	—0$_5$	0$_5$	2	—4	z. o.	Bewolkt.
23	753	753	752	750	—2	1	1$_5$	0	z.z. o	Betrokken.
24	742	740	740	739	3$_5$	9	8	2	z.	idem.
25	739	739	739	740	4$_5$	6$_5$	9	1	z.z.w.	Helder.
26	741	740$_5$	741	742$_5$	2	4	3$_5$	1	o.	Betrokken.
27	744$_5$	744$_5$	745	746	1	2	2	0$_5$	idem	idem.
28	746	746	746	746$_5$	3$_5$	9$_5$	8$_5$	4$_5$	z. w.	idem.
										GEMIDDELDE WAARNEMING.
1	760$_5$	760$_5$	759$_5$	758$_5$	—2$_8$	1$_5$	0$_7$	—2		Van den 1st. tot den 10e.
2	758$_5$	758$_5$	759	759	—3	—1$_5$	—1$_5$	—6		— — 11en. — — 20e.
3	748	747$_5$	747$_5$	747	2	4	4	1$_5$		— — 21 st. — — 28st.
	755$_5$	755$_5$	755$_5$	755	—2	1$_3$	1	—2		

9 's avonds wind en regen.

12 's morgens vroeg sterk gesneeuwd en mistig.

28 's avonds onweder en regen.

Algemeen gemiddeld, Barometer 755$_5$, Thermometer —0$_5$.

GEMIDDELDE WAARNEMING VAN JANUARIJ.

THERMOMETER.	9 uur.	12 uur.	3 uur.	9 uur.
1 van den 1st. tot den 10den	— 2	— 1	— 2	— 3$_6$
2 — — 11den — — 20st.	— 1$_4$	— 1$_1$	— 1$_{15}$	— 1$_4$
3 — — 21st. — — 31st.	— 7$_5$	— 5	— 4$_5$	— 3
	— 3	— 2	— 2$_5$	— 2

Algemeen gemiddeld, Barometer 763, Thermometer —2$_5$.

15 's morgens te 8 ure, —2$_2$.

Februarij 1838.

STAAT der GEBOORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	GEBOORENEN.		waaronder:					HUWELIJKEN.	ECHTSCHEIDINGEN.	OVERLEDENEN.	
	Getal.		Onechte.		Tweel.	Doodgeb.					
	M.	V.	M.	V.		M	V.			M.	V.
UTRECHT.	83	90	6	6	2	5	4	21	»	76	87
AMERSFOORT. . . .	26	15	2	2	»	2	»	8	»	17	24
RHENEN.	7	3	»	»	»	1	»	2	»	4	3
WIJK bij DUURSTEDE.	4	3	»	»	»	»	»	1	»	5	3
MONTFOORT.	3	3	»	»	»	»	»	1	»	1	3
IJSSELSTEIN.	3	7	»	»	»	»	»	2	1	5	1

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

	onder Nulpeil.
1 Februarij 1838.	2 el 85 dm.
15 ———————	2 — 60 —
28 ———————	2 — 43 —

PROEVE

EENER GESCHIEDENIS

VAN HET

KASTEEL VREDENBURG.

Bij de beschouwing van den gedenkwaardigen strijd, waardoor onze voorouders zich van de Spaansche overheersching hebben ontslagen, houdt men zich veelal uitsluitend bezig met die steden en gewesten, waar men reeds vroeg tot de wapenen greep, als tot het eenige middel om zich van een zeker verderf te redden, en waar deze gewapende opstand al spoedig de gedachte aan onafhankelijkheid in de gemoederen deed ontkiemen. Doch ook in andere streken van ons vaderland, waar men de wapenen niet zoo terstond konde of wilde opnemen, waar men zelfs gaarne onder het oude bestuur, mits met bewaring van regten en privilegien, zou zijn gebleven, heeft het niet ontbroken aan moedigen en volhardenden tegenstand tegen de uitheemsche onderdrukking; een tegenstand, door velen onzer geschiedschrijvers geenszins naar waarde geschat. Ook dáár deelde men rijkelijk, ja dikwijls meer dan de in opstand zijnde gewesten, in de rampen des krijgs, tot dat men, door overmaat van lijden, gedwongen werd om zich aan de andere partij in de armen te werpen. Van het een en ander strekt de stad en het sticht van Utrecht gedurende de jaren 1566—1577 tot een merkwaardig voorbeeld, en de standvastigheid, waarmede de regeringen zoowel als de ingezetenen hunne regten verdedigden en zich tegen de onderdrukking verzetteden, verdient wel eene vermelding na de schitterende wapenfeiten van Holland en Zeeland. De geschiedenis der beruchte sterkte, welke, hoezeer zij nog geen volle vijftig jaren heeft be-

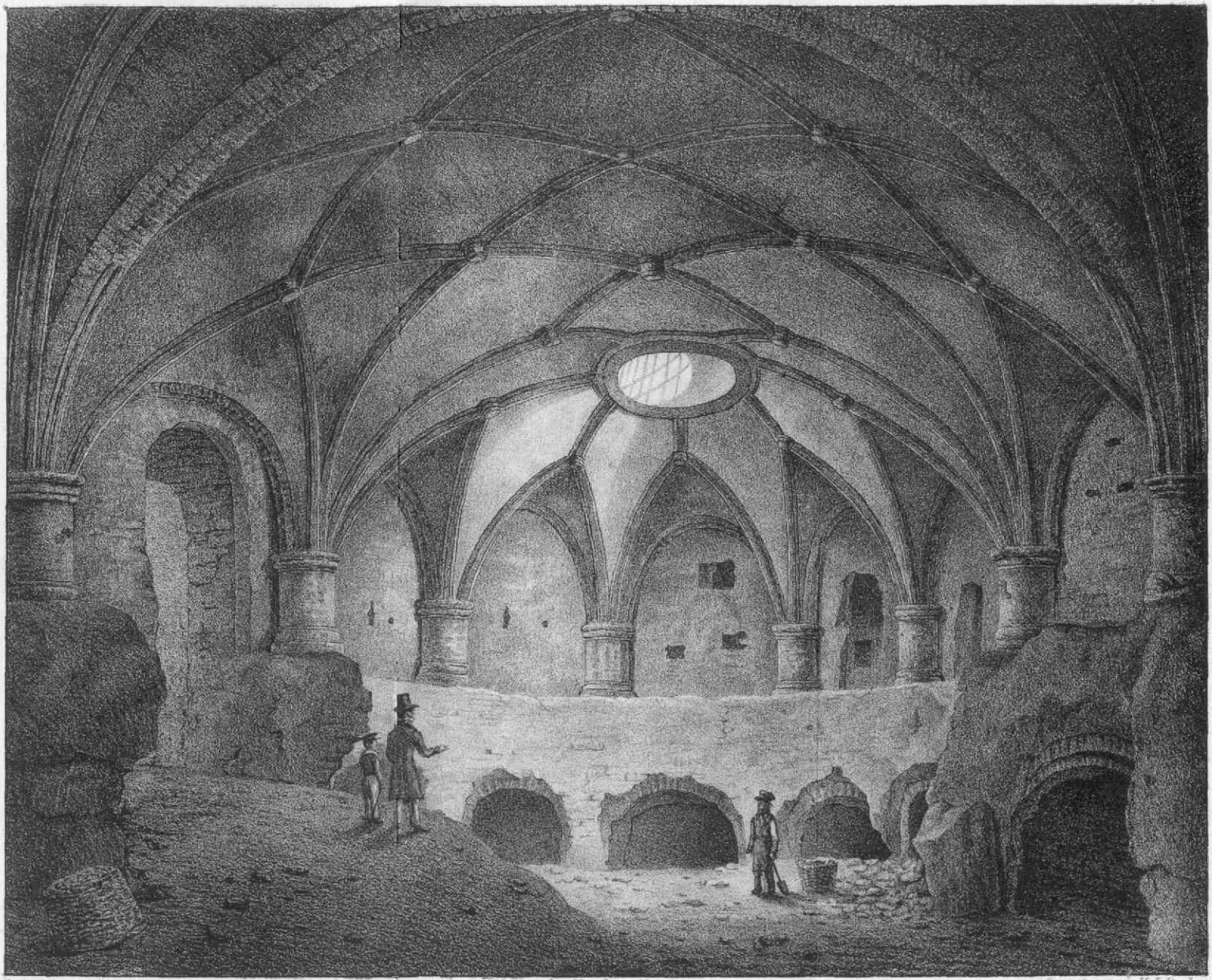

C. Osterman del. 1837. N van der Monde te Utrecht, sc. Stemdr. van H.J. Backer.

GEWELF, ONDER HET ZUIDELIJKE BOLWERK VAN HET KASTEEL VREDENBURG TE UTRECHT

staan, eenen zoo aanmerkelijken invloed op de lotgevallen van Utrecht gehad heeft, is, in dit opzigt, niet alleen van stedelijk of gewestelijk, maar ook gedeeltelijk van algemeen belang te achten. Wij hebben getracht haar uit geloofwaardige narigten, zoo in gedrukte als ongedrukte schriften voorhanden, te zamen te stellen; eene poging, die wel sommige gapingen en onzekerheden niet heeft kunnen wegnemen, maar echter, zoo wij hopen, niet onwelkom zal wezen bij hen, die gaarne zich aan de tijden herinneren, toen de moed onzer gewapende burgerijen zoo luisterrijk schitterde. Welligt geeft ons geschrijf ook aanleiding tot verdere nasporingen, welker goede uitslag dit onderwerp nog helderder in het licht kan stellen.

Bij de afbeelding van Vredenburg in het Iste deel van dit Tijdschrift zijn de berigten omtrent de stichting, door Henrica van Erp in hare kronijk (1) opgeteekend, reeds medegedeeld. Het ware dus onnoodig, hierop terug te komen, indien niet verscheidene schrijvers den bouw van hetzelve tot het jaar 1534 hadden gebragt (2). De naauwkeurige Wagenaar (3) volgt evenwel de getuigenis van Henrica van Erp, die van 1503 tot 1548 Abdis was van het naburige Vrouwenklooster, en de gebeurtenissen, gedurende dien tijd in en om deze stad voorgevallen, met veel belangstelling heeft geboekt. Volgens haar heeft men in 1528 met bouwen begonnen, en is het werk in het volgende jaar ijverig voortgezet, ja grootendeels voltooid. Niet alleen stemmen Buchel (4) en Bor (5) hiermede overeen, maar de Notulen van den Raad (6) en het

(1) In Matthaei Anal. Ed. 2da. Tom. I. p. 108, 109.

(2) Halma, Tooneel der V. N. II. 269. Kok, Vaderl. Woordenb. XXX. 208. Tegenw. Staat der vereen. Nederl. XI. 342. Afbeelding van Vredenb. door St. v. Lams en H. Specht. P. B. Rijks-vrijheer van Wiedenbruck, Bouw- en Beeldhouwkunst blz. 2.

(3) Vaderl. Historie IV. 495, 496.

(4) Descr. Urbis Rheno-Traject. p. 6.

(5) Nederl. Oorlogen B. X. f. 233. b. uitgave van 1621.

(6) Raads Dagel. Bouck der stad Utrecht, op het Stads-Archief, 9 en

Buurspraakboek bevestigen hare opgave op eene alles afdoende wijze. Volgens het laatstgenoemde werd, op Pinkster-avond 1529, van wegen de Keizerlijke Majesteit aan allen, die aan » Vreborch" gearbeid, maar de hun verstrekte karren en andere werktuigen niet weder geleverd hadden, last gegeven dezelve » by sonnescyn van desen daige" op het kasteel terug te brengen, op de boete van drie keizers-guldens.

Het blijkt uit deze plaats, dat de nieuw gebouwde sterkte reeds op Pinksteren 1529 onder den naam van Vredenburg bekend stond. Deze benaming kan dus niet, zoo als hier en daar wordt opgegeven, van den Kamerijkschen vrede worden afgeleid, welke eerst den 5den Augustus van dat jaar tusschen Karel V. en Frans I., Koning van Frankrijk, werd gesloten. Liever denk ik aan het vredesverdrag, dat op den 5den October 1528 tusschen den Keizer en den Hertog van Gelder te Gorinchem tot stand kwam. (1) Het is bekend, hoezeer Utrecht in de Geldersche oorlogen was gewikkeld geweest, en men gevoelt dus het eigenaardige der benaming, welke aan Karels nieuwe onderdanen overvloedige stof tot herinnering en nadenken moest opleveren. Niet zonder doel toch stond boven de hoofdpoort met gouden letteren geschreven: (2)

Arx dicor Pacis, a quinto condita Carlo,
Grata bonis statio, sed ferrea virga malignis.

De bouwmeester van Vredenburg was Jan van Derremonde, Heer van Burgnival, Overste Artilleriemeester, en tot op dien tijd bevelhebber van het kasteel van Doornik, bij de menigte bekend onder den naam van Jan Rondthoet. (3) An-

---

22 April 1529. Vergel. Matthaei Fund. et Fata Eccles. p. 346, 347. Henrica van Erp t.a.p. en Tegenw. Staat XI. blz. 376, 377, 389, 390. De hier en elders gebruikte plaatsen uit het Dagelijksch-boek zijn door de zorg der Redactie voor ons gecopiëerd.

(1) Wagenaar, Vad. Hist. IV. 499, 500, 503, 504.

(2) Oude geschr. Aanteek. van Ant. v. Santen, weleer berustende onder Dr. E. van Engelen, thans op het Stads-Archief. Buchel, Descr. p. 6.

(3) Zie Hortensius, Rer. Ultr. Lib. VII. p. 180 achter de uit-

tony de Lalaing, Graaf van Hoogstraten, die in 's Keizers naam den eed der Staten van het Neder-Sticht had ontvangen, benoemde, bij zijn vertrek naar Braband, hem tot bevelhebber van de stad Utrecht en het kasteel Vredenburg, op hetwelk hij sedert zijn verblijf nam. Dikwijls vindt men hem ook vermeld als Stadhouder van Utrecht, hetwelk evenwel in den zin van Luitenant-Stadhouder moet worden opgevat, daar Hoogstraten met het Stadhouderschap over Holland en Utrecht bekleed was. Het vertrouwen waarmede deze hem, door de opdragt van eenen zoo belangrijken post, vereerde, doet ons denken dat de lof van dapperheid, hem in zijn grafschrift gegeven, volkomen door hem verdiend is. (1) Onder zijn bestuur werd de versterking der stad zorgvuldig behartigd; onder anderen deed hij den Smeetoren vernieuwen (2), en de

---

gave van de Beka en Heda door Buchel, en vooral de aanteekening op deze plaats. van Derremonde is eene verkorting voor van Dendermonde, blijkens de vertaling Joannes Teneremondus of Teneremondanus, en de zamentrekking van den naam der stad in Tenermonde en Dermonde. Hij heet » Jan van der Monde, Stadtholder tot Utrecht" bij H. v. Erp t. a. p. p. 97. » Die Stadthalder myn Heer van Burgnival" in het Dagel. Boek 9 en 22 April 1529. » Johannes de Derre» monde, Dominus de Borgival" bij Hoynck van Papendrecht, Anal. Belg. III. 1. 82, 97. » De Heer Luitenant-Stad» houder van Burgnival op Vredenborch binnen Utrecht" in het Buurspraakboek na Sint Jans-dach te Midsomer 1529. Hij komt ook voor in de Kameraars-rekening 1531 en 1532. Zijne instructie berust op het Stads-Archief. Onder anderen blijkt daar Art. 1 en 4, dat hij de stads-sleutelen bewaarde, het toezigt had over de poorten en torens, en over de bezetting bevel voerde. Voorts mogt hij met den Schout alle vergaderingen van Schepenen of Raden bijwonen, en moest » alles helpen adviseren ende raden tot eere van Keys. Mat., vorderinge van de justitie ende van alle andere saaken die welstant van de stad aangaande."

(1) Zie hetzelve bij van Goor, Beschr. van Breda, blz. 82. Hij overleed te Breda, 1 Mei 1536.

(2) Zie dit Tijdschrift II. 348. Het daar uit Buchel medege-

boomen in den zoogenoemden *Verlooren-Bogaert*, die voor de veiligheid van het kasteel nadeelig waren, uitroeijen. (1) Waarschijnlijk was het ook op zijn verlangen, dat in 1532 de grachten van Vredenburg aan de stadszijde aanmerkelijk verbreed werden, waartoe op 's Keizers last 38 huizen en kameren of kleinere woningen voor *f* 14092-4 zijn aangekocht. (2)

Deze zware kosten, voor de versterking des kasteels aan de stadszijde besteed, strekten ten duidelijken bewijs, dat het niet alleen was gesticht om Utrecht en Holland voor allen overval der Gelderschen te beveiligen, waarom ook van Holland aanmerkelijke beden waren gevorderd en toegestaan, (3) maar evenzeer, zoo niet voornamelijk, om de gemeente, die anders zonder eene sterke krijgsmagt niet te beteugelen was, (4) in

---

deelde opschrift wordt in de aanteekening op Hortensius p. 180 eenigzins anders gelezen.

(1) Hortensius, l. l. p. 147. annot. in margine.

(2) » Tot vesticheyt ende sterckenisse van onsen huyse ende » slote van Vredenburch in onser stadt van Utrecht, en besunder » om te meerderen ende wyden die grachten van dezelven slote." Zie de ordonnantie van Karel V., gegeven te Brugge 29 Mei 1532, op het Stads-Archief. De hoogste prijs, voor een der huizen besteed, is *f* 1150-», de laagste *f* 100-». Twee kameren kostten te zamen *f* 100-». De koopprijs zoude in drie termijnen betaald worden, te weten ⅓ in gereede penningen, door den Rentmeester en Raad van den Lande van Utrecht, Mr. Cornelis Anthonissen, ⅓ op St. Jan 1533, en ⅓ een jaar later. Burgemeesteren en Schepenen bleven borg voor de voldoening.

(3) Namelijk *f* 80,000 » tot onderhout van den knechten ende » maken van den slote binnen Utrecht." A. v. d. Goes, Dach» vaerten I. 191, 204, 209, 214, 217. Wagenaar, Vad. Hist. IV. 501, 502. Zelfs zegt Pontus Heuterus, Rer. Austr. Lib. IX. C. 11. p. 229. (Lovanii 1643. fol.) uitdrukkelijk, dat het kasteel op kosten der Hollanders is gebouwd.

(4) Dit getuigt Bisschop Hendrik van Beijeren, by Hortensius, l. l. p. 85. Hij verlangde daarom zeer, een kasteel alhier te stichten; maar men wist zijn voornemen met standvastigheid te verijdelen. Zie aldaar p. 85—87. Reeds in 1483 had de Aartshertog Maximiliaan in den sin, de stad door een kasteel te bedwingen. Zie Pontus Heuterus, Rer. Austr. L. II. C. 3. p. 69.

bedwang te houden, of, zoo als het toen heette, de eendragt onder haar te bewaren. (1) De holen en klaizen van Vredenburg (2) maakten het ook tot eene geschikte bewaarplaats van zulke gevangenen, die men, om welke reden dan ook, tegen elke poging van ontkoming of bevrijding wilde verzekeren. Zoo deed Burgnival in 1532 zekere Lambert Gerits en Peter Rembouts van Hoern, die van » ketterye » ende Lutheriaensche dwalinge" verdacht waren, op Vredenburg in beslotene gevangenis zetten, waaruit zij niet werden ontslagen, voor zij » alle ketterien ende Lutheriaensche lerin- » gen" hadden afgezworen. (3)

In April 1534 bepaalde de Keizer, dat de landen van Holland en Utrecht voortaan door éénen Gouverneur en Stadhouder bestuurd zouden worden, wien hij onder anderen in last gaf, op Vredenburg zoowel als op de huizen te Duerstede, ter Eem en alle andere sterkten in het Sticht vertrouwde bevelhebbers te stellen. (4) Toen hij in 1540 en 1545 deze stad bezocht, zal hij gewis niet hebben nagelaten het kasteel, waaraan hem ter vestiging van zijn gezag in de nieuw aangekomene Nederlanden zoo veel gelegen lag, naauwkeurig in oogenschouw te nemen. Men ging nog immer voort hetzelve te versterken. Zoo werd, b. v. in Maart 1546 eene houten staketting om de gracht gemaakt. In de onkosten hiervan wilde men ook de stad doen deelen; maar de Raad verklaarde, hiertoe niet gehouden te zijn, » soe die sterckte van Vre- » denborch mitten grafte die Keyz. Mat. aengaet." (5)

Bij den intogt van Philips II. in October 1549 werd de » toecomende Erfheere" ook van Vredenburgs wallen met kanon-gebulder begroet. (6) Hoe weinig dacht men, te midden

(1) Buchel, Descr. p. 6.

(2) Zie dit Tijdschrift I. 20, 21. en de hier bijgev. afbeeldingen.

(3) Zie dit Tijdschrift, II. 140, 141.

(4) Van de Water, Utr. Placaatboek I. 31.

(5) Dagel. boek, bij Bosch, Gedenkb. der Utr. Schutterij blz. 140.

(6) Zie dit Tijdschrift, III. 130. Volgens dit zelfde stuk blz. 128 zou er toen reeds *Spaansche* bezetting op Vredenburg hebben gelegen.

der algemeene blijdschap, dat die zelfde wallen, onder den zelfden vorst als een werktuig ter onderdrukking gebruikt, door de burgerij zouden worden aangevallen, bemagtigd en geslecht! De rampen, door de hardnekkige onverdraagzaamheid van Philips aan de Nederlanden berokkend, drukten zwaar ook op Utrecht, hoe goed men het hier met de trouw aan den Koning ook meende; en de geschiedenis van het kasteel is merkwaardig geworden, wijl zij met de lotgevallen der stad in die kommervolle dagen in het naauwste verband staat. Om hierover het noodige licht te verspreiden, moeten wij de eerste uitbarsting der onlusten gadeslaan, die tot de stichting van ons roemrijk Gemeenebest de aanleiding hebben gegeven. De rijkdom der stof evenwel dringt ons, alleen datgene te vermelden, wat tot ons onderwerp onmiddelijk betrekking heeft, terwijl wij het overige of als bekend zullen voorbij gaan, of voor eene nadere en opzettelijke behandeling besparen.

Toen de Onroomschen in Junij 1566 in Vlaanderen, Braband, Henegouwen, Holland en Zeeland openlijk en ongestraft begonnen hadden te prediken, bleef dit voorbeeld ook hier niet zonder uitwerking. Reeds den 15 Augustus werd de eerste openbare preêk gehouden in het zoogenoemde Loevenhout, eene plaats niet ver van de Roodebrug, doch niet aan de jurisdictie van de stad onderworpen. Eene menigte van de nieuwe Religie, zoo uit deze stad, als uit Kuilenburg, Vianen Schoonhoven, IJsselstein, Benschop en Amsterdam begaf zich, zoo te voet als te paard, en wel gewapend, derwaarts. In de stad baarde deze bijeenkomst geen geringe verlegenheid. Men was van krijgsvolk en wapenen onvoorzien, en kon dus de vergadering niet beletten of storen, zonder de Catholijken in merkelijk gevaar te brengen. Schutterijen had men, sedert het land onder Karel V. was gekomen, niet gehad. De bezetting op Vredenburg was zwak; deszelfs bevelhebber, Jr. Godefroy van Erpt, Heer van Warenborch, (1) geraadpleegd wat in dezen te doen stond, antwoordde alleenlijk, dat men

(1) Bor, B. II. f. 71. a. V. 217. a. 240. b.

de poorten wel zoude bewaren. De Raad gelastte dus dezelve te sluiten; niet voor één ure werd het klinket geopend en aan de burgers vrijheid verleend om naar buiten te gaan. Daar deze eerste predikatie dus ongehinderd afliep, werd zij den 18den hervat buiten de Tolsteegpoort, nevens den weg naar Vianen. Eenigen uit den Raad wilden de burgers, die derwaarts gegaan waren, door het sluiten der poorten buiten houden; doch men vreesde, dat dan de kloosters om de stad, de voorsteden, ja welligt het geheele platte land door de vergramde menigte zou worden geplunderd of verwoest, en onthield zich dus van alles, wat aanstoot zou kunnen geven. (1)

Weldra werd de stad met nieuwe vrees en beroerte vervuld op de tijding van den beeldenstorm, in Vlaanderen en Braband straffeloos gepleegd. Reeds den 24sten verlangden de Onroomschen, dat die van het Geregt hun twee kerken binnen de stad ten gebruike zouden geven; en toen deze hen tot de bijeenkomst van den Raad op den volgenden dag uitstelden, begonnen sommigen hunner in de kerk van S. Geertruid eenige beelden af te werpen. Het gelukte evenwel door het zenden van stads-dienaars verdere ongeregeldheden te voorkomen. Den volgenden dag kwam de Raad in klein getal bijeen, en verklaarde, niet sterk genoeg te zijn om op het gedane verzoek te besluiten. De zamengeschoolde menigte was over dit ontwijkende antwoord lang niet tevreden; een uit den hoop duwde zelfs den Raad toe: » eet ham met mostaard, dan » wordt gij sterk." Deze vermetele scherts, welke naderhand met den hals geboet is, toonde maar al te duidelijk, tot welk uiterste de zaken gekomen waren. (2) Men benoemde derhalve den eersten Burgemeester Herman van de Vecht, om benevens Johan Taets van Ameronghen en Henryck de Vooght van Reynevelt met den oudsten Raad van het

(1) Bor, B. II. f. 55. b. V. 215. b. 217. b.

(2) Men bood, waarschijnlijk wat later, bij supplicatie aan den Magistraat dertig tonnen gouds, » tot conservatie van de nyeuwe » Religie, omme te moegen vercrygen vryheyt van conscientie." Marcus, Sententien van Alba, blz. 115, 350, 356.

Hof, (1) Mr. Willem van Diemen, en den Kapitein van Vredenburg over het voorgevallene te raadplegen. Men volgde hierin het voorschrift van de Landvoogdes, die den 21sten Julij aan de stad had geschreven, dat zij in tijd van nood » recours » hebben souden aen den Stadthouder ende Hove Provinciael » en de notabelste ende catholyckste borghers." (2)

De Heer van Warenborch, gevraagd, welken bijstand men, des noods, van hem te wachten had, antwoordde, geen anderen last te hebben, dan het kasteel wel te bewaren; hij wilde evenwel gaarne helpen raden, en oordeelde, even als de Raden van het Hof, volgens het advys van de stad, dat men alle goede middelen moest zoeken om de gemeente van de been te krijgen. Hierop deed de Raad nog eenige van de beste Edelen en rijkste Burgeren bijeenroepen, » de welcke 't sa- » men eyntelick goet ghevonden hebben, dat men vooral mid- » del soude vinden om tydt te moghen winnen ende assis- » tentie te kryghen." Het gelukte dan ook met veel moeite de mannen van de nieuwe Religie, die in grooten getale en wel gewapend op het S. Marien-kerkhof vergaderd waren, tot een uitstel van acht dagen te bewegen, opdat men inmiddels de meening van de Hertogin van Parma en den Prins van Oranje zou kunnen verstaan. Doch men moest hun beloven, dat men de Minderbroeders en Predikheeren zou verbieden, langer tegen hen of hunne Predikanten te prediken of te schimpen. Hierop gaven eenigen der voornaamsten den Burgemeester Johan Bol de hand, en men verheugde zich de zaak bij voorraad geschikt te hebben. Maar naauwelijks was de Raad uiteen gegaan, of de menigte, naar men wil door eenigen, die van buiten gekomen waren, opgeruid, had berouw over hare inschikkelijkheid; met woede wierp zij zich in de Buur- en St. Jakobs-kerken, vooral in die van de Predikheeren en Minderbroeders, vernielde de beelden, sieraden en

---

(1) Bij afwezendheid van den President, Mr. Hippolitus v. Persijn. v. d. Water, Utr. Plac. b. D. II. blz. 1048.

(2) Bor, B. V. f. 221. b.

hoeken, en gaf zich aan velerlei ongeregeldheden over. De regering, ziende dat velen der aanzienlijksten de stad hadden verlaten, en de gemeente geheel verslagen en onvoorzien was, vond geen middel om dadelijken wederstand te bieden, en hield zich dus tevreden met het stadhuis dien nacht door ongeveer 160 vertrouwde mannen uit de Gildebroeders te doen bewaken. Des morgens van den 26sten vergaderden die van de Religie nogmaals ter zelfder plaatse; zij waren vijf- of zeshonderd man sterk, en wel van wapenen voorzien. Het kostte den Raad zeer veel moeite, nog een uitstel van vier dagen van hen te verwerven, om in haast aan de Hertogin en den Prins van hunne begeerte kennis te geven. Zelfs begonnen eenigen, staande de onderhandelingen, in de kerken van S. Nikolaas en S. Geertruid weder de beelden te schenden; doch sommige Raadsleden, zich derwaarts begevende, voorkwamen, door hunne tegenwoordigheid, alle verdere baldadigheden. (1) Den volgenden dag vond men het evenwel raadzaam, ter vermijding van nieuwe zwarigheden, met de onrustige menigte eene voorloopige schikking te maken; men stond hun de kerk van S. Jakob af, sloot de Buurkerk en die van de Predikheeren en Minderbroeders, en verbood deze beide Orden het prediken, ook in andere kerken. Deze overeenkomst, op naam der Staten van Utrecht, bij advys en goeddunken, zoo van den Kapitein op Vredenburg, als van het Provinciale Hof, ter eener, en Jacob Cosijnsz. (2) en Dirck Cater, zoo voor zich zelve als zich sterk makende en vervangende al hunne consorten, ter andere zijde, bij voorraad en op 't welbehagen van de Gouvernante en den Prins van Oranje als Stadhouder, gesloten, werd bij klokkeslag van het stadhuis bekend gemaakt; ook werd er op de Neude, naar het verlangen van Cosijnsz. en Cater, eene galg opgerigt, om de overtreders der gemaakte

(1) Bor, B. II. 63. b—64. b. V. 216. Marcus, Sent. van Alba, blz. 349.

(2) Deze is, wegens zijne deelneming aan deze oproerige bewegingen, den 22sten Dec. 1568 tot de galg veroordeeld. Marcus, Sent. v. Alba, blz. 351, 352.

voorwaarden te straffen. De verbittering tegen de Minderbroeders en Predikheeren was zoo groot, dat men dreigde hen dood te slaan, zoo zij zich in hun orde-gewaad op straat durfden vertoonen. De regering dus tijd gewonnen hebbende, zocht zich tegen nieuwe onlusten te sterken, en zond, in vereeniging met de Geestelijkheid, naar Wesel om harnassen te koopen, die onder de catholijke burgers en de Geestelijkheid verdeeld werden. (1) Zoo bleef alles in rust tot den 6den September, toen Johan van Ameronghen en Henryck van Reynevelt van hunne zending tot de Gouvernante terug keerden, met het antwoord dat de gemaakte overeenkomst werd te niet gedaan en van onwaarde verklaard. Nadat deze beslissing insgelijks met de stadsklok was afgekondigd, werden de Onroomschen, daar hunne van elders gekomene helpers meestal waren vertrokken, met kracht genoodzaakt, zich naar dezelve te schikken, en als naar gewoonte buiten de stad te prediken. Dit toch kon men hun, volgens de overeenkomst tusschen de Gouvernante en de verbondene Edelen gesloten, geenszins beletten.

Intusschen vond de stad en de Geestelijkheid het noodig, op eigene kosten ongeveer 500 knechten ter bescherming aan te nemen. (2) Deze hulp kwam spoedig te pas, toen de Heer van Brederode, die, als Burggraaf te Utrecht, (3) groote moeite had gedaan om tot Hoofd te worden aangenomen, en hij de gemeente wel gezien was, den 2den October de stad met list poogde te bemagtigen. Hij had, naar men wil, eenige van de verbondene Edelen en andere krijgslieden heimelijk binnen gezonden, om hem in zijnen aanslag behulpzaam te zijn, en deed den Kapitein op Vredenburg weten, dat hij voornemens was daar des middags te komen eten. Zoodra dit bekend raakte, werden de stadspoorten gesloten, de knechten kwamen op de been, de burgers, zoo geestelijken als wereldlijken, in

(1) Bor, B. II. f. 71. V. 216. b. 222. a.

(2) Bor, B. II. f. 72. a. V. 217. a.

(3) Zie over de Burggraven te Utrecht, van de Water, Utr. Placaatb. III. 47 en volgg.

de wapenen, en werd er den ganschen dag zoo naauwkeurig wacht gehouden, dat zij die reeds binnen waren geslopen, onverrigter zake moesten vertrekken. Men verhaalde elkander, dat, zoo de toeleg was gelukt, de geestelijken zouden zijn overvallen, geplunderd en omgebragt. (1)

Brederode's aanslag verwekte te meer bekommering, wijl men niet wist hoe de bevelhebber van Vredenburg jegens de verbondene Edelen gezind was. Hij was vroeger Edelman en Hofmeester geweest van den Prins van Oranje, van wien, als Stadhouder, hij ook zijne aanstelling had ontvangen. De regering en alle Catholijken hielden hem daarom zeer verdacht, en vreesden, dat die van de Religie, zoo men tot de wapenen kwam, of van den Prins, of van zijnen broeder, Graaf Lodewijk, die openlijk den verbondenen toegedaan was, door het kasteel hulp zouden krijgen. Want door hetzelve kon men, zonder dat de burgers in staat waren het te beletten, altijd krijgsvolk in de stad laten. Zelfs liep het gerucht onder de menigte, » dat het kasteel den Sectarissen en Re» bellen gunstig was; er waren bij nacht heimelijk knechten » binnen gekomen, om hun, in geval van nood, bij te staan." De verslagenheid der Catholijken vermeerderde nog, toen Dirck Cater, om den moed zijner partij te stijven, zich tot den Kapitein begaf, om zijne meening te verstaan, en met de blijde tijding terugkeerde, dat deze voor hen zoude zijn; iets, hetwelk naderhand door de verklaring van van Warenborch zelven, voor den Raad afgelegd, bevestigd is. (2)

Het is ligt nategaan dat de regering onder deze omstandigheden bij voortduring zeer bezorgd was voor de bewaring van

(1) Bor, V. 212. b. 213. a. 218. b. 219. a. Gelijktijdige aanteekening in Matthaei Fundat. p. 226.

(2) Bor, B. V. 219. a. 236. b. De Raads dagelijksche boeken van 1555—1569 zijn verduisterd, zoodat men omtrent deze zonderlinge verklaring van v. Warenborch geene inlichting heeft kunnen vinden. Over Graaf Lodewijk van Nassau zie Groen v. Prinsterer, Archives de la maison d'Orange-Nassau II. p. XII.—XV.

rust en goede orde. In Holland, waar het niet veel beter gesteld was, verzocht men inmiddels bij herhaling aan de Gouvernante, dat de Prins van Oranje, hun Stadhouder, tot hen mogt worden gezonden om in de gerezene beroerten te helpen voorzien. De Gedeputeerden van Utrecht, Johan van de Vecht, Domdeken, Johan, Burggraaf tot Montfoort en Johan Taets van Ameronghen drongen niet minder op de komst van hunnen Stadhouder, *of van eenig ander Hoofd in zijne plaats* (1), om hun bij te staan. Margaretha besloot eindelijk hun verzoek in te willigen, en gelastte den Prins zich uit Antwerpen, waar men hem zeer ongaarne zag vertrekken, naar zijn Gouvernement te begeven, en vooral te zorgen voor de zekerheid en rust van deszelfs twee voornaamste steden, Utrecht en Amsterdam, vertrouwende, » dat syne wysheyt » ende versochtheydt aldaer sulcke diensten sal doen, dat den » dienst Gods ende des Coninghs authoriteyt soude werden ge- » conserveert." De Prins, die reeds in het laatst van September door Utrecht verzocht was, » om de inconvenienten, » die uyt de nieuwe predicatie quamen, te verbieden en af » te stellen," en hun beloofd had, dat hij in zijn Gouvernement komen en de zaken regelen zou, verliet Antwerpen den 12den October, en kwam den 19den in deze stad, verzeld door » 260 schutten voor syn bewaernisse." (2) Met deze bezettede hij terstond het kasteel, werwaarts hij de aanzienlijksten van de stad, zoo geestelijken als wereldlijken, te gast noodde. Men vertoonde hem hier de zwarigheden en gevaren, waarin

(1) Deze woorden zijn merkwaardig. De toen hier nog heerschende partij verwachtte van Oranje weinig heils, en zoude liever een' ander' tot Hoofd of Stadhouder hebben gehad. Over de handelwijze van Oranje vergelijke men Groen v. Pr., Archives II. p. XV.—XXV.

(2) Bor, B. II. f. 74. a. V. 217. a. Den 4den October had hij naar Utrecht geschreven, dat zijne meening was, het accoord, met de Edelen aangegaan, te doen onderhouden, en dat men de Sectarissen moest bevelen, contrarie van dien niet te attenteren. Deze Missive was aldaar 7 Oct. gepubliceerd. Bor, B. V. f. 220. a.

men verkeerde, de toenemende vermetelheid der Oaroomschen, en de groote onkosten, die de Geestelijkheid tot bewaring der kerken zich moest getroosten; men verlangde van hem, dat hij op dit alles orde zou stellen en de stad, op 's Konings kosten, met meer krijgsvolk en eenige ligte ruiters bij staan. De Prins antwoordde, met dit doel zijne Bende (1) te hebben ontboden. Doch men verklaarde uitdrukkelijk, *die* niet te begeeren; ook zoude men van deze zware ruiterij in den op handen zijnden winter op de diepe wegen van dit gewest geenerlei dienst kunnen hebben. Dit belette evenwel den Prins niet, zijn voornemen te volvoeren; zijne bende kwam den 31sten October, en werd, even als de boven gemelde schutten, op Vredenburg gelegerd, waar zij bleef tot den 21sten Januarij des volgenden jaars, toen de Hertogin haar, op verzoek van die van Utrecht, van daar deed vertrekken.

Oranje's komst viel juist op den tijd, waarop men hier gewoon was de Wet te verzetten. De Geestelijkheid was beducht, dat hij dit doen zoude en eenige bij hen verdachte lieden in het bestuur brengen. Zij deden dus hun uiterste best, dat de toenmalige regering, van welker goede gezindheid zij overtuigd waren, werd aangehouden. Het gelukte hun dan ook te bewerken, dat er geen merkelijke verandering hieromtrent voorviel. (2) De Prins ontwierp vervolgens eene overeenkomst tusschen die van de nieuwe Religie en de Staten. Doch de laatstgenoemde zoowel als het Hof en de Raad sloegen dezelve af, als zijnde » contrarie de Religie ende Hoogheydt van de

(1) Gewoonlijk Bende van Ordonnantie geheeten, welke in het leven van Willem I. Leijden 1732. I. 531. met de in den tekst vermelde 260 schutten wordt verward. Bor, II. 74. b. 75. a. V. 212. b. 220. a. 221. a. Gelijktijdige aanteekening bij Matth., Fundat. p. 226: » Anno 1566 post perfractas statuas Ultrajectum » venit Princeps cum aliquot viris bombardariis quasi civitatem de» fensurus, hospitatusque est apud nobilem Wulpium. Equitatus » Principis similiter huc venit civitatem quasi defensurus 31 Octobr." Over den Heer de Wulpe, zie Groen v. Pr. Archives II. 63.

(2) Bor, B. V. f. 221. b.

» Majesteyt" en waren door geene redenen des Stadhouders tot toestemming te bewegen. Deze, hierover zeer verontwaardigd, verlangde van hen acte van deze weigering, ten einde zich bij de Hertogin wegens alle gevolgen, die hieruit te wachten waren, te kunnen verantwoorden, en zond dezelve, benevens het gemaakte ontwerp, aan de Landvoogdes.

Het schijnt, dat de Onroomschen, door een en ander bemoedigd, de sterkte van hunnen aanhang aan den Prins wilden vertoonen. Althans zij waagden het, hunne predikatie te houden buiten de Catharijne poort, onder het kasteel; denkelijk bevond Oranje zich op dien oogenblik op hetzelve, in het voor hem bestemde verblijf, dat elders onder den naam van *Prince-camere* voorkomt. (1) De proef viel evenwel tegen

(1) Handschrift op de Koninklijke Bibliotheek in 's Hage, N. 969, blz. 100. Van dit HS., vóór omstreeks 2 jaren aldaar door ons gezien, hebben wij door de zorg der Redactie een afschrift ontvangen. In het vervolg van dit verhaal is er veel gebruik van gemaakt. Het bevat hoofdzakelijk eene geschiedenis van het beleg van Vredenburg, door eenen ooggetuige onder den indruk des oogenbliks geschreven. De slechte stijl en verwarde voordragt toonen eenen schrijver van geringe beschaving; doch uit vergelijking van zijn verhaal met datgene, wat van elders bekend is, blijkt, dat hij omtrent het voorgevallene wel onderrigt was. Uit een paar plaatsen (blz. 70 en 80) waar hij spreekt van » onse wachtplaetsen" en » ettelicken van onsen" wordt het waarschijnlijk, dat hij zelf aan de belegering heeft deel genomen. Hij is den Spanjaarden vijandig, maar den Koning getrouw, zonder daarom tegen Oranje of eenige partijen uit te varen. Het HS. schijnt eene, door onderscheidene handen naar een moeijelijk te lezen exemplaar vervaardigde kopij te zijn, en is zelf op eenige plaatsen, naar het schijnt, onleesbaar. Doch het meest van allen is het te bejammeren, dat het verhaal slechts tot den 25 December 1576 doorloopt, daar de overschrijver midden op blz. 115, op de helft van een' regel, ja van een woord, zijnen arbeid heeft gestaakt. In de hoop, dat men ergens een volledig afschrift mag vinden, willen wij er nog de volgende bijzonderheden van opgeven. Op den titel leest men verscheidene versjes en spreuken, onder anderen het, in dit Tijdschrift II. 85. uit Buchel, Descr. p. 73. medegedeelde

hunne verwachting uit; zij werden gelast te vertrekken, en, na weigering, met het grof geschut van Vredenburg uit een gedreven.

Eindelijk ontving de Prins de ontworpene overeenkomst met de goedkeuring der Gouvernante terug. Hij deed haar door het Hof bezegelen en den 25sten November op zijnen naam als Stadhouder, bij wijze van ordonnantie of plakkaat met de stadsklok afkondigen. Bij dezelve werd, overeenkomstig het met de verbondene Edelen gemaakte verdrag, het prediken buiten de stad, op eene daartoe aan te wijzene plaats, aan de Onroomschen toegestaan, mits zij zich ongewapend derwaarts begaven en in alles zich rustig en gehoorzaam aan de overheid gedroegen; alles evenwel bij voorraad en tot dat bij de Koninklijke Majesteit anders zou zijn gelast. Daarop wees de Prins eene plaats aan buiten de Witte-vrouwenpoort aan den Stads-singel, waar de predikatie sedert, tot aan de komst van den Graaf van Meghen is gehouden, en vertrok, naar het schijnt niet voor half December, naar Amsterdam. (1)

---

tijdvers, waarin hier voor *CraCht*, *aCCoort* wordt gelezen, en het volgende symbolum:

» A°. 78.

Soet zyn zal zie schicket sich selven."

Op de volgende bladzijde begint het verhaal. » Nadien in 'tjaer » ons Heeren XV^c ses ende tzeventich die Spaensche soldaten de » stadt van Zierixzee helpen hadden wederbrengen" enz. Op blz. 104 begint » Tandere boeck," terwijl de laatste woorden op blz. 115 zijn: » daertoe gehuert verdiende des nachts een halven daelder. » 25 December. Diesdage Cor."

(1) Bor, B. II. f. 75. V. 212. b. 217. a. Groen van Prinsterer, Archives II. 406, 429. seqq. Oranje schreef, gedurende zijn verblijf te Utrecht, verscheidene brieven aan duitsche Vorsten, om hun van den stand der zaken hier te lande een juister begrip te geven. Het verschil van godsdienst was de eenige reden der ontstane wanorden. Men wilde den Koning in alles getrouw en gehoorzaam blijven, indien men slechts vrije godsdienstoefening mogt hebben. Doch wanneer dit werd geweigerd, zag hij nieuwe onlusten en onheilen te gemoet. De beeldenstorm en het schenden van

De hier ter stede heerschende partij was over de door Oranje gemaakte schikking geenszins tevreden; maar de vrees voor het kasteel dwong hen, in dezelve vooreerst te berusten. (1) In het laatst van Januarij 1567 deden de Staten nog eene poging, om door medewerking van Viglius de openbare predikatie te doen beletten. Doch hij antwoordde, dat de Hertogin, krachtens het verdrag met de Edelen, dit » tot die tydt toe" niet konde doen. (2)

Inmiddels had Brederode zijne stad Vianen met nieuwe vestingwerken versterkt en haar in staat van verdediging gebragt, waarin Oranje hem, door van hier eenig grof geschut toe te zenden, was behulpzaam geweest. (3) Na den 22sten Februarij verzamelde zich eene groote menigte volks, zoo vlugtelingen als anderszins, in en om die stad. Hun getal bedroeg binnnen weinige dagen ettelijke duizenden, zonder dat men wist wat zij in den zin hadden. De Staten gaven hiervan terstond kennis aan de Hertogin en aan den Prins van Oranje, wien zij verzochten den Bevelhebber van Vredenburg te gelasten, de stad met eenige artillerie bij te staan; daarenboven namen zij, tegen eene mogelijke overrompeling, twee vaandelen knechten in dienst, elk van 400 man, die zij aan de Vaart deden legeren, werwaarts zij nog duizend huislieden tot hunnen bijstand ontboden. De Landvoogdes, ook van elders gewaarschuwd, dat Brederode binnen deze stad heimelijke verstandhouding had, deed den Graaf van Meghen in alle

---

kerken en kloosters was slechts het werk van geringe en slechte lieden, die de afschaffing der inquisitie verkeerd hadden begrepen. Het voornaamste deel der natie had hetzelve hooglijk afgekeurd, en er waren reeds meer dan 200 beeldstormers gestraft. Archives II. 456, 457, 484, 488.

(1) Hierop doelen de Staten bij Bor, B. X. f. 233. b. als zij spreken van de » inconvenienten, daer sy ter oorsaecke vant Casteel » in waren geweest int begin van de troublen in den jare 1566."

(2) Bor, V. 217. a.

(3) Verg. Groen van Prinsterer, Archives I. 249—252. Bosscha, Neêrl. heldendaden te land, I. 136.

haast met zijn gansche regiment, tien vaandelen sterk, van voor 's Hertogenbosch naar Utrecht trekken, waar hij, tot groote blijdschap der Catholijken, den 27sten Februarij aankwam. (1) Men gaf hem kennis van het wantrouwen jegens het kasteel, waarom hij reeds den volgenden dag driehonderd zijner beste soldaten op hetzelve in bezetting legde. Ook deed hij aan de Vaart eene schans maken, zoo om aan die van Brederode den toevoer af te snijden, als om het Sticht voor hunne strooperijen te beveiligen. (2) Niet lang daarna schreef Viglius aan Hopper, dat Oranje over deze zending van Meghen kwalijk tevreden was. Maar de Hertogin had geoordeeld, dat de Prins of de zaak niet genoeg, overeenkomstig haar groot belang, ter harte nam, of in het geheim de pogingen van Brederode begunstigde. » Wat hiervan is", voegt hij er bij, » zal de tijd eenmaal leeren." (3)

Weinige weken later kreeg Oranje de zekerheid, dat de Hertog van Alba met een leger herwaarts zou worden gezonden. De verwarde stand van zaken hier te lande deed het hem raadzaam achten, vooreerst naar elders te vertrekken, om de zaak der vrijheid, ook in zijn afwezen, naar vermogen te bevorderen en zich voor betere tijden te sparen. Hij verzocht de Landvoogdes, over zijne bedieningen te beschikken, en vertrok, den 22sten April, uit Breda naar zijn Graafschap Nassau. De Hertogin benoemde den 7den Junij Maximiliaan van Hennin, Graaf van Bossu, bij voorraad tot zijnen opvolger in het Stadhouderschap over Holland, Zeeland en Utrecht. (4)

's Prinsen vertrek vervulde de partij der Onroomschen met verslagenheid. Ook de Heer van Brederode verliet den

(1) Verg. Marcus, Sentent. v. Alba, blz. 115.

(2) Bor, III. 103. b. 107. b. V. 220.

(3) Hoyneck v. Papendrecht, Anal. Belg. I. 2. 355. Hoe ongunstig Oranje over den Graaf van Meghen dacht, zie Groen v. Pr. Archives III. 39. Vergel. aldaar p. XXII. en 320—322.

(4) Bor, III. 117. b. 121. b. Wagenaar, Vad. Hist. VI. 229. Groen v. Pr., Archives III. p. VIII—X. LVII. 64—74.

27sten April Amsterdam, en begaf zich, met velen van zijnen aanhang, naar Duitschland. (1) Op de tijding hiervan verliep het te Vianen verzamelde krijgsvolk, en werd door den Graaf van Meghen met zijn wel gewapend regiment op de vlugt vervolgd. Drie vaandelen evenwel bleven nog te Vianen, en waagden zelfs eenen aanval op de schans aan de Vaart, die toen slechts met één vaandel en eenige huislieden, onder den Kapitein Steven de Wit, bezet was. Maar deze verdedigde zich zoo dapper, dat de aanvallers werden afgeslagen, en eenigen hunner, waaronder de Kapitein Jr. Johan van Renesse van Wulven, gevangen genomen. De gevangenen werden naar Vredenburg vervoerd, en aldaar bewaard, tot dat Renesse in Julij 1568 onthalsd, en zijne krijgsmakkers tot verbanning, de galeijen of de galg veroordeeld werden. (2) Den 3den Mei werd Vianen door de nog overige krijgsknechten en burgers verlaten, en twee dagen later door Hertog Erick van Brunswijck bezet en geplunderd. Het grof geschut werd den 28sten in zegepraal naar Utrecht vervoerd, en stad en land van Vianen onder de heerschappij des Konings gebragt. (3)

In Augustus 1567 betrad de Hertog van Alba met zijn leger den Nederlandschen bodem. De bovenmatige en in wreedheid ontaardende gestrengheid, waarmede hij de rust in deze landen meende te herstellen, is te bekend om er hier anders dan in het voorbijgaan melding van te maken. (4) De

(1) Groen v. Pr., Archives III. 60, 61.

(2) Ik vind hieromtrent aangehaald: Bijvoegselen op Bor, uitgave van 1679. I. 129. Zie ook: Marcus, Sent. van Alba, blz. 317, 251, 252, 257, 258. Uit blz. 262, 357, 365. blijkt, dat nog verscheide andere personen, ter zake der beroerten, op Vredenburg hebben gevangen gezeten.

(3) Bor, III. 119. Wagenaar, Vad. Hist. VI. 233. Over den Hertog Erick v. Brunswyck, een' wild en onrustig krijgsman, zie Groen van Pr., Archives I. 123. en vele andere plaatsen van het Iste en IIde deel. Zie over H. van Brederode hetzelfde werk, I. 194–201. II. p. IX. III. 170, 171.

(4) Vergel. Groen van Pr., Archives IV. p. 260—263.

regering van Utrecht had zich, naar zijn oordeel, veel te slap tegen de Onroomschen gedragen; hij deed haar dus 19 Artikelen overgeven, met last om zich op dezelve binnen eenen bepaalden tijd te verantwoorden. Men leverde hierop een uitvoerig geschrift in, ten betooge dat men, zooveel eenigzins mogelijk was, alle beroerten had gestuit, en aan de onrustige gemeente niets had toegelaten, dan om beters wille en ten einde meerder kwaad te beletten. Zij twijfelden dus niet, of de Koninklijke Majesteit zoude de getrouwe dienst, met gevaar van lijf en goed door hen bewezen, » naer syn ingeborene goedertierent» heyt en gewoonlycke liberaelheydt" aan de stad van Utrecht vergelden. (1)

De Hertog geliet zich, in dit antwoord genoegen te nemen; zelfs betuigde hij zijne tevredenheid over hun gedrag, gedurende de beroerten gehouden, en verzekerde, dat hij er den Koning kennis van had gegeven. (2) Doch het bleek weldra, hoe weinig men op zijne woorden staat konde maken. In April 1568 gelastte hij den Aartsbisschop, de besluiten van het Concilie van Trente ten uitvoer te brengen. De Geestelijkheid, die omtrent sommige punten van dezelve voor omtrent twee jaren van de Gouvernante zekere moderatie had verkregen, begeerde dat deze in kracht zoude blijven. Maar Alba antwoordde reeds den 15den Junij, dat de Koning deze besluiten stiptelijk wilde uitgevoerd hebben, zonder eenig voorbehoud of eenige verandering. De Geestelijken waren evenwel niet tot gehoorzaamheid te bewegen, voor dat een brief van den President Hopper hen van gedachte deed veranderen. Nu verklaarden zij » te willen » obedieren, en hebben oock datelycken haerluyder Concubynen » weeh ghestelt, ende werde dien aengaende voorts gheproce» deert deur Commissarissen van den Aerts-Bisschop ende Ca» pitulen, volgende de forme, gestatueert int Concilie van » Trenten." (3)

---

(1) Bor, B. IV. f. 153, 154. a.

(2) Bor, B. V. f. 221. b.

(3) Bor, B. IV. 164—166.

Was de gebodene tegenstand weinig geschikt om Alba's genegenheid te winnen, nog veel grooter ongenoegen moesten de Staten het volgende jaar ondervinden. Het gedurig vragen om onderstand, zoo als zulks tot dien tijd gebruikelijk was geweest, achtte hij nadeelig voor het vorstelijke gezag; hij wilde dus eene vaste en geregelde belasting invoeren, en deed dien ten gevolge de berugte vordering van den 100sten, 20sten en 10den penning. Te vergeefs beproefde men hem van het ondoelmatige van dit middel te overreden; hij was door geene vertoogen van zijn plan af te brengen, en wist, gedeeltelijk door beloften, gedeeltelijk door vrees, de Staten der patrimoniale landen (1) tot de toestemming te bewegen, onder beding echter, dat al de Staten der overige Provinciën insgelijks zouden consenteren. Ook in Holland had hij, hoezeer bij overstemming van Amsterdam, zijn doel bereikt, en de volvoering hing dus af van de inwilliging der Staten van Utrecht. Maar deze weigerden haar met eene onverzettelijke standvastigheid, waarin men den invloed, dien de Geestelijkheid op hunne beraadslagingen uitoefende, ten duidelijkste kan erkennen. Zij boden den Hertog, in plaats van het gevorderde middel, eerst *f* 72000 en vervolgens *f* 100,000 aan, doch zonder hem van gevoelen te doen veranderen. Vooral was hij verontwaardigd op de Geestelijken, wijl deze zich op zekere pauselijke bul hadden beroepen, welke hij oordeelde wel tegen de onderdrukkers der catholijke kerk, maar niet tegen hem, haren voorstander, te strekken. (2) Alba nam nu het middel te baat, dat hem het geschiktste voorkwam om zijn oogmerk door te drijven, de inlegering namelijk van Spaansche krijgsbenden. Den 21sten Augustus trok het geheele Tercio (3) de Lombardia, 10 vaan-

(1) Dat is, van de zulke, die Karel V. van zijne voorzaten had geërfd, in tegenstelling van de later bij verdrag aangekomene landen, te weten: Gelderland, Friesland, Overijssel en Drenthe, Groningen en Ommelanden, Lingen, en, zoo als men hier met regt beweerde, ook het Sticht van Utrecht. Bor, B. V. f. 223. b. 224. a.

(2) Wagenaar, VI. 302. Bor, V. 206, 207. a.

(3) Dat is, Regiment, Afdeeling.

delen sterk, binnen de stad. Zoowel geestelijken als wereldlijken moesten deze soldaten huisvesten, alleen met uitzondering van het Bisschops-Hof, den Dom-deken Johan van de Vecht, en eenen Kanonik van S. Maria, van Wyckersloot, wiens broeder » was van de Camere van den » Coninck." Verregaande was de overlast, dien men van deze teugellooze benden te lijden had; maar de Staten waren er evenwel niet door te dwingen, » om te consenteren totte » voorsz. onredelycke ende noyt in dese Landen gehoorde » schattingen." (1) Er moest derhalve een nog krachtiger dwangmiddel worden beproefd. Op den 15den December werden stad en Staten voor den Raad der beroerten gedagvaard, om zich wegens het voorgevallene in 1566 te verantwoorden; zij waren, naar men beweerde, te slap geweest tegen de Onroomschen, hadden de door deze verwekte beroerten eerder begunstigd dan belet, en zich alzoo schuldig gemaakt aan gekwetste Majesteit. Het viel den gedaagden niet moeijelijk, hunne onschuld op de overtuigendste wijze te betoogen; (2) maar daar Alba hen schuldig verklaard wilde hebben, bleek het spoedig dat er geene hoop was op een regtvaardig vonnis. Zij boden dus *f* 130,000, om daarmede, even als de andere nieuw aangekomene landen, de gevorderde belasting af te koopen; maar de Hertog sloeg ook deze aanbieding af, vorderde eene volkomene bewilliging, zonder eenige voorwaarde, en eischte daarenboven dat zij zich zouden verootmoedigen, ten einde vergeving te erlangen voor hetgeen waarin zij zich in de laatste beroerten hadden vergeten. De Staten hadden den

(1) Bor, B. V. f. 207. Verg. de Resolutie der Staten van Utrecht, waarbij zij Philips van de regering over hun land vervallen verklaren, bij v. Wijn op Wagenaar VII. 119—121. Dat belangrijke stuk verdient in zijn geheel met dit verhaal te worden vergeleken.

(2) Bor, B. V. f. 208. b.—223. a. Vergel. boven blz. 92. Zij begrootten de kosten, door hen gemaakt om stad en landen van Utrecht tegen de » Rebellen en Sectarissen" te bewaren, op niet minder dan *f* 100,000. Bor, B. V. f. 253. b.

moed, zulk eene laagheid standvastig te weigeren. » Zij kon-
» den noch wilden daartoe geenszins verstaan, maar besloten
» eendragtig, justitie te verzoeken en te verwachten, en met
» geduld te verdragen al wat er van komen mogt, hoezeer zij
» de partijdigheid der regteren wel bemerkten. Zij wilden zich
» zelve niet schuldig kennen in datgene, waarin zij zich in
» hun geweten onschuldig gevoelden, waardoor zij niet
» alleen zich zelve, maar ook alle andere ingezetenen van
» den Lande van Utrecht in eene eeuwige infamie en schande
» zouden brengen." Het vonnis werd dan ook, op den 14den Julij 1570, geveld, zonder dat de ter verdediging ingeleverde stukken behoorlijk waren overgezet, veel minder onderzocht. De gedaagden werden schuldig verklaard aan gekwetste Majesteit, zoo goddelijk als wereldlijk, en dien ten gevolge de Geestelijkheid, Edelen en Steden, als de drie Staten 's lands van Utrecht, van stem en voorregten beroofd, en de privilegien en vrijheden, goederen en inkomsten van de stad Utrecht en hare Gilden verbeurd verklaard; daarenboven reserveerde de Procureur Generaal zich zijne actie tegen alle andere bijzondere personen, die bij het verdrag met de Onroomschen waren tegenwoordig geweest. (1)

Dit onregtvaardige vonnis deed evenwel den moed der veroordeelden niet wankelen. Zoodra zij bij geruchte, want men had hun er niet eens behoorlijk kennis of afschrift van gegeven, de gedane uitspraak vernamen, beriepen zij zich (29 Julij) op den Koning, en deden dit beroep binnen den gestelden tijd den Hertog insinueren, » wiens gramschap daar-
» door boven mate vermeerderde." Voorts besloten zij, eenen bijzonderen afgevaardigde tot den Koning te zenden. Mr. Willem Veusel, Deken van S. Pieter, had den moed, die zending op zich te nemen, zonder zich door het lot, dat den Heer van Montigni, den Marquis van Bergen en an-

(1) Bor, B. V. f. 223. b. 224. a. 229. b. 230. a. Vergel. Marcus, Sent. van Alba, voorrede blz. XIII.—XXI. Volgens van Reijd, Nederl. oorl. (Amst. 1644.) f. 9. was de stad veroordeeld om te worden » ontvestet, verwoest ende tot een open Dorp ghe-
» maeckt."

deren in Spanje had getroffen, te laten afschrikken. Alba intusschen, het beroep niet tellende, begon reeds den 12den Augustus het vonnis te voltrekken; te vergeefs bood men aan, indien de uitvoering geschorst en de Spaansche bezetting verwijderd werd, *f* 162,000 ja 180,000 te zullen betalen; te vergeefs poogde men door herhaalde zendingen van Mr. Floris Thin (1) en door het beloven van » gratuiteyten ende ge» schencken aan eenighe goede Heeren ende Vrunden, die men » eerlycken soude betalen" te bewerken, dat hierin genoegen werd genomen. De Hertog betoonde zich even onverzettelijk in de volvoering van zijn voornemen, als de Staten van Utrecht in het weigeren van zijne vorderingen. (2)

Hunne buitengewone volharding deed Alba gretig van elke gelegenheid, om zich nog meer van de stad te verzekeren, gebruik maken. Toen dus in het begin van 1571 de meergemelde Heer van Warenborch was overleden, werd het bevel over Vredenburg, schoon verscheidene Nederlandsche Edelen er naar stonden, eenen Spanjaard toevertrouwd; kort daarop ontving ook het kasteel Spaansche bezetting. (3)

Bij herhaling klaagde de Magistraat over de teugelloosheid en de ondragelijke afpersingen, waaraan de in de stad gelegerde Spanjaarden zich schuldig maakten; maar hunne klagten werden door den Hertog zelfs met geen antwoord verwaardigd. De Geestelijkheid diende derhalve een verzoekschrift in bij den Koning, met beroep op de Privilegien en aandrang op bevrijding van eene zoo ongehoorde onderdrukking. Philips evenwel vroeg ook hierop het advys van zijnen gunsteling, zoo dat er weinig of geen vooruitzigt was op eene betere toekomst.

Weldra evenwel ontving men eene ongehoopte verligting, en wel door toedoen van diegenen, die men tot nog toe als oproermakers en vijanden beschouwd had. De steeds toenemen-

(1) Van September 1570 tot diep in 1571.

(2) Bor, B. V. f. 235. b.—237. b. 251. b. Ik weet niet, op welken grond Bilderdijk, Gesch. d. Vaderl. VI. 113. zegt, dat Utrecht door inlegering van troepen tot bewilliging is gebragt. Verg. de toevoegselen van Pr. Tijdeman, blz. 262.

(3) Bor, B. V. f. 240. b.

de scheepsmagt van Oranje noodzaakte den Hertog van Alba sommige plaatsen naar den zeekant te bezetten. Op het einde van Maart vertrokken, op zijn bevel, eenige vaandelen naar Leiden en Alkmaar, en den 6den Mei begaven de nog overgeblevene zich naar Delft. (1)

Schoon de stad zich dus op dezen oogenblik van de bezetting verlost zag, zaten de Geestelijkheid en de Magistraat echter niet stil, maar zonden op nieuw een verzoekschrift tot den Koning, om van garnizoen bevrijd te blijven. Rond uit verklaarden zij, dat de Hertog niet wel jegens hen gezind was, hoezeer zij niet wisten, zich eenigzins jegens den Koning of Zijne Excellentie te hebben vergrepen; zijn ongenoegen had geene andere reden, dan het weigeren van den 100sten, 10den en 20sten penning, en het ingediende beroep. Dit vertoog schijnt eenigen invloed op den Koning te hebben gemaakt; althans hij schreef den 10den September aan Alba, zich wel verzekerd te houden, dat hij niemand zijner goede vasallen of onderzaten zonder wettige redenen en grooten nood met krijgsvolk zou belasten; maar evenwel zou het hem aangenaam zijn, indien hij op het verzoek der supplianten bijzonder acht sloeg, om hunne geheele ruïne en verderf te voorkomen. (2) Doch dit schrijven bewerkte juist het tegendeel, en verbitterde den Hertog zoo zeer, dat hij, schoon de Watergeuzen nog op zee waren, de Spanjaarden uit Haarlem, Leiden, Delft en den Briel weder naar het Sticht zond, en den 28sten October last gaf, dat deze troepen, 8 vaandelen sterk, (3) binnen Utrecht zouden overwinteren. De Regering, die dit bevel den 8sten November ontving, verklaarde te zullen gehoorzamen, doch niet zonder nogmaals ten ernstigste op verligting aan te drin-

(1) Bor, B. V. f. 241. b.

(2) Bor, B. V. f. 246, 247.

(3) Zes vaandelen van Tercio de Lombardia, onder den Maestro del Campo Don Fernando de Toledo. De twee vaandelen, die uit den Briel kwamen, behoorden tot de Tercio's van Don Gonzalo de Bracamonte en Don Rodrigo de Toledo. Deze acht vaandelen telden te zamen nog geen 1000 koppen.

gen, met verzoek, dat er ten minste orde zou worden gesteld, opdat de burgers en inwoners hunne huizen en straten vrij konden gebruiken. Maar niettegenstaande de belofte, dat de krijgstucht behoorlijk zou worden gehandhaafd, had men van de bezetting, die den 18den November binnen trok en in 15 maanden geene betaling had ontvangen, weder den ouden overlast en afpersingen te lijden. De Geestelijkheid en Regering wendde zich al weder tot den Koning, en betoogde met den grootsten eerbied, maar tevens niet minder vrijmoedig en rondborstig, de onredelijkheid en onwettigheid van Alba's handelingen. Doch welke moeite zij ook deden, zij konden niet anders verwerven, dan dat Philips den 24sten Februarij 1572 beloofde, aan Alba te zullen schrijven, met bevel om hen zoo veel mogelijk van krijgsvolk te ontlasten, omtrent de gepleegde gewelddadigheden onderzoek te doen, en behoorlijke orde te stellen. Het bleek naderhand, dat deze brief zeer lang onder weg is gebleven. (1)

Intusschen ging Alba voort met de uitvoering van het door hem geslagene vonnis, en gelastte in Januarij 1572 den President van het Hof van Utrecht, van den Magistraat alle originele charters, privilegien en statuten der stad af te vorderen. De regering was tot de overgave dezer, toen zoo hoogst gewigtige, stukken niet te bewegen. Eindelijk dreigde men, hen allen op Vredenburg gevangen te zetten en het gevorderde met geweld weg te nemen. Den 8sten Februarij deed Francisco de Valdez, Luitenant Colonel van Tercio de Lombardia, op 's Hertogs uitdrukkelijken last al de troepen in de wapenen komen en het stadhuis bezetten. Op dezen beslissenden oogenblik waren eenigen uit de regering van oordeel, dat men liever allen overlast en geweld moest verdragen, dan in het minste te wijken van het gedane appel, in prejudicie van hetwelk deze executie geschiedde. » Hebben wij 'tleven verbeurd," dus was onder anderen de moedige taal van Jr. Henrick Valckenaer de oude, » dat men 't ons neme; maar laat ons

(1) Bor, B. V. f. 251. b.—255. b.

» van ons regt niet afstaan." De meerderheid echter, vreezende dat een langer weigeren de plundering der stad door de Spanjaarden ten gevolge zou hebben, besloot » den wil » van Zijne Excellentie niet te beletten, noch den President » met degenen die hem zouden bijstaan in het volvoeren van » zijnen last eenigen wederstand, belet of hinder te doen of » te doen doen;" hiervan werd » in alle soeticheydt" eene verklaring gegeven, die met een protest van geweld kan worden gelijk gesteld. Bovendien protesteerden zij opzettelijk » in » besloten kamere inder alderbester ende sterckster forme op- » dat het haar immers niet en soude wesen prejudicabel in haer » recht van appellatie." Aldus liet men den President de charters en privilegien tot zich nemen; deze deed dezelve op Vredenburg brengen, waar zij bewaard bleven, tot zij onder de Requesens, op 's Konings last, zijn terug gegeven. (1)

Men wil dat de Hertog, ziende dat hij met dat al de gevorderde inwilliging niet konde afdwingen, voornemens was den 100sten, 20sten en 10den penning met der daad te doen executeren, en ieder, die er zich tegen mogt verzetten, ter dood te brengen. (2) Maar toen het gevaar het meeste prangde, was ook de redding nabij. Op den avond van den 2den April ontving de Spaansche bezetting onverwachts van den Graaf van Bossu (3) bevel, om terstond naar Holland te trekken en niet hem de Geuzen uit den Briel te verjagen, welke stad zij den vorigen dag hadden bemagtigd. Men kent de omstandigheden en de schijnbaar toevallige aanleiding dezer verovering. Wei-

(1) Bor, B. V. f. 259. b.—261. b. 267. b. Staten van Utrecht, bij van Wijn op Wagenaar, VII. 121—125, 128—132, waar men een kort verhaal vindt aangaande het geheele proces en desselfs eindelijken uitslag.

(2) Staten van Utrecht, bij v. Wijn t. a. p. blz. 125. Over den 10den penning vindt men merkwaardige bijzonderheden in Groen v. Pr., Archives III. 406—411.

(3) Bor heeft dit anders; maar het verhaal van Wagenaar VI. 346 is veel naauwkeuriger. Alba heeft ook wel bevel gegeven om Utrecht te verlaten; maar Bossu was hem reeds voorgekomen.

nig dacht Alba, toen hij voor eenige maanden zijnen wrok op Utrecht wilde koelen en daarom de bezetting uit den Briel derwaarts verlegde, dat hij daardoor eene gebeurtenis mogelijk maakte, die den moed der landzaten tot het herkrijgen der vrijheid onwederstaanbaar zou wekken, en zijne pogingen tot het vestigen der slavernij voor altijd verijdelen!

Reeds den 3den na den middag werd Utrecht door de Spanjaarden verlaten, » tot hun groot misnoegen, maar tot groote » blijdschap der burgeren, welke wel wenschten en God heimelijk » in hunne harten baden, dat de Geuzen hun zoo veel te » doen mogten geven, dat zij nimmer meer terug keerden." (1)

Men had deze gehate vreemdelingen nu twee jaren lang » in » groote weelde" onderhouden, en met » alle beleefdheid" behandeld; men berekende, dat dit aan de stad en hare ingezetenen over de ƒ 500,000 had gekost. Zij hadden zich in dien tijd schuldig gemaakt aan » ontallicke veel ongehoorde, onuyt- » spreekelicke ende grouwelicke Acten, soo van Moorden, » Vrouwencrachten, Oppressien, Exactien, Concussien ende » andere Gewelden, Injurien, Fortsen ende Overdaeden, alsoo » vryelick ende ongestraft als off hen de stadt tot een rooff » gegeven ware geweest, off dat sy die met den zweerde ge- » wonnen hadden." Het was hun niet onbekend, dat de stad bij Alba in ongenade was vervallen, en dat zij dus » geen » soo leelicke, grouwelicke ofte abominable feiten konden doen » ofte aenrichten, die hen by den Hartoghe qualick afgenomen » werden." Zoo mishandelden zij, dagelijks en straffeloos, » de arme Ingezeetenen, soo Geestelick als Weereltlick, son- » der exceptie van persoonen, sexe of ouderdom." (2) Men zoude deze treffende klagten van 's lands Staten kunnen staven door een aantal bijzonderheden, welke Bor ons heeft te boek gesteld; (3) doch wij willen deze, als genoegzaam bekend,

(1) Bor, B. VI. f. 266.

(2) Staten van Utrecht, bij v. Wijn op Wagenaar VII. 120. 125, 126. Raadsbesluit van 25 Mei 1573. bij Bosch, Gedenkboek, blz. 145—147.

(3) Bor, V. 207. 241. b. 246. b. 252. b. 253. VI. 259.

hier niet herhalen, maar liever eenige trekken uit het boven (1) vermelde Haagsche Handschrift mededeelen, die tot aanvulling van het reeds bekende kunnen dienen, en den druk der overheersching, zelfs in kleinigheden, schilderen. Hoezeer ook, dus leest men hier, vriendschappelijk binnen de stad ontvangen, bedachten zij echter niets anders, dan den ingezetenen, zelfs hun, bij welke zij gehuisvest waren, dagelijks allerlei verdriet, schade en schande te berokkenen. Niet tevreden met hetgeen deze voor zich hadden, namen zij de beste vertrekken, bedden (2) en gordijnen in bezit, en wilden het beste aan de markt gekocht en op tafel hebben, zonder iets er voor te betalen. Hunne Kapiteins, Alféressen, (3) Sergeanten en Korporaals gebruikten allerlei kunstgrepen om geld af te persen. Zoo gaven zij, b. v. het getal hunner manschappen veel grooter op, dan het werkelijk was, en lieten, onder schijn van beleefdheid, vele huizen van wijntappers, brouwers, bakkers, apothekars, laken- en zijde-koopers (4) en van jonkvrouwen zich wekelijks van inkwartiering vrijkoopen. Anderen verkozen zelve in hun onderhoud te voorzien, waarvoor zij hunne huiswaarden twintig guldens in de maand onder den naam van servicio-gelden deden betalen. (5) Bovendien vorderden zij eene afzonderlijke kamer, met drie dikke kaarsen verlicht, en met groote vuren dag en nacht verwarmd.

(1) Bladz. 87. Aant. (1).

(2) » Over en onder twee ofte drie pluymbedden." Men schijnt dus toen hier nog dekbedden, even als thans in Duitschland, gebruikt te hebben.

(3) Vaandrigs.

(4) Zij, die deze neringen dreven, schijnen tot de rijksten uit den burgerstand behoord te hebben.

(5) Elke servicio bedroeg 5 stuivers, en zij eischten wel 20 servicio's in de week. Van deze afpersing moet men nog onderscheiden het servicio-geld van *f* 1-» voor elken man, dat zij wekelijks van de stad vorderden. Daar zij beweerden 2400 man sterk te zijn, bedroeg deze som in één jaar reeds meer dan het aangebodene ter afkooping van den 10den en 20sten penning. Zie van Meteren, Nederl. Oorl. (uitg. van 1614.) f. 69. b. Bor, B. V. f. 207. b.

De tafel van eenen Kapitein moest dagelijks met een schoon tafellaken en twee servetten gedekt, en het linnengoed, zoo van hem als van zijn gezin, elken dag gewasschen worden. Voorts hadden zij nog hunne bedienden, ja sommigen zelfs honden, » die de luyden quelden, naebasten en beeten." De kosten van hunne huisvesting liepen zoo hoog, dat zij aan vele ingezetenen op wel *f* 3000-» te staan kwamen; menig een, geheel verarmd, zag zich genoodzaakt om op crediet te leenen, zonder het ooit te kunnen teruggeven. Hoe meer door dit alles de spanning tusschen de burgers en de Spanjaarden toenam, des te meer gaven deze zich toe in losbandigheid en overmoed. Verscheidene burgers werden in hun eigen huis door de bij hen gehuisveste soldaten met stokken geslagen, of op andere wijze gewond, eenigen zelfs, zoo in huis als op de straat wreedaardig doorstoken en vermoord. Veler huisvrouwen, dochters of zusters werden geschaakt of anderszins mishandeld, terwijl de schuldigen, bij nacht uit de stad gelaten, of ook wel, ten aanzien van een' iegelijk', onder andere vaandelen gestoken, zich steeds aan de verdiende straf wisten te onttrekken. (1) Niet altijd verdroegen de burgers gelaten hunne dartele mishandelingen; maar zoodra men zich tegen hen verzette, riepen zij hunne makkers te hulp, en maakten misbruik van hunne overmagt. Gelukte het somtijds iemand, de hem aangedane beleediging te wreken, dan hielden de Spanjaarden, die zich de stads-sleutels hadden toegeëigend, de poorten eenige dagen gesloten, zochten alom, ja deden de banklok luiden en op zware boete gelasten, den verborgenen aan te brengen. 's Avonds en 'snachts waren de straten bezet, en werden de burgers, die zich buiten hun huis waagden, geslagen of gewond. Somtijds zelfs klopten de brooddronkene soldaten aan de deuren, en staken en kwetsten ieder, die open deed. Voorspelde men hun 's Konings ongenoegen over hun wangedrag, dan was het antwoord: » zij waren goed koningsgezind, en

(1) Over de mishandeling van den Burgemeester Johan Taets van Ameronghen, en zijnen zoon Marthen Taets, zie Bor, B. VI. f. 259. a.

» herwaarts gezonden als om een wild en ongetemd paard te » toomen." Hunne hovaardij en opgeblazenheid ging zoo ver, dat de Kapiteinen zich verhieven als Koningen en Hertogen, de Alféressen, Sergeanten en Korporaals als Graven, de gemeene soldaten als Edellieden, en als zoodanig zoo op de straat als aan de tafel en in de kerk wilden geëerd worden. Behalve groote Heeren en Hovelingen in 's Konings dienst lieten zij zeer zelden iemand tot hunne dagelijkschen omgang toe, uitgezonderd eenige bankeroetiers, pluimstrijkers of behoeftige lieden, die hun den rijkdom der ingezetenen ontdekten, de bestaande gebreken aanwezen, en hunne landslieden of in goed of in eer hielpen verraden.

Voorts hadden zij eene hier te lande ongewone en weinig behagende » maniere om den minnaer te maecken." De schrijver schetst dezelve met de naïve eenvoudigheid, aan zijnen leeftijd eigen, en voegt er bij, dat zij daarom vooral zich bij vrouwen en meisjes zochten in te dringen, om door haar alle geheimen uit te vorschen, en geld en al wat in hare magt was, meester te worden. De ondervinding toch leerde, » dat » zij, ten minste voor zoo ver zij tot de Oversten en Bevel» hebbers behoorden, geene zoo lief of waard hielden om haar » in echtschap op te nemen of te eeren; ja 't scheen dat zij » deze landen nog zoo goed niet achtten, dat zij in dezelve » iets te verliezen wilden hebben."

Zonderling stak hunne wreedheid en zedeloosheid af bij de, hier destijd ongewone, boete, waarmede zij in den nacht voor goeden Vrijdag vergeving van zonden meenden te verwerven. In grooten getale gingen zij, met naakte ruggen, achter een kruisbeeld, en geeselden zich met koorden ten bloede toe tusschen de schouderen. Hunne bevelhebbers gingen bezijden, met lichten en toortsen; zoo bezochten zij, in statigen optogt, de hun ter boetedoening opgegevene kerken, met eene » schoon » wtwendige devotie van passie ons Heeren," welke velen hier ter stede voor niets anders hielden, dan eene » hypocritische » penitentie." (1) Het Kersfeest daarentegen vierden zij met

(1) Staten v. Utrecht, bij v. Wijn op Wagenaar, VII. 125. Verg. Bor, B. VI. f. 266. a.

groote vrolijkheid. » 't Beste", dus besluit de schrijver zijne schildering, » dat sy hadden van nature, was sober van » drancke ; daer en tegen als ons gemeene knechten drincken, » soo dobbelen sy dagelicx."

De brooddronkenheid dezer Spaansche benden bragt gewisselijk veel toe, om de gemoederen hier ter stede tegen de zaak des Konings in te nemen, vooral daar diegenen, die de trouw jegens den Vorst ongeschonden hadden bewaard, even veel als de andersgezinden van hunne mishandelingen te lijden hadden. Zelfs meende men, dat zij de roomsch-catholyken minder verschoonden, dan hen, die » van de gereformeerde religie » berucht waren." (1) Dit zonderlinge berigt weet ik niet anders te verklaren, dan door te onderstellen, dat zij de rijkste en aanzienlijkste ingezetenen, waartoe toen de eerstgenoemden behoorden, bij voorkeur hebben gekweld.

Het vertrek der Spanjaarden veroorzaakte des te grootere vreugde, wijl er juist op dien tijd een zeer gevaarlijke aanslag was aan den dag gekomen. Sedert anderhalf jaar was hun geene soldij betaald; het langer uitstel moede, hadden zij heimelijk eenen Keuroverste (Electo) benoemd, met voornemen om hunne bevelhebbers gevangen te nemen en door de plundering der stad zelve in hunne betaling te voorzien. Zij wilden hiertoe de gelegenheid der straks vermelde openbare boete waarnemen; maar daags voor hun vertrek werd het plan ontdekt, de Electo des nachts van zijn bed geligt, voor eenen krijgsraad gebragt, schuldig bevonden en geworgd. Des morgens lag zijn lijk op de Stads-plaats, met een opschrift op de borst, 't welk in het spaansch zijne misdaad en veroordeeling vermeldde. (2)

(1) V. Cortgeen, Stichtsche cleyne Chronicke blz. 68. Hij voegt er bij, dat zij in de fraaiste kamers hunne paarden stalden, zich door de burgers hunne wacht-bedden deden nadragen, en alle kwaad, dat zij slechts konden bedenken, zonder eenige vrees voor straf, bedreven. Nog andere bijzonderheden omtrent hunnen trots en overmoed leest men bij Buchel, Descr. p. 63, 64, 66.

(2) Zie ook Bor, B. VI. f. 266. en Buchel, Descr. p. 66. De Stads-plaats is de brug voor het stadhuis, ook wel de Plaats of Plaats-brug geheeten.

(*De voortzetting volgt.*)

LANDERIJEN IN HET STICHT.

Van die inlaege by die heul by Schalkwyk doe den dyk gescheurd was.

A°. 1487. Wert den Hinderdam weeder gemaakt, en elken mergen int Sticht gaf 9 witt, ende die gelden die gebeurt worde van Doorn, Seyst, Driebergen, Cothen, Langebroek, Wyck, daar groef men den Ryn meede van Wyck tot Utreght toe daar santvlagen waaren.

Mergentalle in het Stight Uytrecht.

Onder den Leckendyck syn.		1750 hoeven.
Elks van 16 morgen facit.		28000 mergen.
Onder den Hinderdam syn 2614 hoeven 5 mergen 5 hont facit.		39861 merg. 5 hont.
int geheel.		67861 merg. 5 hont.
A°. 1497.	Dat oversticht heeft	54 geregten.
	Dat nedersticht heeft	19 geregten.
A°. 1511.	Dat overstigt houd . .	35740 goede mergen.
	Dat nederstigt houd . .	20228 goede mergen.
	Somma .	55968 goede mergen.

behalven de landen leggende onder de steeden Uytreght Amersfoort, Wyck, Rheenen, dat geheele land van Montfoort, die proosdy van St. Jan die Ridderhofsteeden, dit syn alle goede mergens, maar vant' ligte landt twee mergen en meer voor een goede mergen gereeckent, ende synt' seedert t'jaar van 1511 wel honderd mergen van lants onlangs aangemaakt.

PAARDENMARKT,

Voor de Paardenmarkt van den 5^{en} Maart 1838 zijn ingevoerd:

Kantoor	Catharijnepoort.	214 Paarden.
»	Tolsteegpoort.	163 »
»	Waardpoort.	4 »
»	Wittevrouwepoort.	72 »
»	Ridderschapsvaart.	166 »
»	Rodebrug.	25 »
»	Vaartsche Rijn.	39 »
	Totaal.	683 Paarden.

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand MAART 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgen te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren.)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 ur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u	3ur.	9ur.		
1	743	743	743	744_5	55	9	10	2	Z.	Betrokken.
2	743	743_5	743_5	744	55	8_5	9_5	2	idem.	idem.
3	743_5	746_5	746	746	45	6	8	4	W.	idem.
4	744	742	743	743_5	4_5	6_5	8	7	Z.Z.O.	Regenachtig.
5	782	785_5	757	760_5	7	8_5	4_5	5_5	N.	Betrokken.
6	757	758	759	759_5	5	8	9_5	6	N. O.	idem.
7	760_5	760_5	760_5	759_5	5	6_5	7	4	N.N.O.	Bewolkt.
8	762	763_5	764_5	767	4	6	4	3	N.	Betrokken.
9	768	768	768_5	768_5	4_5	4	5	-0_5	N.N.O	idem.
10	767	766_5	765	764	0	4_5	7	-0_5	O.	Bewolkt.
11	762_5	761	761	762_5	0_5	4	5	-1_5	Z. O.	Helder.
12	765	766_5	767	769	1	5	6	-0_5	N. O.	idem.
13	770	769_5	768	765	2	7	6	4	W.	Betrokken.
14	765_5	765_5	765	762	7	9_5	8_5	8	N. W.	Regenachtig.
15	760	760_5	761	762	8_5	8	6	1_5	N.	Betrokken.
16	761	759	758	752	3_5	8	8_5	4_5	W,	Bewolkt.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 UR.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	747	746	747	746$_5$	5	3$_5$	4	1	N. W.	Buijig.
18	750	751	752$_5$	754	2	5	4$_5$	0	N.	Bewolkt.
19	754$_5$	754$_5$	754$_5$	754$_5$	4	6	6	2	W.Z.W.	idem.
20	747$_5$	747$_5$	746	748	9	9$_5$	11	8$_5$	W.	Betrokken.
21	750	750$_5$	750$_5$	750$_5$	5	7	9	3	idem.	Bewolkt.
22	751$_5$	751$_5$	751	751	6$_5$	9$_5$	8	4	N. W.	Iets bewolkt.
23	749$_5$	750	750	751$_5$	5$_5$	8	5	0$_5$	W.	Betrokken.
24	752	753$_5$	754$_5$	753	4	6	4	3	idem.	idem.
25	756$_5$	758	759$_5$	763	6	8	8	3	N.N W.	idem.
26	767$_5$	768$_5$	768$_5$	769$_5$	6	8	7$_5$	1	N. N.O	idem.
27	771$_5$	771$_5$	772	772$_5$	8$_5$	8$_5$	9$_5$	5$_5$	O.	Eenigz. betrokken.
28	775$_5$	776	775$_5$	776	6$_5$	9$_5$	10$_5$	5$_5$	idem.	Iets bewolkt.
29	773	774	774	774$_5$	7	9$_5$	9	5	N. O	Betrokken.
30	774	775$_5$	771	769	4	10	10$_5$	7	idem.	idem.
31	765$_5$	765$_5$	764$_5$	764	6	4$_5$	3	0	idem.	idem.
									GEMIDDELDE WAARNEMING.	
1	754$_5$	754$_5$	755	755$_5$	4	6$_5$	7$_5$	3	Van den 1st. tot den 10e.	
2	758	758	758	757$_5$	4	6$_5$	6$_5$	2$_5$	— — 11en. — — 21e.	
3	762$_5$	763	763	763$_5$	5$_5$	8$_5$	7$_5$	3$_5$	— — 22st. — — 31st	
	758$_5$	758$_5$	758$_5$	759	4$_5$	7	7	3		

3 Mistig.
5 idem.
6 's avonds regen.
7 idem, idem.
15 's avonds en 's nachts geregend.
16 's avonds sterke regen en wind.
17 's nachts gesneeuwd.
18 's morgens hagel en sneeuw.
20 's morgens vroeg geregend.
22 's avonds regen.
23 's middags een weinig hagel en sneeuw.
24 's morgens sneeuw.
25 's nachts wind en regen.
31 's morgens vroeg regen.

Algemeen gemiddeld, Barometer 758$_5$, Thermometer 3$_5$.

Maart 1838.

STAAT der GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	Geborenen.		waaronder: Onechte.		Tweel.	Doodgeb.		Huwelijken.	Echtscheidingen.	Overledenen.	
	M.	V.	M.	V.		M	V.			M.	V.
UTRECHT.	100	78	9	7	»	4	4	12	»	70	65
AMERSFOORT. . . .	27	26	2	»	»	»	1	1	»	14	15
RHENEN.	6	7	»	1	»	2	1	1	»	1	2
WIJK BIJ DUURSTEDE.	1	4	»	»	»	»	»	»	»	4	1
MONTFOORT.	4	5	»	»	»	»	»	»	»	2	1
IJSSELSTEIN.	5	10	»	1	»	»	»	1	»	1	7

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

	onder Nulpeil.
1 Maart 1838.	2 el 32 dm.
15 ———	3 — 12 —
31 ———	2 — 98 —

PROEVE

EENER GESCHIEDENIS

VAN HET

KASTEEL VREDENBURG.

(Voortzetting van blz. 104.)

Het kasteel behield evenwel Spaansche bezetting, onder bevel van den Kapitein Don Francisco Fernando d'Avila, en bleef dus voor de burgers een aanhoudend voorwerp van wantrouwen en vrees. (1) Des te meer beijverde men zich om de Spaansche benden buiten de stad te houden, die in het laatst van Julij uit Holland naar Bergen in Henegouwen trokken, om Lodewijk van Nassau, eer zijn broeder hem te hulp konde komen, tot de overgave te dwingen. De stad had toen Duitsch garnizoen, (2) en de bezetting van Vredenburg was of onwillig, of durfde het niet wagen, hunne landslieden door het kasteel in de stad te laten. Deze wreekten zich door de bewoners van het platte land jammerlijk te mishandelen en te berooven, en in de drie voorsteden brand te stichten. Na eenige dagen evenwel besloten zij, wijl er geene kans was om in de stad te komen, den roep huns veldheers te volgen. (3)

(1) A Uttrecht sont quelques Espagnolx au chasteau, et y est Monsr. de Bossu avecque quelques gens, qu'i ha là eslevé au pays [par ains]. Groen v. Pr., Archives III. 455. Brief van G. du Bois uit Antwerpen, 1 Julij 1572.

(2) Bor, B. VII. f. 19. b.

(3) Bor, B. VI. f. 288, 289. a.

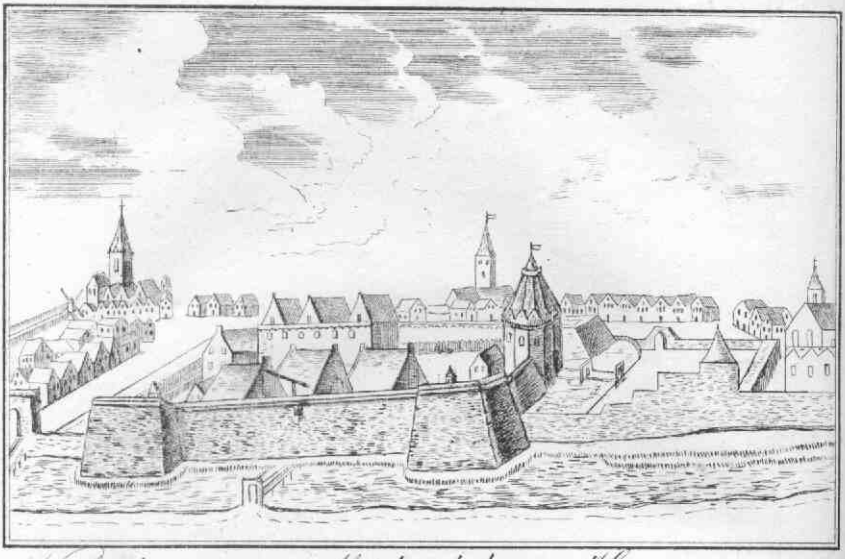

Vredenburg naar Melchisidech van Hoorn, na 1568.

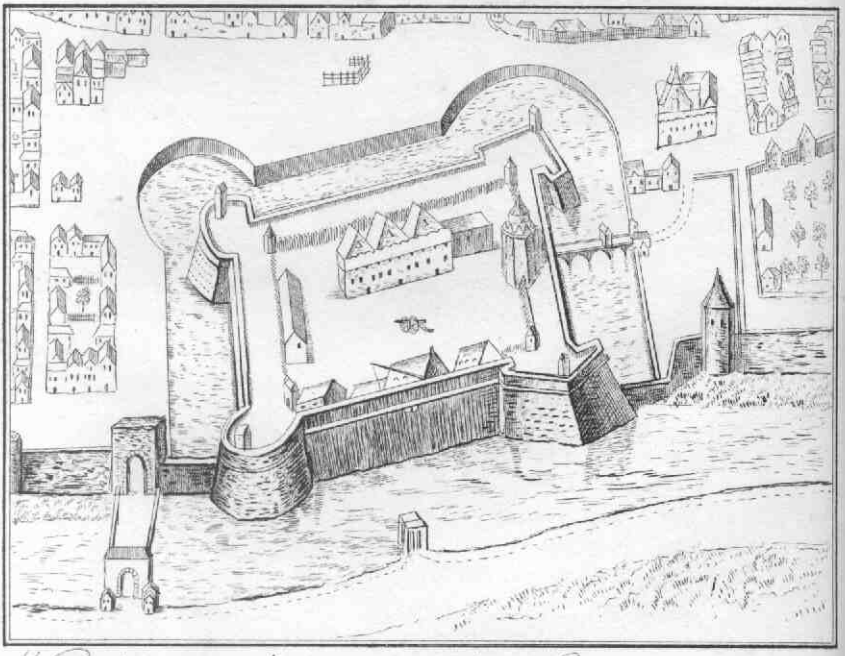

Vredenburg naar den platten grond van Brounius 1556-1559.

In den zomer van 1573 had de Graaf van Bossu, vol ijver om het land weder onder 's Konings gehoorzaamheid te brengen, te Amsterdam eene aanzienlijke vloot doen uitrusten, om met dezelve het Noorderkwartier te onderwerpen. De uitslag dezer onderneming was geheel ten voordeele der andere partij, en Bossu zelf werd, in den slag op de Zuiderzee, den 12den October met ruim 300 der zijnen gevangen genomen. (1) Philips van St. Aldegonde, Heer van Noircarmes, werd door Alba in zijne plaats tot Stadhouder (2) over Holland en Utrecht benoemd. Hij verwierf zich de liefde der burgerij, door haar vrijheid te geven om zich ter verdediging van de stad te wapenen, opdat men niet langer door bezetting van krijgslieden zou worden bezwaard. Waarschijnlijk gaf hij deze toestemming niet, voordat Alba, op wiens last de burgers al hunne wapenen, alleen het zijdgeweer uitgezonderd, op het kasteel hadden moeten brengen, in December uit de Nederlanden was vertrokken. Noircarmes verdeelde deze gewapende burgers in acht vaandelen, en voegde er nog twee bij, één van de Suppoosten van het Hof en één van de Geestelijkheid. Hoezeer bij de Onroomschen wegens zijne gestrengheid gehaat en juist daardoor het vertrouwen van Alba waardig, schiep hij echter door deze instelling der gewapende burgerij eene magt, die meer dan eenige andere tot den val zijner partij heeft bijgedragen. Ook deed hij de wachttorens en andere vestingwerken herstellen en met eenige nieuwe werken vermeerderen. (3)

---

(1) Bor, B. VI. f. 335, 336. Zie het berigt omtrent deze overwinning, door Oranje aan zijne broeders gegeven, in Groen v. Pr., Archives IV. 120*—122*. Den 24sten Sept. 1573. schreef de Heer de Lumbres aan Graaf Lodewijk: » Amsterdam et Utrect » sont en grand faulte de vivres, et sy tardent encore à prendre » Nieudam, ilz y crieront famine." Groen v. Pr., Archives IV. 203.

(2) Eigenlijk tot » Lieutenant en Capiteyn Generael" volg. van Gouthoeven, Chronycke blz. 217.

(3) Bor, B. VII. f. 14. b. Buchel, Descr. p. 66—69. waar

Gedurende zijn bestuur werd Philips van Marnix, Heer van S. Aldegonde, te Maaslandsluis in handen der Spanjaarden gevallen, op Vredenburg gevangen gezet. Oranje vreesde, dat de vijanden hunnen haat aan zijnen vertrouwden vriend en raadsman zouden koelen, en deed hun daarom weten, dat het lot van Bossu afhing van hun gedrag jegens Aldegonde; eene bedreiging, die op 's mans toestand gedurende zijne langdurige gevangenis eenen gunstigen invloed had. Hij werd eerst in het verblijf des Kasteleins met eene wacht bewaard, doch mogt naderhand vrij over het slot rondgaan, en is den 1sten October 1574, schoon niet zonder veel moeite, tegen Mondragon uitgewisseld. Requesens had getracht, door zijn toedoen eene bevrediging met Holland en Zeeland te bewerken, waartoe Aldegonde aan Oranje had geschreven, en later, onder borgtogt, naar Rotterdam tot hem was gezonden. (1)

---

men de eerste Hoplieden en Bevelhebbers der burgerij vindt opgegeven.

(1) Bor, B. VI. f. 348. b. en vooral B. VII. f. 6. b. 7. a. Wagenaar, V. II. VI. 462, 464. » 'A mon très grand regret," schreef Oranje aan den Heer de Lumbres, » le Sr. de St. Alde» gonde, qui aultrement se monstroit vaillant, mays ayant esté » délaissé de ses soldatz, a esté prins avec autres, et mené à la » Haye. Néantmoins j'espère, si plait à Dieu, le retirer, soit par » eschange d'aucuns de ceulx qu'avons prisonnier, ou bien par » ranchon que autrement, selon que je trouveray convenir." Groen v. Pr., Archives IV. 239. Aan Lodewijk v. Nassau schreef hij: » Il me desplaist extrêmement du désastre advenu, mesmes » pour la personne du dit Sr. de Ste Aldegonde." t. a. p. p. 232. Verg. p. 237, 238. » Je m'efforceray pour la délivrance du » dit Sr. de S. Aldegonde en tout ce que sera possible." Marnix werd van den Haag over Haarlem en Amsterdam naar Utrecht vervoerd, waar hij den 3den December 1573 aankwam. Zie zijnen uit de gevangenis op Vredenburg aan Oranje geschrevenen brief in Groen v. Pr., Archives IV. 286—293, en het antwoord van den Prins benevens zijn schrijven aan Noircarmes p. 298—302. Over Marnix, zie aldaar III. 412, 413.

Doch daar men het over de voorwaarden niet eens konde worden, was hij weder in zijne gevangenis terug gekeerd. (1)

Nadat Noircarmes den 4den Maart 1574 (2) alhier aan zijne in het beleg van Haarlem ontvangene wonden was overleden, werd D. Ferdinand de Lanoy, Graaf van la Roche, die eene zuster van den Kardinaal Granvelle in huwelijk had, (3) tot Stadhouder van Holland en Utrecht benoemd. Hij deed den 14den April de Staten van Utrecht en den Magistraat der stad in het groote kapittelhuis van den Dom bijeenroepen, en gaf hun, in tegenwoordigheid van den President en de Raden van het Hof den brief van Requesens over, waardoor zij bij voorraad in hun geheel werden hersteld, om hunne regten en privilegien te mogen gebruiken, als voor de sententie van Alba. (4)

Het eerste gebruik, dat de Staten van deze vergunning maakten, was het indienen van eene klagt (25 April) aan la Roche, over den ondraaglijken last van de onbetaalde Duitsche, Spaansche en Waalsche krijgsknechten, zoo in Utrecht als in de overige steden en het platte land van het Sticht. Hun verzoekschrift levert een treffend bewijs, hoeveel zij ten gevolge van hunne trouw aan den Koning moesten lijden, zoodat men niet weet, of zij van de vijandelijke invallen uit Holland dan van hun eigen krijgsvolk meer schade en onregt hadden te verduren. Maar echter konden zij geen ander antwoord verwerven, dan eene belofte van spoedige verligting, wijl het krijgsvolk naar Holland stond te vertrekken. (5) Even vruchteloos hielden zij er bij Requesens op aan, dat op Vredenburg

---

(1) Bor, B. VII. f. 42. b. 43, 44.

(2) In Buchel, Descr. p. 69. leest men den 6den Februarij 1573. Volgens v. Gouthoeven, Chron. blz. 217. stierf hij den 5den Maart. Doch men zie Bor, B. VII. f. 14. b. Groen v. Pr., Archives IV. 46.

(3) V. Gouthoeven, Chron. t. a. p.

(4) Bor, B. VII. f. 17. b. 18. a.

(5) Bor, B. VII. f. 19. a.—20. b.

een Nederlandsch Kapitein met Nederlandsche of Duitsche soldaten in bezetting zou worden gelegd. (1) Ook klaagde de Magistraat van Utrecht, dat de sleutelen der stads-zegels nog altijd in handen waren van den Bevelhebber op Vredenburg, en dat zij, zonder zijne toestemming en die van het Hof, de stads-klok tot het doen van Publikatien niet mogten luiden. (2)

Het kasteel gaf op nieuw reden tot vreezen, toen de Spanjaarden onder D. Francisco Valdez naar Leiden optrokken. Zij hadden zich op het platte land met de Duitschers en Walen » so schentelycken aengestelt, dat het naulicx met pennen en » soude connen beschreven werden." Nu vorderde Valdez, dat men hen, schoon van geen patent van Requesens hiertoe voorzien, binnen de stad zou laten om eenige dagen uit te rusten. Doch la Roche en de Magistraat weigerden dit standvastig, en lieten slechts een bepaald getal Spanjaarden, alleen met zijdgeweer gewapend, tot het koopen hunner benoodigdheden binnen komen. Aan Valdez werd een verblijf binnen de stad toegestaan, waarvan hij misbruik maakte door eene poging om de Wittevrouwen-poort te overrompelen. Bij deze gelegenheid ontzag hij zich niet, een' van den Magistraat, aldaar, even als in al de andere poorten, » de wacht » van de burgeren assisterende," eenen slag in het aangezigt te geven. De burgers lieten zich echter niet van hun stuk brengen, maar drongen de aanvallers tusschen de poort en de hamei, sloten de poort en bragten de sleutels tot den Stadhouder. Valdez vorderde met groot getier voldoening voor de ontvangene beleediging; maar de Magistraat zoo wel als de Stadhouder verklaarde zonder omwegen, dat de burgers, welken zij de wacht hadden aanbevolen, hunnen pligt hadden gedaan. Nu dreigde de Spanjaard, in tegenwoordigheid des Stadhouders, dat hij zijne soldaten, hun ten spijt, door het kasteel in de stad zou brengen; de huizen der Burgemeesters

(1) Bor, B. VII. f. 74.

(2) Bor, B. VII. f. 75. a. Bondam, Onuitgeg. stukken, III. 315, 316.

zouden den eersten aanstoot lijden. La Roche riep daarop het Duitsche garnizoen in de wapenen, en Valdez, die geen tijd te verliezen had, oordeelde het niet geraden de zaak tot het uiterste te doen komen. Hij trok dus met de zijnen naar Holland, al dreigende, dat zij den aanstaanden winter binnen Utrecht in bezetting zouden komen, en dan over het gebeurde wraak nemen. Voorts roofden zij wat zij konden, en stichtten brand in al de voorsteden, als openbare vijanden. (1)

De gedeputeerde Staten der Provincien te Brussel namen het gebeurde zoo hoog op, dat zij in hunne Remonstrantie aan Requesens over hetzelve, even als over het feit te Antwerpen, klaagden, en op de straf der schuldigen aandrongen. Het antwoord, door den Groot-Commandeur hierop gegeven, hield in, dat men den soldaten het te Antwerpen voorgevallene, 't welk hem! overigens zeer leed was, had moeten vergeven; voor het toekomende zoude men orde stellen, » dat » sulcx so 't Godt gelieft, niet meer en sal geschieden." Van Utrecht werd zelfs met geen enkel woord gerept. (2)

Nog voor het einde des jaars bleek het, hoe weinig men op deze verzekeringen van Requesens staat konde maken. De troepen, die voor Leiden hadden gelegen, sloegen, ten getale van 6 of 7000 man, zoo Spanjaarden als Walen en Duitschers, wegens wanbetaling aan het muiten, kwamen over Haarlem en Amsterdam voor Utrecht, en wilden de stad met geweld innemen en plunderen. Den 15den December poogden zij den bemuurden Waard te bemagtigen; eene poort werd in brand gestoken, en de muur met ladders beklommen. Gillis van Barlaimont, Heer van Hierges, die onlangs la Roche als Stadhouder had vervangen, (3) had de komst der

(1) Bor, B. VII. f. 22. a. Staten van Utr. bij van Wijn op Wagenaar, VII. 126. waaruit blijkt, dat dit voorviel op den 1sten Mei 1574.

(2) Bor, B. VII. f. 16. (drukfout voor 15.) b. en f. 34.

(3) La Roche had het bewind, uit tegenzin » in de Spaansche » dwersgangen en hunne onhandelbaarheit", nedergelegd, waarbij hij zich op zijne zwakke gezondheid schijnt te hebben beroepen. In

muitende krijgslieden voorzien, en met den Magistraat alle mogelijke voorzorgen ter verdediging genomen; (1) onder anderen had hij drie vaandelen Nederduitsche knechten van zijn regiment in den bemuurden Waard in bezetting gelegd, welke, door de burgers geholpen, de aanvallers met verlies van omtrent 40 man terug dreven. De vijand stak bij het aftrekken nog eenige buitenhuizen in brand, en koelde voorts zijnen moed in de drie onbemuurde voorsteden. (2)

Men bleef evenwel bedacht voor eenen aanval op de stad zelve, waarbij het te vreezen was, dat de Spanjaarden op Vredenburg, wier aantal sommigen op 150, anderen op slechts 120 begrootten, hunne landslieden door het kasteel zouden binnen laten. De Stadhouder, van het klimmende gevaar verwittigd, kwam den 15den uit Amsterdam; de burgers, met de suppoosten van het Hof en de Geestelijkheid, waren in de wapenen. De Spanjaarden, die inmiddels uit de stad van alle levensbehoeften voorzien werden, maakten bij herhaling aan den kant van Vredenburg een loos alarm, waarschijnlijk om, terwijl zij zich tot den storm gereed maakten, de waakzaamheid der burgeren af te matten en te bedriegen. Den 17den hadden zij zich van ladders en ander gereedschap tot den aanval genoegzaam voorzien; men wilde zelfs, dat zij 150 stroppen hadden gereed gemaakt, met bedreiging, » Utrecht op

---

September was hem zijn ontslag verleend.' Zie Hooft, Nederl. Hist. B. X. f. 402. Amst. 1677. v. Gouthoeven, Chron. blz. 217. Over Hierges en zijne betrekking tot de Spanjaarden en de Staten zie Bondam, Onuitgeg. st. I. 30—33, 80, 89—93, 101—103, 158—160, 318. Men klaagde in Utrecht sterk over zijne » onspreeckelicke groote cotisatien ende exactien, oft hy absolut » Heer van den Lande wair." t. a. p. blz. 36. Hij sneuvelde voor Maastricht in Junij 1579, tot groote droefheid ven Parma, die hoogen prijs op zijne dapperheid stelde. Bor, B. XIII. f. 112. a.

(1) Raadsbesl. bij Bosch, Gedenkb. blz. 148.

(2) Buchel, Descr. p. 71. spreekt van ongeveer 50 gesneuvelde Spanjaarden. Men leest, dat de burgers slechts dénen doode en eenige gekwetsten hadden.

» zijn Antwerpsch te zullen behandelen." Des morgens tusschen zes en zeven ure liepen zij de hamei van de Catharijne poort open, beklommen de poort en poogden de wacht der burgers te verjagen. Oogenblikkelijk werd er met klokken en trommelen door de gansche stad alarm gemaakt; de burgers snelden in menigte naar het bedreigde punt, en vielen, vooral toen zij zagen dat de bezetting op het zoo zeer gevreesde kasteel zich stil hield » seer hittich ende dapper aen." De Stadhouder voegde zich bij hen; door zijne tegenwoordigheid, en meer nog door de manmoedige toespraak en het voorbeeld van den dapperen Hopman Henryck Snater, bijgenaamd de Scheutvrije, (1) aangevuurd, schoten zij zoo vreeselijk onder de aanvallers, » dat die looden vlogen gelyck oft geregent hadde." De vijand zag zich dan ook, door dezen manhaften tegenstand, weldra genoodzaakt te wijken, vooral toen men van het kasteel den burgeren met grof geschut te hulp kwam. Er waren evenwel onder de bezetting van hetzelve sommige kwaadwilligen, die onder de burgers schoten, waardoor eenige sneuvelden. Men meende, dat deze met de muitende benden, die op de hulp van het grootste gedeelte der bezetting gerekend hadden, in verstandhouding stonden. (2) In het geheel hadden de burgers 16 of 18 dooden, terwijl het verlies der aanvallers op 100, door sommigen zelfs op meer dan 200 man werd begroot. Hun Electo, Juan Bianco, een onversaagd en vermetel krijgsman, had gezworen, dien dag in Utrecht te zullen komen, al moest het hem ook het leven kosten. Reeds was hij met 7 of 8 der zijnen in de stad nedergeklommen,

---

(1) Snater bevond zich toen bij toeval in de stad, waar hij vroeger lang in bezetting had gelegen. Hij komt ook in het vervolg van dit verhaal voor, en is in 1581 bij het beleg van Steenwijk gesneuveld. » Niettegenstaande hij zoo dikwijls en onversaagdelijk » voor zijnen vijand was geweest en menige schans en stad had helpen » bestormen, zelf zeer furieuselijk aanvallende, was hij nooit met ge» schut, noch groot noch klein, gekwetst geweest." Bor, XVI. f. 5. a.

(2) Staten van Utrecht bij van Wijn op Wagenaar, VII. 127.

toen hij, van meerdere hulp verstoken en van alle kanten besprongen, na vertwijfelden tegenweer met zijne makkers voor de overmagt bezweek. Zoodra de Spanjaarden aftrokken, beval Hierges het schieten te staken; zij droegen dus ongehinderd hunne gewonden en wapenen weg, begroeven hunne dooden, en sloegen nog denzelfden dag op weg naar Braband en Vlaanderen. (1)

---

(1) Bor, B. VII. f. 78. b. 79. a. De berigten loopen uit een omtrent den datum. Volgens Buchel, Descr. p. 71. zou de aanval op den bemuurden Waard den 8sten, en op de Catharijne poort den 17den October zijn gedaan. In het zoo even aangehaalde stuk der Staten van Utrecht wordt gesproken van den 19den November. In een Oud Liedeken, in dit Tijdschrift II. 147. medegedeeld, van 8 Dec. 1579! Van Meteren en het Haagsche HS. blz. 3. hebben, even als Bor, 17 December. Niet minder verschil is er aangaande het schieten van het kasteel op de burgers; volgens van Reijd f. 21. en v. Meteren f. 106. a. zou dit alleen geschied zijn, om hen van het al te hittig vervolgen der Spanjaarden af te houden, en eene noodelooze slagting onder de vlugtenden te voorkomen. Ook leest men in de: Histoire des troubles du Pays-bas par Theophile D. L. l'an 1582. 8°. p. 357, dat er slechts 200 Spanjaarden sneuvelden, wijl het geschut van Vredenburg de burgers dwong de vervolging te staken. De spaanschgezinde schrijver Michael van Isselt wil, dat de burgers bij de beklimming der Catharijne poort van schrik de vlugt namen; doch dat d'Avila, medelijden met hen hebbende, door eenige kanonschoten de ladders vernielde. Dat daarop de burgers welgemoed te wapen snelden, de Spanjaarden, die reeds in de stad waren, doodden, en de overigen op de vlugt sloegen. Sui temp. historia, Colon. 1602. p. 393, 394. Uit het Raads dagel. boek 17 December 1574, blijkt met zekerheid, dat de aanval op de Catharijne poort dien dag heeft plaats gehad, en dat door het geschut van het kasteel, zoowel als door het schieten der burgers vele Spanjaarden gesneuveld zijn, en vele gekwetst, welke laatste in het S. Jobs Gasthuis zijn gebragt. Voort leert ons dit berigt nog, dat de Spanjaarden ook voor de Tolsteegpoort alarm hadden gemaakt, en gepoogd de hamei met bijlen en houweelen te openen.

d'Avila maakte van deze gelegenheid gebruik, om het vertrouwen der burgerij te winnen, en beloofde, zoo de muiters weder herwaarts mogten komen, op hen te zullen schieten zoo ver men hen zien kon. De Raad besloot, de gekwetste burgers op stads-kosten te doen verplegen, de wachten te versterken, en de muren en borstweringen bij Manenburg, de Tolsteegpoort en elders, te doen hoogen met hout, steen of anderszins, ten einde dezelve aldus in nog beteren staat van verdediging te brengen.' (1)

De Magistraat verzuimde ook niet, van het gebeurde al wederom aan Requesens kennis te geven, met verzoek, dat de moedwil der aanvallers naar verdienste zou worden gestraft. Maar deze had den soldaten reeds alles vergeven, en antwoordde, dat hij de krijgstucht niet konde bewaren, wanneer

(1) Raads Dagel. boek, 21 en 24 Dec. 1574. Op het Stadsarchief bevindt zich een verzoekschrift aan de Prelaten en Capitulen der vijf Godshuizen, waarbij de » schamele weduwen'' der burgers die in den strijd waren gesneuveld, mitsgaders de vrouwen van hen, die toen waren » gelemt, geschoten en gequest'' om onderstand voor zich en hare kleine kinderen aanhouden, » opdat sy » deur armoede ende miserie daer sy deur heuren getrouwen dienst » toe gecommen syn, van de honger ende kommer nyet en vergaen. » Tselve doende zullen myne Ed. HH. God almachtig een sonder» lingh aengenaem werck doen, ende alle andere oorsaecken geven » om hem'' (d. i. zich) » te goetwilliger en vlytiger te employeren » in andere lasten ende swarigheden, die alle ingezetenen deser » stat overcomen soude mogen, daer ons Got voor behoeden wil.'' Men antwoordde haar, dat de supplicatie bevonden was » in alle » redenen, recht ende billicheyt gefundeert,'' waarom men ten haren voordeele eene maand lang eene buitengewone belasting op het bier wilde toestaan, mits » die tweede Clergie, den Raet Pro» vinciael van Synder Mat. en die van de Stat Utrecht ditselfde ook » voor hoerluider Personen en Suppoosten consenteren en avouye» ren.'' Uit de Kameraars-rekening 1575—1576 blijkt, dat aan deze behoeftigen werkelijk hulp is verleend. Ook de Aartsbisschop gaf, ten haren behoeve, *f* 50-» welke hij door den Raad deed uitdeelen. Zie Raads dagel. boek 28 Junij 1575.

de Staten des lands niet voor de betaling der troepen zorgden. (1) Geen wonder, dat onder zulke omstandigheden ook de Spanjaarden van Vredenburg zich menige baldadigheid tegen de burgers veroorloofden. Onder anderen werd zekere Mathijs Airtsz., schoenlapper, terwijl hij naar zijne wacht ging, door eenigen hunner deerlijk gewond en ter dood toe geslagen. (2) De goede verstandhouding tusschen den bevelhebber en den Magistraat bleef evenwel, voor het uitwendige ten minste, ongestoord. In Mei 1575 gaf de Burgemeester in den Raad kennis, hoe hij van den Heer van Floïon had verstaan, » dat den Lutenant op Vreborch syn Ed. die hant » dairop gegeven hadde, indien hier yemants quame 't ware » Duytschen ofte Spaengaerden, die dese stadt souden willen » overvallen, dat hy op Vreborch soude doen als hy laetst » gedaen hadde, en helpen de stadt in als" (d. i. alles) » hem » mogelick ware. Dat oick de Prevoost van de Hoichduytschen » tegens syn Ed. gesegt hadde, dat het onwarachtig was dat » de Hoichduytsche enige anslagen souden practiseren op de » stadt en dat sy sulex noyt gedacht en hadden, en dat de » vergaderinge die buten Amersfoort geschiet was, was al- » leenlyk gedaen ter oirsake van sekere questie verresen tus- » schen heml. en de knechten van Hopman Snater." (3) Nog in dezelfde maand schijnt de bezetting versterkt te zijn. Immers de Stadhouder verzocht den Raad eenige bedden op Vredenburg te verschaffen, voor de Spaansche soldaten, die daar nog zouden gelegerd worden, boven het thans aanwezige getal. De Raad stond hiertoe *f* 300-» af, onder uitdrukkelijk protest, dat hierdoor niet verstaan zoude worden, dat de stad in al zulke accommodatien gehouden was, of eenig consent daartoe gedragen had, wijl zij dit *alleenlijk uit vreeze* deden. (4)

(1) Bor, B. VII. f. 79. b.

(2) De Raad legde hem daarvoor 19 Junij 1576 *f* 12-» toe » tot » alimentagie." Kameraars Rekening 1576.

(3) Raads dagel. boek 4 Mei 1575. Er lagen op Vredenburg ook eenige Hoogduitschers. Zie beneden blz. 122.

(4) Raads dagel. boek 28 Mei 1575.

Intusschen ging men nog altijd voort met de versterking der stads-vesten. De verhooging van den wal bij de S. Catharijne poort wekte het wantrouwen van d'Avila. Den 18den Augustus begaf hij zich derwaarts, en verbood de Burgemeesters, die bij het werk tegenwoordig waren, daar eenige aarde of puin meer te doen brengen, » soe hy hem liet duncken dat dselve » wal hoger was, dan de wal van Vreborch." (1) In den loop van dit jaar heeft men ook plan gemaakt, om de voorstad buiten Tolsteeg door het bouwen van eene poort te beveiligen. De stad wilde daartoe *f* 75-» geven; maar daar de Schout van dat geregt *f* 100-» eischte, schijnt er niet verder van gekomen te zijn. (2)

Van latere onderhandelingen tusschen den bevelhebber en de regering is ons niets voorgekomen voor den 2den Junij 1576, toen hij aan Schout en Burgemeesteren kennis gaf, dat, naar hij verstaan had, eenige Duitsche knechten zich oproerig maakten en welligt voor de stad zouden komen, waarom hij hen vermaande, goed toezigt in de poorten te houden. De Burgemeesters, na de zaak in den Raad gebragt te hebben, bedankten den Kapitein voor zijne kennisgeving, en verzekerden hem, dat zij goede wacht zouden doen houden. (3)

Het blijkt hieruit, dat de burgers op dat tijdstip, zoo niet geheel, ten minste gedeeltelijk met de verdediging van de stad belast waren. Reeds lang hadden zij begeerd, hunne stad » sonder coste van Con. Mat., uit eygen buydel by as- » sistentie van Geestelickheyt, Ridderschap ende Overheyt te » bewaren." (4) Maar hun verlangen om van alle garnizoen bevrijd te worden, is, onder Requesens ten minste, niet vervuld geworden. (5) Welligt heeft de Raad van State, die na den dood des Commandeurs (5 Maart 1576) het bewind eenigen tijd in handen had, aan hunne gedurige klagten

(1) Raads dagel. boek 19 Aug. 1575.
(2) Raads dagel. boek 5 Dec. 1575.
(3) Raads dagel. boek 2 Junij 1576.
(4) Haagsch HS. blz. 2.
(5) Bor, B. VIII. f. 130. a.

grootendeels, zoo niet geheel en al, gehoor gegeven. Althans ik vind dat Hierges in Julij omtrent 1000 man Hoogduitschen naar het beleg van Woerden heeft gezonden, (1) en acht het zeer waarschijnlijk, dat deze troepen tot dien tijd toe in de stad of het Sticht van Utrecht hadden gelegen.

Hoe dit zij, toen in Augustus de Staten van Holland de burgerij tot hunne zijde zochten over te halen, vond Hierges het raadzaam zich tegen alle uitkomsten gereed te houden. (2) Op zijn bevel trokken den 12den September drie vaandelen Duitsche knechten, elk 300 man sterk, binnen de stad » hoe- » wel die borgers daer mede nyet seer wel te vreeden ofte » sonder afterdenken en waeren." (3)

De Staten van Holland lieten zich hierdoor echter niet afschrikken, maar herhaalden in October hun schrijven aan de Burger-Hoplieden en de Burgerij, waarbij zij eensdeels hunne hulp aanboden om Vredenburg, » der tyrannen *refugium*" te bemagtigen, andersdeels dreigden hunne sauvegarde, waaronder bijna het geheele Sticht, ja zelfs de dorpen om Utrecht stonden, te zullen intrekken. Deze brief werd den 31sten October zeer vriendelijk beantwoord, met kennisgeving, dat de Utrechtsche afgevaardigden te Brussel in last hadden, om met de Generale Staten in communicatie te treden tot de algemeene vredehandeling, welke (den 19den October) te Gend was geopend; men hoopte dat daar een goede en vaste vrede zou worden getroffen, zoodat men van de vreeze voor het kasteel mogt verlost worden, en met Holland, gelijk voorheen, goede nabuurschap houden. (4)

---

(1) Bor, B. IX. f. 145. a.

(2) De Raad van State had reeds den 6den April allen handel en gemeenschap met Holland, Zeeland en andere plaatsen, die de partij van Oranje hielden, verboden. Bor, B. IX. f. 147. b.

(3) Tijdens het beleg van Vredenburg wordt altijd slechts van drie vaandelen, binnen de stad in bezetting, gewag gemaakt. Dit versterkt mij in de meening, dat er voor den 12den September geene bezetting in de stad lag.

(4) Bor, B. IX. f. 153. a.—160. b. Van de Water, Utr. Plac. b. I. 35—39. Vergel. Raads dagel. boek 28 Oct. 1576.

Het kan geene verwondering baren, dat de aanbieding om het kasteel met geweld te helpen veroveren, dus ontwijkend werd beantwoord. Immers al had men over alle andere punten, die eene naauwe vereeniging met Holland niet wenschelijk maakten, kunnen heen stappen, het was toch geenszins geraden de stad, buiten gebiedende noodzaak, aan het gevaar van eenen opentlijken strijd tegen eene van alles wel voorziene sterkte bloot te stellen. De krijgsvoorraad van Vredenburg was sedert eenigen tijd vermeerderd met het grof geschut, kruid en lood, dat men uit de sloten van Duurstede, Vianen, Buren en Tiel had geligt; ook werd er de ammunitie bewaard, die vroeger uit Holland was aangevoerd. (1) De bezetting bestond uit 170 Spanjaarden en 28 Duitsche (2) knechten; de laatst genoemde, die reeds lang op het kasteel hadden gelegen en van alle gelegenheid wisten, waren den Kapitein van veel dienst; bovendien werden zij als » handtwerkers der munitien ten » oorloge" gebruikt. Ook het platte land van het Sticht was evenmin als de naburige steden van krijgsvolk ontbloot. Het slot van Kuilenburg werd bewaard door eenen Spaanschen Kapitein, Lopes Galeaz; Kuilenburg, Vianen en Schoonhoven hadden Walen, Amersfoort en Wijk Duitschers in bezetting. In de omliggende stichtsche dorpen, vooral aan de Vecht, lagen Duitschers en Walen, die van voor Woerden waren opgebroken. (3) In het geheel rekende men in het Sticht en

(1) Denkelijk is dit hetzelfde; wat door Cortgeen Chron. blz. 69. bedoeld wordt, als hij spreekt van het geschut en oorlogsgereedschap, waarmede de Spanjaarden Haarlem, Oudewater en andere Hollandsche steden hadden bevochten en gewonnen.

(2) Boven dit woord staat in het Haagsche HS. blz. 16. *Neêrlandsche;* maar blz. 53. heeten deze krijgslieden, zonder bovenschrift, *Duytsche.* Bor schrijft B. X. f 215. a., dat d'Avila omtrent 100 Spanjaarden onder zijn bevel had, » behalven etlycke mortepaeyens." Van Meteren, f. 124. d. spreekt alleen van omtrent 100 Spanjaarden.

(3) Het beleg van Woerden was den 24 Aug. 1576 opgebroken. Bor, B. IX. f. 145. a. De Walsche vaandels stonden onder bevel van Verdugo en Mario Carduini. Bondam, Onuitg. st. I. 67, 229.

daaromtrent 32 vaandelen, (1) meestal behoorende tot de Regimenten van den Heer van Hierges, de Graven van Meghen en Bossu, welke laatste nog altijd te Hoorn werd gevangen gehouden.

d'Avila was, sedert de op den 17den December 1574 tegen zijne muitende landslieden verleende hulp, wel bij de burgers gezien, zoodat men hem in het openbaar meer eer en ontzag bewees, dan toen gewoonlijk aan Spanjaarden betoond werd. Bovendien was de burgerij ontevreden over de door Hierges gezondene Duitsche vaandelen, en meende dat zij, vooral met de hulp des Kasteleins, zelve de stad wel konde verdedigen. Van deze gunstige stemming zocht hij gebruik te maken, om de deelneming van Utrecht aan de Gendsche vredehandeling te beletten. Toen men in October raadpleegde over de ontvangene uitnoodiging van den Raad van State (2), en over de dringende aanmaning der Staten van Holland en Zeeland (3) om zich met de Algemeene Staten te vereenigen, had hij geraden, dat men zich hiermede niet zou inlaten, noch acht slaan op het dreigen der Hollandsche steden; want hij was bereid de stad met al zijn geschut en krijgsvoorraad tegen dezelve te helpen. Zelfs liet hij zich verluiden, dat hij, indien de Staten goedvonden zich met de algemeene Staten te verbinden, het op de stad zoude verhalen. Dit gaf aanleiding dat de Raad den 15den October besloot, den Kapitein van Vredenburg te doen weten, dat er alleenlijk, overeenkomstig de missive van den Raad van State, door den Stadhouder, den President en de Raden van het Hof aan de Staten ter hand gesteld, gecommitteerd waren om de middelen ter bevrediging te hooren en ter kennisse van de Staten te bren-

(1) Volgens de Staten van Utrecht bij Bondam, O. S. II. 193. waren er omstreeks 33 vaandelen Nederduitsche knechten, en eenige vaandelen Walen.

(2) Bondam, O. S. I. 7—10, 33—38.

(3) Hieromtrent vind ik aangehaald Resol. Holl. 10 Dec. 1576, blz. 202, maar heb dezelve niet te zien kunnen krijgen.

gen. (1) Dit antwoord, waarbij de Raad de belangen der ingezetenen met voorzigtigheid voorstond, zonder daarom zijne waardigheid en regten uit het oog te verliezen, toonde genoegzaam, dat men zich door d'Avila's dreigingen niet liet dwingen. Men deed evenwel omstreeks dezen tijd door eene opzettelijke bezending de meermalen gegevene verzekering herhalen, dat men gaarne met hem » in goede correspondentie » ende eendrachtichheyt" wilde blijven. (2)

Ook bij de burgerij vond des slotvoogds waarschuwing weinig ingang. » Zouden wij," zoo was de algemeene stem, » niet » een goed einde begeeren van eenen zoo langen oorlog, die » nu omtrent tien jaren heeft geduurd? Zouden wij het niet » moede zijn, zusters of broeders, laat staan deze kostelijke » Spaansche gasten zoo lang op eigen' haard te houden en te » bedienen?" Bij de Staten werd ook, na alvorens den raad van Hierges te hebben ingenomen, (3) den 3den November

(1) Raads dagel. boek 15 Oct. 1576.

(2) Raads dagel. boek 13 Oct. 1576.

(3) Hierges was tevens Stadhouder van Gelderland en Overijssel, en hield zich doorgaans in het eerst genoemde gewest op, waardoor de onzen zich tot herhaalde en kostbare bezendingen genoodzaakt zagen. Zoo vindt men in de rekening van der Staten Kameraar, Louff van der Haer:

Onder 19 Oct. 1576. » Aan Adriaen van Suylen, Deken » van S. Jan, Louff v. d. Haer en Herman v. d. Vecht bij » hunne afvaardiging naar den Heer van Hierges. . *f* 132-17."

Ond. 27 Oct. 1576. » Aan dezelfde, voor hunne tweede reis naar » Hierges. . . . . *f* 158-13."

Ond. 17 Nov. 1576. » Aan A. v. S., L. v. d. H. en Willem » van Reynevelt, voor de derde reis naar Hierges en de » Staten van Gelderland. . . . . *f* 185-2."

Ond. 21 Nov. 1576. » Aan A. v. S. en W. v. R. voor hunne » reis naar Gelderland. . . . . *f* 79-12-3."

Ond. 5 Dec. 1576. » Aan A. v. S., L. v. d. H. en H. van » Reynevelt voor hunne reis naar Arnhem. . . . *f* 107-19."

» Aan A. v. S. en L. v. d. H., reiskosten naar Arnhem en » Zwol. . . . . *f* 128-4-8."

eendragtelijk besloten, hunne Commissarissen, die toen te Brussel waren, (1) te magtigen, om met de gedeputeerden van de overige Staten over de middelen ter bevrediging, het vertrek der Spanjaarden uit het land, en andere punten te raadplegen en te besluiten, » zonder nogtans iets te veranderen in de » Heilige Catholijke Roomsche Religie en de onderdanigheid, » die men der Kon. Mat. schuldig was." Tevens gelastten zij hunnen Advokaat, Mr. Floris Thin, den Raad van State en de Staten Generaal te verzoeken, dat zij de stad van de zware bedreigingen van den Spaanschen Kapitein, en de gevaren, daaruit te wachten, zouden bevrijden, en, zoodra het kasteel ten onder gebragt was, de stad, steden en landen van Utrecht van het onnoodige en onbetaalde krijgsvolk verlossen. Het was zeer te vreezen, dat deze knechten » deur desperatie van hon-

---

De bezending van 4 December, hier onder den 5den vermeld, was, naar de meening van Bondam, niet over Vredenburg. Zie: Onuitgegevene Stukken I. 215—220.

Met de Staten van Gelderland stond men hier op eenen vriendschappelijken voet. Zij drongen bij den Raad van State en de Generale Staten even sterk aan (22 Oct) op de verlegging van het onbetaalde krijgsvolk uit Gelderland en het Sticht, wijl de ingezetenen door de inlandsche oorlogen geheel verarmd en bedorven waren, en men de bedoelde krijgslieden elders gebruiken kon. Bondam, I. 45, 46. In dezelfde maand besloten zij, eenig geld op te brengen, om het krijgsvolk, in het Sticht en daaromtrent liggende, tevreden te stellen; want zij vreesden dat hetzelve, bij langer gebrek van betaling, als het platte land van Utrecht uitgeteerd was, in Gelderland zoude trekken, of zich met de Hoogduitschen, te Deventer en Kampen in bezetting, vereenigen, waardoor de last voornamelijk op Gelderland zou drukken. Ook later maakte het gemeenschappelijke belang de Gelderschen geneigd om de onzen tegen Vredenburg te helpen. Bondam, I. 68, 99, 116, 125, 134.

(1) Heer Engelbrecht van Bruhesen, Dom-thesorier, Jr. Henryck van Abcoude van Meerten, Heer van Essesteijn, en Johan Taets van Amerongben.

» gher ende commer" zich met den Slotvoogd zouden verbinden, en de stad overvallen en plunderen. (1)

Hoe wel men het ook met de Catholijke Religie en de trouw aan den Koning voor had, d'Avila was echter zeer vergramd over het genomene besluit, waardoor men, zijns inziens, als openbare vijanden van God, de Kon. Mat. en het geheele land gehandeld had. Terstond voorzag hij zich van koorn, turf en alles, wat tot het doorstaan van een beleg vereischt werd; ook liet hij zeer veel aarde van buiten halen en op eenen hoop op het kasteel leggen. Waarschijnlijk vreesde hij, dat men hem het maken van deze toebereidselen zoude beletten, en betuigde daarom, dit alleen te doen tegen het krijgsvolk van Oranje, dat hem uit Holland ligtelijk konde aanvallen. » Hij had tijding gekregen, dat eenige compagnien » met geschut binnen Woerden getrokken, en voornemens wa» ren Utrecht te verrassen. De burgers moesten daarom goede » wacht en toezigt houden; hij zou wel voor de bewaring van » het kasteel zorgen. Voorts had hij vernomen, dat sommigen » een kwaad vermoeden tegen hem hadden, als of hij deze » stad zoude willen grieven; hij was dit evenwel nooit voor» nemens geweest, en begeerde niet anders, dan in goede » verstandhouding te blijven ter dienst van de Kon. Majesteit, » en bewaring der stad, die hij, als de nood het vereischte, » in alles wilde bijstaan." Hij gaf deze verzekering in eene bijeenkomst, in het laatst van October, op zijne begeerte, in het weeshuis met hem gehouden door den eersten Burgemeester Herman van de Vecht, en den Raad Albart Foock. (2) Verder gebruikte hij elke gelegenheid, om, zelfs met eede en schriftelijk, te betuigen, » dat hij nimmermeer die stadt » yet quaets eerst soude doen." Men liet zich evenwel door zijne schoone woorden niet gerust stellen. De Raad begreep, dat in dezen gevaarlijken tijd vele zaken konden voorkomen, die in het geheim dienden behandeld te worden, en dat dit

(1) Bor, B. IX. f. 175.

(2) Raads dagel. boek 26 Oct. 1578.

beter » met cleyn getal van Raet, dan int volle Collegie" konde geschieden. Ten dezen einde was reeds op den 18den October eene commissie benoemd, bestaande uit Frans Both en Dirck Canther, Schepenen, en Willem de Vooght van Reynevelt en Libert van Suydtoort, Raden, waarbij Schout en Burgemeesteren nog gevoegd hadden Jacob Dedel, Schepen, en Peter van Winsen, Raad. (1) Nog voor het einde der maand deed men Hierges, die der Staten zijde hield, verzoeken, dat hij te Utrecht zou komen om over alles raad en advys te geven. De Stadhouder schijnt van deze gelegenheid gebruik te hebben gemaakt, om zijne slecht betaalde krijgslieden een beter onderhoud, ten koste van Utrecht, te bezorgen. Hij verklaarde, zich hier niet te willen vertrouwen, tenzij men nog vijf of zes vaandelen Duitschers voor de poorten wilde leggen en eenen korten tijd met leening onderhouden; om aan dezen eisch klem bij te zetten, waarschuwde hij, vooral niet te veel vertrouwen op den Kastelein te stellen. Men zag zich door den nood gedrongen, Hierges hierin te wille te zijn; » en aldus syn jegens alle rebellen, ge» welden en periculen, soo die wtt Hollant als anders den » stadt overcomen mochte, mede (2) vyff vendelen knech» ten voor de stadtpoorten gecomen."

Hoogst bezwaarlijk viel het onderhoud dezer troepen, vooral bij den ellendigen toestand van het platte land, welke door eenen tijdgenoot met levendige kleuren geschetst wordt. Het Sticht was nog maar voor een gedeelte bewoonbaar. Wel drie of vier jaren lang was het nooit van krijgsvolk bevrijd geweest, en had bovendien de plunderingen van 's Prinsen bezettingen uit de naast omliggende steden gedurig moeten afkoopen. Door een en ander waren de huislieden of verloopen en van gebrek omgekomen, of zoozeer verarmd, dat zij hunnen grondheeren sedert drie of vier jaren niet of zeer weinig hadden kunnen betalen, daar de vruchten en voortbrengselen des lands bijna

(1) Raads dagel. boek 18 Oct. 1576.

(2) D. i. nog. Zie voor dit en het volgende het Haagsche HS.

alleen door hen, die er geen regt op hadden, verteerd waren. Het Maarschalk-ambt van Montfoort was door het beleg en de inneming van Oudewater, zoo wel als door 's Prinsen knechten uit ter Goude, dat van Abcoude door het beleg van Woerden, de togten voor en na de verovering van Haarlem, de belegeringen van Alkmaar en Leiden, en de schansen, van de Utrechtsche zijde op onderscheidene grensdorpen aangelegd, geheel en al bedorven; de molens en huizen waren meestal verbrand, van 't land geroofd of weg genomen, de bruggen vernield, de kaden en dijken doorgebroken, en de landen genoegzaam geheel woest blijven liggen. (1) Het Maarschalk-ambt van de Eem had, door de verwoesting van Naarden, en de vrijbuiters uit Waterland, die onder anderen Bunschoten en Eemnes hadden verbrand, niet veel minder geleden; alleen naar de Geldersche zijde was een gedeelte nog bewoonbaar en bebouwd; doch ook dit had aan de Spanjaarden te Amersfoort zware schatting moeten betalen. Eindelijk was het Maarschalk-ambt van Wijk ten uiterste verarmd, door de opbrengsten, zoo aan de Spanjaarden te Amersfoort, Rhenen en Wijk, als aan de bezetting der schans te Ravesway, en door het beleg en de inneming van Buren. In het nog bewoonde en bebouwde gedeelte der twee laatste kwartieren lagen de drie bovengenoemde Regimenten, die hongerig, naakt en bloot uit het leger voor Woerden gekomen, 's landmans laatsten voorraad verteerden. Zij dorschten voor zich het voor handen zijnde koorn, en verkochten wat zij overhielden; de opbrengst hiervan werd besteed of in mindering van de leening of tot het koopen van beste zware bieren, waarmede zij zich te goed

(1) » Die platte landen waren meer dan voor d'een helvt ver» storven, verloopen en gedepeupleert, en d'Ingezeetenen van de » steeden hadden langer geen middel, henzelven of de soldaten » te onderhouden." Staten v. Utr. bij v. Wijn op Wagenaar, VII. 127. Alleen binnen Montfoort waren, in één jaar, wel vier honderd huislieden » in groote ellende, armoede en miserie" omgekomen. Staten van Utrecht bij Bor, B. VII. f. 19. b.—20. b.

deden, terwijl de huislieden van gebrek verkwijnden. Zelfs voor de huisvesting der Hoplieden moesten wekelijks aanmerkelijke sommen worden opgebragt, en de dorpen, waar geen krijgsvolk lag, moesten alle tien dagen leening verschaffen. (1)

Doch ook in de stad deelde men rijkelijk in de lasten des oorlogs. Aan de drie Hoplieden der Duitsche vaandels moest men om de tien dagen 900, 1200, ja 1300 guldens opbrengen, schoon zij hiervan, na hunne » duytsche maniere" slechts de helft aan hunne knechten uitreikten. (2) Want zij deden de leening als of hun vaandel de voltallige sterkte had van 300 of 350 koppen, terwijl sommige door oorlog, ongemak of sterfte tot beneden 250 man waren gesmolten. Men durfde hier evenwel niets van te zeggen, uit vrees dat zij met de Spanjaarden op Vredenburg zouden zamenspannen. De soldaten ontvingen dan ook ieder slechts eenen halven daalder of ten hoogste 22 stuivers, waarvoor zij naauwelijks een paar schoenen of een hemd konden koopen, zoodat een redelijk burger het niet van zich konde verkrijgen geld voor hunne benoodigdheden van hen te vorderen. Zij waren, volgens eene bij de stad gemaakte orde, meestal bij de aanzienlijksten, zoo geestelijken als wereldlijken, gehuisvest; deze werden daarenboven ook het zwaarst door de opbrengst voor de leening gedrukt. Lieden, die voorheen welgesteld waren, ontvingen thans niets van hunne pacht, en verloren bij den langen duur des oorlogs zelfs hun crediet; hunnen voorraad deelden zij met de bij hen gehuisveste landsknechten (3), en moesten,

(1) Men vindt de voor dien tijd aanzienlijke sommen, welke het platte land opbragt, in de rekening van L. v. d. H. vermeld.

(2) Reeds op den 18den Oct. maakt het Raads dagel. boek melding van eene leening voor de knechten binnen de stad. De Raad besloot, hun » voor ééne reyse" met leening van twee of driehonderd guldens voor ieder vaandel bij te staan, en deze penningen te vinden door impositie op de wijnen en bieren » soo als laetstmael » gedaen is." Het was er evenwel ver af, dat het bij deze » ééne » reyse" bleef.

(3) Zoo heeten in het HS. de Duitschers, die in 's lands dienst waren.

boven dit alles, nog aan de leening betalen, » 't welck well » vyer quade slagen in één wondt waeren." Terwijl men dus bovenmatig bezwaard was, kwamen nu nog de vijf genoemde vaandelen voor de stad; het geldgebrek dezer krijgslieden, ten gevolge van wanbetaling, was zoo groot, dat hunne bevelhebbers zich niet buiten de poort bij hen durfden te onthouden. Er was dus niet alleen aan geen geregelde krijgstucht te denken, maar men had dagelijks eenen volslagenen opstand, geldafpersing, ja plundering van hen te wachten. De Raad beval derhalve, in de poorten scherpe wacht te houden, en niemand hunner binnen te laten, dan een' Hopman met een' knecht. Ook kregen de Burger-hoplieden last, zoo bij dag als bij nacht ieder in eigen' persoon op de wacht te doen komen, » op straffe volgens de ordonnantie." (1)

d'Avila ging onder dit alles voort, Vredenburg in geduchten staat van tegenweer te brengen. Hij maakte te geld of zette te pand al wat hij op het kasteel kon ontberen, en deed bij verscheidene personen, zoo geestelijke als wereldlijke, geld te leen vragen, ter dienst des Konings, ten einde zich tegen eenen aanval uit Holland behoorlijk te voorzien. Welken uitslag dit aanzoek gehad heeft, wordt door onzen schrijver niet opgegeven; doch het vervolg van ons verhaal zal het waarschijnlijk maken, dat hetzelve bij vele Spaanschgezinden niet vruchteloos is geweest. Hij ontbood » busmeysters" (2) uit Amsterdam, bestelde rijs en schanskorven, deed planken beddingen onder het geschut leggen, en plaatste de stukken niet alleen buitenwaarts, maar ook tegen de stad. Ook poogde hij de Duitschers in en buiten dezelve op zijne zijde te krijgen. Hij lokte hen binnen het kasteel, waar zij op goed bier onthaald en met schoone woorden gevleid werden. » Zij moesten toch

(1) Raads dagel. boek 28 en 29 Oct. 1576.

(2) Zoo noemde men toen diegenen, die over de behandeling en bediening van het geschut het opzigt hadden. Zie de werkzaamheden van den stads-busmeester in de ordonnantien van 1501, 1542, 1551, in v. d. Water, Utr. Placb. III. 230, 231.

» hunnen eed getrouw blijven, en de Staten niet dienen; hun » geld zouden zij wel van de Kon. Mat., die immers rijk ge- » noeg was, ontvangen." Deze redenen bleven op hen niet zonder uitwerking; zij begonnen te morren en vorderden hunne betaling. Hierges voedde bij voortduring het wantrouwen tegen d'Avila, en ried bovenal geld te verschaffen, om de Duitschers goedwillig te houden. De burgers vreesden hetzelfde lot, dat Antwerpen, Maastricht, Lier en Aalst had getroffen, en drongen dus den Magistraat om in de behoefte te voorzien; zij wilden, dat de Geestelijkheid zekere som zoude voorschieten, en boden van hunnen kant f 50,000 aan. (1) Zelfs ontbrak het niet aan bedreigingen, » dat men anders » well doen mochte gelyck men te Bruessel met d'Overicheyt ge- » daen hadde." (2). Daarentegen waren er velen onder de Geestelijkheid en den Magistraat, die volkomen vertrouwen stelden op den slotvoogd. » Hij had immers" zeiden zij, » voor twee » jaren de stad tegen zijne eigene landslieden hulp verleend, en » naderhand menigmaal verklaard, haar geen nadeel te zul- » len toebrengen. Hij wilde alleenlijk het kasteel bewaren, » tot hem van de Kon. Mat., of van D. Juan, die herwaarts » op weg was, anders zoude zijn bevolen. Dat hij der Staten » last ter ontruiming niet gehoorzaamde, was natuurlijk, daar » deze hem het bevel er niet over hadden gegeven." Anderen evenwel, » die de Spaensche spraecke conden ofte 't Spaensche » ryck betreden ende doorsocht hadden" waren hierdoor niet

(1) » Die borgeren wouden oock wtt maecken van brouwers ende » wyntappers 50,000 guldens." HS. blz. 41. Verg. bov. blz. 101. aant. 4. Den 30 Nov. 1576 beloofden eenige wijnkoopers aan de Staten in tijd van nood 1000 daalders te zullen leenen. Zie: Stukken betrekkelijk Utrechtsche Geschiedenissen. Utr. 1810. blz. 75. No. 14. Van de aldaar blz. 26—77 vermelde charters en papieren, die in de Archiven van de Staten-kamer te Utrecht geweest, maar sedert 1795 vermist zijn, zijn eenige, die tot Vredenburg betrekking hebben, bewaard gebleven in: Bondam, Onuitgegevene Stukken.

(2) Men bedoelde het in hechtenis nemen van den Raad van State, den 14 Sept. Bor, B. IX, f. 169. a.

te overtuigen, en oordeelden, dat men geen Spanjaarden moest gelooven.

Terwijl de zaken zoo stonden, deed Hierges door den Heer van Tamberghen, Overste Luitenant van het regiment van Bossu, den Raad voorslaan, dat men, om van 't kasteel verzekerd te wezen, den Kapitein door geld zou zoeken te bewegen, om het over te geven in handen van den Raad van State » als representerende de Majesteit van den Co» ninck." De Raad besloot nog denzelfden dag (6 November), hem hiervoor, onder behoorlijke zekerheid, eene jaarlijksche lijfrente van *f* 700-» toe te zeggen, » omme sware » inconvenienten, die deze stadt soude moghen overcomen," te verhoeden. Van Tamberghen nam de onderhandeling op zich; maar d'Avila kende te wel den waren staat van zaken hier te lande, dan dat hij de overgave aan den Raad van State met zijnen krijgsmanspligt zou hebben kunnen overeenbrengen. (1) Integendeel liet hij zich weinige dagen later verluiden, dat hij hulp verwachtte, waarom de Raad aan van Tamberghen verzocht, dat er nog twee compagnien soldaten, onder bevel van de Kapiteins Henryck Snater en Herman Losekoot mogten gelegd worden, » een in Tol» lesteghe, ende een buyten de Catharina poort." (2)

Welligt was dit verzoek ook gedeeltelijk een gevolg van den brief, dien de Utrechtsche gecommitteerden te Brussel den 6den November hadden geschreven. Men vernam uit denzelven, dat de Raad van State het voor Utrecht niet dienstig achtte al het garnizoen te doen vertrekken, eer men van Vredenburg verzekerd was, en zag hoe de Walen van Verdugo en Mario zich hielden. Zelfs was er voorgeslagen, dit garnizoen ter veroovering van het kasteel te gebruiken, 't welk, naar men meende, in acht dagen wel konde volvoerd worden. Hierges had aan den Hertog van Aerschot, die toen aan het hoofd stond van den Raad van State, geschreven, dat d'Avila door

(1) Raads dagel. boek 6 Nov. 1576.

(2) Raads dagel. boek 12 Nov. 1576. Rekening van L. v. d. H. onder 25 Febr. 1577.

eenige burgers van zijne partij oneenigheid en tweedragt in de stad zocht te verwekken; dat hij vele schoone woorden gaf, van de stad niet te zullen schaden, geene troepen door het kasteel te laten, en dergelijke; maar dat het hem alleen te doen was, om het garnizoen weg te krijgen, en alsdan » metter stadt » deur de Waelen enz. syn personnagie te speelen." Hij raadde dus den Hertog, om bij den Prins van Oranje de loslating van den Graaf van Bossu te bewerken, en dezen naar Utrecht te zenden, waar hij den burgeren aangenaam wezen zou. Dat anders de stad Utrecht, ja het gansche Sticht, en dien ten gevolge ook wel andere landen, hoogst waarschijnlijk verloren waren; hij kon er zich niet mede ophouden, wijl hij andere zaken had, en binnen kort uit Gelderland naar Namen dacht te vertrekken. Deze brief had den Hertog zoowel als de andere leden van den Raad van State zeer tegen die van Utrecht verbitterd, omdat zij het kasteel nog niet hadden aangevallen. Openlijk in de vergadering had men den gecommitteerden toegeduwd, dat zij den Raad van State geen verlef behoefde te vragen om hunne vijanden te krenken en tegen het kasteel tranchecën te maken, al bevond de Raad van State zelf zich er op. Zij hadden het voorbeeld van Kamerijk, Doornik en Valenciennes moeten volgen; de tegen de Spanjaarden uitgevaardigde verklaring (1) had hun genoeg den weg gewezen, om zich tegen hen, als tegen erfvijanden, te wapenen, en alle middelen ter hunner vernieling te zoeken. » Maar integendeel" had Aerschot hun verweten, » gaat gij, tot uw eigen verderf, met hen heulen. Ik zoude » het kasteel wel » metter Papen vrouwen ende Papen kynde» ren" (2) bestormen, al was er geen ander volk meer in de » stad." Zij hadden daarop aangemerkt, dat het zeggen goedkoop was; maar zijne Excellentie moest bedenken, dat men hier niet eén stuk grof geschut had, en van munitie zeer slecht voorzien was, terwijl die van het kasteel in weinige uren de stad in brand konden schieten. Aerschot liet zich hierdoor

(1) Bor, B. IX. f. 170. b. 174. b.

(2) Dat is, met de vrouwen en kinderen der Geestelijken.

echter niet ter neder zetten. » Spreect u gebueren (1) aen;" was het antwoord; » wat sellense oft kunnense schieten deur » daecken van etlike huysen?" Na veel dergelijke redenen was hij met den Graaf van Lalaing naar huis gereden, doch omtrent een uur na den middag teruggekomen, om hun kennis te geven, dat de Spanjaarden Antwerpen in hadden. Den dag daarop (6 Nov.) hadden zij de eerste geruchten omtrent den moord en de plundering aldaar vernomen, » waeruyt men » mach colligeren, in wat ellendicheyt die steden syn, die » Casteelen hebben, ende watten grooten dienst ons de Heere » van Hierges, ofte eenige andere, doen soude, die ons het » Casteel leverde." (2)

Het bleek dus, dat men van dien kant wel onverdiende berisping, maar weinig of geene hulp tegen Vredenburg noch ontlasting van bezetting te wachten had. De Staten van Gelderland lieten echter niet na, bij de Generale Staten nogmaals aan te dringen, om het krijgsvolk te betalen, en hetzelve, daar het genegen was de Staten te dienen, ter verovering van Vredenburg en andere, nog door de Spanjaarden bezette plaatsen, te gebruiken. (3)

Het wantrouwen tegen d'Avila werd nog vermeerderd, toen de Gardiaan van de Minder-broeders of Franciscanen, Godefridus Leodius, die zich door zijn bitter en oproerig prediken algemeen gehaat had gemaakt, (4) met twee andere Spaansche Religieusen naar het kasteel de wijk nam, als of hij van zijn klooster of van de stad eenig kwaad te vreezen had. Dit werd hem, ook door zijne klooster-broeders, zeer kwalijk genomen, en voor » een exempel van quaden vervolge" gehouden.

Men voorzag eerlang meerdere moeijelijkheden, en benoemde

(1) De Hollanders.

(2) Bondam, Onuitg. Stukken, I. 77—83. Het is niet zeker, wanneer deze belangrijke brief te Utrecht is ontvangen. De brieven van en naar Brussel bleven toen dikwijls lang onder weg. Zie Bondam, O. S. op onderscheidene plaatsen.

(3) Zie de Instructie van 11 Nov. bij Bondam, O. S. I. 98, 99.

(4) Bor, B. X. f. 216. a.

daarom eene commissie van gedeputeerden zoo uit de Geestelijkheid en Ridderschap, als uit de burgerij, om ten allen tijde over voorkomende zwarigheden en klagten te kunnen handelen. Ook de Schout en een der Burgemeesters hadden in dezelve van stadswege zitting. (1) Omtrent dezen tijd (2) stelde men ook orde op het blusschen van brand, en bepaalde de loopplaatsen der acht Burger-vaandelen, van de Heeren van de vijf Godshuizen (de Kanoniken), de Ridderschap, Schout, Burgemeesteren en Raden der stad, allen met hunne Suppoosten. Zelfs de burgers en ingezetenen die niet tot de burgervaandelen behoorden, ja alle uitheemschen en buitenlieden die zich in de stad bevonden, moesten bij alarm of opschudding gewapend opkomen.

Onder alles evenwel bestond de grootste zwarigheid in het vinden van gereed geld, niet alleen om der Staten renten, die op S. Andries (30 Nov.) te Keulen voor den vrijen handel tusschen Utrecht en die stad betaald moest worden, te voldoen, maar vooral om de krijgsknechten, wier ongeduld steeds toenam, tevreden te stellen. De schatkist der Staten was geheel ledig, daar de landerijen, waar de belastingen op gezet waren, tegenwoordig niets opbragten; en evenwel hielden de burgers met reden er ten sterkste op aan, dat men, op welk eene wijze dan ook, de gevreesde plundering zoude afwenden. Den 14den November waren de gedeputeerden weder in het kapittelhuis van den Dom bij elkander; eenige Raden van het Hof woonden hunne beraadslagingen bij. Weldra verschenen ook de burgerhoplieden, door hunne bevelhebbers vergezeld; de berigten omtrent de plundering van Antwerpen, juist om dezen tijd ontvangen, (3) hadden de burgerij grootelijks verontrust, daar zij, indien de krijgslieden niet spoedig eenige voldoening ontvingen, een gelijk lot te gemoet zag. De taal harer hoplieden was dan ook dringender dan ooit, hun verzoek om onverwijld

(1) Raads dagel. boek 15 Nov. 1576.
(2) Den 13den Nov. Bor, B. X. f. 199.
(3) HS. blz. 28.

de hulp gebiedend. Maar schoon er niemand was, die de noodwendigheid eener dadelijke voorziening niet gevoelde, echter bleef de groote vraag, waar men de gereede penningen zoude vinden, steeds onbeantwoord. » Want zij," zegt de schrijver, » die geld hadden, oordeelden het beter een' ander' » te bezoeken, dan zelve bezocht worden." Eindelijk omtrent drie ure na den middag, werd er voorgeslagen, om voor het gereedste middel aan te spreken den Genadigen en Doorluchtigen Heer Frederick, Vrijheer to Toutenburgh, Aartsbisschop van Utrecht. Zijne Genade, meende men, was een oud, wijs en zeer geleerd Heer, die den hem toekomenden staat altijd wijs, redelijk » ende niet pomposelick" had gevoerd; hij moest dus wel veel geld bezitten, en het was zaak zich hiervan, ten nutte der stad, meester te maken, eer hij het naar elders liet vervoeren, of wel door toedoen van den Gardiaan aan den Kapitein op Vredenburg ter bewaring gaf. Sommigen vonden zelfs, dat het voor 's Bisschops geld veel veiliger was, daar men anders moest vreezen, dat de krijgsknechten, tot woede overslaande, het hem toch met geweld zouden ontrooven. Nadat de meerderheid dit had goedgekeurd, stelde men eene missive aan den Aartsbisschop, waarbij hem eenige duizenden, tegen den penning zestien, te leen werden verzocht, wijl het toch beter was, dat dit geld de Staten uit den uitersten nood hielp en hem rente gaf, dan dat het ledig lag of ten prooi werd aan muitende Duitschers of Spaansche plunderaars. Zoodra dit geschrift gereed was, deed men alle toegangen van het Bisschops-hof door burgers bezetten (1), en eenige afgevaardigden uit de Staten, door de burgerhoplieden vergezeld, begaven zich tot hem, om hem de begeerte hunner zenders kenbaar te maken. Daar de oude man naar zijne gewoonte in zijne kamer bleef zitten, werd » de deur van 't salet

(1) » Aan drie rot burgers, die op het Bisschops-hof gewaakt » hebben . . . . *f* 17–.

» Aan drie rot burgers, die op het Bisschops-hof gewaakt heb» ben, ieder een vat bier . . . . *f* 9–." Rekening van L. v. d. Haer.

opengesmeten," waarop men aan Zijne Genade de lasten en den nood der stad, en de gevaren van Z. G. geld voorhield, met verzoek om aan de stad ongeveer *f* 50,000 te leenen. Na zich eenigen tijd bedacht te hebben, bood de Aartsbisschop aan, haar bij te staan met eene leening van *f* 5000; en toen dit als geheel onvoldoende werd afgeslagen, verlangde hij tijd van beraad tot den volgenden morgen. Men antwoordde, dat de gevaarlijke omstandigheden geen uitstel of beraad toelieten, noch voor hem, noch voor de stad. Terstond hierop begaven eenigen der afgevaardigden zich naar de kamer, waar het geld stond, en deden aldaar eenige koffers openbreken en de gevondene penningen in tegenwoordigheid der burgerhoplieden tellen. Men telde van des avonds tot zes ure in den morgen, eene som van omtrent *f* 42,000-», en wel in zoo groote haast, dat er naderhand aan valsche munt en te kort getelde penningen *f* 83-8 in rekening is gebragt. De wachthebbende burgers werden intusschen ten koste der Staten op wijn, bier, brood, kaas en dergelijke onthaald, terwijl het ook hun, die met tellen bezig waren, niet aan wijn schijnt te hebben ontbroken (1). Te midden van deze ergerlijke tooneelen hield de Aartsbisschop zich » standvastig en als een wijs man, onberoerlijk en onverstoord, al was Z. G. oud en scheen altoos 't geld wel lief of » in waarde gehad te hebben." Geene klagt ontslipte zijnen mond; alleen des morgens, toen men het geld wegdroeg, zeide hij, dat hij het God overgaf, die de dienaars der ondeugd niet ongestraft liet; hij stoorde zich niet om het geld, maar vond het onredelijk, dat men hem zelfs geen tijd van beraad had willen laten (2).

---

(1) » Aan wijn die gedronken is op het Bisschops-hof bij het » inventariseren der penningen van den Aartsbisschop . . *f* 9-16.

» Voor wijn, bier, brood, kaas enz. hetwelk gebruikt is toen » men het geld bij den Aartsbisschop haalde . . *f* 13-9." Rek. v. L. v. d. H. Vergel. Bor, B. X. f. 215.

(2) Het verhaal van Bor t. a. p. verschilt in eenige bijzonder-

Deze haastige en gewelddadige handelwijze mishaagde wel aan velen, die oordeelden, dat men aan 's mans hooge jaren meer ontzag verschuldigd was, en dat de schrik of verontwaardiging hem ligtelijk eene beroerte hadden kunnen aanjagen; maar de meerderheid meende, dat zij in den drang der omstandigheden genoegzame verschooning vond. Het geld werd vervolgens vervoerd tot der Staten Kameraar of Ontvanger, om het daar, zoo het heette, te bewaren tot men het noodig had (1).

Na twee of drie dagen bragt men den Aartsbisschop eene schriftelijke schuldbekentenis, en bood hem aan renten op de Staten te verleenen onder behoorlijke verzegeling tegen den penning zestien. De grijsaard, diep gekrenkt over het geledene onregt, wees deze aanbieding van de hand; » Z. G. was niet gewoon renten van zijn geld te nemen (2); hij verlangde alleenlijk zijn' eigendom zoo spoedig mogelijk terug te ontvangen."

Bij het doen dezer leening had men zich beroepen op de

---

heden van het hier medegedeelde, 't welk alleen uit het Haagsche HS. en de rekening van L. v. d. H. is ontleend. Zie over Frederick van Toutenburgh, en zijne spaarzaamheid en verborgene milddadigheid, Bor, B. XV. f. 221. a. De juiste som der » van » mynen Genadigen Heere den Aartsbisschop van Utrecht ontvan» gene" gelden, wordt door L. v. d. H. opgegeven *f* 41,895-14-9, welke nog aan winst hebben opgeleverd *f* 1896-7. Men gist, dat deze winst voortkwam uit de verwisseling van oude of vreemde specien tegen toen gangbare munt.

(1) » Aan de burgers van Utrecht, die ten huize van Louff » van der Haer omtrent 1½ maand de wacht gehad hebben aan« gaande het Bisschops-geld, voor turf, licht, bier enz. *f* 42-3-6." R. v. L. v. d. H. Bij Bor, t. a. p. ziet men, hoeveel moeite het gekost heeft, deze leening af te lossen, zoodat de schuld eerst in 1619 » by accoort" geheel is afgedaan.

(2) Men leest echter in de R. van L. v. d. H. » Aan den Aartsbisschop Frederick van Toutenburgh, voorgeschotene pen» ningen, die bij hem van wege de drie Staten geleend waren . . . » *f* 600-»." Misschien evenwel is dit rente van eene andere leening.

oogenblikkelijke behoefte aan geld, niet alleen voor de betaling der krijgsknechten, maar ook om zich van verdedigingsmiddelen tegen Vredenburg te voorzien, wanneer dit de stad mogt komen te beschadigen. Geen wonder, dat d'Avila oordeelde, op eenen aanval van de stadszijde te moeten rekenen. Hij voorzag daarom het kasteel (1) aan dien kant met tonnen en houten verschansingen, deed eenige huizen op den Voorburg, waaruit men hem zou kunnen bestoken, afbreken, en schreef bijna dagelijks naar Antwerpen om versterking. Ook deed hij eene menigte vuurballen maken, en naar den kant van de Catharijnepoort in gereedheid leggen, waar de landlieden, die binnen de stad gevlugt waren, hun koorn en hooi in vele bergen nevens den wal hadden opgeslagen. Deze en meer andere ernstige toebereidselen maakten de Duitschers, die onder zijn bevel stonden, op hunne veiligheid bedacht. Zeventien hunner ontliepen het, onder welke twee drosten van het kasteel (2) waren, waarom hij de elf overigen zorgvuldig deed bewaken. De Spanjaarden deden hun best om de Duitschers in en om de stad tot muiterij tegen hunne hoplieden op te zetten, en toonden hun, hoeveel deze hun bij elke leening te kort deden. Voornamelijk hervatteden zij deze pogingen na het ontvangen van de tij-

(1) Het kasteel had toen niet meer volkomen dezelfde gedaante, waarin het voorkomt op de in het 1ste deel van dit Tijdschrift medegedeelde afbeelding. De torens op de vier hoeken waren afgebroken en tot bastions ingerigt; alleen de toren boven den ingang van den Voorburg was nog in zijn geheel. Zie de hierbij gevoegde afbeeldingen, naauwkeurig gevolgd naar het, D. II. van dit Tijdschrift blz. 385 medegedeelde, » Utrecht Aertsbisdom'' en naar den in de noot aldaar vermelden platten grond van Utrecht door Brounius, welke zeer goed overeenkomen. Alleen in de gedaante der bastions is, in de laatstgenoemde, eenige onnaauwkeurigheid, zoo als blijkt uit de beide, die thans nog bestaan, en met de grondstukken der torens op de afbeelding in D. I. volkomen overeenstemmen.

(2) Denkelijk zijn dit de Prevoosten, die beneden voorkomen.

ding, dat D. Juan den 3den November te Luxemburg was aangekomen. Zij riepen hun toe, dat deze wel geld zoude geven; zoo zij hun slechts bijstonden, dan wisten zij wel raad voor hunne betaling. Ook staken zij door de poort van Voorburg brieven toe aan hen die de wacht hadden, met allerlei drangredenen om tot hen overtekomen. Maar de Duitschers, die juist omtrent dezen tijd door Commissarissen uit Brussel onder der Staten eed waren gebragt, bleven dien getrouw en openbaarden zelve de ontvangene brieven, waarvan ook eenige in handen der wachthebbende burgers waren gevallen.

Van onzen kant begon men zich insgelijks ter verdediging gereed te maken. Reeds sedert den 22sten October had men zich van tijd tot tijd uit Vianen, de Vaart, Honswyck, Wyck, Kuilenburg en andere plaatsen van het noodige houten rijs-werk voorzien, en schanskorven en horden doen vervaardigen. (1) Omtrent half November had de Raad Steven van Helsdingen, Schepen, en Peter Ruysch, Raad, gecommitteerd, om acht affuiten te doen maken, vier tot heele en vier tot halve stukken kanon, en tevens eenige busschieters aan te nemen. Om de gewapende burgermagt zoo veel mogelijk voltallig te houden, was aan alle mannen, burgers en inwoners der stad verboden, zonder paspoort buiten dezelve te reizen, en waren Albart Foock en Peter van Sypenes benoemd om dezelve te teekenen. Wijders beval men, alle bergen, staande tusschen het kasteel en de S. Jacobs-kerk, S. Maria's hof en de Oude Gracht tot de Bakker- en Jacobibruggen toe, binnen drie dagen weg te nemen, » op poene dat » men anders dselve prys makensal." De eigenaars mogten ze boven in de stad weder opslaan.(2) Men vondt het ook noodig, » voor eenen

---

(1) Reken. v. L. v. d. H., waar men melding vindt van » elsse » poten, elsse staecken, weerde ryse, knootwillige, willige poten » en staecken."

(2) Raads-dagel. boek 14 en 15 Nov. 1576.

korten tijd geen goed (1) te laten passeren." De Hollanders, voorheen herwaarts gevlugt, mogten vrij vertrekken, mits zij hun huisraad nog voor eene wijle tijds binnen de stad lieten blijven. Niet alleen werden er nog meer schanskorven binnengebragt, maar ook zocht men, met overleg van Hierges, grof geschut, waarvan men genoegzaam onvoorzien was, uit Holland te leen te bekomen (2). Om geld te vinden legden de Staten eene belasting op de schoorsteenen, niettegenstaande de burgers hierover kwalijk tevreden waren.

(1) Welligt moet men hierdoor levensmiddelen verstaan, en was dit eene voorzorg tegen mogelijk gebrek.

(2) » Aan Jan Robbertsz. van Druenen voor zijne reis in Holland van wege de Staten . . . *f* 92-10." Rek. v. L. v. d. H. Men had hier slechts eene kartouw, eene slang, een falconetnieuw gegoten, eene oude halve slang uit Oudewater, en twee of drie kleine metalen stukken.

(*De voortzetting volgt.*)

PAARDENMARKT,

Voor de Paardenmarkt van den 9en April 1838 zijn ingevoerd :

Kantoor	Catharijnepoort.	275	Paarden.
»	Tolsteegpoort.	299	»
»	Waardpoort.	3	»
»	Wittevrouwepoort.	127	»
»	Ridderschapsvaart.	269	»
»	Rodebrug.	14	»
»	Vaartsche Rijn.	132	»
	Totaal.	1119	Paarden.

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand APRIL 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgen te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren.)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100o.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 UR.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u	3ur.	9ur		
1	764$_5$	765	765$_5$	766	1	3	3	0	N.	Bewolkt.
2	765$_5$	764$_5$	760	759	2	4$_5$	5	1	N.W.	idem.
3	761$_5$	762	762	762	3	6	6	1$_5$	N.	idem.
4	760$_5$	760$_5$	760$_5$	761$_5$	5	7	9	6$_5$	N N W.	Betrokken.
5	762	762	761	759	8$_5$	11$_5$	13	8$_5$	idem.	Bewolkt.
6	755	755	756	756	8	9$_5$	10	9	N.N.W.	Regenachtig.
7	754	753	750	747	10$_5$	11$_5$	11	9$_5$	idem.	idem.
8	745	744	744	748	10$_5$	11	9$_5$	6	W.	Betrokken.
9	755	756$_5$	758	762	6	7	6$_5$	3$_5$	N.N.W	idem.
10	768	768	768	769	6	13	11$_5$	9$_5$	W.	Bewolkt.
11	770	770	768	766	10	16$_5$	16$_5$	10	N. w.	idem
12	765	766	766	766	8	9	9$_5$	5$_5$	N.	Helder.
13	767	766	766	763	4$_5$	5$_5$	5$_5$	3$_5$	idem.	Bewolk.
14	764	764	764	764	6	8	6$_5$	8$_5$	idem.	idem.
15	760	753	753	752	6$_5$	7	8	6	N. W	Regen en wind.
16	751	751	751	750	2	4$_5$	15	1	idem.	Buijig

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 ur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	750	750	750	750	4	45	6	6	N. W.	Betrokken.
18	750	752	752	752	35	55	6	8	N.	Bewolkt.
19	755	754	754	755	35	6	55	0	idem.	idem.
20	756	756	755	755	55	45	15	15	idem.	idem.
21	754	754	754	754	2	55	45	1	N. W.	idem.
22	752	750	750	7505	55	11	11	6	Z.	idem.
23	752	751	751	752	11	14	13	10	idem.	idem.
24	754	754	754	758	115	16	19	9	Z. O.	idem.
25	756	7555	755	755	13	135	185	10	O. Z. O.	idem.
26	757	757	7575	757	8	10	11	5	O.	Betrokken.
27	758	758	757	755	55	65	6	45	N. O	idem.
28	755	756	755	754	6	65	65	7	O.	Bewolkt.
29	750	750	752	753	9	6	5	2	N. O.	idem.
30	755	754	753	755	5	6	8	155	idem	Betrokken.
1	759	759	7585	759	6	85	85	35	GEMIDDELDE WAARNEMING Van den 1st. tot den 10e.	
2	7585	7585	758	7575	55	7	65	5	— — 10en — — 20e	
3	7545	754	7545	7545	75	95	105	7	— — 20st. — — 30st.	
	757	757	757	757	65	85	85	6		

1 's morgens hagel en sneeuw.
2 's avonds hagel en sneeuw.
5 's avonds wind en regen.
6 's nachts en 's morgens regen en wind.
7 's namiddags regen.
8 idem idem en wind.
16 Hagel en wind.
21 Buijig.
27 Sterke wind en regen.
28 idem.
29 's morgens sneeuw.

Algemeen gemiddeld, Barometer 757, Thermometer 75.

April 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	GEBORENEN.		waaronder:					HUWELIJKEN.	ECHTSCHEIDINGEN.	OVERLEDENEN.	
	Getal.		Onechte.		Tweel.	Doodgeb.					
	M.	V.	M.	V.		M	V.			M.	V.
UTRECHT.	68	84	3	2	3	10	3	19	»	76	62
AMERSFOORT.	22	23	2	2	1	3	»	7	»	21	16
RHENEN.	4	4	»	»	»	»	»	2	»	2	3
WIJK BIJ DUURSTEDE.	4	6	1	1	»	»	1	1	»	1	3
MONTFOORT.	4	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»
IJSSELSTEIN.	10	8	»	»	»	»	»	»	»	2	1

STAND DES WATERS,

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

	onder Nulpeil.
1 April 1838.	3 el 17 dm.
15 —— ——	3 — 86 —
30 —— ——	4 — 17 —

PROEVE

EENER GESCHIEDENIS

VAN HET

KASTEEL VREDENBURG.

(Voortzetting van blz. 141.)

Het was intusschen maar al te duidelijk, hoe weinig deze toebereidselen konden baten, vooral indien, zoo als men vreesde, of de Spanjaarden uit Braband, of de Stadhouder uit Groningen met zijne Walen, of de Spaansche en Waalsche bezetting van het slot en de stad Kuilenburg d'Avila te hulp mogten komen. De Staten zonden derhalve op den 16den November Adriaen van Suylen, Louff van der Haer en Willem van Reynevelt, ten einde aan die van Gelderland al de zwarigheden en de benaauwdheid, waarin zij zich ten oorzake van Vredenburg bevonden, te kennen te geven. Zij vroegen tevens, welken bijstand men van hen konde verwachten, indien de Spanjaarden » durch occasie van den » vorst ofte harde weder" eenige hulp uit Braband mogten ontvangen. In dat geval toch was het te duchten, dat » de » ongehoorde afgrijselike ende moordadige feiten, in Antwer- » pen aengericht," in Utrecht zouden herhaald worden, waaruit niet slechts een volslagen verderf van deze stad, maar ook groote schade voor het naburige Gelderland te wachten stond. De afgevaardigden ontvingen reeds den 18den tot antwoord, dat men hen, in geval van nood, met ruiters en huislieden zoo veel mogelijk bij wilde staan, waartoe de Ridderschap, ieder naar zijn vermogen, twee, drie of meer paarden zou

Beleg van Vredenburg, 1576-1577.

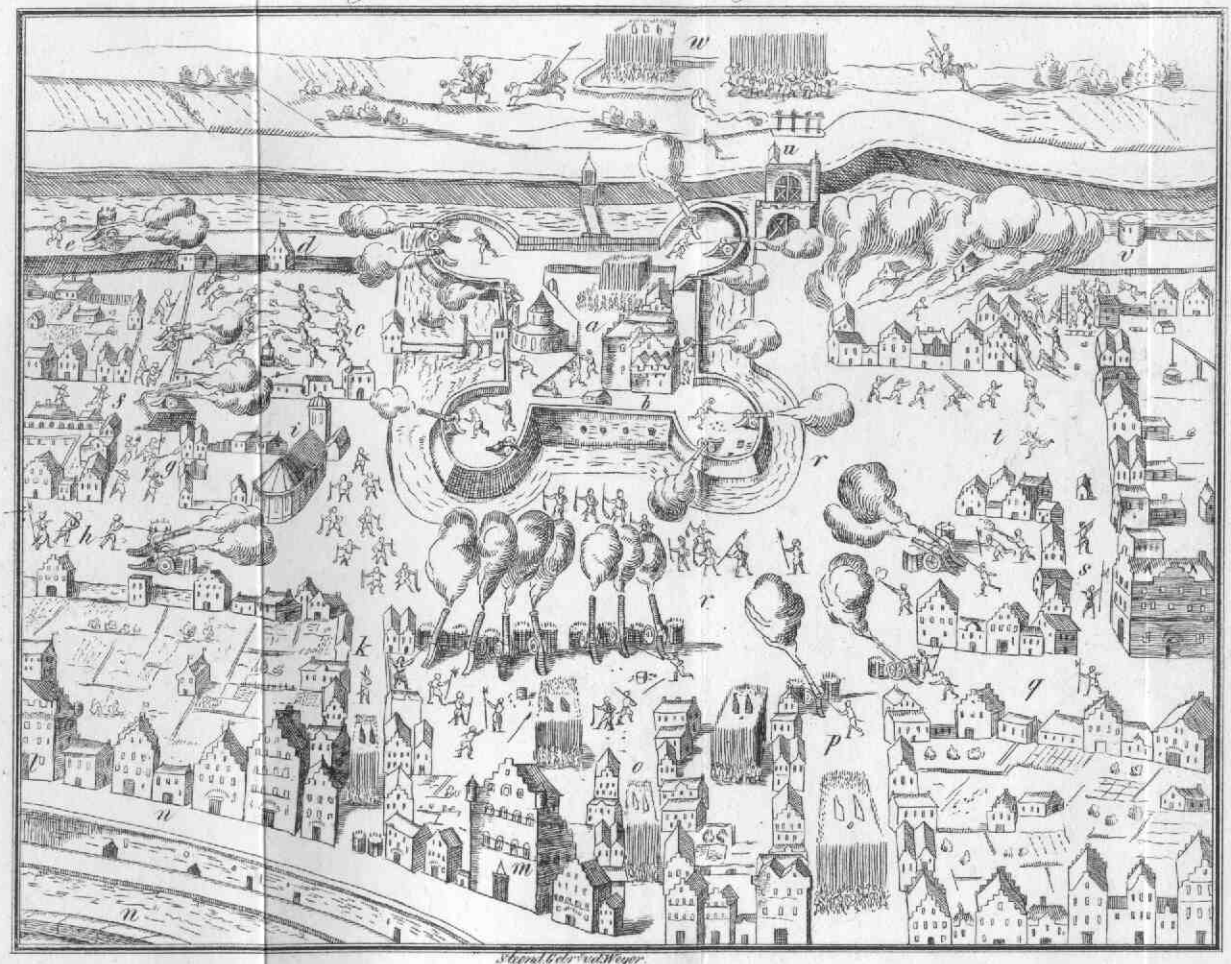

Schenk Edv. vd Weyer.

a. Kasteel Vredenburg.
b. Prinsenkamereu.
c. Voorplein, ook de Voorburg en 't Hof genaamd.
d. Kruidtoren der Spanjaarden.
e. Schans op den Schupstoel.
f. Achter Klarenburg.
g. Korte Elisabethstraat.
h. Lange Elisabethstraat.
i. Elisabeth Gasthuis en Weeshuis van Zoudenbalch.
k. Drieharingsteeg.
l. Huis Proeijsenburg.
m. Hu's Fresenburg.
n. Oude Gracht, westzijde.
o. Zakkendragersteeg.
p. Lange Viesteeg.
q Korte Viesteeg.
r. Plein om Vredenburg.
s. Koestraat.
t. Catharijnestraat.
u. Catharijnepoort.
v. Kruidtoren der Burgers.
w. Duitsche Vaandelen.

gereed houden. Over geldelijken onderstand zoude men nader handelen, en inmiddels eenige penningen, die reeds vroeger tot betaling van het krijgsvolk beloofd waren, opbrengen. (1) Doch juist dit laatste punt was het, waaromtrent de meeste verlegenheid bestond. De Staten zonden derhalve van Suylen en van Reynevelt den 21sten November op nieuw naar Gelderland, om op het behartigen hunner belangen, ook in dit opzigt, aan te dringen. Het antwoord, den 23sten hun gegeven, hield in, dat de lasten, die het vorstendom thans drukten, voor als nog geenen bijstand in geld veroorloofden, maar dat men afgevaardigden naar Brussel zoude zenden, en met de Staten Generaal middelen beramen om hun hulp te verschaffen. Aangaande het verzoek om Pioniers, hierin wilden zij de Staten » in alles doenlyc ende mogelyc assisteren," en hun voorts met de onderdanen van het vorstendom, waar de nood het vorderde, alle menschelijke nabuurlijke hulp en bijstand bewijzen. (2)

Het aanhoudende uitstel van betaling vermeerderde intusschen van dag tot dag het ongenoegen der Duitschers, die buiten de stad lagen, zoodat het te duchten was, dat zij aan de inblazingen der Spanjaarden eindelijk gehoor zouden geven. Het werd derhalve raadzaam gevonden, dagelijks aan de Weerdpoort niet meer dan 40 man binnen te laten, aan de Tollesteeg 20, en aan de Witte-vrouwen-poort niemand. De ingelatenen moesten van een loodje voorzien worden, om het telkens, des

---

(1) Bondam, Onuitg. St. I. 149—151, 161—163. Vergel. boven blz. 124. Aant. 3.

(2) Bondam, I. 169—171, 177, 178. Den 10 December gelastten de Staten van Gelderland hunne gedeputeerden te Brussel om met den Raad van State en de Generale Staten te overleggen, dat er ten spoedigste met de bezettingen van Vredenburg, Deventer en Kampen werd gehandeld; maar zoo zij zich niet met de Staten wilden vereenigen, » dat men hen dan met der daad zou » aangrijpen en bedwingen, tot dienst der Kon. Mat, en welva» ren der gemeene landen." Bondam, I. 238. Vergel. boven blz. 124, 125. Aant. 3.

gevraagd, te kunnen vertoonen. (1) Voorts was men bedacht op het verbeteren van de inrigting der gewapende burgerij, waartoe de noodige volmagt aan de Hoplieden bij Raadsbesluit werd verleend. (2) Ook werd er den 27sten November nogmaals tot Hierges gezonden, met dringend verzoek om de bezetting naar elders te verleggen. Hij antwoordde den 2den December, dat men eerlang de Heeren van der Horst, van Grevenbroeck en Dr. Elbertus Leoninus, als gedeputeerden der Generale Staten te wachten had; deze zouden met de krijgslieden handelen, om hen uit het Sticht te doen vertrekken, indien namelijk de Staten van Utrecht gereed geld opbragten tot het doen van eenige betaling, zonder welke de troepen niet tot het vertrek zouden zijn te bewegen. (3) Hoe weinig men met dergelijke beloften tegen het oogenblikkelijk dreigende gevaar geholpen was, blijkt uit den brief, welken de Staten den 4den December aan hunne gecommitteerden te Brussel afzonden. Hunne zaken verergerden merkelijk door de muiterijen van het krijgsvolk, 't welk spoedige en volle betaling eischte, en dagelijks dreigde de stad te overvallen en te plunderen; zoo nam het gevaar steeds toe, en bevond zich de stad » in grote desolatie ende extremen noot." In dezen brief geven zij ook last, den Graaf van Bossu, » hunnen onder-stadhouder" met zijne verlossing geluk te wenschen (4), en te onderzoeken of hij hun Gouverneur

(1) Raads dagel. boek 19 Nov. 1576.

(2) Raads dagel. boek 3 Dec. 1576.

(3) Vergel. Bondam, I. 168, 169.

(4) Bossu was den 25sten November 1576 uit de krijgsgevangenschap ontslagen, nadat hij beloofd had, nimmermeer ten voordeele der Spanjaarden werkzaam te zullen zijn, maar de belangen des vaderlands in alles te behartigen. Bor, B. IX. f. 179, 180. a. Hij hield deze belofte getrouw, en bleef tot zijnen dood toe in hooge achting. Zie Bor, B. XIII. f. 84. a. door wiens getuigenis de verdenking van sommigen (b. v. Bosch, Gedenkboek blz. 166.) genoegzaam wederlegd wordt.

Raads dagel. boek 25 Dec. 1576. » Belieft by den Rade, dat

zoude blijven of binnen kort te Utrecht komen, en welken troost en bijstand zij van Z. G. te wachten hadden. Want uit al het schrijven van Hierges konden zij wel bemerken, dat deze niet van meening was weder bij hen te komen; en zoo lang zij geen Hoofd hadden, was het niet geraden noch doenlijk, iets tegen Vredenburg te ondernemen. Ook dienden zij eerst ten minste van het grootste gedeelte der oproerige soldaten ontslagen te zijn, die anders, zoodra de burgers het kasteel aanvielen, de stad van alle kanten zouden overrompelen. » Het geldt hier" zoo eindigen zij, » ons lijf en goed." (1) Nog denzelfden dag ontvingen de Staten eenen brief van de gecommitteerden, uit Brussel van den 23sten November, welke hun het besluit van den Raad van State mededeelden, om twee Regimenten, die van den Heer van Hierges en van zijnen broeder den Graaf van Meghen, naar Thienen te doen vertrekken, en door middel en bijstand van het derde, dat van Bossu, Vredenburg te brengen in handen van Zijne Mat. en de Generale Staten, en daarna ook dat regiment naar elders te doen verleggen. Maar de onzen oordeelden het onmogelijk, de daarvoor gevorderde twee maanden soldij op te brengen. Voorts bevatte deze brief een afschrift der brieven van sommatie, door den Raad van State aan den Kapitein op Vredenburg toegezonden. Doch de Staten vonden dezelve zoo slap geschreven, als of zij » aan hunne Edelh. met im» portune sollicitatie geëxtorqueert" waren, en de zaak hun niet ter harte ging. Ook wisten zij niet, wat zij, indien de Slotvoogd, zoo als wel te denken was, weigerde te gehoorzamen, dan voorts tegen hem moesten ondernemen, en wien zij daartoe als Hoofd en Overste zouden hebben; » want de » Heer van Hierges verlaat ons ganschelijk, en is geenszins » van meening om wederom hier bij ons te komen, wat » wij uit al zijne woorden, werken en schrijven kunnen be-

---

» men mynen Gen. Heere den Grave van Bossu, Stadhouder, » congratuleren en beschenken zal met een voeder Rhynschen wyn."

(1) Bondam, I. 221—226.

» merken." Zij verzochten daarom ten spoedigste voorzien te mogen worden van een' Katholijken Overste of Stadhouder, zoo om het kasteel onder de gehoorzaamheid van den Koning en de Staten te brengen, als om in alle andere dagelijks voorkomende zaken en zwarigheden goede orde te stellen; » want » wy egeensins hier en dienen langer sonder Hooft te syn." (1)

Den 8sten verschenen de gedeputeerden der Generale Staten, welker komst door Hierges was aangekondigd. Zij eischten eene goede som gereed geld, waarvoor men niet alleen de krijgslieden het Sticht zoude doen verlaten, maar ook het kasteel in naam en op kosten der Algemeene Staten aan de Spanjaarden ontweldigen, en in handen stellen van Zijne Majesteit en de Staten van Utrecht. (2) Deze schoone beloften bewogen de Staten om eene laatste poging tot redding in het werk te stellen. Zij besloten, niettegenstaande het Sticht » van gelde wttgeput ende bedorven was" *f* 50,000 op te brengen. Men beloofde den krijgslieden, hun hiervan ten spoedigste twee maanden soldij te zullen betalen, en stelde hen dus tevreden. Hierges, die de gedeputeer-

(1) Brief der Staten van 5 Dec. Bondam, I. 227—232. Uit dezen brief, welke eerst den 8sten Januarij door de gedeputeerden is ontvangen, heb ik den inhoud van het schrijven der laatstgenoemden van 23 November ontleend. Indien dit, zoo als mij niet onwaarschijnlijk voorkomt, hetzelfde is, dat in het Haagsche HS. blz. 57. wordt vermeld, dan berigtten zij er ook in, hoe D. Juan te Luxemburg aangekomen was, en hoe op den 22sten November door de Generale Staten brieven gezonden waren aan den Heer van Hierges en aan den President van het Hof van Utrecht, met vele exemplaren van de Gendsche Bevrediging, om die hier te doen afkondigen. Voorts dat men, indien de Generale Staten het niet met D. Juan eens werden, eenen nog grooteren en zwaarderen oorlog te wachten had, zoodat het hoogst wenschelijk was, dat de Spanjaarden het kasteel spoedig ontruimden. De Generale Staten hadden daarover ook aan Hierges geschreven, en den Kapitein van Vredenburg gesommeerd, hetzelve of aan de Staten of aan den Stadhouder van Utrecht over te geven.

(2) Bor, B. X. f. 193. b. die hunne komst tot den 7den brengt.

den had verzeld, vertrok terstond weder om andere bezigheden naar Gelderland; hij beloofde evenwel, zoodra men zich tegen het kasteel had gereed gemaakt en beschanst, waartoe de Staten met de burger-hoplieden in stilte het plan ontwierpen, (1) terstond te hulp te zullen komen.

De vreugde over het dus geopende uitzigt op redding werd nog vermeerderd door de tijding, dat de Walen binnen Groningen zich den 25sten November voor de Generale Staten hadden verklaard, en hunnen Colonel, den Stadhouder Caspar Robles, Heer van Billy, gevangen genomen, welk goede nieuws de gedeputeerden van Gelderland, in hunnen brief van den 1sten December, aan den Raad mededeelden. (2) Maar, had men dus niet te vreezen, dat d'Avila van daar hulp zoude bekomen, het bleek echter ten duidelijkste, dat hij daarom toch geenszins genegen was zijnen post te verlaten. Hij begon nog meer stukken tegen de stad te stellen, waartoe hij hooge katten op het kasteel deed opwerpen. Van onze zijde ontbrak het nog steeds aan grof geschut, daar die van Holland het niet wilden toezenden, » ten waer met haerl. eygen » knechten; welcke Hollantsche knechten men hyer nyet en » begeerde." Om evenwel niet geheel van verdediging ontbloot te zijn, deden de gedeputeerden van de stad en de Staten, omtrent den 14den December, eenige kleine metalen en ijzeren stukken plaatsen op de hooge huizen om Vredenburg, als van Couwenhoven, Gerrit Fransz. en Compostel, en op de torens van de Buurkerk, van S. Jacob en van het koor van S. Maria. Dit was, volgens onzen schrijver, veel te vroeg, of liever geheel ondoelmatig. » 't Was met ons kinderwerk, die kleine » stukskens op de hooge ongevulde torens en huizen te zet- » ten, eer wij tegen het kasteel beschanst waren. Ook was » 't niet te bestaan tegen een zoo geweldig kasteel; zulks te » beginnen was geen Stads-, maar Koningen-, Hertogen- of » gemeen-lands-werk. Maar de Heeren durfden er niet tegen

(1) Bor, B. X. f. 199. a.

(2) Bondam, I. 212—214.

» te zeggen, overmits de commotie, die in de stad was." Ook geschiedde de plaatsing dezer stukken zoo opentlijk, dat ieder er van wist, en het dus al spoedig den slotvoogd, wiens bedienden dagelijks in de stad kwamen, ter ooren kwam. » Nyettemin hy schreeff goede woorden aen die Overicheyt, » ende die Overicheyt en betroude hem geen quaets toe; soo » bleven die saecken bemomt tot in 't leste toe." Onverklaarbaar schijnt dit goede vertrouwen of liever deze verregaande zorgeloosheid, te meer daar men om dezen tijd eenen brief van d'Avila onderschepte, niet in cijfers, maar in eene voor niemand verstaanbare taal geschreven, waaruit men evenwel zoo veel meende te kunnen opmaken, dat hij den Kapitein te Antwerpen, Don Sanchio d'Avila (1) en Don Arnando de Toledo, Maestro del Campo, kennis gaf van de vijandige houding der burgers, die zelfs naar Holland en tot Oranje om hulp en geschut hadden gezonden. (2) Kort daarop schreef hij aan den Magistraat van Utrecht, dat de op het kasteel opgeworpene katten ter verdediging tegen den vijand noodig waren; maar dat het geschut 't welk men op de hooge huizen en torens had geplaatst, niet tot versterking van de stad, maar alleen tot krenking van het kasteel dienen kon. Hij begeerde dus, dat men van onzen kant iemand zou zenden om zijne toerustingen te bezien; ook hij zoude door eenen Edelman doen opnemen, wat men in de stad had gewerkt. Indien deze brief niet terstond werd beantwoord, zou hij hem voor beantwoord houden, en handelen, zoo als hem noodig voorkwam. Men verontschuldigde zich, dat het geschut geplaatst was om de gemeente te paaijen, die ten uiterste verontrust was, zoowel door de voorbeelden van Antwerpen en Maastricht, als door de pogingen zijner soldaten, om de Duitschers, die

(1) Bor, B. X. f. 236.

(2) Het Handschrift deelt het begin van dezen brief aldus mede: Dira aynbat cure mesedeari escribidre densadanack seyn bat esati ceineyteanack baya menbayta mezetidu estot. Er was bij geschreven, dat men eenen soldaat op het kasteel te Antwerpen, Martijn geheeten, moest roepen om het schrift uit te leggen.

buiten lagen, tegen de burgers op te zetten; » dan men soude » 't casteel nyet daermede yerst beschadigen."

Hoe weinig reden men had, den Spanjaard te vertrouwen, bleek nog duidelijker toen hij openlijk schreef aan den Heer van Oosterwyck (1), een' der Duitsche Hoplieden in de stad, en hem, met herinnering aan zijns vaders goede gezindheid en trouw, van de Generale Staten en de burgers zocht af te trekken. Men spaarde daarom van onze zijde beloften noch verzekeringen, om hem tot de ontruiming over te halen; maar hij was hiertoe niet te bewegen zonder eene schriftelijke orde van D. Juan, » seggende dat men aen D. Juan daerom » reysen mochte. Die woorden waeren goet, dan wy kenden » syn hart." Er waren niet te min nog altijd burgers, die meenden staat te kunnen maken op zijne telkens herhaalde verzekering, dat hij de stad, wanneer men hem niet benadeelde, nog wilde helpen zoo als hij haar eertijds geholpen had. Tot staving van hun gevoelen bragten zij bij, dat hij nimmer de landlieden had geschat, noch de stad door geldvorderingen lastig gevallen. Maar hij had ook, volgens onzen schrijver, een zoo hatelijk middel om geld te bekomen niet noodig, wijl hij op Vredenburg deed » maecken, copen ende comen wat » dat hy wilde ofte dochte, als die Coninck selff," 't welk alles door 's Konings Rentmeester betaald moest worden. Daar dit geld grootendeels uit de domeinen van Utrecht werd gevonden, ontvingen zij, die daarop renten hadden belegd, in wel vier of vijf jaren geene betaling. Ook werden 's Konings ambtenaren en » schamele boden zeer qualyclicken van haeren arbeydt gecontenteert."

Terwijl men dus tusschen hoop en vrees werd geslingerd, hielden de burgers met de in de stad liggende Duitschers gezamentlijk de wacht tegen het kasteel. De eerstgenoemden stonden, zoo in en achter het huis van Compostel, ten oosten van Vredenburg, als aan de zuidzijde, nevens den Voorburg, op den wal, bij den zoogenoemden Schupstoel, die elders onder den naam van Sterkenburch voor-

(1) Bor, B. X. f. 215.

komt. (1) De posten der Duitschers stonden in en om het Weeshuis, (2) en voor de poort van den Voorburg. Doch men had, even als of er niets kwaads te vreezen was, verzuimd zich behoorlijk te verschansen en de wachthuizen met schietgaten te voorzien. Zelfs werd het wachtwoord van de stad elken avond tot den Kapitein op het kasteel gezonden.

In dien toestand bleven de zaken tot op Vrijdag den 21sten December, » op welcken dach voor den middach die vrouw- » luyden van 't casteel noch op ende aff gingen en de dyns- » boden haer behoeff wtt de stadt als voor henen gehaelt » hadden." d'Avila had, ten einde de burgers te beter te verrassen, doen verspreiden, dat er tegen den middag op het kasteel zou gepredikt worden. (3) Een weinig te voren maakte de bezetting op den Voorburg beweging, als of zij eenen uitval wilde doen; de wacht hebbende burgers, dit bemerkende, waarschuwden hunne kameraden, waarop de Spanjaarden gedeeltelijk weder binnen het kasteel gingen en de ééne brug optrokken. De burgers lachten dus om de voorbarige vrees der schildwachten en ontgaven zich alle kwaad vermoeden, zoodat de meesten hunner naar huis gingen om te eten. Doch naauwelijks had de klok twaalf geslagen, of een deel der bezetting trok uit de poort van den Voorburg, waar het zich verborgen had gehouden, nam één' van de drie Duitschers, die van onze zijde de wacht hielden, gevangen, dreef de twee andere op de vlugt, en viel de nog in het huis van Compostel overgeblevene burgers zoo onverwachts op het lijf, dat deze geene

(1) Buchel, Descr. p. 69.

(2) Dit was destijds nabij Vredenburg; gedurende de belegering heeft men zich van hetzelve tegen het kasteel bediend, waardoor het veel heeft geleden, zoodat het door het schieten der Spanjaarden geheel is doorboord. Het is daarom naderhand afgebroken, en de weezen zijn naar het tegenwoordige gebouw overgebragt. Zie Matthaei, Fund. p. 315 seqq. v. H. en v. R. Kerk. hist. en outh. D. II. blz. 113, 182. Buchel, Descr. p. 81, 91. en C. Booth, achter v. Cortgeen, Chron. blz. 138.

(3) Het was S. Thomas.

kans zagen om zich tegen de overmagt te verdedigen. Zij sloten dus de achterdeur en snelden het voorhuis uit om hunne medeburgers te hulp te roepen. (1) De Spanjaarden gebruikten deze gelegenheid om den brand te steken in eene menigte drooge rijs, die in den hof van een der naburige huizen (2) opeengestapeld lag. Ook poogden zij de Duitschers op hunne zijde te krijgen, en riepen hun in gebroken Duitsch toe: » tans die grote gelt voor U; nyet te doen dan die bor» gers te smiten." (3) Te gelijker tijd trokken omtrent 40 busschieters, geleid door eenen Sergeant, » die een helbaert in » de handt hadde", uit de zij-poort van den Voorburg, en overvielen de burgers, die nog bij den Schupstoel (4) op wacht gebleven, en juist bezig waren eenig buskruid, dat zij bekomen hadden, onder elkander te verdeelen. Deze, tegen de overmagt niet bestand, trokken van den wal in de poort van het S. Marien-kerkhof terug; een hunner, Dirck van Batenborch, die in het wachthuis liep, werd doodelijk gewond. Ook hier staken de aanvallers een huis in brand, strooiden hier en daar buskruid en brandpoppen, en wierpen daaromtrent vele vuurballen. Doch men liet hun den tijd niet om hunne verdere voornemens te volvoeren; naauwelijks toch was de uitval bekend geworden, of de burgers en de Duitsche knechten snelden oogenblikkelijk toe, en dreven de uitgevallenen, na een vrij langdurig schutgevaarte, weder in het kasteel terug. (5) De brand stak onderwijl, daar de wind

---

(1) Het schijnt derhalve, dat dit huis van achteren tegen Vredenburg, en van voren aan de Oude Gracht uitkwam. Vergel. v. Cortgeen, Chron. blz. 143.

(2) » Cuthers hof" HS. blz. 75. » achter Cothiers-huyse," ald. blz. 84.

(3) *Smiten*, *smyten* werd destijds ook in den zin van *schieten* gebruikt.

(4) Dit punt heet in het Raads dagel. boek 21 Dec. 1576 » de » wacht achter S. Marien."

(5) Dat de uitvallers zeer spoedig zijn terug gedreven, leest men bij Buchel, Descr. p. 72.

hevig was, aan beide zijden hoog op, en men zocht van het kasteel door aanhoudend schieten, ook met grof geschut, het blusschen te beletten. (1) Maar zoodra de brandklok van de Buurkerk en ook in den Doms-toren werd getrokken, spoedden allen, zoo knechten als burgers, zich naar de vastgestelde loopplaatsen en trokken werwaarts het hun door hunne bevelhebbers gelast werd, zoodat het binnen het uur gelukte, den brand met magt te stuiten. Intusschen begonnen eenige burgers het kasteel van de bovengenoemde torens en hooge huizen dapper te beschieten; maar de bezetting beantwoordde dit zoo nadrukkelijk, dat terstond het schieten van den toren der S. Maria-, en spoedig ook van dien der S. Jacobs-kerk werd belet. De zeven Amsterdamsche busmeesters, door den slotvoogd voor eenigen tijd in dienst genomen (2), schoten » soo nauwe nae dat toornken, jae in een gat, met heele » cartauwen wttgevende grote ysere cloten van 48 ℔, dat » hem een yder daer van verwonderde." De Spanjaarden hadden niet minder dan 18 heele kartouwen, terwijl de burgers geheel onverschanst waren en van geschut nagenoeg onvoorzien. Met des te meer inspanning begon men nu handen aan het werk te slaan. Van alle kanten werden wagens met mest aangevoerd, en in de straten, die op Vredenburg uitliepen, ook, zoo veel op dien oogenblik mogelijk was, rondom hetzelve, uitgestort. Er waren juist van pas eenige schepen met rijs binnen gekomen, waarvan men in alle haast schanskorven deed vervaardigen; die reeds vroeger gereed gemaakt waren, en op de werven binnen aan de gracht en in de Abdij van S. Paulus lagen, werden van buurt tot buurt, ook door vrouwen, nader gerold, niettegenstaande men op het kasteel voortging met » seer vreeselick" te schieten, vooral tegen de huizen van Gerrit Fransz., Couwenhoven en Compostel.

De Regering zond aanstonds boden te paard naar de om-

(1) » Aan Peter Willemsz., voor meester-loon wegens het » kwetsen door schietgeweer, tijdens hij behulpzaam was aan het » blusschen van den brand . . . ƒ 6-»" Reken. van L. v. d. H.

(2) Zie boven blz. 130.

liggende steden, » verwittigende haer noot, daerin sy waeren, » versouckende alle mogelicke ende gebuerlicke bystandt ende » behulp van cruyt, pionniers ende groff geschut." Eenige bijzonderheden, ons hieromtrent uit de toen afgezondene brieven gebleken, zijn in meer dan één opzigt der mededeeling waardig. Reeds tusschen twee en drie ure gaf men aan de Regering van Amersfoort kennis van het voorgevallene, en verzocht » seer hertelyc, dat ghy ons tot onsen costen herwerts » wilt bestellen alle cruyt, dat ghy aldaer hebt ende weet » te becomen, mitsgaders 't ghene ghy van andere steden » soudt weten off connen becomen, deselve ooc tot onsen » costen van 't geene voorsz. is, adverterende, ten einde sy » ons als nu assistentie, hulp ende bystand willen doen, ge» lyc sy van ons souden begeren, indien de sake met U ende » henlieden soo gelegen ware." Vooral verzocht men, de tijding naar Arnhem te willen zenden, en alle Pioniers te bestellen, die men maar eenigzins kon bekomen. Van dezen brief, omtrent 4 ure te Amersfoort ontvangen, werd reeds om 5 ure afschrift naar Arnhem gezonden, met sterken aandrang om bijstand » also dese sake grootlyc importeert niet » alleen die van Utrecht, maer alle andere omliggende steden » ende landen." Bovendien vertrokken ook van hier eenige afgevaardigden naar Arnhem, op welker aanvrage aldaar den 22sten besloten werd, van de zes tonnen buskruid, toen voorhanden, aan Utrecht » in dezen gevaarlijken nood" vier tonnen toe te zenden, en ook naar Nijmegen om acht of meer tonnen te schrijven. (1) Op denzelfden dag gelastten de gedeputeerden van Gelderland, dat uit de Veluwe ten spoedigste 200 of 300, en uit de Betuwe 600 Pioniers herwaarts zouden gevoerd worden. Om de huislieden des te williger te

(1) Die van Nijmegen waren hiertoe niet zeer genegen, waarom de gedeputeerden van Gelderland hen den 27sten Dec. nogmaals *zeer dringend* aanmaanden om hulp te verleenen. » Van de » veroveringe van het kasteel hangt de bevrijding of het volkomene » verderf dezes oords af, inzonderheid der Veluwe en Betuwe." Bondam, I. 287—289.

maken, deed men hun weten, dat hoogst waarschijnlijk de schansen tegen het kasteel reeds voor hunne aankomst zouden gerigt zijn, zoodat zij het gevaarlijkste werk gedaan zouden vinden; voorts dat men hen in de stad zoude huisvesten en onderhouden. Den 23sten zonden dezelfde gedeputeerden eenen bode herwaarts, met verzoek om naauwkeurig berigt van den stand der zaken, en verzekering hunner gewilligheid, om, naar vermogen, alle nabuurlijke hulp te bewijzen. (1)

Keeren wij van dezen uitstap naar Utrecht terug, waar men ijverig voortging den door de vijanden zoo verraderlijk ontstokenen brand te blusschen. De Zakkedragers, Minderbroeders en Predikheeren of Dominicanen deden hier goede diensten; ook de Bagijnen waren gehaald om water aan te brengen. Het werk werd hun zeer gevaarlijk gemaakt door het schieten der Spanjaarden, 't welk aan een' der Predikheeren, Broeder Jan van Overkerk, het leven kostte. (2) Tegen

(1) Bondam, I. 251—253, 255, 258, 263, 264, 277, 278.

(2) M. van Isselt, l. l. p. 506 verhaalt, dat de burgers den brand niet durfden blusschen, en daarom de Franciscanen en Dominicanen, op welke zij geringen prijs stelden, tot dit gevaarlijke werk hebben gedwongen. Ook zouden zij dezelfde Monniken genoodzaakt hebben, met levensgevaar het geschut naar de schansen tegen het kasteel te slepen, wijl zij meenden, dat de Spanjaarden werden aangestookt door den Gardiaan der Franciscanen, die op het kasteel gevlugt was. Zie boven blz. 134. Buchel, Descr. p. 72. zegt alleenlijk, dat Leodius de Spanjaarden aanhoudend bemoedigde, en tot een manhaftig doorstaan van het beleg aanspoorde. Cerisier, Tafereel III. 2. 358 schrijft: » Men wil, » dat die van Utrecht de Monniken dwongen aan de verschansingen » te arbeiden, denkende dat de vijand, uit vreeze van zoo heilige » mannen te kwetsen, op hen niet zoude schieten." Doch uit Bor, X. 199. a. blijkt, dat reeds den 13den Nov. door de Staten was bepaald, dat in geval van brand tot het blusschen verpligt zouden zijn de biddende Orden, de Tij-meesters met de Zakkedragers en de Houtschilden, mitsgaders de buurt waar de brand was. De toenmalige gezindheid en zamenstelling der Staten waarborgt ons, dat zij toen geen besluit ten nadeele der Monniken zullen genomen

den avond, toen men zich eindelijk verheugde het gevaar te boven te zijn, werd men geheel onverwachts verschrikt door eenen derden brand, die, daar de wind steeds in hevigheid toenam, zoo voortliep, dat » het geschapen was, die halve » stadt aff te branden." Drie Spanjaarden waren ongemerkt over de gracht van het kasteel naar het Paardenveld gevaren, en hadden brandstoffen ontstoken en buskruid gestrooid in » een huysken van een layemaecker" wiens jongen zij deerlijk gewond lieten liggen, zoodat hij in den brand omkwam. Men was dezen brand niet eerder gewaar geworden, dan toen hij reeds verscheidene huizen had aangegrepen. De Spanjaarden beschoten de plaats, die regt onder 't kasteel lag, zoo hevig met musketten, dat de zakkedragers niet durfden te naderen. Eindelijk haalde men voor geld eenige lands-knechten over, om hand aan het werk te slaan; hun voorbeeld wekte den moed der zakkedragers, en het gelukte hun, niettegenstaande » soo » grote ende cysselicken wynde" en het aanhoudende schieten des vijands met klein geschut en musketten, den brand, die reeds verscheidene huizen tot aan de Catharijne-steeg had vernield, des nachts » met omtreckinghe van huysen met groter » cere" te stuiten en te blusschen. Een aantal vee was in de vlammen omgekomen. (1)

De hooggaande nood deed thans geene opofferingen te zwaar

---

hebben; veel waarschijnlijker is het, dat de biddende Orden, even als de andere in de ordonnantie genoemde personen, reeds *ouder gewoonte* bij het blusschen van brand werkzaam waren.

(1) Het is deze brand, waarvan men leest in het Raads dagel. boek 21 Dec. 1576. » Des nachts syn se met practycque gecomen » ende hebben Aert de Keescoper met twee andre borgers- » huysen daerby staende in den brandt gestoken, die oock syn » afgebrandt, also men die qualyck helpen conde, door het gesta- » dich schieten van die vant casteel." Het Raadsdagel. boek spreekt, naar het schijnt, hier alleen van die huizen, die afgebrand waren voor dat men met het blusschen kon beginnen. Want uit ons HS. zoowel als uit Bor, B. X. f. 216. a. blijkt, dat de brand zich tot meer dan drie huizen heeft uitgestrekt.

achten, hoezeer men die ook vroeger had gezocht te vermijden. Nog des avonds viel het besluit, om aan elk der acht vaandelen Duitschers in en voor de stad *f* 400-» te vereeren, ten einde hen van eene verbinding met de Spanjaarden af te houden. Met gelijke bedoeling had men reeds vroeger bewilligd in het zenden van *f* 5000-» aan de Walen van Verdugo binnen Haarlem. Gedurende den nacht hielden al de acht burger vaandelen de wacht rondom Vredenburg zoo wel als aan vesten en poorten; de Duitschers lagen in het Weeshuis; die van het Hof stonden gewapend op de Neude, terwijl aan de Ridderschap en Geestelijkheid het Stadhuis was aangewezen, om op alles het oog te houden. Het luiden en slaan der klokken op kerken, kloosters en kapellen werd verboden, om alle verraad, dat wellig tegen eenig bepaald uur was afgesproken, te doen mislukken. Ook vond men goed, op den Schupstoel en andere punten verschansingen aan te leggen, waartoe ieder zijne schoppen, spaden en houweelen moest leveren; nog denzelfden nacht werd met dit werk, waartoe uit elk huis één man moest opkomen, een aanvang gemaakt. Eindelijk begonnen de vergaderde metselaars en timmerlieden de muren der huizen om het kasteel door te slaan, (1) om hierdoor eenen vrijen toegang tot de verschansingen te verkrijgen.

Onze schrijver, die als ooggetuige al deze verdedigings-aanstalten vermeldt, voegt er bij, dat in dezen eersten dag en nacht nog de beste orde niet heerschte, zoowel in het leiden van de opgekomene manschap tot de plaats waar de schansen moesten gemaakt worden, als in het leveren van de noodige houweelen, schoppen en manden, » soo sulcx achter S. Jacob » by onse cruyttoorn daer men de schanse soude opwerpen,

(1) Men was hiermede bezig tot den 26sten December, blijkens de Reken. van L. v. d. H. » Aan Mr. Liebrecht van der Moelen, voor zijne arbeiders die tot den 26sten December incluis » gewerkt hebben, om de muren enz. rondom Vredenburg door te » slaan, *f* 42-».''

» gebleken is." (1) Het ontbrak den burgeren en landsknechten noch aan goeden wil, noch aan moed, maar alleen aan goede orde » van overicheyt, die in de voortgang te seggen » hadden." Want de lieden waren, zoo wegens het onverwachte van den uitval, als vooral door den op drie plaatsen gestichten brand, zoozeer ontsteld, » dat men nergens de » rechte ordre conde setten ofte overleggen, wat volcomelic» ken te beginnen was tot een goeden eynde." Onder anderen waren er die meenden, dat men de gelegenheid moest hebben waargenomen om de brug van het kasteel in brand te steken; de Spanjaarden » souden nu nyet gedocht hebben, » dat wy besich souden hebben geweest om haer wederwerck » te geven in onse benautheit." Hoe dit zijn moge, allen lof verdient buiten twijfel de kloekmoedigheid der burgerij, die de stad bewaarde voor het deerlijke lot van Antwerpen, voor weinige weken tot algemeene droefheid en verontwaardiging alhier vernomen. (2) Opgewekt door de herinnering aan de daar gepleegde gruwelen snelden zij op het eerste gerucht van den uitval toe, en dreven de wreede vijanden onverschrokken binnen hunnen schuilhoek terug. Was hun dit mislukt, of had de brand hunner woningen hen van de wapenen terug ge-

---

(1) Dit schijnt dezelfde kruidtoren te zijn waarvan Buchel, Descr. p. 6 spreekt, als staande niet ver van de Catharijne poort.

(2) Bor, B. IX. f. 182 en volgg. Haagsche HS. blz. 28. » Hyer na zoo worden 't Utrecht omtrent den 14den Novem» bris gewaer 't deerlicke overvall, jammer, ellende ende » moorderie van de heerlicke vermaerde alreprincipaelste in desen » Nederlanden coopstadt Antwerpen, geschiet op Sonnendage 's mid» daghs den vyerden Novembris, welcke wel acht dagen verswegen » worde; want die Spaenjaerden wel vyf dagen lang 't Antwerpen » de poorten so sloten ende bewaerden, datter nyemant herwerts » wtquam." Dat de redding van Utrecht vooral aan de burgerij te danken was, getuigt het Raads dagel. boek 21 Dec. 1576. » De » borgers hebben dagh ende nacht gewaeckt omme haer te salve» ren, ende meester van het Casteel te worden. De soldaten heb» ben mede gewaeckt, maer de borgers deden het principaelste."

houden, wie weet of de over wanbetaling reeds zoo lang ontevredene Duitschers zich niet, even als de vaandelen van van den Eynden te Antwerpen, met de plunderaars zouden hebben vereenigd? De uitslag der zaak hing van slechts weinige oogenblikken af; der burgeren onversaagdheid besliste; de Duitschers kozen partij voor de goede zaak, en Utrecht was gered van de *Spaansche furie*. (1)

Niemand zal het intusschen verwonderen, dat de berigten der spaanschgezinde partij omtrent de reden van den uitval aanmerkelijk van het bovengemelde verschillen, daar zij dien liever aan de vijandelijke houding der burgers, dan aan de plunderzucht der bezetting toeschrijven. Zoo zegt van Isselt, (2) dat men in Utrecht, op de tijding dat eenige kasteelen aan de Spanjaarden ontweldigd waren, allen toestel had gemaakt, om ook Vredenburg te veroveren; dat d'Avila daarom op S. Thomasdag eenige soldaten in de stad zond, om de werken der burgers tegen het kasteel op te nemen, en dat deze, in de naburige straten wachten geplaatst vindende, hen of doodden of op de vlugt dreven, eenige huizen in brand staken en daarop in het kasteel terug trokken. Het is ook niet te ontkennen, dat men van onzen kant reeds voor den 21sten ernstig op de verovering van het kasteel bedacht was. Zoo zonden de Staten den 20sten Louff van der Haer en Cornelis van Kessel naar Gelderland, met verzoek om hun de *beloofde* Pioniers, in eenig merkelijk getal, toe te zenden, ten einde dezelve tegen Vredenburg te kunnen gebruiken, » aan welks innemen Uwe E. ommers soo grootlycx » als ons gelegen is." (3) Men ziet hier, in welken zin het gezegde der Staten moet worden opgevat, wanneer zij bewe-ren (4), dat de Spanjaarden dezen uitval gedaan hebben, zon-

(1) HS. blz. 91. Raads dagel. boek 21 Dec. 1576. » Dan de » soldaten, binnen deze stadt liggende, bleven by de borgerye, » ende wierden de Spaengiarden weder terugge gedreven opt Casteel."

(2) Sui temp. hist. p. 506.

(3) Bondam, I. 249, 250.

(4) Bij van Wijn op Wagenaar, VII. 132. Wat men hier

der van de *burgers of ingezetenen* der stad gerriteerd, of anders, dan als vrienden, behandeld te zijn. Deze betuiging wordt ook bevestigd door onzen schrijver. (1) » Indien d'Avila," zegt hij, » die van Utrecht vroeger geen goed had gedaan, » zij zouden wel beter op hunne hoede zijn geweest." Ook zoekt hij uitvoerig te betoogen, dat de Spanjaarden zelve wel overtuigd waren van de onbeduidendheid der werkzaamheden tegen het kasteel, die men alleen ter verdediging van de stad had ondernomen, zonder voornemen om den aanval tegen eene zoo geduchte vesting eerst te beginnen. Onzes inziens wordt de zaak van beide zijden te ver getrokken. De Spanjaarden behoefden aan de vijandige gezindheid der burgerij geenszins te twijfelen, en wisten, dat zij voor vijanden des lands waren verklaard; (2) het is dus niet te verwonderen, dat d'Avila de werken tegen het hem toevertrouwde kasteel niet ongestoord liet voortzetten. Maar evenmin is het te ontkennen, dat de burgers, indien de stad bemagtigd was, het ergste te vreezen hadden gehad; de Spanjaarden toch waren ten uiterste op hen verbitterd, zoowel wegens de pogingen, bij den Raad van State aangewend om hen te doen vertrekken, (3) als om de toebereidselen, die in de laatste dagen bijna openlijk tegen het kasteel waren gemaakt.

De burgers hadden dus gewis alle reden, om zich over het gelukkige afslaan van den uitval te verheugen. De strijd was, wel is waar, nog lang niet volstreden; nog was de vijand binnen de muren, door eene geduchte en van alles wel voorziene sterkte tegen elken aanval gedekt, (4) en de stad aan

---

leest, dat de Spanjaarden de vijandelijkheden reeds den 20sten hebben begonnen, is blijkbaar eene schrijf- of druk-fout.

(1) HS. blz. 80, 91—94.

(2) Buchel, Descr. p. 72. Hij voegt er bij, dat de burgers volstrekt op geen uitval verdacht waren.

(3) Bor, B. X. f. 215. a.

(4) Bondam, I. 290. Van dezen oogenblik af beschouwde men de Spanjaarden op Vredenburg als » gemutineerd," en werd de » principaelste handel van 't veroveren gedaen wt de naeme van

dien kant genoegzaam open en onbeschanst; maar de gelegenheid om haar door eenen onvoorzienen uitval te bemagtigen was voorbij; de burgers waren op hunne hoede, de Duitschers, zoo binnen als buiten, hadden zich voor hen verklaard, de hoop om hulp van elders te ontvangen was voor de vijanden afgesneden, en zij zagen de verschansingen van dag tot dag tegen hen aangroeijen. Hun gering aantal belette hen, in een geregeld gevecht de overwinning te behalen, zoodat hun niets anders overbleef dan de burgers zooveel mogelijk te verontrusten en dus den voortgang der belegeringswerken te belemmeren. Met dit doel begonnen zij bij het aanbreken van den volgenden dag (22 Dec.) weder met heele kartouwen te schieten; voornamelijk waren drie stukken tegen den toren van de Buurkerk gerigt; zij deden hiermede tot omtrent 2 uren na den middag wel over de 100 schoten achter elkander; elke kogel woog 48 ℔. Doch de toren stond » breet in de wech en » sterk." Hetzij zij dus geen kans zagen hem geheel te vernielen, hetzij hij genoeg reddeloos was geschoten, om niets meer van de daarop geplaatste kleine stukken te vreezen, na twee uren lieten zij hiervan af, en » schoten noch menich » reys over al in de stadt." Het bleek nu met hoe weinig grond sommigen gepocht hadden, dat Vredenburg nooit tegen eenen aanval van de stadszijde bestand zoude zijn. » Geen » driemaal," zoo hadden zij op hoogen toon verzekerd, » zou» den de Spanjaarden het geschut met ijzeren kogels gelost » hebben, of de borstweringen zouden door het dreunen af» vallen. Zelfs zouden zij ten hoogste niet meer dan twee of » drie maal kunnen schieten, daar er na elk schot veel tijds » en menschen zoude noodig zijn, om het geschut achterwaarts » te trekken en te laden, van welken tusschentijd de aanval» lers gebruik konden maken om het kasteel grootelijks te » beschadigen. Ja, al schoot de bezetting een huis ter neder,

» den Stadthouder en de Staten, binnen Utrecht residerende." Zie Memoriaal op het Stads-Archief, Register A. No. 13. fol. 141, en op 21 Dec. 1576.

» dan zou juist dat puin tot eene schans tegen haar verstrek-
» ken." Deze » arme slechte luyden ende onwedervaren roe-
» pers moesten nu swygen ende sagen lancx hoor nuesen heen." Anderen daarentegen beroemden zich, het gevaar wel voorzien te hebben. » Hoe" zeiden zij, » zou dan de Keizerl. » Mat. Karel, hoog loffelijker gedachtenis, zoo weinig naden-
» ken gehad hebben, toen hij tot vermeerdering zijns rijks
» zoo veel arbeids deed om zijn Graafschap Holland en het
» Hertogdom Gelderland door het kasteel van Utrecht aan een
» te knoopen?" (1)

(1) Onze schrijver maakt hier, blz. 95—97, eene uitweiding over Karel en Philips, die ons leert hoe in dien tijd velen hier ter stede, en zeker ook wel in andere provincien, over deze vorsten dachten. Wij deelen er daarom de hoofdtrekken van mede. » Och
» was Zijne Heilige Majesteit in 't leven geweest, men zoude de-
» zelve aldus overal » geen huuskens voor brillen vercoft hebben;"
» zijn hoogl. memorie kon al te wel zien wat er te doen was, en
» zoude ook geenszins den Spanjaarden zijn land en luiden met
» wreedheid te regeren dus langen tijd toebetrouwd hebben, de-
» welke zoo zachtmoedig altoos en laatst nog in den duitschen krijg
» jegens zijne overwonnene vijanden was, dat ieder van de vijan-
» den Zijne Hoogloffelijke Majesteit ontzag, ja zich schaamde ooit
» tegen Z. M. gedaan of gediend te hebben. De voorbeelden, die
» Z. M. den Spanjaarden liet, waren vroomheid, zachtmoedigheid en
» opregte deugden, niet wel van dezelve Spanjaarden onthouden
» noch nagevolgd. Voorzeker onze Kon. Mat., wien God almagtig
» ons lange wil sparen, heeft in 't vertrekken naar Spanje zich je-
» gens ons en de Grootmagtige Heeren dezer Nederlanden niet
» anders bewezen dan een' vader zijnen kinderen. Zijne Kon. Mat.
» had immers bij zijn vertrek zijne Erf-nederlanden aan ingeborene
» Heeren van dezelve Nederlanden te bewaren en te regeren gela-
» ten, met volkomene magt daartoe dienende; Z. Mat. wille en
» goede meeninge was anders niet dan zijne luiden en landen te
» houden in vrede en onderhoud hunner hergebragte religie, welke
» dezelve landen waren gebruikende. En nadien in 't jaar 1566
» eenige oproeren der religie-halven alhier opgerezen zijn, zoo
» heeft men gezien de verandering, waarnaar de Spaansche natie
» schijnt langen tijd gewacht te hebben. Ende dezelve oproeren ofte

Na den middag merkten de Spanjaarden, dat men de huizen tusschen de Catharijne-poort en het Paardeveld, die nog onbeschanst lagen, verzuimde te bezetten; terstond vormden zij het plan, om nogmaals brand te stichten, waarvan zij zich, daar de wind nog heviger was dan gisteren, den besten uitslag beloofden. Toen dus des avonds de Duitschers de trom roerden om hunne wachten in het S. Elisabeths-Gasthuis (1) en bij den Voorburg van het kasteel af te lossen, vielen eenige Spanjaarden tegen hen uit. Gedurende de hierdoor ontstaande schermutseling varen twee of drie uit het kasteel aan de andere zijde over de gracht, klimmen met eene ladder uit dezelve op, en steken eenige huizen aan de Catharijne-poort in brand, waarop hunne makkers dit punt, zoowel als den Schupstoel, met grof geschut en musketten hevig beschieten. Tevens werd de schermutseling aan de brug van den Voorburg krachtig volgehouden, zoodat de stad te gelijker tijd verschrikt werd door de alarm-klok uit den Dom, en de trompet van den wachter op den toren van de Buurkerk, » blasende seer lang

---

» veranderingen wederom gestild en gebeterd zijnde, is niet te » twijfelen of Zijne Majesteit zal ons met de haar aangeborene gena» dige oogen beschermen.'' — Vergel. Groen v. Pr., Archives II. 447. (1) III. 487. waaruit blijkt, dat ook door anderen aan Philips II. eene goedertierene geaardheid is toegeschreven. Zie ook ald. IV. p. XXXIX, XL.

(1) Dit was hetzelfde gebouw met het Weeshuis. Verg. boven, blz. 153. Aant. (2.) De naam is nog overig in de S. Elisabeth-straat. De H. Elisabeth, Landgravin van Thuringen, was »de ontfanckster » ende vertroosterse der elendige weeskinderen, die van allen men» schelycken troost verlaten syn.'' Zie de stichting van het Weeshuis door E. Zoudenbalch in Matthaei, Fundat. p. 316—320. en aldaar p. 315, 316. over de H. Elisabeth. Onlangs zijn over haar uitgekomen: Dr. K. W. Justi, Elisabeth die Heilige, Landgräfin von Thüringen und Hessen. Nach ihren Schicksalen und ihrem Character dargestellt. Marburg, 1835. en: Histoire de sainte Elisabeth de Hongrie, Duchesse de Thuringe, par le Comte Montalembert, Pair de France. Paris, 1836. Zij werd geboren in 1207.

» ende eyselicken den brant." Oogenblikkelijk trokken de burgers, die van de Ridderschap, het Hof, de Geestelijkheid en de Duitsche knechten naar hunne loopplaatsen. De Geestelijkheid en Ridderschap, op de Stads-plaats geschaard, verheugden zich eerst op de valsche tijding, dat de buiten-brug, daarna dat de binnen-brug van het kasteel, ja zelfs » die » Prince-camere" op hetzelve in brand stonden. Eindelijk vernam men, dat de huizen over Vredenburg aan de Koestraat bezijden de Catharijne-poort verbrandden; maar dit onwelkome berigt wilde men in het eerst niet gelooven, zoodat er een vol uur verliep, eer men op de Plaats met zekerheid wist, waar de brand was. Onze schrijver merkt hierbij aan, dat het in deze gevaarlijke tijden hoogst noodig was geweest boden te paard te hebben, om van alle punten telkens zekere tijding naar de Plaats te doen brengen. De brand verhief zich weldra zoo geweldig, dat de stad, en vooral de Doms-toren, verlicht waren, » recht off alle de stadt een brandt gestaen » en 't licht dach geweest ware." Slechts weinige zakkedragers durfden den brand te naderen, wegens het schieten van Vredenburg; men haalde voor geld weder de krijgslieden over, (1) en eenige burgers voegden zich bij hen; de muren werden met haken neder getrokken, het water in lederen emmers op brandwagens aangevoerd, en de belendende huizen met natte zeilen behangen of met gezoutene ossen-huiden tegen de vlam gedekt (2), zoodat het eindelijk gelukte den brand, » die an» ders schijnbaer geschapen was 't dardendeel van de stadt te » vernielen, well seer miraculoes" te stuiten en te blusschen.

Gedurende dien ganschen nacht hield men zich op het kas-

---

(1) » Aan de bevelhebbers en soldaten van den Kapitein Schul, » voor het blusschen van den brand in de stad, door de Spanjaarden » van het kasteel gesticht, tot twee reizen . . . f 212-." Reken. v. L. v. d. H.

(2) De Reken. van L. v. d. H. maakt melding van 25 gezoutene ossen-huiden, door Jan Gerritsz. en Marten Petersz. van Gorkum op den 22sten December 1576 in den brand bij de S. Catharijne poort geleverd.

teel bezig met de beddingen onder het grof geschut lager te maken en de stukken te rigten. Met het aanbreken van den morgen (25 Dec. Zondag) werden de huizen en straten op nieuw » seer vreesselick" bescheten. Men was van onze zijde des nachts wegens den zwaren brand weinig met het schansen gevorderd, 't welk thans met verdubbelden ijver werd voortgezet. Het ontbrak der burgerij geenszins aan hulp bij haren gevaarvollen arbeid. Reeds tegen tien ure ontving de Magistraat eene bezending van de vijf vaandelen Duitschers die buiten de stad lagen. Zij waren wegens den brand den ganschen nacht op de been geweest, vol angst wegens de vernieling, die de stad bedreigde; gaarne zouden zij tot het blusschen hebben geholpen, indien zij slechts binnen hadden kunnen komen; zij schaamden zich dat de stad in dezen nood hunne hulp nog niet had ingeroepen, en boden aan, elken avond 20 of 24 rotten binnen te zenden, om de wacht der burgers tegen het kasteel te versterken. Nog voor den middag kwamen 100 Pioniers van het Hooge land bij Amersfoort, welke stad reeds den vorigen dag eenige tonnetjes buskruid had gezonden, de Wittevrouwen poort binnen. Ook uit Gouda ontving men eenigen voorraad van buskruid, 't welk insgelijks uit Arnhem en Delft, tegen betaling, werd aangevoerd. (1) Voorts kwam er tijding, dat uit Gelderland vijf honderd Pioniers in aantogt waren, van welke men evenwel weinig hulp heeft gehad; de meesten toch hadden zich onder weg verstoken of van hunne geleiders vrij gekocht, ook met oogluiking van » heurl. toesenders, waer van sommige haer ey» gen profyt meer dan die gemene nootsaeckelicheyt toegedaen » waren;" en zij, die de stad nog hadden bereikt, kwamen uit vrees voor het gevaar niet allen te voorschijn. (2) Het

(1) Zie Rek. v. L. v. d. H.

(2) Dat van de verordende Geldersche Pioniers weinige te Utrecht gekomen zijn, blijkt ook uit Bondam, II. 70. Het onderhoud der Pioniers kostte aanmerkelijke sommen; het schijnt dat nu en dan, om hen willig te houden, hun buitengewone uitdeelingen zijn gedaan. Zoo leest men b. v. in de R. v. L. v. d. H.: » Aan Jo» han van Frentz om te distribueren onder de Pioniers liggende » tot de Minderbroeders . . . . . f 100-»."

werk kwam dus voornamelijk op de burgers aan; uit elk huis werd, » op lyffstraffinge" een man opontboden, en het schansen, schoon de stads-timmerman (1) en eenige anderen sneuvelden met moed en volharding voortgezet. Men voerde staken, rijs, palen en horden naar den Schupstoel; daaromtrent aan de zuidzijde van het kasteel, en ten noorden bij den kruidtoren der burgers werden nog meer wagens met mest uitgestort, en na den middag op den geregelden aanvoer van een en ander eene verbeterde ordonnantie gemaakt. (2) Het bevel over het beleg was door de Staten toevertrouwd aan Hopman

» Aan Jan de Gruyter, adjunct van Thomas Vuytenbrouck als proviandmeester voor het provianderen van de Pioniers in het Predikheeren-klooster van 26 Dec. 1576 tot 10 Jan. 1577 . . . *f* 40." Dit was ter belooning van zijne moeite als Proviandmeester, en voor het houden der monster-rollen en het zenden der Pioniers naar hunne onderscheidene standplaatsen, zoo bij nacht als bij dag.

» Voor de Pioniers aan mondbehoeften van 1 Jan. 1577 tot den dag van hun afdanken. . . . . *f* 3005-12-8."

(1) » De Wed. van den Stads-Timmerman Beernt Stevensz, ontvangt 's daags twee schellingen" (d. i. twee stuivers) » omdat haar man in dienst der stad voor Vredenburg gesneuveld is; beginnende 1 Jan. 1577 tot zoo lang hare kinderen meerderjarig zullen zijn." Reken. van den Kameraar der Stad 1576—1577.

(2) Er komt hieromtrent eene ordonnantie voor in het Raads dagel. boek 28 Dec. 1576, welke wij mededeelen, omdat er ook eene, anders onbekende, bijzonderheid omtrent de verschansing in gevonden wordt.

» Also myn Heere den Stadthouder doen weeten heeft, dat men alle de wagens op-ontbieden soude die binnen dese stadt waren omme aerde ende materialen aen te brengen in S. Elisabeths huys, dat Zyne Genade van meyninge is sterck te maken, soo is by den Raet overcomen, dat men alle de geene, die wagens hebben, sal op schrift nemen, ende voorts bevelen haer gereedt te maken, omme dienst te comen doen ter plaetse daer het haer bevolen sal worden, alwaer sy van drye uyren tot drye uyren verandert ende ververst sullen worden; indien ymant onwilligh bleve, ofte hem absenteerde, sal verbeuren van elcke drye uyren ses gulden, die men metter daet executeren sal."

van Tamberghen als Generaal-Luitenant, Henryck Snater als Schansmeester, Aert van Malssen en Johan van Frentz als Wachtmeesters. Tamberghen en Snater zijn ons boven reeds voorgekomen; (1) Malssen was Prevoost geweest op Vredenburg, en had zich, even als Frentz, met achterlating van zijne goederen op het kasteel, tot der Staten zijde begeven. (2). Voorts bediende men zich bij het ontwerpen en maken der verschansingen van de Architekten Henryck van Oert (of Oort), Hans de Bont en Cornelis Blomert. (3)

Men was intusschen zeer bedacht voor eenig heimelijk verraad of afgesprokene brandstichting, en nam de noodige maatregelen om elken aanslag daartoe te verijdelen. Een der Duitsche knechten, die door de burgers van den Schupstoel op een gesprek met die van het kasteel was betrapt, werd terstond gevangen genomen en op het stadhuis in bewaring gebragt. Ook deed men verscheidene vrouwen » van soberen » state ende de Spanjaerden toegedaen" uit hare woningen halen, en benevens andere verdachte lieden op het stadhuis gevangen zetten. (4) Om het opklimmen der Spanjaarden uit de

(1) Bor, B. X. f. 229. b. Boven blz. 116. en 132.

2. Hiervoor werd door de Staten aan Malssen bij provisie gegeven *f* 200-» en aan Frentz *f* 150-». Later nog aan Malssen, voor bewezene diensten gedurende het beleg, enz. *f* 76-10. Zie Rek. van L. v. d. H. Waarschijnlijk behoorden beide tot de overgeloopene Duitschers, boven blz. 139. vermeld, even als Philippo de Name, soldaat op Vredenburg, die voor het verlies zijner meubilaire goederen, alsmede voor de diensten, gedurende het beleg gedaan, *f* 100-» ontving. Zie dezelfde Rekening.

(3) Deze komen als zoodanig voor in de Reken. v. L. v. d. H. Tot beter verstand der bijzonderheden van het beleg, hebben wij er eene afbeelding bijgevoegd, gevolgd naar eene oude plaat, in de verzameling van Mr. J. T. Bodel Nyenhuis. Zij komt insgelijks voor bij Bor, B. X. f. 219, en is ook daar verkeerd gesneden, welk gebrek hier is verbeterd. Hoezeer in alles niet even naauwkeurig, laat zij echter de voornaamste punten met genoegzame zekerheid bepalen. De onderscheidene gebeurtenissen zijn, naar de toenmalige gewoonte, als gelijktijdig afgebeeld.

(4) Verg. Rek. v. L. v. d. H. » Aan den Cipier Aelbert

gracht van het kasteel, op welke wijze zij nu al twee maal brand hadden gesticht, te verhoeden, werd de aarde » wolks- » of slangs-gewijs" naar den muur van de gracht uitgegraven. (1) Men begon deze uitgraving zoowel van de oost- als van de noord-zijde, namelijk bezijden Gerrit Fransz. en Brouwers uit de » Drie-hering-erve neffens het Vroetsteegcken" en uit eenen paardenstal bezijden aan 't Paardenveld voorbij de Viesteeg, door en onder de huizinge daar de Griffie uithing.

Tegen den avond (2) staakte de vijand het schieten, waarschijnlijk om het geschut weder te stellen. Doch de burgers vreesden, dat er op nieuw een uitval werd gereed gemaakt, en trokken daarom wel een uur vroeger ter wacht, zonder trommelen of pijpen; even zoo de landsknechten, die, ongeveer 20 rotten sterk, uit de buiten-vaandelen waren te hulp gezonden en ingelaten.

Op dezen dag kwam Floris Thin, der Staten Advokaat, uit Braband weder. Ook keerde de dappere burger-hopman, Corn. van Kessel, terug, die naar Gelderland tot Hierges was gezonden, (3) maar door den Dom-deken van den uitval der Spanjaarden verwittigd, zich gespoed had om de gevaren van het beleg met de zijnen te deelen.

Des nachts werd het schansgraven, zoo door de burgers

» Peters op Hazenberg voor de verpleging van gevangene Spaansche » jongens en vrouwen en Spaansche dienaars, sedert 2 Jan. zoo » buiten als binnen de stad . . . *f* 29-17."

» Den Cipier op Hazenberg voor de paetsgen" (pages, bedienden) » van den Kapitein van Vredenburg van 16 Jan. tot 15 » Febr. 1577, en eene vrouw die met de Spaansche soldaten ge- » sproken had, te zamen voor vertering, sluiten en ontsluiten *f* 10-6."

(1) » Aan 24 Musquetiers, die in de trancheën gearbeid heb- » ben . . . *f* 162-." R. v. L. v. d. H.

(2) Op blz. 105 van ditzelfde HS. leest men: » omtrent twee » ure" 't welk mij waarschijnlijker voorkomt.

(3) Rek. v. L. v. d. H. ond. 21 Dec. » L. v. d. Haer en Corn. v. » Kessel, reisgeld, wegens hunne deputatie aan de Staten van Gel- » derland om Pioniers en ontlasting van 't krijgsvolk . *f* 162-16-6." De namen der overige burger-hoplieden, die zich door hunne dapperheid bij het beleg zeer verdienstelijk hebben gemaakt, vindt men bij Bor, B. X. f. 199. b.

als de daartoe gehuurde lands-knechten met groote volharding voortgezet, schoon zij dikwijls door het grof geschut der vijanden werden verontrust. Daar men thans door geen brand werd afgetrokken, is het werk bij het groote aantal handen, die met onvermoeiden ijver en in goede orde bezig waren, in den langen Decembernacht buiten twijfel merkelijk gevorderd. Den volgenden morgen (Maandag 24 Dec.) tusschen 8 en 9 ure begon het grof geschut op nieuw te spelen; men had het voornamelijk gerigt tegen de schanswerkers op den Schupstoel, en op den wal nevens de Catharijne poort, waar de burgers hunnen kruidtoren hadden. Tot den middag, toen dit schieten gestaakt werd, werden wel omtrent 36 (?) schoten geteld.

Ondertusschen begonnen sommigen uit de gemeente eenige huizen in de stad te plunderen, onder voorwendsel dat er Spaansche goederen in verborgen waren. Op de hierover inkomende klagten werd bij trommelslag bevolen, deze Spaansche goederen alvorens te brengen in handen van den Schout of van het Geregt.

De haat tegen de Spanjaarden verdubbelde het genoegen, waarmede men thans de Pacificatie, den 8sten November te Gend gesloten, bij trompetgeschal hoorde afkondigen. Het is mij niet gebleken, waarom deze afkondiging tot heden was uitgesteld, daar de Generale Staten reeds op den 22sten November eenige exemplaren van de gemaakte overeenkomst aan den Stadhouder Hierges gezonden hadden, met last om dezelve te Utrecht te doen publiceren. (1) Welligt had men het vroeger niet durven wagen, om d'Avila niet te verbitteren.

Op dezen dag kwam er ook antwoord uit Holland op het nogmaals herhaalde aanzoek om grof geschut te leenen. » De Staten wilden het zonder hun eigen volk niet gaarne

(1) Haagsche HS. blz. 57. Vergel. boven blz. 149. (1). Den 5den December schreven de Staten aan hunne gedeputeerden te Brussel: » Die Peijs is hier nog niet gepubliceerd, alzoo de brieven of het » mandement van dien door den Heer van Essesteijn aan den » Heer van Hierges, nu tot Rhenen zijnde, overgeleverd is, en » Z. G. dat als nog niet overgezonden heeft." Bondam, I. 231.

» zenden." De Duitsche knechten waren hierover zeer verstoord, en zeiden, zelve die eer te willen behalen. Het blijkt niet, of men toen ten hunnen genoege de aanbiedingen van Holland geheel en al heeft afgeslagen; doch om hen willig te houden werd door de aanzienlijksten uit de Geestelijkheid en de burgerij eenig geld tot leening voor hen bijeengebragt. Ook zond men aan de Walen van het Regiment van den Colonel Mario, die te Breukelen en Schoonhoven lagen, vijf duizend guldens » van Eertsbisschops penningen," zoo ter belooning omdat zij zich aan der Staten zijde hadden gehouden, als om hen tot het vertrek naar Braband te bewegen.

Tegen den avond werden de Duitschers van buiten door versche rotten afgelost. Men nam ook eenige lands-knechten aan, om gedurende den nacht de burgers aan den Schupstoel in het schansgraven te helpen; ieder, daartoe gehuurd, verdiende elken nacht eenen halven daalder. Ook van onder het Weeshuis begon men » te mineren ten kastelewert, ende te » graven onder door de aerde omtrent seven voet hoog ende » vyer wyt, ende die selve aerde met eycken plancken te » ondersetten, ende besyden met eycken ribben te onder» schoren." (1) Maar de sterke regen was oorzaak, dat het werk dezen nacht weinig vorderde. Ook mislukte de aanslag van eenige Duitsche knechten om de buitenbrug van het kasteel af te branden, waartoe zij zich met pekworsten, gezwa-

---

(1) » Aan de timmerlieden die gearbeid hebben in de mijnen » onder 't Weeshuis . . . *f* 45-4." Rek. v. L. v. d. H. Zelfs *schijnt* men van dezen kant tot in een der bolwerken van Vredenburg gegraven, en daar kogels uitgehaald te hebben. Immers men vindt in de Rek. v. L. v. d. H.:

» Aan Joost Cornelis van Wijck voor pieken en gereed» schappen tot ondergraving der muren van Vredenburg . *f* 6-10."

» Aan Cornelis Gijsberts, wegens het halen van zekere » kogels uit het bolwerk van Vredenburg aan de zijde van het » Weeshuis . . . *f* 10-4.

» Aan eenige burgers voor het halen van kogels uit het bolwerk » of rondeel van Vredenburg . . . *f* 6-16."

veld en ineengedraaid touw, stroo en dergelijke buiten de poort hadden begeven. De Spanjaarden werden hen terstond gewaar, lieten de brug neder en bluschten den brand met natte ossenhuiden, zonder dat zij hen konden beletten, daar men verzuimd had eenige busschieters mede te nemen.

De burgers hadden nu twee dagen achter een met de Duitschers de wacht tegen het kasteel gehad, en de ronden door de stad gedaan. Om hun dus eenige verligting te verschaffen, werd aan die van de Geestelijkheid, Ridderschap en den Geregte niet alleen de wacht op de Stads-plaats, maar ook het doen der ronde opgedragen.

Hier verlaat ons onze onbekende geleider, en bij gevolg eene gelijke naauwkeurigheid in het verhaal van de voortzetting en den afloop der belegering. 's Mans uitvoerige berigten omtrent de volgende dagen, waarin het der burgerij gelukte de zaak eindelijk zoo ver te brengen, dat men zich tot den storm gereed maakte en in twijfel stond of men der Spanjaarden voorslagen tot onderhandeling al dan niet zoude aannemen, zouden gewis dubbel belangrijk zijn geweest. Bij gebrek hiervan kunnen wij echter, niet alleen uit Bor en eenige andere schrijvers, maar ook uit onuitgegevene stukken, hier ten stadhuize berustende, nog menige merkwaardige bijzonderheid mededeelen. Trachten wij derhalve uit een en ander een zooveel mogelijk doorloopend verhaal zamen te stellen.

Den 25sten December en volgende dagen gingen de burgers, zoo bij nacht als bij dag, ijverig voort met schansgraven en wacht houden, waarbij de Duitschers, ook uit de buiten liggende vaandelen, gewillig bijstand bleven verleenen. (1) De Heer

(1) » Aan de soldaten, houtschilden en andere arbeiders die » aan de schansen enz. gewerkt hebben, zoo bij nacht als bij dag, » beginnende 24 Dec. 1576 tot den laatsten dier maand . 501-4-6."

» Aan Henryck Schulp en Fredrick Splijnters voor » geleverde rijs en teen, om op den Heiligen Kersavond de schans » op te werpen bij nacht tegen het kasteel in de St. Catharijne- » steeg bij Jan van Asch, Brouwer, en dit bij wete van » Dirck van Leuve . . . f 73-6." Rek. van L. v. d. H.

van Tamberghen gedroeg zich bij voortduring » seer vro-» melick, niet achterlatende, wes een expert, verstandich » ende vaillant Capiteyn soude moeghen doen." Maar het gebrek aan het vereischte buskruid en geschut vertraagde den voortgang der werkzaamheden, en men kon hetzelve zonder gereede penningen van de Staten van Holland niet in genoegzame hoeveelheid verkrijgen. Den 26sten evenwel zonden zij, voornamelijk op aansporing van den Prins van Oranje, tien stukken grof geschut, met scherp daartoe dienende; doch deze bezending, waarbij slechts drie heele kanonnen waren, was nog lang niet voldoende. De moed der belegeraars werd er echter aanmerkelijk door gestijfd, en zij bleven niet in gebreke er terstond het vereischte gebruik van te maken. (1) Hierges, die den vorigen dag, op aanhoudend aanzoek der Staten, eindelijk was overgekomen, bestuurde persoonlijk de werkzaamheden tegen het kasteel, en verklaarde, niet van hetzelve te zullen scheiden, voor hij er met Gods hulp zijnen wil van zoude hebben. De Staten waren grootelijks verheugd over zijne komst, welke zij voor zeer dienstig en noodzakelijk hielden, om het krijgsvolk, en vooral de burgers, die » rech-» tevoerts alhier tot oproericheit seer geneycht" waren, (2) in bedwang en gehoorzaamheid te houden. Des te meer drongen zij aan op onderstand van de Generale Staten, die tot nog toe hunne belangen niet dan zeer slappelijk hadden behartigd, zoo als hun en uit de geringe uitwerkselen en uit het mondeling verslag van Mr. Floris Thin was gebleken. (3) Zij schijnen

(1) Hieromtrent vind ik aangehaald: Resol. Holl. 31 December 1576. blz. 214. doch heb dezelve niet kunnen inzien. Uit Bondam, I. 297. blijkt, dat er vooral op den 28sten sterk is geschoten.

(2) Onder de burgers was eene sterke partij voor Oranje en de hervorming. Vergel. beneden. Omtrent het krijgsvolk vreesde men nog altijd, dat het, bij langer uitstel van betaling, den Kapitein van Vredenburg zou toevallen. Bondam, I. 290.

(3) Brief der Staten v. Utrecht aan hunne gecommitteerden te Brussel, 27 Dec. Bondam, I. 290, 291. Rek. van L. v. d. H. » Aan Mr. Floris Thin, voor zijne reis naar Holland, Zeeland » en Brussel. . . f 304-6. Idem naar Delft . . f 36-13-6."

evenwel zich weinig vrucht hiervan beloofd te hebben. Inmers nog voor het einde des jaars of in het begin van het volgende zonden zij den Deken van S. Jan, Adriaen van Suylen met Louff van der Haer tot den Prins van Oranje, om » Zyne Ex^tie zeer hoochlyck te bedancken van » de groote faveur ende assistentie, in 't toeschicken van » geschut, poeder ende scherp hun bewezen," maar vooral om hem te » remonstreren die groote peryclen, zwaericheyden, » vuytersten noot ende extremiteyt" waarin zij zich, zoo wegens het onbetaalde krijgsvolk, als voornamelijk wegens Vredenburg, bevonden. Er was nog zeer geringe waarschijnlijkheid, dat het spoedig zou kunnen veroverd worden; het krijgsvolk toch, dat in vele jaren geene betaling had ontvangen, was in de schoone beloften, hun door eenige gedeputeerden van de Staten Generaal gedaan, gedeeltelijk op nieuw te leur gesteld. Men vreesde dus, dat het niet alleen tot stormen onwillig zoude zijn, maar ook van de stad en steden van Utrecht volle betaling zou vorderen, of anders dezelve plunderen en verwoesten. Daar dus de Staten Generaal hen genoegzaam vergaten, baden zij » oitmoedelycken, dat Zyne » Ex^tie hun mitter somme van eens hondert duysent gulden » wilde by staen," zonder welke hulp zij de poging om het kasteel te bemagtigen zouden moeten opgeven, waardoor alle tot hiertoe gedane moeite en kosten vergeefsch zoude zijn. Zij waren bereid voor deze penningen obligatie te geven, om dezelve door de Generale Staten te doen rembourseren, of bij gebreke van dien zelve bij termijnen te betalen. (1) Het is mij

---

(1) Bondam, I. 326—329. Dit was niet de eenige maal, dat men van dien kant geld zocht te bekomen. Rek. v. L. v d H. » Aan » Mr. Willem Pijl, Kanonik van S. Jan, voor zijne reis naar den » Prins van Oranje met Mr. Paulus Buijs, Advt. van de Staten » van Holland, om eenige penningen te bekomen tot behoef van de » Staten van Utrecht . . . ƒ 168-18." Of deze zending voor of na de in den tekst vermelde heeft plaats gehad, laat zich niet bepalen, daar de rekening van L. v. d. H. omtrent de datums der uit-

niet gebleken, dat dit aanzoek het gewenschte gevolg heeft gehad; ook acht ik het zeer onwaarschijnlijk, dat Oranje eene in dien tijd zoo aanmerkelijke som tegen zoo geringe zekerheid aan die van Utrecht zou hebben kunnen verstrekken. (1)

Men deed inmiddels al het mogelijke, om de krijgslieden bij hunne goede gezindheid te houden. Onder anderen beval de Raad, aan de 20 rotten, die dagelijks binnen de stad kwamen en onder Vredenburg de wacht hielden, ter vergelding van deze dienst » dagelyx wat bier, broot ende keese wt te reyc» ken." (2) Ter dekking van deze en vele andere buitengewone uitgaven, werd den 4den Januarij » op behagen van myne » Heeren van de vyff Godshuysen ende van den Hove Pro» vinciael van Utrecht" besloten tot de heffing van anderhalve gulden van elke haardstede, waarvan niemand vrij zoude zijn, geestelijk noch wereldlijk, edel noch onedel, dan alleen de Godskameren (3), Gasthuizen en biddende Orden. Huurders en bruikers moesten dit geld verschieten en het aan de huur afkorten. Deze » wtsettinghe" werd gedaan bij wijze van leening, en moest terug betaald worden van de imposten en onderpanden, die de Staten van Utrecht zouden instellen. De huizen, die onder Vredenburg stonden en last leden, moesten » by discretie getracteerd worden." (4)

---

gave niet altijd zekerheid geeft. Dikwijls toch staan onder denzelfden datum verscheidene posten opgeteekend, die kennelijk tot verschillende tijden behooren.

(1) Dat men evenwel uit Holland en Zeeland niet alleen met geschut en kruid, maar ook *anderzins*, geholpen is, blijkt uit Bondam, II. 252.

(2) Raads dagel. boek 3 Jan. 1577, waarbij Louff Anthonissen van Everdingen, Raad, hiertoe wordt gecommitteerd.

(3) Thans meer onder den naam van *vrije woningen* bekend. Zie Buchel, Descr. p. 30.

(4) Raads dagel. boek 4 Jan. 1577.

(*Het slot volgt.*)

Iets over de hoeveelheid van den, in het laatst der vorige eeuw, gebruikt zijnde Sterkendrank, *in de Provincie* Utrecht; *tegen dien van* Wijn *en* Bier.

Naar de verzekering van Schiedamsche Branders, is het in ons Koningrijk de Provincie Utrecht, alwaar in verhouding de allermeeste drank wordt gesleten. Reeds vóór ruim 40 jaren stelde men, dat het gebruik van jenever jaarlijks ruim 4000 oxhoofden, of 24000 ankers beliep, welk getal oxhoofden toen, sedert 1750, reeds met de helft vermeerderd was. In 1750 vertoonden de registers der admodiatie, dat de impost niet meer dan *f* 150,000 konde opbrengen; terwijl in 1794 dezelve reeds op *f* 226,500 geschat werd. En het zoude voorzeker een naauwkeurig onderzoek waard zijn, te weten hoeveel de consumtie thans bedraagt. Het toenemen van de bevolking in dit gewest in proportionele vermeerdering gebragt, gelooven wij het evenwel niet te vergrooten, wanneer wij het daarvoor houden, dat het gebruik sedert dien tijd nog verdubbeld is.

In de stad Utrecht is, uit de lijsten, door de Commissarissen ten kantore der middelen op de wijnen enz. naauwkeurig opgemaakt, gebleken; dat van de jaren 1790 tot 1798 ingesloten, nagenoeg jaarlijks 220,000 tot 250,000 kannen wijn is gebruikt. De consumtie in die 9 jaren door een genomen, had eene algemeene som van 2,175,681 1/4 kannen, waarvan het cijffer voor het negende gedeelte op 241,742 kannen

uitkomt, hetgeen omtrent gelijk staat aan 11,000 ankers.

Deze hoeveelheid komt vrij juist met de vroegere overeen. Een oud-regent, liefhebber van statistieke aanteekeningen, had de consumtie gedurende de jaren 1753 tot en met 1789, dus over een tijdvak van 35 jaren, opgeschreven, en vond in doorsnede ook ongeveer 11,000 ankers per jaar. Intusschen maakte hij deze bemerking: dat dezelve van 1753 tot 1769, jaarlijks wel duizend ankers meer, doch van 1770 tot 1782 merkelijk minder bedroeg. Van 1783 tot 1787, was echter het debiet weder iets geklommen; zoodat over de genoemde reeks van jaren de consumtie van wijn moet aangemerkt worden meer af, dan toegenomen te zijn. Voor de opgegevene rijzing en daling in het gebruik zijn waarschijnlijk de oorzaken wel eenigzins te vinden in de gesteldheid der tijden; doch de afneming moet voornamelijk worden toegeschreven aan de inmiddels zoo vermeerderde consumtie van sterke dranken, waarvan wij reeds melding gemaakt hebben.

Om nu uit de opgenoemde vergelijking van den wijn, die er gedurende 44 jaren in onze stad gebruikt is, de hoeveelheid per hoofd optemaken, behooren wij het getal inwoners zoo als dit toen ongeveer bedroeg, te stellen op: 33.000
Hiervan moet 1/3 af voor de kinderen; is . 11,000
Het blijkt dus dat de overige 22,000
inwoners, deze 11,000 ankers per jaar hebben gebruikt.

In de geheele Provincie, waarvan de bevolking omstreeks dien tijd doorgaans op 93,000 zielen berekend wordt, kan men aannemen dat jaarlijks 22,000 ankers geconsumeerd zijn geworden; daar behalve de vier

kleinere steden (*), de bevolking derzelve voor bijna iets meer dan het halve gedeelte uit bewoners van het platte land bestaan heeft.

Omtrent de consumtie van bier in deze stad en de vrijheid derzelve, is ons uit de lijsten van het voormalige bier-kantoor gebleken, dat er gedurende dezelfde 9 jaren die wij voor den eersten maatstaf der berekening met den wijn aangenomen hebben 111,866$^{11}/_{32}$ tonnen gesleten of gebruikt zijn. Deze tonnen zijn ieder van 4 ankers, en aldus 447,465$^{3}/_{8}$ ankers. Dit over de negen jaren geslagen, maakt 49,718$^{3}/_{8}$ ankers in het jaar.

De hoogste van de jaarlijksche consumtien zijn in 1794, bedragende 55,000; en in 1795, zelfs 57,000 kinnetjes, kwarttonnen of ankers. De reden van dit hooge cijffer in deze beide jaren, is niet moeijlijk te bepalen. De bejaarden onder het tegenwoordige geslacht herinneren zich, en de nog jeugdigere vernamen het dikwijls door hen, bij gelegenheden dat de gevolgen dier gebeurtenissen voor den geest kwamen, het zoo groot aantal krijgsvolk, hetwelk in die jaren alhier aanwezig was. Eenige jaren te voren, namelijk in 1790 en 1792 beliep de consumtie intusschen ook reeds 52,000; doch in 1796, was zij weder tot op 42,000 ankers gedaald. In 1797 bespeuren wij op nieuw eene vermeerdering, en vinden het getal tot boven de

(*) Op het laatst der vorige eeuw schatte men het getal inwoners van *Amersfoort*, *Rhenen*, *Wijk bij Duurstede* en *Montfoort* op niet meer dan 12,300. Thans heeft *Amersfoort* alléén reeds ruim dit getal. De andere drie opgenoemden kan men gerust op bijna 7000 aannemen, en de vijfde stad *IJsselstein* (in dien tijd niet onder de Provincie behoorende) telt bovendien nog 3000.

44,000 ankers geklommen; ja, in 1798 op omtrent 46,000. De daling tot onder de 50.000 kunnen wij echter eenigzins opmaken uit de in die jaren zoo aanmerkelijke stijging van den prijs, veroorzaakt door de schaarste en duurte van het graan.

Ook met betrekking tot het bier, hebben wij het debiet in vroegere jaren kunnen opsporen. Dezelfde regeringspersoon die het gebruik van den wijn gedurende 35 jaren had opgeteekend, bezat mede eene opgave ten aanzien van het bier, dat gedurende de jaren 1750 tot 1787, dat is van 38 jaren is geconsumeerd. Uit de onderlinge vergelijking der getallen, blijkt niet alleen, dat, in dit tijdverloop, de consumtie van het bier vrij regelmatig en trapsgewijze is afgenomen, maar ook dat de vermindering in deze 38 jaren tijds, tot iets boven de helft (bijna van 7 tot 4) is gedaald. Wanneer men bijvoorbeeld de consumtie van 1787 op 50,000 ankers stelt, dan zal men vinden, dat dezelve, naar deze evenredigheid, in 1750 nagenoeg 87,000 ankers bedragen heeft; hetgeen met het voor dat jaar opgegeven getal van ankers zeer wel overeenkomt. Het gebruik van bier is alzoo in de laatste helft der verloopene eeuw, bijna tot op de helft verminderd.

Op hetzelfde voetspoor voortgaande als hetgeen wij bij den wijn ten grondslag onzer berekening hebben gelegd; doch eenen anderen maatstaf aannemende, — terwijl het eene bekende zaak is, dat het drinken en het steeds voor handen zijn van bier, bij de Stichtsche landlieden hoe algemeen het vroeger ook was, reeds sterk verminderde; — schatten wij, dat de gezamelijke 45,000 stedelingen, 33,000 in Utrecht, en de anderen

op het reeds gemelde getal van 12,000 gesteld, die in de eigen verhouding 18,000 ankers gebruiken, van deze Provincie te zamen jaarlijks 68,000 ankers noodig hadden. Het overig gedeelte van de bewoners van het platte land integendeel, in evenredigheid op dezelfde consumtie begroot wordende, kan men niet meer dan op de helft van die der steden, en niet hooger dan 36,000 ankers rekenen. Het geheel van de jaarlijksche consumtie in de geheele Provincie bedroeg alzoo 104,000 ankers. Wanneer men hierbij slechts een vierde voor de kinderen aftrekt, dan zoude dooreen genomen $1^1/_2$ anker bier per hoofd jaarlijks gedronken zijn.

Uit het resultaat van dit onderzoek over het gebruik van sterken drank, wijn en bier, gelijk het in dien tijd was, blijkt derhalve, dat er in de Provincie Utrecht de navolgende verhouding bestond.

3 Ankers sterken drank, tegen $2^3/_4$ ankers wijn, en tegen 13 ankers bier. P. W. L.

PAARDENMARKT,

Voor de Paardenmarkt van den 28^{en} Mei 1838 zijn ingevoerd :

Kantoor	Catharijnepoort.	183	Paarden.
»	Tolsteegpoort.	114	»
»	Gewezen Waardpoort. . .	9	»
»	Wittevrouwepoort.	55	»
»	Ridderschapsvaart.	135	»
»	Rodebrug.	21	»
»	Vaartsche Rijn.	51	»
	Totaal.	568	Paarden.

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand MEI 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgens te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 ur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u	3ur.	9ur.		
1	758	757	759	760	9	15	12	10	Z.Z.O.	Bewolkt.
2	763,5	764	764	763	16,5	19	21	16,5	W.Z.W.	idem.
3	763,5	764	766	768	17	20	17	13	N. W.	Weinig bewolkt.
4	768	764	763	763	14,5	19	21,5	14	O.	Bewolkt.
5	764	765	765	767	20,5	21	20	13,5	idem.	idem.
6	770	769	769	769	11	14,5	15	11,5	N. O.	Helder.
7	771	771	771	771	18,5	21,5	23	19	Z. O.	Bewolkt.
8	773	772	771	770	20	22	23	19	idem.	Helder.
9	769	768	768	768	16,5	19,5	19	11	O.	idem
10	775	775,5	775	775	8,5	9,5	10	4,5	idem.	Bewolkt.
11	775	773	772	772	9	10,5	11	5,5	N.	Betrokken.
12	768	768	765,5	763	8,5	9,5	10	9	O.	Bewolkt.
13	754	754	754	754	14	14,5	15,5	10	N. O.	idem.
14	754,5	754	755	756	11	12	9	13	N.N.W.	idem.
15	757	757	757	758	8	11	11	9	O.	idem.
16	759	760	761	761,5	8	9,5	13	5	N O.	idem.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 'SMIDD. te 12 UR	WEERSGESTELDH. 'SMIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	760	760	760	759	11 5	13	11 5	13	z. o.	Bewolkt.
18	757	757	759	760	13 5	7	7	6	idem.	Regenachtig.
19	764	764	764	763	10	13	13 5	10 5	o.	Bewolkt.
20	760	758	756 5	755	13 5	16	18	14	z. z.o.	Helder.
21	755	756	756	757	15 5	18	17	11	N. W.	Bewolkt.
22	757 5	757	756	757	17	19 5	19 5	15 5	z. o.	idem.
23	757	759	759	759	14 5	15	14 5	14	N. W.	idem.
24	763	764	763 5	764	14 5	18	18	10	z.z.o.	idem.
25	764	763 5	763	764	13 5	13 5	15 5	13	z. o	idem.
26	766	767	767	767	9	9 5	10 5	9 5	o.	Betrokken.
27	764	762 5	761	760	13	18	20	14	z. o.	Weinig bewolkt.
28	757 5	755	755	756	20	23 5	22	15 5	o.	Bewolkt.
29	756	757	758	759	18	19 5	19	14	W.N.W	idem.
30	760	760	760	760	16	19	17	14	N. W.	idem.
31	762 5	762	763	764	16 5	13 5	19	13	N.N.O.	idem.
									GEMIDDELDE WAARNEMING. Van den 1st. tot den 10e.	
1	767	767	766	767	15	18	18 5	13		
2	761	760 5	760 5	760 5	10 5	11 5	12	9 5	— — 10en. — — 20e.	
3	760 5	760 5	760 5	761	17	19 5	19	14 5	— — 20st. — — 31st.	
	762 5	762	762	762 5	14 5	16	16 5	12		

1 Buijig.

22 's namiddags regen.

24 's namiddags regen.

Algemeen gemiddeld, Barometer 762, Thermometer 14 5.

Mei 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	GEBORENEN.							HUWELIJKEN.	ECHTSCHEIDINGEN.	OVERLEDENEN.	
	Getal.		waaronder: Onechte.		Tweel.	Doodgeb.					
	M.	V.	M.	V.		M	V			M.	V.
UTRECHT.	45	69	4	1	1	4	4	98	»	50	58
AMERSFOORT.	20	17	1	2	»	»	1	12	»	16	13
RHENEN.	6	1	»	»	»	»	1	2	»	1	5
WIJK BIJ DUURSTEDE.	1	2	»	»	»	»	1	4	»	4	2
MONTFOORT.	3	3	»	»	1	»	1	2	»	2	2
IJSSELSTEIN.	6	»	1	»	»	»	»	7	»	4	6

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

onder Nulpeil.

1 Mei 1838. . . . . 4 el 16 dm.

15 —— —— . . . . . 4 — 25 —

31 —— —— . . . . . 4 — 00 —

PROEVE

EENER GESCHIEDENIS

VAN HET

KASTEEL VREDENBURG.

(Voortzetting en slot van blz. 176.)

De nog steeds drukkende behoefte aan ammunitie deed de Staten op nieuw eene poging aanwenden, om de Hollanders tot meerdere hulp te bewegen. Den 29sten December zonden zij Willem Pijl, Kanonik van S. Jan, tot D. Sonoy, Gouverneur, alsmede tot de Staten van Noord-Holland, » hunne » besundere goede vrunden, welke zy int zeecker onderricht » waren, dat van geschut, cruyt ende scerp dair toe dienende » zeer wel versien waren;" zij verzochten hen dringend, dezen hunnen afgezant behulpzaam te willen zijn in het koopen van 200 of 300 tonnen buskruid, of, zoo de kooplieden het niet op rekening wilden leveren, het hun, daar zij » in der » waerheyt rechtevoirt gansch van gelde gebloot" waren, van wege de Staten van Noord-Holland, bij wijze van leening, bij te zetten. Op dit verzoek ontving men niet meer dan dertig tonnen, wegende te zamen 6941 ponden, welke de Staten beloofden voor Paschen eerstkomende terug te zullen geven, of te betalen tegen *f* 40-» de honderd pond, bedragende in alles de som van *f* 2776-8, waartoe zij zich op de sterkst mogelijke wijze, met renuntiatie aan alle beneficien van regten en privilegien verbonden. (1) Beteren uitslag had de zending

(1) Bondam, I. 294—296, 323—326. Volgens Bosch, Gedenkb. blz. 161. schreef Oranje den 5den Januarij uit Middelburg aan Sonoy, dat hij Utrecht met raad en daad moest bijstaan.

van den Apothekar Dirck van Sypesteyn, die vroeger te ter Goude had gewoond, en reeds meermalen in onderhandelingen met Holland gebruikt was. (1) De Heer van Swieten, Gouverneur van ter Goude, met wien hij wel bekend was, ondersteunde zijn verzoek bij de Staten van Holland, die nu geene zwarigheid meer maakten, om hun geschut zonder hun krijgsvolk over te zenden. Er werden te Rotterdam eenige stukken scheep gedaan, en door van Sypesteyn in goede orde binnen Utrecht gebragt. Ook elders betoonde men zich bereid, om de stad tegen de Spanjaarden te helpen. Schoonhoven zond vier halve kartouwen met buskruid en ammunitie, Vianen een' mortier, Nijmegen een stuk, genoemd de groote Griet, Amsterdam twee stukken; uit Haarlem en van het huis te Hart werd insgelijks geschut en ammunitie ontvangen, terwijl men ook uit Braband buskruid zocht te bekomen. Het was er evenwel ver af, dat men alles slechts op de hulp van anderen liet berusten. Reeds in November had men getracht uit eigene middelen in het bestaande gebrek te voorzien (2), en zekeren geschutgieter, Thomas Both, op staats-kosten, in het werk gesteld. Nog voor het einde dier maand had deze ijverige kunstenaar eene kartouw, eene heele en twee halve slangen, twee falconetten en een aantal kogels afgeleverd. Thans zette hij zijnen arbeid onafgebroken voort, waarbij hij 90 gezellen in vast werk had, voor welker arbeidsloon hem eerst *f* 280-» en vervolgens tot *f* 329-» in de week werd betaald. (3) Voorts viel het besluit, om, bij de meerdere moeijelijkheid

(1) Bor, B. IX. f. 158. a. 156 (drukfout voor 159) en 160. Hij woonde op den hoek van de Stadhuis-plaats.

(2) Zie boven blz. 140.

(3) Bij Bosch, Gedenkb. blz. 135. leest men, dat Karel V. te Utrecht eene geschutgieterij heeft gesticht. Welligt was Th. Both in dezelve werkzaam. Uit de rekening van L. v. d. H. blijkt, van hoe veel dienst hij geweest is, in het gieten zoowel als het van elders afhalen van geschut en scherp; tevens ziet men er uit, hoe hoog de kosten van een en ander liepen.

Onder 22 Nov. » Aan Thomas Both, busgieter, voor eene

der belegering, door de invallende vorst veroorzaakt, met toestemming van het Hof nog 200 schansgravers ten koste van 't gemeene land aan te nemen. (1) De noodige hulpmiddelen waren

» kartouw, twee halve slangen, eene slang, wegende te zamen » 17313 ℔, waarvan hem komt voor fatsoen en arbeid, 4 guldens » per 100 pond, te zamen . . . . . *f* 692–11.

» Idem voor twee falconetten, wegende te zamen 1225 ℔ waarvan hem » komt 22 pond 10 sch. p. 100 ℔ waaronder het koper en arbeids» loon . . . . . *f* 280–12–6.

» Idem voor ijzeren kogels . . . . . *f* 218–9.

» Idem voor werkloon aan zijne busgieters . . . *f* 433–10.''

Onder 5 Jan. 1577. » Idem voor gagie van 90 busgieters, acht » dagen . . . . . *f* 280–».

» Idem . . . . . *f* 329–».

» Idem voor het halen van Schoonhoven van 4 halve kartouwen, » buskruid en andere ammunitie, gebragt tot Utrecht . *f* 108–3.

» Aan den smid te Schoonhoven voor het repareren der raderen » aan de voorschr. kanonnen . . . . . *f* 34–13–3.''

Onder 11 Jan. 1577. » Aan Thomas Both, voor het halen » van 't geschut van 't huis te Hart . . . . . *f* 42–10.

» Idem voor arbeidsloon, 90 man, 8 dagen . . . *f* 329–10.

» Aan Mr. Gijsbert Thin, die in de plaats van zijnen broe» der door de gedeputeerde Staten van Utrecht gecommitteerd is om » naar Braband te gaan om kruid te halen . . . . . *f* 60–».

» Th. Both, 16 dagen arbeidsloon . . . . . *f* 658–».

» L. v. d. H., voor het halen van een' Mortier uit Vianen. *f* 21–12–6.

» Hendrik Both, voor het halen van munitie en scherp van » Schoonhoven . . . . . *f* 43–10.

» Idem voor het halen van ammunitie en geschut van Haarlem *f* 37–10.

» Aan Th. Both, loon voor zijne busgieters, 16 dag. *f* 658–».

» Aan den Nijmeegschen schipper voor het brengen van een stuk » geschut, genoemd de groote Griet . . . . . *f* 27–».''

Onder 7 Maart. » Aan den Baljuw van Schoonhoven voor 656 » kogels, het stuk tot 1½ stuiver . . . . . *f* 49–4.

» Voor 2 stukken geschut van Amsterdam gebragt . . *f* 5–».''

(1) Raads dagel. boek 7 Jan. 1577. Stads-Kameraars Rek. 1576—1577. » De zakkendragers van het boven- en beneden-einde zes » vaten bier, omdat zij in het beleg van het kasteel gebijt en het » ijs opgebroken hebben voor de hekken dezer stad.'' Vergel. de

alzoo voorhanden, en het werk werd met zooveel ijver en volharding voortgezet, dat eindelijk alle straten voldoende verschanst waren, en de Spanjaarden, van alle kanten besloten en belegerd, geene uitvallen meer durfden wagen. Des te heviger beschoten zij dagelijks de omliggende gebouwen, torens en kerken, waardoor groote schade werd aangerigt en onderscheidene burgers het leven verloren. (1) De onzen bleven hun

ordonnantie hieromtrent van 2 Jan. 1576. in v. d. Water, Utr. Plac. b. III. p. 606. Art. 8. De winter schijnt vrij streng geweest te zijn, blijkens de groote hoeveelheid turf, zoo door de stad als door de Staten betaald. Op de Stads-Kameraars rekening vindt men van 1 Oct. 1576 tot ult. Sept. 1577. niet minder dan 15,548 zakken; die van twee jaren vroeger geeft ruim 3000 zakken minder op. De prijs der turf was 2 schellingen (d. i. stuivers) 7 penningen de zak.

(1) Bondam, I. 290, 294. II. 341. waar de Staten spreken » van de groote excessive schaden, diewelcke die Spaengaerden an » de Godtshuysen, Cloosteren, Weeshuysen ende andere particu» liere huysen gedaen hebben." M. ab Isselt, Hist. sui temporis p. 506. » Daar d'Avila gedurende eenige dagen niet ophield » met grof geschut te schieten, zijn er vele burgers gesneuveld en » vele schoone huizen vernield. Hij heeft den eenen toren van de » fraaije kerk van S. Maria, en een deel van dien van S. Jacob ter » neder geschoten, wijl men van dezelve den Spanjaarden veel » nadeel toebragt." Op den toren van de Jacobi kerk is nog het volgende opschrift aan de zuidzijde zigtbaar: » Ano 1576 hebbe » mijn die Spaengers van Vreborch leet gedae Godt versacht dat ick » bleef staen." (Buchel, Descr p. 16. heeft dit eenigzins anders.) Ook zijn daar en aan de westzijde verscheidene kogels ter gedachtenis ingemetseld. Verg. Buchel, Descr. p. 16 en 72, waar men leest, dat de huizen van Compostel, Couwenhoven en vele anderen merkelijk hadden geleden. Het toenmalige Weeshuis was geheel reddeloos en onbruikbaar geworden; zie Buchel l. l. p. 81, 91. verg. hierboven 153. (2). Ook de toren van de Buurkerk had veel schade, waarvan de ingemetselde kogels genoegzaam getuigen. Zelfs de Pieterskerk liep niet geheel vrij; nog ziet men er den kogel, die in 1581 als een gedenkteeken voor de nakomelingschap is opgehangen. Zie Buchel, Descr. p. 78. — Rek. v. L. v. d. H. onder 21 December: » Aan Goes-

het antwoord niet schuldig, maar bedienden zich met goed gevolg van de uit Holland ontvangene ammunitie, (1) waardoor zij, naar het schijnt, den vijand aanmerkelijk benadeelden. Onder anderen werd, op den 12den Januarij, eene der bruggen van het kasteel bijna reddeloos geschoten. (2)

Inmiddels was de Graaf van Bossu (3) door de Generale Staten naar Holland afgevaardigd, om eenige steden aldaar tot de algemeene Unie over te halen. Doch eerst moest hij zich naar Utrecht begeven, en de ingezetenen met raad en daad bijstaan om Vredenburg te bemagtigen. Zijne komst was alhier zeer aangenaam, vooral wijl hij uit Vlaanderen eenen grooten voorraad van laken medebragt, om de soldaten van zijn Regiment, die bij de stad en in de omstreken lagen, te betalen en tot vertrekken te bewegen. (4) Den 10den Januarij was hij met hen overeengekomen hun twee

---

» sen van de Voirt, Secretaris der stad, voor door hem ver-
» schoten geld aan de personen, welke ijzeren kogels geleverd heb-
» ben, die van Vredenburg in de stad geschoten zijn *f* 32-10-9."
Onder 11 Jan. » Burgemr. Frans Both, voor betaling, die
» hij gedaan heeft, om de kogels, die van het kasteel Vredenburg
» geschoten werden, te doen verzamelen . . . *f* 25-». Id. voor
» Id. . . . *f* 13-»." Waarschijnlijk werden deze kogels niet alleen als zeldzaamheden opgekocht, maar voornamelijk om ze weder tegen den vijand te gebruiken.

(1) Bor, B. X. f. 216. a. zegt, dat er 14 stukken tegen het kasteel geplant waren. Dit schijnt van het zware geschut verstaan te moeten worden, daar de burgers, blijkens het in den tekst gemelde, thans veel meer dan 14 kanonnen ten gebruike hadden.

(2) » Die achterbrugge van Vredenburch." Aanteeken. van Ant. v. Santen. » De brugghe, daer men achter mede in ende uyt
» het Casteel schoot." Bor, t. a. p. Denkelijk wordt de brug over den Stads-singel bedoeld, die in het Haagsche HS. de buitenbrug heet, en die men reeds vroeger getracht had in brand te steken, om den belegerden allen toevoer en gemeenschap, ook buiten de stad, af te snijden. Boven blz. 172.

(3) Vergel. boven blz. 147. (4)

(4) Vergel. Bondam, I. 281, 282.

maanden soldij, eene in geld en eene in laken, zonder eenige korting af te doen; voorts zou elk vaandel maandelijks *f* 2000 tot leening ontvangen, en aan de Hoplieden zekerheid worden gegeven, dat de bij de afrekening nog overige schuld in drie halfjarige termijnen zou worden afgedaan. Hoe weinig staat het krijgsvolk op losse beloften maakte, blijkt uit de bijgevoegde voorwaarde, dat zij niet konden verpligt worden over de rivieren te trekken, voor dat de afrekening geschied en de bedoelde zekerheid gegeven was. (1) De gemaakte schikking had gunstigen invloed op de voortzetting van het beleg, » waerinne die borgheren seer vierig waren, ende die soldaten, » die nu gelt ghebeurt hadden, waren oock seer willich, » wilden met die borgheren leven ende sterven." (2)

De Graaf van Bossu kwam juist ter regter tijd om den Heer van Hierges te vervangen. Deze toch had van de Generale Staten, uit Namen den 2den Januarij, kennis gekregen, dat Don Juan » zich met hen begeerde te voegen" en de Spanjaarden te doen vertrekken; dat Z. H. hem tot bevelhebber van zijne Garde had gekozen, en dat zij hierin hunne toestemming hadden gegeven, (3) waarom zij hem verzochten zoodra mogelijk tot hen te komen. Hierges had den 9den geantwoord, dat hij zich reeds den volgenden dag van hier naar Brussel dacht te begeven, terwijl Bossu gedurende zijne afwezendheid op alles orde zou stellen, waartoe hij hem het bevel over al het krijgsvolk, ook in Gelderland en Overijssel, in handen gaf. Overigens behoefde men zich niet te verwon-

(1) Bor, B. X. f. 216. Bondam, II. 119, 120. waaruit blijkt, dat ook deze beloften niet volkomen zijn vervuld.

(2) Bor, B. X. f. 217. a. Omtrent dezen tijd schijnt Gelderland weder eenige hulp of deelneming te hebben betoond. Rek. v. L. v. d. H. » Voor wijn ter onthaling van de Geldersche gede» puteerden door onze commissarissen bij Dirck in den Wildeman » op den 11den Jan. 1577. . . . *f* 17-12."

(3) Zij hadden dit niet dan met moeite toegestemd, wijl men oordeelde dat D. Juan » metten Heere Hierges grootlyc meinde » syn profyt te doen." Bondam, II. 36, 37, 45—47.

deren, dat de inneming van Vredenburg nog zoo weinig gevorderd was. als reden hiervan bragt hij bij, eensdeels dat hem kennis was gegeven van den geslotenen wapenstilstand, (1) andersdeels dat zijn krijgsvolk nog niet betaald was, hoezeer hun zulks in naam der Generale Staten door van Grovenbroeck, van der Horst en Dr. Leoninus was beloofd. Zoo lang deze belofte niet vervuld was, durfde hij er niet aan denken om iets met hen te ondernemen; even min konde hij een gedeelte van hen naar elders verleggen. Daar nu Zijne Hoogheid voornemens was de Spanjaarden te doen vertrekken, sloeg hij voor dat de Staten Hem zouden schrijven, om met die van Utrecht een begin te maken, in welk geval de Graaf van Bossu hen van het noodige geleide zoude voorzien. (2) Waarschijnlijk oordeelde Hierges door dit schrijven aan zijne verpligtingen als Stadhouder genoegzaam voldaan te hebben; althans hij vertrok, zonder verder eenige orde op zijne zaken te stellen, waarover de gedeputeerden van Gelderland zich in eenen brief aan hunne afgevaardigden te Brussel grootelijks beklaagden; zelfs wist men niet, of hij zich naar de Staten dan wel naar D. Juan had begeven. (3)

Don Juan, die ter volvoering zijner oogmerken boven alles het vertrouwen der Nederlanders poogde te winnen, had reeds den 9den Januarij verklaard, aan de bezetting van Vredenburg geene hulp te zullen verleenen; (4) zelfs had hij, eenen dag later, aan de Generale Staten geschreven, dat hij, ten blijke van zijne zucht tot vrede en eendragt, d'Avila zou bevelen het kasteel te ontruimen, (5) en den 11den aan den Magistraat

(1) Hierges schijnt dus ten gevolge hiervan ook eenige dagen wapenstilstand met de bezetting van Vredenburg te hebben gehouden.

(2) Bondam, II. 19—22.

(3) Bondam, II. 75—79. Zijdelings wordt Hierges hier berispt, dat hij den handel met Vredenburg evenmin als andere hem opgedragene werkzaamheden met genoegzamen » ernst ende » diligentie" had doorgezet.

(4) Bondam, II. 26.

(5) Bondam, II. 49.

van Utrecht kennis gegeven, dat hij dit bevel werkelijk had uitgevaardigd, en aan Hierges de benoeming van eenen nieuwen bevelhebber opgedragen. (1) Hierges, die zich bij het ontvangen van dezen brief juist te Arnhem bevond, zond denzelven terstond herwaarts, benevens den last van D. Juan aan d'Avila, aan wien Bossu denzelven ter hand deed stellen. Maar deze antwoordde, dat hij de handteekening van D. Juan nog nimmer had gezien, en dus iemand uit de zijnen tot hem wilde zenden, om zich van hare echtheid te overtuigen, waartoe hij veertien dagen uitstel en staking van alle vijandelijkheden begeerde. Bossu, die thans als Stadhouder werd aangemerkt, (2) verklaarde dit niet goed te vinden, en de Raad besloot nog denzelfden dag, (21 Jan.) » aen» gesien den Cappiteyn niet obedieert omme het Casteel over » te gheven, dat men met hem ende het Casteel sal voortvaren » ende dselve tracteren als vyanden." (3) Men vreesde, dat in dien tusschentijd nieuwe zwarigheden zouden gemaakt worden, en vond het dus beter met inspanning van alle krachten de belegerden tot de overgave te dwingen. In dit voornemen werd men gesterkt, zoowel door een brief van de gedeputeerden van Gelderland, den 19den Januarij uit Arnhem aan Bossu geschreven, waarin zij hem aanmaanden om alle mogelijke vlijt en naarstigheid tot de verovering aan te wenden, (4) als vooral door de berigten der Utrechtsche Gecommitteerden, ten zelfden dage uit Brussel aan de Staten toegezonden. De Generale Staten hadden den 18den aan Hierges, of, bij zijne afwezendheid, aan Bossu geschreven, dat zoo d'Avila weigerde aan D. Juans bevel tot de overgave te gehoorzamen, alle middelen moesten aangewend worden om hem tot rede te brengen, opdat het kasteel eindelijk » van Spanjaarden werd » gereinigd." Het was thans geen stilstand van wapenen meer

(1) Den 12den gaf hij hiervan ook kennis aan de Generale Staten. Bondam, II. 57, 58.

(2) Bondam, II. 94. Vergel. aldaar noot (v) blz. 57, 58.

(3) Raads dagel. 21 Jan. 1577.

(4) Bondam, II. 92.

noch eenige andere reden, die hem hierin zou beletten; het bestand was aan D. Juan niet langer, dan tot den 6den dezer, toegestaan, en de door hem verzochte verlenging meermalen ganschelijk afgeslagen. Daar hun kennis was gegeven, dat de soldaten wegens wanbetaling tot stormen onwillig waren, beloofden zij zeer spoedig geld voor de troepen te zullen zenden. Eindelijk zouden de Staten gaarne zien, dat de bezetting met den bevelhebber krijgsgevangen werd gemaakt, » soo 't selfde » tot meerder heurder reputatie ende tot verlossinge van an» dere onse gevangen soude mogen te pas comen." (1) Geen wonder dat door een en ander de ijver der soldaten zoowel als der burgers ten sterkste ontvlamde, zoodat men uit de opgeworpene schansen en katten (2) het kasteel op nieuw » seer » furieuselyck" begon te beschieten. Doch ook de moed der belegerden scheen met het gevaar te rijzen; zelfs beproefden zij onder aanvoering van den Luitenant Pedro Nuñes d'Avila nog eenen nachtelijken uitval tegen eene der tranchëen binnen de stad; » dan sy werden so welkoom geheeten, datse » blyde waeren wederom op 't Casteel te komen." Welligt was deze uitval beraamd met sommige ingezetenen, die met de Spanjaarden in geheime verstandhouding stonden. Men schijnt ten minste voor eenigen verraderlijken aanslag beducht te zijn geweest. Reeds den 19den had den Raad den Schout gelast, zekeren Fredrick Wttenham met zijn gezin » te verseke-

(1) Bondam, II. 89—91, 93—95. I. 321, 322.

(2) » Aan den Busmeester Marcelis Boneker, voor zijne » diensten op de kat voor Vredenburg gedurende 25 dagen *f* 17-10" Rek. v. L. v. d. H. Verg. v. Gortgeen, Chron. biz. 69.

» Aan Loys de la Marck, Seigr. de Bosu, voor het » bedienen van het geschut, 16 dagen, à 2 pond per dag. *f* 32-».

» Aan Johan Ruwaert, voor id. id. à 25 st. per dag *f* 20-».

» Aan Herman Walrant, voor id. 20 dagen à 25 st. per dag *f* 25-».

» Aan denzelfden nog *f*-».9

» Aan de Pioniers, soldaten enz., voor het bedienen van het » geschut, beginnende met 15 Jan. 1577. . . . *f* 1402-19.

» Aan id. voor id. . . . *f* 719-17." Rek. van L. v. d. H.

» ren ende sequestreren," wijl hij bij de gemeente zeer verdacht was, » als favoriserende de Spaensche natie." (1) Ook werd men op het einde der maand uit Delft gewaarschuwd, dat vier Spanjaarden uit het kasteel van Antwerpen vermomd herwaarts gezonden waren, zonder dat men wist tot wat einde. (2) De burgers verlangden dan ook meer en meer, aan de langdurige onrust en vrees met kracht een einde te maken. Daags na den uitval vielen zij aan op den Voorburg van het kasteel, en staken de binnenbrug en het wachthuisje op dezelve in brand; doch de belegerden deden hen, door een wel gerigt vuur uit de spiegaten der bolwerken, met verlies van eenige manschappen terug trekken. Waarschijnlijk was het bij deze gelegenheid, dat de kruidtoren der Spanjaarden op den Voorburg werd in brand gestoken, welk stout bestaan Thomas Both op zich had genomen. (3)

Eindelijk was het den 6den Februarij zoo ver gekomen, dat men de grachten begon te dempen, (4) en zich tot bres schie-

(1) Raads dagel. boek 19. Jan. 1577.

(2) Raads dagel. boek 31. Jan. 1577.

(3) Deze kruidtoren op den Voorburg komt ook voor in het Haagsche HS. blz. 71. Vermoedelijk hadden de Spanjaarden reeds lang te voren het buskruid er uit weggenomen. Omtrent de bemagtiging vindt men het volgende in de Rek. van L. v. d. H. » Aan Thomas Both, omdat hij aangenomen heeft den kruid» toren in te nemen. . . . f 75–.

» Aan Jan van Voorn, voor het maken van vuurballen en » vuurpijlen, bij het beleg van Vredenburg gebruikt. . f 22–2." Aant. van A. van Santen: » Den 3den Februarij 1577 so hebben » de borgeren met die kinderen" (drie vendelen?) » den cruyd» toorn van Vreborgh ingenomen en aan brand gestoken, ook dat » portaal voor de burg" (brug?) » op Vreborgh."

(4) Rek. van L. v. d. H. onder 11 Jan. » Aan de aannemers » om de grachten van Vredenburg te vullen en de tranché die drie » roeden breed en twee voeten hoog boven het water gemaakt is f 150– ." Onder 7 Maart. » Voor twee masten in de gracht van Vredenburg » gebragt. . . . f 3–." » Voor geleverden wijn aan den Krijgsraad en gebragt in de gracht» ten voor Vredenburg . . . f 18–18."

ten gereed maakte. Het ongeduld der burgerij was niet langer te bedwingen. Eenige afgevaardigden van de Staten begaven zich tot Bossu, en verzochten hem ten ernstigste, om toch vlijtig het beschieten en bestormen van het kasteel voort te zetten. » De burgers waren over den tragen voortgang niet » tevreden, en boden aan, indien de soldaten van Z. G. on- » willig of niet te vertrouwen waren, zelve met eenige Walen, » die zij daartoe kiezen zouden, den storm te ondernemen, » mits de soldaten voor dien tijd uit de stad trokken, en zich » een of een half uur van dezelve verwijderden." De Graaf antwoordde, dat er eerst bres moest worden geschoten; terstond daarop zou hij door zijne Hoplieden en knechten, niet door Walen, storm doen loopen. De Hoplieden, die bij dit onderhoud tegenwoordig waren, zwoeren, dat zij met de burgers wilden leven en sterven. » Indien men slechts kruid en » scherp genoeg had om bres te schieten, dan was men zon- » der twijfel het kasteel binnen 5 of 6 dagen meester." De Staten zonden dus ten spoedigste Cifryt van Grovesteyns en Jan van Druenen naar het Noorderkwartier, om nogmaals te beproeven, of men van daar den noodigen voorraad kon verkrijgen; Adriaen van Suylen, Deken van S. Jan, voorzag hen van eene aanbeveling aan Sonoy, om hun in alles behulpzaam te zijn. De burgers evenwel wilden geen langer uitstel dulden. » Het kasteel," dus morde men, » is » nu reeds omtrent zeven weken belegerd geweest, zonder » dat er bijna iets is uitgerigt. De schoten, nu en dan er » tegen gelost, hebben het weinig beschadigd, terwijl de » Spanjaarden vele huizen, torens en kerken vernielen, en er » dagelijks vele burgeren sneuvelen. (1) Wat is toch wel de

---

» Aan Heer Johan Proeys voor het hoozen van het water uit » den burgwal van Vredenburg . . . ƒ 100–»."

Ook vindt men hier nog melding van 18 huiden, die aan den dam om 't water voor Vredenburg uit te hoozen en kwijt te worden gebezigd zijn.

(1) Rek. van L. v. d. H. » Aan de wed. Franchoys, welker » man doodgeschoten is . . . ƒ 10–3.

» reden, dat er zoo traaglijk wordt voortgegaan? Waarom wordt » er geen bres geschoten? Wij willen immers zelve den storm » wagen?" Deze en dergelijke redenen, hoewel bij verstandigen, die de sterkte van het kasteel en de geringe hulpmiddelen van het beleg behoorlijk wisten te schatten, weinig geacht, bragten echter de menigte meer en meer in beweging. Reeds des morgens van den 7den verzamelden zich de burgers in groot aantal, met hun zijdgeweer gewapend, op het S. Janskerkhof voor het verblijf van Bossu, begeerende hem te spreken. Daar de toeloop aanhoudend vermeerderde, begaf de Graaf zich tot hen naar buiten en vroeg wat zij verlangden. Eenstemmig was het antwoord, dat zij het kasteel bestormd

---

» Aan den veldscheerder, voor de genezing van eenige gekwetste » soldaten . . . ƒ 8-».

» Aan Direk de Leeuw, Schepen der stad Utrecht, voor de » gekwetsten in het beleg van Vredenburg, die in het gasthuis ver- » pleegd zijn . . . ƒ 100-».

» Aan Mr. Herman en Mr. Lambert, Chirurg. voor het cu- » reren van Lourens Cornelisz. . . . ƒ 31-».

» Aan twee chirurgijns voor het cureren van drie gekwetsten voor » Vredenburg . . . ƒ 12-10.

» Aan de heelmeesters voor het genezen van zeven gekwetsten ƒ 45-14.

» Aan den Apothekar voor middelen aan twee geketsten toege- » diend . . . ƒ 3-11.

» Aan de gekwetsten uitgereikt . . . ƒ 37-».

» Aan den Apothekar voor geneesmiddelen . . . ƒ 7-19.

» Aan den Chirurgijn voor een' gekwetste . . . ƒ 19-10."

Stads-Kamersaars rekening van 1576—1577. » Een' soldaat bij het » beleg blind geschoten, door de stad geschonken . . . ƒ 3-».

Dat de burgers veel van het geschut hebben geleden, maar evenwel gedurende het geheele beleg veel kloekmoedigheid aan den dag gelegd, getuigt Buchel, Descr. p. 73.

Den 25sten Januarij werd de Adelborst Gijsbert Jan van Haeften voor het kasteel met grof geschut doodelijk gewond. Hij was zoon van Jan van Haeften en Anna van den Bergh, geboren 20 Octob. 1549. Zie Genealogie van van Haeften in de verzameling van R. v. Heemskerk, onder den Uitgever berustende.

wilden hebben. Bossu verklaarde, dat hij, indien zij iemand tot hem zonden om hun verzoek met bescheidenheid voor te dragen, hun goed antwoord wilde geven; maar zoo lang zij zoo riepen en tierden, terwijl de een dit, de ander wat anders schreeuwde, kon hij hun niet te woord staan. Terwijl hij hierop naar binnen ging, kwam Mr. Pieter Ruysch, Advokaat van het Hof van Utrecht, daar toevallig voorbij. Van dezen verlangde men, dat hij uit naam der burgerij het woord zoude doen; en schoon hij zulks eerst weigerde, zag hij zich weldra door den onstuimigen aandrang der menigte genoodzaakt, zich naar haren wil te schikken. Na zich dus eerst, » met goede gratie seer beleefdelyck" bij den Graaf verontschuldigd te hebben, stelde hij hem de bezwaren, vorderingen en aanbiedingen der burgeren voor. Bossu antwoordde, » datter alle goet devoir gedaen was omme het Casteel te » bemachtighen, naer het ghereetschap dat hy daer te synder » comste hadde ghevonden;" hij zou verder niet nalaten alles te doen, wat tot de verovering vereischt werd; er kon nog geen bres worden geschoten uit gebrek aan kruid en scherp, maar er waren reeds maatregelen genomen om zich van hetzelve te voorzien. Wat het aanbod van stormen aanging, men moest hem gelooven, dat dit geen werk was voor burgeren. Zij wisten niet wat het in had, eene zoo geduchte sterkte, door zulke oude, ervarene, welgeoefende en kloekmoedige soldaten verdedigd, met storm aan te vallen. Hij stelde te veel prijs op de burgers, dan dat hij hen met vrouwen en kinderen zoo in ellende en verderf zou willen brengen; met soldaten was dit iets anders. Zij moesten hem slechts vertrouwen; als alles behoorlijk was voorbereid, zoude hij zorgen dat er gestormd werd.

De menigte liet zich door deze en dergelijke redenen evenmin als door de beleefde toespraak der burger-hoplieden en bevelhebbers ter neder zetten, zoodat het rumoer en de toeloop nog steeds vermeerderden. Eindelijk evenwel, toen er geen nader antwoord kwam, ging zij al morrende uit een; sommigen dreigden zelfs luide: » hadden zij nu » op zijn Duitsch gemuit met hun zijdgeweer, weldra

» zouden zij op zijn Spaansch muiten met hun halsge-
» weer." (1)

Deze onrustige stemming der gemeente bragt de Regering in geen geringe verlegenheid. Het beleg werd wel met nieuwe inspanning voortgezet, maar het was te vreezen, dat het gaande gemaakte ongeduld alles zoude bederven. Des te aangenamer was de verrassing, toen zich des avonds een tromslager op den wal van het kasteel vertoonde, en te kennen gaf dat de Kapitein met den Graaf van Bossu wenschte te spreken en te parlementeren. (2) Men had zich met eene zoo spoedige uitkomst niet durven vleijen, wijl de Spanjaarden, welken het evenmin aan moed als aan voorraad van mond- en krijgsbehoeften ontbrak, slechts weinig schade hadden geleden, zoodat zij niet meer dan vier of vijf dooden, en acht of tien gekwetsten hadden. (3) Maar d'Avila wist, dat zijne manschap door gestadig waken was afgemat; alle hoop op ontzet was verdwenen, en de poging, om de Duitschers tot de Spaansche zijde over te halen, volkomen mislukt. Hij begreep dus dat hij het kasteel op den duur toch niet konde behouden, en oordeelde te regt zijnen koning beter te dienen met deze dappere mannen voor hem te sparen, dan door eene langere verdediging roem te bejagen, en de gelegenheid om goede voorwaarden te bedingen voorbij te laten gaan. (4)

---

(1) Bor, B. X. f. 217, 218.

(2) Raads dagel. boek 7 Febr. 1577.

(3) Bor, t. a. p. Vergel. de Rek. van L. v. d. H. » Aan Hans
» van Hornin, soldaat, tot een teergeld van wege de gedepu-
» teerden der Staten, omdat hij drie Spanjaarden op Vredenburg
» doodgeschoten heeft, twee daalders, en van wege de stad *f* 3-8.
» Aan Dirck Dircksz. van Cuylenborch, voor het schie-
» ten van drie Spanjaarden op het kasteel, hetwelk hij bewezen
» heeft . . . *f* 3-8."

(4) Van Cortgeen, blz. 69. schrijft, dat het geschut op het kasteel weerloos was geschoten; Buchel, p. 72. getuigt, dat de burgers reeds drie bruggen hadden gereed gemaakt en aan de muren vast gehecht, waardoor de bestorming aanmerkelijk gemakkelijker werd gemaakt; in de: Histoire des troubles du Pays bas l'An

Bossu deelde den Raad het gedane aanzoek mede, en gaf tevens in overweging, of het beter was het kasteel bij verdrag over te nemen, dan te pogen het door storm te bemagtigen; en zoo men » omme voorder oncosten, bloetstortinge, incon- » venienten ende fortuyne te schouwen" liever de onderhandeling wilde beproeven, op welke voorwaarden men het tractaat begeerde te sluiten. Men vond den 8sten Februarij goed, het kasteel, indien het mogelijk was, bij verdrag over te nemen; de voorwaarden zouden door de gedeputeerden van de Geestelijkheid, het Hof Provinciaal, de Ridderschap, Schout en Burgemeesteren, en twee der Burger-hoplieden met advys van Zijne Genade van Bossu en Dr. Elbertus Leoninus, die eenige dagen te voren uit naam der Algemeene Staten hier was gekomen, worden beraamd en ter kennisse van den Kapitein gebragt. Ingevolge hiervan werd er in het S. Iliobs-Gasthuis tusschen den Graaf van Bossu en de gedeputeerden van de Stad en Staten ter eener, en die van Vredenburg ter andere zijde over de ontruiming gehandeld; (1) d'Avila beloofde den volgenden morgen op het hem voorgeslagene te zullen antwoorden. Den 9den des voormiddags vergaderden de gedeputeerden, waaronder ons Burgemeester Reynevelt wordt genoemd, ten huize van Bossu; aldaar kwamen ook twee krijgslieden van Vredenburg met vrij geleide, en bragten antwoord van d'Avila en zijne onderhoorigen. Zij waren tevreden het kasteel te verlaten, en er uit te trekken met hun halsge-

1582. 8°. (par Theophile D. L.) p. 335 leest men, dat de bezetting het kasteel over gaf wegens gebrek aan levensmiddelen. Daarentegen beweert J. B. de Tassis, de tumultibus Belg., in Hoynck van Papendrecht, Anal. Belg. II. 2. p. 241, dat Vredenburg aan Bossu is overgegeven, krachtens het bevel van D. Juan, en niet wijl er eenige andere noodzaak tot de overgave was. Volgens van Meteren, f. 124 d. had D. Juan bij herhaling d'Avila gelast, het kasteel over te geven; doch deze wilde dien last niet gehoorzamen, maar wel het aan den Graaf van Bossu, van wege den Koning, in handen stellen.

(1) Raads dagel. boek 8 en 9 Febr. 1577. Rek. van L. v. d. H. » Voor wijn die gebruikt is bij het parlementeren met den Kapitein » van Vredenburg . . . f 3–«."

weer en de hun toebehoorende goederen, (1) zonder trommelslag of vliegende vaandels. Het geschut, de ammunitie en andere goederen op het kasteel zouden zij bij inventaris overleveren, tot welks opmaking de Graaf eenige personen zou zenden. Het aanbod van gisteren, om hen naar Frankrijk (2) te geleiden, sloegen zij af, en begeerden dat men hun eenen anderen weg zoude voorstellen. Omtrent al deze punten was men het spoedig eens; maar Bossu » behield aan zich en begeerde geleverd » te hebben eenen Pagador met Redondo," (3) en beval

(1) Bor, B. X. f. 218. b. voegt er bij: » mits dat zij zullen be- » talen de schulden, die zij den burgeren in de stad schuldig zijn."

(2) De Raad van State en de Staten Generaal hadden in Januarij uitdrukkelijk gelast, dat de Spanjaarden, in geval van overgave, zich niet bij de anderen te Antwerpen, Lier, Maastricht of elders zouden mogen voegen, maar dat zij te scheep naar Frankrijk moesten gevoerd worden. Bondam, II. 95.

(3) De zin dezer woorden wordt opgehelderd door het artikel bij Bor, t. a p. » Dat een yeder op het Casteel synde, geen soldaet » wesende, met henluyden" (met de bezetting,) » sal moghen » vertrecken, behalven Francisco de Leon ende Gonzalo » de Redondo." — Uit eene gedeeltelijk onleesbare plaats in het Haagsche HS. blz. 53. meen ik te mogen opmaken, dat de genoemde Pagador en Redondo in dienst van den Heer van Hierges geweest en tot de Spanjaarden overgeloopen waren. Francisco de Leon was denkelijk een Pagador of betaalmeester, die zich aan het ontvreemden van penningen had schuldig gemaakt en daarom de vlugt naar het kasteel genomen. Zoo veel acht ik zeker, dat Bossu hem en Redondo wilde uitgeleverd hebben om hen wegens vroegere misdrijven te straffen. De uitlevering dezer personen is, mijns inziens, een sterk bewijs, dat de bezetting zich tot de overgave genoodzaakt vond, wijl zij anders hierin wel niet zou hebben toegestemd. En dat de begeerte van Bossu werkelijk is vervuld, blijkt uit Bor, B. X. f. 235. b. waar onder de gevangenen, die Parma op grond van het eeuwige Edikt wilde losgelaten hebben, ook genoemd wordt » Johan de la Rea Rodondo » met zijne huisvrouw en kinderen, die gevangen waren onder den » Graaf van Bossu bij de overgave van Vredenburg." De voornamen komen hier niet overeen, 't welk in de stukken van dien tijd wel meer het geval is. Rodondo en Redondo vind ik, ook in hetzelfde geschrift, afwisselend gespeld.

de afgezondenen hierop binnen twee uren antwoord te brengen. Omstreeks 2 ure keerden zij terug met de toestemming, zoo van den slotvoogd als van zijne manschap, mits men hen met twee compagnien soldaten over Arnhem en Nijmegen naar de Mokerheide deed geleiden. Hierin werd geene zwarigheid gemaakt, zoodat Bossu aanstonds de Hoplieden v. Kessel, v. Malssen en v. Frentz met twee secretarissen naar het kasteel zond om den Inventaris op te maken. Men zoude daaraan den ganschen nacht doorwerken, en de Spanjaarden moesten binnen 24 uren na deszelfs voltooijing vertrekken. Doch de Raad verlangde, dat, al was de inventaris morgen nog niet gereed, evenwel een van de burger-vaandelen op het kasteel zou mogen trekken, en dat de bezetting in de huizen van de Catharijne-poort of op andere plaatsen haar verblijf mogt houden. (1) Aan dit verzoek werd evenwel geen gehoor gegeven; niet voor den 11den Februarij (2) des namiddags omtrent twee of drie ure verlieten de Spanjaarden het kasteel. Zij trokken, 150 man sterk, met vrouwen, kinderen, wapenen en goederen achter af over de brug over den singel, die men daartoe eerst had moeten herstellen, naar het Carthuizer-klooster aan de Vecht, van waar zij na eenige dagen rust over Krimpen

(1) Raads dagel. boek 9 Febr. 1577.

(2) De dag der ontruiming wordt verschillend opgegeven. Buchel, Descr. p. 72, en volgens hem dit Tijdschrift II. 85 noemen, even als de boven aangehaalde Hist. des troubles, den 13den Febr.; v. Cortgeen, blz. 69, den 3den; v. Meteren, t. a. p. den 23sten; zoo ook Halma, Tooneel, blz. 231. Doch blz. 269 heeft hij den 11den Febr. Dat dit de ware datum is, blijkt niet alleen uit Bor en de aanteekeningen van A. van Santen, maar vooral uit de authentieke stukken op het Stads-archief, in den tekst gebruikt. Zij trokken uit," zegt A. van Santen, » met al » hunne wapenen en goederen, tot omtrent 150 in't getal, en 30 » vaandelen" (vrouwen?) » met kinderen, op wagens en ook te voet. » De Schout, die op Vredenburg trok, was Jr. Claas van Suij» len." Buchel schrijft, dat hun tot vervoer der bagagadje 27 wagens zijn gegeven.

naar Breda, en voorts naar Antwerpen zijn geleid. (1) Met hen vertrokken ook de Spaansche bevelhebbers der kasteelen van Vianen en Kuilenburg, (2) die nu insgelijks, zoo men zeide op bevel van D. Juan, werden verlaten. Zoodra Vredenburg door den vijand was ontruimd, werd het door 100 burgers met ontrold vaandel in bezit genomen; » de Schout, » Burgemeester Reynevelt, en Hopman Cornelis van » Kessel zijn als hoofden van dezelve gesteld, en is hun de » bewaring van 't zelve kasteel belast en bevolen bij Zijne » Genade" (den Graaf van Bossu) » tot dat bij den Raad » van State en de Generale Staten anders zal zijn geordon- » neerd. Laus Deo, qui nos eripuit de manu Leonis." (3)

De blijdschap wegens deze lang gewenschte verlossing was niet weinig verhoogd, toen men het kasteel niet door krijgsknechten, maar door burgers zag bezetten. Het had verbazend veel moeite gekost, de toestemming van Bossu hiertoe te verwerven, zoodat de onderhandelingen over dit punt hier wel eene opzettelijke mededeeling verdienen. De Graaf had den 9den Februarij aan de Staten van Utrecht en den Raad der stad (4) in overweging gegeven, hoe men, na de overneming van het kasteel, met hetzelve zou handelen; of men het zou

(1) Uit deze opgave van Bor blijkt, dat het plan voor hunnen togt nogmaals is veranderd. Dat zij naar Antwerpen tot de overige Spanjaarden zijn getrokken, getuigt ook van Meteren, f. 124. d. In de rekening van L. v. d. H. vindt men het volgende: » Aan » een' bode, omdat hij naar Rotterdam en Krimpen geweest is, » om te adverteren, dat de schepen, die de Spanjaarden weg » brengen zouden, aan de Vaart komen . . . *f* 3– .

» Aan A. Buth, Kanonik van S. Marie, voor zijne reis naar » Zuid-Holland, om paspoort en vrij geleide voor de Spaansche en » Duitsche soldaten te verwerven; ook voor vertering en vervoer dier » troepen te scheep naar Breda, met degenen die dezelve con- » voyeerden sterk 800 personen of soldaten in alles . . . *f* 1014–6."

(2) Tordisillas of Torsedillas en Alonzo Lopes Gallo, in het Haagsche HS. Lopes Galeaz.

(3) Raads dagel. boek 11 Febr. 1577.

(4) Bor, B. X. f. 213. a. Raads dagel. boek 9 Febr. 1577.

laten staan, dan wel aan de stadszijde afbreken? Tevens had hij hun geraden, dat geestelijken en wereldlijken met elkander, bij wijze van Compromis, een verdrag zouden maken, en zich verbinden om zamen in rust te leven en elkander bij te staan in alles, wat tot behoud en welvaart van stad en ingezetenen betrekking had, » opdat by goede ordre ende po- » litie inne toecomende tyden alle onverstanden, diffidentien » ende inconvenienten verhoet" mogten worden. (1) Hij voor zich was bereid de Staten, burgeren en ingezetenen in alles behulpzaam te zijn, wat naar rede en billijkheid bevonden zou worden hun » oirbaerlyckst ende profytelyckst" te wezen. De Raad » hierop int lange gecommuniceert ende gedelibereert » hebbende, begeerde, dat men het Casteel overgegeven synde » soude openen ende demolieren, en dattet selve Casteel by de » borgeren bewaert soude worden tot dattet gedemolieert » soude syn." Ook de Staten waren eenstemmig van gevoelen, » datmen het Casteel jeghens der Stadt syde affbreecken » ende demolieren soude." Aangaande het maken van een Compromis verklaarden zoowel zij als de Raad der stad tevreden te zijn.

Men was na dit alles niet weinig verwonderd, toen Bossu deed weten, dat hij deze advyzen ter kennisse zou brengen van den Raad van State en de Staten Generaal, en dat met de uitvoering diende gewacht te worden, tot hij hierop antwoord had ontvangen. Men had gemeend, dat de Graaf hiertoe uitdrukkelijk gelast was, zoodat de zaak maar alleen van het goedvinden van Stad en Staten afhing, en vond zich nu in de blijde verwachting, het gehate kasteel eerlang te zien verdwijnen, jammerlijk te leur gesteld. De gemeente geraakte op nieuw in merkelijke beweging; men was beducht dat Bossu, terwijl hij op het antwoord van den Raad van State wachtte, eenige vaandelen van zijn Regiment op het kasteel zoude leggen; en dit kwam den Staten, veel minder nog der burgerij,

(1) Het verhaal van Bor en het Raads dagel. boek t. a. p. komen hier bijna woordelijk overeen. Zie ook Bondam, II. 172. en volgg.

» oirbaerlyck" voor. » Neen" riep men; » dan was het nog » beter dat de Spanjaarden er op bleven, die nu gansch ver- » moeid en afgemend zijn." In deze verlegenheid vond men niets beters, dan Z. G. zeer ootmoedig te bidden, dat hij, uit aanmerking van hunne bewezene diensten, hun wilde vergunnen, het kasteel met » eenigh ghetal van treffelycke Bor- » gheren" te bezetten. Maar de Graaf deed hun, door Dr. Elbertus Leoninus, in tegenwoordigheid der burger-hoplieden weten, » dat hy sulckx sonder lesie van syn eere ende » fame, oock indignatie van den Raede van Staete, qualyck » doen konde." De Burger-hoplieden verklaarden daarop aan de Staten, dat het evenwel geenszins dienstig was, dat er soldaten op Vredenburg gelegd werden, wijl de burgers, eer zij dit wilden dulden, zich liever dood zouden vechten. Maar zoo men Z. G. door het aanbieden van eene goede som gelds mogt kunnen overhalen, om hun de bewaring van het kasteel toe te vertrouwen, dat er dan penningen genoeg zouden te vinden zijn. Deze hartige woorden bewogen de Staten, om den Graaf ƒ 25000-» te doen aanbieden. (1) Z. G. deed, na eenig overleg met Dr. Leoninus, door dezen antwoorden, dat hij, wegens de groote lasten en zwarigheden, die de burgers van het kasteel hadden geleden, en wegens hunne medewerking tot het veroveren, deszelfs bewaring, met achterstelling van zijne eer en goeden naam, aan 100 burgeren, onder bevel van den Schout, de Burgemeesters en eenen Burger-hopman zou toevertrouwen, mits zij den eed van getrouwheid aflegden, dien hij hun voor zoude houden. Voorts begeerde hij, dat de Staten en burgers eene vaste unie en accoord, door Dr. Leoninus op te stellen, zouden sluiten, en dat de Staten de vroeger toegestane ƒ 50000-» als nog zouden betalen. (2)

(1) Dit geld was voor de schatkist der Algemeene Staten. Onze Staten schreven aan hunne afgevaardigden te Brussel, dat zij het hadden » moeten consenteren wyt puere necessité, ende genouch » deur den Borgheren daertoe gedrongen zynde, omdat men heur- » luyden opt Casteel stellen zoude." Bondam, II. 150.

(2) Zie boven blz. 149. Verg. over Dr. Leoninus: Is. An. Nijhoff, Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudh. II. 50. (†)

De afgevaardigden gaven ten antwoord, dat zij hunnen last van *f* 25,000-» niet konden te buiten gaan; ook hadden de Staten nog voor weinige dagen Z. G. uitdrukkelijk doen weten, dat de bedoelde *f* 50,000-», en nog eenige duizenden meer, reeds aan het beleg van Vredenburg waren te koste gelegd; (1) dat de Generale Staten geene van de, bij het consent dier *f* 50,000 gedane, beloften hadden gehouden, en dat zij dus van hunnen kant ook niet tot de betaling verpligt waren. Bossu schijnt het niet raadzaam te hebben gevonden, thans over dit punt breeder uit te weiden; immers hij sloot met de Spanjaarden de boven vermelde capitulatie, en gaf den 11den het kasteel aan 100 man uit de burgerij ter bewaring. (2) Vooraf echter hadden zij, zoowel als hunne bevelhebbers, den eed van getrouwheid gedaan aan den Graaf van Bossu, in naam van den Raad van State en de Staten Generaal, en beloofd het kasteel getrouwelijk ten behoeve van dezelve in naam der Kon. Mat. te zullen bewaren. Op last van den voorschreven' Raad van State en de Staten Generaal zouden zij het overleveren in handen van dengenen, wien Deze daartoe commissie zouden verleenen, en anders aan niemand, om het gedeeltelijk of geheel af te breken of anderszins te regeren, zoo als Deze zouden gelasten. Ook zouden zij alle artillerie, munitie en levensmiddelen op het kasteel getrouw bewaren, en ten allen tijde laten volgen dengenen,

(1) Den 12den Maart schreven de Staten aan hunne gecommitteerden te Brussel, dat deze kosten ver over de *f* 70,000 beliepen. De schade en onkosten, die men van de meergemelde 33 vaandelen Nederduitschers en eenige vaandelen Walen had gehad, begrootten zij op over de *f* 100,000-». Het was hun evenwel nog niet mogelijk omtrent een en ander naauwkeurige specificatie over te zenden, » vermits die groote affairen, occupatien ende swaricheyden, ons » dagelycx voorvallende." Bondam, II. 193, 194.

Bovendien heeft ook de stad Utrecht in de onkosten van het beleg gedragen, zoo door het koopen van buskruid en werktuigen voor het beleg, als door het betalen van arbeidsloon en andere uitgaven. Zie de rekeningen van den Kameraar der Stad 1576—1578.

(2) Bondam, II. 172 en volgg.

die van wegen den Raad van State en de Staten Generaal daartoe gelast zoude worden. Tot nakoming van dit alles verbonden zich de Staten van de stad en landen van Utrecht, en elk van hen in het bijzonder, onder obligatie van hunne personen en goederen, waar ook gelegen. Ook de Hoplieden der acht burgervaandelen moesten met hunne manschappen de gemaakte voorwaarden bezweren. Vier vaandelen legden nog dezen zelfden dag den eed af in handen van Bossu, de vier overige deden het den 12den. (1)

Uit al deze onderhandelingen ziet men, hoe weinig de burgers genegen waren, zich de vrucht van zooveel inspanning en opoffering te laten ontrooven, en Vredenburg toe te vertrouwen aan eene bezetting, die, bij den wijfelen stand der zaken, even goed van vrienden in vijanden kon veranderen, als zulks met de Spanjaarden gebeurd was, en waarvan zij, in allen geval, bij de toen zoo gewone wanbetaling, telkens ongeregeldheden of afpersingen hadden te wachten. Zij verkregen hunne billijke begeerte evenwel niet zonder sterke tegenwerking van velen, die door eenen Spaanschgezinden schrijver als uitmuntende en het heil des lands zoekende mannen geroemd worden. » Niet » onbewust," zegt hij, » van den overmoed der burgeren, » raadden zij het kasteel niet aan hunne willekeur, maar aan » de trouw der landsknechten ter bewaring te geven, daar zij » toen reeds deszelfs slooping voorzagen, en wisten dat de bur» gerij zonder hetzelve moeijelijk in orde was te houden. Doch » toen hun raad werd verworpen, verkozen zij liever vrijwil» lig in ballingschap te gaan, dan aan de verkeerdheid der » oproerigen te zijn blootgesteld. De voornaamste onder hen » was het Hoofd van de Staten, de Domdeken Jan van Bru» hesen, die den 2den Maart met achterlating van al zijne » bezittingen naar Amersfoort vertrok, dat toen de algemeene » toevlugt en schuilplaats was der uitgewekene Catholijken." (2)

(1) Bor, B. X. f. 213, 219. a. Bondam, II. 128—130. Memoriaalboek, bij Bosch, Gedenkb. 168—170. Raads dagel. boek 12 Febr. 1577.

(2) M. ab Isselt, sui temporis Historia p. 522 en 610.

Ook Bossu stelde zeer ongaarne eene zoo belangrijke sterkte der burgerij in handen, hetzij hij voor de slooping vreesde, hetzij hij zelfs beducht was, dat de stad zich onder de bescherming en het bestuur van Oranje zoude begeven. Het laatste is zeer waarschijnlijk, en het was wel niet zonder zijne aansporing, dat de Raad nog dezen zelfden dag (12 Febr.) besloot, aan die van Holland het geleende geschut, kruid en scherp wederom te bestellen. (1) Tevens drong hij ten sterkste op het sluiten van de meergemelde Unie, die dan ook, nog ten zelfden dage, in den Raad werd gelezen, goedgekeurd en bezworen, gelijk ook de Prelaten, Kapittelen en Ridderschap haar den 17den met eede bekrachtigden. (2) Deze zoowel als de Burger-hoplieden en hunne manschappen verbonden zich bij

---

Vergel. van de Water, Utr. Plac. boek I. 245. III. 16. en Bondam, III. 314.

(1) Rek. v. L. v. d. H. » Aan Thomas Both, voor het terug-» brengen van het geleende geschut naar Amsterdam en elders . . . » *f* 41-13." Raads dagel. boek 12 Febr. 1577. Omtrent andere naburen, die iets geleend hadden, wordt dit besluit niet gevonden. Den 26sten Maart schreven de Staten aan hunne gecommitteerden te Brussel, hoe zij gehoord hadden dat er eenige kwade geruchten ten nadeele van de stad Utrecht verspreid werden, waarom zij betuigden » an den borgeren noyt anders bevonden te hebben dan alle ge-» trouwicheyt, neersticheyt, goede obedientie ende enicheyt, in » de oude Catholyke Apostolycque Roomsche Religie, volgende de » Unie, by den Staten alhier opgerecht." De gecommitteerden moesten daarom dergelijke geruchten, zoo zij hun ter ooren kwamen, tegenspreken. Bondam, II. 223, 224.

(2) Ook de President en Raden van het Hof te Utrecht keurden de Unie goed, en namen haar aan. Bondam, II. 136—141. De Prelaten en Kapittelen zwoeren, naar hunne gewoonte, met de hand op de borst; de Ridderschap, mitsgaders de Regeerders der stad Utrecht, Hoplieden en Kapiteinen, zoo voor zich als voor hunne gemeente en ingezetenen, met opgestokene vingeren. Hetzelfde verschil tusschen de wijze van eedzweren der kerkelijken en wereldlijken had oudtijds ook in Frankrijk plaats. Wolowski, Revue de législ. et de jurisprudence T. VI. p. 134.

dezelve tot onderlinge eendragt, zonder dat iemand hunner zich zou mogen scheiden of aftrekken » by dissimulatie, secrete intel- » lighentie ofte andere manieren hoe dattet weesen mach;" voorts tot bewaring van het » Heylighe Catholyckxe Apostolyckxe Roomsche » geloove," behoorlijke onderdanigheid aan de Kon. Mat., en nakoming der Gendsche bevrediging; ook om de Spaansche soldaten uit het land te doen vertrekken en blijven, en ieders regten, vrijheden en privilegien te bewaren. Hiertoe beloofden zij elkander bij te staan met raad, daad en penningen, ja ook al hun goed en bloed, zoo het noodig was, daarvoor op te zetten, en dat niemand hunner » in het secreet ofte openbaer, » directelyck oft indirectelyck yet ter contrarien zou doen of » attenteren." (1)

Nadat de zaken dus bij voorraad geschikt waren, begon men den grond om het kasteel op te ruimen, de gemaakte schansen af te breken, en de aarde weder in de hoven te brengen waaruit zij gehaald was. Hiertoe moesten » alle de gebuyren in de stadt by » beurte, de eene voor, de andre nae, die gebuyren omtrent » Vredenborch te hulpe comen." Opdat dit met goede orde mogt geschieden, gaf men het opzigt daarover aan Dirck de Leeuw en Peter van Sypenes, Raden, » met een stadsdienaer die se » daertoe nemen sullen." (2) Uit Holland en van elders kwam een aantal vreemdelingen om het kasteel en de werken tegen hetzelve te bezigtigen; Hopman van Kessel onthaalde deze belangstellende gasten, ten koste der Staten, op Rhijnschen wijn. (3)

---

(1) Raads dagel. boek 12 Febr. 1577. Bor, B. X. f. 219. b.

(2) Raads dagel. boek, 26 Febr. 1577. Rek. van L. v. d. H. » Aan de Timmerlieden voor het winden en wegvoeren van het » geschut van Vredenburg en het herstellen van de binnen-brug » *f* 21-12."

» Voor het repareren van het defekt geworden geschut *f* 60-»."

(3) L. v. d. H. betaalde hem voor 50 quarten *f* 27-10. Van Kessel schijnt zich, als bevelhebber van Vredenburg, zelfs tegen Bossu te hebben doen gelden. Rek. v. L. v. d. H. » Voor het » onderhoud van vier jonge hengsten van den Grave van Bossu, » uit hoofde dat Kapitein v. Kessel het slag" (d. i. weiland) » onder

De vreugde over de ontruiming van het kasteel en deszelfs bezetting door de burgerij zoude volkomen zijn geweest, indien men tevens van het Duitsche krijgsvolk had kunnen ontslagen worden. Doch hieruit voorzag men niet dan nieuwe zwarigheden en opofferingen; immers zoo lang deze troepen niet behoorlijk waren afbetaald, was er aan hun vertrek niet te denken. De Staten waren dan ook niet ongenegen, de meergemelde *f* 50,000 aan Bossu op te brengen, opdat hij het krijgsvolk zoo uit de steden als uit het platte land van het Sticht kon verwijderen; ook wilden zij den Graaf gaarne believen, sommigen uit erkentelijkheid voor zijne bewezene diensten, anderen, vooral de geestelijkheid, wijl zij hem gaarne tot Stadhouder wilden hebben, en vreesden onder het bestuur van Oranje te zullen komen, wien eene magtige partij in de stad was toegedaan. (1) Zij poogden dus, eerst bij quotisatie, en, toen dit mislukte, door opbrengst van goud en zilver, 't welk zij beloofden boven de waarde te zullen aannemen, de vereischte som bijeen te brengen. (2) Waarschijnlijk was het bij deze gelegenheid, dat men op nieuw de toevlugt nam tot den Aartsbisschop, wiens zilverwerk, ter waarde van *f* 20,000, werd geleend en te pand gezet. Bor verhaalt, dat dit gebeurde omtrent drie maanden na de gedwongene leening van 14 December, » uyt gelycker noodt ende swaericheydt." In de meermalen aangehaalde rekening van den Kameraar Louff van der Haer, omtrent de ontvangst en uitgave bij het beleg van Vredenburg en de betaling der in het Sticht liggende soldaten, komen

» Vredenburg, niettegenstaande de bevelen van gemelden Graaf, » niet heeft willen afstaan, doch hetzelve verhuurd heeft en andere » beesten daarin doen weiden. . . . *f* 78—»."

(1) Bor, B. X. f. 220. a. en b. 226. b.—229. a. Verg. vooral Bondam, II. 195—198 noot l. III. 54.

(2) Bondam, II. 160. en volgg. 175. en volgg. De Regering van Utrecht getuigt in eenen brief van 28 Februarij aan de gedeputeerden der Staten te Brussel, dat het hun zeer moeijelijk en zwaar is geweest, » dese voorsz. quotisatie vuyt den Burger te ha» len," zoodat men de onwilligen door soldaten, schouten, buitendienaars of anderszins had moeten dwingen. Bondam, II. 165.

deze *f* 20,000-» onder de ontvangst niet voor, schoon men er sporen van vindt onder de uitgave. (1) Hoe dit zij, men kon de benoodigde penningen niet bijeen brengen, en was inmiddels reeds weder *f* 9000-» aan vervallene soldij ten achteren geraakt. Evenwel was de zaak met Bossu eindelijk gevonden, om binnen vijf dagen *f* 30,000 op te brengen, waarop de soldaten terstond zouden aftrekken, terwijl men beloofde, negen dagen na hun vertrek *f* 9000-» en twee maanden later de overige *f* 20,000 te zullen zenden. Maar eer deze vijf dagen verstreken waren, ontving men tijding van den vrede of de overeenkomst, op den 12den Februarij te Marche en Famine met Don Juan getroffen. (2) Hierdoor zag Bossu zich eensklaps de handen gebonden, en durfde het krijgsvolk niet te laten vertrekken, voor hij » ander bevel van boven hebben » soude." Het ligt buiten ons bestek de langdurige onderhandelingen te verhalen, waardoor men van deze troepen, welker onderhoud hoe langer hoe bezwaarlijker en eindelijk geheel ondragelijk viel, zocht ontslagen te worden. Evenmin kunnen wij den heldhaftigen moed der burgers vermelden, waarmede zij op den 27sten en 28sten April, toen de krijgslieden de regering met geweld tot betaling wilden dwingen, en daartoe de Stadshuis-plaats en andere belangrijke punten dachten te bemagtigen, de muiters oogenblikkelijk gewapend te keer gingen, twee hunner bevelhebbers, den Overste-Luitenant van Tamberghen en Hopman Vinckenburch gevangen namen en op Vredenburg bragten, een groot deel der soldaten ontwapenden en allen noodzaakten de stad te verlaten. (3)

(1) Bor: B. X. f. 215. Rek. v. L. v. d. H., onder 7 Maart: » Aan Louff v. d. Haer, voor zijn zilverwerk, hetwelk hij den » drie Staten geleend heeft om daarmede het zilverwerk van den » Aartsbisschop te lossen . . . *f* 1108-.

(2) Bor, B. X. f. 222. a. Bondam, II. 155, 156, 175 en volgg.

(3) Ook de Hoplieden Breeckwolt en Swart, de Luitenant en Vaandrig van het vaandel van Oosterwyck en andere bevelhebbers werden des nachts van het bed geligt en naar Vredenburg ter gevangenis gevoerd. Men zie het merkwaardige verhaal bij

Het zij genoeg hier op te merken, dat het bij deze gelegenheid bleek, hoe wijselijk men het bezetten van het kasteel door de krijgslieden van Bossu, al was het dan ook niet zonder groote opoffering, verhinderd had. Hoogst waarschijnlijk zou de moed der burgers tegen de bezetting zijn te kort geschoten, indien deze op de hulp harer makkers van het kasteel had kunnen vertrouwen; in allen geval zouden de krijgslieden daar eene veilige wijkplaats hebben gevonden, en er zou eene nieuwe belegering van Vredenburg noodig zijn geweest, om hen tot vertrekken te dwingen. Weinige dagen vroeger had Hierges zich tegen de gecommitteerden der Staten laten ontvallen, dat de soldaten nimmermeer de stad zouden verlaten, maar dat zij dezelve, en het kasteel zouden bemagtigen en inhouden » voor » de verzeeckerheid van haerlieder betalinge." Dat dit werkelijk op den 27sten hun voornemen was, wordt in het Raads dagel. boek als zeer waarschijnlijk opgegeven. Zelfs verklaarden de Staten in October 1581, dat D. Juan met de krijgslieden in en om de stad in verstandhouding gestaan en door hen de stad en het kasteel in zijne magt had willen brengen. (1)

Het kon niet anders of, na al het voorgevallene, wekte Vredenburg onophoudelijk de achterdocht en bezorgdheid der in-

---

Bor, B. X. f. 229. a.—232. a. Het duurde evenwel nog tot in Junij eer de andere steden en het platte land van het Sticht geheel van de troepen waren bevrijd. Zie Bor, B. X. f. 232. b.—234. b. 241. (drukfout voor 244.) a. 255. a. — De burgers hadden de gevangene bevelhebbers voor het Hof Provinciaal of voor het Geregt van Utrecht te regt willen gesteld hebben. Nog op den 29sten Mei gelastten de Staten den Burger-prevoost op Vredenburg, hen aldaar zoo te zetten en te verzekeren, dat zij wel bewaard waren. Eindelijk evenwel werden zij in Junij op het aandringen van Bossu, bij het vertrek der krijgslieden uit het Sticht, aan hem overgeleverd. Bor, B. X. f. 234. a. 255. a. Bondam, II. 282—285, 363, 374—376. Zoo raakte van Tamberghen ter naauwernood bevrijd van de gevangenis op het kasteel, tot welks verovering hij zoo ijverig had medegewerkt.

(1) Bondam, II. 277, 285. Van Wijn op Wagenaar, VII. 132.

gezetenen. Al was er op dezen oogenblik geene vrees, dat er binnen kort andere bezetting op zoude gelegd worden, wie kon, in dezen onrustigen tijd, den gang der zaken met eenige waarschijnlijkheid berekenen? Het was dus het veiligste, het kasteel naar de stadszijde af te breken, of het, zoo als men toen sprak, te openen. Maar hoe velen dit ook wenschten, niet allen waagden het opentlijk voor hun gevoelen uit te komen. De burgers verhieven hunne stem het eerst, (1) ja veroorloofden zich dadelijkheden, welke de Raad genoodzaakt was tegen te gaan; maar de openbare meening sprak zoo zeer in hun voordeel, dat ten laatste de regering, denkelijk niet ongaarne, aan het algemeene verlangen voldeed. Doch laat ons de zaak in bijzonderheden nagaan.

Den 2den Mei, vier dagen na de uitdrijving der bezetting, verscheen Hopman van Kessel omtrent den avond in de vergadering der Staten, en verzocht, dat men de burgers op het kasteel van turf wilde voorzien; anders kon hij niet beletten, dat zij, bij gebrek van brandstof, al het houtwerk, 't welk zij magtig konden worden, afbraken en verbrandden. De Rentmeester van 's Konings Domeinen, Wyckersloot, bij wien hij op het leveren van turf had aangedrongen, had zijn verzoek geweigerd, zeggende daartoe geen last te hebben. Hij had hem daarop aangeboden, een hem toekomend schip turf aan de Kon. Mat. te verkoopen en een geheel jaar te borgen, mits men hem nu alleen de vracht betaalde. Maar de Rentmeester had volgehouden, dat hij ook dit niet doen konde, wijl hij er van de Heeren van de Finantie geen last toe had. Uit dit verslag van van Kessel maakten de Staten op, dat de Rentmeester nergens toe wilde verstaan; zij antwoordden

(1) De Leidsche Secretaris, Jan van Hout, zette de burgerij hiertoe aan in een gedicht op de heldhaftige uitdrijving van het garnizoen. Zie hetzelve bij Bor, B. X. f. 231, doch verg. Bondam, II. 282, 283, waar eene verkeerde lezing van hetzelve wordt verbeterd. Volgens van Isselt, l. l. p. 522 hadden de burgers, reeds eer het kasteel aan hunne bewaring was toevertrouwd, een gedeelte er van vernield.

hem dus: » maak, dat gij dezen avond turf krijgt; morgen » zullen wij daarover een besluit nemen." Terstond daarop ging de vergadering uit een, terwijl verscheidene leden zich niet ontzagen hunne ontevredenheid openlijk te uiten. » Dit » kasteel" hoorde men hen zeggen, » maakt ons dagelijks » meerdere ongelegenheid. Wij hebben er nooit anders dan groote » lasten en kosten van gehad. Nimmer heeft het ons goed » gedaan, maar altijd kwaad. Veel beter was het onder den » voet gehaald, dan steeds dus gekweld te worden." Gretig werden deze en dergelijke gezegden opgevangen door de burgers, die, door de op het kasteel heerschende gisting in beweging gebragt, in groot aantal in de Domkerk voor de vergaderplaats der Staten, het kleine Kapittelhuis, (1) waren zamengeschoold. Eensklaps verheft zich de kreet: » het was » beter vernield, dan dat wij er weder zwarigheid van kre» gen." Op denzelfden oogenblik verlaat de menigte de kerk, snelt in woede naar het kasteel, en begint het dadelijk aan de stadszijde te sloopen, waarmede zij niet alleen den ganschen nacht doende bleef, maar ook den volgenden dag onafgebroken voortging. (2) Het was de echtgenoot van den Brouwer Jan Jacobsz. van Leemput, een' der Burger-hoplieden die zich steeds door dapperheid tegen de Spanjaarden had onderscheiden, eene met mannelijken moed begaafde vrouw, die aan het afbreken van Vredenburg de eerste hand sloeg, en door haar voorbeeld den moed der mannen aanvuurde. (3) Ook hadden eenige geestelijke personen de burgers in de gedachte gebragt, dat er commissie was om het kasteel te slechten; ja zelfs hadden zij niet geaarzeld hen aan te voeren en aan het werk te brengen. De Raad gaf daarom de uitdrukkelijke

(1) Denkelijk wordt hier de tegenwoordige Area der Akademie bedoeld. Zie J. Scheltema, in de Utr. Studenten-almanak voor 1823 blz. 75, 76. Bondam, III. 313.

(2) Bor, B. X. f. 233. a.

(3) Dit wordt uitdrukkelijk getuigd door Buchel, Descr. p. 105. Men behoeft dus aan de geloofwaardigheid des verhaals van van Beverwijk in zijne: Uitnemendheit des vrouwelijken geslachts, niet langer te twijfelen.

verklaring, dat alles buiten hunnen wil, weten en toestemming was geschied; dat zij er raad noch daad toe gegeven hadden in 't groot noch klein, ja dat sommigen hunner zelfs getracht hadden het tegen te gaan en te beletten, doch zonder in deze poging te slagen. Zij protesteerden derhalve uitdrukkelijk, en wilden niet aansprakelijk zijn voor de gevolgen. Het Hof van Utrecht zond de Raadsheeren Mr. Gerhart van Ratingen en Mr. Paulus van den Bergh tot de gedeputeerden der Staten, en verlangde dat men zou trachten de burgerij te bewegen om het werk te staken, tot dat de beslissing van den Raad van State zou zijn ontvangen. Maar alle aangewende pogingen misten haar doel, en de menigte bleef den begonnenen arbeid rustig voortzetten. Men riep de Burger-hoplieden met hunne bevelhebbers voor den Raad, waar men, door de genoemde Raadsheeren bijgestaan, hen aanmaande om de burgerij tot het bedoelde uitstel over te halen. (1) Er is niet aangeteekend, of zij zich hiertoe lieten vinden, waarom ik het voor waarschijnlijk houde, dat zij zich met de onmogelijkheid om de gemeente tot bedaren te brengen verontschuldigd hebben. Zelfs » de Substituyt-Schoudt mengde zich met degenen, die » zich onderwonden het kasteel te ontmantelen," en, hoezeer bij herhaling voor den Raad ontboden, vond hij niet goed daar te verschijnen. Er werd dus bepaald, dat de eerste Burgemeester, tot dat de Schout, die juist afwezend was, zou zijn terug gekomen, de leus of het wachtwoord moest geven en doen bestellen. (2)

Den volgenden dag stelden de genoemde Raadsheeren nog eene poging in het werk, om de verdere vernieling van het kasteel te verhinderen en de stad voor de bedenkelijke gevolgen, die er van konden komen, te behoeden. Zij deden eenige burger-vaandelen op het S. Pieters-kerkhof bijeen komen, en

(1) Raads dagel. boek 3 Mei 1577.

(2) Raads dagel. boek 4 Mei 1577. De Schout was Jr. Nicolaes van Suylen van Drakenborch, de Substituut- of Onder-Schout Rochus Vorstius. Van de Water, Utr. Plakb. III. 217, 220.

zochten in eigen' persoon hen met alle goede middelen te overreden. Maar de zaak was reeds te ver gekomen; de burgers verklaarden, dat zij hunne Overheid in alles wilden gehoorzamen, deze ééne zaak uitgezonderd. Zij verlangden geenerlei nieuwigheden, en wilden zelfs de gesloten Unie met plegtigen eede vernieuwen, en de stad ten behoeve van de Kon. Mat. bewaren en beschermen, zonder eenig garnizoen, van wien ook, binnen te laten. Maar van het kasteel hadden zij, zoo in het jaar 1566 als in deze laatste tijden, zoo groote gevaren moeten doorstaan, dat zij meenden niet dan wel te zullen doen met het aan de stadszijde te ontmantelen. Ook vreesden zij dat de Prins van Oranje, zoo zij, ten gevolge zijner vorderingen, onder zijn bestuur moesten komen, ouder gewoonte op het kasteel bezetting zoude leggen » daer deur hy de stadt » soude dwingen ende eenighe nieuwicheyt innevoeren." (1) Nadat de regering dus alle middelen, die haar op dien tijd ten dienste stonden, te vergeefs had beproefd, bleef er niets anders over, dan zich in den verklaarden wil der burgeren te schikken. Deze bragten het dan ook binnen eenige dagen met het afbreken zoo ver, dat de tot de herstelling benoodigde kosten hun genoegzaam voorkwamen, om den opbouw te verhinderen. (2) Het kasteel was reeds zoo ver gesloopt, dat het voor geene verdediging meer geschikt was; kwam er dus onverhoopt van hooger hand orde om het weder op te bouwen, dan kon men zich nog altijd met vrucht hiertegen verzetten. Ook was het wel voor de menigte geen geheim, dat velen zoo uit de Staten als uit de Stads-regering gaarne er van ontslagen waren, en geene moeite zouden sparen, om het aan de stadszijde te doen slechten. Daar dus de eerste drift bekoeld en het oogmerk genoegzaam bereikt was, kon de gemeente den verderen loop der zaken gerustelijk afwachten.

(1) Deze laatste reden is zeer merkwaardig. Zij leert ons, waarom eenige geestelijken zoo zeer verlangden, dat het kasteel werd afgebroken, en dus toevallig hun in de hand werkten, die met geheel andere oogmerken hetzelfde wenschten.

(2) Bor, B. X. f. 233. a.

De Staten (1) dienden dan ook al spoedig een verzoekschrift in bij de Staten Generaal, waarin zij vertoonden, dat de kasteelen, die binnen 's lands en niet op de grenzen lagen, niet dienden tot voordeel, maar alleen tot last van den Koning, zoo wegens de kosten der garnizoenen, die dezelve moesten bewaren, als wegens de verdrukking der goede onderzaten van Zijne Majesteit, zoo als dit uit het voorbeeld van Antwerpen en Utrecht duidelijk was gebleken. Na eene korte herinnering aan al de lasten en onheilen, die men hier van Vredenburg had geleden, betoogden zij, dat de reden, waarom het gesticht was, tegenwoordig niet meer bestond. Het was namelijk gebouwd om de landen van Holland en Utrecht te beschermen tegen die van Gelderland, welk gewest toen nog niet aan het huis van Bourgondie was onderworpen, zoodat het nu, daar men met Holland en Gelderland, tusschen welke landen het Sticht was gelegen, eenen vasten vrede had, geheel onnoodig moest worden geacht. Bovendien was het zoodanig beschoten, (2) dat het naauwelijks te verdedigen was, of men mogt het willen herstellen, dat ook tot groote kosten van de Kon. Mat. zoude komen. Om al deze redenen vonden zij goed en verzochten, dat het voorschrevene kasteel aan de stadszijde zou worden ontmanteld en afgebroken. (3)

---

(1) Omstreeks half Mei en later is er ook, door gecommitteerden, met Oranje over de ontmanteling van het kasteel gehandeld. Bondam, II. 315 en vooral 335, 336. Oranje sprak hierover met de gedeputeerden van D. Juan; doch deze waren er tegen, en wel onder het niets beteekenende voorwendsel, dat daardoor » die » reputatie van hoochlofflicker Memorie Keyser Caerle grootelick te » cort soude geschieden, bij dewelcke 't selve Castele doen erigeren » was." De Prins gaf hun dit merkwaardige antwoord: » gij toont, » door het in stand houden der kasteelen, dat gij of de ingezetenen » niet vertrouwt, of de kasteelen tegen de privilegien des lands » wilt misbruiken." t. a. p. blz. 353.

(2) Van de door de burgers begonnene afbraak wordt geen woord gerept.

(3) Verg. Bondam, III. 72.

Het duurde vrij lang eer het antwoord hierop inkwam, zoodat het ongeduld der gemeente op nieuw werd gaande gemaakt. Dit blijkt uit een Raadsbesluit van den 21sten Julij, waarbij » omme dese toecomende kermis alle inconvenienten » te verhoeden," met de Burger-hoplieden en hunne bevelhebbers werd goed gevonden, dat gedurende de Processie de brug van Vredenburg opgetrokken en met goede wacht bezet zoude blijven. (1) De onrust onder de menigte werd nog vermeerderd, toen men vernam dat Hopman van Leemput een' brief van Mr. Paulus Buijs, Advokaat van den lande van Holland, van den 20sten dezer uit Alkmaar had ontvangen, waarbij hij in het geheim werd gewaarschuwd, dat D. Juan voornemens was, het geschut van het kasteel naar Braband te vervoeren. P. Buijs had hem wel verzocht, aan wangunstigen niet te willen openbaren, dat deze waarschuwing van hem kwam; maar van Leemput begreep dat hij hierom geene zwarigheid behoefde te maken, de zaak aan de overige Burger-hoplieden en bevelhebbers te ontdekken. Deze mededeeling maakte aller verontwaardiging gaande. Men vond het onbillijk, van het geschut beroofd te worden, dat met gevaar van lijf en goed uit het geweld der Spanjaarden was gewonnen en verworven. Men had het noodig tot bescherming der stad, en oordeelde het in allen geval geenszins geraden, dat het zou komen in handen van D. Juan. De Hoplieden gaven derhalve aan de Staten kennis van het dreigende gevaar, en verzochten hen eenig middel te beramen, om deze zoo noodige werktuigen van verdediging te behouden. (2) De Staten verklaarden daarop den 31sten Julij, dat

(1) Raads dagel. boek 21 Julij 1577.

(2) In het verzoek der Burger-hoplieden aan de Staten, van 30 Julij, bij Bondam, III. 51—56 wordt van D. Juan niet gesproken, maar alleen de volgende redenen opgegeven. 1°. Opdat men op het kasteel zulke zware wachten niet zou behoeven te houden. 2°. Om de munitie, » die dagelijks niet vermeerderde," te beter te bewaren. 3°. Vooral om schade te verhoeden, » deur ongeluck » van brant, indien dat buspoeder (dat God verhoede) mede an» ginch, waer deur de helft van de stadt geruyneert mochte worden."

zij wel tevreden waren, dat het geschut en de ammunitie op andere plaatsen in betere bewaring (1) werd gebragt; opdat evenwel de Koninklijke Majesteit niet in hare regten mogt worden verkort, moest men van al het geschut, ammunitie, kogels, buskruid en geweer goeden inventaris maken, waartoe zij den Heer van Rijsenburch en Jan van Meerten committeerden. Reeds den volgenden dag maakten de burgers zich gereed om het » cort geweer, buscruyt ende scherp" van het kasteel naar de torens en andere geschikte plaatsen te brengen, welke de Raad daarvoor aan de Staten had toegestaan. De Raad, » omme soo veel mogelyck is de dissipatie » ende vernielinge van 't selve geweer enz. te verhoeden", benoemde Amelis Wtten Engh, ten einde bij het inventariseren tegenwoordig te zijn, en, zooveel in hem was, toe te zien, dat alles ter behoorlijker plaatse werd gebragt. Uit de bewoordingen van dit besluit kan men opmaken, dat de Raad vreesde, dat de overbrenging niet met de vereischte zorg en naauwgezetheid plaats zoude hebben; ook blijkt van elders, dat dezelve vergezeld ging met eenige » commotie onder de » borgeren, in der stadt verresen nae de tydinge van de in- » neminge des Casteels tot Namen, by D. Johan geschiet," en dat door de ongeregeldheid van de burgers en anderen, veel van de ammunitie versleept en verdonkerd werd. (2) Dit verklaart ons de reden, waarom de Raad vier dagen later goed vond, dat, ten einde alles zonder verwarring van het kasteel in de stad zou worden gebragt, de Hoplieden bij beurten de manschap van hun vaandel zouden oproepen om te arbeiden, en zulks op boete en ten behoeve van het vaandel. Die niet tot eenig vaandel behoorden, moesten door de schouten van de buurt worden opgeroepen, » om heur gebuyren te helpen » arbeyden, op seeckere peenen tot behoef van de gemeene

(1) Zoo heeft het Raads dagel. boek 1 Aug. 1577. Bor leest » ammunitie in de stad in goede bewaring."

(2) Raads dagel. boek 1 Aug. 1577. Bondam, III. 58, 59, waaruit blijkt, dat de overbrenging den 12den Augustus nog niet was voleindigd.

gebueren." Doch er werden slechts zeer weinige boeten hiervoor verbeurd, daar alles met zoo veel vlijt, goedwilligheid, naarstigheid en blijdschap gedaan werd, » dat het ver» wonderlijk was." (1)

De burgers beschouwden deze vervoering der krijgsbehoeften als een zeker voorteeken der nabij zijnde slooping van Vredenburg. (2) Het duurde evenwel nog eenige weken, eer zij hunne verwachting vervuld zagen. Eindelijk verscheen het zoo vurig verlangde antwoord der Staten Generaal, en werd den 28sten Augustus in den Raad gelezen. Het bevatte de toestemming, om het kasteel aan de stadszijde te ontmantelen, zoo wel wegens de hooggaande kosten, die er vereischt zouden worden om het weder op te maken, als omdat het niet gediend had ter bescherming der stad, maar eerder tot het tegendeel. Ook zouden, als het in wezen bleef, die van den lande van Utrecht den moed ganschelijk laten zinken. Eindelijk was het advys van Z. H. (D. Juan) van over eenige maanden conform geweest. (3) Groot en algemeen was de blijdschap der burgerij. Nog denzelfden dag werd het werk, waartoe ieder, zoo geestelijk als wereldlijk, bij klokkeslag was opontboden, met grooten spoed hervat, en, niettegenstaande men het nog niet regt eens was, wie de kosten der slooping zou moeten betalen, onafgebroken voortgezet, en niet opgehouden, voor dat het gehate kasteel aan de stadszijde genoegzaam ter neder lag. (4)

(1) Bor, B. X. f. 233, b.

(2) Zie b. v. het Request, den 12den Augustus aan de Staten ingeleverd door » die gemeene oude soldaten van den huize Vre» denborch", bij Bondam, III. 59, 60.

(3) v. Meteren schrijft zelfs, t. a. p. f. 124, dat het kasteel is afgebroken met toestemming van D. Juan, die vreesde, dat de Prins van Oranje er in nestelen zou. Zie voorts Raads dagel. boek 28 Aug. 1577. Bondam, III. 152—154.

(4) Bor, B. X f. 233. b. Bondam, III 159, 160. Raads dagel. boek 30 Augustus en 17 September 1577, waaruit blijkt: 1°. Dat de Geestelijkheid het met hare privilegien strijdig vond, in de kosten te dragen. 2°. Dat de Raad, terwijl men deze zaak on-

» God geve," dus besluit onze beroemde stadgenoot Pieter Bor zijn verhaal omtrent het voorgevallene met Vredenburg, 't welk hij grootendeels als ooggetuige heeft geschreven, » God » geve, dat zulke nesten der Tyrannen niet weder worden » opgebouwd."

Het duurde tot in 1581, eer de sloping geheel was voleindigd; den 21sten Maart van dat jaar werden de Geregten buiten de vier poorten door den Raad gelast, het vak van Vredenburg dat hun toegelegd en nog niet weggeruimd was, na Paschen met hunne eigene werktuigen af te breken en uit te roeijen. Daar het gevaar thans was geweken, was de ijver aanmerkelijk verkoeld, zoodat de bepaling van *f* 12-» boete noodig werd. (1) Dat deze verordening niet zonder gevolg is gebleven, blijkt uit eenen platten grond der stad Utrecht van 1582 (2), welke ons tevens leert dat er van de gegevene toestemming om het » aan de stads-zijde te ontmantelen" zoo ruim gebruik is gemaakt, dat deze ontmanteling met eene volkomene afbraak gelijk is te stellen. Men ziet er het kasteel door een ruim plein vervangen; de grachten zijn gedempt (3); alleen de bastions aan de buitenzijde zijn nog overig, en maken met den stads-wal één geheel uit, even als wij het nog voor weinige jaren hebben gekend. Op beide bastions staat

---

derzocht, evenwel met het afbreken deed voortvaren. 3o. Dat men den 17den September nog druk met de sloping bezig was. Den 11den dier maand verbood de Raad, voortaan op Vredenburg te tappen of gelagen te zetten, op verbeurte van het bier. Wat er nog was, moest binnen twee dagen verkocht of vervoerd worden. Raads dagel. boek 11 September 1577.

(1) Raads dagel. boek 21 Maart 1581.

(2) L. Guicciardin, Description de touts les Païs-bas. Anvers 1582. Daar deze platte grond in sommige opzigten niet naauwkeurig is, heb ik er geen gebruik van gemaakt dan voor zoover die van A. D. Viana 1598 denzelven bevestigt.

(3) Buchel, Descr. p. 6 verhaalt, dat het dempen der grachten, wegens de buitengewone diepte, veel tijds heeft gekost.

een windmolen. (1) De brug over den Stads-singel heeft men eerst in 1590 beginnen af te breken. (2)

Hoezeer men het knellende juk van Vredenburg moede was, blijkt onder anderen uit de genomene voorzorgen, om nimmer weder door een kasteel te worden benaauwd. Toen de stad zich in October 1577 onder het Gouvernement van Oranje begaf, werd er opzettelijk bedongen, » dat Zijne Excellentie » geene forteressen zou leggen binnen de stad, steden en lan- » den van Utrecht, dan bij uitdrukkelijk bevel van Zijne Ma- » jesteit of van de Staten, stad en steden van de landen van » Utrecht, of van de stad die versterkt zoude worden." (3)

---

(1) P. B. Rijks-vrijheer van Wiedenbruck, in zijne verzameling van Bouw- en Beeldhouwkunst p. 2 gist, dat de nog overgebleevene bastions reeds door Bisschop Balderik († 976) of Herbert († 1150) als torens zouden zijn gebouwd. Schoon wij niet ontkennen, dat bij de stichting van Vredenburg ook van gedeelten van vroegere gebouwen gebruik is gemaakt, geloof ik echter den bouw van deze bastions als voetstukken der torens aan Burgnival te moeten toeschrijven. Het zoude anders al zonderling toevallig zijn, dat men den bouw van vroegere Bisschoppen zoo volkomen in het plan van de gansche sterkte had kunnen te pas brengen, dat er juist twee van de vier hoofd-torens op werden gegrondvest. Ook komt de langwerpige gedaante dezer voetstukken, waarop de Vrijheer van W. zich beroept, veel meer met de latere dan met de vroegere wijze van versterking overeen. Eindelijk behoeft men zich niet te verwonderen, dat men dit gedeelte spaarde, schoon het overige gesloopt werd. Indien ook dit was afgebroken, dan zoude de stad aan dien kant geheel open en onverdedigd zijn geweest; en zoo ver dreef men den haat tegen de Spanjaarden natuurlijk niet.

(2) Buchel, Descr. p. 104, 105.

(3) Bor, B. XI f. 302. art. 28. Bondam, IV. 95. Bij de aanstelling van Jan, Graaf van Nassau-Katzenellenbogen, als Stadhouder van Gelre en Zutphen, in Mei 1578, drongen de Staten van Gelderland op het vernielen der kasteelen, » vuer den » welcken men sich solde vresen, sy waren dan tot dienst oft op- » pressie der Landen." Nyhoff, Bijdragen II. 69. Men zie

De vernieling van het kasteel maakte het noodig, de stad aan dien kant beter te versterken, waartoe de Burger-hoplieden den 30sten Julij 1577 in een zoogenaamd verzoekschrift den Raad dringend aanspoorden. Deze besloot reeds den volgenden dag dit ten spoedigste ten uitvoer te brengen. (1) Om de kosten van deze nieuwe vestingwerken zoowel als die van het beleg van Vredenburg te dekken, werd in Februarij 1578 de belasting op koren, zout, vee en andere voorwerpen met de helft vermeerderd. De geestelijken, die tot nog toe van alle staatslasten vrij waren geweest, moesten gelijkelijk met de overige burgers hierin dragen. (2) Het Kapittel van S. Jan besloot met de overige Kapittelen hier tegen een protest te ontwerpen, niet om deze belasting hierdoor te beletten, maar omdat zij haar tot eenen zekeren tijd bepaald wilden hebben. (3) Ook die van Amersfoort werden door de Staten gelast, een gedeelte der kosten van het beleg op te brengen; doch zij waren hiertoe even min te bewegen als tot het aannemen der ontvangene Satisfactie, of het teekenen der Unie van Utrecht. Men hield hen daarenboven verdacht van eenig heimelijk verstand met den vijand, en besloot dus, een vaandel van 200 koppen in de stad ter bezetting te leggen. Maar de Amersfoorders weigerden hetzelve binnen te laten, en beweerden, dat zij zelve hunne stad wel konden bewaren. Nu werd alle handel en omgang met hen aan de geunieerde steden en

---

ook aldaar blz. 63 over Hierges. Het heet daar, dat Philips hem » mits syner absentie ende aenhanck aan Don Johan d'Aus- » trice ende andere syne adherenten," vijanden dezer landen, van zijn Gouvernement heeft ontzet! Vergel. boven blz. 190, 191.

(1) Bondam, III. 51–58.

(2) Buchel, Descr. p. 73, 74. Van de Water, Utr. Plac. b. III. 978, waar alleen wordt opgegeven » omme te mogen betalen » de onkosten van de Fortificatien deeser stad."

(3) Bondam, V. 146, 147. In 1579 werden op orde van den Prins van Oranje vijf aarden bolwerken ter verdediging van de stad aangelegd. Zie C. Booth, Beschr. v. Utrecht, achter van Cortgeen, blz. 132.

Provinciën verboden, en toen dit geene andere uitwerking had, dan dat de tegenstand des te hardnekkiger werd, deed men op den 30sten Januarij 1579 de Burgemeester der stad te Utrecht aanhouden en gevangen zetten; ook werd de vaart op de Eem door het zenden van eenen uitlegger verhinderd. Den 14den der volgende maand verklaarden de Staten de Amersfoorders voor rebellen, en besloten, hen met geweld onder de Unie te brengen. Te vergeefs zocht Oranje door Dr. Elbertus Leoninus de twistende partijen tot minnelijke schikking te brengen; de zaak kwam eindelijk zoo ver, dat men den 7den Maart goed vond de stad te belegeren. Nog denzelfden dag trokken eenige vaandelen soldaten met zeven stukken grof geschut derwaarts, onder het bevel van Graaf Jan van Nassau, 's Prinsen broeder. In Amersfoort had men omtrent 100 soldaten aangenomen, die, naar men zeide, meestal tot de partij der Malcontenten behoorden. Sommigen wilden, bij het verschijnen van eene zoo aanzienlijke overmagt, het terstond opgeven; maar de andere partij hield het nog tot den 10den. Toen gaf de stad, daar de Utrechtsche poort bijna geheel was ter neder geschoten, zich over, waarop er garnizoen in werd gelegd, de Magistraat verzet, en alles geschikt naar den zin der Staten van Utrecht. De Dom-deken Jan van Bruhesen, die zich nu te Amersfoort niet langer veilig achtte, begaf zich naar Emmerik. (1)

Als eene geschiedkundige bijzonderheid verdient hier nog vermeld te worden, dat men op denzelfden 28sten Augustus, waarop de slooping van Vredenburg met toestemming der al-

(1) Bor, B. XIII. f. 92. b. Buchel, Descr. p. 75. Tegenw. staat der Vereen. Nederl. XII. blz. 18, 19. Bondam, IV. 61, 62. V. 83. Hooft, blz. 630. (3de druk.) Van Meteren, f. 166. c.— M. van Isselt, t. a. p. p. 633—635, 638—640. verhaalt dit voorval zeer uitvoerig en geheel ten voordeele der Amersfoorders, welker dappere verdediging ook zeer door hem geroemd wordt. Daar hij zich p. 635 op Authentieke stukken beroept, verdiende dit punt wel eenig nader onderzoek. Van Bemmel, beschr. van Amersfoort blz. 941 is omtrent hetzelve zeer kort.

gemeene Staten werd hervat, ook te Antwerpen het kasteel naar de stadszijde begon te slechten. (1) Daar evenwel hield men zich aan de letter der gegevene toestemming, en sloopte slechts een klein gedeelte, terwijl het overige tot sterking der stad naar de buitenzijde gespaard bleef. (2) Doch reeds na acht jaren deed Parma de gehate sterkte in hare vorige gedaante herstellen; (3) en terwijl het plein van Vredenburg aan deszelfs vroegere bestemming ten gebruike des handels werd hergeven, (4) waren Pacieco's muren nog getuigen van menig roemrijk wapenfeit, eer onze leeftijd hen door het fransche geschut zag vergruizen.

---

(1) Bor, B. XI. f. 274. Van Meteren, t. a. p. f. 136.

(2) Platte grond van Antwerpen bij Guicciardin, t. a. p. en de tekst aldaar p. 106.

(3) Van Meteren, t. a. p. f. 240.

(4) » Hier plach men de peerden te vercoopen ende de botter-» merckt te houden.'' Aant. op Henr. v. Erp, in Matth., Anal. T. I. p. 109. Reeds den 26sten April 1582 werd de Beestenmarkt van de Neude naar het plein van Vredenburg verplaatst. Zie de publikatie in v. d. Water, Utr. Plac. b. III. 838, waar het genoemd wordt: » het ledig erf tusschen het Weeshuys en St. Ca-» tharyne poort, van ouds genaamt St. Cathrynen veld.'' Men wilde dus, naar het schijnt, zelfs den naam van Vredenburg vernietigen; maar de indruk, welken die naam op het volk gemaakt had, was hiertoe te sterk. In de Publicatie van 19 Oct. 1631, t. a. p. blz. 339 heet het weder » het pleyn van Vredenburg.'' In die van 19 Nov. 1674, t. a. p. blz. 664 vindt men melding van » de groote en » kleyne pleynen van Vredenborg,'' waarop toen bij dag varkens werden geweid of gevoed. — Dat Lodewijk XIV. in 1673 plan heeft gehad Vredenburg te herbouwen, is reeds vroeger in dit Tijdschrift medegedeeld. Het berigt hieromtrent vindt men in: Ontroerd Nederland, II. 261.

J. H. v. B.

NASCHRIFT.

Op blz. 75 is, volgens Wagenaar en het Register van Aert v. d. Goes, I. 190, gezegd, dat de vrede te Gorinchem den 5den October 1528 tot stand kwam. In het Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen, uitgegeven door J. J. Dodt, II. 31—40, vindt men de » peys te Gorcum » gemaeckt," welke, blijkens dat stuk, op den 3den October is gesloten.

DRUKFOUTEN.

Blz.	78.	regel 5 v. b.	*van*	lees *tot*
—	—	— 7 v. o.	*afbeeldingen*	— *afbeelding*
—	191.	— 2 v. b.	*als*	— *Als*
—	196.	— 15 v. o.	*geketsten*	— *gekwetsten*
—	206.	— 1 v. b.	*wegen*	— *wege*

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand JUNIJ 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgens te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 uur	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u	3ur.	9ur.		
1	764	764	764_5	764	10	10	11	13	z. o.	Regenachtig.
2	762	762	761	760	135	13	13	13	idem.	Bewolkt.
3	760	759_5	759_5	761	14	13_5	18_5	14	N. W.	Betrokken.
4	760	759	758	760	135	13_5	16	13_5	idem.	Regen.
5	762	762	762	762	16_5	19	19_5	13_5	o.	Bewolkt.
6	764_5	764	764	766	16	16	14_5	14_5	idem.	idem.
7	767	767	768	766	9_5	13_5	13	8	N.	idem.
8	766	766	767	767	7_5	10_5	11	13	idem.	idem.
9	770	770	770	778	12	14_5	15_5	13_5	z. o.	idem.
10	765	765	759_5	756	13_5	19	20_5	16	idem.	idem.
11	755_5	75_5	75_5	75_5	18	20	20_5	16	z.z.o.	idem.
12	756	756	757	757	16	16_5	16_5	13_5	z. o.	idem.
13	75_5	75_5	75_5	756_5	16	17	18	14_5	z.	Betrokken.
14	759	760	761	762	16	18	18_5	13_5	z. o.	Bewolkt.
15	760	760	759	759	17	20	19_5	16_5	w.	idem.
16	760	761	761_5	762	16_5	19_5	19	16	w.n w.	idem.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTHEEK 'SMIDD. te 12 ur.	WEERSGESTELDH. 'SMIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	763	762	762	761	16	22	22	17	z. o.	Bewolkt.
18	760	758	757	757	22	24½	23	16½	idem.	idem.
19	761	762	763	763	16½	19½	19½	14½	w.	idem.
20	763	762	762	760	16	18	16	14½	idem.	Regenachtig.
21	756	756	757½	758	16½	18½	18	14½	idem.	idem.
22	761½	762	762	763	16½	18½	19	14½	idem.	Bewolkt.
23	768	770	770	770	17	19	19	13½	N. W.	idem.
24	763	766	765	765½	19	21	25½	18½	z.	Helder.
25	766	766	766	767	21½	23	25½	17	idem.	Bewolkt.
26	763	766	766	766	15½	21½	25½	19	w.	idem.
27	766	766	767	767	16½	20	19½	18	z. w.	idem.
28	767	767	765	765	20	20½	21½	19	z.	idem.
29	761	762	763	763	17	15½	18	14	N.	Betrokken.
30	764	765	765	765	14½	17	18	15	N. W.	Bewolkt.
									GEMIDDELDE WAARNEMING	
1	764	764	763½	764	15	18	16	13½	Van den 1st. tot den 10e.	
2	759½	759	759	759½	17	19½	20	15½	— — 10en. — — 20e.	
3	764½	764½	766	765	17½	19½	20½	17½	— — 20st. — — 30st.	
	762	762	762	762½	15½	18	18½	15½		

17 's namiddags zware regenbui.

26 's morgens donder en zware regenbui.

Algemeen gemiddeld, Barometer 762⅝, Thermometer 17.

Junij 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	GEBORENEN.							HUWELIJKEN.	ECHTSCHEIDINGEN.	OVERLEDENEN.	
	Getal.		waaronder: Onechte.		Tweel.	Doodgeb.					
	M.	V.	M.	V		M.	V.			M.	V.
UTRECHT.	67	77	6	6	2	6	2	34	»	52	48
AMERSFOORT.	13	16	1	3	»	»	2	9	»	11	11
RHENEN.	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1
WIJK BIJ DUURSTEDE.	3	2	»	1	»	1	»	2	»	3	2
MONTFOORT.	2	3	»	»	»	1	»	1	»	1	1
IJSSELSTEIN.	7	2	»	»	»	»	»	1	»	4	2

STAND DES WATERS,

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

onder Nulpeil.

1 Junij 1838. . . . . 4 el 02 dm.

15 —— —— . . . . . 3 — 02 —

30 —— —— . . . . . 3 — 61 —

DE ST. PIETERS-KERK

TE

UTRECHT.

Onder de verschillende kerken, welke omstreeks het midden van de elfde eeuw door den toenmaligen bisschop van Utrecht Bernulf gesticht zijn, vinden wij die van St. Pieter (1), in welke tegenwoordig de Waalsche gemeente hare openbare godsdienstoefeningen houdt, opgeteekend. Deze kerk scheen ons, zoowel door hare oudheid als wegens de rampen, welke haar, vooral in vorige eeuwen, zijn te beurt gevallen, van zooveel belang toe, dat wij het niet nutteloos hebben geacht, de aanteekeningen, welke bij vroegere schrijvers daaromtrent gevonden worden, op te zamelen en tot een geheel te brengen. Wij vermeenen echter onzen lezeren geene ondienst te doen, door met een enkel woord de zonderlinge wijze, op welke de stichter van dezelve tot eene zoo hooge waardigheid geraakte, in dit verhaal in te lasschen.

Toen na den dood van Adelbold, in den jare 1027, de kapittels in oneenigheid geraakt waren, omtrent de keuze van eenen opvolger, oordeelde Coenraad II., Keizer van Duitschland, het raadzaam, zich in persoon, tot bijlegging dezer geschillen, naar Utrecht te begeven. Zijne echtgenoote, Ghisela, welke hem op zijne togten meestal vergezelde, ging ook nu, in weerwil harer zwangerschap, mede, doch werd uit hoofde van

(1) Beka in Bern. p. 40. Heda in eod. p. 118. Matth, Fundat. eccles. p. 109.

den vergevorderden toestand, in welken zij zich bevond, belet, de reis te vervolgen, en door Coenraad ten huize van den priester Bernulf, in het dorp Oosterbeek, achtergelaten. Aldaar bragt zij een kind (1) ter wereld, en Bernulf werd door haar gekozen, om den Keizer de heugchelijke tijding te boodschappen. Deze kwam juist te Utrecht aan, nadat de kapittels aan Coenraad de magt hadden opgedragen, om naar zijn goedvinden eenen nieuwen bisschop aan te stellen, en daardoor een einde aan den twist te maken. Door de komst van Bernulf scheen tot dit een en ander een gepast middel te zijn gevonden. De Keizer beschouwde hem als den man, welke geschikt was, om Adelbold's plaats te bekleeden, en aarzelde niet, van zijne bekomene magt gebruik makende, den priester van Oosterbeek (2) tot twintigsten bisschop van Utrecht te

(1) De geleerde beschrijver der Oudheden van Utrecht, Matthaeus, stemt in met eenen brief van Lap v. Waveren aan Pontanus, welken wij in Syl. Epist. p. 306. vinden uitgegeven, en stelt op grond van denzelven als buiten twijfel, dat het kind door Ghisela te Oosterbeek ter wereld gebragt, Keizer Hendrik III. zou geweest zijn. Dit lezen wij dan ook bij Pontanus en, in navolging van hem, bij van Slichtenhorst, Geld. Gesch. p. 54. — Liever echter voegen wij ons bij v. Buchell, welke in zijne aanteekeningen op Beka, p. 40 zegt: » De qua prole ignoratur, cum praeter » Henricum, quem eodem anno secum pene puerum in regnum » sublimaverat pater, nullam apud scriptores inveniam." Zelfs blijkt het, dat in den jare 1027, in hetwelk Ghisela's bevalling moet hebben plaats gehad, Hendrik reeds eenen tienjarigen ouderdom bereikt had. Zie Schmidt, Gesch. der Deutschen V. p. 215 en Pfister, Gesch. der Teutschen II. p. 170, alwaar deze geleerde schrijver zegt: » Im angehenden Mannesalter (22 » *Jahre alt*) . . . . . umfasste er den grossen Herrscherberuf, » auf welchen er in *eilf Jahren* seit seiner Wahl (1023) vorbereitet » worden. Keine Umtriebe fanden statt, denn er trat sofort mit » dem Tode seines Vaters in die Reichsregierung ein (1039.)" — Vergelijkt hiermede: L'art de vérifier les dates. (Paris 1779.) bladz. 440.

(2) Van dit bekende Geldersche dorp, in de nabijheid van Arnhem,

verheffen en hem tevens volgens de gewoonte, welke na Karel den Grooten alle keizers gevolgd hadden, tot die hooge waardigheid in te huldigen, door het schenken van den ring en staf. Zeven en twintig jaren lang bestierde Bernulf het bisdom, gedurende welken tijd hij zich niet alleen verdienstelijk maakte door het sluiten van den vrede met zijne naburen, maar ook beroemdheid verwierf door het bouwen en vernieuwen van kerken en andere gestichten, onder welke, zoo als wij gezegd hebben, ook de St. Pieters-kerk geteld wordt. Den juisten tijd, op welken dezelve is gesticht, kan men echter moeijelijk bepalen. Alleen is het zeker, dat men denzelven zoeken moet tusschen de jaren 1039 en 1048. In het eerste toch volgde Hendrik III. zijnen vader op; het laatste is het tijdstip van de inwijding der kerk, zoo als blijkt uit de volgende regels, welke nog heden tegen den muur te lezen staan: » Fundata ac dotata est Basilica haec a D. Bernoldo, XX. » Traiectino Episcopo, imperante Henrico III., Conradi » filio, ac dedicata ipsis Kal. Maiis anno a nato Servatore » M.XLVIII., cui G. E. M. H. P. P."

Bernulf werd in de kerk begraven, en te zijner gedachtenis vindt men ter linkerzijde van den predikstoel het volgende grafschrift in eene zwarte lijst vervat, opgehangen:

Hic sunt confossa Bernoldi praesulis ossa
Landet eum glossa, dedit hic quia munera grossa.
Praefuit hac sorte: sunt sede vacante subortae
Lites distortae pro praesule flente cohorte.
Venit rex Conrat, ut pacem mox ibi ponat;
Datque cohors tota, regi de Praesule vota.
Retro demissa paritura conjuge Gisla,
Oosterbeek villa, prope Bernoldum parit illa,
Tune ibi Curatum; cui rex dat Pontificatum
Ob nova portata, quod erat proles sibi nata.
Vigemus Bernold pastor successit Adelbold.
Annis septenis bene rexit, bis quoque denis.

gelegen vinden wij reeds eenige melding gemaakt in eenen giftbrief van den jare 834, uitgegeven door Bondam's Charterb. van Geld. I. p. 16.

Holland militiam junxit ad Ecclesiam.
Sanctis Baptistæ, Petro, Paulo, Lebuino,
Quatuor ecclesias condidit egregias.
I. quater attendas, decimo quartoque Kalendas
Augusti semel M. semel L. dum scandit ad arcem:
Non mala mois subita, quam praecessit bona vita. (1)

Eene wonderbare kracht tot heeling van verschillende ziektens werd aan de overblijfselen van bisschop Bernulf toegeschreven. Zijn graf werd derhalve door velen bezocht en de schrijvers van de *Acta Sanctorum*, die hem onder de heiligen plaatsen, welker gedachtenis op den 19 Julij gevierd wordt, gewagen van verscheidene wonderen bij hetzelve voorgevallen. Heda, die in het jaar 1525 te Antwerpen is overleden, besluit het levensberigt van Bernulf met te zeggen, dat te zijnen tijde vele menschen bij het graf van den bisschop herstelling gingen zoeken (2); en wel voornamelijk oefende hetzelve eene heilzame kracht uit op kinderen, welke achterlijk in wasdom waren; ook hadden vrouwen, die hunnen echtelijken staat niet met kinderen gezegend zagen, de gewoonte, Bernulf's heilige overblijfselen te naderen, op hoop van verandering in haren toestand.

(1) Wij treffen dit grafschrift onder anderen aan bij Matthaeus de fundat. p. 110. Syl. epistol. p. 307., ad Anon. de Reb. Ultraj. p. 189.; In de Batavia Sacra p. 128., Acta Sanctorum ad diem 19 Jul. enz. Op geene dier plaatsen is echter het zoo even vermelde opschrift, de stichting en inwijding der kerk betreffende, opgeteekend. Eene vertaling van hetzelve komt voor in Beschr. van het Utr. Bisd. p. 166, alwaar echter Hendrik II. voor Hendrik III. en het jaartal 1014 in plaats van 1048 verkeerdelijk gesteld is.

(2) Wij lezen aldaar (p. 118.) » sepultus in sanctuario S. Petri » . . . . . ubi plurimis claret signis et virtutibus: quo et » mortales plures nostra tempestate confluunt salutis gratia." Dit zegt ook Molanus in Nat. SS. Belgii, weshalve de schrijvers der Bat. Sacra, en daarna ook die der Acta Sanctorum v. Buchell berispen, wijl hij in de nooten op Heda's geschiedverhaal zijne verwondering te kennen geeft, dat aan eenen zoo naauwkeurigen navorscher als Molanus de heiligheid en mirakelen van Bernulf waren onbekend gebleven.

Van het eerste vinden wij in het boven aangehaalde werk (1) een verhaal, hetwelk op den 24 Sept. 1671 voor notaris en getuigen te Gouda zoude opgemaakt zijn, en ons leert, hoe een kind na zes maanden aan eene uitteerende ziekte te hebben geleden, binnen den tijd van drie uren wonderdadig werd genezen: zelfs verbinden zich de ouders, om de waarheid dezer gebeurtenis met eede te bevestigen, zoo er zich iemand mogt bevinden, welke dezelve in twijfel trok. Van het laatste komt geene notarieele verklaring voor; in de Batavia Sacra wordt het vermeld op grond van een onuitgegeven werk van Bokkenberg. (2)

Tot in den jare 1675 zoude volgens Matthaeus het graf in deszelfs ouden staat zijn gebleven. Een hevige storm (12 Aug. 1674.), welke der kerk groote schade toebragt, maakte herstellingen noodzakelijk, bij welke het graf geopend werd. Behalve van eenen zilveren beker, gouden ring, een gedeelte van den bisschoppelijken staf en eenen steen met den naam des overledenen, wordt van geene andere gevondene voorwerpen melding gemaakt. De schrijvers der Acta Sanctorum wederleggen dit verhaal, op grond van een oorspronkelijk in het Hollandsch gesteld stuk, waarvan wij een afschrift hebben verkregen, hetwelk in de Bijlagen onder lett. A. volgt. Wij zien daarin, dat reeds op den 27 November 1656 het graf bij gelegenheid der afgraving van het koor ontdekt is geworden, en vinden tot in de kleinste bijzonderheden al het gebeurde opgeteekend, waarom wij kortheidshalve den lezer naar hetzelve verwijzen.

Niet lang na hare stichting werd onze kerk reeds door eenen brand geteisterd, waarvan de schuld aan de hovelingen van den Duitschen Koning Hendrik IV. wordt geweten (3). Alhoewel de schrijvers, welke van dit onheil melding maken, geenen juisten tijd, waarop hetzelve zoude plaats gehad heb-

(1) Acta Sanctorum ad 19. Jul.
(2) Acta Pontif. Trai. genaamd.
(3) Heda in Conrado p. 137.

ben, bepalen, vermeenen wij daarvoor het jaar 1076 te mogen stellen. Volgen wij daartoe den Koning in zijne handelingen gedurende het genoemde tijdperk.

Na een einde gemaakt te hebben aan den oorlog tegen de oproerige Saxers, van welke zich eenige opperhoofden aan hem gevangen gegeven hadden, riep Hendrik de vorsten van zijn rijk te Goslar, alwaar hij bij voorkeur zijn verblijf hield (1), bijeen, ten einde raad te plegen, hoe men met de gevangenen handelen zoude, en tevens eenen eed van hen af te nemen, om de troonsopvolging aan zijnen zoon te verzekeren (2). Deze zamenkomst had plaats in de laatste dagen van 1075, of het begin van Januarij van het volgende jaar.

Middellerwijl had paus Gregorius VII., Hildebrand genaamd, welke naar het opperste gezag niet alleen in kerkelijke maar ook in wereldéche zaken haakte, en redenen meende te hebben, om zich over Hendrik's gedrag te beklagen, een gezantschap naar Goslar gezonden, om den koning voor zijne kerkvergadering, welke in Februarij 1076 (3) te Rome zou plaats hebben, te dagvaarden, en hem tevens met den banvloek te bedreigen, zoo hij op den bepaalden tijd niet te zijner verantwoording tegenwoordig ware.

Hendrik, over 's pausen boodschap ten hoogsten verstoord, zond de gezanten met verachting terug en riep eene vergadering der bisschoppen en andere hoofden der kerk te Worms bijeen. Deze had op den 24 Januarij (4) van het loopende jaar plaats, met gevolg, dat de paus afgezet en hem plegtig alle gehoorzaamheid opgezegd werd.

---

(1) Heinecc., Antiq. Goslar., p. 76.

(2) Lamb. Schafn., Chron. ad a. 1076; Berthold, Constant., Chron. ad eundem annum.; Pfister, Gesch. der Teutschen, II. 249.

(3) Lamb. Schafn., l. c.; Bert. Const., l. c.; Pfister, p 250

(4) Lamb. Schafn., l. c. Adzleiter, Annales Boicorum ad a. 1076. p. 381.; Pfister, l. c. — Volgens den schrijver van: L'art de vérifier les dates. (Paris 1770.) p 206, had deze vergadering den 23 Januarij plaats.

Niet zonder moeite verdedigde Gregorius degenen, welke hem dit besluit uit naam des konings en der overige te Worms vergaderden waren komen overbrengen, tegen mishandelingen. De banvloek, met welken hij den koning gedreigd had, werd uitgesproken.

Hendrik had zich onderwijlen wederom naar Goslar begeven, welke plaats hij in het begin van Maart (1) verliet, om het paaschfeest te Utrecht te gaan vieren (2). Daar was het, dat hij des pausen handelwijze vernam (3), en andermaal eene vergadering naar Worms tegen Pinksteren (4) bijeenriep. Wijl echter op den gezetten tijd de rijksvorsten in geen genoegzaam getal verschenen waren, zag hij zich genoodzaakt, de plaats naar Mainz, den tijd op den 29 Junij te verzetten. (5)

Wij zien dus, dat Hendrik zich tusschen de eerste dagen der maand Maart en Pinksteren 1076 en wel bepaaldelijk gedurende het Paaschfeest (hetwelk dat jaar den 27 Maart inviel (6)) binnen Utrecht bevonden heeft en vermeenen daaruit te mogen afleiden, dat ook in dien tijd de brand der St. Pieters-kerk is voorgevallen, van welken Heda gewaagt. Hij schrijft denzelven aan onachtzaamheid van 's konings gevolg toe. Doch zoude dezelve ook aan zekere wraakzucht tegen den Heiligen, aan wien deze kerk was toegewijd, kunnen geweten worden. In den naam van den heiligen Petrus toch had Gregorius den banvloek (7) tegen den Koning uitgesproken, en konden Hendrik's volgelingen zich niet evenzeer als vijanden van dien Heiligen beschouwen, als de oproerige en jegens den Koning zoo kwalijkgezinde Saxers zich de verdedigers van zijne regten rekenden, en van dezen tijd af onder het aanroepen van

(1) Den 6den volgens Lamb. Schafn., l. c.

(2) Lamb. Schafn, l. c.; Annalista Saxo, ad a. 1076. p. 524.

(3) Anal. Saxo, p. 532.; Bruno. Hist. belli Sax. p. 207.; Pfister, l. c.

(4) Lamb. Schafn., l. c.

(5) Lamb. Schafn., l. c.; Pfister, l. c.

(6) L'art de vérifier les dates, p. 22.

(7) Zie de formule van denzelven onder anderen bij Bruno l. c.

den heiligen Petrus ten strijde trekken. (1) Wat hiervan zijn moge, zeker is het, dat Hendrik tot herstelling der kerk het zijne bijbragt, en wel door dezelve met een landgoed, genaamd Bruoche, benevens alle deszelfs inkomsten en toebehooren te begiftigen (2); tot bevestiging van welke daad hij te Worms een diploma uitvaardigde, hetwelk wij in de bijlagen onder letter B. hebben opgenomen, zoo als de schrandere hoogleeraar der Utrechtsche hoogeschool Mr. P. Bondam hetzelve volgens het oorspronkelijke in zijn Charterboek van Gelderland heeft uitgegeven, onder de jaarteekening 1076.

Bij Heda (2), welke ook een afschrift van dezen brief levert, vinden wij denzelven van Mei 1077, en dus van een jaar later gedagteekend. Wanneer wij echter nagaan, dat Koning Hendrik zich gedurende de Pinksterdagen van het vorige jaar te Worms bevonden heeft, ten einde tegenwoordig te wezen bij de voor hem zoo belangvolle vergadering, welke hij andermaal in die stad had bijeengeroepen, en hiermede vergelijken het verhaal van 's Konings verblijf in Italie gedurende de eerste maanden van 1077, schijnt het ons toe, dat de jaarteekening zoo als Matthaeus en Bondam dezelve stellen, meer met de waarheid strookt.

Het is bekend, op welke vernederende wijze Hendrik zich genoodzaakt zag, vergiffenis bij den paus te gaan inroepen; hoe hij gedurende den guren winter van 1076—1077 van Spiers vertrok, vergezeld van zijne huisvrouw Bertha en hunnen nog jongen zoon, de reis naar Italie ondernam; hoe hij, na met zwarigheden van allerlei aard te hebben geworsteld, den paus te Canossa aantrof, aldaar de voorspraak van de gravin dier burgt, Mathilda, welke om hare verknochtheid aan Grego-

---

(1) Schmidt, Geschichte der Deutschen, V. p. 124. — In den brief van bisschop Herman (zie Bijlage C.) treffen wij ook de woorden aan: » curtim, quae nostro vulgari broch nuncupatur, » quam . . . . . Heinricus IV. *pro redemptione delictorum* » *suorum* beato petro . . . . . donavit.

(2) Matth. Fundat. p. 110.

(2) In Conrado, p. 137.

rius bekend was, wist te verkrijgen, en eindelijk na eene boetdoening van drie dagen van den banvloek werd ontheven. (1)

Niet voor het begin der maand Julij 1077 (2) vond Hendrik het raadzaam, zich wederom op Duitschen bodem te wagen, ten einde zijnen tegenstrever Rudolf, welke in zijne afwezigheid door de vergaderde rijksvorsten te Forchheim tot Koning gekozen en te Mainz door den aartsbisschop Siegfried ingezegend was, met het zwaard in de vuist de kroon te betwisten. Uit dit alles blijkt dus, dat wij met de voornaam-

(1) Het was voorwaar eene niet alleen vernederende, maar tevens moeitevolle reis voor eenen zoo magtigen Koning als Hendrik. De winter was zoo streng, dat van de maand November tot in April van het volgende jaar de Rijn met ijs bedekt was. Naar gunstiger jaargetijde wachten, zat er voor hem niet op. In Februarij verjaarde de dag, op welken door Gregorius de banvloek uitgesproken was, en Hendrik voorzag zeer goed, hoe ongunstig het met zijne zaak gesteld zou zijn, indien dezelve niet binnen het jaar was opgeheven. Hij ondernam dus met zijn gezin de reis over de met ijs en sneeuw bedekte Alpen, zonder ander geleide dan eenige inwoners dier barre streken, welke hij had aangenomen, om zooveel mogelijk eenen weg voor hem en de zijnen te banen: die evenwel nog zooveel te wenschen over liet, dat de Koningin in eene ossenhuid gewikkeld tegen de steilten moest opgevoerd worden. Hierna kan men oordeelen, hoe slecht de wegen en middelen van vervoer in die tijden waren, en zich een denkbeeld vormen van de rampen, welke den Koning op zijne reis troffen, en welke hij nog vermeerderd zag door het toedoen zijner eigene schoonmoeder, die hem bereids bij den aanvang derzelve den doortogt door Savoye niet wilde toelaten, dan onder afstand te haren voordeele van een gedeelte van Bourgondie.

Lambert van Aschaffenburg deelt ons dit alles omstandig mede (Chron. cit. p. 534.), en het zal ons niet verwonderen, wanneer wij in het oog houden, dat deze schrijver een monnik en tijdgenoot van paus Gregorius was, zoo wij alle deze onheilen, als gevolgen van den banvloek, welke op den Koning rustte, door hem vinden opgeteekend.

(2) Abbas Ursperg., Chron. p. 170. Anal. Saxo, p. 540.

ste geschiedschrijvers, welke deze gebeurtenissen hebben geboekt, in tegenspraak geraken, wanneer wij aannemen, dat Hendrik zich in Mei 1077 te Worms bevond, en aldaar den bewusten brief met zijne onderteekening bekrachtigde.

Ook levert het stuk zelf bewijzen op tot staving van dit gevoelen. De aartsbisschop Siegfried komt toch in hetzelve voor, en hoe kan men het jaartal 1077 hiermede vereenigen, daar hij des Konings partij reeds in het laatst van het vorige jaar had verlaten, en het niet denkbaar is, dat hij, na Rudolf in Maart gekroond te hebben, in Mei daaraanvolgende weder onder Hendrik's aanhangers zou geweest zijn? Verders is de brief ook onderteekend door den kanselier Adalbero, die meer dan waarschijnlijk dezelfde persoon is, als de bisschop van Wurzburg, welke onder dien naam, na het vruchteloos afloopen der vergadering te Mainz, eensklaps s' Konings zijde verliet, om met de hertogen van Schwaben, Beyeren en Carinthie tegen hem zamen te spannen. Deze trouwelooze handelwijze komt ons te geloofswaardiger voor, daar wij lezen, dat de inwoners van Wurzburg, die hunnen wettigen vorst waren blijven aankleven, den bisschop Adalbero met verachting beschouwden. (1) Ook mogen wij hier nog bijvoegen, dat van alle brieven, door Hendrik in 1077 uitgevaardigd, welke wij hebben kunnen vinden, deze de eenigste zijn zoude, die Adalbero's onderteekening en niet die van den kanselier Geberhardus of eenen anderen draagt.

Eindigen wij dit onderzoek naar de ware dagteekening van dit stuk, door nog twee zwarigheden te vermelden, welke, zich omtrent dezelve opdoen. Vooreerst komt de vijftiende indictie (2), die wij in den brief gesteld vinden, niet met het jaar 1076, maar wel met het volgende overeen, zoodat hier eene dwaling schijnt ingeslopen te zijn, en wij de veertiende indictie dienen te lezen. Dit een en ander wordt door den hoogleeraar Bondam ter aangehaalde plaats bewezen, zoowel op gezag van verscheidene schrijvers, die over de tijdrekening in soortgelijke stukken

(1) Abbas Ursp., l. c.

(2) L'art de vérifier etc. p. 22.

voorkomende uitvoerig hebben gehandeld, als door voorbeelden, uit welke blijkt, dat dusdanige misslagen in andere brieven van denzelfden Koning meermalen voorkomen. Ditzelve geldt ook de jaren van Hendrik's verkiezing tot Koning (ordinatio) en van zijne regering, welke wij in omgekeerde orde behooren te lezen en wel » anno ordinationis . . . . . » XXI. Regni vero XVIII." Ook deze moeijelijkheid wordt door genoemden hoogleeraar duidelijk uiteengezet en opgehelderd, weshalve wij den lezer naar zijn werk verwijzen, daar ons bestek niet toelaat, daar meer uit over te nemen, vermeenende te kunnen volstaan, met de voornaamste punten te hebben opgenoemd en de bronnen aangewezen, uit welke men omtrent dit alles meer tot verklaring ontleenen kan (1).

Behalve de aartsbisschop van Mainz, Siegfried, en de koningin Bertha, van welke wij met een woord gewaagd hebben, komen nog de aartsbisschop van Keulen, Hiltolf, benevens drie andere bisschoppen, Rubert, Ebbo en Coenrad in het diploma voor. Onder hunne medewerking is de begiftiging aan de St. Pieters-kerk geschied, en waarschijnlijk hebben zij onder de weinigen behoord, welke aan des Konings roepstem gehoor gegeven en zich op den bestemden tijd te Worms, doch vruchteloos, vergaderd hadden. Van de meesten hunner lezen wij toch, dat zij Hendrik zeer toegedaan waren (2) en niet alleen vertrouwelijk in het beramen zijner plannen deelden, maar ook zijne gedragingen, die minder met deugd en billijkheid overeenkwamen, inschikkelijk over het hoofd zagen. Dat zich hiertoe de gelegenheid ettelijke malen

---

(1) Wij hebben dezen eersten brand vooral daarom niet beknopter behandeld, dewijl dezelve minder dan de volgende schijnt bekend te wezen, en een punt van verschil bij de schrijvers oplevert.

(2) Men kan nalezen over Siegfried en Hiltolf het Chronicon Gottwicense, I. Lib. 2. Cap. 9. §. 14.; over Rubert, Heinecc., Ant. Gosl. p. 90.; over Ebbo, denzelven p. 43.; over den Utrechtschen bisschop Coenrad, denzelven p. 92; Heda in vita.

opdeed, leert ons de geschiedenis van Hendrik's leven, doch behoort minder tot de ons voorgenomen taak. Het landgoed Bruoche, waarin s' Konings gift bestond, komt in latere brieven ook onder de namen van Broch, Broke en Broeckerhaeff voor. De gissing van den Gelderschen geschiedschrijver Pontanus (1), dat daardoor het tegenwoordige Oldebroek of Nieuwbroek, twee dorpen in de Veluwe, zou moeten verstaan worden, is reeds door van Slichtenhorst (2) wederlegd, welke aantoont, dat Bruoche niet anders, dan het in de nabijheid van Velp zoo aangenaam gelegen Bilioen (3) is. Dit adelijke slot en landgoed was reeds ten tijde van Hendrik eene aanzienlijke bezitting, zoo als blijkt uit den giftbrief, in welken de groote vrijheden en voorregten, aan hetzelve verbonden, worden opgenoemd. Hierdoor schijnt dan ook de hebzucht der Utrechtsche bisschoppen te zijn gaande gemaakt, die de rijkdommen van dit goed tot andere eindens, dan voor welke zij bestemd waren, gebruikten. Dit gaf aanleiding tot eenen brief (4), door bisschop Herman in den jare 1155 uitgevaardigd, bij welken de inkomsten van den hof of curtis Broch weder ten voordeele van het kapittel van St. Pieter afgestaan werden. Het beheer over het goed zelf schijnt echter nog in des bisschops handen gebleven te zijn, tot dat zijn opvolger Godefried in het jaar 1178 bij eenen anderen brief (5) de vrije beschikking dezer goederen aan het kapittel waarborgde. Na dezen tijd schijnt de kerk niet meer in het bezit derzelven gestoord te zijn geworden, tot dat zij in den

---

(1) Hist. Gelr. V. p. 95.; verg. van Slichtenhorst, Geld. Gesch. p. 73.

(2) L. c. p. 533.

(3) Lezenswaardig is voor hen, welke een kort en zakelijk overzigt der geschiedenis van dit landgoed begeeren, en tevens een aangenaam uur willen doorbrengen, het werkje van den Heer J. A. Nijhoff, getiteld: » Geldersch Arkadia of wandeling over Bilioen » en Beekhuizen." Arnhem 1821.

(4) Zie Bijlage C.

(5) Zie Bijlage E.

jare 1528 haar eigendom verkocht aan zekeren Hendrik de Groeff (1), raad van Karel van Egmond, hertog van Gelder, welke laatste, twee jaren daarna zelf eigenaar van Bruoche, geworden zijnde, het landgoed met den naam van Bouillon of Bilioen herdoopte. Bij gelegenheid van den verkoop zullen de bewijzen van eigendom en onder dezen de giftbrief van Koning Hendrik benevens de twee zoo even vermelde brieven van bisschop Herman en Godefried door het kapittel van St. Pieter aan den nieuwen bezitter zijn ter hand gesteld, hetwelk dan ook de reden is, dat die stukken onder de archieven van het slot Bilioen nog heden berusten, even als de twee oorspronkelijke vertalingen, van welke afschriften in de Bijlagen zijn opgenomen. (2)

Geene eeuw verliep er na den opbouw der kerk, of andermaal werd zij eene prooi der vlammen. Tegen het einde der regering van Heribert, den zes en twintigsten bisschop van Utrecht, en wel in den jare 1148 (3) werd onze stad door een' zoo hevigen brand geteisterd, dat het grootste gedeelte derzelve werd vernield en men op middelen begon bedacht te wezen, om in het vervolg soortgelijke onheilen zooveel mogelijk te weren. Dit gaf aanleiding tot het graven van een kanaal, hetwelk het water uit den Rhijn door de stad heen naar de Vecht voerde; en hieraan is de tegenwoordige Oude Gracht haren oorsprong verschuldigd, welke evenwel niet alleen het blusschen van brand minder moeijelijk maakte, maar tevens veel tot verfraaijing der stad bijbragt en dezelve geschikter voor handelvertier deed wezen.

Welligt hebben de groote kosten, welke tot herstelling der

---

(1) » Rait Hendrik die Groeff, Erffvaight tot Ercklentz drost etc." wordt hij genoemd in eenen brief van Hertog Karel van den jare 1535, uitgegeven in de Geldersch Arkadia p. 20. Meer kan men van hem lezen bij v. Slichtenh. l. c. p. 409 en volg.

(2) Lett. D. en F.

(3) Beka in Herib. p. 50. — Heda in eod. p. 163. — Chron. Magn. Belg. p. 167. — Bockenberg, Catal. pontiff. Ultr. p. 19. in margine. — A. Buchellii, Discript. urbis R. T. p. 58. — Matth., Anal. II. p. 454. (Wilh. Procuratoris Chron.) enz.

schade, aan de kerk toegebragt, vereischt werden, gelegenheid gegeven tot den brief, door bisschop Herman in het jaar 1153 ten voordeele van het kapittel van St. Pieter uitgevaardigd, en naderhand, zoo als wij gezegd hebben, door deszelfs opvolger bekrachtigd. Men kan zich een denkbeeld vormen, hoe groot de verwoesting, door dit onheil aangerigt, geweest zij, wanneer men nagaat, dat behalve de St. Pieters-kerk nog die van St. Maarten (Dom-kerk) en van St. Jan benevens de abdij van St. Paulus (1) in de asch werden gelegd. Het verdient echter opmerking, dat in een der oudste handschriften van Beka's geschiedenis van dezen brand geen woord gerept wordt.

In het jaar 1279 (2) woedden de vlammen met niet minder hevigheid. Deze ramp, welker oorzaak aan de onvoorzigtigheid van eene vrouw (3) wordt toegeschreven en daarom onden naam van » wivekensbrand" bekend staat, had in de maand Februarij op St. Gregoriusdag plaats en vernielde andermaal verscheidene kerken, onder welke ook die van St. Pieter. Bijzonderheden omtrent denzelven zijn ons niet voorgekomen. Wel lezen wij in een testament (4) van het jaar 1295 van een legaat, tot den bouw der St. Pieters-kerk bestemd,

(1) Wij lezen bij Beka l. c.: » ecclesiae, videlicet beatorum » Martini, Petri et Joannis eodem crematae sunt incendio," het welk deszelfs onbekende, doch nauwkeurige vertaler, aldus vertolkt heeft: » ende verbrande in denselven ongevalle Sinte Martynskerc» ke, Sinte Peters, ende Sinte Johans kerke." (Matth., Anal. V. p. 78.) — Wanneer nu, zoo als Blondeel in zijne Beschr. van Utr. p. 121. beweert, de St. Pieters-kerk ook op den naam van St. Paul is ingewijd en daarom wel St. Pieters- en Pauls-kerk genoemd wordt, zoude men kunnen betwijfelen, of de abdij van St. Paul wel in het voorgemelde onheil gedeeld heeft. — Volgens de chronijk van Willem Procurator (zie omtrent dezen Oudinus, de Script. Eccl. antiq. III. 859.) en de aanteekening van Bockenberg lijdt dit echter geen bezwaar.

(2) Heda in Joann. Nass. p. 222. — Buchell. ad Bekam, p. 95.; Descr. U. p. 60. — Matth., Anal. V. p. 172. enz.

(3) Verg. Matth., de Nobil. p. 767.

(4) Matth., post Syllog. Epist. p. 331.

wij durven echter niet beslissen, of dit nog met betrekking zij, tot het onheil, dat 16 jaren vroeger was voorgevallen.

Een steen boven den, thans echter in onbruik geraakten, hoofd-ingang der kerk, in den muur gemetseld, maakt slechts van twee branden gewag, in de volgende woorden:

> Basilicam D. Petri ab episcopo Bernulpho seculo XI. post natum Servatorem excitatam duabusque turribus ornatam bis olim incendio consumtam insani turbinis procella quae plurimas huius dioeceseos ecclesias et turres afflixit a MDCLXXIV.d.XII Aug.prostatam collegium canonicorum D. Petri erexit et instauravit a. X.. MDCLXXVI. decano Frederico Borre ab Amerongen.

Waarschijnlijk worden hierdoor de onheilen van 1148 en 1279 bedoeld, wijl dezelve het meest bij de schrijvers voorkomen.

De storm, welke tot het plaatsen van dezen steen aanleiding gaf, had de beide torens, met welke weleer de St. Pieters-kerk prijkte, verwoest. (1) De klokken uit dezelve waren reeds in vrooegeren tijd, en wel in Junij 1586, op last der stadsregering bij verkoop tot geld gemaakt. (2)

Zie dit Tijdschr. jaarg. 1835. p. 372, alwaar echter de storm op den 1 August. gesteld wordt. — In een MS. werk in folio, hetwelk op de eerste bl. deze woorden draagt: » Sum infrascripti, qui collegit et descripsit lib., Opt Straeten. Deus dirigat 1642" troffen wij eenige grafschriften, welke zich in de St. Pieters-kerk bevonden hebben, opgeteekend. Daar deze lijst vóór den vernielenden storm van 1674 is opgemaakt en van genealogisch belang wezen kan, hebben wij dezelve opgenomen in de Bijlage. Lett. G.

(2) Buchell., Descr. l. l. p. 86. — Bor, Ned. Ber. (1586.) p. 32. — Wat de kogel betreft, welke nog heden boven in de kerk tegen den muur hangt, lezen wij bij den eersten p. 78, het volgende. » In den jare 1580 is een gedeelte van het orgel in de St. Pieters-kerk hersteld en de ijzere kogel, welke door de Spanjaarden uit Vredenburg tijdens de belegering van dit kasteel door de burgers in 1577, geschoten was, aan eene ketting aldaar opgehangen."

Deze waren de voornaamste rampen, welke sedert hare stichting onze kerk zijn te beurt gevallen. Wij willen nu eenige aanmerkingen omtrent derzelver ligging en uitgestrektheid laten volgen.

In het leven van bisschop Coenrad, waar Heda het verhaal van den brand tijdens Hendrik IV. levert, wordt van de St. Pieters-kerk, als op eene hoogte gelegen, melding gemaakt. » Basilica Divi Petri in montibus" wordt zij door den geschiedschrijver genoemd. Eene gereede verklaring dezer woorden hebben wij niet kunnen uitvorschen, noch uit andere beschrijvingen, noch uit de tegenwoordige ligging van het gebouw, welke niet hooger dan die der aangrenzende gedeelten der stad is. Hierdoor is bij ons het vermoeden ontstaan, dat op deze plaats van Heda's geschiedverhaal eene dwaling of bijvoeging van lateren tijd is ingeslopen, en dat misschien de hoogere ligging eener andere kerk verkeerdelijk op de onze is toegepast. Zoo kan dezelve verwisseld zijn met eene kerk, insgelijks aan den heiligen Petrus toegewijd, en in de nabijheid van Goslar op eenen berg gelegen, van welke wij lezen, dat zij in 1047 en dus omstreeks denzelfden tijd, ja welligt in hetzelfde jaar als de Utrechtsche kerk, door Hendrik III. en zijne huisvrouw Agnes gesticht en begiftigd is. (1) Behalve dit punt van overeenkomst, hebben zij nog dit gemeen, dat Hendrik IV. zich door het schenken van landgoederen jegens beiden milddadig getoond heeft. Voor zoo verre het onze kerk betreft, hebben wij hiervan boven melding gemaakt; die te Goslar werd niet minder aanzienelijk door hem begiftigd, bij eenen brief (2) van het jaar 1026, welke onder anderen de volgende

---

Dit een en ander duidt het volgende vierregelige versje aan:

ACCIpe posterItas, eX qVo IaCVere reMota
InsanIente saCrILegIo
LIVIDVs hostILI torMento hoC nabVLa fregIt
EX paCIs arCe Cantaber.

(1) Heinecc. Antiq. Goslar, p. 44.
(2) Hein., l. c. p. 69.

woorden bevat: » altare Sti Petri, quod est in orientali plaga » villae Goslariensis in monte, qui dicitur mons Sti Petri." Op andere plaatsen treffen wij deze kerk meermalen aan onder de benaming van » ecclesia montis Sti Petri," en » ecclesia Sti Petri in monte." In den jare 1527 werd zij ten gevolge van onecnigheden tusschen Hendrik, hertog van Brunswijk, en de stad Goslar ontstaan, door de burgers dezer plaats in de asch gelegd, en het kapittel uit dezelve genomen, en in de stad gevestigd (1).

Voorts mogen wij niet onopgemerkt laten voorbijgaan, dat in den giftbrief (2) van het landgoed Bruoche, onze kerk alleen onder den naam van ecclesia Sti Petri, zonder andere bijvoeging, voorkomt, terwijl daarentegen in de stukken, op de kerk te Goslar betrekking hebbende, door Heineccius op verschillende plaatsen in zijn aangehaald werk vermeld, steeds met een woord van de hoogere gelegenheid derzelve wordt gesproken. Wij bekennen echter gaarne, dat door dit een en ander, de zwarigheid welke Heda's woorden opleveren, niet is uit den weg geruimd. Het gezegde is niet meer dan eene gissing, welker waarde wij met bescheidenheid aan het oordeel van meer kundigen onderwerpen.

Elke der vijf collegiale kerken te Utrecht, onder welker getal die van St. Pieter behoorde, had eertijds haar afzonderlijk geregt. De huizen binnen den omtrek van hetzelve gelegen, en wel voornamelijk die, welke het digtst aan het kerkgebouw grensden, werden door de leden van het kapittel bewoond. In vervolg van tijd, strekten zij ook anderen tot verblijf, doch de inwoners bleven steeds aan de magt der kerk onderworpen (3). Het geregt van St. Pieter strekte zich uit, van het St. Janskerkhof langs den Regenboog, (Kromme Nieuwe Gracht) en Dom, tot aan de grenzen van Oud Munster (4). Van den Dom of de St. Maartens-kerk werd hetzelve

(1) Hein., l. c. p. 447.
(2) Bijlage B.
(3) Matth., Dedic. praefix. Anon. Bello Covord. ***3.
(4) Matth., Dedic. l. c.

door eene naauwe steeg (het tegenwoordige Achter St. Pieter) gescheiden (1) Deze grenzen vinden wij aldus bepaald, in eenen brief door bisschop Johan III. in den jare 1330 uitgevaardigd (2), welke ons mede leert, wat wij door het *daghelyx gerechte*, hetwelk binnen den vermelden omtrek door het kapittel mogt uitgeoefend worden, verstaan moeten.

Wat het aanzigt der kerk betreft, hetzelve schijnt zoowel door de omringende gebouwen, als aan het water gelegene tuinen en schoone bepotingen, voor het oog des aanschouwers veel aangenaams gehad te hebben; ten minsten, wanneer wij in de volgende regels van eenen zang tot lof der stad Utrecht, niet te veel dichterlijke vrijheid onderstellen:

Jam ter sancte tuis proximus aedibus,
Non possum, Petre, quin septa, loci situm,
Et collegium honestum
Paucis versibus efferam.
Ambit rivus aquae cum viridariis
Hortos irriguos (Iridos ad modum)
Herbis suave fragrantibus]
Diversa arbore consitos.
Quod templum viridi gramine cingitur,
Picturis variis quod quoque comitur,
Quis non judicet esse
Ad nostri decus oppidi? (3)

Het binnenste gedeelte der kerk was met verscheidene altaren en beelden versierd: onder de eersten schijnen de voornaamste geweest te zijn:

Het altaar van het H. Kruis, van St. Simon en Judas, van St. Jacobus en Christophorus, van St. Christophorus, van St. Johannes den Dooper, van St. Thomas, van St. Nicolaus, van St. Stephanus en Laurentius, van St. Philippus en Blasius, van St. Blasius, van St. Maria, van St. Victor, van St. Maria Magdalena, van St. Bartholomeus, van St. Antonius, Maria en

(1) Matth., Fundat. p. 110.

(2) Zie Bijlage II.

(3) Ode tricolos tetrastrophos *de Traiectinae civitatis Laudibus*, welke gevonden wordt achter de chronijk van Beka. (Edit. Buchel.)

de apostels S^t^. Petrus en Andreas, van S^t^. Andreas, van S^te^. Catharina, van S^t^. Ursula, van S^t^. Petronella, en van de H. Drie Koningen (1).

Onder het gebouw bevond zich eene krocht of onderaardsche kerk, welke nog heden gedeeltelijk in wezen is, en tot bergplaats van goederen gebruikt wordt. Dezelve was insgelijks met altaren voorzien, van welke het voornaamste aan S^t^. Johannes den Evangelist was toegewijd.

Verscheidene dezer altaren waren bij uitersten wil, of gesticht, of aanzienlijk begiftigd. Zoo vinden wij, omtrent het altaar van S^t^. Petronella aangeteekend, dat hetzelve in den jare 1524, uit kracht van het testament van Antonius van Winsen, Kanonnik van S^t^. Pieter was opgerigt. Van begiftigingen komen voorbeelden voor, in testamenten van de jaren 1297 en 1322 (2), bij welken aan het altaar van S^t^. Christophorus, een voor dien tijd aanzienlijk legaat wordt toegekend, als ook in het grafschrift van M^r^. Gerardus de Turn, welke eene geldsomme aan het altaar der H. Drie Koningen geschonken had, tot het verrigten eener dagelijksche misse (3). Wat de beelden betreft, lezen wij bij v. Buchel (4), dat dezelve op den 14 September van het jaar 1581 uit de kerk zijn weggeruimd, waarschijnlijk ten gevolge der oneenigheden, welke alstoen omtrent het punt van godsdienst in verschillende oorden van ons vaderland ontstaan waren, en gedurende eenen geruimen tijd zoo veel onheils in dezelve stichtten.

(1) Matth., Fundat. p. 112. Verg. Kabinet van Nederl. en Kleefsche Oudh. p. 139, alwaar twee afbeeldingen van het gebouw gevonden worden, zoo als hetzelve in den jare 1660 zich voordeed. Ook komt eene plaat der St. Pieters-kerk voor, in den Tegenw. Staat van Utrecht, I. 370.

(2) Matth., post Syl. Epist. p. 335 en 336. Onder de oude testamenten aldaar voorkomende, bevinden er zich nog twee, bij welke de St. Pieters-kerk begiftigd wordt; het eerste draagt de jaarteekening 1328, het andere is van vijf jaren later, zie p. 370 en p. 375.

(3) Zie Bijlage G. ad annum 1521.

(4) Descr. Urbis p. 79.

Alhoewel wij vermeenen aan de voorgenomene beschrijving der St. Pieters-kerk hiermede een einde te kunnen maken, schijnt ons echter eene opgave der voornaamste raadsbesluiten van lateren tijd, welke op dat gebouw betrekking hebben, te dezer plaatse niet ongepast te zijn. Ons bestek laat echter niet toe, dezelve in haar geheel over te nemen, weshalve wy slechts den zakelijken inhoud volgens tijdorde zullen laten volgen, daar dezelve dan toch voor een ieder, die daarin mogt belang stellen, met weinig moeite te vinden zijn.

Het kapittel van St. Pieter, werd den 7 Junij 1601 geordonneerd, nevens dat van den Dom, de trappen aan Paushuysen te repareeren. Op den 20 Maart 1615, werd hetzelfde raadsbesluit herhaald. Dit gebouw schijnt dus juist de grondscheiding tusschen het geregt van St. Pieter, en dat van St. Maarten of den Dom te hebben uitgemaakt.

Volgens raadsbesluiten van 22 October 1621 en den 3 Maart 1623, werd in het koor der kerk het theatrum Anatomicum gesteld.

Den 8 September 1628, werd het kapittel aangezegd, de oude poort en stoepen op het kerkhof te amoveeren.

Den 19 Julij 1675, de kerk te herstellen tot de godsdienst.

Den 23 Augustus 1675 en 11 Maart 1676, werd permissie verleend, om twee torens geheel af te breken, de duifsteen te verkoopen, en ten koste van het kapittel een koepel met eene klok te stellen.

Bij weigering, de kerk ten koste van het Kapittel te repareren, dit door de stad te geschieden, volgens besluiten van 25 October 1675; 31 Januarij, 21 Februarij, 5 en 19 Junij 1676.

Het werk aan te besteden, te admitteeren bazen buiten de provincie wonende, den 24 en 28 Julij, 4 en 29 Augustus, en 13 November 1676.

Aanbesteding door het kapittel zonder communicatie van de stad gedaan, geordonneert daarvan opening te geven den 18 December 1676, en 2 Januarij 1677.

Een koepel in te stellen den 3 September 1677.

Het kapittel te indiceeren, eene pomp te maken, den 26 Augustus 1678.

Den 25 April 1681, het kerkhof te plaveijen, en in het toekomende de stad daar niets toe te contribueeren.

De bovenstaande raadsbesluiten hebben meer bepaaldelijk betrekking op het kapittel der kerk; de volgende maken melding van het gebouw in het bijzonder:

Den 13 Junij en 11 Julij 1625, wordt de St. Pieters-kerk den Engelschen afgestaan tot hunne godsdienstoefening.

Den 7 December 1635, het theatrum Anatomicum weder uit te brengen.

Den 14 Julij, 22 Augustus en 17 November 1656, de Waalschen in te prediken, waartoe geappropieerd den 24 November 1756.

Den 4 Augustus 1657, het klokje van Hierusalems-kerk en van Melaten-kerk in te hangen. Dit besluit werd herhaald den 24 November daaraanvolgende.

Den 27 November 1672, haver in te leggen.

Den 9 September 1678, glas door de stad vereerd.

Den 19 Julij 1680, honderd en vijftig guldens tot reparatie door de stad gegeven.

Wij zien dus uit de besluiten van de jaren 1675, en het daaraanvolgende, dat de St. Pieters-kerk voornamelijk na den storm, welke op den 12 Augustus 1674 zoo groote schade in de stad aanrigtte, den vorm verkregen heeft, in welken zij, op geringe verandering na, tot heden bewaard is gebleven.

Mr. C. T. v. d. B.

BIJLAGEN.

A.

Ten versoecke van d'Vroetschap der Stadt Utrecht, hebben Heeren Deken en Caple der kercke St. Peters t'Utrecht doen afgraven 'tlege choor haerer kerke, 't welk omtrent vier voeten hoger was als de kercke, ende is op 't midden van 't selve choor op Donderdach avond den 27 November 1656 bevonden eene rode hardstene kiste, gedeckt met een gelycke rode hardsteen, bemetselt met twee laegen oude moppen, daerop een blauwe gladde sark, rondom met een lyste gehouden, op welcke lyste met vergulde letteren geschreven was, doch door d'aarde meest verdooft, soodat niet konde gelesen worden, als aen 't boveneyndt: » SS. Baptiste petro Paulo Lebuino" ende aen 't benedeneyndt: » A°. MLIIII. cuius aīa requiescat." In welcke kiste 't ligchaem St. Bernulphi in Bisschopplyck gewaedt, met een silver kelckgen ende patena op de borste ende daarby een gouden hoepringh met een Bisschoplycke staffe, dewelcke seer licht als uitgeteert maer niet vermolmt was: 't opperste cleedt was phiolet coleur, satyndamast, daerop enige goude passementen en om 't lyff gestickt een satyne gordel daaraen vier goudt en syde knoopjens: onder 't hooft een uitgeholde viercanten duyfsteen, in welcke holte een gedeelte van 't hoofthaeier met enige aerdige vochtigheid was vastgecleeft: daer boven een lode plaetgen, waer op den naem Sti. Bernulphi met desselfs sterfdach, ende wierde voorts uit die kiste (int bywesen van verscheyden Canonicken) gelicht 't voorschreven kelckgen, patena, ringh en Bisschoplycke Staffe, d'welcke tot den 4en December bleven in bewaringe van den Secrets. van 't voors. Caple, alwaer d'selve dagelycx met grote devotie van vele Catholycken oock van andere nieuwgezinden wierden gesien en reliqua van 't ligchaem

en cledinge in een kiste bewaert. Op Donderdach de 4en Decemb. is by de Heeren van voors. Caple verstaen, dat den voors. ringh, kelckgen, patena en 't overblyfsel der stoffe, alsoo die in veele stucken was gebroken in archivis Capli souden worden gesloten en de voors. kiste gesoncken op d'selve plaets, daer die gevonden was, 't welck alsoo geschiet is.

(Onder stont.) Teste me Secretario.
(Was geteek.) Houwert.

NB. Onder dit afschrift bevinden zich bij mij nog de volgende regels:

Het origineele dezes is liggende in een vierkante eykenhoute kistje met een schuivende glazendecksel, waarin het kelckgen schoon beschadigd, de ring ten uiterste afgesleten, doch van zeer suiver goud, en de patena waerop een kruis liggende is gesneden bewaard worden; dit afschrift gemaakt op den vyfde April 1800 en twaalf (op Zondag) naar het origineele getekende als boven, wanneer al de reliquien en Archive reeds in handen des Gouvernements waren: een duplicaat by het origineele gevoegd en geschreven door den heere Jan Kol, Secretaris in den tijd van voorschreve Capittule in den jare 1754 den 25 April is eenigzins onnauwkeurig in taal en schrift gevolgd.

B.

In nomine Sanctae et individuae trinitatis.

Heinricus (1), divina favente clementia rex, libere et perfecte regem regnare (2) est, illum, per quem reges regnant, Christum, in sanctis suis honorare. Inter quos caeli janitorem, integrae fidei confessorem, regni vel imperii defensorem, apostolorum principem, beatum Petrum (3), Apostolum, in reparanda Traiectensi aecclesia sua placando honorare, necessarium duximus. Quam incendio consumptam nostris peccatis imputando ingemuimus. Unde in reparationem eiusdem aecclesiae praedium quoddam, nomine Bruoche (4), cum universis appenditiis (5), hoc est, utriusque sexus

(1) Henricus bij Heda in Conrado, p. 137.; Matthaeus Fund. p. 111.; A. Miraeus, Op. Diplom. III. p. 564. (2) *perfecte regere, regnare.* Heda, Miraeus, *perfecte regnare.* Matth. (3) *apostolorum principem beatum Petrum* ontb. bij Miraeus. (4) *Broeck, nunc Broeckenhoven*, Matth. (5) *appenditiis* ontbr. bij Matth.

mancipiis, areis, aedificiis, pratis, pascuis, terris, cultis et incultis, viis et inviis, silvis (1), venationibus, aquis, aquarumque decursibus, molis, molendinis, piscationibus, exitibus et reditibus, quaesitis et inquirendis, ac cum omni utilitate, quae vel excogitari, nominari vel scribi poterit, Sancto Petro in praefata aecclesia combusta firmando (2) tradidimus, tradendo firmavimus, summonentibus ac rogantibus, Berhta (3) et regni et tori socia, Sigefrido (4) Mogontino, Hiltolfo Coloniensi archiepiscopis, Ruoperto (5) Babenbergensi, Ebbone Nuinburgensi (6), Episcopis: Traiectensi vero Episcopo (7) Cuonrado (8) eo obnixius quo rectius caeteris succinente. Cuius praedii situs est in Pago Velue in Comitatu Diederici (9). Dedimus autem ea lege, ut eadem aecclesia Sancti (10) Petri perenniter absque omni contradictione obtineat, et interdicimus, ne alicuius violentia inde auferat, vel alio transponat. Cuius firmae traditionis testem cartam praesentem scribi jussimus. Quam, ut infra videri potest (11), propria manu corroboratam (12), et sigilli nostri impressione insignitam omnis generationis tam futurae quam praesentis notitiae (13) reliquimus (14).

Signum Domni Heinrici quarti regis invic . . . . . tissimi. . —

Adalbero (15) cancellarius vice Sigefridi archicancellarii (16) recognovi . . —

Anno dominicae incarnationis Mill. LXX.VI (17)

Indict. XV. X. : K. Jun. (18) data. Anno autem ord. dom.

Heinrici III. regis. XVIII. (19) Regni vero XXI. (20) Actum.

Wormatiae feliciter in nomine Dni Ihu Amen. . —

NB. Verscheidenheden van minder belang, als ecclesia voor aecclesia, hebben wij niet aangeteekend.

Wat de afbreking van het woord invic . . . . . tissimi

(1) *Sylvis* ontbr. bij Miraeus. (2) *Firmando* ontbr. bij Matth. (3) *Bertha*, Heda, Maraeus, *Berta*, Matth. (4) *Sigifredo*, Matth. (5) *Ruperto*, Heda, Miraeus. *Ruberto*, Matth. (6) *Numburgensi*, Heda, Miraeus. *Niwenburgensi*, Matth. (7) *Episcopo* ontbr. bij Matth. (8) *Cunrado*, Heda, Miraeus. *Conrado*, Matth. (9) *Thiederici*, Matth. (10) *beati*, Matth. (11) *ut infra videri potest*, ontbr. bij Matth. (12) *firmatam*, Matth. (13) *omnis generationis . . . . . notitiae*, ontbr. bij Matth. (14) *relinquimus*, Heda, Matth., Miraeus. (15) *Adelbero*, Matth. (16) *archicapellani*, Matth. (17 1077 bij Heda, Miraeus. (18) 5 *Kal. Jun.* bij Heda, Miraeus. (19) 23 bij Heda volgens Buchell's verandering. Miraeus. 19 bij Matth. (20) *vero* ontbr. bij Matth.

betreft, zegt Bondam, dat tusschen beide gedeelten het monogramma des Konings staat. Dit monogramma kan men vinden in de Chron. Gottw., Dl. I. bl. 279., ook bij Heinecc., Antiq. Goslar., bl. 69, 75 enz. — Een gedeelte van het zegel in geele wasch gedrukt, wordt nog aan den brief vastgehecht gevonden.

Vidimus van den voorgaanden brief.

(*Bij* Bondam, *Charterb. van Gelderl. p.* 143. *D. I*)

Wy Wynandt Hackferdtt, ind Wynandt van Arnhem, Schepene tot Arnhem, Tuege mytz diesen apenen vidimus brieve, dat wy enen besegeldenn brieff gesien ind hoiren lesen hebnn, jnhaldende van woirden tot woirden als naebeschreven volgt.

In nomine sancte et individue trinitatis Henricus, etc. . . . . reliquimus. Ende was alsus onderteickent ind onderschreven.

Signum etc. . . . . in nomine Domini Jesu. Amen. Ende want wy desen brieff alsus gesien, jnd mitz desen accorderende befonden ind hoiren lesen hebnn, hebn wy in oirkunde der wairheit unse siegelen beneden ain desen vidimus brieve gehangen. Gegeven int jair onss Herenn duesent vieff hondert ind soeven ind viefftigh, den darden dach des maendtz February.

C.

In nomine patris et filii et Spiritus sancti; notum eat universis Christiane religionis. praesentibus. et posteris 1). quod ego Hermannus. aecclesiae traiectensis minister humilis. dignatione divine clementie vocatus episcopus. curtim quae nostro vulgari. broch. nuncupatur. quam gloriosus imperator Heinricus quartus. pro redemptione delictorum (2) suorum. beato petro. ad eius aecclesiam igne consumtam reficiendam donavit. a quibusdam meis praedecessoribus. magis auctoritate potestatis quam ratione juris aliis usibus mancipatam. fratribus aecclesiae praefati principis apostolorum. crebris peticionibus. et consilio prudenti priorum (3) aecclesiae traiectensis (4) resignavi. quatenus ipsi fideliter et (5) dispensatione diligenti. fructus et usus eiusdem curtis ad utilitatem et

(1) *in posterum* bij van Slichtenhorst, Geld. Geschied. p. 583. (2) *dilectorum*, door eene drukfout bij Bondam. 3 *priorz*, v. Slichtenh. (4) *traiectensi*, v. Slichtenh. (5) *in*, van Slichtenh.

honestatem aecclesiae convertant. cartam quoque praesentem sigillo meo signatam ipsis in testimonium huius rei tradidi. quatenus hoc factum. ratum et inviolatum perpetuo permaneat. et ne quis contra hoc quicquam impie moliatur anathematis vinculo confirmavi. Acta sunt hec (1) ann. mill. C̊. L̊. V. incarnationis Jhesu Christi. indictione. III. Anno. IIII̊. regni regis Fridrici. Anno. IIII̊. mee consecrationis. testes quoque adhibui quorum nomina sunt subscripta Azelinus (2) decanus maioris aecclesiae. Andreas praepositus S̄ti petri. Arnoldus praepositus S̄ci Johannis. Engelbertus (3) Chorepiscopus. Rodulfus decanus S̄te marie. Magister Walterus. Alardus camerarius. et alii plures.

NB. Aan dezen brief is vastgehecht een zegel in witte wasch gedrukt, aan eene zijde beschadigd, voorzien met het omschrift: ✝ Herimanus. di. gra. traiectensis. epi.....s.

D.

Vertaling.

(*Bij* Bondam, *Chart. van Geld. p.* 204.)

In naeme des Vaders, des Soons, ende des heyligen Geestes. Allen Christen gelovigen, tegenwoordige unnd tockompstige, sye kennelick, dat jck Hermannus der kercken tot Utrecht nederige Dienner, durch die weerdige Godtlicke Clementie beroepene Bischop den hoff, die in onser duytscher spraecke genoempt wordt, die Brocht, (: die de hooch beroemde Keyser Henricus die vierde voor vergevinge synder sonden, den Godtsaligen Petro tot stuir van syne verbrande Kerck weder op te bouwen gegeven heeft,:) wesende van myne voorsaten meer durch authoriteyt ende macht, dan wt reden ende recht tot anderen gebruick tho geeygent, den broederen voerverhaelter Kercke des oppersten Apostels (vuyt voelvoldige biddens ende mit wysselicken beraede van die Godtselighen Vuytersche Kercke:) heb overgegeven, ten eynde Sy getrouwelick mit vlytige dispensatie, die vruchten ende gebruicken des selven haves, tot nut ende eerlicken staet der Kercke sullen aenweynden; Tot waerer oirconde heb ick dese tegenwoordigen brieff, mit myn segell bevesticht doen overgeven om sulx euwelick ende onverbreeckelick naegeleeft tho worden, vnd dat niemants tegens desen

(1) *data est haec*, v. Slichtenh. (2) *Elzelinus*, v. Slichtenh. (3) *Ingelbertus*, v. Slichtenh.

brieff yetwes ongodtlicks voornemen, hebben wy den selven mit den vloick des Banss bevesticht ende versterckt. Aldus gedaen in den jaere onses heren Jesu Christi 1155. Indict. III. Int vierde jaer des ryex Frederici, int vierde myner insegeninge, By getuigen durch my hier overgenamen van naeme hier onderschreven. Azelinus deecken van die groote Kercke. Andreas Praest van St. Pieter. Arnoldus Praest van St. Jan. Ingelbertus Choerbischop. Rudolphus deecken van St. Marien. Magist. Wolter Alardt Camerlingen ende meer anderen.

» Getransferiert vitter het Latyn, geschreven jn pargament, besegelt met een groet segell in witten wass, unnd in Nederduytz durch my underschreven overgeseth, is daermede accordirende befunden, by my underschreven Secretaris der Stadt Arnhem, oirkunde myne onderteickenunghe den XVII. Maji 1617.

(Onderstond.) R. Sluyskes
Secret. sst.

E.

In nomine patris et filii et Spiritus Sci. Noverit presens etas et futura posteritas quia ego Godefridus dei permissione traiectensis episcopus predium aecclesiae beati Petri quod Broke dicitur. in nostrae dispositionis cura longo tempore tenuimus. ut fructus inde provenientes ad usum eiusdem aecclesiae converteremus (1). tum reparando diruta. tum ornando minus culta. secundum quod ab imperatore Heinrico felicis memoriae. qui eandam curtem aecclesiae predictae dedit. definitum est. Quod licet diligenter ac fideliter impleremus. fratres eiusdem aecclesiae nobis sepe supplicaverunt. quatinus curtem illam ipsorum potestati ac providentiae relinqueremus. ut sicut consuetudo habuerat. et ratio exigebat. ipsi de bonis suis libere dispensarent. horum autem peticionibus sepe pulsati. animae nostrae habundantiori cautela prospeximus. tandem relinquentes predium illud dispositioni eorum cum omni rerum integritate. et omni eo jure quod ante habuerat. Huius rei testem cartam hanc scribi jussimus. nostroque sigillo insignivimus ad noticiam posteritatis. sub anathemate interdicentes. ne quis dispositionem eorundem fratrum in eodem predio infirmare presumat. Illud

(1) *converterem*, bij van Slichtenh. l c.

etiam recognoscimus. nostrisque successoribus precise denunciamus. nos nichil juris in eodem predio habere. aut umquam habuisse. Gesta sunt autem haec anno incarnationis dominicae millesimo. centesimo. septuagesimo. Octavo. jndictione. XI. regni Frethe-rici. (1) XXVII. Imperii autem eius. (2) XXIII. Episcopatus Dni Godefridi XXIII. testibus his presentibus. Hildebrando ab-bate Sci Pauli. Prepositis. Gozelino Sci Salvatoris. Go-defrido Sci Petri. Alberto Sci Johannis. Conrado de Elst. Decanis. Theoderico maioris aecclesiae. Rudolfo Sci Salvatoris. Hermanno Sci Petri. Gerhardo Sci Johan-nis. Canonicis. Alberto. Ernesto. Gerhardo. Sigero. Lutberto. Ludolfo. Thiedardo. Heinrico. Eppone. Walthero. Laicis nobilibus. Heinrico de Kuc. Gerlaco castellano. ministerialibus. Helya de A. et fratre eius. Walthero.

NB. Aan dezen brief bevindt zich een uithangend zegel in witte wasch gedrukt.

F.

Vertaling.

(*Bij* Bondam, *Ch. van Geld. p.* 228.)

In naeme des Vaders, des Soons, ende des heyligen Geestes. Allen die tegenwoordich leven, ende naemaels in leven sullen syn, sye kennelick vnd openbaer, dat ick Godefridus, van Gades toelatinge Bisschop tot Utrecht, den Hoff van die Kerck van St. Peter, die genoempt is Brocke, t'onser dispositie ende bewaernisse lange tyt gehalden, om alle vruchten ende affkumpsten tot nut ende proffyt der selver Kerck aen te weyden, soe tot reparatie vant verdorven als tot ciraet vant ghene weinich schoon is, gelyck sulx lofflicker gedechtenis die Keyser Henricus, die den selven Hoff die Kercke gegeven, belieft heeft; off wael wy dit alles mit alle neerstichеyt ende getrouwicheyt verrichtet hebben, dan noch die Broederen der selver Kercke duck ende mennich mael ons aenge-secht, den selven Hoff in haren gewalt uud voorsichtigheyt tho willen averlaten, om nae gewoonten ende eysch van saecken, ende die redelicheyt, daer van, als van anderen haere goederen, tho disponiren; unnd hoewaell wy haere begeerte mennich mael aff geslaegen, dan nu meer aver onsere sielen salicheyt mit groter

(1) *Frederici*, bij van Slichtenh. (2) *Imperii anni eiusdam*, van Slichtenh.

surchvoldicheyt bedacht synde, hebben ten lesten den voirgemelten Hoff tot haerer dispositien, gehelick mit allen rechten ende toebehoren, gelyck sy van allen tyden gehadt, avergelaten; jn waerer oirconde hebben wy desen brieff doen schriven, ende mit onse segell bevestigen tot kennisse van alle de werelt, verbiedende by pene van den ban, dat sich niemant gelusten laeten der broederen dispositie aver den selven Hoff tot infractie yetwes voor te nemen; willen oock mits dese onsen successoren ende naevolgeren kundt gedaen hebben, aen desen Hoff gheen recht noch toeseggen tho hebben, noch gehadt toe hebben. — Geschiet int jaer nae des Heren minswardinge duysent een hondert acht und soeventigh, d'XI indictie, des Koninckrycks Fretherici XXVII. desselven Keyserdombs XXIII. des Bisdombs Godefridi XXIII. Als dit geschieden, waeren hier by over und aen als getuygen, (1) Coenraet van Elst decanus Theodericus van die groete Kercke Rudolff Sti Salvatoris, Herman Sti Petri. Gerhard Sti Johannis. Canonicken Albert, Eernst, Gerhardt, Segers, Luthberts, Ludolffs, Thiedard, Henrick, Eppotse, Wolter, Edeluyden Leecken, Henrick de Kuc, Garlach Castellanus, Dyenstbaren Helia de AA. frater eius Walthero.

(Onder stond met eene andere hand.)

» Getransferiert vitter een besegelde franschinsche brieff, » jnt Lathyn geschreven, jn niderlandtsche tale, vnnd daer » mede gecollationiert iss van woirde tot woirde gelickluy- » dende accordirent befunden by my underschrevene Secre- » taris der Stadt Arnhem. Oerkunde myne underteikenunghe » den XVII. Maji A°. 1617."

(Geteekend.) R. Sluyskes.
Secret. Arnh.

G.

Anno Dni 1415 mensis Martii die 9 obiit Dns. Henricus Scre de Coesvelt Can. huius eccl̃iae hic sepultus cuius anima requiescat in pace

(1) » De vertaalder heeft hier door onoplettendheid, of al te » grooten haast, een geheelen regel in 't oorspronkelijke overge- » slagen, hebbende sijn oog op den volgenden regel ongetwijfeld laten vallen." Bondam, l. c.

Anno Dni 1413 mens. Sept. die 4 obiit Cunegundis de Coesvelt mater Dni Henrici de Serei cuius anima in pace requiescat. Amen.

Dit grafschrift bevindt zich tegen den zij-muur.

Anno Dni 1418 mens. Junii die 16 obiit Mr. Alphardus van der A. Can. eccl̄iae hic sepultus. Orate pro eo.

Tegen eenen pilaar onder de wapenschilden van v. d. A, van der Meer, over de Vecht.

Anno Dni 1443 mens. Octob. die 23 obiit Mr. Wilhelmus Gerardi de Leydis decretorum doctor Canonicus et Scholasticus huius eccl̄iae S. Petri traiect. hic sepultus cuius anima requiescat in pace. Amen.

Tegen den muur onder het wapenschild des overledenen.

Anno Dni 1451 in profesto beati Willebrordi Epi. obiit honorabilis vir Dns. Joes Herboert Canon. huius eccl̄iae hic sepultus cuius anima requiescat in pace. Amen.

Tegen den muur.

Anno Dni 1453. ultima die mens. Jan. obiit hon$^{lis}_{\cdot}$ vir Dns. Joes de Brunxelde Can. huius eccl̄iae S. Petri traiecten. hic sepultus orate pro eo.

Tegen den muur.

Int jaer ons heren 1454 opten 15 dach van Novemb. sterft Joff. Machtelt Dirck Keysers dochter, moeder heer Claes van Sperwoude. Bid voor de siel.

Anno 1482 Blasii obiit hon$^{lis}_{\cdot}$ vir Dns. Nicolaus de Sperwoude Can. huius eccl̄iae. Orate pro eo.

Tegen eenen pilaar. Zie Matth., de Fundat. p. 119.

Anno Dni 1464 ipso die Bti Brochtii obiit hon$^{lis}_{\cdot}$ vir Dns. Otto de Snellenberch curatus quondam in Lopick et perpetuus vicarius huius eccl̄iae hic sepultus cuius āia requiescat in pace. Amen.

Tegen den muur. Vg. Matth., de Fund. p. 116.

Ven$^{li}_{\cdot}$ viro Dno Petro Zuermont ab Hindersteyn huius templi decano et Canon. qui anno Dni 1467 die 23 Nov. obiit pietatis ergo p. p.

Op eene zerk onder de wapenschilden van Z. ab H. en van der Meer. — Zie Hoynck v. Papend., Anal. Belg. III. p. 241. Aanhangs. op Kerk. Oudh. p. 166. Matth., de Fundat. p. 119.

Anno Dni 1472 die 8 mensis Maii obiit ven^{lis} Dns Arnoldus Taets Canon. eccl̄iae S. Petri traiecten. hic sepultus cuius anima requiescat in pace.

Tegen den muur onder de wapens van Taets, Wyckersloot, Loenresloot, van der Watering (?)

Anno Dni 1478 mens. Maii die 30 obiit ven^{lis} Dns. Henricus Vosch huius eccl̄iae Canon. orate pro eo.

Tegen den muur onder de wap. van Vosch, Bueren.

Hic jacet sepultus ven^{lis} Hermanus de Veno decan. et canon. huius eccl̄iae obiit a°. Dni 1483 decemb. 24.

Tegen den muur.

Anno 1517 Martii 28 obiit ven^{lis} vir Dns. Godefridus de Koninck Can. huius eccl̄iae cuius anima requiescat in pace. Amen.

Post exactos cum laude in ca^{tis} et praebenda huius phani 52 annos, vitae 70 Dns. Joes de Koninck quinque eccliarum traiecten. senior ante praesens altare suas deposuit reliquias anno 1566 Feb. 1. Quem piis precibus juvato viator.

Tegen den muur. — Vg. Matth., de Fund. p. 116.

Anno Dni 1521 die 9 Junii obiit ven^{lis} Dns. Mr. Gerardus de Turn legum Doctor Decanus et Canonicus huius eccl̄iae vicarius episcopi traiectens. in sp̄ualibus hic sepultus orate p^{ro} eo.

Op eene zerk onder het wap. — Zie H. v. P. p. 242. Aanh. p. 168.

Anno Dni 1521 obiit ven^{lis} vir Mr. Gerardus de Turn I. V. D. qui fundavit in altari trium Regum missam cotidianam per chori socios sub pulsu prim$\bar{a}$r dicendam, hanc si quis neglexit pia venia duplum q$\bar{n}$tm p̄cipere debuisset fabricae p̄solvere tenebitur unde neglecta recuperetur cuius anima et omnium fidelium requiescant in pace. Amen. Dedicatio prima Junii.

Tegen den muur. Eene vertaling komt voor in de Beschrijv. van U. Bisd. p. 64.

Anno 1533 die 12 mensis Maii obiit ven. vir Dns Hermannus de Amerongen huius eccl̄iae Canon. hic sepultus cuius anima requiescat in pace. Amen.

Op eene zerk onder het wap. van Borre ab Amerongen.

Anno orbis redempti 37 super 1500 ipsis Kal. mensis Aprilis fato concessit vener^{dus} Dns. Joes Wtenham huius templi Canon. in urbe Romana sepultus cuius animae sit Deus propitius. Amen.

Tegen eenen pilaar. Verg. Matth., de Fund. p. 117.

Anno 154 . . . . . die 17 mens. Feb. obiit ven. vir Mr. Hugo Suel de Oudewater J. U. L . . . . . .

Op eene zerk onder het wap.

Sepulcrum ven. et egregii viri Dni Georgii a Solms decani et Canon. huius eccl̄iae qui obiit anno Dni 1541 die 7 mensis Augusti cuius animae propitietur Deus.

Op eene zerk onder de wap. van S. en Montfoort. Zie H. v. P. pag. 243. Aanh. p. 169. Matth. de Fund. p. 118.

Sepulcrum Judoci de Winsen Can. huius eccl̄iae obiit ibidem

Reliquum Dni Jacobi de Winsen quinque eccl̄iarum senioris Canon. obiit 1547 Jan. .

Op eene zerk onder het wap. — Verg. Matth. de Fundat. p. 116.

Sepulcrum venerabilis ac nobilis Dni Christophori ab Amstel a Mynden Canon. huius eccl̄iae Divi Petri sepultus anno 1549 die vero 5 mens. Jan.

Op eene zerk onder de wap. van Amstel en Iselsteyn, Boetselaer en Mol van Leetberch, Suylen en Montfoort, Langerack en Pieck, Cronenburch en Heemstede, Polanen en Rechteren, Bronckhorst en ....., Herlaer en Appelteren. — Vg. Matth. de Fundat. p. 116.

Anno Dni 1559 die vero 26 Martii obiit ven. et exim. vir Dns. Fredericus de Honseleer huius eccl̄iae Can. conditus in sepulcro decani consanguinei sui Requiescat.

Tegen den muur.

Sepulcrum ven^{lis} Dni Adami a Compostel huius phani D. Petri traiecten. Canon..... 1559 April 12 hic repositus est.

Op eene zerk onder de wap. van a C. en Maersen.

Reliquum validi et eximii D. D Gaspari Com. a Wyngaerden canonici huius eccl̄iae qui obiit 1576 Maii 1.

Op eene zerk onder de wap. van C. a W. en Pallaes.

Ven^{li} et nob^{li} Dno Dno Cornelio Wteneng. quinque coll. traiecten. seniori Can. et huius scholastico de suo caplo be: mer: b. e. m. p. p. vixit annos 82 desiit a. 1578. 5. Kal. Nov.

Mortua cum fuerit mors redivivus ero.

Tegen den muur onder de wap. van Wtg., over de Vecht, Nyvelt, Draeckenburch. — Verg. Matth. de Fund. p. 116 et 119.

Anno 1581 die Martii obiit ven.lis D. ac Mr. Petrus Camp huius eccl̃iae Canon. cuius anima requiescat in pace.

Ecce ego sicut faenum arvi et nunc in pulvere dormio reversurus in novissimo die.

Op eene zerk onder het wap.

Ven. ac nob. D. Alphardo de Coninck huius aedis tra. canonico et scholastico digniss. qui vixit annos 68. mens. 11. dies 9 obiit CIO.IO.IIIO. Covemb. d. 7 juxta patruos situs Guil. ab Asch decessori, et Fred. a Bueren avunculo ob b. m. fac: curar.

Tegen den muur onder de wap. van de C., Proeys Wtenham, Ruysch.

Dno Joi Vermey sacerdoti huius sacrae aedis canon. virt: piet: vitaeque innoc: claro. Wig: a Moerendael et Johan a Radelant exec: test: poss: vixit annos 6 et 70 obiit anno 1612 tertio non. Maias. bene quiescat in Christo Jesu.

Op eene zerk onder het wap.

Vixit annos 53 mens. 3 dies 5 obiit 5 id. Octob. 1615.

Op eene zerk van het graf van den deken Petrus Zuermont ab Hindersteyn onder de wap. van Asch, Hindersteyn, Viane, Knoep.

Wilgerus a Moerendael Decanus et canon. huius eccl̃iae S. Petri Deo sacre vivens hoc sibi monumentum elegit expectans diem resurrectionis. Obiit anno Dni 1619. Kal. Juliis. requiescat in pace.

Op eene zerk onder de wap. van a M., van der Burch, Ruyff, Molenaer. Zie H. v. P. p. 245. Aanh. p. 173.

Nobili juveni Philippo Kermans Dno de Manigem insignis eccl̃iae D. Petri canon. in flore aetat: 5. non. Julii 1636 extincto juxta patruum in pace quiescenti haerr: h. m. pp. U. S. L.

Op het wapenbord van K., Uytenbroeck, van Munt, Woerden van Vliet, Beths, Schenkels, Pieck, Leuwen.

(Zonder Jaartal.) — Rever. et ornatiss. D. Guilielmo ab Asch huius sacrae aedis canon. et scholastico Ultraiectinor. Ordinum in revisionalib. judiciis adsessori, ingenio, eloquentia, virtute et prudentia inter sui ordinis primos..... litteris et elegantia et lepore multo: viro ad humanitatem et gratiam facto: tes-

tamento denique in pauperes et bibliothecam huius aedis pio, in suos profuso: patruo et avunculo alteri parenti suo haeredes ex fratre et sorore nepotes f. c.

In cinerem revertens.

Tegen den muur onder de wap. van A., Hindersteyn, Viane, Knoep.

H.

Johannes Dei gratia episcopus Traiectensis universis praesentia visuris et audituris cupimus esse notum, quod in loco Capitulari ecclesiae nostræ Traiectensis in praesentia Praelatorum et Capitulorum universalis ecclesiae et vasallorum, feudatorum, fidelium, et ministerialium nostrorum plenius informati, habita deliberatione cum ipsis sufficienti jurisdictionem temporalem, cotidianam, vulgariter dictam daghelyx gherechte, sitam retro emunitatem ecclesiae Beati Petri Traiectensis incipientem a craticula cymeterii ecclesiae S. Joannis sita juxta capellam eiusdem ecclesiae et se protendentem per vicum dictum Regenboghe et Damme usque ad limitem jurisdictionis temporalis ecclesiae Sancti Salvatoris Traiectensis, recognoscimus et confitemur, recognovimus et confessi fuimus sponte et scienter pleno jure pertinere ad ecclesiam B. Petri praedictam. Per quam quidem jurisdictionem per informationem universalis ecclesiae nostrae et fidelium nostrorum praedictorum intelligimus omnem jurisdictionem et cohercitionem citra membri mutilationem et mortem homini inferendam, volentes quod dicta ecclesia S. Petri eiusque Decanus et Capitulum per se vel eorum Officiatum pro tempore dicta sua jurisdictione gaudeant, eamque possideant libere et quiete, inhibentes Sculteto nostrae Civitatis ac universis aliis nostris subditis, ne quis eorum per se vel per alium, publice vel occulte, consilio vel auxilio, dictos Decanum et Capitulum ac eorum ecclesiam in dicta eorum jurisdictione et eius possessione turbet, impediat, inquietet vel quoque modo molestet, vel se de ea aliquatenus intromittat, et si, quod absit, contrarium fiat, ratum non habebimus neque habemus, immo haberi volumus pro infecto. Et ut praemissa robur perpetuae firmitatis obtineant, ea nostri sigilli robore duximus munienda. Datum anno Domini M.CCCXXX. Sabbato post festum Annuntiationis Beatae virginis.

OVER DE BETEEKENIS

VAN DEN NAAM

DER

STAD UTRECHT.

Dat het tweede deel van den naam der stad Utrecht een OVERtogt, OVERvaart, *traiectus*, beteekent, wordt algemeen geloofd. Over de beteekenis van het eerste deel is men het evenwel minder eens. De argumenten, door verschillende schrijvers voor hun gevoelen bijgebragt, zijn te zeer bekend om ze te herhalen, en de voornaamste meeningen komen hierop neêr, dat sommigen in het woord *Utrecht*, *eene oude* OVERvaart; anderen *eene* OVERvaart *der Wilten*, en weêr anderen *eene* OVERvaart *bij of aan de rivier* gezien hebben.

Het zoude ligtelijk eene diepere navorsching eischen, dan de schrijver van dit opstel zich tot nog toe durft veroorloven, om de juistheid der vertaling van *drecht* of *trecht* door *traiectus*, te bewijzen of tegen te spreken. Dit zij een meer geoefend kenner overgelaten, of blijve rusten tot dat een naauwkeurig onderzoek van onze oude handschriften (utinam!) de gelegenheid geve, het eenmaal met zekerheid te doen, wanneer wij niet meer zullen behoeven te leven bij de brokken, die onze naburen van rondom, ons van hunnen overvloed toewerpen. Het zij alleen vergund hier bescheiden een paar opmerkingen, of wil men, bedenkingen, aangaande de beteekenis van het woord *drecht* of *trecht* mede te deelen.

Bilderdijk zegt in zijne geslachtlijst der naamwoorden: * *Drecht* of *Trecht*, overtocht, trajectus. Van trekken. Men

» zei ook *tricht*." Het woord komt dus bij hem niet van *traiectus*, tegen welke afkomst ook nog al zwarigheden bestaan.

Op het woord *trek* zegt dezelve schrijver: » *trekken* versterking van *rekken*. 't Is TE *rekken*, d. i. VER*rekken*, van zijn » plaats of uit zijn richting rekken. Het is deze contractie van » *te rekken*, waaruit zich ook verklaart dat het afwijking van » de rechtheid beteekent, als in *iemand een trek spelen*, *boze* » *trekken*, en een *trek* met de pen, een slinger of krommen » zwaai. Deze samentrekking ligt in geheel den wortel *tr*, » waarvan tra-here, tra-igen" enz. Uit de Geschiedenis des Vaderlands, (I. 345) waar opgemerkt wordt dat de bogten der rivieren bij alle volken altijd zeer onderscheiden zijn, en vele steden of vestingen naar zulke kromten heeten, kan hierbij gevoegd worden: » Daar de rivier een *trek* maakt, wijkt zij af, » kromt zij zich. Eene *trekking* zeiden onze vaders ook » voor een (stuipachtige) verwringing, verdraaiing. Zoo is *trek* » een *verloop*, d. i. verandering van loop der rivier."

Gaarne zou de schrijver dezes hier in een nader onderzoek treden nopens de ware beteekenis van *drecht* of *trecht*, doch, zoo als reeds gezegd is, de tijd, kennis en hulpmiddelen waarover hij beschikken kan, raden hem hiervan af te zien. Het nagaan evenwel van den wortel des woords in eenige talen (1), gevoegd bij de oudste bekende spelling in een naauw verwant dialect, hierna opgegeven, voedt eenigen twijfel aangaande de gewone verklaring van het woord, en doet de gedachte ontstaan, dat het misschien ook konde verklaard worden door *gang*, *weg*, *togt*, of wel door *wending*, *kromte*, *draai*. Het beslist toch de zaak geenzins, dat het bij oudere schrijvers, die het Latijn gebruikten en wellig de taal der door hen vermelde streken niet verstonden, door *trajectus* is wedergegeven.

Bij de verklaring van het woord verdient in acht genomen te worden, dat niet alleen steden of dorpen, maar ook

(1) Men raadplege b. v. de talen van het N. W. Europa, en wil men, het Grieksch en Hebr.

wateren dien naam hebben, b. v. *de Drecht* in Loosdrecht, *de Drecht*, *Mijdrecht*, *Kromme Mijdrecht* en *Holendrecht*, alle bij of op de westelijke grenzen onzer Provincie gelegen; terwijl de ligging van landstreken en plaatsen, welke of nog dezelfde als in vroegere eeuwen- of nog juist bekend en opgehelderd is (1), al mede licht geven moet.

Mogt men echter krachtige bewijzen aanvoeren, dat *drecht* door overvaart vertolkt moet worden, dan zal de hier ingenomen stelling, zonder hardnekkigen tegenweer worden overgegeven.

Maar anders schijnt het gelegen met het eerste deel van den naam onzer stad.

Dr E. G. Graff meldt ons in zijn Althochdeutscher Sprachschatz, (Th. I. kol. 544) dat *Utrecht* in Handschriften der 11e en 12e eeuw en hoogstwaarschijnlijk reeds in oudere Codd. door *uztreht*, *uztriet* en *te Utrecht* door *zuztrehte*, *zuztrichte* wordt aangeduid.

Dat *úz*, *uit*, *buiten*, *foras*, beteekent, wordt t. a. p. kol. 532, en door Jacob Grimm (Deutsche Gramm. o. a. II. 897) genoegzaam bewezen, en de Heer Scheltema sloeg dus den bal niet geheel mis, als hij in dit Tijdschrift (I. 25—26) voorsloeg, de *u* in *Utrecht* door *uit* te verklaren. *Uitert* zegt men nog in de volkstaal voor *Utrecht*, even als men van Dordrecht, Mijdrecht en Moordrecht, *Dordt*, *Mijert* en *Moordt* maakt.

Het is alzoo door handschriften en overlevering bevestigd, dat de eerste lettergreep van *Utrecht*, eenvoudig *uit* beteekent, en de gissing van den Heer Scheltema is alzoo gedeeltelijk waarheid bevonden.

Gedeeltelijk, d. i. in zooverre hier *u* door *uit* moet verklaard worden; — maar nu zegt de Heer S.: » Het is overbekend,

(1) Zie ten aanzien van Utrecht, de onlangs door den Heer Staatsraad Burgemeester dier stad, Jr. Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck, uitgegeven *Geschiedkundige beschouwing van het handelsverkeer der stad Utrecht.*

» dat er voorheen vele familiën in Utrecht bestaan hebben,
» wier naam begon met dit woord: *uit* of *uut*, hetwelk dan
» met eene W of VV geschreven werd, te weten: *Wteneng*,
» *Wtenbogaard*, *Wtewaall*, *Wtenham* enz., bij welke namen
» dit voorzetsel voorzeker [volgens het plaatselijk taalgebruik]
» *aan*, *tot*, *van* of *bij* den *Eng*, den *Bogaard*, den *Ham*,
» de *Waal* of het *Wiel* beteekent."

Dat *Wteneng*, *uit* of *van den Eng* beteekent, wordt gereedelijk toegegeven en alzoo is *Klaas Wteneng* de persoon *Klaas* die uit den eng komt of op den eng woont, in tegenoverstelling van andere *Klazen*, wonende in den bogaard, de waal of den ham. Dit is eene natuurlijke wijze van onderscheiding en de oorsprong van een aantal geslachtsnamen. Maar het *plaatselijk taalgebruik* van het voorzetsel *uit* voor *aan*, *tot*, *bij* moet gewis nog aangewezen worden. Het komt den schrijver dezes daarentegen voor, dat het *uit* in *Wtrecht* geenzins hetzelfde is met het *uit* in *Wteneng* enz. *Utrecht* is even als *Eng* en *Ham*, hier de naam van eene plaats, en wanneer naar de plaats *Utrecht* een aldaar wonend geslacht genoemd ware, dan zou dat geslacht voorzeker *Van den Wtrecht* of *Wttenwtrecht* heeten.

Het praepositief *uit* in *Utrecht*, *Uitrecht*, *Uitert*, kan alzoo niet het voorzetsel *uit* in *uit den Eng* zijn, maar veeleer hetzelfde als het *uit*, waarop de toon rust, in de woorden *uithaal*, *uitham*, *uitstek*, *uithoek*, (b. v. Africa's *uithoek*, voor *de Kaap*) en in de namen der plaatsen *Uitkerk*, *Uitgeest*, *Uithoorn*, *Uitwijk*, de *Uiterdijk* bij Hoorn enz., en geeft, behalve dat er het begrip van een *einde* in ligt, iets te kennen dat BUITEN- of VOOR*uitsteekt*, hetgeen ook op de beteekenis van *ultra* in het middeleeuwsche *Ultrajectum* trekt.

En wat kan dan *Utrecht* beteekenen?

Eene *vooruitstekende bogt*, letterlijk *uitbogt*, (ut ita dicam) of wel *uitgang*. (*uitvaart?*)

UTRECHT, 1838. V—N.

CRIMINEELE VONNISSEN.

MEDEGEDEELD DOOR

J. J. DODT VAN FLENSBURG.

1542 May 6.

I. Also Hensken, die seyt te heten Anto. ten Borchstede, jegenwoordich gevangen, buyten pyne ende banden van ysere voor den Hove van Utrecht bekent heeft, dat hy onlanxleden in den dorpe van Beusichem ten huyse van een snyder by nacht gestolen heeft seker wolle laken, ende so hy, gevangen, by den selven snyder vervolcht worde, alhier binnen Utrecht is geapprehendeert ende op Vredenburch gebracht, welcke dieverye niet en behoort ongecorrigeert te blyven, so eyst, dattet voorsz. hoff, doende recht in den naem ende van wegen der Keyserl. Maj., als Grave van Hollant ende Erfheere der landen van Utrecht, heeft den voornoemden gevangen gecondemneert ende condemneert mits desen, geleyt te worden opt scavot staende voor Vredenburch ende aldaer syn rechte oor afgesneden te worden, heeft voorts. denselven gebannen ende bandt mits desen, buyten den lande van Utrecht ende Hollant ten ewigen dagen te ruymen, dese stadt binnen 's daechs sonnesceyn ende die landen van Utrecht ende Hollant binnen drie daghen daer na, ende daer niet weder inne te comen, op verbeurte van syn lyff. Actum, 6 Maji, 1542.

1566, May 6.

II. Also Daniel Petersen van Sevenbuysen, genaemt Wenvogel, voor den Hove van Utrecht buyten pyne ende banden van ysere bekent heeft, dat hy om diversche syne dieveryen ende mesusen te anderen tyden, gevangen, gecorrigeert, ende oock buyten gevangenisse gebroken is geweest ende daernaer diversche dieveryen gedaen, ende op den huysman gegesonts lichaems gaen troggelen te hebben, so eyst, dattet voorsz. Hoff de voorsz. Daniel Petersz. gecondemneert heeft, te dienen op Co. Ma. galeyen, de tyt van 6 jaren, bannende hem middelre tyt uyt den lande van Utrecht op peyne van lyflicke correctie. Aldus gedaen ende gepronuncieert. Utrecht, de 6 may, 1566.

1577, Aug. 3.

III. Also den Hove gebleecken is, dat Lambert de Snyder, geboren van Utrecht ende Lambert Henricksz., geboren van Deventer, alias in de wandelinge genoemt Moyses ofte Kermelik, gevangen op Vredenburch, sekere jaren herwaerts, gesont lichaem, gelopen te hebben opten huysman, deselve travaillerende ende diversche vreemde dreygementen aendoende, contrarie die placcaten van syne Majestat, wesende saecken niet te gedogen ofte te lyden in landen van justitie, soe ist, dat het hof heeft gecondemneert ende condemneert mits desen den voersz. Lambert de Snyder ende Lambert Henricksz. geexecuteert te worden metten coorde, datter die dood na volcht, andere ten exemple. Aldus gedaen ende gepronuncieert. 't Utrecht, den 3 Aug., 1577.

JAARMARKTEN.

OPGAVE VAN HET GETAL *KRAMEN*, *SPELLEN* EN *VAUXHALLEN*,

IN DE JAREN

1837 en 1838.

Jaren.	Marie-plaats.	St. Jans-kerkhof.	Wafelk.	Pofferk.	Koekk.	Pottek.	Spellen.	Vauxhals.
1837	50	49	15	27	25	7	15	10
1838	20	78	14	24	24	6	16	8

Uit de vergelijking van deze twee laatste jaren met de vroegere, (zie dit Tijdschrift D. II. bl. 255,) blijkt het, dat de kramen, hoewel meer in getal dan in het jaar 1836, echter nog op de hoogte zijn van de aanzienlijke vermindering, welke zij sedert het jaar 1830 hebben ondergaan.

Voor het Munsterkerkhof is het S^t. Janskerkhof in de plaats gekomen. Op eerstgemeld plein stonden de Kramen zeer aan den wind blootgesteld; in het jaar 1836 heeft het stedelijk bestuur eene proef willen nemen, in hoeverre het S^t. Janskerkhof meer geschikt zoude zijn, en de uitslag daarvan is zoo gunstig, zoo wel voor de Kramers, als voor de bezoekers van de Kermis, dat het te voorzien is, dat welligt ook de Kramen van de S^t. Marieplaats aldaar zullen worden overgebragt. Tot overzigt laten wij hier volgen het gemiddeld getal van alle Kramen, Spellen enz., sedert 1821—1830, en van 1831—1838.

Jaren.	Kramen van Kooplieden.	Wafelk.	Pofferk.	Koekk.	Pottek.	Spellen.	Vauxhals.
1821—1830	128	8	28	24	17	17	17
1831—1838	94	13	27	22	6	16	10

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand JULIJ 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgens te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 ur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u	3 ur	9 ur.	9ur.	12u	3ur.	9ur		
1	766	765	765	765	18	19	20$_5$	18$_5$	Z. O.	Bewolkt.
2	766	766	766	766	21	23$_5$	23$_5$	18	idem.	idem.
3	766	767	766	767	23	23$_5$	23	19$_5$	idem.	idem.
4	768	768	768$_5$	769	22	26	22	19	idem.	idem.
5	770	770	770	770	20	23	23$_5$	20	O.	idem.
6	768	768	766	766	23	25	26	20	Z. O.	idem.
7	766	766	766	766	18	20	17	18	N. W.	Betrokken.
8	764	765	765	766	18	16	17	18	W.	Zware regen.
9	768	769	769	769	19	21	21	19	idem.	Bewolkt.
10	769	769	769	769	19$_5$	23	23	18	N. W.	idem.
11	769	769	769	769	23	23$_5$	23$_5$	20$_5$	O.	idem.
12	767	768	768	768	21	28	28$_5$	20	W.	idem.
13	767	766	765	765	24	26$_5$	28	24	Z.	idem.
14	761	761	761	760	23$_5$	24$_5$	23	22$_5$	N. W.	idem.
15	760	761	761	763	20	21	21$_5$	18	idem.	Eenweinigbewolkt.
16	766	767	768	769	18	20	19	17$_5$	idem.	Bewolkt.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 UR.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	770	770	770	770	19	21	21	17	N. W.	Bewolkt.
18	766	767	767	768	17_5	20	21	18	idem.	Betrokken.
19	771	772	770	768	17	20	20	16	N.	Bewolkt.
20	765	765	765	762	15_5	16_5	18	15_5	idem.	Regenachtig.
21	760	759	761	763	15	15_5	15_5	13	idem.	Buijig en winderig
22	762_5	762_5	765	764	14_5	14_5	12_5	12	idem.	Bewolkt.
23	764_5	765	764	764	14	15_5	15_5	11	idem.	idem.
24	758	759	759_5	760	12_5	12	12_5	10_5	idem.	Sterke regen.
25	761	761	761	761_5	13_5	14_5	15	11	N. O.	Bewolkt.
26	761	760	760	759	13	13	15	11	N.	idem.
27	752_5	754	756_5	758	15	15	14_5	13	idem.	Betrokken.
28	758	758_5	758_5	758	15	15	16	13	idem.	Regenachtig.
29	756_5	756	755	754	16	18	16_5	15_5	N. W.	Buijig.
30	756	756_5	756_5	757	15	16_5	18	11_5	W.N.W.	Regen.
31	758	759	760	761_5	13_5	17	18_5	14_5	N.N.W.	Bewolkt.
									GEMIDDELDE WAARNEMING.	
1	766_1	7663	766_2	760_2	201	224	22	18_2	Van den 1st. tot den 10e.	
2	760	7663	760_2	766_2	19_8	21_9	22_2	18_9	— — 10en. — — 20e.	
3	758_9	759_1	759_5	760	14_3	15_1	154	12_2	— — 20st. — — 31st.	
	7657	7659	765_9	764_1	18_7	19_8	19_{87}	164		

4 's namiddags zware donder van sterke regen en hagelbuijen vergezeld.

5 's middags donder en regen.

24 's morgens vroeg regen.

27 's namiddags een weinig wind en regen.

30 's morgens onweder en regen, 's namiddags regen en 's avonds onweder.

31 's namiddags en 's avonds regen.

Algemeen gemiddeld, Barometer 7059, Thermometer $18,^{0}7$.

Julij 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	GEBORENEN.							HUWELIJKEN.	ECHTSCHEIDINGEN.	OVERLEDENEN	
	Getal.		waaronder: Onechte.		Tweel.	Doodgeb.					
	M.	V.	M.	V.		M	V			M.	V.
UTRECHT.	60	73	8	10	4	6	5	25	»	55	39
AMERSFOORT.	11	9	»	»	»	1	2	7	»	7	10
RHENEN.	7	2	1	»	»	»	»	3	»	6	»
WIJK BIJ DUURSTEDE.	3	4	»	»	»	»	1	2	»	4	2
MONTFOORT.	1	3	»	»	»	»	»	»	»	2	4
IJSSELSTEIN.	7	4	»	»	1	»	»	2	»	1	5

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

onder Nulpeil.

1 Julij 1838.	. . . . .	3 el 65 dm.
15 —— ——	. . . . .	3 — 85 —
31 —— ——	. . . . .	4 — 24 —

NOG IETS

OVER HET VERMEENDE

OUDE MUNTREGT

VAN DE

STAD UTRECHT;

DOOR

D. GROBBE,

Lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Toen ik in den jare 1834 de pen nederlegde, na mijne denkbeelden omtrent het Oude Muntregt der stad Utrecht ten papiere gebragt te hebben, stelde ik mij, blijkens het slot van dat vertoogje voor, over deze mijne, sedert openbaar gemaakte, gedachten ergens wederspraak te zullen ontmoeten. Immers kon het niet verwacht worden, dat de sustenuën met betrekking tot de souverainiteit der stad Utrecht voor iets meer dan eene halve eeuw met hand en tand aangekleefd, zoo breed, en veelal wuft, betoogd in stukken aan het Genootschap *tot herstel der eensgezindheid en burgerregten te Utrecht* overgegeven, als nog aanhangers zou vinden; en gelijk het niet vreemd is, dat men ongaarne tegenzeggen hoort in of over zaken, waar men mede is in-

genomen, of die door anderen heftig zijn volgehouden, zoo is het zeer eigenaardig en gansch niet onnatuurlijk, dat men in het geheel niet kan instemmen met mijne uitgedrukte gevoelens ten aanzien van het oud stedelijk Muntregt van Utrecht, van welks *wettigheid* ik mij, op de aangevoerde gronden, in mijn genoemd *Zedig Onderzoek of de stad Utrecht van alle oude tijden af het muntregt bezeten hebbe;* geenszins overtuigd hield (*).

Mijne verwachtingen zijn dan ook met der daad bevestigd. In nummer 10 en 11 van het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht*, voor den jare 1837, vind ik een opstel over dat Muntregt, kennelijk tegen mijne geopenbaarde meening gerigt, en, voor zoo veel ik heb kunnen bespeuren, in eenen bescheiden toon geschreven.

Wie de schrijver van dat stuk is, heeft mij niet mogen blijken. Ik achtte het ook ongepast dien aangaande eenige nasporingen in te stellen, wier verheldering of ontdekking, trouwens, ter zake ook niets zouden afdoen. De waarheid is slechts één: maar daarom had, naar ik vertrouwe, de openbaarmaking van des schrijvers naam vrijelijk kunnen geschieden, wetende voor mij zelven zeer wel personen van zaken te onderscheiden, en de waarheid te huldigen, kwame zij ook uit den mond van eenen mij ongezinde.

Nadien ik nu, wel verre van mijn zegel te hechten aan het geen de vervaardiger van dat Geschrift, tot wederlegging mijner meeningen, heeft bijgebragt, integendeel

(*) Geplaatst in den Alg. K. en L. Bode 1834 No. 32–36.

mijne gevoelens versterkt vinde, en de bewijzen voor zijne stelling als geheel ongegrond beschouwe, zal men het niet ontijdig kunnen rekenen, dat ik dezelve kortelijk tot dat einde overwege.

Ik heb mij ondertusschen, alvorens verder te gaan, te zuiveren van eene beschuldiging, door dien schrijver mij opgeworpen, als of ik, namelijk, de verdiensten van Matthæus, van van de Water en van Casp. Burman had willen verkleinen, door te vermelden, dat de beide laatsten, den eersten, en Burman tevens van de Water zouden hebben af- en nageschreven.

Wie lust heeft van de Water (Placaatboek III. 716) na te slaan, waar hij zegt: » het is buyten allen te-» genspraak, dat de stad van Utrecht, van zeer oude » en onbekende tijden af, het recht heeft gehad, en » hetselve nog gebruykt, van stuivers, halve stuivers » enz. te slaan," en iets lager: « de lezer sal hiervan overvloedige bewijzen vinden bij Matthæus" enz, enz., of Burman, welke in zijne *Utrechtsche Jaarboeken* Deel II. bladz. 405, in eene noot aanteekent: » dat de » stadt Utrecht van alle ouden tijden af het recht van » geldt te munten heeft gehadt, is door den Heer Mat-» thæus met veele voorbeelden bewezen. *Lib. II. de* » *Nobilitate Cap.* 12," die zal zich uit deze gezegden, redelijker wijze, moeten overtuigd houden, dat beide in het gevoelen en de uitspraak van Matthæus volkomen berust hebben. Dit berusten, en wel op zoodanige wijze, dat overeenstemmen met de meening van anderen omtrent eenig onderwerp, min of meer vreemd aan eigene bepaalde studie, zal wel niet veel verschillen van hetgeen ik af- en naschrijven noemde. De on-

dervinding van onze en van vroegere tijden biedt hem, die dieper onderzoek ter harte gaat, dikwerf de gelegenheid aan, om, zeker ongelukkig genoeg, deze verkeerdheid te ontdekken. Maar die klip wordt echter moeijelijker te vermijden, naar mate van de geloofwaardigheid desgenen, wiens gevoelen wordt aangekleefd. Dit ook geldt inzonderheid hier. Hoe hooger de schatting klimt, in welke Matthæus bij van de Water en bij C. Burman stond aangeschreven, zoo veel te eerder is het vermoeden bewaarheid, en het pleit voor mijne meening, dat een ieder hunner de uitspraak van zijnen voorganger veilig kon aanhangen, zonder daarom juist andermaal de oorspronkelijke stukken te raadplegen, en de beoordeelde zaak aan eene opzettelijke en nieuwe overweging te onderwerpen. Wie en wat zal hier anders, dan de uitgedrukte woorden beslissen? Ik heb overigens van de verdiensten dezer drie Geleerden niets willen afdingen; doch dat zij aan hunne geleerdheid geene grondige muntkennis paarden, en alleenlijk daarover handelde ik, meen ik genoegzaam te hebben doen zien.

Doch, op dat de schijn zelfs van een zoodanig onedelmoedig oogmerk mij niet blijve aankleven, sta hier het oordeel van de Heeren van Sterkenburg, van Lunenburg en Methorst, in der tijd belast door de Heeren Staten van den Lande van Utrecht, met het nagaan der sustenuën, inzonderheid betrekkelijk de *Souvereiniteit* der stad Utrecht, door hen uitgesproken. » Matthæus," zoo heet het in hun rapport, » een man » van groote belezenheid en naarstigheid, was echter » verstoken van dat scherpzinnig oordeel, dat den wa-

» ren Regtsgeleerden uitmaakt. Zijn ijver, om authen-
» tieke stukken op te zoeken, uit te schrijven en uit te
» geven, deed hem dikwijls losse stukken en brokken
» vitieus afschrijven, en zonder orde of verband hier
» en daar invoegen. » Hij onderscheidde geen tijden,
» geene omstandigheden, maar greep zonder oordeel,
» zonder smaak, alles aan, wat zijn geliefdkoosd stelsel
» maar scheen te begunstigen. En zelfs dit stelsel was
» niet altoos hetzelfde; dan eens moest de stad alleen,
» dan de stad Amersfoort mede, het derde Lid van Staat
» zijn. Uit deze veranderlijkheid sproten vele tegen-
» strijdige stellingen en bewijzen voort, en daar het
» hem aan goede beginselen der Staatkundige Regts-
» geleerdheid en aan klare en duidelijke denkbeelden
» van de Oude Constitutie dezer Provincie ontbrak, en
» hij daarenboven niet van partijdigheid is vrij te spre-
» ken, vindt men dikwijls woordelijke of zakelijke te-
» genstrijdigheden, valsche bewijzen, en nog valscher
» gevolgtrekkingen, ja zelfs verzwijgingen van authen-
» tieke stukken. welke zijne geliefkoosde gevoelens
» zouden hebben ondermijnd. Van dit laatste zijn door
» vergelijking van hetgene hij te boek heeft gesteld,
» nopens het verschil tusschen het Hof en de Stad, over
» de Criminele Jurisdictie, met hetgeen deswegens in
» de memorialen van den Hove gevonden wordt, de
» beslissendste bewijzen voorhanden."

Hard, ik beken het, zeer hard is deze uitspraak over een man, wiens *Veteris aevi Analecta*, mits met oordeel gebruikt, om van geene andere schriften te gewagen, steeds eene schatbare bron zijn en blijven bij de beoefening van de Geschiedenis onzes Vaderlands;

doch het is tevens eene trouwhartige waarschuwing aan allen en een iegelijk gedaan, om zich nimmermeer eenig en alleen op den voorgang van anderen te verlaten, maar veeleer door eigen onderzoek en onafhankelijk oordeel het ware van het schijnbare te schiften en gescheiden te houden.

Men denke intusschen niet, dat deze uitspraak als uit de lucht gegrepen en zonder eenigen grond zoude zijn. Men kan haar bevestigd vinden in de *Animadversiones quaedam criticae ad Diplomata quaedam a Matthaeo edita*, door den Heer J. G. Swellengrebel, bij gelegenheid van zijne bevordering tot Doctor in de beide regten, aan de Utrechtsche Hoogeschool, aldaar ten jare 1788 uitgegeven (*).

En wat nu Casparus Burman betreft; al waren er nog zoo vele geleerden uit dit beroemde geslacht voortgesproten, gelijk er werkelijk uit voortgesproten zijn, die tot nog toe welligt niet hebben kunnen worden overtroffen (†), zoo bewijst zulks nog in geenen deele, dat *alle* afstammelingen daarvan voortreffelijke Geleerden *moeten* geweest zijn, en dus alvast ook niet de onfeilbaarheid van Mr. Casparus Burman.

Ik gispte hem, en, naar ik nog vertrouw, niet buiten alle reden, omdat hij, namelijk, in zijne *Jaarboeken*, *Deel II. blz.* 82, ter gelegenheid, dat in den tekst

---

(*) Eene andere, van P. van Musschenbroek, over Charters door Matthaeus niet uitgegeven, is mede bekend.

(†) Ik hoop den tijd nog te beleven, dat *Philologen* als de twee P. Burmannen, het veld over de Duitsche *Philosophen* zullen behouden.

vermeld staat, *een pont 4 d.* de aanvulling dezer laatste letter heeft opgehelderd in eene noot, zeggende: *d. hiermede schijnen duiten te kennen gegeven te worden;* waarom ik er toen bijvoegde, dat, zoo Burman slechts eenige oogenblikken met deze aanvulling verwijld had, hij van dat denkbeeld zoude zijn teruggekomen, lezende weinige regels lager 2 *ponden* 3 *schellingen* 8 *d* (*uiten*). Wanneer toch de verklaring van Burman, dat de *schelling* (stuiver) 6 duiten hield (en zulks is, doch betrekkelijk, de waarheid;) en zijne aanvulling van *d.* (*uiten*) doorgaat, dan zou hij hier terstond eene schrijffeil hebben moeten ontdekken, of dat niet 9 ponden 3 schellingen 8 d. (uiten), maar 9 *ponden 4 schellingen 2 d.* (*uiten*) behoorde gelezen en verstaan te worden; want men zeide of schreef immers nooit 3 gulden 36 stuivers, wel 4 gulden zestien stuivers; geenszins 5 stuivers 30 penningen, wel 6 stuivers 14 penningen enz. Wanneer Burman inderdaad genoegzame kennis bezeten had van munt en wat daarmede zamenhangt, wanneer hij de zaak slechts eenigermate had doordacht, hij zou welligt zijne aanvulling hebben bepaald tot *d* (*eniers*), hoedanige er 12 op eenen *schelling* (stuiver) gingen, en waarmede de uitdrukking van 9 ponden 3 schellingen 8 *d* (*eniers*), en dus ook een pont 4 *d* (*eniers*), volkomen goed is. Of nu het geen door mij over Burman werd gezegd, van allen grond ontbloot kan worden aangezien, durf ik andermaal met gerustheid aan de beslissing van ieder onbevooroordeelde vrij geven.

Hooren wij intusschen mede het gevoelen van genoemde Heeren Rapporteurs:

» De Heer Burman, een man van kunde, oordeel,
» belezenheid en naarstigheid, heeft echter, naar de ge-
» dachten van Heeren Gekommitteerden, dit gebrek, dat
» hij, die zeker met de eminente regten zijner stad, met
» reden veel op had, echter al te veel uit handelingen
» der stad, uit overdragten, morgenspraken enz. van den
» Raad en der Gilden zelve, de regten der stad en de
» onafhankelijkheid van den Bisschop wil afleiden, zon-
» der genoeg te letten op de ware regten van den Bis-
» schop en de oorspronkelijke constitutie, en zonder
» genoeg te onderscheiden handelingen van wettig be-
» zeten of verkregen privilegien, regten en vrijheden."

Eene tweede bedenking door mijnen tegenschrijver geopperd, heeft wel iets van eene aantijging van voorbarigheid of berusten in te voren geuite meeningen. Daarop moge tot antwoord strekken, dat geen grondslag door anderen vóór mij gelegd, ook zelfs niet door mij vooraf bepaald en aangenomen, om vervolgens de bewijzen daarvoor op te sporen, mij immer in de behandeling eener zaak bestuurde. Eerst dan, wanneer ik acht dat de aangevoerde bewijzen eene uitlegging verdienen, zoo als die door anderen aan dezelve is gegeven, maar ook dan eerst weiger ik daaraan geen geloof, en vereenig ik mijn gevoelen met het hunne. In de zaak nu, door mij behandeld, kende ik toen geen voorganger, gelijk thans, die het Oude Muntregt der stad Utrecht had in twijfel getrokken, en was het alleen de overweging van al het te dezen opzigte bij Matthæus, van de Water en Burman geboekte, de toetsing van hetzelve aan de bekende bewijsstukken enz., hetwelk mijn oordeel bestemde. Mijn onderzoek moest nogtans zedig

zijn, vermits ik niet kon weten, welke oorspronkelijke en echte bescheiden te Utrecht in het stads Archief mogten voorhanden en sedert opgespoord wezen, die mijne redeneringen ten eenemale omver zouden werpen. Mogt ik mij dan toen al beklagen, van geen toegang te hebben gezocht tot Utrechts Archieven, ik had toch met anderen inzage van hetgeen Matthæus, van de Water en Burman daaruit hebben overgenomen; ik had toch, met anderen, voor oogen al de oorspronkelijke, en naar mijn inzien alles afdoende, charters en oude stukken, welke de zaak niet zoo geheel duister lieten.

Ik stem, na dit een en ander te hebben aangemerkt en ter zake tredende, gaarne toe, dat Utrecht, van wege hare vroege herkomst, den naam van overoude stad met der daad verdient; ik geef gewonnen, dat zij hare wording als stad niet aan de Bisschoppen verschuldigd was; ik ben overtuigd, dat zij hoogstbelangrijke en elders welligt ongekende voorregten heeft bezeten; maar om haar, en de ijverige Utrechtenaren zullen zich toch ter liefde van de waarheid over mij niet belgen; maar, om haar eene volstrekte oppermagt toe te kennen; om haar in een gansch anderen toestand te plaatsen, dan dien van andere steden, nadien zij hare eigene keuren vaststelde, belastingen hief, accijnsen instelde, dezelve vermeerderde en verminderde, verbonden aanging, vrede en oorlog maakte enz. enz.; om haar, bepaaldelijk ook daardoor, ten aanzien van het Muntregt zoo geheel verscheiden van andere steden aan te zien, dit alles is, behoudens beter oordeel, tot nog toe niet bewezen, noch te bewijzen.

Laat ons opregt zijn en de waarheid hulde doen, al is

het ook, dat zij ons min behagelijk voorkomt. Velen der Utrechtsche Burgeren hebben bij gelegenheid van hun nieuw Regerings-Reglement in de woelige jaren van 1784 en volgg., in verre de meeste, zoo niet in alle opzigten den bal misgeslagen, toen zij betoog op betoog aan het *Genootschap tot herstel der Eensgezindheid en Burgerrechten te Utrecht* indienden. Hun ijver, ook in weêrwil van de beste oogmerken, die ik hun geenszins ontzeggen wil, dreef hen op uitsporige wegen. Zij stelden de onafhankelijkheid der stad eerst en vooraf vast, om er daarna de bewijzen voor op te zoeken. In de hitte van dien ijver werden natuurlijk die bewijzen verwrongen of verkeerd uitgelegd, en hetgeen inderdaad ter zake diende, doch nadeelig daarop inwerken zoude, bleef voorbij gezien, werd verzwegen, of althans onderdrukt, door het hooge denkbeeld, hetwelk de opgewonden geest geheel had vermeesterd, en eene gunstige uitlegging gaf aan gebeurde zaken, waaromtrent men de omstandigheden, onder welke zij hadden plaats gevonden, niet genoegzaam onderscheidde. Voortreffelijk, maar voorzigtig en bescheiden, naar den drang van dat tijdsgewricht, is zulks, volgens mijn gering oordeel, onderzocht en overtuigend wederlegd in het *Rapport, dienende ten betooge van de Souveraiiniteit der Heeren Staten van de Stad, Steden en Lande van Utrecht, ingebragt den 2en Februarij* 1787.

Dit Tijdschrift veroorlooft, van wege zijnen beperkten omvang, niet, desaangaande in eene breede mededeeling te vervallen; doch het genoemd rapport heeft het opsporen, het vergelijken, het overwegen van oorspronkelijke

Charters te gemakkelijk gemaakt, om er niet eenige trekken ter nadere beschouwing uit over te nemen.

Wanneer men dan in een Charter van den jare 934 (van Mieris I. 34, naar Heda p. 75.) leest:

a. » Zoo heb ik, (Bisschop Baldrik een brugge » over de gracht doen leggen, de stad met Poor- » ten doen voorzien, en een muur met Schanssen » rondom de stad doen ophalen en opmetselen."

b. » Off gebeurde, dat by quaed aenbrengen van » eenigen quaedwilligen onser gened. Heer Room- » sche Koninck voors. in toecomende tyden des (te » weten met het herstellen der gebroken muren en » poorten tot bescherming van de stad) niet te » vreden en waer, dat men alsdan gehouden sel » wesen 't selve, dat men maken sel, weder af » te leggen (*Resol. van den Raad der stad* » *Utrecht, beginnende met het najaar* 1485 » *fol.* 76.)

c. » Dat Bisschop Godebald de plaatsen bestem- » de, waar vier jaarmarkten in de stad zouden » gehouden worden, blykens de oorkonde van » 2 October 1127 (van Mieris I. 88.)

d. » Dat niemand, behalve de Keizer of Koning magt » zal hebben, iemand der Burgeren, of die binnen » de stadsmuren woonachtig zij, in zaken, die » het wereldlyk recht alleen betreffen, buiten de » muren der stad voor het regt te roepen, of voor » iemand in 't recht aan te spreken, als zy maar » bereidwillig zyn, om voor hunnen Heer, den » Bisschop van Utrecht, of voor een rechter, die » door dienzelven Bisschop voor dien tyd binnen de

» stad zal aangestelt zijn, te verschynen, en om
» aan ieder recht zyn volkomen eisch te geven
» (volgens een brief van den jare 1252, by van
» Mieris I. 267.)

e. » Alsoo men doer voernemen van den Gilden ende
» van de Gemeente den Erfrecht zal laten berus-
» ten, en men den Raet weder kiesen sal na ou-
» der gewoonte so om te gaen by onse genadige
» Heer op 't Hof, en te verspreken, hoe men den
» Raet kiesen en ordonneren sal (uit een brief van
» den jare 1493, by van de Water *Groot*
» *Plac. Boek* III. 91.)"

f. » Also door schriften en begeerten ons alre gene-
» digsten Heere den Roomschen Coninc ende ons
» gened. Heeren van Utrecht die veranderinge ende
» vernieuwinge des Raeds, die op onse lieve Vrou-
» wen avond *nativitas* gewoonlicke geschieden
» soude, opgheset ende ghetueft is teeser tydt by
» den Rade oud ende nieuwe veertien dagen lanck)
» *Resolutie boek beginnende met het najaar* 1488
» *fol.* 3;" en wederom in 1489 *des Maenendages*
» *na Valentini.* Voorts begeerden sy, dat men
» by onsen genedigen Heer ende den Oversten den
» Raed verstelde, soodat hy dicht mocht wesen,
» ende een igelyck onbeveynst mocht spre-
» ken enz."

g. » Dat zekere personen, zoo spreekt Bisschop Jan,
» in een Charter van den 16en January 1346 (van
» Mieris II. 703, naar Heda p. 252) » binnen
» Utrecht niet comen en sullen tot die tyt toe, dat
» sy desen lasten ende desen onraet, daer sy ons,

» ende onse stat in gebracht hebben, afgedaen en
» gebetert hebben, alse ons stathouck hout.
» Voort setten wy de voornoemde uyt hare bor-
» gherschap ende uyt alle hare privilegien, rech-
» ten ende vryheydt, die sy t'Utrecht hadden, ge-
» lyck andere onse borgheren enz. enz." (*).

zoo kan het niet langer aan eenigen redelijken twijfel onderworpen blijven, dat, ofschoon de Bisschoppen, immers in de vroegste tijden, zich het wereldlijk gezag weinig schijnen te hebben aangetrokken, Bisschop Baldrik wel degelijk zijn gezag over de stad heeft aan den dag gelegd; dat het Stadsbestuur geenszins onafhankelijk was van den Bisschop; dat hij, onder opzigt van den Roomsch-Koning het regt deed uitoefenen, de bevoegdheid had, om bepalingen te maken nopens de wijze der Magistraatsbestelling; dat hij wel de stad bij hare verkregene voorregten handhaafde, maar de magt en het oppergezag van den Bisschop, voor sommige gevallen hoognoodig werd gekeurd door den Raad, die hem als Heer erkende, gelijk zulks nog ten overvloede kan bevestigd worden met eenen brief, door den Raad van Utrecht geschreven aan den Hertog van Cleef en aan den Deken van Xanten: » so wy dan — onsen gnedigen
» Heer van Utrecht synre jurisdictie ny hinder, letsel,
» noch achterdeel gedaen en hebben, ende harde noe-
» den doen souden, mer hebben die altoes gheeert en-
» de ghevordert na onsen vermogen, ende want wy dan

(*) Ik heb hier geene keuze kunnen doen. Het *rapport* zelf moet in dezen worden geraadpleegd, en zal een veel grooter aantal bewijzen voorleggen.

» met onsen gnedigen Heer van Utrecht niet en begee-
» ren, dan minne ende vruntschap, ende synen Gnade
» met live ende goede te doen alle 't goent wy konnen
» ende moeghen, ende goeden ondersaten hoeren
» Lantsheer schuldich zijn van doen, als men dat in 't
» eynde in der waerheyd bevynden sal, behoudelicker
» onser Rechten ende Privilegien. (Burman III. 358
» volgg.)"

Hebben er nu in de verschillende tijdperken, die ik kortelijk heb overgenomen, omstandigheden plaats gevonden, ten eenenmale afwijkende van de ondergeschiktheid aan den Bisschop, dan behooren wij zorgvuldig gade te slaan, of die gebeurde daadzaken, aan de *Buurspraak-* en andere *boeken* ontleend, ook geschied zijn onder bijzondere omstandigheden, maar de voorzigtigheid vordert gebiedend, om daaruit niet terstond te besluiten tot den geheel verscheiden toestand van Utrecht in vergelijking met andere steden, die toch ook even zeer oorlogen aangingen, vrede maakten, verbonden sloten enz., gelijk uit de charterboeken menigvuldig blijkt (*).

Ik heb in mijn vorig onderzoek, van hetwelk hier eene herhaling onvermijdelijk is geworden, meer dan eene gebeurtenis met de Utrechtsche geldstukken in verband gebragt, doch zie mij verpligt, de zaak van wat dieper op te halen, hetgeen in een volgend N°. zal plaats vinden.

(*) Een treffend voorbeeld omtrent *Amsterdam* zie men aangevoerd in het *Rapport* blz. 109. noot *h*.

Depositie ende attestatie van H. Hubert van Buchell *Canonick S. marien van die Spaensche Capiteynen ende soldaeten gelogeert tot syne huyse, gedaen Anno* XV^{c}. LXX *opten* XII^{te}. *december.*

(MEDEGEDEELD DOOR JONKH. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK.)

Anno XV^{c}LXX opten XII dach van decemb., heeft H. Hubert vǎn Buchell, canonick Ste marien Tutrecht, out wesende omtrent LVII jare, gedeponeert, geattesteert ende getuycht ende geseit warachtich te syn, tgheene hier nae volgende is, mit syn selfs hand geschreven.

Capitein Pacerhò.

1569. In den yrsten dat opten XX^{te} dach in Augusto tot synent in huys gecoemen syn, Gregory Zerisse, corporael van die capiteyn Pacherò mit die sergent ende ettelicke soldaten, hebbende een billet van de stat, dat Pacherò capitein gelogeert was tot syns deposanten huys waerop hy antworde, dat syn huys nyet bequaem en ware voer een capiteyn, ende verre in ein achterhoeck gelegen, ende hy mer een canonick en was, die nyet en behoirde beswaret te wesen mit capiteyns mit meer woorden, soe hebben die corporael ende sergent dat huys besichticht, ende siende, dat daer gheen syden gardyne en waeren, noch oock andere notwendige apparaet van huysraet en was voir ein capitein; hebben ein weinich tyts daernae laeten aengeven mit een van hare compaignie, soe verre hy deposant woude ettelycke dachen haer luyden die cost geven, soe wouden sy de capitein elders doen logeren, waer inne hy deposant seide verwillicht te hebben.

Item is mitsdien Pacherò gelogeert geweest in des Dom-

proosten huys soe heft die corporael voirsz. mit noch dry soldaeten ende twee knechts tsamen ses persoenen strack wesende, syn deposants huys ingenoemen, ende vyff van die beste caemeren, behalven die zael, ende die eetzael met die kuecken om alleen tot haer luyder behoeve laeten toebereiden ende heft hy deposant moeten wycken wt syn principael huys, int soemerhuys dair oever staende, om hem daer te onthalden.

Item hebben bevoelen van stonden an, noch vier stroybedden, mit sekere oircussens, overtoegen mit sasteyn te macken om op die wacht daer op te slapen. Alsoe nae wenich daegen hy deposant claechde, dattet hem verde te sware viele die cost langer te geven', wanttet hem, so hy seyde, daechs mit die wyn omtrent dry carolus g. costen ende sulx buyten synen macht was ende daer wt woude scheyden etc. ende heft eyndelick mit hare luyden anders nyet konnen accorderen, dan hy moste haer alle wecke, t voirsz. betaelen, behalven saut, seep, torff, linnewaet ende alle andre huysraet, volle service voir negen coninces soldaeten, ende daer beneven noch, op syuen deposants belooninge ende cost, noch dienstboeden bescickken om haer te weckke, bewaschen ende steets nae hair goetduncke ende beveele te dienen ende dagelix harer werckken ende beveele te volbrengen, waerom hy deposant hebbende mer een dienstboede, heft tot syne groote costen moeten huyren noch een mecht ende dienstboede tot haerluyder behoeff, want neymants soe veele Spaignarts dan mit dubbel loen en woude dienen.

Item seyt, dat sy mit allet ghundt verhaelt is, nyet te vreden en syn geweest, mer wouden als noch die cost hebben, mit haver voir die corporaels peert ende anderss oeck gelt geleent.

Item seyt dat syn deposants huys, van die soldaeten wort gehouden nyet alleen een hoyrhuys, van alle sorten van lichten vrouwen voir haer persoonen, mer oeck voir anderen van hair compaignien, als haer medecyn, doctoir ende meer anderen brengende hair hoeren tot syn deposants huys. Ende alsoe haer gelt, hebbende onnuttelicke mit lichte dernen, dobbelen ent verdaen ende verquist, ende siende dat sy voir haer per-

soonen mit die service, die cost nyeten costen vercrygen, hebben bynae alle daege een nye allarm aengestelt, dreigende die deposant te willen slaen, ende mitter daet slaende die twee dienstmechden, die als voreseyt, alltyt in hares dienst, op des deposants coste wairen, alsoe, dat hy deposant die selve mit grooter beloeninge moste verwilligen, om in die Spaegnarts dienst te blijven.

It. verclairde hy deposant, dat onlanx daer nae, is gecoemen tot synen huyse haere Alferes, die welcke tot Govert van Amerongen gelogeert was, ende heeft den deposant by hem ontboeden ende in der soldaeten tegenwoordichheyt aangegeven, dat hy bevecle, schriften ende commissie hadde, van die hartoge van Alve, om die patronen te seggen dat sy haer soldaeten soude de cost geven, ofte soe veel gelts leenen ende doen hebben daer mede sy die coste mochten coopen, waerop hy deposant antworde, sulcx buyten syner macht te weesen ende oock nyet en geloofde haer sulcke commissie verleent te syn etc. Ende nae dien die soldaeten seer draychden, heeft hy disposant sulx syn deken van syn karck te kennen gegeven, die verwillicht heeft den fourir maior, met den deposant te gaen, ende heft die fourir maior in spains (soe veele hy deposant verstaen ende merckken koste) den corporael in presentie van haerluyder sergent gestraft, seggende van die commissie onwarachtich te weesen, ende dat sy daer beneffens te veele naemen voir service, modererende de service, ende dat sy van anderen onbehorelicken fortsen ende beswaringe soude aflaeten enz.

Wair door syn die corporael ende soldaeten alsoe veele te meer verbittert geweest, dat sy dreychden den deposant sulx te vergelden, weiters op nyeus eyschende groete penningen, boeven hair service, op een manier van leeninge, ende hebbe alle daigen en nachten die doeren vant huys, bysonder die voirpoirt open ongeslooten gehouden, soe dat dienshalve die deposant syn loot van die Gueten van den huyse binnen, ende andere dingen gestoolen worden.

Item hebben daer op volgende de soldaeten groote starcke hauten paelen mit gewalt wt de aerde getoogen, daer mede een steenen

banck van grau hartsteen onstucken smytende, ende hebben snachts, met bloote sweerden geclopt voer die deposants ende familie vertreck ende logement gestaen, wachtende, om die eerste die daer wt soude comen te doorstecken, twelck nochtans God verhoet ende beschudt heft, mitsdien daer nyemants wt en quam, als haer aenslaegen wel wetende ende merckende.

Is derhalven die deposant, soe hy attesteerde, bevelende God ende die dienstboede syn huys ende goet, eweeh wtter stadt vertoegen, want hy deposant te voirens geseit hadde, dat hy woude vertreckken wten huys, op Sinte marien karckhoff, om by syn medebroeders mit vreden te moegen leven, ende draichde die soldaeten hem daer wel mit gewalt wtten huyse te haelen ende hem te vervolgen.

Item dat hy deposant haer alle service ende nootdurftichheyt bestelt heft, waermede sy nyet te vreeden geweest syn, mer hebben soe onbehoirlickken mit branden omgegaen, dat sy in corte tyt een gantsche solder mit haut wel versien ende mit viiic rysbossen verbrant hebben, ende heeft die deposant noch tot haerder behoeff moeten coepen over acht hondert sackken torffs, twelcke sy allen verfuyrt hebben, nyet sonder groote peryckel van het huys te verbranden.

Item heeft die deposant haerluyden vuyrpannen moeten copen, omme hair bedden te warmen, waermede syluyden mit die heete pannen, nyet alleen die slaeplackens en linnewaet verbrant, gesenckt ende vernielt hebben, mer oick tot veel plaetsen die solders swart gecoelt.

En dat cruysbeelt van tafellakens ende servietten met hopen versneden, geschendt ende bedorven, insgelix schottelen ende veele nyewen waelgemaeckte lederen stoelen, (behalve alle daege een goet getall van potten, glaessen) ende alle verdere huyssraet te nyet gemaeckt.

II. Capiteyn Don Felix Gusman.

Is oick waractich dat hy deposant in het lest van de meest, verhoopende vertroostinge te hebben, is wederom gecoemen binnen Utrecht sonder noghtans te dorven gaen in syn huys, ende

heft verstaen van syn medebroeders, dat daer een nyen Spaensche capiteyn gecomen was genoempt Don Felix Gusman, diewelcke was gelogeert tot Heer Wee canonick in den Dom, mer was Heer Wee gewecken wt syn huys om der onsinnichhyt van Don Felix ende syn soldaten elders in een cloester, soe sy vermeenden.

Item dat die voirsz. Don Felix tot syner deposants huys gelogeert was, ende die corporael, ende soldaeten elders soude in diversche huysen geleyt worde, 'twelck hy deposant mit groot hertzleed verstaen heft ende is heymelick in d scholasters huys syn medebroeders gegaen.

Item dat Don Felix heeft int eerste van den April, acht ofte thien haeck geschut gesonden in des deposants huys, om den eerste intree te doen, diewelcke hebben van stonden an op veelderhant plaetsse teffens gevuyrt ende die dienstboeden geheeten alle die duyren, kelders ende vertrekken op.doen, ende hebben hair alle die spyse, het sy vleys geroeckt ende ongeroeckt, gesauten ende ongesauten, ende andere spysen gewaldelycke genoemen ende berooft, ende die dienstboeden geslaegen, willende die mit spykers aen die duyren naegelen, eyschende van hair ettelycke daelres tot een roeff, ende soe sy seyden gheen gelt te hebben dan eene borgoensche daelre hebben, die selve daelre gewaldelyck ende fortselycke genoemen, willende mit lief ofte leet meer gelts hebben, ofte woude haer clederen nemen, mit veel dreygementen slaende ende stotende, ende nemende hair heuckke ende seer scandelicken daer mede levende, ende verbiedende haer wtten huyse te gaen etc.

Nae desen ingane heft Don Felix bevoelen dat huys schoon te macken ende dat die dienstboeden die caemeren souden toerusten ende versien van allerley lynnewaet ende andere huysraet tot eene nye capiteyn behorende.

Ende alsoe heft die deposant wesende heymelick then huyse van die scholaster voirgen. wederom die dienstboede gelt bescickt om wederom op nyeus te coepen nye cruysbeelt, nyeu slaeplackens ende andere allerley lynnewaet aen te snyden ende dat huys mit alle vlytichheyt ende vermogen wederom toe te rusten,

dat tinnewerck verwisselt ende nyeu tinnewerck daer toe gecocht, ende soe voert van allen anderen dingen tot eenen nyeuwe spolie roeff ende verderffenisse opgericht.

It. is Don Felix Capiteyn mit syn soldaeten opten viij^{en} Aprilis int huys gecoemen, ende daer vindende bynae allen cameren, vertreckken boeven ende beneden tot synre behoefve geopent heft gesien doer een venster een studorm̄, daer hy deposant syn boeckken, schriften, ende die karcke rekeningen ende registers ende andere boeckken ingeslooten hadde, willende van stonden an dat opgedaen te worden, ende alsoe die dienstboeden daervan gheen sluytelen en hadden, noch en wisten, seyden tot aensyn van hem, daer nyet dan schriften ende boeckken in te leggen, heft hy gewaldelyckke dat slot ontwee laeten slaen, ende is van syn volck eensdeels daer inne geloepen, om boeckken te nemen die welcke sy ten leste doer roepinge van den dienstboede gerestitueert hebben, mer heft Don Felix als onsinnich daer beneffens, dat studorm̄, noch het slot van een vertreck af laeten smyten, ende voert dat huys doerlopen, ende overall in alle hoeckken wat geslooten was van vertreckken gewaldelyck op laeten slaen ende van andere veele caemeren die open waeren, die slooten af laeten nemen, bevelende daer nye stellinge om de sluetels toe te maecken, ende heft sekere cleercassen ende bedsteden in die beste caemere van den anderen laeten slaen, ende stuckgewys daer wt laeten brengen om daer veltbedden mit syde gordynen te willen hebben, nae syne gelieven ende behaegen.

Hetwelcke die deposant verstaen hebbende, heft aen syn deken ende capittel dese gewaldige fortssen ende daeden claechgelyck te kennen gegeven, nyet wetende eenige oirsacke waerom dien parthie van Spangnarts voir, ende dandere parthie nae, mit hem ende syne goederen als oft geconfisqueert ende verbuyrt goet wair, in alsulcken manieren omgingen, begerende daerom van deken en capittel oirloff, om te mogen vertreckken buyten der stat int cloester vant Gheyn, by syn suster die aldaer priorin ofte matere van convent was, ende dat hy moste verlaeten nyet wetende waerom en waermede sulcx ver-

schult te hebben, syn karck ende dienst ende administratie van seeckere karcke goederen, ende laeten allen syn goet wtgenoemen weinich brieffen dat hy mitter haest ende heymelick heft gevlucht, oock karcken rekeninge ende schriften in handen van dese gewaldadyge Spaensche capiteyn ende soldaeten, begerende dat men dese saecke, Valdese Generael Lieutenant ende opperste sergent van dat regiment van Colunnell, soude te kennen geven, omme daerinne te versien naer behoeren.

Soe heft deken ende capittel voersz. gelesen hebbende die brieffen, gedeputeert Mr. Johan Drolshaegen, Scolaster, om mit die brieven by Valdese te gaen ende hem alle dese fortsen te ondeckken, dewelcke alreede sulcke foeyte verstaen hadde, ende beloefden selfs in persoon te gaen then huyse van de deposant, om Don Felix van dese misdadige ende onbehoirlyckke feyten te vermaenen.

Twelcke als hy deposant attestert, is oeck geschiet ende Valdese heft Don Felix nyet alleen verhaelt vant ghundt hy in des deposants huys mit syn soldaeten bedreven hadde, mer oeck dat hy te Bommel ende elders misdaen hadde, waeraff groote clachte, als hy seide, te hoeve van hem gecoome waeren, dreygende Don Felix als sergent *maior* daerom te straffen enz.

Item in die weeck daernae volgende, heft Don Felix (veele eyschende van die dienstboede boven syn service) tot een teyken als te vermoeden is van bitterheyt ende nyet van beterscap, een groote ronde achcantige steenen tafel van grau harde steen in veele stucken geworpen, staende int bleyckfelt op een ronde grauwen steenen voet, en corte daernae alle plancke van beschot dat hy cortte gevinden int huys afgebroken, ende daer van stallinge tot syn peerden, mit afschietinge van den bomgart gemaeckt, dreychgende die peerden noch indesaele te stellen.

(*Vervolg in een ander Nommer*).

Nijverheid.

ONDERZOEK, WAARDOOR DE BURGERS EN INWONERS VAN *AMERSFOORT* OUDTIJDS HUN BESTAAN GEVONDEN HEBBEN..

Eerste gedeelte.

Men was in de eerste dagen der vestiging van Amersfoort, de tweede stad in onze Provincie, — doch welke van den beginne af, dat dezelve met regten en privilegiën van eene stad voorzien is, in opzigt van de Souvereiniteit van den lande, steeds met Utrecht in gelijken rang heeft gestaan — aldaar even zoo zorgvuldig in het daarstellen van vrijheden en voorregten van de ingezetenen, als wij dit van de laatstgenoemde plaats beschreven vinden.

Reeds vroeg werden er de inwoners onderscheiden, in: *Burgers*, *Onderzaten* en *Grasburgers*. *Burgers* waren diegenen, binnen de stad wonende, aldaar van burgers geboren, of die hun burgerregt gekocht hadden. Zij werden in alle voorkomende gevallen door den Raad verantwoord en voorgestaan, hetwelk hierin bestond, dat in wereldlijke zaken de eene burger of onderzaat, de goederen of den persoon zijns medeburgers, buiten de stad, niet mogt bezetten of belasten. Ook konden zij zoo binnen als buiten dezelve, voor geene geestelijke regters, geeischt of gedaagd worden·

En voorts werden zij tot allerhande gilden, en in den Raad toegelaten. Niemand kon burger worden, zoo hij niet vrij, aan niemand cijnsbaar, en nimmer in eens anders land in regten was aangesproken.

Iemand die het burgerregt door aankoop verkregen had, was intusschen van den vrijdom der tollen buiten de stad en deszelfs vrijheid zoo lang verstoken tot dat hij een half jaar binnen de stad gewoond, en even als andere inwonende burgers, gewaakt en gegraven had. Voorts moest zulk een persoon door aankoop burger geworden, vijftig beijersche gulden (*) tot pand of borg stellen, dat hij met vrouw en kinderen binnen de stad komen zoude, en 6 jaren lang bepaaldelijk blijven wonen en de lasten betalen.

Men kon echter ook het burgerregt door huwelijk bekomen; doch alleen op voorwaarde dat hij, die eens burgers dochter of weduwe trouwde, binnen een jaar en zes weken na den trouwdag, daarom aan den Raad op het stadhuis verzocht had; zoo dit verzuimd werd, was hij met zijne vrouw onthurgerd.

Onderzaten waren zij, die in de stad en derzelver vrijheid woonden; maar geen burgerregt hadden. Men nam niemand hiertoe aan, en liet hen zelfs niet ter inwoning toe, of hij moest eerst voor den Raad verschijnen, om denzelfden eed van getrouwheid af te leg-

(*) Een Beijersche gulden werd doorgaans gerekend op 15 stuivers, ook wel meerder of minder. In 1478 vinden wij dien ter waarde van 16 stuivers; in het jaar 1498 daartegen slechts 14 en een halve stuiver. Zie Utr. Jaarboeken van Burman, III. deel bl. 242, en Anth. Matth., *Fundat. et Fata Eccles.* I. B. p. 48.

gen, die de burgers mede doen moesten, en behalve dit, de bewijzen zijner vorige woonplaats mede brengen.

Bovendien waren deze onderzaten verpligt, genoegzame borgen te stellen; niemand, hoe gegoed hij ook zijn mogt, werd daarvan verschoond. In het jaar 1443 vinden wij ten dezen aanzien een overtuigend voorbeeld: zekeren Ricout van Steenbeek, welke op een aanzienlijk goed *Rambroek* genaamd, in de vrijheid der stad kwam wonen, werd, zoo heet het, door den *Raet, Out, Nye, ende Gemeente tot onderzaet aangenomen:* borgen waren Jan en Gijsbert van Bemel, *als 't punt inhout.*

De *Grasburgers* eindelijk, werden dezulken genaamd, die elders buiten de stad en derzelver vrijheid woonden, en het burgerregt gewonnen hadden; meestal echter waren het zoodanige personen, die om handel te drijven met koopwaren in de stad kwamen. Deze grasburgers werden volgens bijzondere keuren, van stadswege niet verantwoord of in stads bescherming genomen; ofschoon zij aan de stads keuren en breuken even zoowel onderworpen waren, en gelijk de andere burgers waken en graven moesten; zij konden ook geen genot hebben van den vrijdom der tollen, aan de andere poorters en burgers toegekend.

Het grasburgerregt erfde niet op de kinderen over. Een grasburger konde met geen ambt of benificie, in het stadsbestuur begunstigd worden.

Uit de opgenoemde burgerij, zijn van ouds af, verscheidene gilden opgerigt, die hare eigene en afzonderlijke wetten, vrijheden en reglementen hadden om

de ambachten en neringen in stand te doen blijven; te waken dat de een den ander niet zoude onderkruipen; en in het algemeen, om de handteringen, koopmanschappen en fabrijken tot het gemeenschappelijk welzijn in behoorlijke orde te houden.

Wij achten het niet ongepast, om in dit nummer van het Tijdschrift ons bepaaldelijk bezig te houden met een onderzoek naar de middelen van onderhoud, den oorsprong en de bijzonderheden van de voornaamste takken van nijverheid, welke vroeger in Amersfoort aanwezig waren en gebloeid hebben. Wij zullen daartoe de verschillende takken van handel en werkzaamheden, naar de volgorde voorstellen, van den rang welken zij bij de gilden ontvangen hadden.

De oudste en voornaamste tak van onderhoud, waarvan men met zekerheid melding gemaakt vindt, is de Landbouw. De eerste bewoners schijnen zich voornamelijk hierop toegelegd te hebben. De meeste landerijen rondom Amersfoort, werden voormaals door de aan deze plaats gevestigde personen met den ploeg bearbeid; zij hadden derzelver schuren en bergen, bij hunne huizen en woningen staan. Doordien echter deze plaats van lieverlede eene stad werd, zijn de bouwhuizen uit de binnen- in de buitenstad geraakt, en aldaar nog lang gebleven.

Tot bewijs van den ouderdom der bouwlieden, kan men aannemen, dat de bouwlieden, na de schutters, welke het eerste gild hadden, als de tweede in de gilden zijn opgenomen; als zoodanig moesten zij mede de stad bewaren, en in de processiën den voorrang *voor alle*

andere gilden genieten. Voorts verkregen de bouwlieden in den jare 1436, de toezegging van den Raad: » dat » ze de voorkeur zouden hebben een autaar te setten » aan den pylaar van 't heilich Sacrament in St. Joris » kerk zoo verre men daar een autaar setten soude." In het jaar 1614, toen al de gilden der stad ieder een glas in de genoemde kerk geschonken hadden, versierde dat van het gild der bouwlieden den eersten rang, aan de zuidzijde bij het orgel.

Op het gild der bouwlieden volgde dat der brouwers. Vroeg heeft men zich te Amersfoort op het brouwen van smakelijke bieren toegelegd; aanvankelijk gingen dezelve voornamelijk naar *Amsterdam*, *Naarden*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Edam*, *Monnikendam*, en *Medemblik*; benevens naar de dorpen van *Amstelland* en *Gooijland*, later strekte de uitvoer zich uit door gansch *Holland*, *Zeeland*, *Vriesland*, *Utrecht*, *Overijssel*, ja zelfs naar *Braband* en *Henegouwen*.

Deze bieren waren zeer deugdzaam, en overal bijzonder geroemd en gewild. Even gelijk vroeger de goede lakenen te *Delft* den naam droegen van *Delfspuik*, zoo was het Amersfoortsche bier onder de benaming van Amersfoortsche *Koyt* (kuit) bekend, en bij een ieder geacht. Er werd om hetzelve smakelijk te maken, ook niets gespaard: want van negentienhonderd ponden gewigt, mogten niet meer dan zestien vaten, en van twee duizend zevenhonderd vijf en zeventig ponden gewigt, slechts vier en twintig vaten kuit gebrouwen worden. Niettegenstaande dit zwaar en dik bier gaf, zoo verkochten zij nogtans daarvan de ton voor der-

tien en veertien stuivers. Vóór het jaar 1400, werd het Amersfoortsche bier in Holland, tot 12 of 13 halve braspenningen verkocht, (waarvan nog eene halve braspenning pacht moest gegeven worden.) Dit zullen waarschijnlijk vlaamsche braspenningen geweest zijn, welke in de oude stadsboeken op eene waarde van anderhalve stuiver worden aangegeven; zoodat de verkooper nog geene gulden voor eene ton ontving. Hoe weinig van onze tegenwoordige waarde zal dan de brouwer niet ontvangen hebben?

De bijzonder groote aftrek van deze bieren, en het voordeelige dezer nering, gaf aanleiding, dat bijna een ieder zich op het brouwen begon toeteleggen. Geen wonder dus, dat het getal der brouwerijen binnen Amersfoort naar de oude overlevering, wel tot driehonderd en vijftig is aangegroeid. Men vindt dit ook bevestigd door een glasschrift, dat de brouwers in de gemelde St. Joriskerk gegeven hebben, luidende als volgt:

Men sag wel eer in 't Amersfoortsche dal
Drie honderd en vyftig Brouwers leven;
Maar die daar nu nog zyn in 't getal
Die hebben dit Glas alhier gegeven.

De brouwerijen werden in den omtrek van de binnestad gevonden, gelijk dit blijken kan uit een besluit, waarin gezegd wordt: » Item zoe wie buten onser stadt » oude muyrre wonaftich is, die en sel noch brou- » wen, noch melten, (*mouten*) by vyf beyerse gul- » dens, alzoe dik als hy 't deede." Van hier komt het, dat velen der voornaamste huizen te Amersfoort

in de binnenstad, met groote en diepe kelders voorzien zijn, om de gebrouwen bieren op te leggen. Voorts waren er vele goede ordonnantiën beraamd, ten aanzien van het brouwen van het gemelde kuit en hoppenbier; zoowel ten opzigte van de gerst, weit, en ander koorn; het storten, begieten, malen, mouten, koelen; als ook omtrent de overige zaken die daarbij behooren; alles strekkende om steeds goed bier te hebben en te behouden.

Ten einde de nering van brouwen eenen goeden voortgang te geven, en de bieren overal te kunnen vertieren, zijn de Amersfoortenaren er al vroeg op uit geweest, om op alle wateren en stroomen, vrijheid van tol te erlangen, en werden er deswege verscheidene onderhandelingen aangeknoopt. Van Willem, Graaf van Henegouwen, Holland enz., zijn in het jaar 1326, vele opene brieven verkregen; voorts van Aelbrecht, Palsgrave op den Rijn, Hertog in Beijeren, Ruwaard van Henegouwen, Graaf van Holland, Zeeland, en Heer van Vriesland, in 1388; van Aelbrecht, Palsgrave op den Rijn, Hertog in Beijeren, Graaf van Henegouwen, Holland, Zeeland, en Heer van Vriesland, in 1398; van Willem, Palsgrave op den Rijn, Hertog in Beijeren, Graaf van Henegouwen, Holland, Zeeland, en Heer van Vriesland, in 1417; van Jacoba, Hertogin van Beijeren, Gravinne van Henegouwen, Holland, Zeeland, en Vrouwe van Vriesland, in 1417; van Johan, Palsgrave op ten Rijn, Hertog van Beijeren, zoon van Henegouwen, van Holland en Zeeland, in 1422; en eindelijk van

Keizer Karel den Vijfde als Graaf van Holland, Zeeland, en Heer van Vriesland in 1523; waarvan wij later de nadere bijzonderheden zullen opgeven.

Om het brouwen binnen de stad te behouden, en opdat niemand buiten dezelve brouwen, of het bier buiten de stad gebrouwen, voor Amersfoorts bier verkoopen zoude, was reeds vroeg de navolgende opmerkelijke keur gesteld: » Enich man, knegt, wyf of » dienstmeecht die buten onser stadt voer brouwen tot » eenigen stede buten oirlof des Raits, ende wy ver» willekeuren hem nimmer meer Burger te worden; » ende wair hy onse Burger nyt, soe en mach hy » nimmermeer onze Burger werden, ende nimmermeer » bynnen onser stadt 't woonen."

» Item zoe en sel men in eenen huyse nyt meer » dan eens ter week brouwen; elkelick by 10 Beyerse » gulden. Ende dier keur sullen gelden die geene die » in den huyse woonen, dair men meer dan eens » brouwen, alsoe dicke als sy 't deden."

In het jaar 1442 is verder door den Raad bepaald: » Dat wie buten Enchuysen, ofte veerre van onser Stadt » buten der tollen brout, die mach twee reysen in die » weeke brouwen; ende elk reyse 24 vaten, ende » geven van elke 24 vaten, een en een halve scyse."

Eindelijk is door Keizer Karel, als Hertog van Gelre en Heer van Utrecht, op den 4 November 1528 en 20 Mei 1544 bevestigd: » dat niemand soude mogen brou» wen in Gelre, binnen der half mijle; en in Stigte » geseten, binnen twee myle van der stad Amersfoort."

Die van Amersfoort waren bovendien voor hare bie-

ren, die ten platten lande van Utrecht verkocht en gedronken werden, vrij van het stuiver geld, hetwelk men anderzins voor eene schatting vorderde; zoodat zij geheel *Eemland* daarvan vrijhielden.

Uit eenige berigten van plaats gehad hebbende omstandigheden, kan men het getal brouwerijen mede eenigermate afnemen; zoo vinden wij melding gemaakt, dat in hetzelfde jaar (1495) waarin de *pest*, welke vroeger en later vele verwoestingen in Amersfoort had aangerigt, nogmaals zoodanig onder de inwoners woedde, dat er in eene week 115 menschen gestorven zijn, er bovendien op den 11e Maart (anderen zeggen den 13e) zulk een' hevigen brand binnen de stad ontstond, dat er meer dan driehonderd huizen, *dertig Brouwerijen*, benevens het minnebroeders klooster, geheel in de asch werden gelegd.

Deze brouwnering nam echter grootelijks af, toen dezelve door al de hollandsche en vele andere steden, meer is verspreid geraakt. Het getal der Brouwerijen dat in de 17e eeuw nog tusschen de 30 en 40 bedroeg, doch in het begin van de 18e reeds tot op 6 verminderd was, is omtrent het jaar 1760 slechts 3 geweest. Sedert eenen geruimen tijd is verder het getal tot het minst mogelijke gedaald, men vindt er namelijk nu geene andere dan één, het *klaverblad* genaamd.

Het veelvuldige brouwen, hetwelk in de stad plaats had, waardoor er zulk een groot aantal ketels voorhanden waren, heeft eenmaal bijgedragen, om Hertog Philips van Bourgonje het beleg van Amersfoort te doen opbreken. Dit gebeurde ten jare 1427, toen deze Vorst met veel volk uit

Piccardien, Bourgonje en Holland voor de stad kwam om dezelve te belegeren; nadat hij *Bunschoten* had ingenomen was zijn voornemen, om de Amersfoorders van de Zuiderzee af te snijden. De stad werd door de Picarden, welke het grootste gedeelte van het leger uitmaakten, aan alle zijden met allerlei wapen- en vuurtuig vreesselijk aangetast en bestormd Philips ontzag geen gevaar. Hij sprong zelf over de gracht, en ging zijn volk moedig voor; zoodat het toen, naar het zeggen der geschiedschrijvers, met de stad bijna gedaan was; daar hij de burgers reeds tot drie malen toe van de wallen verdreven had. De vrouwen evenwel stonden hare mannen kloekmoedig bij, en bragten met behulp van de driehonderd Utrechtsche schutters, (den voorafgaanden nacht tot bijstand gezonden); benevens die van vele grijsaards, jongens en kinderen een groot aantal brouwketels met het dik van het bier, kalk enz in kokend water gemengd op de wallen. De mannen goten deze waar op de aanvallers naar beneden, welke de muren reeds met ladders beklommen hadden, en onthaalden hen zoo goed, dat zij zich met een groot geschreeuw en misbaar wegpakten. Deze geïmproviseerde verdediging, en de verdere aanmoediging der vrouwen, vuurden den moed der burgers zoodanig aan, dat zij als leeuwen op de belegeraars aanvielen, en eene groote slagting onder hen aanrigten. De Hertog van Bourgondien werd hierdoor genoodzaakt het beleg op te breken, en van de stad af te trekken (*).

(*) Zie Pontanus, Lib. IX. pag. 432. — Vossius, Jaarb. pag. 602, seq. — Vaderl. Historie III. pag. 496.

Belangrijk is de brief van Keizer Karel den Vijfde in dato 6 Julij 1523 uit *Mechelen* geschreven, (bladz. 296 reeds door ons aangehaald), waarbij aan de Amersfoorders voortdurend vergund werd, om derzelver bieren in *Holland*, *Zeeland* en elders in het Nederlandsch gebied van dien Vorst te mogen verkoopen en leveren, tegen de bij het octrooi van den Hertog Albrecht van Beijeren bepaalde jaarlijksche recognitie *van hondert gouden oude Vrancrycse scilden 't stuk van twee ende veertich stuivers.* Het was in antwoord op een beklag door Burgemeesteren, Schepenen en Raden der stad Amersfoort, uit naam van alle poorteren en inwoners aan hem gedaan, dat die van Amsterdam en andere plaatsen door het verkeerdelijk toepassen van een plakaat, waarbij bepaald werd, dat elke ton vreemd bier 4 stuivers meer pacht zoude betalen dan het bier binnen 's lands gebrouwen. Deze impost stelde het bier van Amersfoort dat (zoo luidde de brief) *ten hoichsten tot derthien of veerthien stuyvers* verkocht werd, gelijk, aan het oostersche hetwelk *thien schellingen groot vlaamsch* (*f* 3) per ton en dus meer dan driemaal zoo veel kostte.

Van deze erfpacht of biertol van 100 fransche schilden of 210 gulden, zijn die van Amersfoort den 18 Maart 1702, (*) door de Heeren Staten Generaal ontslagen, ofschoon zij denzelven nog eenige jaren achterstallig waren. Ten gevolge van deze remissie werden de bieren, in Amersfoort gebrouwen en in Holland in-

(*) Zie Utr. Placaatboek, II Deel, pag. 823.

gevoerd, aan de betaling van de Graafljkheids-tollen en den impost op de buiten gebrouwen bieren onderworpen.

In een volgend stukje zullen wij over de andere artikelen van Nijverheid spreken, welke vroeger in Amersfoort tot het bestaan der inwoners hebben bijgedragen.

P. W. L.

PAARDENMARKT,

Voor de Paardenmarkt van den 6^{en} Augustus 1838 zijn ingevoerd:

Kantoor	Catharijnepoort.	204 Paarden.
»	Tolsteegpoort.	84 »
»	Gewezen Waardpoort. . .	18 »
»	Wittevrouwepoort.	56 »
»	Ridderschapsvaart.	100 »
»	Roodebrug.	21 »
»	Vaartsche Rijn.	38 »
	Totaal.	521 Paarden.

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand AUGUSTUS 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgens te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren)

DAGEN.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 uur	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u	3 ur	9 ur.	9ur.	12u	3ur.	9ur		
1	764	764$_5$	764$_5$	764$_5$	16	18	19	14	N.	Bewolkt.
2	761	760	760	757	15	18	19$_5$	17	N. w.	Regenachtig.
3	757	757	757	757$_5$	18	19	20	16	N N.W	Betrokken.
4	757$_5$	757	757	758	17	20$_5$	19	18	Z.W.	idem.
5	758	754$_5$	752	754	19	20	18	16$_5$	W.Z.W	Regenachtig.
6	756	754$_5$	754	754	16$_5$	19	16$_5$	15$_5$	W.	idem.
7	753	753	753$_5$	758	15$_5$	18	18	14$_5$	W N.W	Betrokken.
8	762	762$_5$	763$_5$	766	16	17	18	13$_5$	N.	idem.
9	768	768	768$_5$	766$_5$	16	17	18	15	idem	Bewolkt.
10	766$_5$	764$_5$	763	764$_5$	16$_5$	18	19	16	idem.	Betrokken.
11	765	765$_5$	766	766$_5$	19	20	21	16	idem.	idem.
12	766$_5$	766$_5$	766$_5$	766	16$_5$	18	19	16	N. W.	idem.
13	764	764	764$_5$	766	19	19$_5$	19	15	N.N.W.	idem.
14	767	767	767	766	16	16$_5$	16$_5$	14	N.	Bewolkt.
15	763$_5$	764	764$_5$	766$_5$	15	15$_5$	15	12$_5$	N.N.W.	idem.
16	767	767	766	764	14	16	18	14	idem.	Betrokken.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 'S MIDD. te 12 ur.	WEERSGESTELDH. 'S MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	766	767	767$_5$	768$_5$	14	16	13$_5$	13	N.	Zwaar bewolkt.
18	770	769$_5$	769	768	14	17	13	13	idem.	Bewolkt.
19	764$_5$	763$_5$	762$_5$	760	17$_5$	20	21	17	W.	Betrokken.
20	760	759	758$_5$	756	18	20$_5$	21	14$_5$	N. W.	idem.
21	750	750	750$_5$	750$_5$	16$_5$	19$_5$	19$_5$	14$_5$	W.	Bewolkt.
22	749	748	747$_5$	746$_5$	16	18	18	13$_5$	idem.	idem.
23	748	748$_5$	749	751	14	15$_5$	15	13	idem.	Regenachtig.
24	756	758	760	762	15	16$_5$	15$_5$	13	N.	Buijig.
25	765$_5$	765$_5$	765$_5$	765$_5$	14$_5$	14$_5$	13$_5$	11	idem.	Bewolkt.
26	764$_5$	764$_5$	764	763$_5$	16$_5$	19	17$_5$	15	Z.	Betrokken.
27	765	765	765$_5$	766	18	20	20	17$_5$	N. W.	Zwaar bewolkt.
28	766$_5$	765	764	761	18$_5$	20	20	17$_5$	W.	idem, idem.
29	755	754	766$_5$	762	17$_5$	16	14	11$_5$	N.N.O.	Regen.
30	764	764$_5$	765	765	12$_5$	14	12$_5$	10$_5$	N.	Betrokken.
31	765$_5$	766	766$_5$	767	14	16	16$_5$	11	N.N.W.	Zwaar bewolkt.
									GEMIDDELDE WAARNEMING	
1	760	759$_7$	759$_7$	759$_7$	16$_5$	18$_5$	18$_5$	15$_4$	Van den 1st. tot den 11e.	
2	765$_5$	765$_2$	765$_1$	764$_7$	16$_3$	17$_8$	13$_6$	14$_5$	— — 11en. — — 21e	
3	758$_8$	75 9	7[illegible]$_5$	759$_3$	18$_7$	17$_2$	16$_7$	13$_3$	— — 21st. — — 31st.	
	761$_4$	761$_3$	761$_4$	761$_1$	16$_2$	17$_8$	17$_9$	14$_4$		

23 's avonds en 's nachts sterke regen en wind.

29 's morgens eenig onweder met regen en buijen.

Algemeen gemiddeld, Barometer 761$_3$, Thermometer 16$_4$.

Augustus 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	GEBORENEN.							HUWELIJKEN	ECHTSCHEIDINGEN	OVERLEDENEN	
	Getal.		waaronder: Onechte.		Tweel.	Doodgeb.					
	M.	V.	M.	V		M	V			M	V.
UTRECHT.	85	83	8	8	4	2	1	36	»	56	51
AMERSFOORT. . . .	18	13	1	1	»	»	1	9	»	7	12
RHENEN.	4	5	»	»	1	»	1	2	»	1	3
WIJK BIJ DUURSTEDE.	3	»	»	»	»	»	»	5	»	4	3
MONTFOORT.	3	2	»	»	»	1	»	»	»	3	2
IJSSELSTEIN.	4	3	»	»	»	»	»	1	»	7	1

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

onder Nulpeil.

1 Augustus 1838. . . . . 4 el 26 dm.
15 —— —— . . . . . 4 — 09 —
31 —— —— . . . . . 4 — 36 —

NOG IETS

OVER HET VERMEENDE

OUDE MUNTREGT

VAN DE

STAD UTRECHT;

DOOR

D. GROBBE,

Lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

(*Vervolg van bladz.* 286.)

Wanneer men over het regt om gangbaar geld te doen munten handelt, dan vergete men toch vooral nimmer, dat het oorspronkelijk tot die voorregten bij uitnemendheid behoorde, welke der Hoogste Oppermagt alleen waren toegestaan en als zoodanig door God zelf zeer bijzonderlijk is erkend geworden, toen Hij de merkwaardige woorden uitsprak: *Geef den Keizer wat des Keizers is.* Groot gewigt hechtte ik steeds aan die uitwijzing. Zij verzekert toch, dat den Alwetende geen ander gangbaar geldstuk *kon* vertoond worden, dan zulk een, waarop 's Keizers naam of zijn borstbeeld, of beide vereenigd, alles onloochenbare blijken en erkende

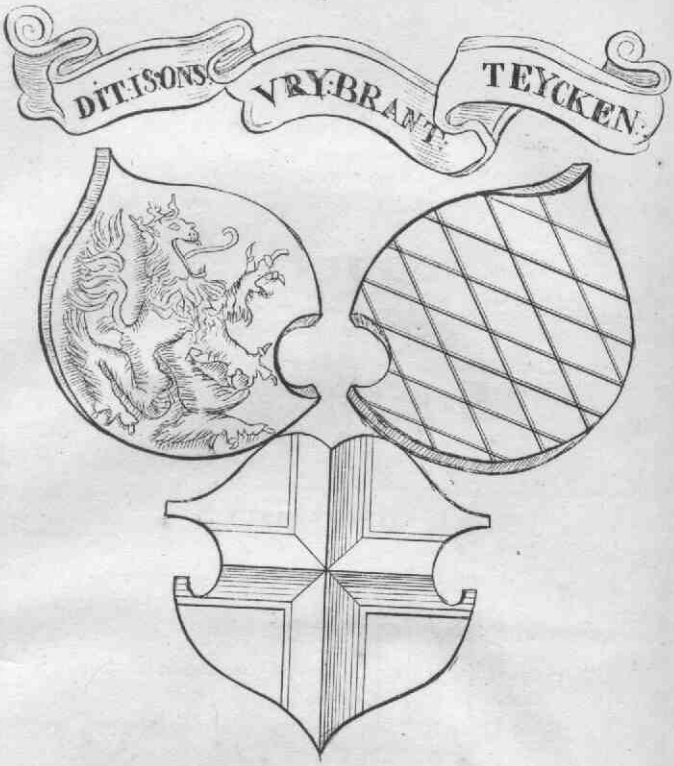

Hiermede is geveylicht van wegen des Doorluchtigen Hoichgeboren Vermogenden Fursten ind Heeren, Heeren Henricks van Goids genaden Elects ende confirmeerts t'Utrecht, Coadjutor tot Worms, Proests ind Heeren tot Elwangen, Palsgrave by Ryn, ind Hertoch in Beyeren etc. die wyntmolen staende buten Tollestege op ten Singel der Stadt Utrecht, moelenare, syn broedige huysgesinne, huys ende staende getimmer, daer by huysraet, have, beesten, niet uytgesondert. Welcke molen toebehoirt den Lantcommandeur binnen Utrecht Duytscher oorden. Des t'oerconde is synre Furstel: Gen: brantsegel opt spatium gedruct van desen ende sal dese veylicheyt dese tegenwoordige vede lanck dueren. Datum opten achtienden dach October Anno vyftien hondert seven en twintich. (*geteek.*) J. de Broeckhoven.

(Medegedeeld door J. J. DODT VAN FLENSBURG.)

teekenen van deszelfs wereldlijke oppermagt, afgebeeld en uitgedrukt waren. Die erkentenis, deze overtuiging bestemde dan ook vooraf reeds Zijn antwoord op de gedane vraag, of het regt ware den Keizer schatting te betalen? Die uitspraak wettigt alle sedert uitgevaardigde oorkonden, welke de gunst behelzen eener overdragt van muntregt; zij veroordeelt elke aanmatiging in dezen, en geldt inzonderheid boven alle gissingen in het rijk der waarschijnlijkheid, nadien zij de bevestiging medebrengt, dat een regt zoo grootsch, zoo verheven, zoo eerwaardig, zoo heilig, krachtdadig gehandhaafd werd tegen iedere verkrachting, en, eindelijk, dat, zou het ooit door ondergeschikte Vorsten en Heeren, zou het door de steden ongestoord worden uitgeoefend, bij opzettelijke gunstbrieven van uit den boezem dier Oppermagt tot hen of haar moest afdalen (*).

Van hier dus, om een paar voorbeelden aan te voeren, de vele verordeningen tegen ongeoorloofden muntslag, en lastgevingen tot het in beslag nemen en weghalen

---

(*) van Mieris was in dezen ook niet vrij van misvatting. Onder 's mans aanteekeningen op zijne eigene beschrijving der Bisschoppelijke munten en zegelen, door de ijverige zorg van den Heer A. D. Schinkel onlangs uitgegeven, vinden wij:

» De stad Amersfoort verkreeg A°. 1259 van Hendrik van » Vianen, de XXXVIII Bisschop van Utrecht, bijnaar dezelve » voorrechten als de stad Utrecht gebruikte. — Dierhalven bezat zij » ook het recht van geld munten."

De Bisschop bezat de magt niet, om dit regt uit te geven aan eene andere stad. De munt, die te Amersfoort is geslagen, werd daar gemaakt, krachtens de vergunning aan den Bisschop, om, in welke plaats van zijn gebied hij zulks wilde, hetzelve te doen verrigten.

van den geheelen muntstal; van hier, dat Deventer, na reeds meer dan vier eeuwen werkzaam te zijn geweest met het maken van zilveren munt, niet overging tot het doen slaan van gouden geldstukken, dan na bekomen verlof van Keizer Hendrik III. in 1486; dat *Groningen* op gelijke wijze, na daartoe den gunstbrief van Keizer Frederik verworven te hebben, eerst in 1483 aldaar gouden munt deed maken; maar dat aan de stad *Utrecht* ooit ofte ooit, in zeer vroege tijden, het regt om geld te slaan, zou geschonken wezen, daarvan is geen spoor of blijk tot op dit oogenblik voorhanden of aan het licht gebragt. En toegegeven, dat het niet aanwezig zijn eener oorkonde geenszins in zich sluit, dat hetzelve nimmer kan verleend zijn, zoo is het, aan den anderen kant, even billijk te erkennen, dat er geene geldstukjes kunnen vertoond of aangewezen worden, welke van Utrechts stedelijk muntregt, uit de vroegste tijden herkomstig, eenige getuigenis dragen, en die den toets eener redelijke onderzoeking kunnen doorstaan.

Ik weet het, een ongenoemde heeft in zijn *betoog over de Souvereiniteit der stad Utrecht*, ten aanzien van den giftbrief des jaars 937 door Keizer Otto verleden, de zaak zelfs zoo verre kunnen drijven, dat hij aan de woorden: *hoe wij — toestaan, dat er in de stad Utrecht, in welke de eerwaarde man* Baldricus *voor als nu bekend is het Bisschops ambt te bekleeden*, de uitlegging heeft gegeven, dat niet de Bisschop, maar bepaaldelijk de stad het muntregt bij denzelven zou verkregen hebben. Hij ontmoette nogtans eenige moeijelijkheid in te verklaren, hoe het geen uit

die munte geëischt zoude kunnen worden, aan den Bisschop en de kerke werd toegestaan. Maar hierop was spoedig een middel gevonden: men moest die gifte opvatten *als een aalmoes voor den Bisschop.* Het ongerijmde ook van deze onderstelling loopt zoo zeer in het oog, dat het der moeite niet waardig is, over dit beweren verder uit te weiden. Ik zwijg ook van zijne uitlegging over *uit die munte*, welke door hem werden geduid op eene (oude) stads munte, in tegenstelling van die des Konings.

Het is immers duidelijk, en wij zullen het later zien, dat die zelfde Keizer, bij gelegenheid der overdragt van Muiden en Loenen in 953 terug komt op het reeds zestien jaren bevorens geschonken voorregt, waarbij de voordeelen op gelijke wijze, en in schier dezelfde bewoordingen, aan den Bisschop en de kerk werden afgestaan. En deze laatste oorkonde stelt het muntregt aan den Bisschop zoo geheel buiten kijf, dat nog niemand daarvan iets heeft willen afdingen.

Mogt men uit den eersten brief al afleiden, dat de Bisschop verpligt was te Utrecht te doen munten, en dat de stad daarbij voor haar zelve een privilegie heeft verkregen, hetgeen uit dien van 953 in het geheel niet blijkt, ik zou zulks voor een oogenblik kunnen toegeven; toegeven zelfs, dat Utrecht bij alle hare latere aanspraken met betrekking tot het muntregt op den brief van 937 doelde; en echter zou zij daarin zwarigheid ontmoeten, niet alleen om dat dezelve, zoo als hij daar vertaald voor ons ligt, geen *uitdrukkelijk* voorregt ten behoeve van de stad behelst, zoo als de oorkonde van Jan van Beijeren, die aan Dordrecht beloofde zijne munt al-

daar en *nergens elders* te leggen, maar ook vermits Keizer Karel IV zulk eene aanspraak den bodem heeft ingeslagen, toen hij in den jare 1364 den Bisschop vrijheid verleende, om, in welke plaats zijner landen hem oorbaar dacht, munt te doen slaan. Hoe weinig de Keizer bepaaldelijk aan de stad Utrecht dacht, hoe hoog daarentegen het Bisdom van dien naam in zijne gunst stond aangeschreven, zien wij uit de laatst aangehaalde oorkonde, bij welke wordt vrijgegeven, dat de Bisschop *alle andere munten van alle Vorsten, Graven, Edelluyden ofte Universiteiten, uitgesondert alleen de onse ende der gemelde Roomsche Keizeren en Koningen, sal mogen modereren ende taxeren, nae de valeur van 't fyne goudt ofte silver, dat nae genoegzame proeve ofte keure door het vuur gedaan zijnde daar van overblijft*, binnen de limiten alleen van de Districten, den Bisschop van Utrecht specialijk onderworpen zijnde. Bij alle welke voorregten het nog van groot belang is te voegen, eenen anderen gunstbrief van het laatste jaar der tiende eeuw, bij welken *aan de kerk van Utrecht* binnen het *Dorp* Bommel, in het Graafschap Teisterbant, werd geschonken het regt van de Wissel.

Mijn tegenschrijver intusschen verkeert in hetzelfde gevoelen van den vroeger ongenoemde, en houdt het charter van 937 als aan de stad, het stuk van 953 als aan den Bisschop verleend; het eerste eigenlijk meer eene toelating tot wederherstelling der stads munte, dan wel als eene oprigting; terwijl hij eindelijk, op grond van het onaannemelijke, dat twee stukken door denzelfden Keizer aan denzelfden Bisschop, van dezelf-

de bedoeling zouden wezen, zijn gevoelen tracht te staven. Hoe gewaagd het is, twee munten in dezelfde stad werkzaam te doen zijn, valt van zelve in het oog, en de memorie van Hendrik Joosten, waarvan nader, bevrijdt mij van verdere wederlegging. Het zal wijders hem, toen hij dit ter neder stelde, niet voor den geest gekomen zijn, dat ruim drie eeuwen later, dezelfde Vorst, aan dezelfde stad, hetzelfde voorregt, in dezelfde bewoordingen heeft verleend en vernieuwd. Ik heb hier het oog op Graaf Floris V, die in 1275 aan Amsterdam tolvrijheid schonk, en deze gift vijftien jaren daarna vernieuwde. Voeg er bij, dat het onderwerp van den brief des jaars 953 over de overdragt van Muiden en Loenen loopt, en het zal minder vreemd worden, dat in denzelven, bij herhaling en ter bevestiging, het voorregt van den muntslag wederom wordt opgehaald.

Er is echter meer. Indien wij het voor bewezen kunnen houden, dat geene stad vóór de tiende eeuw het muntregt bezeten heeft, gelijk zulks uit van Loon (*) is op te maken, dan vervalt terstond des schrijvers gevoelen van het toelaten tot eene *wederherstelling*, zoo als ook de geldstukken, lang te voren te Utrecht gemaakt, hetzelve niet bevestigen, maar veeleer tegenspreken. En wat zegt dan toch wel: *Wij staan toe dat in de stad Utrecht gemunt worde?* Mijns oordeels niet veel; want waar en wie is hier de begiftigde? de stad? voorzeker niet. Maar de woorden die nu volgen, doen ons het regt verstand nader bij komen; *in welke de eerwaarde man* Baldricus *voor als nu bekend is*

(*) *Aleude Regeringswijs van Holland. I. 254 volgg.*

het Bisschops ambt te bekleeden. Billijk moet men hier tegenwerpen, dat Baldricus toch het Bisschopsambt niet eene *stad* bekleedde. Hij had, ja wel, zijnen zetel te Utrecht gevestigd, maar zijn ambt strekte zich over het gansche Bisdom uit. Ook hij verkreeg het persoonlijk niet, het was zijne waardigheid, waar aan het muntregt werd verbonden. Allen, die hem daarin zouden opvolgen, vermogten, krachtens dezen eenigen brief, binnen het Bisdom Utrecht, of, wil men het, in de stad van dien naam, het regt van den muntslag, met al de aankleven van dien, uit te oefenen.

Hoe los deze kritiek op het eerste aanzien ook schijne, zij is echter gegrond. Om haar regt te verstaan, en onweêrlegbaar te maken, zet ik de overzetting van van Mieris ter zijde, en zie uit naar den oorspronkelijken brief, waar gelezen wordt *monetam fiende fit in* civitate *Traiectensi.* Du Cange (*) zal ons alle verdere uiteenzetting besparen. Daar vinden wij eene aanhaling uit Valesii *Notitia Galliarum* p. 446, *nomine civitatis non modo urbem caput gentis, aut unum ex capitibus, sed etiam totum urbis agrum pagumve aut* dioecesin *in Veteribus Notitiis designari.* Het is dus niet de *stad*, zoo als van Mieris vertolkte, en steeds letterlijk werd opgevat, maar het is het gansche district, het is de geheele uitgestrektheid; met andere woorden, het is eigenlijk het *bisdom* Utrecht, dat Keizer Otto bij zijnen gunstbrief van 937 heeft aangeduid; en op deze wijze wordt het helder, waarom men

(*) *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis:* in voce *Civitas.*

in dien van den jare 953 niet meer leest van *Civitas*, maar *in loco Trecht.*

Tegen over de opgenoemde oorspronkelijke stukken worden verder de *Buurspraak-* en andere *boeken*, dagelijks bijgeschreven, aangevoerd! Men versta mij wel. Het zij verre van mij, dat ik met deze voorstelling iets zou willen afdoen van het geen in die boeken staat vermeld, en gevolgelijk te kennen geven, dat zij onwaarheden zouden bevatten. Neen, ik houde voor vast, en leg die betuiging ongevergd af, dat daarin de gebeurde zaken naar tijdsorde getrouw en eerlijk zijn aangeteekend; doch ik neem tevens aan, dat met de vermelding dier plaats gehad hebbende omstandigheden niet te gelijk de onloochenbare verzekering is verbonden, dat zij naar wet en orde hebben plaats gehad. Of zou men, bij voorbeeld, over drie eeuwen, door het vertoonen van honderd ongestempelde documenten, die thans aan het zegelregt onderworpen zijn, kunnen bewijzen, dat er te dezen tijde geen wet op het zegel bestaan heeft? Het zou veeleer bij onderzoek aan den dag leggen, dat men zich wederregtelijk aan die wet onttrokken had.

Is er alzoo geen tegenzeggen op de bijgebragte bewijsstukken, wier echtheid overigens nog nooit in twijfel is getrokken, zoo komen wij zeer geleidelijk tot het onderzoek, of aan de gunsten, bij die brieven toegestaan, is gevolg gegeven, en, zoo ja, op welke wijze?

Als een zeer bijzonder en ongewoon voorregt beschouwd, naar het welk ieder, die slechts eenig hoog bewind voerde, jokerig was, is het reeds op te maken, dat zoodanige gunst niet ongebruikt werd gelaten.

Het is toch geene geringe zaak, met zulk eene oppermagt bekleed te wezen, om zijnen naam tevens met zijn borstbeeld, door middel van gemunt geld, tot de late nakomelingschap over te brengen, zij die naam dan ook met roem overladen, of met bloed in de gedenkboeken aangeschreven; want de vermaardheid van eenen Tiberius, Nero, Heliogabalus, van wege hunne bedreven gruwelen en schanddaden, is althans niet minder dan die van hunne voorgangers en opvolgers in de bestiering van het Romeinsche Rijk, welke door krijgsroem of deugdzaamheid hebben uitgeblonken. Niet zoodra had een oproerige hoop den een of anderen gelukzoeker de teugels van het bewind in handen gegeven en opgedrongen, door hem tot hunnen Keizer te verklaren, of het voorregt, om munt met zijn' naam en beeldtenis te doen slaan, werd even spoedig bij de hand genomen. Met uitzondering van een tweetal zijn van de zoogenoemde dertig dwingelanden, hoe kort ook de duur van hun bestuur geweest zij, dergelijke stukken bekend. Eene regering van zeventien dagen schijnt genoegzaam te zijn geweest, om van wege Keizer Quintillus zoo veel koperen munt te doen slaan, dat zij nu nog, na meer dan vijftien eeuwen, door kenners in dat vak als gemeen en gansch niet zeldzaam worden opgegeven. Het is geene geringe zaak, door middel van gemunt geld, eerbied en ontzag te verwekken en in te scherpen, waartegen geen wederzeggen valt, terwijl hem, die het zoude hebben durven wagen, van die heilige en onschendbare Majesteit iets, ook slechts het minste gedeelte, af te dingen, de strengste straf, een gruwzame dood verbeidde. Voeg er vooral en

inzonderheid bij, dat het voordeel, uit het regt van den muntslag ontsproten, mede een gansch niet onbelangrijke prikkel was, om hetzelve magtig te worden en uit te oefenen, en wij zullen uit deze ruwe, vlugtige, hoogst onvolkomen schets, zonder van nog andere drangredenen te gewagen, overvloedig aangeleid worden, om het daar voor te houden, dat de Utrechtsche Bisschoppen van het hun verleende voorregt zullen hebben gebruik gemaakt.

En zij hebben het inderdaad aangewend. Van Mieris heeft in zijne *Beschrijving der Bisschoplijke munten en zegelen van Utrecht in 't bijzonder* zulks ontegenzeggelijk in het licht gesteld. Van Baldrik af, den eersten, aan welken deze gunst werd geschonken, tot aan den laatsten toe, die den zetel van het Bisdom Utrecht heeft bekleed, allen hebben ons de bewijzen nagelaten, dat het voorregt om geld te doen munten, niet vruchteloos aan hen was uitgegeven.

Zien wij echter thans ook nog, op welke wijze door hen van hetzelve is gebruik gemaakt.

Het genoemde werk van van Mieris zal ons in dezen tot voorlichting kunnen dienen. En zoo wij dan alle de tot dien arbeid behoorende afbeeldingen der munten raadplegen, dan is het niet tegen te spreken, dat alles is *Bisschoppelijk geld*, en wel in de drie onderscheidene metalen, goud, zilver en koper. Nu eens vertoonen die stukken het borstbeeld alleen met den naam, dan wederom beide, onder bijvoeging van de waardigheid (*Episcopus* en *Episcopus Trajectensis*); andere hebben, bij soortgelijk randschrift, eeniglijk het wapen, zoo als dat van Johannes van Arkel, van Arnoldus van Hoorn, van Fredrik van Blan-

kenheim, van Rudolph van Diepholt, van David van Bourgondië, wiens munten wel eens zijnen naamgenoot, den Koninklijken Harpspeler voorstellen, van Frederik van Baden, van Philips van Bourgondie, van Hendrik van Beyeren, terwijl de randschriften aan de keerzijden van eenigen geene verdere aanwijzing geven, dan de plaats der muntinge; van anderen uitdrukkelijk, dat het munt is van den Bisschop, of ook van den Bisschop van Utrecht, dat is van het Bisdom, en dergelijke. Niet één derzelve geeft te kennen, dat het een geldstuk zou zijn van de stad zelve, hetwelk alsdan op de zeer gebruikelijke wijze door *moneta Civitatis*, of wel alleenlijk door *Civitas* zou zijn aangeduid geworden.

Ik zeg met opzet *niet één*. Mij is niet onbekend gebleven, dat van Mieris aan een derzelve eene uitlegging heeft gegeven, die bewijst, hoe ligt men tot misvattingen kan komen. Groot is inderdaad de misslag door hem begaan, toen hij zeide van het geldstukje, bij hem op Plaat IV N°. 1 afgebeeld, dat het tot randschrift had *Traiectum Cudit* (*). Doch van Mieris kon ook niet voorzien, dat men 60 jaar later op die verklaring zou terug komen, en uit zijn *Utrecht heeft het geslagen*, door de eigendunkelijke bijvoeging: Otto *Bisschop zijnde*, het stedelijk muntregt dier stad afleiden. En echter heeft de vroegere ongenoemde schrijver in 1786 dat randschrift tot zijn oogmerk dienstig gekeurd, ja, mogelijk ter goeder trouw, tot bewijs zijner stelling aangebragt. Maar zoo verre kan alleen ingeno-

(*) Bl. 177.

menheid met en blinde ijver voor eene zaak vervoeren; zoo moet hij mistasten, die slechts oppervlakkig ziet. De munt toch, die van Mieris heeft doen afbeelden, en aan welke hij dat randschrift toeeigent, bezit hetzelve niet zoodanig, men leest er op *Traiecti ɔmc.* De kromme figuur, bijna als een omgekeerde *c* voor de tweede letter van achteren geplaatst, schijnt veel eer te doen denken aan eene *d*, van welke de regtstandige streep is uitgesleten, of zij behoort tot de *i* op de *t* volgende; doch in beide gevallen, het zij *traiecti dmc.*, het zij *traiect dmc*, het kan onmogelijk *traiectum cudit* uitleveren.

Hoewel hetgeen ik tot hiertoe, met betrekking tot de Bisschoppelijke munt van Utrecht heb gezegd, zaken zijn, die geacht moeten worden in geenen deele onbekend te wezen, en derhalve ook geen nieuws te behelzen, zoo meende ik toch derzelver herinnering niet noodeloos te zijn, om daar mede des te duidelijker de zwakheid te doen in de oogen te springen van die aangevoerde bewijzen voor het stedelijk muntregt der stad Utrecht, welke men oordeelt als geldig te mogen beschouwen, en tot welker overweging ik als nu zal overgaan.

Die bewijzen bestaan, vermits het tot heden onmogelijk schijnt eenen *oorspronkelijken* brief te kunnen aanwijzen, de meergemelde gunst bevattende, in uittreksels uit de *Buurspraakboeken* enz., welke beschouwd worden te kunnen dienen, als het blijk, en onmiskenbaar gevolg en uitvloeisel eener voorafgegane vergunning.

Al aanstonds moet het hoogst zonderling voorkomen, dat de Raad der stad Utrecht juist van dezelfde regten

ten aanzien der Munt heeft gebruik gemaakt, als aan den Bisschop wettelijk waren toegekend. Vinde men ook, volgens de gegeven verzekering, menigvuldige malen valuatien in die boeken, zoo kan er toch geene zwarigheid bestaan, om aan te nemen, dat de Raad, het zij om dat men sommige nieuwe penningen haren ingezetenen tot hoogere waarde wilde opdringen, dan waarop zij geslagen waren; het zij men weigerde, die stukken in ontvang te nemen, of wel ten gevolge van eenige andere oorzaken, doch altijd evenwel in het belang dier ingezetenen, door deze of soortgelijke regeling ten behoeve der inwoners, daar op orde stelde. En dit zal, dunkt mij, genoegzaam blijken niet alleen uit de voorgelegde prijsbepalingen van de 14e en 15e eeuw, maar ook uit de voorbeelden, die van veel latere dagteekening zijn, over welke het Placcaatboek van van de Water met vrucht kan geraadpleegd worden. Ook gelden die oude valuatien slechts eene enkele muntspecie. Mogt men hier tegen inwerpen, dat er andere meer uitgebreide, b. v. van 1492 en volgende jaren zijn, zoo stem ik nog geheel niet in, dat die stedelijke coursregelingen moeten te huis gebragt worden op en oorsprong verkregen hebben, alleen aan de oneenigheden in het Bisdom; want zij zijn, bedrieg ik mij niet, van algemeene omstandigheden het gevolg geweest; wat in Utrecht door den Raad geschiedde, of liever wat van wege denzelven, schoon altijd op hooger last, afgekondigd werd, was niet krachtens een aan de stad verleend voorregt, maar meest waarschijnlijk wel hetzelfde placcaat gevolgd door den Bisschop, het geen de Landsvorst in die bedrukte tijden voor alle zijne Landen ver-

bindend had verklaard. Het waren dan afkondigingen, zoo als er te Amsterdam, en zeer zeker ook elders, menigvuldige malen werden gedaan, en in de geschreven Handvesten dier stad bewaard worden, maar die voor-al niet van een eigen gezag uitgingen. Men zou ondertusschen die stedelijke valuatien onder de oogen moeten hebben, om ze tegen de Vorstelijke te vergelijken, ten einde te kunnen beslissen, of dezelve werkelijk onderling verschillen aanbieden, om daarna te kunnen bepalen, of zij geheel op zich zelve staan, dan wel herhalingen behelzen van de algemeene.

Nog meer bevreemdend is het, dat de stedelijke munt van Utrecht niet, gelijk de Bisschoppelijke, voortdurend is werkzaam gebleven, daar toch de behoefte aan gemunt geld, zoo dan al niet aanhoudend, althans van tijd tot tijd, zich zal hebben doen gevoelen, en het voordeel uit den muntslag te trekken, gansch niet onverschillig was. Nu vindt men (want ik mag alleen uit de openbaar gemaakte extracten besluiten) eene aanteekening van de jaren 1389 en 1390 uit het *Buurspraakboek*, dat men zal maken en dat gemaakt is en wordt een Scheidelpenuinc; eerst in 1477 wordt wederom van het doen slaan eener munt gerept. Wat mag men denken van eenen muntwinkel, omtrent welken een tijdvak van bijna negentig jaar open staat, waarin niets vernomen wordt van den last tot het maken van eenige geldspecie? Op nienw verloopt eene halve eeuw, en *des Donredages na Cantate* XXIII *May* 1527, zoo als blijkt uit het extract van *des Raeds dagelijks boek*, verklaren *Scepen, Raide ende Oudermans dat zij aenbestaet hebben te munten off te laten munten twee deutgens*,

witgens ende mutertgens; en dit laatste stuk is van zoo veel gewigts ten deze geacht, dat men met hetzelve alle bezwaren tegen Utrechts stedelijk muntregt meent uit den weg geruimd te hebben.

Hoe veel belang tot opheffing aller bedenkingen aan dit besluit ook gehecht moge worden, zoo vertrouwe ik nogtans, dat men terstond zal inzien, hoe hetzelve mijnen twijfel sterkt. Eene treffelijke muntbediening, waar Joost van Eyck, wien het munten der penningen was aanbesteed, nog acht dagen, waarschijnlijk naar het van Utrecht niet ver afgelegen Nijmegen, verreizen moest, om wetenschap te hebben van het gene hij op zich had genomen; eene treffelijke muntbediening, waar men nog een gezel behoeft, die de penningen tot Utrecht zoude munten! Maar in ernst gesproken, zouden wij hier niet juist in het regte spoor zijn, om aan te nemen, dat er noch in 1527, noch vroeger, eene wettige stadsmunt te Utrecht aanwezig of in werking is geweest, en daarbenevens het er voor te houden, dat de aanteekeningen van den Raad, of der stads Regering, juist zulke tijdsgewrichten tot het nemen zijner besluiten aangeven, waarin de minste tegenkanting te verwachten was?

En dit staat nog te bewijzen, na vooraf een kort overzigt genomen te hebben van de munten, welke mijn tegenschrijver heeft aangevoerd, tot het wederleggen mijner ontkenning van een vroeg stedelijk muntregt der stad Utrecht.

(*Het vervolg en slot in een volgend nommer.*)

Depositie ende attestatie van H. Hubert van Buchell *Canonick S. marien van die Spaensche Capiteynen ende soldaeten gelogeert tot syne huyse, gedaen Anno* XV°. LXX *opten* XII^te^. *december.*

(MEDEGEDEELD DOOR JONKH. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK.)

(*Vervolg en slot van bladz.* 293.)

Item heft voirts in den bomgart int bloote velt tafelen laeten brengen met die kussens, banckken, scabellen, stoelen etc. om aldair tot allen tyde int groene te triumpheren mit syn alreley sorten van vrouwen ende nyemants van die dienstboede mochte yet daervan tsavonds in brengen, mer laeten alle huysraet nacht en dach in regen ende wynt staen, ende heft voirt gans dat huys tot een hoerhuys gemaeckt, deckende alle daegen vyff ofte ses tafelen, waertoe de deposant tot syn groote cost moste alle gereetscap leveren, ende alst vermist, verloren ende genoemen wort, telcken mael vernyeuwen, ende hebbende daichs in syn huys onderwyle dartich persoens geweest in die cost, spreyende XI ofte XII bedden.

Seyt de deposant oeck warachtich te syn, dat Don Felix cock hebbende mit die hoefm^r^. een spainsche hoir, die men daer bedde moste leveren ende dagelix sliep ende converseerde, heft veele nyeuwe cruysbeelden dwalen onstukken gesneden om syn potten daer mede te wissen, ende alsmen nae eenige huysraet vraechde dat men dagelix miste, sloeg die cock vierkante tresoiren ende spystresoiren, staende in die kucken ontwee ende die deuren daervan brekende, roepende als een

doll mensch, allen groote huysen aen brant, stroyende het vuyr langs die kucken ende soude brant aengegaen hebben, ende hadde die dienstboeden nyet neerstich daerby geweest, omdat vyer in den hart te vegen, alsoe dat men nae gheen huysraet dat dagelix vermist wort, met vryen harten ende sonder perickel mochte vragen.

It. seyt de deposant, dat deso Don Felix ende syn volck in groote getaele daer blyvende omtrent vyff maenden lang, hem in alle dien tyt seer gequelt, geschat, ende mit allerley service beswaert synde, is then leste mit syn veentgen nae Deventer vertrockken, in welcke vertreck den deposant groote schaede gedaen wort, ende doir menichte vant volck nyet wetende van wien, verleysende veele van syn huysraet dat noch overgebleven was, schottelen, sayen garddynen, stuckken van syn beste bedstede, cussens ende een bedde enz., ende sommige cussens dat lacken boeven afgesneden, ende dat rest ewech geworpen, ende het huys mit dat hautwerck, slocten, duyren, venster, glaese ende andere gebroyseert, hem nochthans verblydende door hoepe, dat hem die stat ofte Spaengarts nu nyet meer beswaeren ende soude, is dies nyet tegengenstaende van stonden an, all eer Don Felix wtter stat vertrokken was, eenen anderen capiteyn van Spange gelogeert.

III. Capiteyn Don Monzica en Don Anthonio Menzine.

Soe seyt hy deposant van nyeus opter Avende voer syn scheyden ende vertrek van Don Felix in syn huys gelogeert te weesen Don Anthoni Monzica, wesende die darde capiteyn die tot synen huys logys geassigneert is.

Item dat Don Anthonio Monzica gelogeert wesende als voirsz. heft die deposant mit groote clachten een yeder sulex te kennen gegeven, twelck hem nochtans nyet en heeft geholpen, mer is by hem gecoemen in Ste Mariën karck, een priester seggende te weese capelaen van Don Monzica ende

die Spaengnaerts, begerende hem te spreken wtten naem van Don Monzica ende seggende, dat hy wael wiste Don Monzica wtten huys te halden, ende daer toe beveel hadde een tyt lang, mer moste de deposant van stonden an aen gereet gelt geven anderhalff hondert gouden cronen, twelck hy deposant seyde nyet te hebben, ende dat hem die voirgaende Spangarden soe veele gecost hadden, dat hy syn incoempst van synre prebenden dair liet leggen, ende liever daer wt scheyden wolde etc. somme nae lange volhandige ende starcke aenhaldinge van die Spaensche capelan, die op hondert ende vyfftich borgoensche daelre quam, om de capiteyn Monzica te geven, tot ontvryenge van sekere tyt van service soe is des andere dachs, totte huyse van de deposant die capellan mit een vraupersoen gecoemen, die nae bekende van hem bedrogen, ende gedefloreert te wesen, ende daer by vernachtende tot VII½ ure smorgens, heft van die dienstboeden ettelycke daelres willen hebben, mer sy seyden geen gelt te hebben, ende heft Sct. Marien omtrent een uer daer nae devotelich mis gedaen, ende namiddaege wederom besoeckende den deposant in S. Marien karck, heft als noch willen extorquere 11c daelresz voir servicen, waer om den deposant gaende voir die karckduyr in presentie van ettelycke canonycken, waer onder Gozeg mede was, heft den caplan gevraecht in francoys, wie hem commissie ende last hadde gegeven, soe stoutelickke 11c gouden cronen aen bare gelt te eyschen voir die capiteyn, ende begerig syn commissie te sien, geloevende wel dat Don Monzeca hem sulcx nyet bevoelen en hadde, bysonder om dat die voirsz. Don Anthonio nae Spaingen soude reysen, waerop die caplan seer vertoornt wesende, treckkende syne baert, seyde tselfde voir afslach geeyscht te hebben, ende dat de deposant sulcx nyet en behoirde voirts te seggen, sprekende van rebellien en veel andere injurieuse, onnutte ende furieuse woorden, nodeloes hier te verhaelen.

Seyt hy deposant dat sanderen daechs die sergent van Monzica wesende geadverteert van desen eysch, heft den depo-

sant ontboeden geen gelt te geven de caplan, mer dat men most dat huys van nyewes oprusten voir die capiteyn. Item corts daer nae heft Don Alfere Lunes Despilla met de sergeant ontboeden, om sekere service te geven, anders woude hy selfs mit syn soldaten in groote getal in des deposants huys coemmen logeren, soe heft eyndelick die deposant een goede vrunt aen de Alferes gesonden, om mit hem te componeren alsoe dat huys nyet voir den Alferes (die een goet logement hadde) mer voir den capiteyn ware gereserveert, ende des deposants geluck was, dat die capiteyn niet en quam, begerende mit een sekere somme van penningen gevryt te weesen, het welcke nae grooten eysch gedaen, ende afdingen ten leste veraccordeert is, alsoe dat die deposant wt sonderlinge gratie, als hy seyde gegost is in syn huysz vry te coemen, ende heeft betaelt veertich carolygl., nae blyckens van die quitantie daer van wesende.

Item die deposant in syn huys coemende, en siende syn huys soe grootelickke gedeformeert ende gebroecken, ende onthaffent heft doen coemen werckluyden, als metzclaers, tymmerluyden, kistemackers, slootemakers, glasmackers enz., om alles te laeten reppereren, ende in syn oude ordonnantie te stellen van boven tot beneden, meynende nu rustelickke dair inne te blyven.

Mer omtrent 2 maenden, in welcke tyt dat huys gerepareert was.

Die vierde capiteyn Don Gaspar Gozee heft die stat, ofte die Spaengnarts, wederom op nyeuws, tot groote achterdeel ende verderffenisse van den deposant, die vierde capiteyn in syn huys gelogeert, genoempt Don Gaspar Gozee, dewelcke te voerens gelogeert hadde geweest then huyse van Bernt Proyst, ende naedien die voirsz. Prois, wtten syn huyse gewecken was, is tot den Abt van Sinte Pauwels int convent vertochen, alsoe dat den abt ook wt syn convent vluchtich is geweest, ende van daer is tot Deventer mit syn veentgen geleyt, ende nu van Deventer in den deposants huys, waerom die deposant

wederom syn huys heeft moeten verlaeten ende ruymen, want dese capitein doer gans die stat alsoe bekent is, dat yegelick voir hem ewech vluchte.

Als nu des capiteyns voirnoempt volck ende soldaeten daegelicx int huys quaemen, ende saegen dair gheen syde gardynen, noch groote wtwendichheyt, van allerley huysraet, want den huysraet, die tot anderen tyden vernielt, ende wederom vernyeut, ende noch eenmael wederom bedorven was, ende en was van den deposanten in als voir dese reyse noch nyet toegerust, als sy begeerden, hebben scerpelick laeten vraegen, op wat plaets die deposant gevlucht was, om hem te bedwingen, voir die derde reyse, van alles nae hair goetduncken tot synen ondraegelyckke costen toe te rusten, om tselve wederom te vernielen, lopende by den deken van capittel, willende dat voir Don Gaspar hair capiteyn, allen dingen nae hair fantasien opgericht, van nyeus gecoft ende gemaeckt worden, waer op geantwoort is geweest, dat Don Felix wesende capiteyn dair mede te vreden most wesen, ende hy deposant costen ende schaeden boven maeten gehadt hadde, tot noch toe enz.

Soe heft int lest die capiteyn opten vierden dach van november Anno 70 syn alferes mit dat veentgen ende groote getal van soldaeten, cock ende pagens int huys laeten coemmen in syn plaets, die, welcke hoe wel hy alle die bedden ende huysraet van den deposant mit die cameren tot syne behoefte heeft gehadt, slaepende op twee bedden, hebbende oever vier dekens, insgelix syn soldaeten, cocks ende pagens oock genoich versien syn ende gerust, heeft nochtans den deposant laeten soeckken in allen plaetsen, dreychgende mit veele soldaten hem laeten per fortze brengen int huys, ende te sluyten in een caemer, ende waeter ende broot teeten te geven nae syne gelieven enz. gevraecht wesende, waerom, ende wt wat oirsaeke, ende wat hem gebrack, naedemael men hem in deerste aencoemen acht gulden voir service had getelt, ende alle weeke een croen was gevende, voirts van brant, huisraet ende andere dingen genoech besorcht hadde, seyde gheen groote

crystallynen schalen nae syn fantisie dair te weesen, ende en wass, mit andere sorten van crystallynen glaessen, die daer waeren ende mit wit glas, ende mit fin romerglas nyet te vreden, mit veele ander beuselinge, ende heeft dairomme ettelycke schottelen by syn soldaeten laeten nemen, ende brengen in een Glascoepers huys, voir 2 groote fijne chrystallynen schaelen (dewelcke schaelen oeck allthans gebroken syn), ende heft des deposants schottelen daer aen gegeven, dreygende dach by dach ende een alarm mackende, tegen die twee dienstmaechden, die hem ende syne soldaeten sonder eenige ruste tot in die middernacht steeds op des deposants coste ende beloninge dienen, coeckken, bewassen, ende alle ander arbyt doen tot syne behoeff, die welcke hy alle daege dreicht te slaen, loepende met gewalt opdie duyren van die dienstboeden vertreck, alsoe dat hy een stercke ny duyre ontstuckken gesmeten heft mit gewalt, dreygende voirts alle daege dat huys aen brant te stecken ende aen coelen te leggen, ende hoewel hy deposant 11° sackken torff, in vyff weeken op heeft laeten doen, wair voir den besten oestveensche torff hy deposant voir elcke sack vyff st. heft moeten betaelen, dies nyet tegenstaende ende dit aenmerckende en cesseert hy nyet den deposant te dreygen, in sulcker voegen, dat hy deposant hem heymelick, sonder in syn karcke te derven coemen (welcke nochtans die Turckken op Tribuyt den Christenen toelaeten) moet onthalden, nyet dervende, dan mit groote vreesen wtgaen, seyt oeck hy deposant warachtich te syn, dat syn huys van de Alferes tot een openbaer hoerhuys, gehouden wert, dair alle sorte van lichte vrouwen, verhanteren (*), ende men dair anders nyet en doet, dan op ende in velerley verscheydene plaetsen branden nacht ende dach dobbelen, ende allerley hoerery bedryft, welke hy deposant in spetie grouwelt te verhalen, dreigende, gelynten, kisten, ende casten te verbranden.

(*) Vid. Kiliaan in voce verhantéren, ver-tieren.

It. heft hy deposant nu xvi maenden, in alsulcke erbarmelycke leven gecontinueert tot noch toe, ende syn cost in anderen logyssen moeten soeckken, ende over duysent gulden cost ende schaeden geleeden, nyet wetende, wanneer dese concussien van de Spaensche soldaeten eynde nemen sal, die saeke God ende Con. maiestat bevelende.

HUBERT VAN BUCHELL, Sshz.

Als tegenhanger van een vroeger door ons geplaatst stukje (*), bevattende eene lijst der personen die hier ter stede in het jaar 1671 rijtuigen hielden, deelen wij thans eene opgave mede van de genen, die omtrent den zelfden tijd eigenaars waren van paarden, waarvan eene belasting van *f* 16-: voor ieder paard werd geheven, voor zoover zij als paarden van weelde werden beschouwd.

Lyste by de vier uytmaenders vant huysgeldt overgelevert, rakende de aengeteeckende peerden in elcx quartier binnen dese Stadt Utrecht. *Ingaende* 1°. *Aprilis* 1668.

Int quartier van den Hooftman J. van Mansfeldt.

Den Domhr. Spieringh	2	peerden.	Du Scheil, in 't huys van Pincen	2	——
Raetshr. Nypoort	3	——	Major Weede	3	——
Schuyl, woont op Vossesteyn	2	——	Van den Bemden	2	——
Van Uffelen	2	——	De Heer Hattingh	3	——
De Heer van 't Jepma	2	——	De Broeders van den Domhr. Westrenen in 'teene huis v. Mr.	x	——
De Heer Hoeuft	3	——			

(*) Zie Tijdschrift 1835, D. I. p. 177.

Secrets. Houwert . 3 peerden.
Domhr. van Surich int ander huys van Mr. 2 ——
De vrouw van Borne-wal . . . . . 2 ——
De Hr. van Linschoten 2 ——
De Hr. v. Houderingen 2 ——
Gribits . . . . . 3 ——
De Vr. v. Rijsenborch 4 koetspeer. en 2 rijpeerd.
De Hr. van Dijckvelt 2 peerden.
De Gravinne van Solms 5 ——
Joffr. Beatrix van Gladbeeck . . . . 2 ——
De Hr. van den Engh 2 ——

'T Quartier van den Hooftman Sypesteyn.

Professor de Roy . 2 peerden.
De Hr. v. Meersbergen 4 ——
Jor. Stelandt . . . 2 ——
Jor. de Ridder van Groenesteyn . . 3 ——
De Hr. van der Aa 2 ——
Jor. Zuylen van Natewisch . . . . 4 ——
De Hr. Blanchetestr. 2 ——
Griffier Berck . . 2 ——
Rentmr. de Reuver 2 ——
Advt. de Raedt . . 2 ——
De Hr. Gerobulus . 2 peerden.
De Hr. v. Guntersteyn 4 ——
De Hr. van Mynden 4 ——
Major Schade . . . 3 ——
De Pander Roeck (1) 1 ——
Terstal, Pander. . 1 ——
De Vr. van Jutphaes 2 ——
Monhr. Schadé . . 1 ——
De Vr. van Rynouwen 2 ——
Dor. van der Voort . 2 ——
De Luytent. Bosch (2) 1 ——

T'Quartier van den Hooftman Mr. Anthon. v. Mansvelt.

Joffr. Boeleger opt Marie kerckhoff . 2 peerden.
Advt. Mathisius . . 2 ——
van de overledene Vr. van Amelisweert, moeten verkocht worden soo geseght wordt.
Domhr. Ewyck . . 2 peerden.
Hr. Henrick Quinct 1 ——
Jor. Gysbert v. Deuren 2 koetspeer. en 1 ond. de zl.
De Hr. v. Duyckenborgh 4 peerden.
Jor. Valckenaer Maerschalck . . . . 2 ——

'T Quartier van den Hooftman Merkerck.

Jacob v. Achtevelt (3) 1 peerd.
De Hr. Schats . . 2 peerden.
Domhr. de Goyer . 2 ——
Mr. Hans Scherprechter (4) . . . . 2 ——
De Wed. v. Doorn in Potterstraat (5) . 2 peerden.
Secret. v. d. Helm (6) 1 ——
De Wed. van de Hr. Johan de Gruyter 2 ——

(1) De Panders vrijgesteld wegens hunnen dienst.
(2) Vrijgesteld als militair.
(3) Vrijgesteld als houdende het peerd in dienst van de Staten.
(4) Geexcuseert om syn beroep.
(5) Vrijgesteld om dat dezelve in een molen gebruikt werden.
(6) Vrijgesteld om zijnen dienst.

'T Quartier van de Hoofmannen v. d. Woerd ende Heurn.

De Wed van Jor. Ysbrant v. Ravensway heeft 2 jonge peerd., kochtse om te gebruycken of te vercopen . . . . . 2 peerden.
De Hr. v. Rynesteyn 2 ——
Jor. van Merenborch 1 ——
De Hr. Pickert . . 2koetspeer. en 1 rypeert.
De Hr. van Dieden . somtyts ryd met 4p. 2koetspeer.
De Vr. v. Hoencoop 4 ——
De Hr. Bockert . . 4koetspeer. en 1 rypeert.
De Hr. v. Drakesteyn 2koetspeer.
De Hr v. Thienhoven heeft een Cales syn kneeght seyt dat syn Ed. ruyter is onder den r. Brassert, derhalve . . . . . 5 peerden.
De Hr. van Wulven 4 ——
De Hr. Sly v. Velsen 2 ——
Syn Swager . . . 1 rypeert.
De Hr. van Lier . 2 peerden.
De Hr. v. Hoeflaecken 4koetspeer. en 1 rypeert.
De Hr. Barth de Gruyter 2 peerden.
De Vr. van Hermelen 2 ——
De Hr. Schadé . . 2 ——
De Wed. v. Bartholoms. van Vloten. . . 2 peerden.
Den Grave v. Schellardt zeght alle syn peerd. ten dienst vant Land te gebruycken, heeft 6 koetsp. en 4 in syn Baggagie wagen te gebruycken (1) . 10 ——
De Hr. v. d. Woerd 1 peert.
De Hr. Benthem . . 2 peerden.
Capn. Westrenen . 2 ——
De Hr. Borgermr. Nellesteyn . . . 2 ——
De Hr. v. Sandenborgh 2 ——
De Hr. v. d. Hem 2 koetsp. en seght Syn Ed. noch 2andere te gebruyck. in den arbeyt van syn Landt met noch een rypeert . . 5 ——
De Hr. Pietersum tot den Hollander . 4 ——
Jor. de Ridder van Groenesteyn . . 2 ——
De Hr. Juchum, mede wonende tot den Hollander . . . 1 rypeert.
Tot Rothoven 2 peerd. toebehor. den Baron de Goes . . . . 2 ——

Bagynhoff.

Capn. Rossum . . 2 peerden.
Advt. Kloeck, seght syn peerden in de Steenmolen ende anderen arbeyt te gebruycken, doch alse ledich syn wel 2 voor de wagen spant . . . . 2 peerden.

Breestraet.

De Heer Edmont. . 3 rijpeerd.
De Heer Tromp . . 4 peerden.
De Weduwe van de Heer Rodenburg. 2 ——
De Heer Nic. van Solingen. . . . . 1 rijpeerd.
De Heer v. d. Hoolck. 2 peerden.
De Heer Hattum. . 2 ——

(1) Slechts belastbaar berckend 4 paarden à *f* 16 is *f* 64.

'T Quartier van den Hoofman van der Woert.

De Heer P. Ruijsch. 4 peerden.
Jr. Johan Coenen. . . 2 ——
Vrouw van Bergh-Arnbacht. . . . 2 ——
Lt. Collonel Reede . 2 koetsp. en 1 rijpeerd.
De Heer van Oudegeijn. 2 peerden.
De Heer Smitsert (1). 1 rijpeerd.
Vrouw van Braeckel. 2 peerden.
Heer van Nederhorst. 4 koetsp.
Heer van Suijlen. . . 2 koetsp. en 1 rijpeerd.
Vrouw van Maersenbroeck. . . . . 2 peerden.
De Wed. van Hr. Vivien. . . . . 3 rijpeerd.
De Heer v. d. Meulen. 3 peerden.
De Hr. Borgemr. Foeijt. 2 ——
De Heer v. Suijdwijck. 2 ——
Jor. van der Marsche. 2 ——
De Heer v. Zuijd-oort. 2 ——
Pander Borr. . . . 1 ——

Lobestraet. (?)

De Heer Brochem. . 2 rijpeerd.
De Heer Godin. . . 2 koetsp. en 1 rijpeerd.
De Hr. v. Arntsbergen. 2 peerden.
De Heer v. Hermelen. 2 koetsp. en 1 rijpeerd.
Juffr. Pieck. . . . 2 peerden.

Oude Graft.

Johan van der Gorp. 2 peerden.
De Heer van der Haer. 2 ——
De Heer Borgerm. de Leeuw. . . . . 2 ——
De Heer van Allanderveen. . . . . 4 peerden.
De Hr. Carel Smissert. 2 ——
Jor. Guarebbe. . . 2 ——

NB. Maakt een getal van 297 Paarden; hiervan gaan af 6 paarden van den Graaf van Schellardt, die niet geoordeeld worden belastingschuldig te zijn; dus 291 paarden à *f* 16, maakt *f* 4,656.

(1) Komt later voor met twee paarden.

PAARDENMARKT,

Voor de Paardenmarkt van den 24 September 1838 zijn ingevoerd:

Kantoor	Waardpoort.	7 Paarden.
»	Roodebrug.	71 »
»	Catharijnepoort.	224 »
»	Ridderschapsvaart.	92 »
»	Wittevrouwepoort.	71 »
»	Tolsteegpoort.	59 »
»	Vaartsche Rijn.	39 »
	Totaal. . . .	563 Paarden.

Nijverheid.

VERVOLG VAN HET ONDERZOEK, WAARDOOR DE BURGERS EN INWONERS VAN *AMERSFOORT* OUDTIJDS HUN BESTAAN GEVONDEN HEBBEN.

Slotgedeelte van de vorige maand.

Een tweede voormalige tak van handel en nering binnen *Amersfoort*, was de *Lakendraperije* en *Wolkoopmanschap*, waarvan het gild *het groote St. Nicolaas of Lakenkoopers* gild genaamd werd. Dit middel van onderhoud is aldaar in zulk eenen bloeijenden staat geweest, als in eenige der naburige steden; zoodat hetzelve, benevens dat der brouwers, steeds voor de beide hoofdneringen gehouden zijn, waaruit de inwoners het bestaan vonden.

Van deze Drapiersnering vindt men reeds gewag gemaakt in het jaar 1483; bij gelegenheid dat de Raad een besluit nam, » dat voortaan, aan al de genen die zich » met der woon binnen de stad kwamen nederzetten en » een weeftouw oprigten, wier bezitting honderd » rijnsche guldens waardig was, het burgerschap » zoude gegeven worden." En in het jaar 1439, dat men binnen de stad geen vreemd laken verkoopen noch uitsnijden mogt, mits dat minder dan een Postu-

laat gulden waardig was (*). Op de jaarmarkten had deze bepaling intusschen geene kracht; daar men alsdan alle vreemde lakenen naar welgevallen konden uitsnijden, op het ellegeld van ouds bepaald. Alle lakenen binnen de stad gereijd (gereed) wordende, die onder de keur stonden, en waaraan groot en klein zegel van de stad hingen, waren vrij van dit ellegeld.

De personen die in der tijd door de twee Burgemeesteren en twaalf schepenen tot waardijns der lakenen verkoren werden en het weigerden te zijn, verbeurden 15 beijersche gulden; volgens overdragt van den jare 1444.

Hoedanig deze nering en handel steeds voorgestaan en het welzijn der inwoners behartigd is, kan ook blijken uit een besluit door den ouden en nieuwen raad en de gemeente, in het jaar 1476 vastgesteld; namelijk, » dat van doe voortaan, als eene nieuwe raad » verkoren wierd, en dezelve den eed van getrouwig» heid deed, zij alsdan mede souden moeten eeden » en sweeren, dat een ygelyk van hen de Draperye » Neeringe, die doe eerst onlangs in de stad was op» gericht, soo als die geordonneert was, met Renten » en andersints souden helpen tot voortgank, en voorts » al sulke ordonnantie als daar opgestelt was, voor» staan; mitsgaders de Keuren en Breuken, daarop » gestelt, den breukhaftigen helpen afneemen, en met » recht inwinnen enz."

Om de wolleweverij en het maken van lakenen, nog

(*) Een *Postulaat* gulden werd op 15 stuivers gerekend; doch een *Vlaamsche Postulaat* was niet meer dan 12 en een halve stuiver.

beter, en met meerder vrucht te kunnen voortzetten, hebben zes personen, waarvan Johan van Westreenen het hoofd was, in den jare 1479 eene som van 5 à 600 guldens bij elkander gebragt; waarmede zij te *Deventer* en elders wol inkochten, om onder de burgers uittedeelen, en uit te zetten; hetwelk deze naderhand met gereed gemaakte wollen lakenen voldeden. Bij deze gelegenheid bedongen de drapiers vele voorregten van den Raad der stad; als *waakvrij* en *graafvrij* te zijn; hunne wol *vrij van accijns* te mogen verkoopen; dat ieder drapier alle weken een verrel bier, *vrij van accijns*, in zijn huis zoude mogen drinken, enz.

Sedert het genoemde jaar is, gewis ten gevolge van deze voordeelen, de drapiersnering zoodanig toegenomen, dat in florisante tijden het getal der wolle weefgetouwen, in Amersfoort aan den gang gehouden, dikwerf meer dan 170 bedragen heeft. Sommige schrijvers spreken van 180 lakenmakers winkels, waar onder vele, die meer dan één getouw hadden. Het was ook uit hoofde van dezen aanwas, dat in den jare 1555 op den 12^en^ Februarij, niet alleen de vorige gemelde punten, artikelen en resolutien vernieuwd, en in eene uitvoerige ordonnantie bij een gevoegd werden, maar dat de ordonnantien naauwkeurig inhielden al wat de waardijns, wevers, volders, drapeniers, verwers, ramers, oprijders der persen (*) en alle andere personen,

(*) *Het opryders ambt*, genaamd *die perse* of *Stadsparse*, werd omtrent den jare 1550, jaarlijks voor omtrent 200 Philippi guldens (van 25 stuivers) verpacht. Wij vinden hieromtrent aangeteekend,

die op deze nering betrekking hadden, moesten nakomen.

Ten gevolge van het aangroeijen van het getal der wollewevers en wolverkoopers, heeft Amersfoort al vroeg op eigen kosten, aan de oostzijde van de Bloemendaalsche poort, eenen volmolen met vier kommen doen aanleggen, welke door het water in werking werd gebragt. Deze molen in verval geraakt zijnde, hebben Marten en Rudolph Codde, Lakendrapierders, in het jaar 1647, eenen tweeden water-volmolen aan de noordzijde van de groote Koppelpoort doen plaatsen. Naderhand heeft Andries Mattheuwers Bleyswijk, Lakenvolder van Leijden, in het jaar 1667 eenen wind-volmolen opgerigt digt aan de Eem, op eene hooge plaats de Boesembrug genaamd.

Men zal uit een en ander van het hier voorgestelde, ligtelijk kunnen nagaan, dat Amersfoort in vroeger tijden — toen twee zulke hoofdneringen, als der Brouwers en Lakendrapiers, die omtrent te gelijkertijd aldaar werden uitgeoefend, hunnen grootsten bloei hadden, — eene welvarende stad is geweest, waarin voor burgers en inwoners steeds overvloedig werk te vinden was. Men ga slechts na dat bij de lakenrederij alléén tot ieder winkel, sommigen stellen zelfs tot elk weefgetouw, ten minste tusschen de dertig en veertig menschen behoorden. De voornaamste handswerklieden daarbij benoodigd,

---

dat de Regeerders van Amersfoort, tot bevordering van het onderhoud van het Wees-kinderenhuis bij deszelfs oprigting in 1552, dit ambt aan de Regenten bekend hadden. De opbrengst of het voordeel van hetzelve, boven de genoemde pachtpenningen was in dien tijd, toen het wolle weefgetouw nog in vollen bloei was, vrij aanzienlijk.

waren: *vellebloters*, *afdoeners*, *vlakers*, *wolwassers*, *kammers*, *spinders*, *opvelders*, *wevers*, *volders*, *kaardezetters*, *lakenwevers*, *droogscheerders*, *noppers*, *stoppers*, *verwers*, *persers* enz.

Tot het drapieren werd veel ruimte vereischt, hetwelk aanleiding gegeven heeft vele woningen hoog van verdieping te maken, voornamelijk de voorhuizen. Deze nering en de wol-negotie zijn, even als het bierbrouwen, van tijd tot tijd echter zoodanig afgenomen, en tot geheele vernietiging gekomen, dat er reeds voor bijna 100 jaren geen spoor derzelve meer te vinden was.

Eindelijk werd ook voorheen, behalve de fabriekage van de wit gestreepte en andere gefiguurde stukjes, benevens den handel en negotie van garen en katoen wollen, waardoor vele voorname burgers en geringe inwoners hun bestaan vonden (*), in Amersfoort de *zijderederije* bedreven. De arbeidende klasse van het volk, die gedurende den zomertijd hun werk in de tabakslanden of elders vonden, geneerden zich bij wintertijd voor een groot gedeelte met zijde te winden, of te doubleren. Het is zoo, dat de dagloonen daarvoor zeer gering waren, dan men kon er mede aan den kost komen. Het zijdereden is door eenen Hendrik te Hart, ten jare 1619 voor het eerst aangevangen, waartoe hij mede de St. Agnietenkerk 6 jaren in huur had genomen. Het succes dat hij daarbij ondervonden heeft, moet niet groot geweest zijn; want de voornoemde kerk

(*) Zie Tijdschrift voor December 1837.

werd reeds weder drie jaren daarna, voor de Latijnsche School ingerigt.

Naderhand is evenwel het zijdereden op nieuw door anderen opgenomen, en had een gunstiger gevolg; hetwelk overtuigend blijken kan uit eene der punten van eene ordonnantie in 1635, door den Magistraat voor de zijdereeders, wegens het onttrekken van elkanders werkvolk vastgesteld. In volgende tijden nam dezen tak van nijverheid nog veel meer toe, zoodat in 1680 door den Raad doelmatig geacht werd, eene ordonnantie op het zijdereden te maken, en in 1689 zelfs een bijzonder zijdereeders gild werd opgerigt. Het is reeds in den eersten jaargang van dit Tijdschrift (*) aangemerkt, dat voor ruim honderd jaren in den omtrek van Amersfoort proeven genomen zijn, om ook de cultuur van den witten moerbezienboom daartestellen, en het schijnt naar de verzekering van onzen stadgenoot den Heer Dufour, dat hij gaarne, indien deszelfs betrekkingen het hem toegelaten hadden, reeds voor lang de aanplanting van den moerbezieboom derwaarts zoude hebben overgebragt, om nog betere resultaten te ontvangen; terwijl de grond en luchtstreek aldaar bijzonder geschikt moet zijn.

Voorts werden voor ruim 200 jaren nog verscheiden fabrieken en handwerken binnen Amersfoort gevonden; zoo als: *Olijslagerijen*, *draadwerkers*, *smelten en slaan van koper*, *pannenbakkerijen*, *lintwerkers*, *het beelden*, *kleuren en verwen van allerhande Oostindische katoenen*,

(*) Zie Tijdschrift voor Mei 1835.

en *chitsen*; het maken van *saaijen fransche stoffen*, *canefas* en andere manufacturen; het maken van *katoen* op de wijze van het *genuasche linnen*; het maken van *bier-* en *wijnazijn* en *loodwit*; het *blazen van glas van alle soort* enz. Tot uitoefening van dit laatste bedrijf werd in het jaar 1603 een gedeelte van het minrebroeders klooster, nu de Stads Doelen, verhuurd; lange jaren heeft de aldaar opgerigte glasblazerij bestaan, en is met voordeel gedreven; doch omtrent het jaar 1750 heeft men dezelve geheel geamoveerd.

Hier, ja reeds vroeger moesten wij nu breedvoerig melding maken van de *Tabaksteelt*, welke van het jaar 1615 af aan tot heden een meerder of minder voordeelige tak, (naar mate gewas of omstandigheden hiertoe medewerkten), van welvaart voor Amersfoorts ingezetenen geweest is, ware er niet reeds in den laatst vorigen jaargang van dit Tijdschrift breedvoerig over gesproken in een artikel over den *Tabakshandel* en de *Tabaksteelt*. Zie 1ste Deel 2de Stuk bladz. 523.

Eindelijk is schrijver dezes nog in de jaren zijner jeugd van nabij met een middel van bestaan bekend geweest, waarmede niet weinige inwoners van Amersfoort eenen geruimen tijd zich onderhielden. Te weten, de *expeditiehandel* van *Amsterdam* naar *Duitschland*, die over dezelve pleeg te geschieden, en welke van 1780 tot aan de inlijving van ons Vaderland in het Fransche Keizerrijk 1810, (toen de communicatie door het Douanestelsel hoe langer hoe moeijelijker werd, bijna geheel was opgehouden) gebloeid heeft. Na de omwenteling in het jaar 1813 heeft men nog twee jaren eene

schaduw van den vroegeren expeditiehandel kunnen opmerken; doch het zijn reeds meer dan 20 jaren dat dit middel van bestaan voor Amersfoort verloren is gegaan. Omtrent het eerstgenoemde jaar (1780) hadden Burgemeesteren en Regeerders van Amsterdam, uit aanmerking van het nadeel, dat de sluizen en straten in die stad leden, door de zwaar gepakte Hessenkarren (het wel bekende voertuig der Duitsche voerlieden, waarop tot 3000 ponden geladen werd), gelast, dat dezelve voortaan niet meer voor de woningen der expediteurs komen mogten; maar op het plein aan de Weesperpoort moesten opladen. Hierdoor verkozen de voerlieden liever gedurende het open water met hunne karren te Amersfoort te blijven; de goederen die zij van Duitschland aanbragten, op Amsterdam te zenden, en degenen, welke zij aldaar aannamen, weder met de beurtschepen naar Amersfoort te laten brengen. Deze kosten, hoe gering ook, door hen gedragen, gaven door de menigte van expeditiegoederen aan schippers, ingezetenen enz, in beide steden meer verdiensten, dan men wel denken zoude. Van tijd tot tijd is de expeditiehandel te land, door de geheel geopende zeevaart, de versnelde vaart naar Keulen, de Diligences en de Stoombooten echter zoodanig afgenomen, dat men er bijna geen spoor meer van aantreft. Was dit ook niet reeds het geval, dan zoude de weldra bij ons aan te leggene spoorwegen in dit opzigt het oude Hollandsche spreekwoord weder bevestigen, dat door het *verloopen der getijden, de baakens verlegd worden.*

P. W. L.

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand SEPTEMBER 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgens te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 ur	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u	3ur.	9ur		
1	767	766,5	766	766	14,5	17	18,5	13	W.	Betrokken.
2	765,5	766	766	767	14,5	15,5	16,5	14	N.N.W.	idem
3	767	767,5	767,5	767	13	16	17	11	N.	Bewolkt.
4	765	763,5	762	759	16	18,5	18,5	13,5	N.O.	idem.
5	757	757	755,5	754	17,5	19,5	20	16,5	W.Z.W.	helder.
6	749	749	748	750	16,5	17	18	13	W.	Bewolkt.
7	751	750	749	750	13,5	18,5	17	13	Z.	Betrokken.
8	753	754	755	758	15	18,5	17	13,5	N.W.	Bewolkt.
9	766	768	768	771	13	15	15,5	10	N.	idem.
10	773	773,5	773,5	774	13	14,5	15,5	10	N.N.O.	Betrokken.
11	776	776	776	776	13,5	15	15,5	9	N.	idem.
12	777	776	775	774	11,5	14	14	9	N.O.	Bewolkt.
13	772	771	770	769	12	15,5	16	12	O.	idem.
14	767	767,5	766	766	14,5	16,5	16,5	14	idem.	Betrokken.
15	765	765	764	764	13	19	20	15	O.N.O.	Bewolkt.
16	763	763	763	763	13,5	16,5	18	15	idem.	Betrokken.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100o.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 ur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	765	764	766	765	15	15	15	13	O.N.O.	Regenachtig.
18	765	764	764	764	13$_5$	14$_5$	14$_5$	9$_5$	O.	Bewolkt.
19	763	761	761	761	13$_5$	17	18$_5$	15$_5$	O.N.O.	Betrokken.
20	759	760	760	760$_5$	16	18	18	13$_5$	N.N.O.	idem.
21	760	760	759	759	15	14$_5$	13$_5$	11$_5$	Z.	Regen.
22	762	762	763	764	15	15$_5$	15$_5$	10	N.N.O.	Bewolkt.
23	764	764	764	764	11	16	18	10	Z.Z.W.	idem.
24	763	762	761	759	13$_5$	17	18	13	Z.	idem.
25	760	760	760	759	15	19	19$_5$	14$_5$	Z.Z.O.	idem.
26	763	764	763	764	14$_5$	18$_5$	19$_5$	14$_5$	idem.	Betrokken.
27	761	760	758$_5$	759	19	21	21$_5$	16	idem.	Bewolkt.
28	762	763	764	765	16$_5$	18$_5$	18$_5$	13$_5$	N.N.O.	Betrokken.
29	764	763	763	764	16$_5$	19	19	13$_5$	N. O.	Bewolkt.
30	766	766$_5$	766	768	16$_5$	17	19	15$_5$	idem.	Betrokken.
									GEMIDDELDE WAARNEMING.	
1	761$_5$	761$_5$	761	761$_5$	13$_5$	17	16$_5$	13	Van den 1st. tot den 10e.	
2	767	767	766$_5$	766$_5$	14	16	15$_5$	15$_5$	— — 11en. — — 20e.	
3	762$_5$	762$_5$	762$_5$	762$_5$	13$_5$	16$_5$	17	13$_5$	— — 21st. — — 30st.	
	763$_5$	763$_5$	763$_5$	763$_5$	13	16$_5$	16	14		

2 's avonds regen.

5 's avonds onweder en regen.

6 's namiddags regen.

7 idem.

8 idem.

15 's avonds sterke mist.

16 's morgens mistig.

20 's avonds regen.

Algemeen gemiddeld, Barometer 763$_5$, Thermometer 15$_5$.

September 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	GEBORENEN.							HUWELIJKEN.	ECHTSCHEIDINGEN.	OVERLEDENEN.	
	Getal.		waaronder: Onechte.		Tweel.	Doodgeb.					
	M.	V.	M.	V		M	V.			M.	V.
UTRECHT.	74	74	6	5	1	6	3	24	1	55	46
AMERSFOORT. . . .	10	9	1	»	»	»	»	9	»	8	7
RHENEN.	4	4	»	»	»	»	»	2	»	3	4
WIJK BIJ DUURSTEDE.	5	5	»	1	»	»	»	1	»	1	5
MONTFOORT.	5	1	»	»	»	»	»	»	»	3	»
IJSSELSTEIN.	5	4	»	»	»	1	»	1	»	4	7

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

onder Nulpeil.

1 September 1838. . . . . 4 el 26 dm.
15 —— —— . . . . . 4 — 71 —
30 —— —— . . . . . 4 — 62 —

PLAN

DER STAD UTRECHT,

EN EEN GEDEELTE HARER OMSTREKEN.

DE KADASTRALE OPMETING GEVOLGD.

Bij de gewenschte omstandigheden waarin het bloeijend *Utrecht* verkeert, is het te verwonderen, dat de vreemdeling, die deze stad bezoekt, vergeefs eenen platten grond van dezelve vraagt. Immers, sedert zestig jaren heeft het plan, door eenige jongelingen der Fundatie van de Vrijvrouwe van Renswoude ontworpen, ten gids moeten verstrekken. Daar de aanmerkelijke veranderingen, in dit tijdsverloop voorgevallen, een nieuw plan der stad noodzakelijk maakten, heeft de Uitgever van dit Tijdschrift gemeend in deze behoefte te moeten voorzien en biedt hierbij den platten grond, volgens de Kadastrale opmeting in koper gegraveerd, zijnen geaboneerden aan, vóór dat hij denzelven afzonderlijk verkrijgbaar stelt. — De beroemde Aardrijkskundige G. F. Baron van Derfelden van Hinderstein heeft zich volgaarne willen belasten met het toezigt over de uitvoering. De Uitgever neemt echter de vrijheid een ieder, die gegronde aanmerkingen tot verbetering mogten hebben, minzaamst uit te noodigen, dezelve schriftelijk in te zenden, ten einde nog vóór de openlijke uitgave die te kunnen verbeteren.

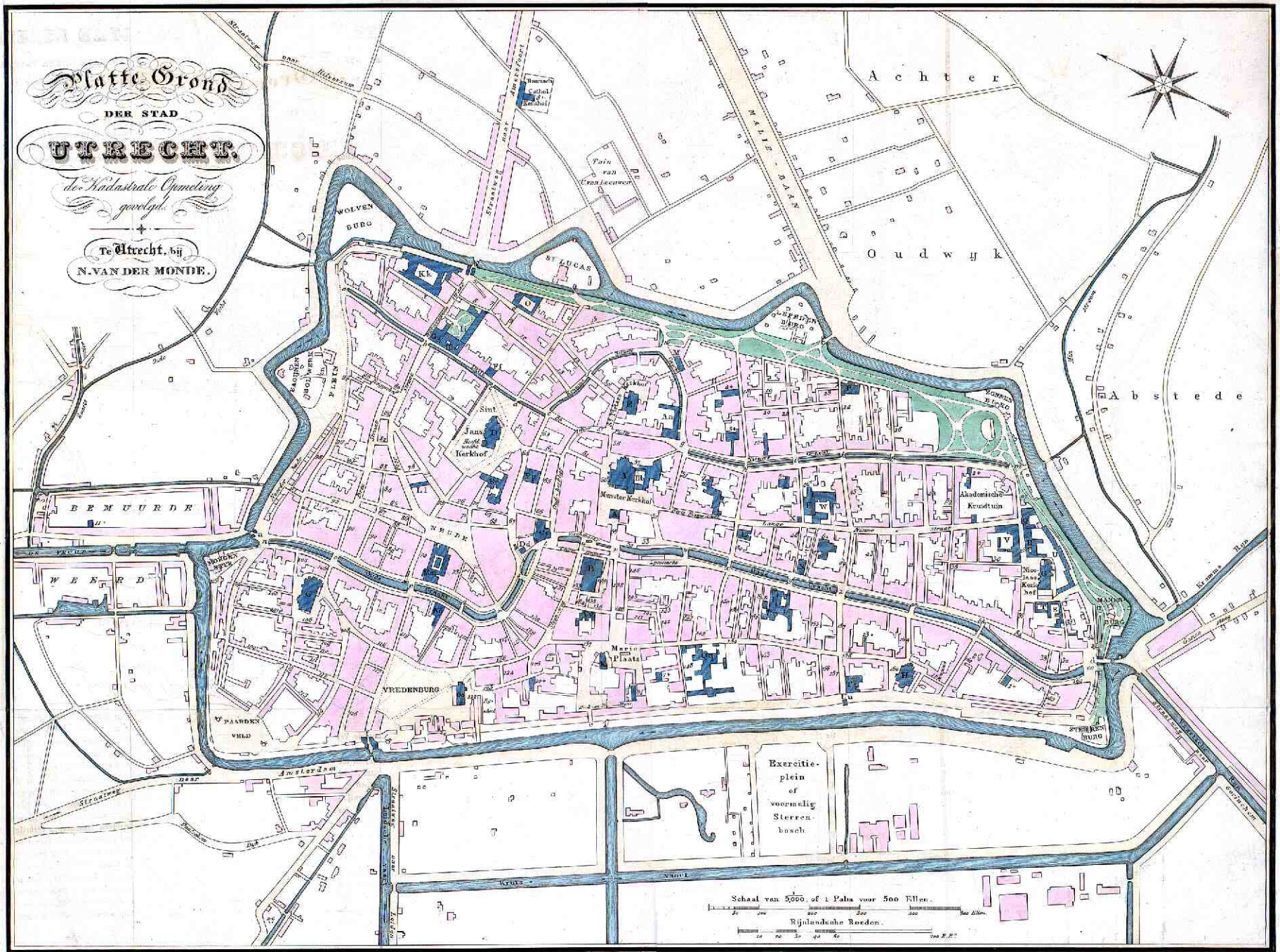

Bekroond in het Tijdschrift voor Aardrijkskunde, uitgeven en gecorrigeerd van Utrecht, by Nicon. van der Monde. 1848.

van Emcardt & Tuyn. 1864.

Eenige benamingen van pleinen, straten, stegen, grachten, bolwerken en groote gebouwen zijn op het plan zelve aangewezen; wij zullen bij de hier volgende uitlegging der cijfers, dezelve in hare volgorde indeelen, ten einde een volledigen overzigt van de stad te geven.

Men heeft gemeend de oude verdeeling als de geschiktste te moeten volgen; beginnende de opsomming der straten, stegen en grachten aan de Noord-Oostzijde der stad, in de strekking naar de Zuidzijde tusschen de stads Cingel en de Nieuwe Gracht, vervolgens van het Westen naar het Noorden[1], met die welke tusschen de Oude en Nieuwe Grachten gelegen zijn, terwijl die tusschen de Wester Cingel en Oude Gracht deze opgave besluit. De openbare gebouwen, zijn mede in deze rigting, en niet naar den aard hunner strekking aangewezen.

Namen der Straten, Stegen en Pleinen, tusschen de Nieuwe gracht en Oostzijde van den Cingel van het Noorden naar het Zuiden.

No.

1. Diendersteegje.
2. Molensteeg.
3. Ridderschapstraat.
   Wittevrouwenstraat.
4. Nieuwe Gracht bij den Plompetoren.
5. Kloksteegje.
6. Jufferstraat.
7. Kort Rietsteegje.
8. Lange Rietsteeg.
9. Kort Jufferstraatje.
10. Vuilesloot.

No.

11. Nobelstraat.
12. Zonstraat.
    Drift.
13. Ambachtstraat.
14. Muntstraat.
15. Lollestraat.
16. Nonnensteegje, thans nieuwe Wandelingen.
    Kromme Nieuwe Gracht.
17. Jerusalemsteeg.
18. Heerenstraat.
    Nieuwe Gracht.

No.
19. Ridderhofstad.
20. Oude Kamp.
21. Bregittestraat.
22. Nieuwe Kamp.
23. Achterom.

No.
24. Schalkwijksteeg.
25. Kreupelstraat.
26. Magdalenasteeg.
Nieuwe Gracht onder de Linden.

Tusschen de oude en nieuwe Grachten van het Zuiden naar het Noorden.

No.
27. Agnietensteeg.
28. Agnietenstraat.
29. Naauwe Doelen.
30. Wijde Doelen.
31. Tuchthuissteeg.
32. Wijde watersteegje.
33. Naauw watersteegje.
34. Twijn- of Weistraat.
35. Nicolaassteeg.
Nicolaas kerkhof.
36. Achterweg.
37. Koningsteegje.
38. Groot Eligesteeg.
Oude Gracht.
39. Klein Eligesteeg.
Lange Nieuwstraat.
40. Groenesteeg.
41. Vrouwjuttestraat.
42. A. B. C. straat.
43. Paijenburgsteegje.
44. Korte smeesteeg.
45. Zuilenstraat.
46. Catharijnesteeg,
47. Dorstigehertsteeg.
48. Regulierssteeg.

No.
49. Abraham Dole steeg,
50. Romerburgerstraat.
Korte Nieuwstraat.
51. Trans.
Oud Munsterkerkhof.
52. Wed.
53. Donkere Gaard.
54. Lichte Gaard.
55. Servetsteeg.
Vischmarkt.
56. Doms kerkhof.
57. Achter den Dom.
58. Voëtiussteegje.
Achter St. Pieter.
St. Pieterskerkhof.
59. Pieterstraat
60. Keistraat.
61. Domsteeg.
62. Korte Janstraat.
63. St. Jansdam.
64. Minnebroederstraat.
65. Vuilsteeg of St. Annastraat.
Oud kerkhof.
66. Achter het Stadhuis.
67. Ganzenmarkt.

No.
68. Schoutensteeg.
69. Teelingstraat.
70. Hoogt.
71. Kintjes haven.
De Neude.
72. Vinkenburgsteeg.
73. Drakenburgsteeg.
74. Potterstraat.
75. Lange Jansstraat.
76. Groote Slagtsteeg.
77. Achter het Vleeschhuis.
78. Kleine Slagtsteeg.
St. Janskerkhof.
79. Boothstraat.
Voorstraat.
80. 3de Bagijnensteeg.
Bagijnhof.
81. 2de Bagijnensteeg.
Breestraat.

No.
82. 1ste Bagijnensteeg.
83. Hardebollenstraat.
84. Kalverstraat.
85. Predikheerenstraat.
86. Pieterseliesteegje.
87. Hanengeschrei.
88. Ballemakerstraat.
89. Hertsteeg.
90. Pauwsteeg.
91. Jacobijnenstraat.
92. Predikheeren kerkhof.
93. Korte Lauwerstraat.
94. Naauwe Bagijnensteeg.
95. Wijde Bagijnensteeg.
Bagijnenplein.
96. Lange Lauwerstraat.
97. Van Wijckstraat.
Noorderkade.
98. Achter den wal.

Tusschen de oude Gracht en de Westzijde van den Cingel van het Noorden naar het Zuiden.

No.
99. Zandstraat.
100. Meipoort.
101. Groenesteeg.
102. Zand.
103. Kortademstraat.
Paardenveld.
104. Wijde Watersteeg.
105. Jacobiekerksteegje.
106. Jacobie kerkhof.
107. Rosestraat.
108. Varkenmarkt.

No.
109. Florasteeg.
110. Lange Hamsteeg.
111. Korte Hamsteeg.
112. Katharijnestraat.
113. Zuilensteegje.
114. Bergstraat.
115. Nieuwe Kade.
116. Koestraat.
117. Hoogen Bergsteeg.
Vredenburg.
118. Korte Viesteeg.

No.
119. Lange Viesteeg.
120. Zakkedragerssteeg.
121. Drieharingsteeg.
122. Rijnstraat.
123. Achter Klarenburg.
124. Korte Elisabethstraat.
125. Klarenburgsteeg.
126. Lange Elisabethstraat.
127. Hamsteegje.
128. Bakkersteeg.
129. Jodenrijtje.
130. Louwersteegje.
Steenweg.
131. Hekelsteegje.
132. Massegast.
Choorstraat.
133. 1ste Buurkerksteegje.
134. 2de dito.
135. 3de dito.
136. Donkerstraat.
137. Mariestraat.
Marieplaats.
Hoek van St. Marie.
138. Zalestraat.
139. Buurkerkhof.
140. Kuipersteegje.

No.
141. Alendorpsteegje.
142. Visscherssteegje.
143. Holle bildt.
144. Eloijensteegje.
145 Galekopsteegje.
146. Boterstraat.
Lijmarkt.
147. Stroosteeg.
148. Walsteeg.
149. Putsteeg.
150. Haverstraat of Gortsteeg.
151. Donker gat.
152. Zwaansteegje.
153. Zilversteegje.
154. Springweg.
155. Brandsteeg.
156. Molensteeg.
157. Lange Smeesteeg.
158. Jufferstraat.
159. Geertesteeg.
160. Geerte kerkhof.
161. Kort Rosendaal.
162. Lang dito.
163. Molensteegje.
164. Achter de Weistraat.

Stads Poorten en Barrières.

a. Weerdbarrière.
b. Wittevrouwepoort.
c. Maliebarrière.
d. Tolsteegpoort.
e. St. Marie of Kermiswaterpoortje.
f. Catharijnepoort.

Bruggen op de Nieuwe Gracht.

a. Plompentorenbrug.
b. Wittevrouwebrug.

c. Maasbergerbrug.
d. Stammersbrug.
e. St. Jansdam.
f. St. Pietersburg.
g. Pausbrug.
h. Paulusbrug.
i. Brigittenbrug.
k. Schalkwijksbrug.
l. Magdalenenbrug.
m. St. Servaasbrug.

Bruggen op de Oude Gracht.

n. Zandbrug.
o. Jacobiebrug.
p. Viebrug.
q. St. Jansbrug.
r. Bakkerbrug.
s. Bezembrug.
t. Stadhuisbrug.
u. Vischbrug.
v. St. Meertensburg.
w. Gaardbrug.
x. Romerburgerbrug.
y. Weesbrug.
z. Smeebrug.
aa. Geertebrug.
bb. Volderbrug.
cc. Tolsteegbrug.

Kerken en Openbare Gebouwen.

A. Domkerk en Toren.
B. Buurkerk.
C. Jacobiekerk.
D. Janskerk met de hoofdwacht aan de Westzijde.
E. St. Pieterskerk.
F. Catharinakerk.
G. Nicolaaskerk.
H. Geertruidekerk.
I. Weeskerk.

Roomsch Catholijke Kerken.

1 †. Achter de Weistraat.
2 †. Onder de Linden.
3 †. Heerenstraat.
4 †. Augustijner.
5 †. Katharijnesteeg.
6 †. Dorstigebertsteegje.
7 †. Walsteeg.
8 †. Buiten de Wittevrouwenpoort.

Kerken der Oud-Roomschen.

9 †. Driehoek.
10 †. Achter Klarenburg.
11 †. Buiten de Weerd.
12 †. Soli Deo Gloria. (*)

(*) Nadat sedert jaren in deze Kerk geene dienst was geschied, is zij in het jaar 1838 in openbare veiling verkocht.

13. * Kerk der Israëlieten.
K. Marickerk, thans Stads Muziekzaal.
L. Luthersche kerk.
M. Remonstrantsche kerk.
N. Doopsgezinde kerk.

Openbare Gebouwen.

O. Ziekenhuis.
P. Leeuwenberg gasthuis. Akademische kruidtuin.
Q. Fundatiehuis.
R. Stads-Ambachts kinderhuis.
S. Algemeen Arrest- en Provoosthuis.
T. Kazerne.
U. Stallen voor de Kavallerie.
V. Krankzinnigenhuis.
W. Passante-kazerne.
X. Kleine Hal.
Y. Provinciaal Geregtshof.
Z. Oud Munster.
Aa. Paushuizen, Gouvernementshuis.
Bb. Academie.
Cc. Stadhuis.
Dd. Stads Waag.
Ee. Voormalige Statenkamer, thans Museum.
Ff. Postkantoor.
Gg. Hoog Militair Geregtshof.
Hh. Kabinet van Landbouw.
Ii. Academiesche Bibliotheek.
Kk. Willems-kazerne.
Ll. Groote Vleeschhal.
Mm. Rijks Munt.
Nn. Oude Mannen en Vrouwenhuis.
Oo. Schouwburg. Rijschool.
Pp. Roomsch Kat. Weeshuis.
Qq. Groot Rijks Hospitaal.
Rr. Burger Weeshuis.
Ss. Groote bank van Leening.
Tt. Bartholomaei gasthuis.
Uu. Smeetoren of Sterrewacht.
Vv. Voormalig Roomsch Kat. Kinderhuis.

Overhaalschuitjes.

Bij 't Bagijne Bolwerk.
Bij 't St. Lukas Bolwerk.
Achter 't Fundatiehuis.
Kermiswaterpoortje.

NOG IETS

OVER HET VERMEENDE

OUDE MUNTRECHT

VAN DE

STAD UTRECHT;

DOOR

D. GROBBE,

Lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

(*Vervolg en slot van bladz.* 323).

Hij doet dan zijnen arbeid vergezeld gaan door afbeeldingen van *veertien* Muntstukjes, van welke een vijftal te Duurstede zijn gemaakt, die dus op Utrecht geene betrekking hebben, en welke wij onaangeroerd kunnen voorbijgaan. Er resten ons alzoo *negen*, die alle ontwijfelbaar te Utrecht geslagen werden: het randschrift *Triecto fit* stelt zulks boven alle bedenking.

Het is ondertusschen bekend en algemeen erkend, dat de Frankische Vorsten, ik zal niet hooger opklimmen, hunne bepaalde munthuizen hadden, en ze inzonderheid daar ter plaatse vestigden, waar hun dezelve het meest gelegen, het geschikst en gemakkelijkst oorbaar dacht.

Hier te Lande viel, uit dat oogpunt gezien, de voorkeur op Utrecht en Duurstede (1). Daar werd de muntstal opgerigt, en derwaarts henen gevoerd al wat tot denzelven in eenige betrekking stond. Naar de gewoonte dier tijden plaatste de Muntmeester zijnen naam op de onder zijn beheer gemaakte geldstukken, opdat het algemeen daarin een wissen waarborg zoude bezitten voor derzelver deugdelijke waarde. Maar die Muntmeester was daar niet werkzaam voor de plaatselijke munt van *Duurstede*, of voor die te *Utrecht*; hij maakte of deed aldaar niet maken geldstukken voor en ten behoeve dier beide plaatsen; hij sloeg er *'s Vorsten geld*; en dit feit is zoo erkend, dat het onbegrijpelijk moet voorkomen, hoe de stukken van die tijden kunnen worden aangevoerd, om daaruit een stedelijk regt af te leiden

---

(1) Men kent het verschil der gevoelens omtrent *Duurstede*. De geleerde B. Huijdecoper heeft dezen aangaande, inzonderheid tegen van Loon, en zeker scherp genoeg, ettelijke bladzijden zijner aanteekeningen op Melis Stoke gevuld, ofschoon ik voor mij nog volstrekt geene zwarigheid zie, om het *Duurstede* bij *de Wijk* voor het *Dorestatus* op de munten te houden. Er is bij mij intusschen eene andere zwarigheid opgerezen; deze namelijk, of men een anderen muntwinkel voor *Duurstede*, een anderen voor *Utrecht* moet aannemen, en zulks vooral ten aanzien van de onderlinge nabijheid dier plaatsen, als ook in het geval, dat men aan geene verplaatsing van den Muntmeester, of ook niet aan twee Muntmeesters van denzelfden naam te denken hebbe; want wij zien anderzins denzelfden Madelinus beide munten bedienen. Zou men ook mogen vermoeden, dat de muntstal wissselings te *Utrecht* en te *Duurstede* werkzaam was, dewijl het toch eenigermate bezwaarlijk wordt vast te stellen, dat Madelinus voor twee werkende munten de verantwoordelijkheid op zich zal geladen hebben?

Ik geef een en ander slechts voor het geen het is, eene gissing.

en te bewijzen; hoedanig munlregt ten aanzien van Duurstede op gelijke gronden zoude kunnen worden te berde gebragt, doch, mijns wetens, tot nog toe nimmer is voorgelegd geworden.

Nadien dan de afgebeelde muntjes geene innerlijke blijken dragen van het beweerde, zoo is het noodzakelijk in derzelver plaats andere voor den dag te brengen, die het kenmerk dragen, dat zij wezenlijk Utrechtsche, dat is stedelijke, munten zijn.

Van soortgelijke heb ik in mijn *zedig onderzoek* eene enkele opgenomen, doch bevinde mij thans in staat van nog andere te gewagen.

De dikwijls vermelde ongenoemde schrijver heeft bij zijn vertoog een twaalftal afbeeldingen gevoegd van deels bekende, deels min bekende geldstukjes. *Twee* derzelve, nogtans, zijn, uit hoofde der verbeelding, op de eene den naam des Bisschops, op de andere den Heiligen Martinus te paard, ontegenzeggelijk voor bisschoppelijke munt te houden. Een *derde*, ofschoon *moneta Civit. Traject.* tot randschrift voerende, is van Hertog Karel van Gelder en bovendien in goud, zoo dat het hier al mede niets afdoet. *Drie*, met de jaartallen 1578, 1590 en 1600, als ook *een* in koper; zonder aanwijzing van tijd, doch stellig in 1578, of 1579 gemaakt, zijn inderdaad stedelijke munt, en door mij als zoodanig, ten gevolge van het verlof op de ingediende Memorie van H. Joesten, erkend. De *vijf* overige zijn:

a. en *b.* twee met het stads wapen en een gedeeltelijk onleesbaar randschrift, van hetwelk op de eene zijde duidelijk zigtbaar zijn de talletters XVII.

c. een, vermoedelijk het dubbele van eene der voorgaande, op welke even duidelijk de sluitende talletters XVII gezien worden.

d. een met *anno domini* 1523,

en eindelijk

e. een zilveren stukje, zonder jaartal, vertoonende aan de eene zijde stads wapen en het randschrift *munt : de : stat : van : Utr* ✕ .

Keerzijde een kruis en rondom *heere zijt uns genade.*

Naar het ruw en zeer misvormd maaksel te oordeelen, zijn die, vermeld onder *a*, *b* en *c.*, welligt de oudste. Het leesbare cijfermerk doet dan ook eerder denken aan 1477 (MCCCCLXXVII) dan aan 1527 (MCCCCCXXVII of MDXXVII). Wat er nu van de muntstukken des jaars 1477 te houden zij, daarover behoeft men alleenlijk de geschiedenis te raadplegen, en dezelve daarmede in verband te brengen. Men zal daarbij bevinden, dat niet alleen de Bisschop van Utrecht van daar was verjaagd, en verpligt geworden Wijk bij Duurstede tot zijn verblijf te nemen, maar dat ook zij, die door hem of zijnentwege in eenig wereldlijk gebied waren geplaatst geworden, van hunne bediening werden verlaten. De gedragingen toenmaals door de stad gehouden, wekten de verontwaardiging op van den Bisschop; hij weigerde zelfs eene bezending uit de stad ten gehoore toe te laten, en deed eindelijk hare ingezetenen in den Ban.

Dat de stad Utrecht beschouwd moet worden als van hare zijde den Bisschop gansch niet toegedaan, en de nieuwe Leden van den Raad, die de plaatsen der verjaagden gingen vervangen, hem ongezind waren en zijne regten niet zouden handhaven, behoeft naauwelijks

te worden aangestipt. Onder deze omstandigheden komt de vermelding voor, *dat die Raide out ende nye syn overdragen, dat men na onser stadts ouder gewoenten ende rechten binnen onser stadt Scheydelpenningen slaen ende munten sel van wegen derzelver onser stadt, alse doytgens enz.*

Het blijkt nu wel uit dit geboekte, dat de Raad der stad Utrecht bevel heeft gegeven tot het doen maken van eenige kleine munt, doch in het geheel niet met welk regt zij daartoe is gekomen. De bijvoeging, dat dezelve zouden worden geslagen *van wegen de stad*, en de herhaling daarvan eenige regels later, doen van zelve denken aan eenige nieuwe en bijzondere onderneming. Zoo toch het munten voor en ten behoeve van de stad Utrecht vroeger had plaats gevonden, waartoe als dan deze, in dit geval doellooze, herhaling? Maar juist omdat altijd Bisschoppelijke munt was geslagen, en de Bisschop tot de Scheidelpenningen van 1477 geen last kon geven; juist om dat die speciën de *insignia* van den Bisschop, dien men uitgestoten had, niet konden voeren, moesten dezelve thans stedelijk worden. Letten wij daarbij op het vrij misvormd maaksel, dan vertoont het ons de kunst in hare kindschheid, en bewijst dat de uitvoering aan ongeoefende handen is aanbetrouwd geweest. En dit kon ook niet wel anders, daar de Bisschop de gansche Munt met zich had weggevoerd; iets, het geen de stad voorzeker niet zou hebben veroorloofd, zoo zij ook maar voor een gedeelte op het gebruik van den toestel aanspraak had kunnen maken.

Zoo zeker het nu is, dat de muntslag van 1477 aan bijzondere omstandigheden moet worden toegeschreven,

zoo weinig ook doen zij af, om als bewijs van Utrechts regt in dezen te kunnen geleden worden; en dit is ook het geval met het stukje onder *d*, hetwelk van den jare 1523 is. In een extract bij Matthæus (1) lezen wij: » want Willem Bonert zekere duytgens op zyns selfs hant gemunt heeft *buyten oirlof ende consent* van den Raide" (handelingen van het jaar 1523); deze aanwijzing is genoegzaam, om dat stukje voor valsche munt te verklaren.

Eindelijk komt ons nog voor het zilveren muntje onder *e* aangewezen, dat blijken draagt van mede vrij oud te zijn, van beteren stempel is, doch moeijelijk tot een bepaald jaar kan gebragt worden. Het min gewone randschrift *heere zyt uns genade*, schijnt op eene bijzondere gebeurtenis, welke daartoe aanleiding heeft gegeven, te kunnen geduid worden; alles is echter hier te onzeker, om er eenig bestemd oordeel over te vellen.

Andere, dan de hier gemelde, zijn mij tot nog toe onbekend gebleven. Derzelver verscheidenheid is, gelijk men bevindt, uiterst gering; maar die luttele verscheidenheid, gevoegd bij het weinig aantal, dat er van dezelve voorkomt, boezemt juist geen gunstig denkbeeld in omtrent het wezenlijk en wettig bestaan eener Utrechtsche stads munt. Een en ander komt nogtans bijzonder overeen met de geweldig groote tijdvakken, gedurende welke in de stads boeken niets vermeld wordt omtrent het maken van eenige geldsoort, en steekt geweldig af bij de vele Utrechtsche Bisschoppe-

(1) De Nobilitate, pag. 281.

lijke munten, die van tijd tot tijd voorkomen en tot op onze dagen zijn bewaard gebleven.

Ik moet nog eens terug komen op het extract van den jare 1527. Even als in 1477 de Raad der stad Utrecht de afwezigheid van den Bisschop zich ten nutte maakte, om een besluit te nemen tot het doen maken van sommige kleine geldsoorten, even zoo ook werden nu de omstandigheden, die vijftig jaar later plaats hadden, te baat genomen. Men weet toch, welke de geschiedenis van het Utrechtsche Bisdom omstreeks dien tijd is geweest, en het gevolg heeft gehad, dat de afstand van hetzelve door Hendrik van Beijeren (ik meen in September 1527) is onderteekend geworden. Met dien afstand hielden al de voorregten, eertijds aan het Bisdom toegekend, en dus ook het regt van de munt, op, en het is niet vreemd, noch [wekt bewondering, dat de Regeerders der stad, die deze gevolgen vooraf konden berekenen, getracht hebben, door middel van hunne Besluiten, en mischien wel ook langs andere wegen, het muntregt aan zich te behouden.

Wat in 1477 en 1527 had plaats gevonden, werd in 1578, schoon met eene werkdadige uitkomst hernieuwd. H. Joesten, na daartoe aangeleid te zijn, verzocht toestemming te erlangen, dat door de stad eene munte zou worden opgerigt, en om daarop gunstig te worden gehoord, zegt hij: *dat hij geadverteert is*, dat die selve stad is privilegie hebbende (maar legt er de bewijzen niet van over), om stuivers. halve stuivers, oorden en negenmannekens te munten, waarvan de ijzers eertijds daartoe gediend hebbende, als nog *in esse* zijn enz. Deze verwijzing op een vroeger gebruik, geens-

zins privilegie, was in zoo verre waar, als wij geldstukjes van 1477 kennen; ook dit tijdstip blijkt uitnemend geschikt en juist gekozen te zijn geweest door de stad Utrecht, om haren dikwijls aan den dag gelegden wensch bevredigd te zien; de toestand van ons Vaderland met betrekking tot Spanje is te over bekend, dan dat het noodig zal zijn hiervan verder te gewagen. Maar Utrecht zag haar verlangen spoedig voldaan. Ware zij echter daarmede slechts te vrede geweest, en hadde zij maar niet breeder en op de sprekendste wijze aan den dag gelegd, tot hoe verre zij dat verlof uitstrekte. De licentie, en het verdient dezen naam, om *Rijksdaalders* te slaan, werd haar nogtans spoedig belet, en zij genoodzaakt tot de intrekking van den stempel, om zich voortaan te bepalen tot het doen maken van kleine munt, waartoe de stad Utrecht in het genoemde jaar 1578, doch ook nimmer te voren, vrijheid had verkregen; eene vrijheid die haar dan ook niet is betwist, of betwist heeft kunnen worden.

1 September 1838.

BEREDENEERDE LIJST

VAN DE

KAARTEN

DER PROVINCIE UTRECHT IN HET ALGEMEEN,

ONDER DEN SCHRIJVER DEZES BERUSTENDE.

Het is met schroom dat ik deze lijst voor de drukpers gereed make. Hij toch, die gretig zich zelven en het geen hem betreft, vermeldt en, hetzij mondeling, hetzij in geschrifte, daarvan gewag maakt, ligt schielijk bij het algemeen onder de verdenking van gebrek aan nederigheid. Doch er zijn van deze, bijna als grondregel aangenomene, stelling uitzonderingen. Eene der beste schijnt mij toe, deze te wezen: dat uw spreken en schrijven ook voor anderen nuttig zij, en de grenzen eener wetenschap er eenigzins door uitgebreid worden. En daar ik mij zulks van dit stukje in zekere mate voorstel, treed ik ter zake; na vooraf gezegd te hebben dat het navolgende eene proef is van mijnen, sedert meer dan 25 jaren verzamelden *Atlas der Nederlanden;* eene proef, welke zich, wel is waar, tot de *algemeene* kaarten der provincie *Utrecht* bepalen zal, doch, des verlangd wordende, misschien door de bijzondere kaarten van de verschillende deelen der Provincie zoude kunnen gevolgd worden.

Ik heb al zulke kaarten, alwaar dit Gewest slechts als bijwerk voorkomt of slechts gedeeltelijk afgebeeld is, niet opgeteekend; even weinig als ik, aan de andere zijde, de algemeene kaarten van alle de Vereenigde Nederlanden, of van het Koningrijk Holland, later Koningrijk der Nederlanden, om *die* reden hebbe op-

genomen, dewijl het onderhavig gewest een deel daarvan uitmaakt. Zoo vindt men hier dan ook niet de belangrijke kaarten welke de laatste 175 jaren over den *alouden* toestand der Nederlanden hebben zien verschijnen, en welke de werken van B. Schotanus à Sterringa, Alting, Wagenaar, Bilderdijk en eenige anderen verzellen. Al hadden dezelve alleen op Utrecht betrekking, dan nog zoude de moeijelijkheid om ze op *deze* lijst, wier inrigting tijdrekenkundig is, te plaatsen, ons hiervan weêrhouden hebben. Men zal trouwens in dit opstel ons meergemeld gewest *zoo* alleen vinden, als hetzelve in den tijd van het verschijnen der verschillende kaarten zich bevond; de kaarten van 's Lands alouden toestand zijn daarentegen ten deele 16, soms 17 of 18 eeuwen daarna, en zulks alleen op gissingen, bewerkt geworden.

Wat ons betreft, wij hebben den tijd van de vervaardiging onzer kaarten, bijaldien dezelve door de uitgevers vermeld werd, in onze tweede kolom, vooraan geplaatst; dikwijls echter niet dan bij raming, uit in- en uitwendige bewijzen, kunnen opmaken. Wanneer er geene melding van gravure gemaakt wordt, zijn de bladen in koper bewerkt; waar houtsnede en steendruk voorkomen, gelijk een- en andermaal, met het eerste in den aanvang der lijst, met het laatste aan derzelver slot het geval is, zal zulks uitdrukkelijk aangeduid worden.

De Heer Staatsraad Burgemeester Jonkhr. Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck heeft zich wel de moeite willen geven deze lijst in te zien en hier en daar met aanteekeningen te verrijken. — De nummers met * er bij, zijn later ingelaschte kaarten. De nummers met eene cursieve letter er bij, zijn exemplaren van *hetzelfde* blad, als het voorgaande, doch met eene enkele bijvoeging in het kleuren of bijteekenen.

Leijden, October 1838.

J. T. Bodel Nyenhuis.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
1	1552	Holād. (Met Utrecht en een deel van Gelderland en Friesland op één blad).	Houtsnede, uit Seb. Munsteri Cosmographia, Basileae 1552; folio. pag. 513. — Het hoofdstuk aldaar heet: de Comit. Holandiae et Episc. Trajectensi. — Daar wij den vroegeren Lat. druk van 1550 en de vijf vroegere Duitsche drukken van dit werk, waarvan de vroegste van 1544 is, niet bezitten, kunnen wij niet beoordeelen hoe dit blad in de vroegere is; doch in den eersten is hetzelve stellig niet. (*).	Dezelve is zeer ruw bewerkt, en veel minder dan de Nederl. Prospecten in houtsnede van den jare 1544.
2	1565	Hollandia, quae olim Catthorum sedes fuit, nulli regioni fertilitate cedit; divitiis abundat; tum non alia est Provincia quae tam parvo spacio tam multa et magna complectitur oppida; undique fere cingitur tum mari tum Rheno et aliis fluminibus. In dese Caerte	Door C. D. H. (?). groot folio, cum gratia et privilegio Regis (Philippi II.) ad sexennium. — Opgedragen door gem. C. D. H. aan den Prins van Oranje, Stadhouder van Hollandt, Zeelandt en Frieslandt, dominus suus clementissimus.	Is oorspronkelijk werk. Het Oosten is in dit blad boven aan; eene zeer verkeerde wijze van voorstelling, waar van ons niet weinige bewijzen zullen voorkomen.

(*) E. G. Woltersdorf, in deszelfs: *Repertorium der Land- und Seekarten*, 1. Theil, Wien, 1812. octavo: een werk dat, helaas, onvoltooid bleef, noemt bl. 63 alle de kaarten der eerste Duitsche uitgave op.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
		is met arbeyt, cost en moeite beschreven nae der conste der Geographie 't Graefschap van Hollandt, ende 't landt van Utricht, met alle andere omliggende frontieren van andere landen daer aen stotende. Oeck, alle nyeuwe dikaigyen, aenwassen ende andere veranderingen, geheellyck, gelyck Hollant nu tertyt is, elcke plaetse op haere wynde (wind, windstreek?) ende gerechte destancie ofte wyde (wijdte) vanden anderen, alsomen by den compasse ende mate der milen hier inne gestelt, bevinden sal.		
3	1567	Descrittione particulare d' Hollanda et del paëse d'Utrecht.	Italiaansche tekst van L. Guicciardyn, Anversa, klein folio. Houtsnede.	Gevolgd naar No. 2. (Een der laatste mij bekende kaarten in houtsnede).
4	1567	Hollandiae, Batavorum veteris insulae et	Hieron. Oleatus incid. 1567. groot folio. (*)	Verscheen te Venetie te dien zelfden tijde bij

(*) Ten aanzien van deze kaart is in de Proeve over de Rivier de Eem, Utrecht 1831, bl. 24, de vooronderstelling geopperd, dat zij is vervaardigd, naar de metingen, welke, (zoo als men meent,) op last van Keizer Karel den V. door Jacobus a Daventria geschied zijn. — Italie was in dit tijdperk het land, waar de kunst van kaarten te graveren ver gevorderd was. — Onder eene verzameling van kaarten van bijna alle landen van Europa, alsmede van America, tusschen 1550—1580 zoo te Rome als te

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, Maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
		locorum adjacentium exacta descriptio. (Met Utrecht op één blad).		Mich. Tramezzini. Is niet gevolgd naar No. 2. Maar waar naar dan? Oorspronkelijk? Doch hoe kwam dit dan toen te Venetie uit? Misschien naar een oorspronkelijk, *gegraveerd* door Jac. à Daventria, van welks bestaan Ortelius spreekt in zijn Theatrum.
5	1572 of 1573	Hollandiae, antiquorum Cathorum sedis, nova descriptio, auctore Jacobo a Daventria.	Uit Ortelii Theatrum orbis terrarum Ned. tekst (Antw.) folio, blad 36.	Met beschrijving aan de keerzijde. Gevolgd naar No. 2. Het Oosten boven aan.
5a	1579	Dezelfde kaart.	Uit den tweeden druk, Antw. ten dezen jare verschenen. Lat. tekst, blad 34.	
5b	1592.	Dezelfde kaar —	Uit den derden druk, aldaar in dat jaar verschenen. Lat. tekst, blad. 42,	
6	1575	De kaart van Noord-Holland door Joost Jansz. Beeldsnijder 31. Julij		

Venetien uitgegeven, is ook de zeer wel gegraveerde kaart der Nederlanden, door Hieronymus Oleatus. Geen wonder zoude het dus zijn indien de kaart der Nederlanden, op bevel der Spaansche regering te Venetien was gegraveerd, en wel in koper, daar de houtsneden of in tin gegraveerde kaarten ouder schijnen te zijn, dan die in koper; welligt was die kaart dan in de Nederlanden niet zoo gemeenzaam. De bedoelde kaart is uitgegeven bij Bolognius Zalterius; schoon door denzelfden plaatsnijder Hieronymus Oleatus gegraveerd, is echter de uitgever een ander dan in de lijst is aangeduid. v. A. v. W.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
		1575, 2 bladen, groot folio; (waarover zie Jac. Koning, in deszelfs verhandelingover dezen graveur, Werken der IIe. klasse des Kon. Ned. Instituuts, V. Dl. bl. 15 en volgg.) Het zuidelijkst blad dezer kaart bevat geheel het Noord-Westelijke deel des Stichts van Utrecht. Het is even zoo gelegen met het volgende.		
6a	1778	De nieuwe gravure, naar de voorgaande kaart gemaakt in het aangegeven jaar, door J. van Jagen, op aansporing van J le Francq van Berkhey, en uitgegeven bij IJntema en Tieboel, Amst. 2 bladen groot folio.		
7	1589	Caerte van den lande ende Graefschappevan Hollandt, midtsgaders het landt van Utrecht, de deelen ende houcken van andere landen annex Hollandt gelegen, ende 't selue landt naest beleyt hebben. Perfect gemaect na de jegen-	Anno 1589. J. A. Saenredam, fol. met No. 36 aan den voet: dus tot een kaartboek behoorende.	Naar No. 5 Het O. boven aan. Hetzelfde blad komt ook, 2 jaren later, voor in het tweede deel van de Holl. en Zeel. Cronycke, door E. d. V. Amst. 1591, fol. bij eene beschrijving van Hollandt. Het No. 36 komt hier

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
		woirdige situatie ende gelegentheyt.		niet meer voor.
8	1594	Hollandia etc. dezelfde titel, als No. 2.	Henricus Florentius van Langren sc. fol. (Antverpiae?)	Geheel en al naar No. 2. Het O. boven aan.
9	1594	Hollandia. (op een schild staat in het latijn nagenoeg hetzelfde als op No. 2.) (Met Utrecht op één blad.)	Henr. Nagel fecit. Joan Bussemecher exc. Deze B. gaf den Atlas, waartoe het blad behoort te Keulen uit, ten dezen jare 1594, klein folio.	Gevolgd met eenige verbeteringen, naar No. 4, zoo als de uitgever in 't Latijn aanmerkt.
9b	1595	Hollandt Comitatus. Utricht Episcop.	Per Ger. Mercatorem cum privilegio. (Impress. Dusseldorpi; edit Duisburgi Clivorum.) fol. — Zie over de groote verdiensten van G. Mercator en zijn Atlas, Woltersdorf, *Repertorium*, u. s. w., s. 75.	Oorspronkelijk. Het W. boven aan.
10	1599	Typus florentissimi Principatus Trajectini, ante hac nunquam visus etc. quem... Principatus Ordinibus dedicabat Corn. Ant. Hornhovius.	H. was den kelijk teekenaar; het werd voor hem gegraveerd door »zijnen alleropregtsten (integerrimus) vriend" Jod. Hondius, Flander. — De meeste afdrukken zijn van een later adres, van Clement de Jonghe. — 2 bladen folio,	Het is daarbij nog voorzien van een: hujus Principatus brevis historia. — Het is de alleroudste mij bekende kaart van *Utrecht alleen*. — Zeer goed werk, en geheel oorspronkelijk.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
			voltooid in Sept 1599: onder het bestuur van Prinse Maurits, als er bij vermeld wordt.	
XX	1609.	Hollandiae, Cattorum regionis typus. (Met Utrecht op één blad.)	Uit L. Guicciardijn, Déscription des Pays-Bas, folio den druk van Amst. van dit jaar.	Gevolgd naar No. 5, en geheel verschillende van No. 3. Het Oosten boven aan.
XI *	(1609?)	La Seigneurie de Utrecht.	Zonder vermelding van maker. (Denkelijk Jod. Hondius: zie de kolom hier naast.)	Komt voor in Atlas minor, composé en latin par G. Mercator, reveu, corrigé et augmenté de plusieurs tables nouvelles par Judocus Hondius, Amst. chez Jean Hondius 1630. Op een kwart vel, ovaal met figuren geëncadreerd, redelijk gesneden voor dien tijd, die waarschijnlijk omstreeks 1609 te bepalen is, (zie voorberigt); doorgaans nog al naauwkeurig bewerkt. (*)
12	1615	Hollandia. (Met Utrecht op één blad).	Uit le Petit Nederlantsche Republycke.	Het W. boven aan.

(*) Deze kaart ontbreekt in de rijke verzameling van den schrijver; dezelve wordt gevonden bij N. van der Monde te Utrecht.

De Redactie.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
			Arnh. in dit jaar. 4to oblongo.	
13	1615	Ultrajectum.	Uit Abr. Goos, Nieuw Nederl. Caertboeck. Amst., ten dezen jare kl. 4to oblongo.	Denkelijk naar No. 10.
14	1616	Ultrajectum dominium.	P. Kaerius, (van der Keere), exc. Amst. ten dezen jare. fol.	Kennelijk verkleind naar No. 10. Met eene beschrijving op de keerzijde.
15	1616	Ultrajectum dominium.	P. Kaerius, caclavit. (Amst.) 4to oblongo.	Caclavit *schijnt* te kennen te geven dat hij meer was dan uitgever. *Zonder jaar.* Niet letterlijk naar den voorgaanden gevolgd.
16	1617	Het Graefschap van Hollandt. — Insgelycks oock het Sticht van Utrecht. (Voorafgegaan door eene uitvoerige Lat. inscriptie verschillende van die van No. 2. (*).	Amst. P. Kerius, (sic) exc. ten dezen jare. fol.	Dit jaar is het waarin eigenlijk de Atlas van Kaerius verscheen, waartoe No. 14 en 16 behooren. Wat Kaerius uitgaf, was meestal oorspronkelijk. Het W. is hier boven aan.

(*) Van toen af kwam nog wel nu en dan Utrecht op de kaarten van Holland voor, doch veel zeldzamer dan weleer, gelijk het vervolg dezer lijst toonen zal.

(Het vervolg in het volgende Nommer).

Nijverheid.

LEDER EN LEDERHANDEL.

Het ligchaam der meeste dieren is door de Natuur geheel en al met een bekleedsel of huid voorzien, die, naarmate het voor hunne geaardheid en hunnen toestand noodig was, meerder of minder dik valt. De mensch te dien aanzien niet zoo bedeeld, behoeft niet alleen hun pelswerk of vacht om zich tegen de koude te beveiligen, en zich voor den invloed der lucht te beschermen, maar bovendien derzelver huiden om aan vochten en vochtigheid tegenstand te bieden.

De kunst om de huiden en vellen der dieren hiertoe te bewaren, opdat dezelven langs dien weg tot de verschillende oogmerken die dit moeten bevorderen dienstbaar gemaakt zouden kunnen worden, is eene der belangrijkste en door het dringende der noodzakelijkheid ook reeds zeer oud. Zoodra de menschen zich eenigzins tot maatschappijen gevormd hadden, hoe gering ook die beginselen waren, ja lang voor dat zij tot eenige beschaving gekomen zijn, werd de behoefte gevoeld iets uit te vinden, dat tegen het water

bestand is; en begon men het voordeel te begrijpen dat daartoe van de bekleedselen der dieren te trekken was, welke hun de jagt verschafte, en die van het tam gemaakte of tot huisdieren geworden vee voortkwamen.

De zwervende volkeren, (*Nomaden*), om een bepaald voorbeeld van de oudheid der toebereiding op te geven, wisten reeds hoedanig men de huiden door zeer eenvoudige middelen bewaren konde, en maakten daar. van *zakken* en andere noodwendigheden van leder, tot berging van hunnen voorraad, die in vocht bestond. Gewijde en ongewijde schriften leveren hiervoor vele bewijzen op. Heden ten dage ontmoeten wij zelfs de afleiding *van*, en de overeenkomst *met* dit gebruik, nog bij de *Baskiers*, een van de woeste volkstammen in het uitgestrekte Russische Keizerrijk, welke hunne melk en dranken in lederen zakken bewaren. Zij bereiden de huiden op de navolgende wijze: nadat de dieren er van ontdaan zijn, hangen zij de huiden en vellen op eenige hoogte in kuilen, van boven gesloten, alwaar dezelven ruim 14 dagen aan de uitwaseming en den rook van brandstoffen blootgesteld worden, die men in een gat verbranden laat, aan hetwelk men zijdelingsche gemeenschap met deze kuilen gegeven heeft. Niet slechts maakt deze bewerking het leder geschikt om zich onbepaald zonder bederf te houden, maar zij doet hetzelve ook die ondoordringbaarheid verwerven, welke tot het wederstaan van vocht noodig is. Zie hier dus de oorsprong waarop de grondslagen van het looijen des leders, of de bij alle volkeren aan genomen wijze, om de huiden voor bederf te be-

veiligen, en tot derzelver zoo onontbeerlijk gebruik toe te bereiden, zich hebben gevestigd.

Gelooide huiden noemt men dus zulke, die, nadat de haren daarvan afgenomen zijn, met *run* of andere daartoe geschikte zelfstandigheden uit het plantenrijk *gelooid* of gaar gemaakt zijn. In dezen staat zijn de huiden op de nerf of haarzijde van een vezelachtig weefsel, en eene leerbruine kleur, en wordt er een bestanddeel uit gevormd, zwaarder en vaster dan het oorspronkelijk was, De vereeniging van beide hoedanigheden, minder vatbaarheid voor den invloed des weders, en niet doordringbaar voor het water, zijn de kenmerken van goed leder.

De genoemde Run, is de bast of schors van den *eiken*, *berken* of andere boomen, welke daartoe de vereischten bezitten. Dezelve wordt door stamp- wind- of watermolens, grover of fijner gestampt of gemalen, en zijn in onzen handel onder den algemeenen naam van *boom-* en *heggeschors* begrepen. In de zuidelijke landen houdt men die voor de beste, welke van den witten eikenboom (*quercus racemosa*, voortkomt. Om werkelijk dit te zijn, moet ze van binnen rood en van buiten wit en glad vallen, waaruit het blijken moet dat zij behoorlijk en met zorg opgedroogd is. Voorts de bast van den groenen eik (*quercus ilex*), die minder goede hoedanigheden heeft en overvloedig in het Zuiden van Frankrijk voorkomt. Bij voorkeur kiest men overal de eiken boomen van 16 à 18 jaren oud, in het tijdperk dat zich de sappen ontwikkelen. Men splijt de schors in de lengte van den boom en kan zeer gemakkelijk een goed eind in eens afschillen; nadat dit

werk verrigt is, plaatst men deze reepen zoodanig, dat zij behoorlijk droogen kunnen. In dien staat doet men daarvan de aflevering aan de looijers, die daarvan dan, naarmate noodig is, op de reeds genoemde molens malen laten; welker stampers met snijdende werktuigen voorzien zijn. Sedert de invoering der mechaniek, hebben dezelve ook aanzienlijke verbeteringen ondergaan. De eiken en berkenschors, is intusschen, gelijk wij gezegd hebben, de eenigste boomschil niet, die voor het looijen kan gebruikt worden; bij ons en in de noordelijke landen waar deze boom minder algemeen is, wordt daarvoor de bast van de *willigen*, *dennen* en *pijnboom* genomen, zelfs van den *populier*. Door planten of plantaardige zelfstandigheden die rundeelen inhouden; zoo als de *sumac*, en eenige heestergewassen, die overvloedig in Ierland groeijen. Door galnoten, enz. kan men mede het looijen der huiden doen plaats hebben; doch de eiken schors verdient in alle opzigten de voorkeur, en schijnt daartoe het beste geschikt te zijn. In een gedeelte van Rusland bezigt men ook veel eene plant, *redon* genaamd, voornamelijk voor het *bezaan leder*, en voor de *rammen-* en *schapenvellen*, die men als gelooide huiden wil behandelen.

Hoezeer het looijen in alle landen vele eeuwen bekend is, en door een aantal menschen wordt uitgeoefend, zijn de voortgangen in deze kunst bijzonder langzaam, en zij is gewis nog eene der meest achterlijke om haar tot die hoogte op te voeren, waarop zij gebragt kan worden. De oorzaken hiervan laten zich gemakkelijk opsporen: de goede wins-

ten die deze tak van Nijverheid lang heeft aangebragt, maakte den beoefenaar van dit vak ongevoelig, of ongenegen om op verbeteringen te denken; zij bleven meerendeels aan de oude instellingen gehecht. Anderen, hun eigen belang raadplegende, (en wie kan dit wraken, daar er concurrentie in overvloed aanwezig is), maakten een geheim van die ontdekkingen of proeven tot verbeteringen, waaruit eene algemeen stelsel konde getrokken worden.

Bereide huiden of *vellen* noemt men voorts in het algemeen dezulke, die behalve het looijen, nog eene nadere bewerking hebben ondergaan; of met andere dan looistof bevattende gewassen, als: aluin, kamfer, vet, traan enz. zijn bereid, waardoor de *natuur* der huiden *veranderd* en deze in *leer* verkeerd zijn.

Het *Touwen der huiden* is datgene, waardoor dierenhuiden tot een dun en snijdig overleer bewerkt worden. Het bereiden op zeem geschiedt door het walken der traan, waardoor het leer deszelfs gele kleur verkrijgt; *wit kalbret* zijn, met aluin bewerkte lams- en andere vellen; *korduaan* of *kordowan* zijn gelooide, geverwde, glad of ruig verwerkte bokken- of geitenvellen, van eene zeer kleine nerf.

Het zal niet onwelkom zijn, ons thans eens met eenige opgave bezig te houden over den lederhandel, eenen tak van volksbestaan, die sedert de gebeurtenissen in ons Vaderland van 1830 niet onbelangrijk is toegenomen, door dat onze lederhandel weder Amsterdam, in plaats van Antwerpen tot hoofdmarkt bekomen heeft. Wij zullen tot verlevendiging der inhoud van deze bladzijden, en om dat wij zoo gaarne ten

nutte der beoefenaren zelven, handel, trafieken en fabrieken met elkander vereenigen, vooraf de soorten van huiden beschouwen, die onze lederhandel verschaft, en eenige kenmerken en bijzonderheden aan wijzen. Door de aanvoeren der Handel-Maatschappij worden ons bezorgd, Java koehuiden van ligt gewigt, doorgaans niet boven de 8 à 12 oude ℔ het stuk wegende, en buffelhuiden van 20 à 30 ℔. Rijker in vee zijn echter de West-Indien, waarmede geheel Europa voorzien wordt, vooral in het centraal of Zuid-Amerika, waar de aanzienlijkste massa van zware beesten gevonden wordt.

Buenos Ayros, thans de hoofdplaats der Argentijnsche republiek, is een der voornaamste markten alwaar de beste huiden gevonden worden; derzelver gewigt is 20, 23 à 28 ℔, bij ons te lande gerangschikt onder drie soorten; met een verschil in prijs van 5 à 10 centen het ½ ℔ naar kwaliteit en gaafte: te weten van 20 à 25/2 ℔, van 25 à 30/2 en van 30 à 35/2 ℔. Hierna komen vervolgens de Novacolonia, Laguaira en Caraques; waarvan de in Brazilie gebruikelijke wijze van inkoop niet zonder belang is om te vernemen, zijnde dezelfde die in Rio de Janeiro en Bahia bij de suiker plaats heeft, dat is: hunne kwaliteit wordt door vier beëedigde inspecteurs onderzocht, het geen in de pakhuizen geschiedt, waar men ze moet opslaan; deze maken als dan van hunne bevinding rapport aan den Hoofdpakhuismeester, die vervolgens hiervan mededeeling doet aan den Agent, die met de verkoop belast is, en opgeeft, hoe veel ondergewigt er met indroogen als anderzins wezen mag. De gesnedene huiden of die

genen, waaraan eenig defect gekomen is, noemt men *repugos*, en worden naauwkeurig op zijde gelegd. De gave noemt men zonder onderscheid *Limpos*: wanneer het aan de keuze van den kooper staat, doet men dus het voordeeligste om die genen uit te zoeken, welke niet lang in het pakhuis geweest zijn. Het gewigt van de Braziliaansche, waarvan de Rio Grande, die meerendeels van Port Alegro worden aangevoerd, de beste zijn, is van 18 tot zelfs 50 ℔ het stuk door de koppen en klaauwen, welke er nog aan zitten, de gesnedene worden nogtans voorgetrokken: de kenmerken van goede kwaliteit, zijn behalve dat de genoemde einden er behoorlijk afgesneden zijn, aan den hals dun en het leder in den rug dik, en lang van haar, glad aan de vleeschzijde en gaaf; ook aan de haarzijde moeten zij niet afgevreten zijn. De Pernambuk of Fernambuk zijn mede doorgaans van goede kwaliteit; eene jaarlijksche exportatie van circa 200,000 uit Brazilien is niet ongewoon.

Havana-huiden en andere bijsoorten maken de verdere West-Indische huiden uit.

Van Europa levert Rusland de meeste huiden op, en sedert de opening van de vaart op de Zwarte zee is Odessa de gewigtigste markt voor de huiden geworden. Welk regt geaard Nederlander verheugt zich niet ter dezer gelegenheid te ervaren, dat deszelfs voorzaten gelijk in vele zaken, ook hierin de eersten zijn geweest, die door hunne voordeelige bekendheid en overmagt in Staatkunde en Handelsbetrekkingen, die hunne weleer gevreesde en nimmer anders dan geëerbiedigde vlag op den oudtijds zoo vermaarden Pontus Euxi-

nus hebben doen wapperen, dit regt ontvingen volgens een traktaat tusschen de Porte en de Republiek der Vereenigde Provinciën in 1680 gesloten. Honderd veertig jaren daarna in 1820 is er echter eerst gevolg aan deze vergunning gegeven door de onvoorwaardelijke *Firmans* (besluiten van den Grooten Heer of Sultan) van dezelfden inhoud aan Nederland en Rusland verleend. Op de genoemde markt Odessa, behooren de huiden nevens de talk tot de voornaamste artikelen van uitvoer. Van drooge ossen- en koehuiden komen twee soorten voor: de eene komt van de beesten die men voor de talksmelterijen doodt, en de andere is van de slachters of vleeschhouders. De eerstgenoemde huiden zijn de beste en zwaarste, omdat men tot het gezegde oogmerk van de uitgezochtste en doorvoedste beesten neemt; de tweede opgegevene soort is geringer. De huiden uit de smelterijen zijn bij de levering in September en October slechts half droog en worden per stuk verhandeld, half ossen- en half koehuiden; de kooper kan de defecte uitschieten, doch moet de ligte aannemen. Gedurende den winter worden dezelve ter drooging opgestapeld tot het schoon jaargetijde voor de verzending genaderd is; de koehuiden wegen na gedroogd te zijn 12 ℔ en de ossen 35 à 40 ℔. In Augustus worden de koopen gesloten; het is natuurlijk dat deze versche huiden, om niet te veel uittedroogen; niet uit een, maar op elkanderen liggen, aanzienlijk in gewigt verminderen, waarbij dan nog het werkloon, de pakhuishuur, intrest van het geld enz. moet gevoegd worden, zoo dat eene primitive inkoop van 6 roebels per pud, door

kander bij de verzending op 12 roebels te staan komt. Men is ook in de omstreken van Odessa bezig geweest, om de huiden in navolging van die van Buenos ayres te vervaardigen, doch heeft dit laten varen, omdat men op de vreemde markten daaraan geene geëvenredigde waarde toekende. De huiden van de vleeschhouwers worden bij het pud verkocht, half ossen- en half koehuiden, men kan deze het geheele jaar door bekomen.

Daar de handel in de Odessa-huiden met ons land nog zeer jong is en aan weinigen bekend, kwam het ons niet ongepast voor hierbij een eenigzints uitvoerig narigt te geven. Met de andere Russische huiden kunnen wij ons echter niet verder ophouden, dewijl ook niet vele derzelven in Nederland worden aangevoerd. Eene voorname soort kunnen wij echter niet met stilzwijgen voorbijgaan, daar wij nu tot de eigenlijke bedoeling met deze aanwijzing voor de nijverheid van het leerlooijen moeten overgaan.

Duchters, derzelver naam is afkomstig van het Bulgaarsche woord *Jufti*, hetwelk een paar beteekent, dewijl bij het vouwen twee vellen op elkander gelegd worden, zijnde op eene eigene wijze bereide koe-, paarden-, kalfs- en bokkenvellen van eene eigendommelijke fijnheid, smijdigheid en sterkte, en eene duurzame schoone kleur; de bijzondere kenteekenen der juchten zijn eene aangename reuk, de smaak van verbrand leder, en een zeker gedruisch als zij tusschen de vingers gewreven worden.

P. W. L.

(*Het vervolg hierna.*)

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand OCTOBER 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgens te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 UR	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u	3ur.	9ur.		
1	769	769	769	770	14$	17	19	11$	O.	Bewolkt.
2	771	771	771	772	12	15$	15$	9$	idem.	Helder.
3	774	774	774	774	9$	14	14$	6$	idem.	Bewolkt.
4	772	771	770	769	12	15$	15$	13	N.	idem.
5	769	770	770	771	13$	14$	13$	11$	idem.	Regenachtig.
6	770	771	769	770	13$	15	13$	9$	idem.	Betrokken.
7	771	771	770	769	13$	13$	13$	10$	N.N.O	idem.
8	769	768	769	770	13	14	13	10$	idem.	idem.
9	771	771	770	769	13$	15	13	10$	N.	idem.
10	769	767	766	767	13$	15	14$	12	N. w.	idem.
11	762	760	758	753	12	13$	13$	11$	N.	idem.
12	749	750	749	752	9	9	10	5$	N. W.	idem.
13	753	754	754	756	5$	5$	8	3$	idem.	Regenachtig.
14	760	760	758	750	6	9	8$	6$	idem.	Regen.
15	747	748	750	751	11	12	11$	11	N.	idem.
16	751	751	751	749	13	13$	13$	13$	N. W.	idem.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 ur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	745	745	746	747	13	14½	14	10½	N. W.	Regen.
18	760	763	765	769	9	10½	10½	9	idem.	idem.
19	756	759	762	765	13	13½	13	9	idem.	Betrokken.
20	765	764	764	767	13½	15	15½	12	idem.	idem.
21	771	771	771	771	14½	15	15½	13	idem.	Helder.
22	770	769	768	767	13	15½	14½	10	O.	Bewolkt.
23	765	763	762	761	9	13½	15½	12	N. W.	Helder.
24	759	758	759	761	14½	15	14½	12	Z.	Bewolkt.
25	766	767	767	766	12½	15	14½	9½	N. W.	idem.
26	762	761	760	760	9½	10	10½	11	N.	idem.
27	762	762	761	758	8½	11½	11	9½	N. W.	idem.
28	753	754	755	751	10	11½	12	11	idem.	idem.
29	743	746	750	754	13	11½	10½	8	idem.	idem.
30	758	757	758	759	8	10½	13	8	Z. W.	idem.
31	761	760	759	758	3	9	10½	8	idem.	idem.
1	770½	770½	770	770	13⅜	14⅜	14½	10½	GEMIDDELDE WAARNEMING. Van den 1st. tot den 10e.	
2	754½	749½	753	753	10½	11⅜	12⅜	9½	— — 11en — — 20e	
3	760	760	760	760	10	13½	14½	10⅜	— — 21st. — — 31st.	
	760½	760	761	760½	11⅛	13½	13½	10½		

5 's morgens regen.

6 een weinig regen.

12 buijig.

16 's avonds wind.

17 's avonds hagel.

18 's middags wind.

19 's middags wind.

27 's avonds regen en wind.

28 's avonds sterke wind en regen.

Algemeen gemiddeld, Barometer 760½, Thermometer 12.

October 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	Geborenen. Getal.		Geborenen. waaronder: Onechte.		Geborenen. waaronder: Tweel.		Geborenen. waaronder: Doodgeb.		Huwelijken	Echtscheidingen	Overledenen	
	M.	V.	M.	V.			M.	V.			M.	V.
UTRECHT.	62	62	3	7	»		3	3	29	»	45	44
AMERSFOORT. . . .	19	12	4	1	»		»	2	6	»	19	14
RHENEN.	2	5	»	»	»		»	»	3	»	5	2
WIJK BIJ DUURSTEDE.	6	3	»	»	»		1	»	»	»	3	3
MONTFOORT.	1	»	»	»	»		1	»	1	»	2	4
IJSSELSTEIN.	9	2	»	»	»		»	»	1	»	2	5

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

onder Nulpeil.

1 October 1838. . . . . 4 el 60 dm.

15 —— —— . . . . . 4 — 71 —

31 —— —— . . . . . 4 — 62 —

BEREDENEERDE LIJST

VAN DE

KAARTEN

DER PROVINCIE UTRECHT IN HET ALGEMEEN,

ONDER DEN SCHRIJVER DEZES BERUSTENDE.

(*Vervolg van Bladz.* 368).

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
17	1628	Episcopatus Ultrajectinus.	Auct. Balth Florentio à Berckenrode. Amst. Henric. Hondius, ten dezen jare, folio, op een schildje van onder: Evert Symonsz Hamersveldt sculpsit.	Oorspronkelijk, gelijk alles wat B. F. à B., een zeer ervaren kaartmaker van dien tijd, in het licht gaf.
17*a*		Dezelfde kaart.	Dit blad is voorzien van het latere adres: Amst. ap. Joannem Janssonium. Nu zonder jaar; waarin echter de volgende bijzonderheid eenigzins voorziet. Het is in het Latijn opgedragen aan Henrik van Reede van Renswoude, eersten gezant der Staten-Generaal bij het Spaansche hof,	De naam des graveurs is verdwenen.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
			na den vrede van Munster. Hij was in die betrekking volgens Scheltema, Staatk. Nederl. II. 228, volg., van 1656—1667,	
17b		Dezelfde kaart.	In plaats van J. Jansonius, is 't adres nu: Ex offic. Janssonio Waesbergiana, Mosis Pitt et Stephani Swart. (een weinig voorkomend adres). Het wapen van, en de opdragt aan den Heer van Renswoude zijn verdwenen, en het land daaronder is weder opgegraveerd, en anders dan in de eerste uitgave. Zonder jaar, (iets dat bij deze late adressen altijd weggelaten wordt.)	
17c		Dezelfde kaart.	In plaats van 't vorig adres is het nu: prostant (sic.) Amst, ap. P. Schenket G. Valk, C. P. d. i. cum privilegio, hetgeen zij op dit nu vrij afgesleten blad ergens nog hadden weten te verkrijgen. Zonder jaar, (gelijk het vorige blad).	

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
18	1629	Comitatus Hollandiae novissima descriptio; (Met U. op één blad).	Designatore Balth. Flor. a Berckenrode. Amst., sumpt. Henr. Hondii, c. Privil. Ordd. General. in sexennium. Anno Dom. 1629. fol. Opgedragen door H. H., aan den Schout, Burgg.en Schepenen van Amsterdam.	Geheel oorspronkelijk, zie No. 17. Het W. boven aan.
19		Com. Holl. nov. descr. (Met U. op één blad).	Van en bij denzelfden als 't voorg. blad, maar verkleind, 4to oblongo.	Het W. boven aan.
19*		Le Comté de Hollande, (Met U. op één blad).	Auct. B. Fl. à Berkenrode (sic.) 4to oblongo. Uit een kleine Atlas in dit formaat, omstrecks dezen tijd bij J. A. Colom te Amst. verschenen, verschilt in fraaiheid van de vorige. Er zijn exemplaren met La Feuille exc. Het diende denkelijk toen of wel later voor het een of ander Fransch werkje over Nederland, gelijk er in 1672 eenige verschenen.	Het W. boven aan.
20		Episcopatus Ultraiectensis; vulgo het Sticht van Utrecht.	Amst. door of bij J. A. Colom, zonder jaar, 4to oblongo.	Het is onzeker of hij naar No. 17, dan naar No. 24 gevolgd is. De kleine kaarten of Atlasjes door Colom uitgegeven, zijn

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker. formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				meestal zonder jaar, doch deze verscheen omstrecks 1630.
21	1633	Comitatus Hollandia (sic). (Met U. op één blad).	Edit. a Nic Johannis Visscher. Sc. Anno 1633. ap. Abr. Goos, (No. 13.) fol.	Het W. boven aan. Utrecht komt er nog op voor, als zijnde dit gewest genoegzaam door Holland ingesloten. Doch zoo weinig heeft de uitgever eigenlijk U. *willen* afbeelden, dat, onder de afbeeldingen der voornaamste steden, welke den rand der kaart vormen, de stad U. niet voorkomt. De Provincie begon nu sedert No. 10 afzonderlijke kaarten te hebben.
22		Hollandia (sic) Comitatus. (Met U. op één blad).	Amsterdami (sic) ap. Guiljelmum Blaeuw. (sic.) Josua van den Ende sculps. fol. — Zonder jaar. Lat. tekst.	Alhoewel zonder jaar is dezelve evenzeer van vóór 1638 als de onmiddelijk volgende, ja nadert zeker nog meer dan die, tot No. 21, zoo om de gravure, als om de meeren in Noord Holland. Is gevolgd naar No. 21. Het W. is boven aan.
23		Hollandia (sic.) Comitatus. (Met U. op één blad).	(Amst.) apud Guilielmum Blaeu, zonder jaar, fol.	Ik zeg *zonder jaar*. Want alhoewel ook deze kaart in den Atlas Blaeuianus voorkomt, (1664), is echter *apud G. Bl.* ten

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				bewijs dat deze kaart afgewerkt was en welligt afzonderlijk verscheen, voor den dood van G. Bl. (1638) Daarbij is de gravure van tusschen 1630 en 1640 (*). De kaart [No. 23 is gevolgd naar No. 18 en heeft verdiensten boven No. 22, hetgeen verklaart, waarom bij denzelfden in zoo kort tijdsverloop twee verschillende kaarten van Holland verschenen. Het Westen is boven aan. Dezelve is van achter voorzien met eenen Nederd. beschrijvende tekst, den oudsten van allen in die taal: eene nieuwe verdienste van Blaeu.
24		Ultrajectum Dominium.	Exc. Guilj. Blaeuw, zonder jaar, folio.	Zonder naam van graveur, die zeer goed is en veel heeft van dien van No. 17, doch denzelven toch, en in volledigheid van za-

(*) De vroegste Kaart-Atlas bij G. Blaeuw verscheen 1631. (zeer zeldzame uitg.) Zie E. G. Woltersdorf, *Reporter*. bl. 83.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				ken, en in juistheid der gravure overtreft. Blaeu heeft goede graveurs in het werk gehad. Het eerste blad van Utr., hetgeen van achter een' Nederd. tekst bezit. Is in den Atlas Blaeuianus. Zie over den tijd mijne aanmerking op No. 23.
25		Nova et accurata totius Hollandiae Westfrisiaeque topographia; (Met U. er geheel en al bij).	Descriptore Balth. Flor. à Berckenrode, Batavo (No. 17.) Uitgeg. bij Guil. Caesius (Blaeu), en dus stellig vóór 1638. Door dezen opgedragen aan de Staten van Holland en West-Friesland. Denkelijk in 15 halve en 10 kwart folio bladen. Hoogst zeldzaam, gelijk ik van dezelve slechts eenonvolledig exemplaar bezitte. Vergelijk de volgende kaart.	Geheel en al oorspronkelijken voortreffelijk werk. — Het W. is boven aan.
25a		Dezelfde kaart.	Groot 15 halve en 10 kwart folio bladen. Hoewel dezelfde, echter met vrij wat veranderingen. Want de naam van B. F. à Berck. is verdwenen. Die van	

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
			Blaeu is door Nic. Piscator (Visscher) vervangen. Achter deszelfs monogram C. J. V. staat in sommige, niet in alle Exx., het jaartal van 1651. — Daarenboven heeft Visscher merkelijke veranderingen doen bewerkstelligen, zoo in de meeren van Noord-Holland als in de kilien van den doorgebroken Zuid-Hollandschen waard of Biesbosch, veranderingen door een 20jarig tijdsverloop hoogst noodig geworden. Dezelve is daarenboven ook nog voorzien met een beschrijvenden teksi, groot 12 bladen in quarto. (*)	
26	1647	Comitatus Hollandiae et Dominii Ultrajectini tabula.	Amst. J. A. Colom (No 20). 4o halve bladen, folio Zie voorts de volgende kaart.	Geheel oorspronkelijkwerk, met zeer fraai en uitvoerigbijwerk. Het W. boven aan.

(*) Deze kaart is, op één blad in folio verkleind, dikwijls, bij herhaling uitgegeven geworden, zoo bij C. J. Visscher zelven in 1657 als later, zonder jaarsopgave, bij P. Schenk, Jr. Het W. boven aan.

Deze verkleinde kaart is vervangen door eene, nagenoeg nagegraveerde kaart bij Justus Danckerts, eene *andere* bij Fred. de Wit, en eene *derde* bij Franciscus Caroli (Frans Carels), die ook wel de graveur kan geweest zijn, wijl er op laatstgenoemden daarenboven nog staat: J. Bormeester ecu (sic, pro excud.) Allen met het W. boven aan.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
26*a*		Dezelfde Kaart.	Met veranderd en veelvuldig adres: waar vroeger Colom stond, staat Amst. ex off. J. Covens et C. Mortier; op een ander blad staat: nova et accurata Comitatus Hollandiae descriptio, apud J. Covens et C. Mortier; op een derde blad: Carte nouvelle de la comté d'Hollande et de la Seigneurie d'Utrecht, Amst. chez J. C. et C. M., Geographes Vele veranderingen zijn, gelijk te begrijpen is, hier ingebragt, vooral in den Biesbosch. Uit deze adressen is op te maken dat deze uitgave ten minsten 50 jaren na de vorige schijnt in het licht gezonden te wezen; dus omstreeks 1700.	
26 *		Kaerte van Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt. (Met Utrecht er bij).	Get. en gesn. door A. van den Broeck. 4to oblonge; zonder uitgever en zonder jaar.	Oorspronkelijk werk. Het Westen boven aan.
27		Dominii Ultrajectini tabula.	Auctore Fr. de Wit, Amst. uitgegeven bij den zelven. Zonder jaar, folio.	Oorspronkelijk. Dit *auctore* beteekent zeker dat deze kaartverkooper denzelven vervaardigd heeft. —

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				Zonder jaar verschenen meest alle kaarten bij de Wit. — De Provincie wordt er in eene *schuinsche* rigting in voorgesteld, met het Z. W. waar het N. moest staan. Deze dwaze manier van afbeelding hebben ook eenige volgende, als No. 28, 29, 30, 31 en 34. — Bij het wapen der Provincie staat een Bisschop. Dit was te voren zoo niet; hoewel de kaart van Hornhovius (No 10) nog veel nader verscheen aan den tijd dat U. nog eenen wereldlijk Bisschoppelijken titel voerde; ja hoewel nog in 1628 (no. 17, en ook no. 20) eene kaart verscheen met den naam Episcopatus. Misschien was, dacht ik wel eens, Fr. de Wit der R. C. Geloofsbelijdenis toegedaan.
28		Ultrajectini dominii tabula, nullo aliis auctior et correctior.	Per F. de Wit. Amst zonder jaar, fol. bij Fr. de Wit, schuins, als no. 27.	*Per.* Dit bevestigt mij in het vermoeden op het vorig no in den aanvang dezer kolom

Nummer der Kaart.	Jaartal.	T I T E L.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				over den auteur der kaart geuit. Dezelve is, zegt hij, *correctior*, en wel in de bijvoeging van den grooten weg van Utr. naar Amersfoort, van de Veenen tusschen Ameron-gen, Rhenen, Eede, Renswoude en Woudenberg, (deze Veenen later afgegraven of afgeleid zijnde, verdwijnen op de volgende kaarten langzamerhand), en op vele andere punten. — Ook de Bisschop is verdwenen en heeft voor ander bijwerk plaats gemaakt.
28*a*		Dezelfde kaart.	Omstreeks den jare 1700 nog eens uitgegeven met het adres: Amst. J. Covens et C. Mortier.	
29		Ultraj. dom. tabula, m. a. a. et c. (als no. 28).	Per J. Dankerts. Amst. bij Just. Danckerts, met privilegie, folio. zonder jaar. schuins.	Dit *per* bestaat voornamelijk in het naaraveren van no. 28, echter niet in de uitgebreide Veenen in het Z. O. — Daarentegen heeft hij van no. 27. het bisschoppelijk bijwerk overgenomen. Hoewel zonder jaargetal, schijnt hij vrij gelijktijdig met

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				28 en 30. Het blijkt niet van wien hij het privilegie verkregen heeft. — Zie eindelijk, over Just. Danckerts, *Huber* et *Rost*, *Manuel de l'art*, T. VI. p. 238.
30		Dominii Ultrajectini tab. accuratissima, jam denuo summâ diligentiâ in lucem edita.	Per C. Allardt, Amstelod fol. bij C. Allardt. Zonder jaar. schuins.	Die *summa cura et diligentia*, bepaalt zich tot het grootendeels volgen van no. 28. — Zijn werk is voor zijnen tijd niet fraai.
31		Ultrajectini Dominii tabula, m. a. auct. et corr. (als no. 28 en 29).	Per Nic Visscher. Amst fol. zonder jaar. schuins.	Nic. Visscher houde ik voor denzelfden met C. J. V. (no. 25*a*). — *Per*, ik weet niet of ik dit hier verklaren mag dat hij de kaart zelf bewerkte; denkelijk alleen graveerde. — De kaart is meest no. 28 gevolgd, tot in het bijwerk, de sieraden toe; doch *deze* zijn in ons no. door Romeijn de Hooghe bewerkt, en ziehier eenige geringe tijdsbepaling; daar dezelve dus denkelijk na 1660 of 1665, misschien later, zijn moest.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen	Uitvoerige aanmerkingen.
31*a*		Dezelfde kaart, met bijvoeging van c. privil. ordd. general. Belgii Foed.		
31*b*		Dezelfde kaart, met eenig verschil.	Behalve namelijk het adres boven aan bij 't beeldwerk, staat nog eens van onder Nic. Visscher *excud.*	Daarenboven, alhoewel de Amersfoordter weg, even als in 28, 29, 30 en 31, hier voorkomt, is het blad met betrekking tot de Veenen in 't Z. O. des Stichts gelijk aan no. 27.— Het schijnt mij eene eerste proeve toe, welke zeer weinig voorkomt, en mindere verdiensten heeft dan no. 28, 30 en 31. Doch op ons Exp. is nog iets bijzonders, waarover een woord dient gezegd te worden; ook wijl zulks den ouderdom der kaart nader aanwijst (*).

(*) Het is *gekleurd*, en wel op eene bijzondere wijze. Nimmer maakten wij van gekleurde bladen gewag, schoon deze en gene der voorgaande zulks waren. Het dient meestal in sommiger oogen tot opluistering en versiering der Kaart, doch eene versiering, die ook wel eens ter hand wordt genomen, wanneer het eigenlijke sieraad, de heldere en fijne gravure, door talrijke afdrukken sterk afgenomen is: eene kunstgreep, door niemand sterker dan door P. Schenk gedreven. Intusschen hier, op dit ten het volgend blad heeft bij ons geheel iets anders plaats. Men heeft met kleuren op hetzelve aangewezen den benarden toestand des Nederlandschen Stauts in de jaren 1672, 1673 en 1674. Op verschillende

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
31c		Het blad no. 31, doch mede gekleurd. (*) — Aan den voet daarbij: cum privil. Ordd. Gen. Belg. Foed.		
32		Naauwkeurige afbeelding van alle de vastigheden bij dese weerende oorlogh gemaeckt, in Hollandt, Utrecht en een gedeelte van Gelderlandt.	Door Johan van Loon, te Amst. bij Johan Janssonius van Waesberge, Boeckverkooper. fol. zonder jaar.	Dit blad is weder *regt*, met het Noorden boven aan, iets dat wij sedert no. 27 niet gehad hadden. Het komt mij voor, dat hetzelve voor een geschrift van dien tijd gemaakt is, althans het is zeer bleek afgedrukt en de plaat schijnt dus vaak gebruiktte zijn — Het jaartal ont-

wijzen zijn er afgezet: *a.* de steden in en ten Westen van het Sticht welke onder den Staat bleven, *b.* die welke door Frankrijk overweldigd, doch naderhand neutraal gesteld werden, *c.* welke door Frankrijk overweldigd en bezet bleven tot de algeheele ontruiming des Staats. Voorts is door kleuren aangewezen: *a.* welke landen vóór den intogt der Franschen onder water gezet en tot na hun vertrek alzoo gebleven zijn, *b.* welke landen even zoo en gelijktijdig onder water gezet, doch naderhand droog gemalen zijn, als door onze sterkten kunnende verdedigd worden.

(*) Deze afzetting, welke nog uitvoeriger en fraaijer, ja rijkelijk met goud opgelegd is, bevat daarenboven nog de afzonderlijke gekleurde aanwijzing der *uiterste* posten en sterkten door den Staat bezet op de grenzen van Holland en Utrecht. Op deze alleen is 't dat Visscher privilegie verkregen heeft, of schijnt te hebben, misschien ter vergoeding van de moeiten der kleuring, Want alhoewel men niet met kleuren drukte, gelijk thans vaak gebruikelijk is, maar alles uit de hand moest doen, waren echter die gekleurde exemplaren niet uniek, maar moesten de voornaamste liefhebbers ze in hunne Atlassen bezitten. Het Kaartkleuren toch was bij ons, niet minder dan het kaartgraveren, destijds tot eene hoogte en eene keurigheid gestegen, welke geen ander land toenmaals evenaarde.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				breckt: echter schijnt het stellig van dezen tijd en de oorlog die van d. j. 1672 en volgg. Daar dezelve met een bepaald doel gemaakt is, moet het ons niet bevreemden, dat hetgeen aan dit doel vreemd is, verwaarloosd zij: de Amersfoordter weg b. v. is geheel weggelaten.
32a		Dezelfde kaart.	Met het later adres van P. Schenk en G Valk, m. privil.	Deze beweerden alweder hierop privil. verkregen te hebben.
33		Naauwkeurige kaart van Holland, Utrecht en een gedeelte van Gelderland, bevens derzelver posten en vastigheden, welke gemaakt zijn sedert het jaar 1672.	Zonder eenigen naam van bewerker of uitgever. Klein folio ook zonder jaar.	Eenigzins gevolgd naar no. 32. Ook in derzelver gebreken (het gemis van den weg op Amersfoort). Wij zien in dit en het vorig blad een plan van versterking voorgeslagen, dat slechts op weinige punten, (b. v. Naarden), deszelfs vervulling erlangd heeft. Want op het » gemaakt *zijn*" mogen wij niet drukken, daar wij zeer vele plaatsen hier zien, wier versterking

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				geenszins plaats gehad heeft. — Voorts dient nog aangemerkt, dat de aanwijzing van »Gelderland" luttel beteekent, daar het blad niet verder dan Harderwijk en Wageningen reikt (*).
34		Dezelfde kaart als no. 31, doch met eenig verschil.	Er is bijgevoegd: c. priv. ordd. General, als no. 31*a* en *c;* en achter den naam van N. Visscher, het adres: apud P. Schenk, Junior (sic, ut semper) altijd zonder jaar.	Schuins.
35		Hollandiae Comitatus — una cum toto Ultrajectino dominio, nec non maximis partibus Geldriae, Frisiae etc. etc.	Per N. Visscher. Amst., cum privil. Ordd Generaleen en een half blad folio. zonder jaar. Onder het bijwerk staat G. Gouwen sc.	Een oorspronkelijk stuk. Bij denzelfden uitgever als no. 31. doch wat later. De graveur toch des bijwerks werkte nog even vóór 1700.
35*a*		Dezelfde kaart met gering verschil.	Er is bijgevoegd het later adres: apud P Schenk, Junior.	

(*) Tot dezen tijd behoort ook een, achter aan het IXde Dl. van Bilderdijks Geschied. des Vaderlands, door hem geteekend, en voor de uitgave (1836) door ..... gegraveerd kaartje, klein 4to, aantoonende wat er in deze jaren door de Franschen veroverd, wat door hen onaangeroerd gelaten is. Daar Utr. hierop, als natuurlijk is, voorkomt, wilde ik er hier niet van zwijgen.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
36		Comitatûs Hollandiae tabula, denuo in lucem edita. (Met U. op één blad).	à Carolo Allard, Amstelod. folio. zonder jaar.	Nagenoeg van denzelfden tijd. Het W. boven aan. Het bijwerk heeft iets van R. de Hooghe.
37		Nieuwe kaert van de Provincie van Utrecht.	Door Bernard de Roij, Ingenieur. Met privilegie. (denkelijk van de Staten Generaal). 17 bladen. folio, waarop ook de 14 wapens van de Heeren geëligeerde Staten der Provincie, en 5 prospecten der verschillende steden. Zonder jaar.	Deze kaart is voortreffelijk: wij kunnen hier in haren lof niet uitweiden. Onder de versiersels staat: G. Hoet del. T. Doesburgh fec. hetgeen desselfs verschijnen tot tegen het einde der eeuw verschuift, (omstreeks 1680).
37*a*		Eene latere redactie dezer kaart.	Hierop bevindt zich niet alleen de naam van de Roij (hier en later, schoon geheel verkeerd(*), bestendig du Roij geheeten), maar nu ook van een Boekverkooper als Uitgever, J. Covens en C. Mortier te Amst. Op dit blad 37*a* van de	Duidelijker staat hier ook, bij den naam van G Hoet, *del. ornamenta.* Deze kaart komt ook vaak zeer fraai gekleurd voor, zijnde dan veelal present exemplaren aan de Heeren Geëligeerden.

(*) Gelijk blijkt uit eene door de Roij geteekende en onder mij berustende kaart van een deel van de Rivier de Vecht, van d. j. 1683.

(Het vervolg in een volgend Nommer).

ANTWOORD OP EEN ARTIKEL IN DE UTRECHTSCHE COURANT VAN 16 EN 23 NOVEMBER 1838.

In de Utrechtsche Courant van 16 en 23 November vindt men, onder den titel van Boekbeoordeeling, een artikel over de door mij in N°. 5—6 van dit Tijdschrift geplaatste Proeve eener geschiedenis van het Kasteel Vredenburg. Hoezeer de toon van hetzelve zoodanig is, dat niemand der lezers zich omtrent de bedoeling van den ongenoemden schrijver, die zich Z. teekent, kan vergissen, en ik dus hierover geen woord behoef te verliezen, evenwel zal het niet ondienstig zijn, omtrent de met grooten ophef gemaakte aanmerkingen het een en ander bij te brengen, waardoor ieder in staat kan worden gesteld, om de bevoegdheid van den Heer Z. tot het schrijven van zulk eene recensie zelf te beoordeelen.

In de eerste plaats wordt het mij als een gebrek toegerekend, dat ik *eene menigte gelijktijdige bronnen niet gebezigd heb* (*a*). Er wordt bijgevoegd, *dat van de schrijvers welke over deze beroeringen handelden, een breede rei* in de Wind te vinden is. Maar hebben dan al die schrijvers, die bij de Wind voorkomen, bijzonderheden over Vredenburg te boek gesteld? Of moest ik, behalve de door mij aangehaalde en gebruikte schriften, die over mijn onderwerp handelen, ook nog eene lijst hebben gegeven van die, welke er van zwijgen? De Heer Z. biedt mij eene opgave der werken aan, *die mij menige belangrijke bijzonderheid zouden*

(*a*) Het cursijf gedrukte zijn uitdrukkingen van den Heer Z.; zoo dikwijls zijne woorden onveranderd zijn medegedeeld, is ook zijne spelling en interpunctie getrouwelijk overgenomen.

verschaft hebben. Hij geve ons, niet eene lijst van boeken, maar de bedoelde bijzonderheden zelve, en stelle dus het publiek in staat om te oordeelen over de verhouding, die er tusschen zijne Nalezingen en mijne Proeve bestaat.

Ook had ik meerdere onuitgegevene stukken moeten gebruiken, *in het Stedelijk Archief, maar vooral in die der Staten en Capittels, als mede in dat der Oud-Roomsch Catholijken* te vinden. In plaats van nu die stukken op te noemen, of aan te wijzen wat zij bevatten, maakt de Heer Z. er zich met deze woorden af: *Dat de door zijn Ed. medegedeelde uittreksels, in vergelijking met de ongebruikte, van weinig waarde zijn, meenen wij niet te moeten betoogen, want dat er zich in bovengemelde verzamelingen nog vele belangrijker papieren bevinden, blijkt ten duidelijkste uit het door den Heer* Dodt *verzorgde Archief.* Die dit vatten kan, vatte het! De Heer Dodt heeft tot nog toe in zijn Archief geene stukken over Vredenburg medegedeeld, maar wel over vele andere, voor de Geschiedenis van Utrecht gewigtige, punten. Omdat nu deze stukken, wier belang ik, zoo zeer als iemand, hoog waardeer, uit de genoemde verzamelingen afkomstig zijn, daarom zijn ook in dezelve nog onuitgegevene stukken over Vredenburg te vinden, waarbij de door mij gebruikte van weinig waarde zijn!

Voorts zegt de Heer Z, dat ik de door mij gebruikte fragmenten uit het Raads dagel. boek voor ongedrukt houde, en beweert, *zonder overdrijving te kunnen verzekeren*, dat ik *bijna geen enkele heb medegedeeld, welke niet reeds vroeger in de werken van* Matthaeus, Bondam *enz. was opgenomen.* Dat eenige der bedoelde uittreksels bij Matthaeus, Bondam en elders gedrukt waren, was mij niet onbekend. Ik meende dezelve echter even goed te mogen gebruiken als andere gedrukte schriften, daar ik mijn verhaal, zoo als op den titel en op blz. 2 te zien is, slechts gedeeltelijk uit onuitgegevene stukken ontleende. Maar dat er *bijna geen enkele* ongedrukt was, wordt door den Heer Z. wel verzekerd, maar niet bewezen. Het vervolg van dit Ant-

woord zal den lezer doen oordeelen, hoe veel men op deze verzekeringen vertrouwen kan. Hij geve dus, als bewijs, eene lijst van de door mij gebruikte uittreksels, die elders gedrukt zijn, en vergelijke dezelve met diegene, waarvan hij de uitgave niet kan aanwijzen; dan zal de rekening gemakkelijk te sluiten zijn. Dat de werken van Matthaeus en Bondam, waaruit ik een aanmerkelijk deel van mijn verhaal heb ontleend, mij, *wat de inhoud altzns betreft*, onbekend waren, omdat ik, in plaats van uit hen de bedoelde plaatsen bij te brengen, liever onmiddelijk het Raads dagel. Boek zelf heb aangehaald, is eene gevolgtrekking, de redeneerkunde van den Heer Z. waardig. En dat ik gaarne aan ieder, ook aan den Heer Bosch, wien de Heer Z. meent dat ik den handschoen zou hebben willen toewerpen (!), de eer der vroegere uitgave heb gegund, blijkt uit mijne aanhalingen, b. v. blz. 7 (4), blz. 34 (1), blz. 46 (1).

Volgens den Heer Z. zijn *eenige uittreksels uit het Raadsdagel. boek en een Haagsch HS. de eenige onuitgegevene stukken, welke ik aanhaal.* Hij vergeet hier de Aanteekeningen van Ant. v. Santen (blz. 4 en elders), de Instructie voor den Luitenant-Stadhouder Burgnival, (blz. 4 en 5), de Ordonnantie van Karel V. (blz. 6), het Verzoekschrift aan de Prelaten en Capitulen (blz. 49), de Rekeningen van den Kameraar der Staten en van de Stad, (blz. 50, 57 en elders), waaruit een aantal bijzonderheden door mij zijn ontleend. Verder wordt het, tot blz. 120 der Proeve telkens gebruikte Haagsche HS., even als de uittreksels uit het Raads dagel. Boek, in vergelijking met de stukken, die in de bovengemelde Archieven voorhanden zijn, *van weinig waarde* geoeend. Op eene andere plaats evenwel wordt ons berigt, dat *een onzer letterkundigen zich met de uitgave van dit geheele HS. bezig houdt.* Die letterkundige schijnt het dan toch zoo gansch onbelangrijk niet te achten; en voorzeker, indien hij het geluk heeft gehad, het geheele HS. te vinden, (men vergelijke de Proeve blz. 18 (1)) dan kan het de uitgave allezins verdienen. Uit een historisch oogpunt oordeelde ik dat ge-

deelte, 't welk ik op de Koninklijke Bibliotheek heb gezien, niet belangrijk genoeg, om het, zoo als het daar lag, uit te geven, maar wel, om het als grondslag voor een gedeelte van mijn verhaal te gebruiken. Of het, uit een taalkundig oogpunt, van belang kan zijn, wil ik hier niet onderzoeken. Zoo ja, dan verheugt het mij dubbel, dat mijne bekendmaking tot de uitgave aanleiding heeft gegeven. Bij die uitgave zal dan, natuurlijk, ook de spelling van het HS. naauwkeurig gevolgd worden, iets, 't welk bij mij in de weinige plaatsen, die ik woordelijk heb aangehaald, geen hoofdzaak was, zoodat ik mij kon vergenoegen met de spelling te volgen van de kopij, die de Redactie, aan welke ik het bestaan van dit HS. had aangewezen, heeft doen vervaardigen.

Intusschen wil ik geenszins beweren, dat er niet, zoowel in gedrukte als ongedrukte schriften, nog vele en belangrijke bijdragen over Vredenburg te vinden zijn (*a*). Integendeel heb ik, juist om de bekendmaking daarvan op te wekken, mijn verhaal zamengesteld, en het geplaatst in een Tijdschrift, dat voornamelijk voor deze soort van mededeelingen, niet voor het opnemen van volmaakte, of door de schrijvers voor volmaakt gehoudene, werken, geschikt is. Daarom noemde ik dit verhaal eene Proeve, en gaf mijne hoop te kennen, dat » mijn geschrijf aanleiding mogt geven tot verdere nasporingen, welker goede uitslag dit onderwerp nog helderder in het licht kon stellen." (blz. 2.) Schoon de Heer Z. juist deze woorden, waaruit mijn doel zoo duidelijk blijkt, tot Motto kiest, evenwel maakt hij er mij een verwijt van, dat ik de vele hem bekende belangrijke bijdragen (waarvan hij echter geene enkele met zekere bepaling opnoemt) niet heb gebruikt! In plaats van langer mijne bedoeling opzettelijk te miskennen,

---

(*a*) Reeds voor de verschijning der Recensie had ik met blijdschap van den Heer v. d. Monde vernomen, dat de Heeren Dodt en Vermeulen nog belangrijke stukken hadden gevonden. Ik hoop dat deze eerlang aan het publiek zullen worden medegedeeld.

geve hij zijne Nalezingen, zoo als hij belooft, in het licht; hoe rijker en gewigtiger deze zijn, des te aangenamer zal het mij wezen, door mijne Proeve de mededeeling te hebben uitgelokt. Dan zal mijn geweten zich ten minste niet bezwaard vinden door de uitspraak van den Heer Z.: *Wij beschouwen ieder geschiedschrijver, welke zijn aangevangen onderwerp niet uit de echte bronnen put, maar uit nieuwere schrijvers te zamen raapt, als een ballast voor de wetenschap, te meer, daar hij zich van een onderwerp meester makende, anderen tot het behandelen van dit zelfde punt afschrikt.*

In deze woorden schijnt eene zijdelingsche beschuldiging te liggen, als of ik mijn onderwerp niet uit de echte bronnen had geput, maar uit nieuwere schrijvers te zamen geraapt. Dat de Heer Z. zoo iets gemeend heeft, blijkt uit eene andere plaats, welke ik aan mijne lezers, voor zoo ver zij de Utrechtsche Courant niet mogten lezen, niet wil onthouden. *Maar wij zijn te hard. Wij willen den Heer B. niet ontmoedigen, het zijn Ed. niet onaangenaam maken, maar hem onder het oog brengen hoe gevaarlijk het is, zich tot het schrijven der geschiedenis te zetten, zonder eene voorafgaande studie der bronnen en hulpbronnen, zoo als een onzer leeraren aan deze Hoogeschool zeide:* » ex fontibus ipsis, *uit de oude bruine boekjes moet het komen.*"

Zie hier derhalve eene korte opgave mijner hoofdbronnen. Behalve het HS. van iemand, die ooggetuige was der belegering, en de zoo even gemelde authentieke, meest onuitgegevene, stukken, heb ik mij bediend van de stad- en tijd-genooten Bor en Buchel, beide wegens hunne naauwkeurigheid en waarheidsliefde beroemd, en van de originele stukken, door Matthaeus, Hoynck van Papendrecht, Marcus, Bondam en Groen van Prinsterer uitgegeven. Dat ik daarenboven nog vele andere schrijvers heb gebruikt, ook die van de andere partij, waar zij van belang waren, niet heb verzuimd, blijkt uit mijne naauwgezette aanhalingen te duidelijk, dan dat ik er hier verder over behoef te spreken.

En, op wie beroept zich de Heer Z., als hij mijne, uit gelijktijdige en geloofwaardige schrijvers ontleende, opgaven zoekt tegen te spreken? Op Thuanus en Mezeray, beide vreemdelingen, die beide hun verhaal uit anderen ontleenen. Voor Thuanus heb ik hooge achting; maar, voor mijn onderwerp stel ik Bor boven hem, daar deze en de vereischten van een geloofwaardig geschiedschrijver in rijke mate bezit, (zie de Wind blz. 240, 241) en, zoo als ik bl. 155 heb opgemerkt, zijn verhaal omtrent het voorgevallene met Vredenburg als ooggetuige heeft geschreven. Bovendien is het werk van Thuanus niet dan omzigtig te gebruiken. » Die gröszere Hälfte ist eine Compilation aus fremden Quellen, denen der Schriftsteller ohne tieferes Urtheil und strenge Critik sich anschliesst; er hat hier nur zusammen getragen und an einander gereihet. Es ist deshalb das Buch nur sehr beschränkt als zuverläszliche Quelle zu gebrauchen." Dr. G. Waitz, in: Götting. gel. Anzeigen 1838. S. 806. 808. Omtrent Mezeray zal het genoeg zijn het volgende op te merken. 1°. Hij was geen tijdgenoot. Zijne Histoire de France kwam het eerst uit 1645—1651, en hij stierf in 1683. Zie le Long, Bibl. hist. de la France. 2°. » Mezeray confesse naïvement, que l'étude des sources lui aurait donné trop de fatigue pour peu de gloire." Thierry, Lettres sur l'hist. de France (Paris 1827.) p. 50. Ziedaar de schrijvers, op welker gezag mijne uit gelijktijdige bronnen ontleende berigten worden tegengesproken, en mij eene plaats wordt aangewezen onder *de geschiedschrijvers, welke hun onderwerp niet uit echte bronnen putten, maar uit nieuwere schrijvers te zamen rapen.*

Wij gaan over tot de beschouwing van *de bijzonderheden*, welke de Heer Z. zegt, *mij niet te mogen onthouden.* De eerste betreft den oorsprong van den naam Vredenburg. Sommigen hebben dien afgeleid van den Kamerijkschen vrede, die den 5den Augustus 1529 is gesloten. Op blz. 3 der Proeve is aangewezen, dat de naam Vreborch reeds met Pinksteren van dat jaar in authentieke stukken voorkomt, en

dus niet van den Kamerijkschen vrede kan ontleend zijn, maar wel van den, op den 3den of 5den October (zie blz. 4 en het naschrift) 1528 te Gorinchem gemaakten vrede. Deze meening noemt de Heer Z. eene dwaling, *die met de door mij aangewezene gelijk staat*, en maakt daarbij de opmerking, dat Karel V. het kasteel niet *ter herinnering aan eenen vrede gebouwd heeft!* Dit zou zekerlijk een even zonderling als kostbaar gedenkteeken zijn geweest! En, omdat hij het niet *ter* herinnering, maar *tot* bewaring *van vrede* heeft aangelegd, daarom kan, naar het oordeel van den Heer Z., in den naam van Vredenburg geene speling liggen op den vrede met de Gelderschen, waar door een oorlog werd geeindigd, in welken, gelijk bekend is, Utrecht zoo zeer gewikkeld was geweest! En, al was de ongegrondheid van mijn vermoeden in dit niet bijzonder gewigtige punt eens bewezen, 't welk niet is gedaan, stond dan deze dwaling nog wel gelijk met de dwaling van hen, die den naam afleiden van eenen na de naamgeving geslotenen vrede? In het oog van den Heer Z, ja. Men make hieruit op, hoe de Heer Z. ziet.

Pontus Heuterus *berigt ons, dat Maximiliaan reeds met dit plan zwanger ging. Immers 't lag ook in 's Keizers plan, om door zoodanige kasteelen, de Nederlanden in toom te houden. Zie hierover* de Jonghe (lees de Jonge) *Onuitgegevene stukken, I. een werk waarvan B. echter geen gebruik maakte.* Het berigt van Pontus Heuterus heb ik medegedeeld blz. 6. (5). Voorts kwam het mij onnoodig voor, het algemeen bekende plan van Karel V. hier ter plaatse nader aan te wijzen of te ontwikkelen. Dit is de reden, dat ik mij hiertoe noch van het werk van den Heer de Jonge, noch van eenig ander heb bediend.

De aanmerking omtrent de dagteekening blz. 4. r. 2. v. ond. is gegrond. De woorden des Maandags achter Buurspraakboek zijn uitgevallen, en wel, buiten de schuld der door de Redactie verstrekte kopij. Uit deze mijne vergissing bij het nazien der proef wordt nu besloten *tot mijne onbedrevenheid in de oude dagteekening!*

Daarbij schijnt ons die noot (blz. 4. (3)) *eene opeenstapeling van onbelangrijke bijzonderheden.* Het vaststellen van den naam van eenen historischen persoon is, reeds op zich zelf, niet onbelangrijk; maar vooral dan niet, wanneer omtrent dien naam twijfel is geuit. Dit was hier het geval. Zie de noot op blz. 548 van dit Tijdschrift voor 1836. Voor iemand, die lust heeft in vitten, ware dit eene gewenschte gelegenheid geweest. Ik heb daarvan geen gebruik willen maken, maar mij vergenoegd aan te wijzen, dat van Goor niet te berispen is, omdat hij, naar het gebruik van zijnen tijd, van der Monde vertaalde door Teneramondanus. Voorts is het zeker niet *onbelangrijk*, te weten, hoe uitgebreid onder Karel V. de magt was van zijnen Luitenant-Stadhouder en Bevelhebber van Vredenburg.

Op blz. 25 verklaart B. tercio *door afdeeling: regiment; het komt er wel op neêr, maar het is geen eigentlijke verklaring van het woord; men zoeke dit in de drievoudige verdeeling der Spaansche heirbenden.* De opgave der beteekenis van het woord was hier voldoende; ik behoefde daarover geen afzonderlijk artikel te schrijven. Ook zonder de herinnering van den Heer Z. heb ik aan het latijnsche tertius gedacht.

Dat mede nog *wil zeggen, behoefde B. ons niet te doen opmerken.* Ik verzoek den Heer Z. te bedenken, dat ik niet voor hem alleen heb geschreven.

Maar vervolgens op blz. 70. enz. handelt B. over bisschop Tautenburg, *hier . . .; maar wij zijn het* gispen *moede, altans over bisschop* Schenck *kon zijn Ed. ook geene nieuwe berigten mededeelen, zoo hij de provinciale en vooral de kerkelijke archieven niet had onderzocht. Die waardige priester verdiende echter in een helderder daglicht gesteld te worden.* Het was hier de plaats niet om eene levensbeschrijving of karakterschets van den Aartsbisschop te geven. Daarom heb ik alleenlijk volgens het Haagsche HS. verhaald, hoe hij werd behandeld. Ik heb (blz. 73.) mijne afkeuring van deze haastige en gewelddadige handelwijze duidelijk te kennen

gegeven, en tegen de beschuldiging van gierigheid, die en in het HS. en elders omtrent hem voorkomt, de getuigenis van Bor aangaande zijne spaarzaamheid en verborgene milddadigheid overgesteld. De Heer Z. heeft dus geen regt om zijdelings eene blaam van partijdigheid tegen *dien waardigen priester* op mij te werpen.

Even als de Heer Z. mij hier berispt, omdat ik niet uitvoeriger over Toutenburgh heb gehandeld, gispt Hij mij een weinig later, omdat ik over D. Juan de Analecta van Burman en meer andere schrijvers niet heb gebruikt noch aangehaald. Ik antwoord, dat mijn plan niet was om over D. Juan te schrijven, even min als over Toutenburgh. Daarom gaf ik ook over hem niet meer, dan ik voor mijn onderwerp noodig hield. Bij dit gispen heeft de Heer Z. niet bedacht, wat op blz. 8. der Proeve voorkomt: »De rijkdom der stof dringt ons, alleen datgene te vermelden, wat tot ons onderwerp onmiddelijk betrekking heeft; terwijl wij het overige of als bekend zullen voorbij gaan, of voor eene nadere en opzettelijke behandeling besparen." Ook schijnt hij vergeten te hebben, dat hij zelf, eenigzins afkeurende, gezegd had: *Dit boeksken is minder eene geschiedenis van het kasteel op zich zelve, dan wel van Utrecht, ten tijde, dat dit kasteel zich aldaar verhief.* Ik heb mij bevlijtigd, om uit de geschiedenis van Utrecht niet anders te vermelden dan datgene, wat tot verstand der Geschiedenis van het kasteel vereischt werd. Ieder, die weet, wat er in die tijden hier is voorgevallen, weet ook, dat eene geschiedenis van Utrecht gedurende dezelve vrij wat meer zou moeten bevatten dan mijn verhaal, 't welk zich bij Vredenburg, als hoofdzaak, bepaalt, en daarom noch van de handelingen van Alba, noch van Toutenburgh, noch van D. Juan, noch van de uitdrijving van het garnizoen door de burgers, noch van iets anders meerdere melding maakt, dan het verband, naar mijn inzien ten minste, vorderde.

Met dubbele kracht-inspanning valt de Heer Z. mij aan, omdat ik de verdenking van sommigen, als of Bossu na zij-

nen overgang tot de Staten in het geheim met de Spanjaarden geheuld had, heb durven tegenspreken, niettegenstaande de Heer Bosch zich, ingewikkeld, (a) ten nadeele van den Graaf had uitgelaten. *De Heer B. werpt ons allen, die* Bossu *durfden verdenken en vooral den Heer* Bosch, *den handschoen toe. Wij zijn te* courtois, *om niet blijmoedig met den Heer B. in het strijdperk te treden.* Nu volgt een kort verhaal van Bossu's handelwijze gedurende de belegering, niet zonder verwarring en uitlating van gewigtige punten. Onder anderen leest men hier, dat in het laatst van Januarij het vuur tegen de stad losbrandde. Maar de Spanjaarden hadden reeds den 21sten en 22sten December begonnen de stad te beschieten, en gingen » sedert die tyt genouch continuelick" daarmede voort. Zie mijne Proeve blz. 117. 118. en den later uitgegevenen brief, door Floris Thin den 9den Januarij 1577 uit Utrecht aan Oranje geschreven, bij Groen v. Prinsterer, Archives V. p. 597. Voorts wordt door den Heer Z., even als door den Heer Bosch, in geheimzinnige termen veel gewigt gelegd op de omstandigheid, dat de vijand juist op den dag, waarop de oploop voor het verblijf van Bossu plaats had (Proeve blz. 127.), de onderhandelingen opende. De redenen, die d'Avila hier toe noopten, heb ik blz. 129 en 130 genoegzaam ontwikkeld; éene derzelve, de ontredderde toestand namelijk van het kasteel, (blz. 130. (1)), gaf

---

(a) Een weinig verder beweert de Heer Z., dat in de aangehaalde plaats geen enkele regel, geen enkel woord te vinden is, *waarin de heer* Bosch *dien graaf zou verdenken, altans niemand, die deze bladzijde met kennis van oordeel en zaken, zouden onze vaderen zeggen, slechts heeft doorloopen, zal in uwe beschuldiging deelen.* Ik weet wel, dat Bossu hier niet uitdrukkelijk van verraad wordt beschuldigd; maar er wordt evenwel een aantal vragen op één gestapeld, waaruit ieder, die alleen op den Heer Bosch moet aangaan, (zeker niet hij, die met oordeel en kennis van zaken leest), moet opmaken, dat Bossu met de Spanjaarden heulde.

natuurlijk ook der burgerij moed om den storm te wagen. Bossu echter was wijzer dan de, wel krijgshaftige, maar in het stormen onervarene burgers, en begreep, hun leven niet te moeten opofferen om door storm de sterkte te bemagtigen, waartoe hij, zoo zij niet eerlang werd overgegeven, zijne soldaten wilde gebruiken. Men leze zijne handelwijze en zijne redenen tegen de onstuimige menigte, (Proeve 127. 128.) en beslisse naar overtuiging, of men hier in hem eenen verrader, dan wel eenen ervarenen en jegens de burgers welwillenden krijgsoverste moet erkennen.

Nu worden de redenen opgegeven, welke er waren *om dien* Bossu *te wantrouwen*. Zij komen allen hier op neder, dat hij vroeger een ijverig Spaanschgezinde was geweest. Maar ieder, die onbevooroordeeld de geschiedenis nagaat, moet immers weten, hoe, in burgeroorlogen, vele weldenkende mannen meermalen van partij veranderd zijn, wanneer zij zagen, dat die, welke zij tot nog toe volgden, niet langer het heil des Vaderlands beoogde. Dit is juist eigen aan hen, die niet de eens gekozene partij, het koste wat het wil, blijven aankleven, maar die het Vaderland boven alles stellen. Dat Bossu wreedheden had gepleegd, bewijst hier niets; immers de andere partij had zich daar niet minder aan schuldig gemaakt. Dit treurige verschijnsel is gedeeltelijk aan de toenmalige zeden, gedeeltelijk aan de heerschende verbittering te wijten. Oranje staat, ook in dit opzigt, ver boven zijne tijdgenooten; maar zijne pogingen ter verhindering dezer buitensporigheden waren dikwijls vergeefsch. Dat Bossu door de burgers werd gewantrouwd, is zeker; maar het is even zeker. dat dit geen bewijs is van zijne schuld. Dat hij het kasteel na de overgave niet gaarne aan de burgers toevertrouwde, bewijst alleen, dat hij hieromtrent anders dacht dan Oranje. Hij was ijverig Roomschgezind, en vreesde, even als vele anderen, dat, als de kasteelen in handen der burgers gesteld of afgebroken waren, » duer sulex by den gemeente eenige veranderinge in de religie gebrocht soude moegen worden." Zie den boven vermelden brief van Fl. Thin aan Oranje, bij

Groen v. Pr., V. p. 598. Oranje daarentegen drong op het afbreken der kasteelen. » Se fiant aux bourgeoisies, il désiroit ôter, non seulement aux Espagnols, mais également aux Magistrats et à l'Aristocratie, tant cléricale que laïque, le moyen de les opprimer." De Advokaat de Backere schreef aan Oranje, dat de slechting der kasteelen door velen werd afgekeurd, zelfs door hen, » que l'on cognoist estre vrais patriotes et affectionnez à la cause et advanchement du repos publicq." Archives, V. 559—561. Naar waarheid zegt Groen v. Pr. t. a. p. p. XL. » Parmi ceux qui résistoient volontiers aux Espagnols, un grand nombre redoutoit la suprématie du peuple, et repoussoit tout ce qui pouvoit préparer les voies à la Réforme." Onder deze behoorde ook Bossu; en, dat hij zich in zijne vrees omtrent de Roomsche Godsdienst niet bedroog, heeft de uitkomst geleerd. Maar was hij wegens deze gezindheid, bij de toenmalige omstandigheden, een verrader? Mogt hij niet even goed voor het behoud der voorvaderlijke religie zorgen, als het der andere partij vrij stond, zich van de boven alles geschatte vrijheid van geweten te verzekeren? Heulde hij daarom met de Spanjaarden? Integendeel, schoon hij, als ijverig Roomschgezind niet wenschen kon, dat de partij van Oranje in alles zegepraalde, evenwel verlangde hij, dat » les Estatz s'accordent avec Mr. le Prince d'Oranges, estant chose si très nécessaire pour le bien et repos commun." Zoo schreef hij aan Hierges, voor wien hij toen, 31 Oct. 1576, niet behoefde te veinzen. (Archives, V. 470.) Groen v. Pr. noemt hem dan ook met regt, » zélé pour la conservation de la patrie; il partageoit, à l'égard des Espagnols, les sentiments de ses compatriotes. On n'eut pas de peine à le persuader de se joindre aux Etats." T. a. p. p. XXV. et 447. Daarentegen verzekert de Heer Z., dat Bossu niet in dienst der Staten is getreden, *dan nadat hij de onmogelijkheid had ingezien, om door zijne vrienden te worden vrijgekocht.* En op welke getuigen beroept hij zich nu, om den door Bor aan Bossu gegevenen lof tegen te spreken? Op Thuanus, Strada en Mezeray. Wil men hier meer op het getal, dan op het ge-

wigt der stemmen letten, dan is de onschuld van Bossu misschien niet te bewijzen; maar dan volgt men ook eenen stelregel, die tegen alle historische kritiek aandruischt. Over Thuanus en Mezeray heb ik boven reeds gesproken. Even min als aan hen, kan men aan den Spaanschgezinden Strada, die niet voor 1652 zijne geschiedenis begon uit te geven, eenig gezag toekennen boven den onpartijdigen Bor, den tijdgenoot, ja ooggetuige der belegering, wiens berigt daarenboven door de handelwijze van Oranje en door authentieke stukken wordt bevestigd. Zijne getuigenis behoudt dus ook dan nog hare volle kracht, al heeft zij de stemmen tegen zich der toenmalige Utrechtsche burgerij, die zich niet kon begrijpen, hoe Bossu door gebrek aan kruid en kogels (zeker eene kleinigheid!) belet kon worden, het van allen krijgsvoorraad rijkelijk voorziene (a) kasteel te bemagtigen, en die hem daarom wantrouwde.

Maar, zal men zeggen, het berigt van Strada moet evenwel niet over het hoofd worden gezien. Strada toch had toegang tot eene menigte authentieke stukken en brieven, waarvan hij zich, volgens zijne voorrede, bediend heeft. Bovendien moet men ook de tegenpartij hooren! — Gaarne stem ik dit toe, en ben er zoo min als iemand voor, om de stem der tegenpartij te verzuimen; maar, wanneer hare berigten het duidelijke kenmerk der onwaarheid en partijdigheid dragen, dan acht ik mij niet verpligt haar te gelooven. De Heer Z. deelt de plaats van Strada, waarop hij zich beroept, in het Latijn mede. Waarom hij dezelve in een nieuwsblad, dat ook door zeer velen, die deze taal niet verstaan, gelezen wordt, onvertaald liet, zal ik niet onderzoeken; liever wil ik hier de vertaling

---

(a) Den 5den Nov. 1576 schreef Hierges aan Bossu: » Etce que présentement se peult faire au dit Utrecht [est] de se trencher contre le chasteau; car pour le prendre de forche est requis d'avoir le nécessaire, estant toute mon artillerie sur le chasteau, laquelle y avois faict mettre avant les changemens." Gr. v. Pr., Archives V. 483. Vergelijk de Proeve, blz. 54.

mededeelen, en dus ieder in staat stellen, het fraaije verhaal van Strada zelf te beoordeelen. »Weinige dagen te voren was Maximiliaan de Hennin, Graaf van Bossu, overleden, waaromtrent zich een nadeelig gerucht tegen Oranje verspreidde. Want Bossu, voorheen in eenen zeeslag door de bevelhebbers der Staten overwonnen en gevangen, heeft eindelijk, aan zijne loskooping wanhopende, (want Oranje had listig den losprijs zoo hoog gesteld, dat zij onmogelijk werd) de partij der Staten gevolgd, en heeft zich voor hen niet minder vijandig tegen den Koning gedragen, dan hij te voren tegen 's Konings vijanden kloekmoedig had gestreden (α). Het duurde evenwel niet lang, of hij begon over de terugkeering onder 's Konings gehoorzaamheid te denken, het zij hem de heerschappij van Oranje verdroot, die van de inschikkelijkheid der Nederlanders misbruik maakte, het zij hij bekoord was door den roem van Farneze, door wien vele Edelen, vooral uit de Walen, zijne landslieden, op zeer eervolle voorwaarden werden uitgenoodigd. Maar juist toen door eene ziekte aangetast, is hij kort daarna, zoo als velen geloofd hebben, door toedoen van Oranje, die van zijn voornemen de lucht had gekregen, vergeven."

Deze afschuwelijke beschuldiging tegen den edelen Willem zoekt Strada vervolgens, door opgave zijner berigtgevers, te bevestigen; maar hij weet er zoo weinig zekerheid aan te geven, dat hij er ten slotte bijvoegt: »Ofschoon dit algemeen

---

(α) Deze getuigenis van Strada kan des te minder betwijfeld worden, wijl hij zelf daar door de geloofwaardigheid van den laster tegen Oranje vermindert. Maar Bossu's ijver voor de Staten was zoo algemeen bekend, dat Strada die niet konde verzwijgen. De Heer Z. heeft in de door hem medegedeelde plaats het woordje niet voor minder uitgelaten. Mogelijk eene drukfout, maar die toch dient vermeld te worden, wijl zij den zin geheel omkeert! Men zie Strada, Romæ 1648. Tom. II. p. 36. » Proque iis non minorem se Regi hostem præstitit, quam antea contra Regis hostes strenue militasset."

verhaald is, durf ik voor mij het noch te gelooven, noch te ontkennen, daar ik wel weet, dat dikwijls onzekere geruchten worden verspreid, en doorgaans het ergste wordt geloofd." Waarom heeft de Heer Z. ook deze woorden niet medegedeeld? Zou men op zijne goede trouw evenmin staat kunnen maken als op zijn oordeel?

Ziende, dat er geen ander redmiddel overschoot, nam hij, necessitate coactus dienst onder de Staten. Dit komt vrij wel overeen met het verhaal van Strada, maar het strijdt geheel en al met het berigt van Bor, B. IX. f. 179. Deze toch leert ons, dat Oranje reeds vroeger had aangedrongen op het ontslag van Bossu, als eene den lande zeer nuttige zaak. Maar die van het Noorderkwartier, die groot losgeld voor den Graaf hoopten te ontvangen, waren hiertoe niet te bewegen. Zoo liep de zaak aan tot na het sluiten der Gendsche Pacificatie. Oranje, die dit uitstel van 's Graven ontslag zeer kwalijk nam, beweerde nu, dat hij, volgens het bij die Pacificatie bedongene, zonder losgeld moest worden ontslagen. Men voerde evenwel Bossu, nog als gevangene, tot den Prins naar Zeeland. Maar deze stelde hem terstond »met alle zijn geselschap gehelijken en volkomelijken in zijne vrijheid, en heeft hem metten Heere van Cruijninghen en Gedeputeerde van het Noorderquartier des avonds bij hem ten eeten genood, en wel en vrundlijken getracteert." Zoo handelde Oranje, schoon hij wel wist, in welke opzigten Bossu van hem in gevoelen verschilde, schoon het hem, ten minste even goed als den Heer Z., bekend was, hoe Bossu vroeger, toen hij nog voor den Koning streed, getracht had hem in hechtenis te doen nemen! Ook later was Oranje zoo zeer van 's Graven ijver en van het belang, om hem meer en meer aan zijne partij te verbinden, overtuigd, dat hij de Staten van Holland poogde te bewegen om hem een jaargeld van *f* 3000-», eene voor dien tijd zeer aanmerkelijke som, toe te leggen, of eenige andere » recompense van zyne dienste in den voorleden trouble gedaen, daer van hem een sekere merkelyke somme was resterende. Want

de Prince seer hoog nodig vond denselven Grave aen dese zijde en in vrundschap te behouden ; doch met zijne dood en is daer niet verder van gevallen." Bor, B. XIII. f. 84. Hoe ver men met deze »recompense" reeds gevorderd was, kan men lezen bij v. Wijn, Bijvoegs. op Wagenaar VII. 66. 67. en: Noodige naleezingen I. 292 en 293. Uit het scherpe antwoord, op Oranjes verzoek gegeven, (men noemde het »niet alleenlyk onredelyk, maar ook van groote consequentie ende prejudicie") blijkt, dat er toen velen waren, die, even als de Heer Z., het Bossu niet konden vergeven, dat hij eenmaal voor den Koning had gestreden. Maar Oranje zag verder (*a*); hij liet zich door geene kleingeestige kortzigtigheid afschrikken, en de zaak had gewis haar beslag gekregen, indien Bossu's leven was gespaard. Zijn dood was een groot verlies voor Oranje. Van hier zegt de wel onderrigte Bor, op de door mij blz. 79 aangehaalde plaats, (welke de Heer Z. liever had moeten mededeelen dan die van v. Meteren, welke omtrent Bossu's trouw tegen de Spanjaarden weinig of niets bewijst), dat Bossu »altijds vijand van den Spangiaerden geweest is tot sijn dood toe" en dat hij overleed tot » groot verdriet van alle het krijgsvolk, en ook van alle de Heeren van den Lande, en van de Gemeinte ; en bysonder was de Prince van Orangien daer seer rouwig om, die hem om syne vromigheid seer beminde." Zal nu tegen dit alles de plaats van Thuanus, T. III. p. 276. kunnen gelden, waar hij zegt, dat de dood van Bossu door zijne partij niet bijzonder werd betreurd, omdat men meende, dat hij plan had om met andere Edelen tot Philips over te gaan? (*b*) Ieder oordeele naar zijn inzien en beste weten.

(*a*) » Guillaume Premier possédoit, dans une mesure tout-à-fait extraordinaire, le génie de la politique." Groen v. Pr. V. p XLII.

(*b*) Indien ik uit niet gelijktijdige schrijvers bewijzen meende te kunnen ontleenen, zoude ik ook het gevoelen bij kunnen brengen van den schranderen Hooft, Nederl. Hist. fol. 617, Amst. 1677. » De Graaf van Bossu werd lankzaam vergeeten, om

Maar het zij ook mij vergund, om, wanneer de Heer Z. vraagt, of *Oranje dien man* (Bossu) *kon vertrouwen*, meer gewigt te hechten aan het doorzigt van Oranje, dan aan dat van den Heer Bosch en den Heer Z., al beroept hij zich ook op den Fransehen geschiedschrijver Thuanus en op den Jesuit Strada.

Maar, al wilde men eens aannemen, dat Bossu kort voor zijnen dood (hij stierf 21 Dec. 1578) er over dacht om van partij te veranderen, dan zou daar nog niet uit volgen, dat hij reeds bij het beleg van Vredenburg, toen hij pas tot der Staten zijde was overgegaan, en het dus zijn belang was door daden zijne nieuwe vrienden aan zich te verbinden, met de Spanjaarden heeft geheuld en de inneming vertraagd. Het tegendeel is niet alleen hoogst waarschijnlijk, maar ook door den meermalen aangehaalden brief van Fl. Thin, een' ijverig voorstander der prinsgezinden, ten klaarste bewijsbaar. Zie Groen v. Pr. Archives V. 596—598. »Die saecken," dus schrijft hij aan Oranje uit Utrecht, den 9. Jan. 1577, »en hebben »tot noch toe hier nyet wel gegaen: mer verhoope dat myn »Heere die Grave van Bossu, die op den 6ª van dese al»hier gecomen is, met assistentie van den Heere van Hier»ges, in als" (alles) »beter ordre stellen sal, als" (gelijk) »hy »alrede begonst heeft te doen." Tevens schijnt hij te kennen te geven, dat de zaak tot dien tijd toe heimelijk was tegengewerkt. »Wat off wie d'oersaecke geweest is dat die saecke quade voortganck gehadt heeft, is den Heere God Almachtich bekent." Niettegenstaande hij dus reden tot wan-

---

d'achtbaarheit zijner deughden: betreurende de gemeene man niet min het verlies zijner zeedigheit en aanminnigheidt, dan de Prins van Oranje, en andre voortreffijke regeerders dat van zijn dapperheit en ervaarenis." Men vergelijke ook nog de brieven in het Vde deel van Groen v. Pr., Archives, p. 447. 469. 482. 565. 570. Op de laatstgenoemde plaats spoort Oranje hem aan (18 Dec. 1576) » de faire estat de moy, comme de celluy qui est et sera tousjours bien prest à s'employer pour vostre service, comme ung des mellieurs amys que vous pourriez avoir."

trouwen wegens den tragen voortgang van het beleg meende te hebben, evenwel hoopte hij, dat Bossu betere orde zou stellen; eene hoop, die, zoo als hij zelf er bijvoegt, reeds begonnen was verwezenlijkt te worden, zoodat men verwachtte »dat wy, met Godts hulpe, cortelick 't casteel sullen overcomen, ten si dat sulx belet worde duer die nieumaren die den Heere van Hierges op ghisteren ontfangen heeft, van dat d' saecke tusschen Don Jehan ende die Staten geaccordeert soude syn." En indien ik, even als de Heer Z., mij op Thuanus wilde beroepen, dan zoude ook deze voor mijn gevoelen pleiten, daar hij, Tom. III. p. 213 vermeldt, dat Bossu, even als Hierges, het beleg met kracht voortzettede. (Urgente obsidionem Bossuvii Comite). Maar de overvloed van gelijktijdige en duidelijk sprekende getuigenissen maakt het bewijs uit Thuanus geheel onnoodig.

Dat Catharina de Berghes ten Essendelle, de echtgenoot van den heldhaftigen Burgerhopman Jan Jacobsz. van Leemput, (in de wandeling, en ook door den Heer Z. Trijn Leemput geheeten), de eerste hand aan het afbreken van Vredenburg sloeg, heb ik volgens de uitdrukkelijke getuigenis van den gelijktijdigen Utrechtschen schrijver Buchel voor zeker aangenomen. Voor de uitgave van Buchels Descriptio urbis Rheno-Trai. vond men hiervan geene andere melding dan in het door mij aangehaalde werk van den beroemden Dordtschen Geneesheer J. van Beverwijk. Daar deze niet gelijktijdig was, (hij leefde 1594—1647) durfde men het verhaal op zijn gezag wel niet als zeker aannemen, maar waagde het evenmin hetzelve geheel te verwerpen. Immers deze geleerde man heeft niet alleen veel over de geneeskunde geschreven, maar ook over de geschiedenis, met name van den Spaanschen tijd, meer dan éene bijdrage geleverd. Zie Paquot, Mémoires pour servir a l'hist. liter. des Pays-Bas, T. X. p. 116. de Wind, blz. 489, en vooral Halma, Tooneel der vereen. Nederl. op het woord Trijn. Maar sedert is de twijfeling omtrent de hoofdzaak door Buchels bevestiging geheel weggenomen. Zie hier zijne woorden: »Den 22sten Julij 1590 overleed Jan Jacob

van Leemput, een brouwer, wiens echtgenoot, eene met mannelijken moed begaafde vrouw, het eerst de hand aan het afbreken van het kasteel Vredenburg heeft geslagen." Maar de Heer Z. wil evenwel *dit alles slechts als eene opgesierde legende beschouwd hebben.* Hij beschouwe het voor zich naar believen, maar late ook aan anderen de vrijheid, om de geloofwaardigheid van een verhaal niet naar het getal, maar naar het gewigt der getuigen te schatten.

Nu berigt de Heer Z. ons, *dat hij mij nog aanmerkingen bij de vleet zou kunnen mededeelen, en dit, zoo ik het mogt verlangen, gaarne zal doen; maar dat hij, in een tegenovergesteld geval, zijne aanteekeningen zal bewaren, en eerlang, als eene Bijdrage tot mijn stuk, in het licht geven.* Elke bijdrage, waarbij de kennis der geschiedenis wint, is mij aangenaam, ook al blijkt daaruit, dat mijn werk lang niet volmaakt is, iets waarvan ik, ook voor de recensie in de Utrechtsche Courant, mij zeer wel bewust was. Maar, als des Heeren Z. Aanmerkingen niet beter gegrond zijn dan de nu door hem medegedeelde, dan hopen wij, dat zijne Bijdragen ten minste beter zullen wezen, opdat de beoefenaars der Geschiedenis er iets door mogen winnen. Intusschen, daar het publiek nu genoegzaam omtrent de hoedanigheid zijner Aanmerkingen is ingelicht, is het niet waarschijnlijk, dat ik de moeite zal nemen om verder op zijn gispen, zoo als het door hemzelven genoemd wordt, te antwoorden.

Ook over den stijl mijner Proeve heeft de Heer Z. zijn oordeel geveld. In hoe verre hij daartoe bevoegd is, make de lezer op uit den stijl van het door hem in de Utrechtsche Courant geplaatste Artikel.

De Redactie van dit Tijdschrift wordt om de platen, die zij er op mijne aanwijzing bijvoegde, geprezen; maar over het Tijdschrift zelf wordt op hoogen toon gevonnisd. Immers, mijne Proeve, hoe berispelijk ook, *onderscheidt zich verre boven al wat vroeger in dit maandschrift geplaatst werd; er openbaart zich eene strekking in naar het goede.* De Heer Z. heeft welligt niet bedacht, welk een vonnis hij hier velde

over den arbeid van J. Scheltema, H. M. A. J. van Asch van Wijck, H. J. Royaards en vele andere boven zijnen lof en zijne berisping even zeer verhevene geleerden, die dit Tijdschrift met hunne bijdragen hebben willen vereeren.

Ten slotte wil ik den Heer Z., *die te courtois is om niet blijmoedig met mij in het strijdperk te treden*, uitnoodigen, om van zijne courtoisie een blijk te geven, door zijnen naam aan het publiek bekend te maken. Hierdoor kan hij toonen, dat hij voor zich ten minste oordeelt, zich noch over zijne bedoelingen, noch over zijne recensie te moeten schamen.

J. H. VAN BOLHUIS.

AFZETTING VAN HET GELD EN REGELING DER DAGELIJKSCHE BEHOEFTEN, NAAR DE NIEUWE MUNTSPECIEN BINNEN UTRECHT TEN JARE 1490.

BIJDRAGEN TOT DE ZEDEN EN GEWOONTEN DER UTRECHTENAREN.

In het Buurspraakboek der stad Utrecht, op het Archief aldaar voorhanden, vinden wij de regeling van den prijs der pachten, huren, renten, bodeloon, levensbehoeften enz., tijdens de afzetting of vermindering der toenmalige gangbare munten welke in nieuwe spetien herleid werden. Dit stuk in hetwelk onder anderen de eetwaren enz., destijds algemeen in gebruik opgesomd worden, komt ons voor als eene niet onbelangrijke bijdrage te zijn tot de zeden en gewoonten der Utrechtenaren in die eeuw.

De oorzaak van deze herleiding, zoo wel als de waarde, waarop dezelve worden terug gebragt, door Ant. Matthæus in zijne *fundationes et fata ecclesiarum*, p. 48 enz. medegedeeld, laten wij volgens het oorspronkelijke uit het gemelde Archief, in deszelfs geheel hier voorafgaan; ten einde de grove misslagen en onvolledige opgave, van dezen, anders zoo verdienstelijken schrijver, te verbeteren; hetzelve is van dezen inhoud:

Alsoe onse alregenadichste Heere Roemsconinck

mit zynen landen aenmerckende die grote scade ende ermoede, daer dat gemeyn volck inne gecomen is overmits tverloep vanden paymente, ende tgelt daeromme ofgeset, ende een ordinancie gemaict hebben, een nyewe munte te slaen, als enen goudenpenninck alsoe goet als enen sunt Andries gulden, die xx. nyewe stuvers, diemen oick munten zel, weert wesen zel, ende ander gelt na advenant. Soe ist dat onse genadige Heere van Utrecht mitten Rade out ende nyewe ende den gemenen gilden zynre genade stadt, oick aengesien tgroet verlies dat die gemeyne Borgeren ende ondersaten des Gestichts by den verlope van den paymente geleden hebben, ende noch gesien waren voerder te moeten lyden indien men daer behoirlike niet in en versage, navolgende tgeset byden Roemschen Coninck ende zynen landen voirsz gedaen, alsoemen mitten selven landen gemeenscap in comenscepen ende anderssins hebben moet, geordineert hebben die ofsettinge ende valuacie vanden gelde gelyck te maken binnen onse stadt ende gestichte van utrecht mitten landen voirsz.

Des zel onse genadige Heere van utrecht een nyewe munte doen maken ende doen slaen enen gouden penninck, even goet als enen gouden sunt Andries gulden, die xx nyewe stuvers doen zel, ende zel oick doen slaen enen stuver, daer die xx of doen zellen den nyewen gouden penninck voirsz. (halve stuver, geheiten cromstuver, daer die xl. of doen zellen den gouden penninck voirsz) ende voirt oert van stuvers, ende ander mynre munte na advenant, goet gelt wesende ende goet gelt blivende om voerder verloep te verhueden.

Dit is die valuacie ende tgeset vanden gelde ende yerst van den gouden penninghen.

Die Iohannes ende Philips nobelen . . . XLIX. stuv.
Die Vlemsche nobel mitter roset . . . XLVIII. stuv.
Die Ryder . . . . . XXVI. stuv.
Die halve van dien . . . . . XIII. stuv.
Die leeuwe . . . . . XXX. stuv.
Die tweedeel van dien . . . . . XX. stuv.
Die derdendeele . . . . . X. stuv.
Die nyewe half nobele van oestenryck XXIV. stuv.
Die cronen mitter son . . . . . XXIV$\frac{1}{2}$. stuv.
Die crone sond. son karolus en ludovicus XXIV. stuv.
Den Henricus nobel . . . . . L. stuv.
Die halve van dien . . . . . XXV. stuv.
Die saluyt . . . . . XXV. stuv.
Die ytaliaensche ducaet . . . . . XXV. stuv.
Die nobel mitter rose . . . . . LVI. stuv.
Die angeloten van dien . . . . . XXXVII. st. IIII. w.
Die half nobele van dien . . . . . XXVIII. stuv.
Dat vierendeel van dien na advenant.
Die ongersche ducaten . . . . . XXVI. stuv.
Die Rynsche gulden . . . . . XIX. stuv.
Sunt Andries gulden en Guilhelmus scilt XX. stuv.
Den Davids Rynsgulden } . . . . XVII. stuv. I. oirt.
Den Peter . . . . . }
Den Gelreschen ryder . . . . . XVI. stuv. IX. wit.
Die herpen . . . . . XVI. stuv.
Den Phs. scilt fredericus en beyersguld . XIV$\frac{1}{2}$. stuv.
Den Rodolphus gulden . . . . . XIII$\frac{1}{2}$. stuv.
Die coelsche Postulaet . . . . . XII$\frac{1}{2}$. stuv.
Den Arnoldus gulden . . . . . X$\frac{1}{2}$. stuv.

Als deze pen. van gewichte zyn.

Van den sulveren paymente.

Die groten sulveren Reael	IX. cromst.
Den dubbelden griffoen	IV. cromst.
Den enkelen griffoen	II. cromst.
Den dubbeld penninck mitten II helmen die men nu munt	IV. cromst.
Den halven van dien	II. cromst.
Den enkelen van dien	I. cromst.
Den grot. dubb. pen. phil. ende kar. stuv.	III½. cromst.
Den enkele philips ende karolus stuv. .	X½. wit.
Die halve van dien	V. wit.
Die vuerysers	XX. wit.
Die enkele van dien	X. wit.
Die dubbelde stuv. gemunt te mechelen	XX. wit.
Die enkele van dien	X. wit.
Die halve geheit. karmaneg. en leenshoefg.	IIII½. wit.
Den coelschen stoter mitte drie cronen	IV. cromst.
Den deventer penninck mitten aern .	X½. wit.
Die groninger jagers	XIII½. wit.
Myns gen. Heeren jagers	
Myns Heeren dubb. stuvers lest gemaict	
Die oude Iohannes braspenninck .	
Die halve Iohann. brasp. en halve jagers	VI. wit.
Die vierendelen	III. wit.
Die half myns Heeren dubb. stuver .	VI½. wit.
Die oude boddragers	XII. wit.
Die halve van dien	V. W. I. deutg.
Die devent. ende camper cromst. .	
Die Akensche buysschen	
Die oude botgens	
Nymeg. ende Zutph. phs. die oude .	

Myns gened. Heer. st. mitt borgoenscher wapen die mitten halven vuerysers plegen te gaan	x. wit.
Die cleefsche Johannes braspenninck .	ix½. wit.
Die halve	iv½. wit.
Die blaen leyen	ix. wit.
Die Raeyer witpenninck	viii. wit.
Den devent. pen. mitten scilt . . .	
Den cleefschen pen. mitten helm .	
Den coelschen pen. mitten drie cronen	vii. wit.
Fransche blancken	
Woecheyen	
Lelyaerts	
Die cleefsche pen. aen elke zyde een scilt	
Nuysche pen.	vi. w. iii. deutg.
Oude gronig	
Ons gen. Heeren pen. mitte groten scilt .	v. wit.

Item alle goey groet van sconinx munte	iv. wit.
Item ons genedigen Heeren groetgens .	ii. w. i. deutg.
Item alle oertgens van stuvers . .	i. witgen.
Item onse stat mutergen	
Item oirtgen van cromst	ii. deutg.
Item onse stat witgen	
Item ons gened Heeren witgen . . .	i½. deutg.
Item een deutgen	i. brabants.

Item alle andere penningen gouden ende silveren die hierboven niet genoemt en zyn zellen ongancber ende verboden gelt wesen.

(Het vervolg hierna.)

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand NOVEMBER 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgens te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 UR	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 uc.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12 u	3ur.	9ur		
1	751	748	745	743	7 5	8	8	8	N.	Regen.
2	745	746	746	747	6	9	8	4	N. W	Bewolkt.
3	750	750	749	747	6 5	8 5	8	8	idem.	idem.
4	741	740	740	739	4 5	6	6 5	7	N. O.	idem.
5	741	743	743	747	7	10 5	10 5	7	Z. O.	idem.
6	762	764	755	758	8	11	10 5	8	N.	idem.
7	756	755	754	753	8	10 5	11	10 5	Z. O.	idem.
8	754	755	754	753	12	14	13	11	Z. W.	idem.
9	749	749	748	752	14	15	15	11	idem.	idem.
10	756	756	757	758	8 5	10 5	10	6	N. W.	idem.
11	757	756	755	756	5	8	6 5	5	N.	Betrokken.
12	763	765	767	770	6	6 5	6 5	2 5	O.	Helder.
13	774	774	774	773	0	5 5	5 5	1	N. O.	idem.
14	771	770	769	766	1 5	1 5	2 5	1	idem.	Betrokken.
15	763	762	760	759	4 5	5 5	6	4 5	Z. O.	idem.
16	755	755	755	755	6 5	9	9	6 5	Z. W.	idem.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 UR.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	756	757	757	757	3	9	8_5	7	N. W.	Betrokken.
18	756	755	756	757	5_5	5	6	2	idem.	Regenachtig.
19	756	755	754	752	0_5	1	0_5	0_5	O.	Betrokken.
20	754	755	755	757	1	0_5	0_5	1_5	idem.	idem.
21	752	750	750	748	2	5	0	0	idem.	idem.
22	747	747	747	749	1	3_5	3	1_5	idem.	Regenachtig.
23	751	752	755	754	1	0_5	1	1	idem.	Betrokken.
24	754	755	755	758	1_5	1_5	1_5	6_5	idem.	idem.
25	760	762	764	765	1	0	0_5	5_5	N. O.	Helder.
26	765	765	764	764	5	1_5	1	6_5	idem.	idem.
27	759	756	764	760	5_5	2	1_5	2	O.	idem.
28	746	745	745	747	0_5	4	3_5	2	Z. O.	Betrokken.
29	747	758	740	748	6	10	10	2	Z. W	idem.
30	740	741	741	746	8	10_5	9	8	W.	idem.
									GEMIDDELDE WAARNEMING.	
1	750_5	750_6	749_1	749_7	3_4	10_3	10	8	Van den 1st. tot den 10e.	
2	760_5	760_4	760_2	760_2	3_3	5_2	5_1	3_1	— — 11en. — — 20e	
3	752_1	754_1	752_3	752_9	3_1	5_4	3_1	5_5	— — 21st. — — 30st.	
	754_5	754	753_5	754	5_1	6_3	6	4		

3 's avonds gestadig regen.

10 's middags en 's avonds regen.

11 's morgens mistig.

12 's middags wind.

14 's morgens mistig.

16 idem.

19 's morgens en 's middags sterke wind en een weinig sneeuw.

28 's avonds regen en wind.

30 's middags wind.

Algemeen gemiddeld, Barometer 755$_5$, Thermometer 5$_5$.

November 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	GEBORENEN.							HUWELIJKEN.	ECHTSCHEIDINGEN.	OVERLEDENEN.	
	Getal.		waaronder: Onechte.		Tweel.	Doodgeb.					
	M.	V.	M.	V		M	V			M.	V.
UTRECHT.	71	70	6	5	2	7	4	57	»	43	54
AMERSFOORT.	26	17	4	1	1	2	1	11	»	13	18
RHENEN.	3	5	»	»	»	1	»	6	»	2	4
WIJK BIJ DUURSTEDE.	2	8	1	1	»	»	»	2	»	2	»
MONTFOORT.	5	4	»	»	»	»	»	1	»	3	»
IJSSELSTEIN.	3	7	1	»	»	»	»	6	»	3	5

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

onder Nulpeil.

1 November 1838. . . . . 4 el 59 dm.

15 —— —— . . . . . 4 — 21 —

30 —— —— . . . . . 3 — 62 —

DE BISSCHOPPEN

CUENRAAD EN WALTRAM VERDEDIGERS VAN HET GEZAG VAN KEIZER HENDRIK DEN IV. 1085.

Toen de noodlottige twist ontstond, over de investiture der Bisschoppen met staf en ring, welke zoo hevig tusschen Keizer Hendrik den IV en Paus Gregorius den VII in de elfde eeuw werd gevoerd, hield de Utrechtsche Geestelijkheid bestendig de zijde des Keizers. Bisschop Willem van Gelre was een der getrouwste aanklevers van Hendrik den IV; hij was het, die op de kerkelijke vergadering der Duitsche Hooge Geestelijkheid te Worms in 1076, de vervallen verklaring van Hildebrand of Paus Gregorius van den Pausselijken Stoel met kracht aanbeval en doorzette.

Het besluit dier ontzetting werd door Roland, Priester uit Parma (1), als gezant van 's Keizers wege, naar Rome overgebragt, en in de vergadering, waarin Gregorius de VII voorzat, openlijk voorgelezen. Er ontstond eene groote beweging onder de vergaderde Hooge Geestelijkheid, zoodat de gezant zich met moeite uit levensgevaar redde. Dadelijk sprak Gregorius den banvloek over den Keizer uit, en de gezant keerde met dit berigt terug. Hij trof den Keizer aan te Utrecht (2) werwaarts hij zich, de vergadering van Worms verlaten

(1) Aventinus Annales Boiorum Lib. V. p. 350.

(2) Bruno de bello Saxonico apud Freher Tom. I. pag. 207. Hij noemt Bisschop Willem een *facundus homo*.

hebbende, had begeven. Bisschop Willem poogde nu den indruk, welken die tijding op het volk stond te maken, door eene welsprekende redevoering weg te nemen. Hij wist dezelve zoo interigten, dat hij den uitgesproken banvloek aan de gemeente mededeelende, dit echter vergezeld deed gaan van eene ontzenuwing van de kracht dier uitspraak, welke hij in een belagchelijk daglicht poogde te plaatsen. Dit had ten gevolge, dat de gevreesde indruk dermate werd weggenomen, dat zij geene uitwerking op de gemoederen deed. Zijne vijanden zelfs kenden den Kerkvoogd eene groote welsprekenheid toe, welke hij steeds ter bevordering van de belangen des Keizers aanwendde, aan wien hij tot aan zijnen dood getrouw bleef.

Zijn opvolger Bisschop Coenraad, opgevoed aan het Hof des Keizers, en deelende in zijne bijzondere gunst en vertrouwen, was een der ijverigste voorstanders en verdedigers van de zaak des Keizers. Nadat Gregorius de VII en zijn opvolger Victor overleden waren, en er zich eenige hoop opdeed, dat meerder eenheid in de kerk zoude hersteld worden, poogden de voorstanders van het keizerlijke gezag daartoe medetewerken. Met dit doel schreef een hunner een fraai betoog, ten titel voerende: « *Apologia Henrici IV Imperatoris, sive de Unitate Ecclesiae Conservanda* (1), verdeeld in drie boeken: waarin hij blijken gaf, van zijne bedrevenheid zoowel in de Kerkelijke Geschiedenis, als in de leer des Bijbels, en in de schriften der

(1) Uitgegeven door Ulrich van Hutten en naderhand door Freher, Rerum Germanicarum Scriptores, Tom. I. met eene voorreden van B. G. Struvius 1717.

Kerkvaders; als mede van gezonde uitlegkunde, en van eenen krachtigen welsluitenden redeneertrant: voorgedragen in eenen stijl, welke zich wel eens tot welsprekendheid verheft, en tevens gekenmerkt wordt door eene echt godsdienstige stemming. Dit geschrift werd door sommigen toegeschreven aan Bisschop Coenraad (1), zoo, omdat hij een der moedigste en kundigste verdedigers was van het keizerlijke gezag; als omdat hij proeven had gegeven van zijne bekwaamheid en wegslepende welsprekendheid in de Kerkvergadering te Gastringen, op de grenzen van Saksen en Turingen, ter wegneming des geschils in 1085, gehouden. De redevoering, waarmede Coenraad die vergadering opende (2), was zoo geheel in den geest van het betoog, *De Unitate Ecclesiae Conservanda*, dat men hem hield voor den opsteller van hetzelve. Ofschoon dan een oordeelkundig onderzoek heeft doen zien, dat niet hij, maar Waltram, Bisschop van Naumburg, de schrijver daar van was (3), zal het echter eenig belang kunnen wekken, de gevoelens van beide deze mannen, even eenstemmig in denkwijze, als gelijkstaande in geestelijken rang, kunde en bekwaamheid, naast elkander geplaatst te zien; wanneer zij over een en hetzelfde geschilpunt hunne meening ontwikkelen. Een geschilpunt, hetwelk op de geschiedenis der volken, en vooral op die van

(1) Zie de voorreden van Struvius pag. 235.

(2) Waltram heeft in zijn II. boek XIX. Hoofdstuk een uittreksel van die redevoering gegeven, doch zij is bijna in haar geheel voorhanden in Aventinius Annales Boiorum Lib. V. pag 357. (Basileae 1615.)

(3) De gronden van dit gevoelen zijn in de voormelde voorreden van Struvius pag. 235 opgegeven.

het Duitsche Rijk, eenen zoo grooten invloed heeft uitgeoefend, dat het, in zijne gevolgen, de ontzenuwing en verzwakking van dat Rijk heeft na zich gesleept; bloedige oorlogen heeft doen ontstaan en verdeeldheden verwekt, welke eeuwen lang hebben voortgeduurd, en welke tot aan de latere nakomelingschap zich hebben voortgeplant.

Onder die gevolgen mag men veilig de vermindering van het Sticht van Utrecht rangschikken: daar de wereldlijke magt der Bisschoppen, vroeger door de Duitsche Keizérs zoo zeer uitgebreid en ondersteund, aan alle zijden werd aangevallen en ingekort, toen de krachtige hand, welke dezelve had daargesteld en staande gehouden, den Bisschoppen ontviel, en de wereldlijke Landvorsten daardoor de overhand over hen verkregen. In de geschiedenis van Utrecht is dus dit geschil van het grootste aanbelang, en als zoodanig beschouwd, zal de mededeeling des betoogs van Waltram, en der redevoering van Coenraad, eene plaats mogen bekleeden in een Tijdschrift aan de kennis van de Oudheidkunde en Geschiedenis van Utrecht gewijd.

Na dat Waltram, in de twee eerste boeken van zijn geschrift, zich had toegelegd om het geschilpunt, zoo uit de Kerkelijke Geschiedenis, als uit het kerkelijk regt op te helderen, en zijn gevoelen door de leer des Bijbels te staven, en daarin bewijzen van zijne geleerdheid en uitgebreide kundigheden had gegeven, brengt hij zijn betoog, in het derde boek, tot een kort en ineengedrongen geheel. Nu verheft zich zijn stijl, wanneer hij, uit de orde, evenredigheid, en harmonie

van de zigtbare schepping, tot die in de maatschappij als rustende op den wil der Godheid, besluit. Van dit merkwaardig gedeelte van zijn betoog, hebben wij gemeend eene overzetting aan den lezer te mogen aanbieden, daar hetzelve doet blijken van de verhevenheid van het standpunt, uit hetwelk de schrijver dit zoo belangrijke vraagstuk beschouwt; van de opgeklaardheid van zijnen geest, de helderheid zijner begrippen, zoo wel als van zijne gezonde redeneerkunde; welke zoo gunstig afsteekt tegen de spitsvindigheid, en gewrongen uitlegging van bijbelsche uitdrukkingen en letterlijke opvatting van overdragtelijke spreekwijzen; waardoor de aanhang van Gregorius, op het voetspoor van dien heerschzuchtigen Kerkvoogd, de geestelijke magt boven die der opperhoofden van het Duitsche Rijk poogden te verheffen. Dan wij zullen de beoordeeling des lezers niet vooruitloopen, maar liever het stuk zelve mededeelen.

Waltram *Bisschop van Naumburg. Verdediging van Keizer* Hendrik den IV. *of Over de instandhouding van de éénheid der kerk.*

Derde Boek Hoofdstuk I.

Bij Freher Tom. I. pag. 325.

De hoogste en ware God dan, met zijn Woord en heiligen Geest, welke drie één zijn, de eenige God, almagtig, en schepper van alle geesten en van alle ligchamen, in wiens gemeenschap zij gelukkig zijn; die den mensch, als een redelijk schepsel, uit ligchaam en ziel heeft gevormd; en terwijl hij hem, toen hij zondigde, niet ongestraft konde doen blijven, echter hem niet zonder barmhartigheid heeft verlaten. Die zoowel aan

goeden als boozen, de vastheid des ligchaamsbouws, gelijk aan die van den steen, het groeijend leven gelijk aan de planten, het zinnelijke aan de dieren, doch het verstandelijke leven meer gelijk aan dat der Engelen gegeven heeft; van wien iedere wijze van bestaan, iedere soort, iedere orde oorspronkelijk is; die maat, getal en gewigt gesteld heeft; van wien alles afkomt, wat natuurlijk is, van ieder geslacht, van iedere waardering; van wien de zaden der vormen en de vorm der zaden, de beweging der vormen en der zaden afkomstig zijn; die aan het vleesch zijnen oorsprong, schoonheid, gezondheid, voortzetting van geslacht, de evenredigheid der deelen, de harmonische zamenstelling van het geheel; aan de redelooze ziel, het geheugen, de zinnen, de neigingen; aan de redelijke, bovendien, den geest, het verstand, den wil gegeven heeft; die noch den hemel en de aarde, niet alleen den mensch en den Engel, noch ook zelfs de ingewanden van het versmaadste dier, noch ook het vedertje des vogels, noch het bloempje van het gras, noch het blad des booms, zonder evenredigheid der deelen, en als het ware zonder eene soort van harmonie heeft gelaten. Deze God, mag men niet geloven, dat zoude gewild hebben, dat de Regeringen onder de menschen, hunne heerschappijen en dienstpligten, aan de wetten zijner voorzienigheid zouden vreemd zijn: zoo als de Heilige Augustinus dit ook schrijft, in het vijfde boek *De civitate Dei*, dat het algemeene kerkgeloof is. Daar wij nu dit algemeene geloof houden en belijden, worden wij als scheurmakers en ketters, door lieden buiten onze gemeente beschreven; omdat wij, volgens de leer en het bevel des Apostels Petrus, onderdanig zijn aan den Koning, als die

de hoogste magt heeft, aan de vorsten, als door hem gezonden; en omdat wij echter met den pausselijken zetel in gemeenschap blijven. Doch wie de scheurmakers en de ketters zijn, zal uit de bedoelingen van de eene of van de andere zijde kunnen worden opgemaakt, naar dat wij hunne daden en zeden in de vorige boeken hebben beschreven.

Dezelfde beginselen worden door Bissehop Waltram ontwikkeld en verdedigd in eenen brief aan Lodewijk, Landgraaf van Thuringen, welke mede door Struvius in de voorrede van deze verdediging is uitgegeven (1).

Redevoering gehouden door Coenraad *Bisschop van Utrecht op de kerkvergadering te Gastringen, 20 Januarij* 1085. *Overgezet uit* Aventinius *Annales Boiorum, pag.* 357.

Toen Gregorius en Victor waren overleden, die de hoofden waren van de verderfelijke verdeeldheid in het Roomsche Rijk, hetwelk afgemat was van zoo vele rampspoeden, behaagde het den Bisschoppen van beiderlei aanhang, hunne geschillen niet door wapenen en staal, maar door het regt en door letterkunde te beslissen.

Er werd eene vergadering belegd te Gastringen tegen den 20ea Januarij, op welke de Bisschoppen van Duitschland en Frankrijk van beide aanhangen verschenen. Toen zij nedergezeten waren, vatte Coenraad Bisschop van Utrecht het woord op, hij hield de volgende redevoering:

---

(1) Struvius, Praefatio apud Freher loc. cit. p. 235.

Om den vrede, wijze eerwaardige vaders « welken onze Verlosser van de aarde zullende scheiden, ons naliet, te handhaven, zijn wij heden zamengekomen.

Het geweld, de vermetelheid, het onregt, de verpestende dwalingen van hen, die niet blozen, dit hemelsche geschenk te bevlekken, door tweeërlei wapenen, door het tweesnijdend zwaard tot aan het leven toe aftesnijden, en door de getuigenissen zoo van het Oude als van het Nieuwe Verbond, volgens het bevel van Christus, te wederleggen, dit hebben wij der moeite waardig geoordeeld.

Josua, toch, hield aan listige bedriegelijke vijanden den eed, dien zij door logen aan hem hadden ontwrongen. Toen de Joden en hunne Koningen den eed braken, aan Nebucadnezer, dien onheiligen vorst, afgelegd, bestrafte hen de onsterfelijke Majesteit des Hemels door hare Profeten Jeremias en Ezechiël, en verklaarde dat zij haar hadden versmaad.

Hij die den eed veracht, het verbond veronachtzaamt, de overeenkomst overtreedt, de trouw verbreekt, versmaadt Hem, in wiens naam hij heeft gezworen; hij beleedigt Hem, aan wiens naam de tegenpartij geloof heeft geschonken. Ik leef, zegt de Heer, den eed, dien gij verbroken hebt, het verbond, hetwelk gij hebt geschonden, zal ik op uw hoofd bezoeken. Hoe zal hij ontvlieden die de overeenkomst verbreekt? Hierbij komt niet in aanmerking, aan wien, maar bij wien gij gezworen hebt. Want veel getrouwer is hij, die op grond der aanroeping van den naam des Heeren u heeft geloofd, dan gij, die, als onder het schild der Goddelijke Majesteit, aan uwen vijand, ja zelfs aan uwen vriend hinderlagen legt. Aangaande Tiberius en

Nero, ofschoon niet slechts de wreedste dwingelanden, maar ook de schandelijkste monsters, lezen wij: *Geeft den Keizer wat des Keizers is. Vreest God, eert den Koning. De vorsten dragen het zwaard niet zonder oorzaak. Hoezeer zij ook boos zijn, weest niet alleen hunne bevelen gehoorzaam, maar bidt ook voor hen den hoogsten God, opdat gij een stil en gerust leven moogt leiden. Want alle magt is van God; die de magt wederstaat, wederstreeft de Goddelijke voorzienigheid.* Het zijn dus heerschzuchtigen en trotsaarts, die dit gezegde van God den Heer, *Wat gij op de aarde zult ontbonden hebben, zal in den hemel ontbonden zijn; en wat gij binden zult op aarde, zal ook in den hemel gebonden zijn*, met een verstaald voorhoofd door uitlegging verbasteren, aan hun welgevallen dienstbaar maken, en aan ons, even als of wij kinderen en in alle zaken onbedreven waren, met list zoeken voortespiegelen. Even als of wij niet zouden weten, dat het bijzonder eigen is aan de heilige sprekers, door Goddelijke wijsheid geleerd, eene en dezelfde zaak, naar de vatbaarheid der hoorders, door verschillende benamingen uittedrukken: hetzelfde, naar de verscheidenheid der bedoelde uitwerking, nu eens in eigenschappelijke, dan eens in overdragtelijke bewoordingen, hetwelk gelijk in waarde is; nu figuurlijk, dan eenvoudig, uittedrukken: door vele gelijkenissen, menigvuldige spreekwoorden en voorbeelden, gepaste vergelijkingen, en dus, als door zoo vele lichtgevende punten, de zaken op te helderen, het gemoed en het gehoor, als door zoo vele prikkels te roeren; en naar de verschillende vatbaarheid en geaardheid der hoorders, ook door verscheidenheid van redebeleid en zegswijzen, de menschen te onderrigten

te leeren, op te wekken, in te nemen, weg te slepen, te roeren, te verlustigen.

Even als de Heilige Augustinus zegt, zal de Goddelijke waarheid dus geleerd, zóó omkleed, meer roeren, meer behagen, meer geëerbiedigd worden, dan indien zij geheel naakt en zonder kleed aan een ieder, als het ware, wordt voorgeworpen.

De menschelijke ziel toch, zoo lang de aardsche kerker haar gekluisterd houdt, is, willens of onwillens, gehecht aan verdwijnende en voorbijgaande voorwerpen, welke het gezigt en het gevoel aandoen; maar voor het eeuwige en heldere, hetwelk niet gezien noch gevoeld worden kan, is zij blind en stomp; zoo niet door eene aanvuring, als deze, de vonk des verstands wordt opgewekt.

Daarom heeft de eeuwige Hoogepriester, hetgeene hij bedektelijk aangaande dit binden (1) te kennen had gegeven, bij Johannes duidelijk, bij Mattheus, Marcus en Lucas allerhelderst geopenbaard. *Vrede*, zeide hij, *zij ulieden, gelijk mij de Vader gezonden heeft, zende ik ook ulieden, ontvangt den Heiligen Geest; wien gij de zonden zult vergeven hebben, dien zijn zij vergeven; en wien gij die gehouden zult hebben dien zijn ze gehouden*: en opdat hij de eendracht bewaren, en toonen zoude dat hij de ware herder is, zeide hij aan eenen hunner: *omdat gij mij lief hebt, hoedt mijne schapen:* dat is, *gaat in de*

(1) *De Vinculo.* Het is eenigzins duister in welken zin deze woorden moeten worden opgevat, zij schijnen te doelen op het binden en ontbinden, waarvan vroeger gesproken is, en hetgeen volgt, namelijk de vergeving der zonden. Dit aan het bescheiden oordeel van anderen overlatende, kwam eene letterlijke overzetting verkieselijkst voor.

geheele wereld, verkondigt het Evangelium allen schepselen. Wijders: *mij is gegeven alle magt in hemel en op aarde: gaat dan henen, onderwijst alle volken.* Om die reden heeft de hemelsche Leeraar Zijne discipelen de oogen geopend, dat zij de schriften, Mozes, de Profeten en de Psalmen zouden verstaan. Hij beval hun, dat zij in Zijnen naam zouden prediken, bekeering en vergeving der zonden, bij alle volken, en dat zij Zijne getuigen zouden zijn.

Om deze redenen dan is het, dat Hildebrand door zijne heerschzucht tot uitersten is gedreven; wanneer hij de magt des onsterfelijken Gods, wiens afgezant hij slechts was, zelve zich heeft aangematigd. Zoodanig zijn de tijden, zoo de zeden, zoo de menschen. Kwalijk zoude de hoogste Majesteit in de belangen der menschen hebben voorzien, indien Zij zoodanig zwaard in handen van eenig sterveling had gegeven. Wie toch zou dan aan de menschelijke begeerlijkheid palen stellen, wie die matigen? Zelfs niet de wijste zoude, met een effen gemoed, zoodanig een last, torschen. — Wij hebben niet noodig, dat iemand ons leere, op welke wijze Petrus, en zijne ambtgenooten gebruik hebben gemaakt van de geestelijke magt; of om liever te zeggen, van de uitdeeling en bezorging van de goddelijke spijze; want wij zijn inderdaad niet anders dan uitdeelers en bewaarders des heiligen woords. Helderder dan het licht blijkt dit uit het boek, hetwelk de geneesheer Lucas van de Handelingen der Apostelen heeft geschreven. De wapenen onzer krijgsbenden zijn geestelijk: niet het staal, niet roof, moord, manslag of meineed. Want ons harnas, onze helm, onze gordel, ons zwaard, ons schild zijn, vrede, liefde, regtvaardigheid, hoop der

zaligheid, waarheid, het woord Gods, het geloof. — Deze waren de Goddelijke geschenken, welke onze aller Christelijkste Keizer, dikwijls aan Hildebrand vrijwillig heeft aangeboden; doch welke deze heeft geweigerd aantenemen. Niet dat wij ontkennen, dat hij een mensch is en een zondaar. Niemand toch is zonder gebreken, hij is de beste, die door de geringste gedrukt wordt. Hij echter heeft geene dan geoorloofde wellust en natuurlijke begeerte, welke de jeugd opwekt, en de ouderdom tempert: gaarne erken ik, dat dit eene groote zonde is, doch eene menschelijke zwakheid, ook aan anderen, ja aan goeden gemeen. Maar hun, die het regt weten te waarderen, is het klaarblijkelijk, dat, bij hem, onzen Vorst, het goede in zijnen aard ligt, het kwade aan zijne omstandigheden of aan zijnen leeftijd te wijten is. In zijnen natuurlijken aanleg zeer groote begaafdheden; doorzigt in ontwerpen te beramen, snelheid in die uittevoeren; dapperheid in gevaren te tarten, die ongeloofelijke zielskracht, die gehardheid tegen vermoeijenissen, dat beleid, evenarende zijne grootheid van ziel, en die schranderheid, bijna te groot voor zijnen leeftijd. Ervarenheid in het krijgswezen, in kennis van het regt en der gewoonten, in goddelijke en menschelijke zaken: een krijgsmoed bijna te groot, waardoor hij niet slechts onder Koningen uitmunt, maar zelfs onder hen, bij wien deze de eenige deugd is. Voegt hierbij een bestendig streven naar den vrede, liefde tot vroomheid en godsdienst; milddadigheid jegens de armen, welke meer uitdeelt, dan zelfs van den hemel afgebeden wordt: goedertierenheid jegens de overwonnenen; welwillendheid jegens zijne vrienden, goedgunstigheid jegens de krijgslieden, welke nimmer zoo groot

zijn geweest in eenigen Duitschen of Romeinschen Vorst.

Ware hij zelfs de verachtelijkste dwingeland, zoude men echter hem moeten gehoorzamen, en niet mogen wederstaan (1); « De menschelijke wetten en de besluiten der Kerkvaders verbieden, dat tegenstrevers, vijanden en haters, ook tevens beschuldigers, getuigen of regters zijn. De Keizer, toen hij in Italie vrede maakte met Hildebrand, heeft door het misdrijf en verraad van eenigen, Saksen verloren. De verraderlijke dwingeland, die de zware straf van zijn misdrijf heeft weggedragen, heeft den vrede verstoord, met versmading van de heiligheid des eeds, van bloedverwantschap, en van gemeenzamen omgang. Niemand, ook niet een ambtelooze kan in regten worden betrokken, tenzij hij vooraf in het bezit zij hersteld."

Toen gaf Bisschop Coenraad aan Wezilo, Aartsbisschop van Mentz een boek over, en verzocht hem de wet voor te lezen, dat de uit het bezit verdrevene zich niet behoeft te verdedigen, of kan beschuldigd, veel min veroordeeld worden, tenzij hij vooraf in het bezit zij hersteld.

Deze redevoering maakte op de Kerkvergadering een grooten indruk; zij werkte gunstig voor de zaak van den Keizer; de aanhang echter, welke de zijde van des Keizers tegenstanders hield, bleef krachtig, en hoezeer veertien Bisschoppen tot dien aanhang behoo-

(1) Deze zinsnede zoude schijnen alhier niet op hare regte plaats te zijn geboekt, zij breekt de redenering af, welligt moet zij verplaatst worden vóór die, waarmede het betoog uit het Canonike regt een aanvang neemt. *Niemand ook de ambtelooze* enz. Met dit betoog toch werd de redevoering, ook volgens het daarvan door Waltram medegedeelde, besloten.

rende, op eene volgende vergadering van hunne waardigheid werden ontzet, ontstonden er echter nieuwe beroerten, welke het aan zoo vele wisselvalligheden onderhevige leven des Keizers, op nieuw verbitterden en hem eindelijk deden bezwijken.

Wat de redevoering zelve betreft, is in het eerste gedeelte derzelve eene krachtige en welsluitende redenering, voorgedragen in eenen levendigen, bijna oratorischen stijl. De bewijsredenen uit de geschiedenis des Ouden Verbonds aangevoerd, zijn wèl gekozen, en bondig aangedrongen. Even zoo zijn die uit de leer van den Zaligmaker en van zijne Apostelen ontleend, met juistheid en tevens eenvoudig en kernvol voorgesteld. Schoon kan men noemen de voordragt van het gevoelen des sprekers over de letterlijke opvatting der woorden, in tegenstelling van die, welke door eene gezonde uitlegkunde werd aanbevolen; de wijze waarop Jezus en zijne discipelen zich schikten naar de vatbaarheid der hoorders, wordt in veel omvattende zamengedrongene redenering, krachtig ontwikkeld.

De karakterschets van Keizer Hendrik is zonder vleijerij; de spreker ontveinst niet 's Keizers gebreken, maar stelt zijne groote deugden en bekwaamheden daartegen over; hij schildert hem zoo als de onpartijdige nakomelingen hem zoude hebben afgebeeld, en zoo als hij zich in geheel zijn volgend leven toonde.

Paus Gregorius of Hildebrand en de tegen-Keizer Rudolph van Zwaben worden scherp beoordeeld. Hier toont zich de spreker als hoofd van eenen aanhang, die de gevoelens van dezen, en de handelwijze van genen, verfoeide. In dit laatste gedeelte is de volgorde der denkbeelden eenigzins afgebroken; het

zoude zelfs schijnen, dat de redevoering niet in haar geheel is bewaard gebleven; maar dat slechts eenige uittreksels derzelve zijn bijeengevoegd; en dat daaraan de gapingen of uitlatingen zijn toe te schrijven, welke zich in dezelve doen opmerken. Immers de overgang tot het bewijs op het Canonike regt gegrond; dat een uit het bezit verdrevene daarin vooraf moet worden hersteld, eer hij verpligt is zich te verdedigen; met welke de spreker zijne redevoering besluit; staat niet in genoegzaam verband met het voorafgaand gedeelte, waarin de vredelievendheid des Keizers wordt gesteld tegen over het verbreken des vredens, door Gregorius en den tegen-Keizer Rudolph van Zwaben, en met het voorafgaande gedeelte der redevoering is het verband mede niet zeer duidelijk. Waltram, die in het tweede boek van zijn betoog, de redevoering van Coenraad vermeldt, heeft alleen dit gedeelte opgenomen, en wel in de navolgende bewoordingen.

« Wij zijn hier gekomen, om door het gezag der « heilige kerkregelen te bewijzen, dat onze Koning « Hendrik niet veroordeeld, of in den ban gedaan « is. Indien dan bij Ul. niet kan baten, al wat door « God wettiglijk is verordend, aangaande de eer aan « Koningen toekomende; erkent dan, ten minsten, dit « dat hem hetzelfde regt moet wedervaren, wat volgens « de kerkelijke regels aan den geringsten in de kerk « wordt toegekend. Toen verzocht hij Wezilo den « Aarts-Bisschop van Mentz op te staan, en een zeker « Capitulum voor te lezen uit de decreten der Pausen « van Rome, enz."

De redevoering van Bisschop Coenraad met deze zinsneden wordende aangevuld, zoude de onderscheiden

gedeelten derzelve in een beter verband met elkander staan; en de overgang van de karakterschets van Keizer Hendrik, tot het bewijs uit de canons der kerk ontleend, zich gemakkelijker doen gevoelen.

Wij zien uit deze proeven niet alleen, dat de zaak des Keizers kundige en welsprekende verdedigers had; maar tevens, dat er onder de geestelijken die de Bisschopszetels bekleedden, mannen waren, die zoowel in de Godgeleerdheid, kerkelijke geschiedenis, en in regtskunde waren bedreven; als zij vorderingen hadden gemaakt in een goeden schrijfstijl; en zelfs in de oude Classike letterkunde niet onervaren waren, uit welke zij de spraakwendingen, wijze van voordragt, ja zelfs spreuken ontleenden, welke zij zich niet ontzagen, in hunne redevoeringen in te vlechten; zoo deed Coenraad toen hij het gezegde van Cicero, *Nemo sine vitiis nascitur, optimus ille est qui minimis urgetur*, woordelijk overnam, toen hij tot de verdediging van het karakter en gedrag van Keizer Hendrik den IV overging. Wij laten aan de letterkundigen over, om beide deze stukken in het oorspronkelijke aan de regels der zuivere latijnsche taal te toetsen; aan beoefenaren der wijsbegeerte, om het betoog van Waltram uit de orde en schoonheid van de zigtbare schepping ontleend, en het besluit daaruit, tot de maatschappelijke orde getrokken, te beoordeelen. Het was alleen, als geschiedkundige merkwaardigheden, dat wij dezelve der mededeeling waardig keurden, en als verdienende aan de vergetelheid te worden ontrukt; ten einde door dezelve den geest der tijden en de in dezelve heerschende denkwijze te doen kennen.

W.

BEREDENEERDE LIJST

VAN DE

KAARTEN

DER PROVINCIE UTRECHT IN HET ALGEMEEN,

ONDER DEN SCHRIJVER DEZES BERUSTENDE.

(*Vervolg van bladz* 396).

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
37a		Eene latere Redactie van de »Nieuwe kaert van de Provincie van Utrecht, door de Roy."	Bij deze kaart van de Roy is eene duidelijkere bijvoeging van de privilegien der Staten Generaal en speciaal der Staten van Utrecht, zonder eenige bepaling van derzelver duur. — Gehcel de vorige eeuw is de oplage nog in een kaartmagazijn voorhanden geweest, want in 1799 is dezelve onder den naam van dezelfde uitgevers en met dat jaartal, doch zonder verandering, uitgegeven (*).	

(*) Zie *Catal. des Cartes Géographiques, Topographiques et Marines de la Bibl. du Prince* Alex. Labanoff de Rostoff, *à St. Petersbourg.* Paris 1823, 8vo. No. 410. p. 90.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
38		Tabula nova Provinciae Ultrajectinae.	Quam jussu Nobb. hujus Dominii Ordinum emensus est B d a R o ij, Geometra; in luc ed. N. V i s s c h e r, c. priv. Ordd. Foed. Belg (Amst.) een en een half blad, fol. L van A n s e, sc	Dezelve is verkleind naar no. 37. Doch ook verrijkt met een half blad aan de Oostzijde, bevattende een groot deel van Gelderland, namelijk geheel de Veluwe. Hetzelve wordt echter wel eens, even als in no. 39, weggelaten.
38*a*		Dezelfde kaart.	Doch nu met het bijvoegsel: Nunc apud P e t r u m S c h e n k J u n i o r. soms een, soms een en een half blad. Zie 't vorig no.	
38*b*		Ditzelfde blad, met verschillende kleuring. (*).		

(*) Na dat hetzelve met het adres van P. S c h e n k, J r. voorzien was, is hetzelve lang, d. i. 40 en meer jaren, de nieuwste, inlandsche kaart der Provincie Utrecht gebleven, en als zoodanig gebruikt geworden om ontwerpen van inundatien met kleuren af te teekenen; ontwerpen wier toelichting echter er niet bijgegraveerd, maar er onderaan geschreven is, en op mijn blad luidt als volgt:

a. Hollandsche Waterlinie, langs kaden of dijken, zoo als bij cartering en bij memorien, in 't Groot Boek der Plans, aan H. Ed. Mog. overgegeven, mede te zien is.

b. Andere Waterlinie door het Stigt en mede door Holland, langs kaden of dijken, zoo als bij het nevenstaande [doch bij mij ontbrekende] verbaal van d. j. 1671 is voorgebragt.

c. Stigtse geconcipieerde Waterlinie, alweder langs kaden en dijken zoo als die bij cartering en memorien in het Planen (sic) Boek, aan H. Ed. Mog. overgegeven, mede te zien is, relatie hebbende met [tot] dit nevensg. [ontbrekende] verbaal van d. j 1671.

Geen dezer 3 plannen is bij 's vijands komst volledig gevolgd, de inundatien waarvan boven, onder No. 31*b* gesproken is, komen echter nog het meest overeen met de linie, letter *a*.

Alhoewel dit jaar 1671 hier tweemalen vermeld is, om het ont-

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
39	1681	La Seigneurie d'Utrecht.	Dressé par le Sr. Sanson, Géographe ordinaire du Roi, Paris, ch. H. Jaillot, avec privil. du Roi pour vingt (!) ans. 1681. Folio. (1693 heeft mijn ex.)	Gevolgd naar no. 32, gelijk het mij toeschijnt. De cijfers 81 zijn opgegraveerd; de kaart is dus zeker ettelijke jaren ouder en van den tijd van den inval der Franschen, of iets later. Hoe het zij, dit is zeker, dat dezelve alle blijken draagt van onnaauwkeurigheid in de eigen namen, waartoe het niet verstaan derzelve den vreemdeling aanleiding geeft. Het is, zoo veel ik weet, de eerste kaart der Provincie, buitenslands bewerkt, na No. 4. — De veenen van no. 28, later weggegraven, staan hier nog op; doch de Amersfoortsche weg, die op no. 28 was, ontbreekt daarentegen.
39*		Comitatus Hollandiae nova descriptio. (Met	4to. A. D. Winter, sc. zonder naam van	Denkelijk tot een of ander werk je behooren-

werp der inundatien aan te duiden, is deze gekleurde kaart geenszins van dien tijd: toen was het kaartwerk van de Roy nog niet verschenen; dezelve is zeer zeker een tiental jaren later zoo uitgegeven, en misschien wel na het volgende (no. 39) te plaatsen. (*)

(*) Aan N. Visscher werd tot het drukken dezer kaart octrooi verleend door de Staten van Utrecht, 17 Febr. 1697.

De Redactie.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen	Uitvoerige aanmerkingen.
		U. op één blad.	uitgever, of jaar.	de. Het W. boven aan.
39**		Les Provinces de la Hollande et d'Utrecht.	Quarto, zonder naam van uitgever of jaar.	Denkelijk mede voor het een of ander werkje in het Fransch, en in Frankrijk (?) over ons land uitgegeven. Naar het voorgaande gevolgd. Het W. boven aan.
40		La Hollande, suivant les nouv. observations de Mrs de l'Acad. des Sciences, augmentées de nouveau. (Met U. op één blad).	Leide, chez Pierre van der Aa, avec privil. 4to oblongo. zonder jaar.	De projectie is hier opgebragt. Anders weinig of geene verbetering.
41		L'Utrecht, suivant, etc. (zie het vorig no.)	Uit denzelfden kleinen Atlas bij v. d. Aa, even groot.	Bisschop Bonifacius, die met zijnen mijterstaf bronnen ontspringen deed, staat hier weder bij het Utr. wapen. De tijd van de twee laatste nummers is niet nader te bepalendantusschen 1700 en 1720.
42	1704	't Graavschap Holland en Sticht van Utrecht, nevens de voornaamste delen van Gelderland.	Op niews verbetert door Caspar Specht, t' Utrecht, in het opgegeven jaar. fol.	De verbeteringen van C. Specht zijn niet noemenswaard, hoewel zijn blad niet letterlijk naar een ander gevolgd is.
42a		Kaart van 't Graafschap Holland, — alsmede van de Heerlijkheit Utrecht,	Amst. R. en J. Ottens, fol. zonder jaar. Daarenboven staat hier, aan	Het blad *schijnt* hetzelfde te zijn als het voorgaande, hoewel het ter zijde aan-

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
		en het grootste gedeelte van Gelderlandt.	den bovenrand nog eens C. Specht, als uitgever.	gebragte kaartje van Texel en Vlieland van dat op no. 42 verschilt. — De naam van Specht die hier aan den bovenrand is, komt op den vorigen niet daar, maar ter zijde voor. Het is mij niet duidelijk hoe de uitgave dezer 2 bladen onderling zich hebbe toegedragen. Ottens toch is later dan Specht, en heeft nog tot in 1741 deze kaart uitgegeven. (Zie het volg. blad).
42b		Dezelfde kaart, maar met verschil in de kleuring (*).		
43		Generale kaart van Zuijd-Holland, Utrecht en het meerder deel van Gelderland.	Amst. bij R. en J. Ottens. 4to oblongo. Zonder jaar.	Uit een Zak-Atlas, door hun uitgegeven.
43*	(1725)	Uitrecht.	Zonder vermelding van Maker.	Uitgegeven in het Tooneel der vereenigde Nederlanden van Halma, 1725 in voc. Utrecht, waarvoor deze

(*) Dezelve is door Ottens gebruikt geworden om de dijkbreuken en daardoor veroorzaakte overstroomingen van den jare 1726 af te beelden, welke *Utrechts* westelijk gedeelte zoo zeer teisterden, dat de wateren der Lek, Bodegraven, Uithoorn en Abkoude bereikten. — Ook voor de Geldersche en Hollandsche dijkbreuken van de jaren 1740 en 1741 is deze kaart later gebruikt geworden.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				kaart gesneden is blijkens de aanwijzing in den rand (II. deel, fol. 272). zeer goed gegraveerd, doch hoewel een heel vel beslaande, mist zij de volledigheid in no. 24 vervat. De Bisschop naast het provinciale wapen staande maakt het goed gesneden vignet uit. folio.
			Is ook gebruikt door Tirion, in den Tegenw. St. der Prov. Utrecht, I. D. 1758.	
44	(1728)	Tabula Comitatus Hollandiae, — cui adjuncta est Prov. Ultrajectina et maxima pars Geldriae.	Summo studio delineavit et aeri incidit Matth. Seutter, S. Caes. Maj. Geographus Aug(ustanus). Augsburg. folio. (De Atlas van S. is van het aangegeven jaar).	Dit bijzonder vlijtig teekenen (*s. studio delin*). bepaalt zich tot een zeer getrouw kopieren van no. 42*a*. Het is, zoo veel ik weet, de derde buitenlandsche, de eerste Duitsche, die er van het Sticht verscheen, (want no. 1. wil ik hier niet mede gerekend hebben), doch hij verwierf schielijk navolging. Zie het volg. blad.
45	1733	Tabula Comitatus Hollandiae, cum ipsius confiniis, Dominii nimirum Ultrajectini, nec non Geldriae et Frisiae, geographice tradita.	Curis Homannianorum heredum, Norib. 1733. c. privil. S Caes. Maj. folio.	Alhoewel voor de Provincie Utr. alleen de schaal niet grooter, is dan bij no. 44, is deze kaart, voor eene buitenlandsche en in vergelijking van de voorgaande, naauwkeurig, en,

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				in de oudste en minst afgedrukte Exx., net en zuiver bewerkt. Op de latere, flaauwe Exx., is het Keizerlijke Privilegie niet meer te vinden. Later hebben de erven van Homann op hunne nieuwere kaart van Holland (1791), Utrecht geene plaats meer ingeruimd. Doch vergelijk hier onder, no. 5o.
38c	(1737)	Hetzelfde blad als no. 38a met verschil in de kleuring. (*)		
46	(1742)	Nieuwe kaart der Prov. van Holland. (Met U. op één blad).	Klein folio Amst. ten dezen jare. Dezelve toch is door Is. Tirion ge-	

(*) Het is namelijk in, of even na het aangegeven jaar gebruikt geworden, even als met 38b het geval was, voor gekleurde ontwerpen van kunst-inundatien, waarvan er onder het blad de 4 volgende in handschrift eigenhandig opgegeven worden door J. P. Prevost.

1°. Een geprojecteerde waterlinie tot dekking van de Prov. Holland, ingevolge eene memorie aan H. Ed. Mog. overgegeven, d. 22 Januarij 1731, sub. litt. B.

2o. Eene andere waterlinie meest door het Stigt van Utrecht, ingevolge een verbael van d. 24 Januarij 1671; sub litt. A.

3o. De verandering te maken in de Hollandsche waterlinie, ingevolge het verbael van d. 26 Julij tot d. 14 Augustus 1737. sub litt. D.

4o. Het aloude geconcipieerde waterlinie, ingevolge een verbael van d. 24 Januarij 1671, sub litt. A. alsmede ingevolge een Memorie van Inspectie gedaan in de maand Julij 1731, sub litt. C.

(was geteekend:) J. P. Prevost.

Men zal bemerken dat sub no. 2, hier afgeteekend is een project, hetgeen reeds op onze kaart no. 38b is voorgekomen. — Jan Ph. Prevost was een kaartteekenaar van den jare 1732. Zie J. Smits, Jz. Verh. over den Zuid-Holl. Waard, Dordr. 1822. bl. 66.

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
			plaatst voor aan het IV. Deel van d. Tegenw. St. d. Ver. Ned (het I. van Holland).	
47		Dezelfde kaart, als no. 43*, verkleind.	In 4to oblongo. voor een Zak-Atlas, te Amsterdam bij Hendrik de Leth, omstreeks 1760, bij raming; doch de tekst is na 1788 uitgegeven. (zie bl. 94).	
48 en 49	(1772)	Nieuwe kaart van de kwartieren van Eemland en 't Overkwartier in 't Sticht van Utrecht; — en van het Nederkwartier en het kwartier van Montfoort des Stichts van U.	Amst. Is. Tirion, kl. folio. Uit den Teg. St. der Ver. Ned. XII. Dl. (of van de Prov. Utr 2de Dl). ten dezen jare verschenen.	Deze kaarten zijn beide oorspronkelijk. Nog nooit was de Prov. U. *op die wijze* in twee bladen gegeven. Ook munten ze boven alle de voorgaande uit in netheid van bewerking.
50	1787	Carte von Utrecht.	Entworfen von F. L. Güsse-feld. Nürnb., Homann. Erben. 1787. m. Röm. Kaiserl. Freijheit. fol.	Geheel verschillend van no. 45. Ook in eene andere, betere, hoewel daarom nog niet de beste, wijze van bergen (den Amersf. berg, het hooge Gooij, de Koningstafel enz.) te teekenen. Met de Veenen in het Z. O. welke bij ons sedert no. 29 bereids verdwenen waren, als ten Z. uitgeveend en meer Noordwaarts ontgonnen, heeft

Nummer der Kaart.	Jaartal.	TITEL.	Bewerking, maker, formaat, aantal bladen.	Uitvoerige aanmerkingen.
				men niet gewe-ten hoe te han-delen. Ze staan er op met en benevens de la-ter in die stre-ken opgekomene dorpe, gehuch-ten en heeren-huizen.
38*D*		Hetzelfde blad als no. 38*a* met verschil in de kleuring (*).		

(*) Het is trouwens ten derde maal, en even als no. 38*b* en 38*c*, gebezigd voor inundatie-ontwerpen. Men ziet er tweeërlei geteekende linie van inundatien, die tot versterking der Provincien Utrecht en Holland dienen moesten. De eene langs de zoogenoemde Geldersche vallei; de andere, Zuidwaarts langs de grenzen van U. en H., voorts, Noordwaarts op, van Kamerijk op Nieuwersluis aan, en verder den loop der Vecht tot deszelfs uitloop. De inundatie van de Geldersche vallei verschilt van de voorgaande, door het aanleggen van een' dijk van de Ginkelsche Veenen af, langs een deel der Luntersche en Aschatte beeken, beoosten Amersfoort tot aan Keulhorst toe. Deze dijk konde toch ook wel een versterkingslinie zijn, dewijl er verschillende versterkingspunten op zijn bijgeteekend, welke met uitzondering van het laatst te noemen, op geene vroegere kaarten zijn afgebeeld. Er zijn er die Holland dekten, als de forten *Kruipin* en *Oranje* bij Woerden, het laatstgenoemde in 1748 aangelegd; het nieuwe fort in 1786 beoosten den Emminkhuizer berg aangelegd, en de werken aan de Grebbe. De gemelde, 't zij dijk, 't zij versterkingslinie is onzens wetens slechts ten deele, aan het zuidelijkst einde, eene linie, de Grebbesche linie geheeten, geworden.

(Het vervolg in een volgend nommer).

AFZETTING VAN HET GELD EN REGELING DER DAGELIJKSCHE BEHOEFTEN, NAAR DE NIEUWE MUNTSPECIEN BINNEN UTRECHT TEN JARE 1490.

BIJDRAGEN TOT DE ZEDEN EN GEWOONTEN DER UTRECHTENAREN.

(*Vervolg en slot van bladz.* 421.)

Na eene ordonnantie, ter herleiding van de achterstallige schulden, koopmanschappen, renten, pachten enz., welke in vreemde of denkbeeldige specien bedongen waren, wordt dezelve besloten, met het volgende tarief:

Des Woensdaghs Altea Purification. des jaers 1490.

Item dat bodeloen van thalf toecomende jaer dat te paeschen oft mey naistkomende verschynen zel, dat bedongen is by rynsgulden current, zel men betalen voer twee rynsgulden, eene rynsgulden der nyewer munten, ende voer twee aernhems guldens zel men geven VII½ stuver nyewer munten voirsz., ende desgeliken van anderen paeymente na venant.

Item alle tymerluden, metzelairs, leydeckers, ende disgeliken aerbeyts luden, zellen moegen nemen voer hoer dachhueren ende aerbeytsloen, alsoe veel cromst. alse van outs plegen te nemen over XX ofte XXV jaren.

Item die herbergiers en zellen van eenre maeltyt niet nemen boven XI½ cromst.

Item een entvogel II crom t. ende alle andere g.. waert van vogelen daerna.

Item een maet botter, en zel men niet hoger mogen geven dan xv wit.

Item een ℔ koeijenkees niet hoger dan III wit.

Item een ℔ keersen niet hoger dan II cromst.

Item een ℔ seepen niet hoger dan VIII wit.

Item voert alle vetwaer na advenant.

Item een half take rynswyns, ende een half take bastart, niet hoger dan v½ cromst.

Item een half take maleveseyen niet hoger dan VII½ cromst.

Item alle westersche wynen na advenant.

Item men en zel den besten nyewen weyt, niet hoger moegen geven dat mudde dan XL cromst.

Item men en zel den besten hierlantschen oft overysselschen rog niet hoger mogen geven dat mud dan XXX cromst.

Item men en zel die beste wyntergerst, niet hooger moegen geven dat mud dan XXIIII cromst.

Ende die somergerst na venant.

Item men en zel die beste haver niet hoger geven dat mud dan XIII cromst.

Ende voert alle waer die hier niet benoemt en is, zel mede ofslaen, na die ofsettinge van den gelde in manieren voirsz.

Ende waer yemant die zyn waer onredeliken hielt, ende niet of en sette, na den gelde, of dat yemant zyn waer veyl hielt, die niet vercopen en woude, dat soude die Raet zwaerlike corrigeren na hoeren goetduncken.

Ende men zel voertaen alle waren die men mit sulvere pen. plach te copen, vercopen mit cromst., halve cromst. witgens en deutgens als men hier voertyts pleech te doen ende by geenen stuvers.

Item alle boden zel men voertaen huyren, by Aernhems guldens xv cromst., voor den aern. gulden.

Item een kanne byers sal men copen om III witgens.

Item die drager zel hebben van een vat byers te dragen III witgens, ende van cleynen vaten na advenant.

Item die molenairs zellen hebben, van elck mud herts koerns te malen VIII wit, van een scepel II wit.

Ende dese ordinantie ende alle punten bovengeschr. zel men houden ende nagaen binnen onse stat ende gestichte van Utrecht aen dese zyde der Yselen, by zwaere correctien, tot ons genedigen heere van Utrecht ende des Raets goetduncken.

Ende hiervan zel men tafelen wthangen, een voor hasenberch, een in die Buerkerck, een in St. Jacobskerck, een in St. Nicolaeskerck, ende een in St. Gheertrudenkerck, op dat hem een yegelyck daerna zel moegen weten te rechten.

Des manendags na st. aechten dach des jaers 1490.

Alsoe vast veele gebreken gevallen binnen onse stat, dat men alle waer niet copen mach naet geset van den nyewer munte. Soe heeft die Raet een settinge gedaen op sekere waeren ende comescepen hieronder benoemt, die men niet hoger en zel moegen geven dan hier navolcht by sware correctien tottes Raets goetduncken, mer men zelse wel leger moegen geven.

In den yersten men en zel een ℔ van den besten ossen vleysch niet hoger geven dan VIII½ wit.

Item een ℔ koeyen vleysch oft van een tweejarich, oft driejarich runt niet hoger dan VI wit.

En dese punten van den vleysch voirsz. zellen dueren totten vasten toe ende niet langer.

Item een ℔ specx niet hoger dan VII wit.

» een ℔ goeyer roeyer botter niet hoger dan VII½ wit.

» een ℔ raepolys niet hoger dan XI½ wit.

» een mingelen traens, niet hoger dan XII wit.

» een mingelen soete melx niet hoger dan I witgen.

» een mingelen karnemelx niet hoger dan II deutg.

» een elle beste vesteyns (*), niet hoger dan V½ cromst.

» dat bevernaeck vesteyn niet hoger dan V cromst.

» een boeck troys papiers niet hoger dan XV wit.

» dat burguns en sampaens papier niet hoger dan XII wit.

» een loet best genbers en

» een loet muscaten niet hoger dan V wit.

» ende den anderen genber, ende nagel niet hoger dan IIII½ wit.

» een loet galega (†) niet hoger dan VII½ wit.

» een loet goets pepers ende een loet greyns niet hoger dan IIII½ wit.

» een loet rumpen (§) niet hoger dan IIII½ wit.

(*) Katoene stof, vid. Kiliaan.

(†) Radix galanga.

(§) Rompen of stukken van Notemuscaat, thans nog bekend in den specerijhandel.

Item een loet sofferaens van den besten niet hoger dan VI cromst.

» een loet van den besten langen caneel niet hoger dan VIII wit.

» een mingelen honinx niet hoger dan XIIII½ wit.

» een paar mans trippen ende vrouwen trippen niet hoger dan VI wit.

» een paer hout (*), niet hoger dan III wit.

» van een brout mouts te malen, en sel men niet meer geven dan XI cromst.

» die cuper van eenen hoep te leggen, I witgen.

Voert alle andre waere, die hier niet benoemt en is zelmen oick ofslaen, nade ofsettinge van den gelde, by zware correctie tottes Raets goetduncken.

Ende hier van zel men een cedel wthangen voer hasenbergh om dat hem een ygelyck daerna zel moegen weten te rechten.

Voert alsoe dese ofsettinge ende ordinantie van den payementen wyselyck, ende mit rypen rade gemaict is, by onsen genedigen heere van Utrecht, ende synen Rade belieft ende overcomen, eendrachtelyck by den Rade out ende nyewen, ende den gemeynen gilden van onse stat. Soo laet de Raet weten, gebiet, ende waerscuwt eenen yegeliken, dat nyemant daerop, ofte daer tegens enige onredelicheyt en gebruke, ende dat nyemant eenige oneerlike oft onredelike sprake daerop en vuere in eeniger wys, oft yemant daer inne brokich worde, dat soude die Raet zwaerlike aen hem corrigeren tot hoeren goetduncken.

(*) Vid. Kiliaan, houten schoenen, holt-hout blokken, thans klompen.

Bij besluit van den Raad des donderdags na Sinte Bertelmansdach, werd de gouden Rodolphus gulden van Utrecht, die hontkens gulden en Arnoldus gulden verboden, geen gang meer te hebben, dewijl dezelven, „ te zeer besneden, gewasschen, bescroyt, gesoudeert en te licht gemaickt zyn." Buurspraakboek 1490, bladz. 183. verso.

PLEGTIGE OVERGIFTE VAN HET VAANDEL VAN DE BURGER-COMP. DE ZWARTE KNECHTEN IN 1759.

Het was binnen de stad Utrecht een aloud gebruik, dat bij het verkiezen van eenen nieuwen Vaandrig, de Kompagnies banier op eene plegtige wijze ten zijnen huize werd overgebragt. Deze gewoonte, sedert 24 iaren verwaarloosd, werd in het jaar 1759 weder in zwang gebragt. Op den 12^{en} Maart van dat jaar werd het Vaandel van de Burger-Kompagnie, genaamd de *Zwarte Knechten*, in plegtstatigen optogt naar de woning van den nieuw verkoren Vaandrig, den Heer Willem Wouter Du Pon, overgebragt.

Eenigen tijd te voren waren uit de Kompagnie eenige burgers of rotgezellen gekozen, die dagelijks in krijgskundige oefeningen in de Buurkerk onderwezen werden, ten einde de evolutien bij den optogt regelmatig te kunnen uitvoeren. Des morgens ten 11 ure kwam de geheele Kompagnie op derzelver loopplaats, de Marieplaats, in de wapenen. Alle de rotgezellen waren op het fraaist uitgedost; eene kokarde van Oranje wit en blaauw lint, waarin het stads wapen prijkte, versierde hunne hoeden; spiegelblank waren hunne wapenen, terwijl witte garen koussen een gedeelte hunner onderkleeding

uitmaakte. Thans werd de Kompagnie in orde van bataille geschaard; een kommando, waaraan drie Kadetten werden toegevoegd, onder het geleide van den oudsten Sergeant, werd afgevaardigd om het Vaandel van het huis van den Kapitein af te halen, hetwelk den oudsten Kadet werd ter hand gesteld, die onder hetzelfde geleide naar de Marieplaats terug gekeerd, dit voor het front der Kompagnie den Vaandrig overgaf. Dit Vaandel was gemaakt van blaauwe zijde, in welks midden het wapen der stad, in goud gewerkt prijkte, omgeven van eenen lauwertak, met het onderschrift *Swarte Knegten* 1747. De geheele Kompagnie, vooraf gegaan van de Tamboers en zes Muzijkanten, die zich beurtelings deden hooren, trokken nu langs de voornaamste straten der stad, eerst naar den oudsten Burgemeester, Mr. Meinard van Buren, en vervolgens naar de huizen van den Hoofd-Officier Grave van Nassau la Lecq en den tweeden Burgemeester J. F. Godin; vervolgens naar de woningen van de Officieren der Kompagnie, met name den Kapitein J. van Dam, den Sergeant van den Berg, den Luitenant D. van Lobbregt, den Sergeant G. de Kok, den Scriba D. K. van Poolsum, den Sergeant Boomhouder, en eindelijk naar die van den nieuw aangestelden Vaandrig. Voor ieder dezer huizen werd door de geheele Kompagnie het geweer gepresenteerd en tot driemaal toe gevuurd; terwijl aan het geheele personeel door derzelver bewoonderen roode en witte wijn werd aangeboden.

Deze optogt duurde tot des avonds 8 uren, op welken tijd de Kompagnie zich voor het Stadhuis bevond, alwaar het geweer gepresenteerd en drie malen gevuurd werd. — Van hier werd het Vaandel met een Eskorte naar de woning van den nieuwen Vaandrig overgebragt, om aldaar voortaan bewaard te blijven. — Na derzelver terugkomst betrok de geheele Kompagnie de wacht. De Vaandrig had intusschen in het wachthuis den manschappen der Kompagnie eenen maaltijd toebereid, bestaande uit 30 Couverts, waarop, behalve onderscheidene soorten van vleesch, ook gebraden zalm voor de Roomschge-

zinden zich bevond, terwijl wijn en bier in overvloed tot hun gebruik voorhanden waren. Ook de Officieren en eenige genoodigde gasten hielden in eene afzonderlijke kamer eenen maaltijd, welke zeer opgeluisterd werd door de fraaije muzijk, die zich bij afwisseling deed hooren.

Tot in den vroegen morgenstond van den volgenden dag bleef men vrolijk bij elkander; na dat de Vaandrig met vier slaande trommen was naar huis geleid, scheidde de Kompagnie, terwijl de aangename herinnering van de weder invoering eener oude afgeschafte gewoonte hen nog langen tijd bijbleef. Ter gedachtenis aan deze plegtigheid deden de Heeren Officieren dezer Kompagnie eene Medailje munten, gesneden door den Medailleur J. C. Marmé, wapensnijder van de Utrechtsche Munt, voorstellende eenen geharnasten arm, uit de wolken komende en het Vaandel aanbiedende, met het jaartal 1759, terwijl de keerzijde het wapen der stad Utrecht, van een Vaandeltrophé voorzien, voorstelt, met het omschrift *Swarte Knechten.*

Deze Medailje, ongeveer ter groote van een' gouden rijder, werd in goud geslagen, den Officieren, en in zilver den rotgezellen der Kompagnie ten geschenke gegeven.

TAFEL

VAN

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN,

In de maand DECEMBER 1838,

GEDAAN AAN HET

CHEMISCH LABORATORIUM

VAN

'S RIJKS VEE-ARTSENIJSCHOOL

TE UTRECHT,

ONDER TOEZIGT VAN DEN HOOGLEERAAR

P. J. J. DE FREMERIJ.

(NB. De Waarnemingen geschieden des morgens te 9, des middags te 12, des namiddags te 3 en des avonds te 9 uren.)

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100°.				WINDSTREEK 's MIDD. te 12 uur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u	3ur.	9ur.		
1	750	752	754	754	7	10	8 5	7 5	N. W	Bewolkt.
2	752	752	752	754	11	12 5	12	9 5	N.	Betrokken.
3	752	752	752	751	10 5	11 5	10 5	7 5	W.	Bewolkt.
4	752	753	753	755	7	9 5	8	5	N. W.	Regen.
5	758	759	759	765	3 5	7 5	7 5	9 5	W.	Betrokken.
6	767	768	769	771	3 5	4 5	7	5	idem.	idem.
7	770	769	769	769	5 5	6	6 5	6 5	Z. W.	Regen.
8	768	769	769	772	4 5	5 5	5	2	N. O.	Bewolkt.
9	772	772	772	772	3	6 5	6	3	N.	Betrokken.
10	770	768	768	767	3 5	6	5 5	4 5	W.	idem.
11	768	769	770	772	3	6 5	3 5	3 5	N. O.	Bewolkt.
12	772	772	772	773	6	6 5	6	4 5	N. W.	Betrokken.
13	772	774	775	773	3	4 5	4 5	3 5	W.	idem.
14	775	775	775	774	3 5	3 5	6 5	3 5	N. O.	idem.
15	775	775	775	773	1	3	4	3 5	O.	Helder.
16	772	774	774	774	2	3	2 5	2 5	idem.	Betrokken.

DATUM.	BAROMETER IN MILLIMETERS.				THERMOMETER IN 100o.				WINDSTREEK 's MIDD. tot 12 ur.	WEERSGESTELDH. 's MIDD. 12 UREN.
	9 ur.	12 u.	3 ur.	9 ur.	9ur.	12u.	3ur.	9ur.		
17	774	775	775	775	0,5	1	0	—1	z. o.	Betrokken.
18	774	774	772	772	—3	0	0	—3$_5$	idem.	Helder.
19	772	772	772	772	—1	—1	—1	—1$_5$	idem.	idem.
20	771	771	771	773	—0$_5$	»0,5	—0$_5$	0	idem.	Mistig.
21	776	776	776	775	—1	—2$_5$	—2	—1	idem.	Helder.
22	771	771	769	767	—1	—1	—1	—1	z.z.o.	Bewolkt.
23	762	760	758	757	—3$_5$	0	—1	—1	z. o.	Helder.
24	754	752	752	750	—3$_5$	—1$_5$	—2	—5$_5$	idem.	idem.
25	751	755	755	756	—2$_5$	—3$_5$	—3$_5$	—3$_5$	o.	idem.
26	756	756	757	759	—3$_5$	—2	—2	—1$_5$	z. w.	Betrokken.
27	754	753	754	758	»0,5	0	1	—1	z.	idem.
28	766	768	770	773	—1	3	5	—3$_5$	w.	Helder
29	773	773	772	771	—1	—0$_5$	0	—1	n. w.	Betrokken.
30	772	771	768	767	—2	0	1	1$_5$	n.	Bewolkt.
31	771	772	775	775	—1	4$_5$	2	3	idem.	idem.
									GEMIDDELDE WAARNEMING.	
1	761$_1$	761$_4$	761$_7$	762$_8$	6$_1$	7$_9$	76	6	Van den 1st. tot den 11e.	
2	772$_1$	772$_7$	772$_5$	775$_1$	0$_7$	2$_8$	2$_7$	1$_7$	— — 11en. — — 21e.	
3	764$_2$	764$_1$	764	764$_4$	0$_2$	—0$_2$	0$_4$	—0$_2$	— — 21st. — — 31st.	
	765$_8$	766	766	766$_7$	2$_2$	3$_5$	3$_3$	2$_5$		

27 's morgens sneeuw.

28 's avonds mistig.

30 's avonds een weinig regen.

Algemeen gemiddeld. Barometer 766$_4$ Thermometer 28.

Algemeen gemiddelde berekening loopende over het jaar 1838.
Barometer 761$_7$. Thermometer 28.

December 1838.

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, enz., in de Steden der Provincie UTRECHT.

	GEBORENEN.							HUWELIJKEN.	ECHTSCHEIDINGEN.	OVERLEDENEN.	
	Getal.		waaronder: Onechte.		Tweel.	Doodgeb.					
	M.	V.	M.	V		M.	V.			M.	V.
UTRECHT.	80	62	10	7	2	8	6	26	1	70	55
AMERSFOORT.	19	17	2	»	»	1	»	2	»	14	19
RHENEN.	3	5	1	»	»	»	»	2	»	1	»
WIJK BIJ DUURSTEDE.	6	7	»	»	»	1	»	3	»	2	2
MONTFOORT.	4	1	»	»	»	»	»	1	»	4	»
IJSSELSTEIN.	4	4	»	1	»	»	»	4	»	5	4

STAND DES WATERS.

te VREESWIJK in de Rivier de Lek.

	onder Nulpeil.
1 December 1838.	3 el 75 dm.
15 —— ——	3 — 63 —
31 —— ——	4 — 24 —

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN, ENZ., IN DE STAD UTRECHT, OVER DEN JARE 1838.

GEBORENEN.				ONDER WELK GETAL BEGREPEN ZIJN.			GETROUWDEN.	OVERLEDENEN.				
	GESLACHT.				ONECHTE.			GESLACHT.		DOODGEBOREN.		
MAANDEN.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.	Tweelingen.	Zonen.	Dochteren.	Getal Paren.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	M.	V.	TOTAAL
JANUARIJ.	62	76	138	3	8	5	16	100	87	1	4	187
FEBRUARIJ.	83	90	173	2	6	6	21	76	87	5	4	163
MAART.	96	73	169	»	8	7	12	70	65	4	4	135
APRIL.	68	84	152	3	3	2	19	76	62	10	3	138
MEI.	45	69	114	1	4	1	98	50	58	4	4	108
JUNIJ.	67	77	144	2	6	6	34	52	48	6	2	100
JULIJ.	60	73	133	4	8	10	25	55	39	6	5	94
AUGUSTUS.	85	83	168	4	3	3	36	56	51	2	1	107
SEPTEMBER.	74	74	148	1	6	5	24	55	46	6	3	101
OCTOBER.	62	62	124	»	3	7	29	45	44	3	3	89
NOVEMBER.	71	70	141	2	6	5	57	43	54	7	4	97
DECEMBER.	80	62	142	2	10	7	26	70	55	8	6	125
Totaal. . .	853	893	1746	24	76	69	397	748	696	62	43	1444

September 1 Echtscheiding.

December 1 dito

2

Het getal Militairen, in 's Rijks Hospitaal Overleden, bedraagt. 54.

Ingekomene Certificaten van Personen te Utrecht woonachtig, elders Overleden, en alhier ingeschreven. . . . . 31.

Het getal der Geborenen is meerder geweest dan in het vorige jaar. . . . . 58.

Dat der Overledenen is minder geweest. . . . . 44.

Het getal der Huwelijken is minder geweest. . . . . 11.

GETAL DER JAREN VAN OVERLIJDEN 1838.

MAANDEN.	Doodgeboren.		Onder het Jaar.		Van 1 tot 10.		Van 10 tot 20.		Van 20 tot 30.		Van 30 tot 40.		Van 40 tot 50.		Van 50 tot 60.		Van 60 tot 70.		Van 70 tot 80.		Van 80 tot 90.		Van 90 tot 100.		Totaal.		Totaal Generaal.
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	
JANUARIJ.	1	4	25	13	26	19	7	3	7	4	5	2	7	3	5	5	6	8	8	12	3	8	»	1	100	87	187
FEBRUARIJ.	5	4	21	13	20	22	1	5	3	5	2	8	5	2	4	7	3	6	8	10	4	4	»	1	76	87	163
MAART.	4	4	14	16	23	19	2	1	7	1	2	2	4	6	2	2	2	4	4	3	4	7	2	»	70	65	135
APRIL.	10	3	12	10	21	16	5	5	6	2	2	5	3	5	4	3	6	5	4	2	3	6	»	»	76	62	138
MEI.	4	4	11	16	10	5	4	3	8	2	2	2	3	11	2	4	2	3	3	4	1	3	»	1	50	58	108
JUNIJ.	6	2	12	10	14	9	1	4	6	5	3	2	2	2	1	2	4	8	2	3	1	1	»	»	52	48	100
JULIJ.	6	5	19	5	5	5	6	1	6	3	1	3	3	2	1	3	2	5	4	3	2	4	»	»	55	39	94
AUGUSTUS.	2	1	16	13	10	9	1	1	5	3	4	7	6	1	3	2	4	2	3	6	2	1	»	»	56	51	107
SEPTEMBER.	6	3	14	20	10	2	3	1	7	6	1	4	4	1	2	2	2	2	4	3	1	2	1	»	55	46	101
OCTOBER.	3	3	14	7	12	6	1	4	2	4	1	6	5	3	»	3	2	2	2	5	3	1	»	»	45	44	89
NOVEMBER.	7	4	10	16	8	4	2	4	4	2	1	3	1	5	3	5	»	2	1	5	5	4	1	»	43	54	97
DECEMBER.	8	6	13	8	13	6	1	1	4	4	6	4	2	3	3	2	11	5	7	8	2	7	»	1	70	55	125
	62	43	181	157	172	122	34	33	65	41	30	46	45	44	30	40	44	52	50	64	31	48	4	4	748	696	1444

ZIEKTEN OF TOEVALLEN

DER

OVERLEDENEN,

Gedurende het jaar 1838.

BENAMING DER ZIEKTE.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	TOTAAL.
Doodgeboren.	5	9	3	13	8	8	11	3	9	6	11	14	105
Verval van Krachten. . .	30	30	19	15	12	10	8	14	13	12	12	25	200
Longtering.	38	52	38	41	38	26	25	33	19	28	27	27	392
Stuipen.	30	25	25	18	16	19	14	17	22	18	17	14	235
Gevolgen van het Zuur. .	2	2	3	2	3	2	5	4	7	3	3	2	38
Gevolgen van Tandenkrijg.	3	»	5	2	2	1	4	2	3	4	2	1	29
Beroerte.	6	5	»	3	4	6	2	3	4	5	5	6	49
Ontstek. der Ingewanden.	4	1	»	»	1	»	»	»	2	»	1	2	11
Pleuris en Longontsteking.	2	»	»	3	»	2	»	3	1	»	3	5	19
Hersenvlies Ontsteking. .	5	2	»	»	1	1	2	3	2	»	2	1	19
Persloop.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Waterzucht.	10	5	5	4	4	2	7	3	4	3	5	9	61
Kinkhoest.	3	3	4	»	»	1	1	»	»	1	»	1	14
Zenuw Zinkingkoorts. . .	9	5	5	5	4	7	5	11	3	5	4	7	70
Stikzinken.	2	2	1	»	3	»	»	»	»	»	»	1	9
Gevolgen der Kraam. . .	2	1	»	»	»	1	1	1	2	1	»	»	9
Gevolgen van Beenbederf.	1	»	1	»	»	1	»	»	»	»	1	1	5
Subiet Overleden. . . .	5	»	»	1	1	1	1	»	»	»	»	2	11
Mazelen.	29	14	13	13	2	5	1	»	2	»	»	»	84
Rheumatismus.	»	3	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	5
Klierziekte.	»	1	1	3	»	»	1	1	1	1	1	»	10
Bloedspuwing.	»	2	1	1	2	1	1	1	2	»	»	»	11
Wond aan de Rug. . . .	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Noodlottig toeval. . . .	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Kanker.	»	»	1	2	1	1	»	»	1	1	»	1	8
Verwonding.	»	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	3
Gevolgen eener Fistel. .	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Spruw.	»	»	»	1	»	»	1	1	»	»	»	»	3
Onbepaalde Uitslagziekte.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Roodvonk.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Gevolgen van Oogziekte. .	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Borstwaterzucht.	»	»	»	2	»	»	2	2	2	»	1	2	11
Zenuw Toevallen. . . .	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	2
Verdronken.	»	»	»	»	2	2	»	1	»	»	»	1	6
Kinderziekte.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1
Door een Val.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1
Transport. . . .	187	163	135	138	107	97	93	104	99	89	95	122	1429

BENAMING DER ZIEKTE	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	TOTAAL.
Transport. . . .	187	163	135	138	107	97	93	104	99	89	95	122	1 29
Verbrand.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	2
Keelontsteklng.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	2
Verzwering.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1
Gevolg. v. ulc. aan de Been.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1
Hondsdolheid.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Overreden.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
Beklemde Breuk. . . .	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
Mondklem.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
Na de afzett. der regter Dij	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Leverontsteking. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Zelfsmoord.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	2
Blaas Ontsteking. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1
Totaal. . . .	187	163	135	138	108	100	94	107	101	89	97	125	1444

STAAT DER GEBORENEN, VOLTROKKEN HUWELIJKEN, OVERLEDENEN ENZ., IN DE STEDEN DER PROVINCIE, OVER DEN JARE 1838.

STEDEN.	Geborenen.								Huwelijken.	Echtscheiding.	Overledenen.		
	Getal.			Waaronder Onechte.		Tweelingen.	Doodgeboren.						
	M.	V.	T.	M.	V.		M.	V.			M.	V.	T.
AMERSFOORT. . . .	240	202	442	22	11	2	9	11	88	»	166	186	352
WIJK BIJ DUURSTEDE.	43	52	95	2	4	»	3	4	21	»	38	30	68
RHENEN..	51	47	98	2	1	1	5	3	25	»	36	31	67
MONTFOORT.	40	33	73	»	»	1	3	1	9	»	25	19	44
IJSSELSTEIN.	70	51	121	2	2	1	1	»	26	1	42	47	89

NAAMLIJST

DER

GEBORENEN, GEHUWDEN

EN

OVERLEDENEN,

BINNEN

UTRECHT,

EN DESZELFS VOORSTEDEN,

VOLGENS DE DAARVAN, BIJ DEN BURGERLIJKEN STAND, GEDANE AANGIFTEN;

BENEVENS EENE

LIJST DER VERKOCHTE HUIZEN, LANDERIJEN, HOFSTEDEN, LUSTPLAATSEN ENZ. IN HET JAAR

1838.

TE UTRECHT,
BIJ N. VAN DER MONDE,

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND JANUARIJ 1838.

GEBORENEN.

den 3 Januarij.

Gerardina Francina, D. van Anthonie van Maanen.

Cornelia Wilhelmina, D. van Cornelis van der Linden, overleden den 10 Augustus 1837.

Jan Gerard, Z. van Willem Bouwmeester.

Petronella, D. van Jacobus van Hasselt.

Cornelis, Z. van Theodorus van den Broek.

Cornelia Maria, D. van Bernardus Verheul.

Sophia, D. van Johannes Hendricus Palis.

den 4 Januarij.

Margaretha Geertruida, D. van Johannes Verloop.

Johannes, Z. van Gerardus Huntelaar.

Alberta Cornelia, D. van Hendricus Johannes Onstein.

Catharina Elleberta, D. van Gijsbertus Morren.

den 5 Januarij.

Johanna, D. van Johannes Hendricus de Bond.

den 6 Januarij.

Hendrica, D. van Daniel de Klerk.

Godefridus, Z. van Nicolaas Kok.

Anthonia Petronella, D. van Laurentius van Laere.

Johannes, Z. v. Hendrik Vreeswijk.

Gerritje, D. van Hermanus Steinman.

Johannes Hendricus, Z. van Pieter Lington.

Maria Alberta, D. van Johannes van Leeuwen.

Wilhelmina Chistina Carolina, D. van Petrus Johannes Clemens.

den 8 Januarij.

Godefridus, Z. van Peter van der Steen.

Jacobus, Z. van Jacobus Penseel.

Pieter, Z. van Jan Huurman.

Jansje, D. van Hendricus Berkien.

den 9 Januarij.

Hendricus, Z. van Peter Seelen.

Cornelia, D. van Jan van Waveren.

Gerhard Jan Albert, Z. van Gerhard Hendrik Helman.

Hendricus Wilhelmus Franciscus Z. van Hendricus Franciscus Ebbing,

Lammerdina Catharina, D. van Jan Scheggetman.
Cornelia Dirkje Hermina, D van Jan Harms Kemelaar.
Petronella Cornelia, D. van Jeremias van Beuge.

den 10 Januarij.

Maagje Gijsberta, D. van Franciscus Andreas de Leur.
Cornelia, D. van Rijnier Overbeek.
Joannes Ferdinand Justus, Z. v. Justus Joannes van Maurik.
Elisabeth, D. van Willem van Bunnik.
Maria Magdalena, D. van Johannes Bernardus van Ingen.
Johanna, D. van Jelle van der Heide.

den 11 Januarij.

Wilhelmina Johanna, D. van Cornelis Kinnegim.
Christina, D. van Anthonie van Wensen.
Cornelis, Z. van Alexander van Doorn.
Helena Petronella, D. v. Fredrik Bolk.

den 12 Januarij.

Gerarda, D. van Johannes de Braake.
Johannes, Z. van Johannes van den Berg.
Jansje, D. van Johannes Klesman.
Catharina Elleberta, D. van Pieter Johannes Morren.
Jan Abraham, Z. van Abraham Storm.

den 13 Januarij.

Wilhelmina Johanna Maria, D. van André Henri Ludwig.
Sophie Adrienne Justine Jeannette, D. van Cornelius Hendricus van Aken.

den 15 Januarij.

Johanna, D. van Zacharias van Schoonhoven.
Johannes Gerard, Z. v. Johannes Slotboom.
Laurens, Z. van Philip Ooms.
Petrus, Z. van Paulus van Zutphen.
Charlotta Marianna, D. v. Christiaan Henrich.
Anna Levina, D. van Hendrik Gijsbert Knoops.

den 16 Januarij.

Theodorus, Z. van Willem Verheul.
Gerrit, Z. v. Anthonie Hensbergen.
Clasina Johanna, D. van Nicolaas Colijn.
Johanna Adriana Cornelia, D. v. Johannes Petrus de Cruijff.
Gerarda, D. van Coenrardus Ciphers.

den 17 Januarij.

Anna Jacoba, D. van Jacobus Anthonie van Dam.
Hendricus, Z. van IJsbrandus de Vreede.

den 18 Januarij.

Catharina, D. v. Willem Kool.
Gerardus Wilhelmus, Z van Gerardus Wilhelmus Baljet.

Christina Maria, D. van Gerardus Otto.
Carolina Hermina, D. van Joannes Jacobus de Beer.
Johannes, Z. van Henri Weber.

den 19 Januarij.

Willem Adriaan, Z. van Cornelis van Beem.
Johanna Maria, D. van Pieter Tobias Gevers.
Lambertus Bernardus, Z. van Lammert Takken.
Hendricus Johannes Mechiel, Z. van Otto van Hiel.

den 20 Januarij.

Johannes Adrianus Leonardus, Z. van Jan Willem Geelen.
Sara, D. van Jan van Laar.
Wilhelmus Petrus, Z. van Petrus van Rossum.
Levie Abraham, Z. van Abraham Levie Bouwman.
Laurens Johannes, Z. van Laurens Johannes Schadee.
Gerard Cornelis Pieter, Z. van Pieter Jacobus van Beusekom.
Aaltje en Betje, Dochters v. Levi Israël de Wolff.

den 22 Januarij.

Johanna Wilhelmina Cornelia, D. van Cornelis Buijs.
Gerardus Johannes, Z. van Cornelis de Kruijf.
Theresia Margaretha, D. van Theodorus Johannes v. Everdingen
Virgenie Maria Therèse, D. van Jan Libosan.
Johannes, Z. van Godefridus de Groot.
Dina, D. van Johannes Lemair.
Mechtelina Hendrica, D. van Abraham Bernardus Ockeloen.
Geurt, Z van Geurt van Us.
Pieter, Z. van Cornelis van Gils.

den 23 Januarij.

Nicolaas Jacobus, Z. van Cornelis Oomens.
Johanna, D. van Johannes de Klerk.
Hendrica Maria, D. van Laurentius Serto.
Hendrik Jan, Z. van Arnoldus van Broekhuizen.
Adriana, D. van Johannes Oremus
Wilhelmina Geertruida, D. van Adrianus Hellemans.
Nicolaus Karel, Z. van Gualtherus Holtius.
Adolphina Johanna, D. v Adolph Johan van Hoeij Schilthouwer.

den 24 Januarij.

Jacobus Johannes, Z. van Gerrit Houtman.
Paulus, Z. van Gerrit van Luijn.
Louiza Wilhelmina, D. van Jacob Oldenhof.
Helena Geertruida Maria, D. van Hendrik Lamie.

den 25 Januarij.

Johannes, Z. van Cornelis van den Hooven.
Maria Hendrika, D. van Nicolaas van Doorn.

Gerharda Christina, D. van Antonij van Dorsten.

Margaretha, D van Martinus Andersen.

Cornelis Wernard Eduard, Z. v. Cornelis Wernard van Voorst van Beest.

den 26 Januarij.

Gerarda, D. van Mattheus Fonville.

Hendrica, D. van Jacobus Hendricus van Duuren.

den 27 Januarij.

Helena Amalia, D. van Gijsbertus de Bruijn.

Anna Maria, D. van Johannes Fredrik Franciscus Lagerweij.

den 29 Januarij.

Hendrica Sophia, D. van Johann Christoffer Hendrik Fredrik Saalmann.

Johanna Maria Christina, D. van Cornelis Joannes Verbon.

Carel, Z. van Richardus de Rooij.

Naatje, D. van Johannes van der Lingen.

Pieter, Z. van Pieter de Bruijn.

Anthonie, Z. van Gerrit van der Linden.

den 30 Januarij.

Johannes Hendricus, Z. van Theodoor Sträter.

Egilius en Christiaan, Zonen van Egilius Verhoeks.

Wilhelmus Johannes, Z. van Leendert Lancee.

Johannes Marinus, Z. v. Jacobus Christianus Langlois.

Geertruida Johanna, D. van Petrus Stephanus Eijndhoven.

Wilhelmina Jacoba, D. van Wilhelmus Jacobus van den Heuvel.

den 31 Januarij.

Johanna Petronella, D. v. Gerrit Hermanus Cino.

Johanna Wilhelmina, D. van Willem van Engelen.

Cornelis Johannes Ecker, Z. van Wilhelm Philippus Klencke.

Jacobus Anthonie, Z. van Daniel van Vleuten.

GEBORENEN 138, waaronder 13 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 3 Januarij.

Gerrit Agterberg, weduwenaar, en Dirkje van Mourik.

Johannes van den Berg, wed., en Joanna Stam.

Jacobus van Paare en Margaretha Catharina Koch, weduwe.

Gooijaard Godefridus Aalbers, weduwen., en Anna Maria van Ballegoij.

den 10 Januarij.

Petrus Sier en Maria Bongenaar.

Hendrik van der Straaten en Dirkje de Bie.

Matthijs Zwambag en Wilmijntje Marschalkerweert.

Paul Jacques Baron van Heecke-van Brandsenburg en Anna Hillegonda Reighard.

den 17 Januarij.

Johannes van der Linge en Helena Goenee.

Adriaan Ouwejan, weduwenaar, en Jannetje Hoekwaater.

den 24 Januarij.

Johannes Fredrik Franciscus Lagerweij en Maria Arnolda Schouten.

den 31 Januarij.

Elbertus Lantzaat, weduwenaar, en Johanna Velling.

Johannes Westerman en Heintje de Bruijn.

Andries van Lint, weduwenaar, en Ludovica Antonia Lenaarts weduwe.

Arie van Soest en Maria Okhuijsen.

Willem van Stigt, weduwenaar, en Johanna van Keestel, wed.

TE ZAMEN 16 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 2 Januarij.

Maria de Groot, 1 j., buiten de Tolsteegpoort.

Maria van Ensbergen, 15 d., Buurkerkhof.

Bernardus van Vlooten, 2 j., Marieplaats.

Carl Lambertus Johannes Blankers, 1 j. en 3 m., Vinkenburgsteeg.

Willem Emmelot, 70 j., Catharijnestraat.

den 3 Januarij.

Gerardus Josephus Mastwijk, 3 m., buiten de Catharijnepoort.

Johanna Carolina Cornelia van Heukelom, 4 m., Voorstraat.

Gerrit van Ingen, 7 m., Koestraat.

Wilhelmina Lit, circa 4 j., buiten de Tolsteegpoort.

Anna Maria de Bruijn, huisvr. van Willem Martens, 51 j., Onder de Linden.

den 4 Januarij.

Johanna Wilhelmina Ballendux, wed. van Philippus Lambres, 84 j., Springweg.

Gerrit Jan Gunneweik Klijn, 19 j., Hospitaal.

den 5 Januarij.

Cornelis Johannes van Straaten, 11 m., voor Klarenburg.

Helena van Baggen, wed. Johannes Voss van Zijll, 76 j., Geertebrug.

Christina Johanna Elsebé de Haart, 2 j. en 8 m., Weistraat.

Cornelia van Gent, huisvr. Willem van Oostrom, 76 j., buiten de Catharijnepoort.

Eberard Niermeijer, 19 j., lange Nieuwstraat.

Pieternella Pestel, wed. Jan van Rossum, 84 j., Diakoniehuis.

Maria van Zijl, 11 j., buiten de Tolsteegpoort.

den 6 Januarij.

Hendrik Rigter, 1 j. en 9 m., Vinkenburgsteeg.

Johannes Grim, 3 j. en 4 m., buiten de Catharijnepoort.

Dirk Hendrik Roos, 33 j., in 't Gasthuis.

Adrianus Smorenberg, 14 j., Magdalenesteeg.

Willem van Overeem, 68 j., Oudkerkhof.

den 8 Januarij.

Gerardus Johannes van Anraad, circa 7 j., Romerburgerstraat.

Jan Hogenboom, 60 j., aan 't Zand.

Wilhelmus Hendricus Johannes van Dillen, 1 j. en 3 m., buiten de Wittevrouwepoort.

Catharina Elsendoorn, 2 j., buiten de Wittevrouwepoort.

den 9 Januarij.

Isaak van Zuilen, 37 j., buiten de Catharijnepoort.

Cornelia Adriana Nieuwenhuis, 1 j., buiten de Weerd.

Louisa Geijkema, wed. Christiaan Nelle, 64 j., Groote Eligesteeg.

Jacobus Brouwer, 3 w., buiten de Weerd.

Maria Swart, wed. Johannes van Tol, 70 j., buiten de Catharijnepoort.

den 10 Januarij.

Anthonia Blanke, ongeh., 66 j., Brandsteeg.

Huibert de Waal, 73 j., Boterstraat.

Petronella Stevens, 2 j. en 9 m., Pelmolen.

Jacobus Gadilla, 36 j. en 7 m., buiten de Wittevrouwepoort.

Ferdinand Joseph Cogels, 46 j., Lange Nieuwstraat.

Johannes Tollenaar, 38 j., Korte Elisabethstraat.

Margaretha Preuniger, wed. Hermanus Rikkers, 79 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Maria Cornelia de Kof, 3 j. en 6 m., Korte Viesteeg.

Johan Bernard Götte, 20 j., Hospitaal.

den 11 Januarij.

Doodgeb. Dochter van Grietje Visser, Zandstraat.

Elisabeth Vermeulen, wed. Anthonie van den Hoed, 75 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Adrianus Schadee 12 j. en 10 m. Boterstraat.

den 12 Januarij.

Hermina van Hattum, 9 m., buiten de Weerd.

Matthijs Oostrum, 2 m., buiten de Weerd.

Gijsbert Voorbergen, 3 j., buiten de Catharijnepoort.

Susanna van Rooij, 9 w., buiten de Weerd.

Johannes Seijsener, 10 j., Voorstraat.

Elizabeth van Zanten, huisvr. Johan Wagener, 65 j., Voorstraat.

Wijntje van Galen, 1 j, buiten de Weerd.

Susanna Elisabeth Terbruggen, 3 m., Zandstraat.

den 13 Januarij.

Doodgeb. Dochter van Minette de Lang, Lange Nieuwstraat.

Gerardus van Sorgen, 30 j., Nicolaikerkhof.

Gerrit Serton, 76 j., Groenest.

Jacobus Engel Fischer, 7 j. en 6 m., Watersteeg.

Franciscus Arnoldus van Straaten, 3 j., voor Klarenburg.

Sophia Johanna Fliegel, 8 m., Predikheerenstraat.

den 15 Januarij.

Josina Johanna Oostveen, 4 w., Walsteeg.

Cornelia Rietveld, 6 m., buiten de Catharijnepoort.

Cornelia van Oostrom, 2 j., buiten de Weerd.

Dina Hoogstraten, ongeh., 25 j., Nieuwe Gracht.
Gerhard Jan Albert Hehman, 4 d., Meijpoortje.
Wilhelmina Smaling, wed. Jacobus Schutter, 56 j. aan 't Zand.
Barend Adriaans, 70 j., Barth. Gasthuis.
Wilhelmus van Beuseekom, 6 m., buiten de Catharijnepoort.
Everardus Visch, 1 j., buiten de Catharijnepoort.
Alida Velthuijsen, wed. Gijsbertus van Meeningen, 52 j., Vinkenburgsteeg.
Maria Lammers, 9 m., Zandstr.
Johanna van den Berg, ongeh., 22 j., in 't Ziekenhuis.
Wilhelmina Everdina Evertsen, 7 m., Kreupelstraat.
Cornelis Hofman, 7 w., Lange Rozendaal.
Johannes van Nooij, 22 j., Zandstraat.

den 16 *Januarij.*

Gerardus Wilhelmus van Rijn, 1 j. en 6 m., Vischmarkt
Theodorus Franciscus van Rijn, 2 j. en 9 m., Vischmarkt.
Willebrordus Leonardus Kootker, 8 w., in 't Weistraat.
Abraham Pauw, 56 j., Engen Doelen.
Johannes Hampers, circa 5 j., Molensteeg.

den 17 *Januarij.*

Pieter Ligtvoet, 4 w., buiten de Weerd.
Evert van Olderen, 30 j., Brandst.
Gerrit van Kasteel, 3 m., Jufferstraat.
Hendrica Johanna Cino, 1 j. en 7 m., Walsteeg.
Petronella van Dalen, wed. Abraham Rudolf Swagers, 66 j., Nicolaisteeg.
Gerritje van Ingen, wed. Willem Bart van Veenendaal, 84 j., Oude Mannenhuis.

den 18 *Januarij.*

Theodorus Simon Oomens, 2 j., Geertebrug.
Dirk Kortenhof, 2 j. en 4 m., Magdalenesteeg.
Daniel Drijver, 76 j., Zandstr.
Everardus Westening, 1 j. en 6 m., buiten de Wittevrouwep.
Jans van der Linden, 1 j en 4 m., buiten de Wittevrouwep.
Joonnes Hendrikus Terlingen, 85 j., Geertesteeg.
Johannes van den Berg, 7 d., in 't Weistraat.
Johannes Jacobus van Wijk, 3 m., Steenweg.
Pieter Kreugel, 41 j., Zandstr.
Grietje Boekhorst, wed. Gerrit Mulder, 94 j., Groenesteeg.
Michael Maarschalkerweerd, 7 m., in 't Weistraat.
Jan Coenraad Vreeswijk, 3 m. Catharijnestraat.
Wilhelmina Maria Pastoors, 1 j. en 6 m, buiten de Catharijnep.
Petronella Maria Stroeven, 2 j. en 8 m., Springweg.
Willemijntje de Groot, huisvr. Jan Aalbert Bruggers, 29 j., buiten de Weerd.

Hendrik Blom, 27 j., Hospitaal.

den 19 Januarij.

Abraham Ockhuijzen, 83 j., buiten de Weerd.

Marinus van Wijk, 3 m., Steenw.

Arnoldus van Baarewijk, 83 j., Jacobiekerkhof.

Jacobus Rijnbergen, 3 j. en 8 m., Korte Ademstraat.

Wilhelm Petri, 4 j., buiten de Catharijnepoort.

Simon van der Meulen, 19 j., Hospitaal.

den 20 Januarij.

Jannetje Prens, ongeh., 69 j., Barth. Gasthuis.

Abraham Jacobus van der Wal, 1 j. en 10 m., onder de Linden.

Heijntje Bouwman, 2 j., Hekelst.

Jan Huijsman, 68 j., Koestraat.

Doodgeb. Zoon van Abraham Penning, Molensteeg.

Francina van Bagchem, 47 j., Bagijnehof.

Johanna Ravenhorst, 3 j. en 6 m., Geertekerkhof.

Maria Tuijte, wed. Gidion Jan Langerak du Marchie Servaas, 71 j., in den Trans.

Sibilla van Leersum, wed. Gijsbertus van Niekerken, 86 j., Lange Rozendaal.

Rijnier Olthof, 73 j., Weide Doelen.

Jacoba van der Linden, 2 j. en 8 m., buiten de Wittevrouwep.

den 22 Januarij.

Aletta van Wierst, wed. Jan de Wit, 84 j., buiten de Weerd.

Geertruida van den Ham, huisvr. Johannes van Oord, 40 j., buiten de Weerd.

Anthonie Rijkebusch, 45 j., Heerenstraat.

Elisabeth Johanna van Veldhoven, 1 j. en 7 m., Kreupelstr.

Doodgeb. Dochter van Anthonia van den Hoorn, Kalverstraat.

Teunis Spierenburg, 2 j. en 3 m., buiten de Catharijnepoort.

Cornelis van Rooijen, 3 m., buiten de Catharijnepoort.

Anna van Kessel, huisvr. van Christiaan van der Heiden, 63 j., Smeebrug.

Frederik Willem Hoevers, 16 j., Achterweg.

Aaltje Verhaar, wed. Dirk van den Ham, 59 j., Watersteeg.

Dibbet de Haart, 64 j., Lange Nieuwstraat.

Anna Sara Roeters, huisvr. van Jean Chaassé, 70 j., Slagtsteeg.

den 23 Januarij.

Een onbekend Manspersoon, naar gissing 75 j., Lange Nieuwstr.

Cornelis Bernardus Ouwejan, 2 m., aan de Tolsteegpoort.

Jacob Coers, 74 j., Voorstraat.

Johannes de Groot, 3 d., buiten de Wittevrouwepoort.

Hendricus van Schevikhoven, 47 j., Varkenmarkt.

den 24 Januarij.

Pieter van den Berg, 20 j., Hospit.

Jacoba Maria van Nickerken, 6 m., buiten de Wittevrouwep.
Betje de Wolff, 5 d., Weistraat.

den 25 Januarij.

Antje Noppe, huisvr. v. Johannes Barrebas, 76 j., Walsteeg.
Johanna Anthonia Westerhout, 9 m., in 't Weistraat.
Joanna Jacomiena Vroom, wed. Gijsbertus Cornelis Brouwer, 82 j. en 6 m., Gaardbrug.
Jansje de Groot, 4 j. en 6 m., Korte Ademstraat.
Pieter Huurman, 17 d., buiten de Tolsteegpoort.
Willem Hakvoort, 23 j., Hospit.
Willem Wintershoven, 1 j. en 4 m., buiten de Weerd.
Julianus van der Toom, 46 j., Tugthuissteegje.
Maria Leenars, huisvr. van Anthonius Peters, 62 j., Oudkerkh
Helena Enders, 5 w., GrooteElligst.

den 26 Januarij.

Theresia Margaretha van Everdingen, 4 d., Jufferstraat.
Alida Motshagen, 9 j., Pelmolen.
Hermanus Post, 56 j. en 6 m., Voorstraat.
Adriana de Groot, ongeh., 31 j., Ambachtstraat.
Barend Hermanus van Meegersen, 52 j., Lange Nieuwstraat.
Cornelia de Vos, huisvr. van Theodorus Kuiltjes, 41 j., buiten de Wittevrouwepoort.
Sara Vervate, wed. Willem Visser, 80 j., Steenweg.

den 27 Januarij.

Paulus Thomassen, 50 j., Varkenm.
Maria Hulsman, wed. Casper Hulters, 73 j., Acht. 't Stadhuis.
Anna Maria de Koning, wed. Jacob des Tombe, 70 j., hoek van de Watersteeg.
Doodgeb. Dochter van Suzanna de Haas, Brandsteeg.
Adriana Maria van Senus, ongeh., 55 j., Jerusalemsteeg.
Cornelis Conijnenburg, 11 m., Pelmolen.

den 29 Januarij.

Wilhelmina Cornelia van Echdom, 4 m., in 't Weistraat.
Petronella Maria Blinde, 69 j., Barth. Gasthuis.
Dirkje Christina Schouten, 75 j., burger Weeshuis.
Reinartje Beek, huisvr. v. Adrianus v. Beek, 42 j., buit. de Weerd.
Gijsbertus Elsendoorn, 65 j., buiten de Wittevrouwepoort.
Pieter Johannes van Draanen, 1 j. en 3 m., St. Annastraat.
Dirkje Stoker, 12 j., K. Lauwerstr.
Cornelis Leffeld, 3 m., W. Doelen.
Geertruij Leuzen, wed. Simon v. IJzeren, 78 j., Diaconiehuis.
Lambertus Johannes Koster, 3 j., Pottenstraat.
Anthonius Franciscus Koster, 1 j. en 4 m., Pottenstraat.
Evert de Vink, 1 j. en 6 m., Vrouw Juttestraat.
Johannes Christiaan Schoonheim, 9 m., Korte Ademstraat.
Anthonie Clarus Johannes van Eelde, 43 j., Jacobsbrug.
Maria Antoinetta Christina Baron-

nesse van Lijnden, 66 j. en 7 m., over den Domsteeg.

den 30 Januarij.

Wilhelmina Philipina Louisa de Roos, 2 j. en 3 m., Jacobiebr.

Rudolf Murk, 40 j., Korte Smeest.

Wils Agterberg, 56 j., buiten de Catharijnepoort.

Theodorus Banning, 79 j., Lange Nieuwstraat.

Christiaan Hendrik Jacob van Wiechen, 8 m., in't Weistraat.

den 31 Januarij.

Claasje Hannezen, ongeh., 27 j., Hamburgerstraat.

Johanna van Miltenburg, 5 w., buiten de Catharijnepoort.

Gerarda Kenting, wed. Jan van der Meijden, 89 j., Springweg.

Leonardus Lutterveld, 2 j. en 7 m., Springweg.

Jacobus Johannes Hofstede, 10 m., Vreeburg.

Wilhelmus Philippus Franciscus van Odijk, 11 m., Weesbrug.

OVERLEDENEN 187.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	5.
Verval van krachten.	30.
Tering.	19.
Stuipen.	30.
Het Zuur.	2.
Borstkwaal.	15.
Tanden.	3.
Beroerte.	6.
Kramp kolick.	1.
Pleuris.	1.
Hersenontsteking.	5.
Persloop.	1.
Waterzucht.	10.
	128.

Transport.	128.
Kinkhoest.	3.
Zenuw Zinkkingkoorts.	6.
Stikzinken.	2.
Koortsen.	3.
Slijmziekte.	4.
Kramp in de Ingewanden.	2.
Ontstek. in de Ingewanden.	1.
Gevolgen van den Kraam.	2.
Beenbederf.	1.
Subiet.	5.
Hartontsteking.	1.
Mazelen.	29.
	187.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	1	4	5.
Beneden het jaar.	25	18	43.
Van 1 tot 10 jaar.	26	19	45.
» 10 » 20 »	7	3	10.
» 20 » 30 »	7	4	11.
» 30 » 40 »	5	2	7.
» 40 » 50 »	7	3	10.
	78	53	131.

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	78.	53.	131.
» 50 » 60 »	5	5	10.
» 60 » 70 »	6	8	14.
» 70 » 80 »	8	12	20.
» 80 » 90 »	3	8	11.
» 90 » 100 »	»	1	1.
	100	87	187.

LIJST DER VERKOCHTE HUIZEN, ENZ.

Den 13 Januarij, door den Notaris VAN SCHERMBEEK en den Procureur VAN HENGELAAR.

No. 1. Een Dubbeld Huis, Erve, Grond en Tuin, gelegen aan de W. Z. achter St. Pieter, nabij den Pausdam, Wijk F. no. 328. Verkocht voor *f* 10,100.

No. 2. Een Huis, Erve en Grond, gelegen aan de N. Z. van het Oudkerkhof, wijk F. no. 48. Verkocht voor *f* 3750.

Denzelfden datum, door den Notaris VAN OMMEREN.

Een Huis, Erf en Grond, gelegen aan de N. Z. van de Heerestraat, op den Oosthoek van de Jerusalemsteeg, wijk F. no. 445. Verkocht voor *f* 2110.

Den 27 Januarij, door den Notaris N. DE GRAAF.

No. 1. Een Huis met Erf, Grond, Tuin en Overdekte Kolfbaan enz., gelegen aan de Z. Z. van de Tuchthuissteeg wijk B. no. 276. Verkocht voor *f* 3320.

No. 2. Een ter nering staand Huis, met Erf, Grond, Kelders en Kluizen, aan de W. Z. van de N. Gracht op den Noordhoek van de ABCstraat, wijk A. no. 834. Verkocht voor *f* 2800.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND FEBRUARIJ 1838.

GEBORENEN.

den 1 Februarij.

Willem Fredrik, Z. van Willem Fredrik Slee.

Saartje, D. van Elias Manus.

Elisabetha Wilhelmina, D. van Carel Antoinette Muijs.

Lambertus, Z. van Willem Fredrik Ket.

Suzanna Maria Aletta, D. van Adrianus Vervooren.

den 2 Februarij.

Christiaan, Z. van Petrus Mock.

Maria Paulina Catharina, D. van Anthonie van den Tems.

den 3 Februarij.

Johannes Stephanus, Z. van Hendricus Philippus van de Kamp.

Anthonius, Z. van Herbertus van de Coolwijk.

Ambrosius, Z. van Lambertus van den Ham

Everardus Gerardus, Z. van Christiaan Leffef.

Nicolaas Johannes Franciscus, Z. van Hendricus Stevens.

Maria Johanna, D. van Franciscus Besters.

Hendrica Arnolda, D. van Joannes Leonardus Jacobus van Nieuwkasteel.

Philippina Cornelia, D. van Jacobus Catharinus de Joncheere.

Constantia Maria, D. van Bartholomeus Swaters.

den 5 Februarij.

Sophia Wilhelmina Hendrica, D. van Willem Frederik Vogt.

Clasina, D. van Hermanus van Vreeswijk.

Sara Hendrica, D. van Peter van Muijen.

Catharina, D. van Thomas Rambrink

Roelof, Z. van Jan Koedam.

Hendricus Jacobus, Z. van Jacobus van Nus.

Cornelia Johanna, D. van Isaak van Sandwijk.

Agatha, D. van Gerrit van Kuijlenburg.

Adrianus Cornelis, Z. van Stephanus van de Bilt.

Franciscus Wijnandus, Z. van Petrus Hendricus Haanebrink.

den 6 Februarij.

Willemina Berendina, D. van Hendrik van Baak.

Franciscus Johannes, Z. van Hendrik van Lint.

Hendricus, Z. van Henderik Deurhoff.

den 7 Februarij.

Isaak, Z. van Pieter Werdekker.

Anthonie Fredrik, Z. van Johannes Carel Bakker.

Geertruida Johanna, D. van Jan Jacobs.

Hendrica Geertruida, D. van George Adam de Wit.

Johanna Françoise, D. van William John Peter Baron Taets van Amerongen.

den 8 Februarij.

Johannes Hendricus, Z. van Hendricus Vermeulen.

Albertus, Z. van Johannes Lancee.

Jetje, D. van Alexander Reeus.

Alida, D. van Johannes Herfkens.

Johannes, Z. van Jacobus van Rossum.

Henriette Louise, D. van Henrij Jaques Rahr.

den 9 Februarij.

Gerritje, D. van Jan Haakman.

Alida, D. van Johannes van Zijl.

Marinus Albertus, Z. van Wilhelmus Hildebrand.

Johannes, Z. van Leonardus Neerings.

Anton Frederik Arnoldus, Z. van Jan Fredrik Eger.

Margaretha Maria, D. van Wilhelmus den Hartog.

Gerson, D. van Meijer Goudsmit.

Gijsbertus Johan, Z. van Hermanus Johannes Gerardus Herber.

den 10 Februarij.

Willem, Z. van Dirk Verhoeven.

Jacob, Z. van David Kortenhout.

Anthonia, D. van Cornelis Oostveen.

Jan, Z. van Johan Pieter Valentijn.

Johannes, Z. van Johannes Kaldenhoven.

Johanna Cornelia Sophia, D. van Gijsbertus Mattheus van Ewijk.

Pieter Cornelis Johannes, Z. van Leendert Faddegon.

Johannes Adolph Frederik, Z. v. Pieter de Bruijn.

Hugo Christiaan Samuel, Z. van Hugo Christiaan Samuel Wanting.

Anna Johanna Jacoba, D. van Johan Jacob Seilberger.

Willem Samuel, Z. van Jacob Willem Oudegeest.

den 12 Februarij.

Hendrik, Z. van Johannes van der Linge.

Jannetje Petronella, D. van Pieter George Scheffer.

Gerardus Petrus, Z. van Johannes Gerardus Wolff.

Geertruij, D. van Gerrit de Ridder.

Anthonius Everardus, Z. van Everardus van Koot.

Marie Isabelle Anne Charlotte Josine, D. van Jean Antoine Baron Taets van Amerongen.

Jan Albertus, Z. van Jan Albertus Meijer.

den 13 Februarii

Maria Theresia Elisabeth, D. van Hendricus Walhain.

Hendrica, D. van Hendrik Janszen.

Anthonia, D. van Hermanus Lambertus Spee.

Wilhelmina, D. van Adrianus van Steijn.

Frederik Nicolaas Anthoon Johannes Willem Justus, Z. van Johan Christiaan Mugge.

den 14 Februarij.

Hendrica, D. van Johannes Dirk van Reemst.

Hendrik Hermanus, Z. van Jan Noteboom.

Johanna, D. van Hendrik Rietveld.

Chrisje, D. van Hendrik Sakkers.

Susanna Johanna Elizabeth, D. van Joan Pas.

Margaretha Eliza Petronella Wilhelmina, D. van Petrus Mareschal.

Petronella Aletta, D. van Wilhelmus Theodorus de Meijer.

den 15 Februarij.

Maria Carolina Cornelia, D. van Johannes Bernardus Meenk.

Pieter, Z. van Pieter van Velsen.

Johannes Christiaan, Z. van Christiaan Martens.

Leendert, Z. van Leendert Houtman.

Johannes Franciscus en Petrus, Zonen van Louis de Roij.

Cornelis, Z. van Cornelis van Bree.

Pieter, Z. van Pieter van Maanen.

den 16 Februarij.

Willem Johannes, Z. van Willem Johannes Oudegeest.

Antoon, Z. van Christanus Marinus Muijzert.

Helena Sara Maria, D van Johannes Jeekel.

Cornelia, D. van Cornelis Molenbeek.

Wilhelmina Cornelia, D. van Cornelis van Oostrom.

den 17 Februarij.

Arnoldus, Z. van Johannes Franciscus Poussenou.

Johannes Joseph, Z. van Egelius Debets.

Pieter Hermanus, Z. van Samuel Mielen.

Hendricus Adrianus, Z. van Johannes Albertsen.

Willem Hendrik, Z. van Hendrik Leebecke.

Josephus, Z. van Josephus Boech.

Clasina, D. van Jacobus van Rooijen.

Anna en Wilhelmina, Dochters van Cornelis Hendriks.

Johannes, Z. van Hendrik Jan Dekking.

Everard Henri, Z. van David Jean Eliza Sigal.

den 19 Februarij.

Gerardus Johannes, Z. van Hendrik Giese.

Hermanus Johannes, Z. van Hendrik Andries.
Sebastianus Johannes, Z. van Johannes Jansen.
Johannes, Z. van Gerrit Hageman.

den 20 Februarij.

Sophia Dorothea, D. van Petrus Ducoo.
Petronella Catharina, D. van Johannes van Blaricum.
Jacoba Margaretha, D. van Johan Wilhelm Waltz.
Anthonie Johannes, Z. van Johannes de Groot.
Petronella, D. van Hendrik Servaas.
Anthonie Adrianus, Z. van Hendrik Wilson.
Cornelia, D. van Bernardus Fitser.
Catharina, D. van Willem Jansen.
Catharina Maria, D. van Petrus Obertus Langenhoff.

den 21 Februarij.

Geertruij, D. van Gerardus Leeman.
Helena Maria, D. van Josephus Weller.

den 22 Februarij.

Carel Willem, Z. van Carel Derksen.
Johannes Cornelis, Z. van Johannes Verheij.
Christiaan Johannes, Z. van Jan van Groeningen.
Elisabeth Johanna, D. van Cornelis Dirk de Heus.

den 23 Februarij.

Elisabeth, D. van Joannes Claessens.
Jacoba, D. van Rijk de Rooij.
Toontje, D. van Johannes Berk.
Maria, D. van Gerardus van Weenen.
Johannes, Z van Jacobus Lagas.
Johanna Maria, D. van Nicolaas van der Wall.
Grietje, D. van Anthonius Hazekamp.

den 24 Februarij.

Adriana Johanna, D. van Anthonius Rijnsoever.
Hendricus Matthijs, Z. van Adrianus Beuken.
Everina, D. van Jacobus Rijnbergen.
Anthonia Catharina, D. van Johannes Hubertus Correljé.
Willemiene Alberdiena, D. van Hugo van Emmerik.

den 26 Februarij.

Wilhelm Alexander George, Z. van Hendricus Johannes Jacobus Jansen.
Fredericus Christianus Johannes, Z. van Fredericus Christianus Luijken.
Dirkje, D. van Harmen Groen.
Hendrica, D. van Theodorus Oostveen.
Johanna Petronella, D. van Mattheus Baartmans.
Maria Cornelia, D. van Johannes Alexander Rademacher.

Hendrik Aderinus, Z. van Hendrik Woestheer.
Johannes, Z. van Johannes van Luijn.
Dirkje, D. van Wijnand van der Wel.
Pieter Johannes, Z. van Pieter Cornelis de Fuijk.
Jacobus Johannes, Z. van Jacobus Hentenaar.
Engelbertus, Z. van Coenraad van Elsen.
Johanna Francina, D. van Matheus Jan Daniel Ensie.
Anna Maria, D. van Theodorus Philippi.

den 27 Februarij.

Sophia, D. van Cornelis Blommaert.
David, Z. van Wouter van der Horst.
Nicolaas, Z. van Nicolaas de Ruijter.
Elizabeth Wilhelmina, D. van Anthonie Wessel Stephanus Pel.
Cornelis Jacobus, Z. van Johannes Antonie van der Weert.
Adriana Maria, D. van Eduard van Batenburg.
Alberticna Cornelia, D. van Louis Joseph Verhoeff.
Elisabeth, D. van Jan Hendrik van Dorssen.

den 28 Februarij.

Helena Wilhelmina Cornelia, D. van Leendert Bakker.
Johannes Anthonius, Z. van Petrus Franciscus van Gorkom.
Arnoldus Hendricus, Z. van Coenraad van der Horst.
Hendrica Leonora, D. van Johannes Hendrikus Wassink.
Sophia Johanna, D. van Hendrik van Raam.
Geertruida Maria, D. van Cornelis van den Brink.

GEBORENEN 173, waaronder 12 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 6 Februarij.

Machiel Polano en Sophia van Lier.

den 7 Februarij.

Cornelis van der Mast en Anna Cornelia Brandts.

Stephanus Bernardus Vink en Elisabeth Jacoba Hessing.

Cornelius Vianen en Machtildis Woudenberg, weduwe.

Adrianus Vivien en Joanna Stokhof.

Pieter Otterspoor en Maria Alida Stam.

den 14 Februarij.

Anthonius van Geffen en Cornelia Maria van Koekenberg, weduwe.

Cornelis Simon Dekker en Petronella Everdina van Leeuwen.

Gerardus van Berkel en Maria Gruijthuijsen.

Wouter Ganseveurder en Helena Ockhuijsen.

Arnoldus Joannes Henricus Sijben en Geertje ter Burg.

Ernst Fredrik Antonie Reder, weduwenaar en Johanna Geertruij Karo, weduwe.

Jan Hendrik de Groot en Dirkje Lingmont.

Franciscus Stuivenberg en Johanna Meijer.

den 21 Februarij.

Justinus van Rijn en Maria Jacoba Smit.

Theodorus Klings en Gerardina Holsum.

Joannes Petrus Gersen, weduwenaar en Neeltje Bokkesteijn.

den 23 Februarij.

David Adriaan Bisdom en Catharina Willemina Fredrica Zimmerman.

den 28 Februarij.

Willem Fredrik Linschoten en Sara Hendrika de Haas.

Johannes Paulus Laurentius Boers en Elisabetha de Bruijn.

Wessel Groenveld en Joanna van Kuijk, weduwe.

TE ZAMEN 21 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 1 Februarij.

Hermanus Maas, 70 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Anna Aletta Proper, 1 j. en 5 m., Jacobiebrug.

Doodgeb. Dochter van Gerardus van Oudendammer, Korte Lauwerstraat.

Cornelia Dirkje Hermina Kemelaar, 3 w., Zalestraat.

Johannes Franciscus Mulder, 6 m., achter het Vleeschhuis.

Maria Jansen, 3 j., Rijnstraat.

Adrianus Noppen, 46 j., buiten de Weerd.

Alida Landzaat, wed. Hendrik Croese, 72 j., Lange Nieuwstraat.

den 2 Februarij.

Petronella Visser, huisvr. van Bernardus Willekes, 77 j., Stroosteeg.

Johanna Maria Gevers, 13 d., buiten de Weerd.

Theodora Maria Gadella, 3 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Maria Gerarda Correljé, 3 m., Lange Lauwerstraat.

Egilius Verhoeks, 5 d., Tugthuissteegje.

Christiaan Verhoeks, 5 d., Tugthuissteegje.

Leonardus van Geelkerken, 4 m., aan de Hoogt.

Cornelia Veenman, 2 j. en 7 m., Zakkendragersteegje.

den 3 Februarij.

Philip Conrad Seelberger, 85 j., Regulierssteegje.

Albertus Johannes Menke, 32 j., Gaalkopsteegje.

Clasina Kea, 9 m., buiten de Catharijnepoort.

Fredrik Klomp, 2 j., Tugthuissteegje.

Anna Georg, huisvr. van Jacob Smit, 52 j., aan de Walsteeg.

Adrianus Johannes Cornelis van der Vorst, 7 m., Ballenmakerstraat.

den 5 Februarij.

Maria Catharina Steenhuizen, 1 j. en 9 m., Predikheerenstraat.

Arnoldus Liera, circa 20 j., achter het Vleeschhuis.

Jannetje van Hensbergen, ongeh., 59 j., Lollestraat.

Cornelia van Zeijst, huisvr. van Willem van Kuijk, 66 j., buiten de Catharijnepoort.

Hendrica Helena Maria Hendriks, 2 j., Brandsteeg.

Hendrina Hardenbol, huisvr. van

Marcelis van Stekelenburg, 58 j., Paauwsteeg.

Johanna Christina van Platen, 7 m., Ballenmakerstraat.

Johanna Henrietta Geis, ongeh., 33 j., aan den Drift.

Wilhelm Adolph Natan, 12 w., aan den Drift.

Anthonia Clazina Luca, 12 j., Korte Nieuwstraat.

Johanna Wintershove, huisvr. van Chris Schoonhoven, 60 j., buiten de Wittevrouwepoort.

den 6 Februarij.

Willem Adriaan van Beem, 16 d., hoek van de Zalestraat.

Geertruida Beeks, wed. Johan Coenraad Heijnders, 61 j., Kreupelstraat.

Alexander Jan Grothe, circa 82 j., Oud kerkhof.

Doodgeb. Dochter van Cornelis Heetveld, Mariestraat.

Doodgeb. Zoon van Johannes Michael Wouters, aan de Maliebaan.

Dirk Smit, 73 j., Kort Rozendaal.

Everardus Theodorus Zoons, 25 j., Hospitaal.

den 7 Februarij.

Godefridus van der Steen, 4 w., buiten de Wittevrouwepoort.

Margaretha Clara van der Klugt, circa 7 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Johanna Maria Cornelia van Driel, 10 j. en 5 m., Abraham Dolijsteegje.

Petrus Anthonius Debets, 1 j. en 3 m., Zandbrug.

den 8 Februarij.

Maria Brands, huisvr. van Johannes Doeser, 75 j., buiten de Weerd.

Anna Catharina Hooge, huisvr. van Cornelis de Brieder, 56 j., achter 't Stadhuis.

Jacoba Johanna Ostermann, 1 j. en 6 m., Steenweg.

Corst Neijer van Putten, 63 j., buiten de Weerd.

Johanna van Dijk, ongeh., 20 j., Lange Viesteeg.

Henricus Karis, 49 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Wilhelmina Helmond, huisvr. van Jacobus van Luijn, 56 j., aan 't Zand.

Allegonda Catharina Heijmans, 15 j., Lange Nieuwstraat.

den 9 Februarij.

Doodgeb. Zoon van Henderijntje Oremus, buiten de Wittevrouwepoort.

Stephanus van Beck, 9 j., buiten de Tolsteegpoort.

Wilhelmina Rijkse, wed. Johannes Kuiper, 48 j., in de Zandstraat.

Teuntje Hendrica Maria van Fulpen, 1 j., Voorstraat.

Willem Brands, 10 m., Geertebrug.

Leendert Jacobus van Agterberg, 8 j., Nieuwe Kamp.

den 10 *Februarij.*

Jacoba Juliana Tragter, 2 j. en 3 m., Hamburgerstraat.

Rijnier Constant Grolman, 1 j. en 9 m., Lijnmarkt.

Hendrica de Heger, huisvr. van Cornelis de Bree, 30 j., Zilversteegje.

Hendrica Maria Bonebakker, 3 j. en 10 m., Magdalenesteeg.

den 12 *Februarij.*

Theodorus Klerx, 21 j., Hospitaal.

Jan Janssen, 19 j., Hospitaal.

Pieter Everaars, 30 j., Hospitaal.

Willem Fredrik Slee, 11 d., buiten de Catharijnepoort.

Willemina Lambres, 1 j., Springweg.

den 13 *Februarij.*

Pieter Kelfkens, 2 j. en 10 m., buiten de Weerd.

Doodgeb. Dochter van Nicolaas van Drane, in de Lijnmarkt.

Jacobus Lammerts van Bueren, 56 j en 6 m., Minnebroederstraat.

Johannes Maarseveen, 3 m., buiten de Catharijnepoort.

Catharina Elizabeth Schuurman, 66 j. en 6 m., in de Walsteeg.

Hendrika Gesina Buddingh, 1 j. en 2 m., Pottenstraat.

Nicolaas Dirk Meijster, 2 j., Hamburgerbrug.

Christina Berneveld, ongeh., 25 j., Hamsteegje.

Adrianus Woudenberg, 76 j., buiten de Wittevrouwepoort.

den 14 *Februarij.*

Cornelis de Bruin, 2 j., in 't Strooisteegje.

Willem van den Haak, 76 j., Nieuwegracht.

Helena Jacoba Arendse, 2 j., buiten de Tolsteegpoort.

Clasina Stijnman, 2 j. en 2 m., buiten de Tolsteegpoort.

Jan Hendrik Verheij, 78 j., Jufferstraat.

Johannes van Veen, 11 m., Groenesteeg.

Doodgeb. Zoon van Jacobus van Buuren, Kort Ademstraat.

den 15 *Februarij.*

Laurens Anthonius Verhorst, 6 w., Ballemakerstraat.

Anna Janssen, wed Johannes Peij, 94 j., Oude Mannen en Vrouwenhuis

Antje van Wintershoven, ongeh., 62 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Anthonia de Groot, wed. Johannes Hendriks, 83 j., Nieuwe Kamp.

den 16 *Februarij.*

Hendrica Nieuwijs, wed. Jan Lodewijk Ingaart, 88 j., in de Donkerstraat.

Arnoldus Pauw, 57 j., aan de Weesbrug

Hendrik Takken, 2 j., Elisabethstraat

Wilhelmus Johannes Zoestbergen, 3 m., Jacobiekerkhof.

Willem Johan Graaf van Limburg Stirum, 2 j., Nieuwe gracht.

Maria de Goede, wed. Hendrik van Drane, 81 j., Steenweg.

Francina Sophia Joanna Poular, huisvr. van Willem Frederik Vogt, 36 j., Willemskazerne.

Jacobus Tienhoven, 4 m., Catharijnestraat.

den 17 Februarij.

Neeltje van Bemmel, ongeh., 61 j., Vinkenburgsteeg.

Elisabeth Geertruijda Haag, 10 m., Jufferstraat.

Maria Francisca Huijbrechts, ongeh., 35 j., Minnebroederstraat.

Johanna Hendrica Koedam, 2 j. en 6 m., buiten de Tolsteegpoort.

den 19 Februarij.

Sara Maria Scholte, 10 w., in de Dompselaarspoort.

Henderikje de Jong, huisvr. van Gerrit Motshagen, 75 j., Gortsteeg.

Trijntje Kea, huisvr. van Jan Bernardus Nieuwenhuis, 21 j., buiten de Weerd.

Sophia Breedero, huisvr. van Gerrit Ticland, 71 j., Zandstraat.

Johanna van Trigt, huisvr. van Johannes van Wigchen, 74 j., Voorstraat.

Cornelis van Muijde, 2 j. en 6 m., Pottenstraat.

David Hoffert, 83 j., Pottenstraat.

Theodora Jacobs, wed. Johannes Stoutenberg, 70 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Hendrik de Ruijter, 9 j. en 6 m., Kort Rozendaal.

Jacoba Johanna van Hoorn, 16 w., Dorstige Hartsteegje.

Wilhelmina Hendriks, 2 d., buiten de Wittevrouwepoort.

Anna Hendriks, 3 d., buiten de Wittevrouwepoort.

den 20 Februarij.

Jacobus Rijnbergen, 55 j., Catharijnestraat.

Johann Dirich Neuhaus, 41 j., Gaardbrug.

Cornelis de Rijk, 28 j., buiten de Weerd.

Doodgeb. Zoon van Reijer Kok, buiten de Wittevrouwepoort, aan boord van het schip de Vriendschap.

Rosette Benger, 1 j., Smeebrug.

Agatha van Vloten, 3 j., buiten de Weerd.

den 21 Februarij.

Gerrit Stomp, 40 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Cornelis Toeteman, 71 j., onder de Linden.

Jacobus Heetveld, 1 j. en 6 m., Groenesteeg.

Arie de Mink, 2 j., Oude Kamp.

Jacobus Anthonia van Vleuten, 3 w., Lange Viesteeg.

Johannes Franciscus de Roij, 5 d., Lange Smeesteeg.

den 22 Februarij.

Gerrit Albertsen, 3 j. en 5 m., buiten de Weerd.

Wander Beekes, 43 j., aan de Hoogt.

Anna Wilhelmina Affourtit, 2 j. en 9 m., aan 't Zand.

Doodgeb. Dochter van Johannes Willebrordus van Oort, achter de Jacobiekerk.

Pieter Hermanus Mielen, 6 d., achter 't Vleeschhuis.

Anthonia Makkee, 2 j. en 10 m., Watersteeg.

den 23 Februarij.

Jeanne Dericu, ongeh., 72 j., Muntstraat.

Hendricus Theodorus van de Coolwijk, 1 j. en 4 m., achter 't Weistraat.

Teuntje Verweij, 16 w., Bergstraat.

Elisabeth Maria Grootjasper, huisvr. van Frederik Johannes de Bruijn, 43 j, buiten de Weerd.

Johannes de Rijk, 7 m., buiten de Weerd.

Johannes Hageman, 4 d., Wijde Doelen.

den 24 Februarij.

Geertruida Wijnstok, ongeh., 29 j., St. Annastraat.

Maria Schouten, wed. Frans Diemer, 78 j., buiten de Witte vrouwepoort.

Dirk Klarenbeek, 78 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Johanna van Doorn, 1 j. en 6 m., buiten de Tolsteegpoort.

Alida van der Hulst, huisvr. van Michael Schnell, 53 j., buiten de Weerd.

den 26 Februarij.

Johan Godfried Ongerboer, circa 85 j., in de Watersteeg.

Maria Kuhne, 1 j. en 5 m., buiten de Wittevrouwepoort.

Alberta Cornelia Onstein, 7 w., Predikheerenstraat.

Johanna van Basten, 4 j. en 3 m., in de Walsteeg.

Hendrik Kortbeek, 2 j. en 5 m., Ballenmakerstraat.

Adelaar de Jager, 30 j., aan de Zaan.

Wilhelmina van Leeuwenstein, huisvr. van Pieter van den Bos, 39 j., aan de Vischmarkt.

Johanna Maria Clara Jongbloed, 10 w., buiten de Tolsteegpoort.

Margaretha Eva Karsten, huisvr. van Johannes Jacobus Rijnders, 32 j., Viebrug.

Maria Josephine de Kruijff, 15 j., Marieplaats.

Petronella Cornelia de Louw, huisvr. van Thomas van Riezen, 52 j., Marieplaats.

Johanna de Haardt, huisvr. van Petrus Straatman, 29 j., Zonstraat.

den 27 Februarij.

Doodgeb. Zoon van Willem Kok, buiten de Weerd.

Jan Willem de Leur, 6 w., in de Boterstraat

Johanna Gesina Zuidendorp, 1 j. en 6 m., Kreupelstraat.

William Middleton, 53 j., Weesbrug.

Jan Andreas Rekke, 60 j., Lange Nieuwstraat.

den 28 Februarij.

Pieter Elling, 72 j., Zilversteegje.

Cornelis Lienaa, 70 j., buiten de Weerd.

Jannetje Spier, wed. Andries Kristan, 85 j., St Annastraat.

Aletta Wesbeek, ongeh., 36 j., Massegast.

Anthonie Kok, 3 j. en 4 m., buiten de Wittevrouwepoort, aan boord van een vaartuig de Vriendschap.

Maria van Engelen, wed. Dirk Klarenbeek, 78 j., buiten de Wittevrouwepoort.

OVERLEDENEN 163.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	9.
Verval van krachten.	30.
Tering.	27.
Stuipen.	25.
Het Zuur.	2.
Borstkwaal.	18.
Beroerte.	2.
Hersenontsteking.	1.
Waterzucht.	5.
Rumatiek.	3.
Klierziekte.	1.
Zenuwkoorts.	2
Slijmberoerte.	3.
	128.

Transport.	128.
Kinkhoest.	3.
Koortsen.	2.
Slijmziekte.	6.
Gevolgen van de Kraam.	1.
Mazelen.	14.
Bloedspuwing.	2.
Klierteering.	1.
Croep	2.
Slaapziekte.	1.
Kramp.	1.
Zinkingkoorts	1.
Accident aan de rug.	1.
	163.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	5	4	9.
Beneden het jaar.	21	13	34.
Van 1 tot 10 jaar.	20	22	42.
» 10 » 20 »	1	5	6.
» 20 » 30 »	3	5	8.
» 30 » 40 »	2	8	10.
» 40 » 50 »	5	2	7.
	57—	59—	116.

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	57.	59.	116.
» 50 » 60 »	4	7	11.
» 60 » 70 »	3	6	9.
» 70 » 80 »	8	10	18.
» 80 » 90 »	4	4	8.
» 90 » 100 »	»	1	1.
	76—	87—	163.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND MAART 1838.

GEBORENEN.

den 1 Maart.

Salomon David, Z. van David Samson van Moppes.
Jaantje, D. van Jan de Bruijn.
Hendrica, D. v. Gijsbertus v. Kuijk.
Hendrica Johanna, D. van Wilhelmus van Praag.
Willem Fredrik, Z. van Rijk Rijksen.
Johanna Sophia, D. van Pieter van Bemmel.
Judith, D. van Joseph Cohen.
Eduard Cornelis, Z. van Gerrit Hendrik van Deventer.
Willem Fredrik, Z. van Leendert Hendricus Redeman.

den 2 Maart.

Johanna Maria, D. van Antonie Mendelaar.
Charlotte, D. van Hendrik Wolter van Hengst.
Willem Adriaan, Z. van Pieter van der Jagt.
Claartje, D. van Johannes van Weede.
Wilhelmus Jacobus, Z. van Johannes Martens.

den 3 Maart.

Anna Wilhelmina, D. van Johannes de Haas.
Johanna Aliana, D. van Leendert Sakkers.
Johanna Hermina, D. van Johannes Theodorus Jerschavek.
Christiaan, Z. van Dirk Gresnigt.
Hermina Anna, D. van Eelko Dijkstra.
Antonie, Z. van Arend Heijnen.
Clara Louisa, D. van Albertus van den Berg.
Anna Maria, D. van Hendrik de Haan.

den 5 Maart.

Johannes, Z. van Gerrit van Rossum.
Arnoldus Hendricus, Z. van Hendricus van Helsdingen.
Hendrik, Z. van Jacob Jonkers.
Tijmen, Z. van Tijmen van der Steen.
Ferdinand, Z. van Jan Beijleveld.
Elisabeth Wilhelmina, D. van Nicolaas Bussing.
Aggestina Wilhelmina Johanna, D. v. CasperMelchior Scheepens.
Jacobus Christiaan, Z. van Johan Coen Joseph Franciscus Cappée.
Sara, D. v. Wolff Mozes van Laar.

den 6 Maart.

Christiaan, Z. van Johannes Soesbergen.

Gerrit Hendrik, Z. van Willem Hendrik de Jong.
Jacobus, Z. van Theodorus Geldman.
Maria Anthonia, D. van Hermanus Hendricus Smit.
Maria, D. van Willem Willemse.
Jan Willem, Z. van Reinier van der Rijst.

den 7 Maart.

Maria Geertruida, D. van Antonie van Ooijen.
Johanna Arnolda, D. van Theorus Petrus van den Bergh.
Steven, Z. van Jan Jansen.
Cornelia Johanna, D. van Andries van Batum.
Gijsje, D. van Hermanus van Someren.
Pieter Marinus, Z. van Pieter Jacobs.
Jan, Z. van Frederik Schumacher.
Magdalena Christina, D. van Arend Nusman Hagenbeek.
Gerardus Jacobus, Z. v. Jacobus Hentenaar.

den 8 Maart.

Cornelis, Z. van Wouter van den Heuvel van Varik.
Adolf, Z. van Gerardus Tap.
Christina Maria, D. van Petrus Marinus Jongeneel.

den 9 Maart.

Geertruida, D. van Jelis van der Pijl.
Hendrik, Z. van Arnoldus Johannes Biorn.
Johannes, Z. van Gijsbertus Broekhuizen.
Willem, Z. van Willem Hendrik Molijn.
Jan Willem, Z. van Anthonie van Buuren.
Hendrik Christiaan, Z. van Christiaan Hendrik Jenner.
Jacobus Sander, Z. van Hendrik Suijdendorp.

den 10 Maart.

Johannes, Z. van Johannes van der Linde.
Theodora Johanna, D. van Theodorus Knippers.
Cornelia Adriana, D. van Steven van Zetten.
Jacoba, D. van Johannis Franciscus van Diepenbeek.
Petronella, D. van Cornelis van der Mast.
Wilhelmus, Z. van Isaak van der Kaaij.

den 12 Maart.

Cornelis Johannes, Z. van Jacobus Kuneken.
Willem, Z. van Dirk Monrooij.
Elisabeth, D. van Theodorus van Empelen.
Hendrik Arnoldus, Z. van Hendrik de Kievid.
Adriana, D. van Adrianus van Dongen.
Willemijntje, D. van Arnoldus Gerhardus Brusse.
Arij, Z. van Hendrik Kolling.

den 13 Maart.

Arie, Z. van Bernard Krebber.
Jan Otto, Z. van Izak Jongbloed.
Cornelis, Z. van Cornelis van den Brink.

Johannes Petrus, Z. van Bernard Goswijn Lapidoth.
Nicolaas, Z. van Gerrit Visser.
Fredrik, Z. van Nicolaas de Fuijk.
Anthonius Johannes, Z. van Johannes Fredericus Baljet.
Piet, Z. van Cornelis van de Peppel.
Johannes, Z. van Johannes Hendrik Munster.

den 14 Maart.

Johanna Alberdina, D. van Johannes Stein.
Adriana Hendrica, D. van Hendrik Schutz.
Jan Willem Jacob, Z. van Carel Jan van Deventer.
Johanna, D. van Bernardus Booije.
Servanus, Z. van Pieter Otterspoor.
Sara Cornelia, D. van Cornelis van de Groenekan.

den 15 Maart.

Geertruij, D. van Johannes van Mourik.
Rebecca, D. van Hartog Frank.
Johannes Lubertus, Z. van Hendrik Rademaker.
Lammert, Z. van Lammert Makking.
Maria, D. van Johannes van der Kuip.

den 16 Maart.

Albertus Johannes, Z. van Johannes Rams.

den 17 Maart.

Lena, D. van Rijk Jansen Hoogland.
Arnoldus, Z. van Anthonie de Winter.
Alijda Hendrina, D. van Jan Izak Coenraad de Jong.

den 19 Maart.

Leonardus, Z. van Pieter Alexis Cote.
Albert Hendrik, Z. van Albertus Hendrik Dettingmeijer.
Izaak Jacobus, Z. van Gerrit Leusden.
Hendrina Catharina, D. v. Gerrit van Leuwensteijn.
Maria, D. van Cornelis Ten Bosch.
Maria Antonetta, D. v. Abraham Wouters.
Hermanus, Z. van Jacobus van Bennekom.

den 20 Maart.

Rijk Hendrik, Z. van Willem Barreveld.
Gijsje, D. van Dorus de Bruijn.
Theodora Agnita, D. van Johannes Hubertus Fredericus v. Munster.
Anna Christina Wilhelmina, D. van Theodorus Leonardus van Rijn.

den 21 Maart.

Jacoba Helena, D. van Jacobus van der Meijde.
Nicolaas, Z. van Pieter Hessel.
Jacoba, D. van Jacob Bresser.

den 22 Maart.

Hendricus Johannes, Z. van Johannes Jurje Wolf.
Leendert, Z. v. Andries Tollenaar.
Albertus, Z. van Albertus van Heerdt.

Johan Coenraad, Z. van Cornelis Terbruggen.
Johannes, Z. van Jacob Selbach.
Hendrica Maria, D. van Jacobus Schuurman.

den 23 *Maart.*

Aagje, D. van Mozes Nathan Schep.
Jan Hendrik, Z. van Hendrik Hoonakker.
Elisabeth, D. v. Albertus de Kruijf.
David, Z. van David van Buggem.
Antonius Cornelis, Z. van Theodorus Mijnders.
Thomas, Z. van Joshua Allen.
Geertruida, D. van Klaas Kilian.

den 24 *Maart.*

Johannes, Z. van Johannes Hoedemaeker.
Johannes Ernst Christiaan, Z. v. Franciscus Gerardus Enghardt.
Willem, Z. van Willem van Liefland.
Pauline Madelaine, D. van Hendrik Johan Rose.

den 26 *Maart.*

Lodewijk Johan Sigismund, Z. v. Johannes Mattheus v. Kempen.
Johannes Marinus, Z. van Cornelis Theodorus Bosselaar.
Hendrik Johannes, Z. van Jan Janse Oudegeest.
Louis Arnold Cornelis, Z. van Arnoldus Cornelis van Beest.
Cornelis Johannes, Z. van Johannes Bruijninck.
Johannes, Z. van Dirk Jurg.
Pieter Johannes, Z. van Johannes Servatius van Wijk.
Cornelia Helena, D. van Johannes Gravendaal.
Gerrit, Z. van Jan Zweers.
Johannes, Z. van Johannes Satters.

den 27 *Maart.*

Anna Maria, D. van Lucas Mur.
Antonius Hendricus, Z. van Hendrik Jacob Honig.
Johannes Cornelis, Z. van Johannes Setton.
Jeannette, D. van Arnoldus Romijn.

den 28 *Maart.*

Geertruida Johanna, D. van Hermanus Gijsbertus Lammerts van Bueren.
Pieter, Z. van Jean Pierre Massée.
Maria Margaretha, D. van Hendrik Zwaak.
Wilhelmina, D. van Adrianus Zweers.
Pieter Johannes, Z. van Willem Anthonij van Oort.

den 29 *Maart.*

Alida Maria Sophia, D. van Gerrit van Dorssen.
Antonetta Maria Jacoba, D. van George Indermauer.
Wilhelmina, D. van Nicolaas de Marie.
Hendricus Johannes, Z. van Antonius Arts.
Jan Willem, Z. van Karel Ferdinant.
Maria Elisabeth, D. van Henricus Antonius Remmé.

den 30 Maart.

Klaartje, D. van Willem Zwaan.

den 31 Maart.

Gerrit, Z. van Johannes Werkhoven.

Jacobus Hendricus, Z. van Gerardus Verweij.

Hermanus, Z. van Hermanus Wiekenkamp.

Johan Christiaan, Z. van Jan Christoffel Nelle.

GEBORENEN 178, waaronder 16 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 7 Maart.

Frans Meesen, gedevorseerde man en Maria Vorst, weduwe.

Gerrit Gijsen en Anna Geertruidis van Beukering.

den 8 Maart.

Mr. Willem Carel Emile de Geer en Jonkvr. Jeanne Henriette Hubertine van Asch van Wijck.

den 21 Maart.

Philippus Gros en Maria Louisa Hankart.

Cornelis van Dorssen en Johanna van der Lingen.

Willem Anthonij van Oort en Anne Marie Jung.

den 28 Maart.

Everardus Adrianus van der Velden, weduwenaar, en Adriana van Gorkum.

Hermanus van Torenenbergen, weduwenaar, en Hester Roelofsen.

David Buitenweg en Trijntje van Zeventer.

Paulus Laurens Hessing en Elisabeth van Basten.

Carl Gottlieb Blüthgen en Catharina Schoor.

Martienes Ockeloen en Geertruij Bakker.

TE ZAMEN 12 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 1 Maart.

Theodorus Plas, 43 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Geertruij Emons, wed. Johannes Couzijnse, 88 j., Geertekerkh.

Johanna Christina Jansen, huisvr. van Johannes van Os, 44 j., buiten de Weerd.

Hendrik de Bouter, 46 j., Groenesteeg.

den 2 Maart.

Hillegonda Kamkes, 45 j., Bergstraat.

Carel van der Kellen, 2 j., de Nieuwe Kamp.

Johannes Hendrik Hessing, 1 j. en 3 m., Springweg.

Johannes Balthazar Steigerwald, 10 m., Donkerstraat.

Jacob Lijdias de Jonchcere, 77 j., Bregittesraat.

Laurens Vermeulen, 73 j., Dienderssteegje.

den 3 Maart.

Johanna Visser, 10 w., buiten de Weerd.

Hendrica Willemina Dör, 2 j., Korte Ademstraat.

Hendrica Wilhelmina van Hardeveld, 3 j., Florasteeg.

Wilhelmina Aarsen, wed. Anthonius Woudenberg, 68 j., buiten de Tolsteegpoort.

Hendricus Johannes Rogier, 1 j. en 2 m., Lange Lauwerstraat.

Anthonia Catharina Correljé, 7 d., Strooisteegje.

Maria Brouwer, wed. Hendricus Wilhelmus Kool, 58 j., Drift.

Cornelis van Beest, 61 j., buiten de Tolsteegpoort.

Stephana van Ess, wed. Jacobus Noest, 84 j., Zakkendragerst.

den 5 Maart.

Frans Koevoet, 3 j., buiten de Catharijnepoort.

Pieter Piepers, 87 j., Vissersst.

Pieter Valentijn, 90 j., Varkenmarkt.

Maria de Vink, wed. Abraham Balfort, 82 j., Springweg.

Johan Reinhard Zorn, 72 j., buiten de Weerd.

Gijsberta Cornelia Bentinck, ongeh. 65 j., Munsterkerkhof.

Willem Fredrik van der Kellen, 1 j., Nieuwe Kamp.

Francina Gerarda Vermeulen, 3 j., Korte Ademstraat.

Gijsbertus de Graaff, 2 j. en 10 m., Florasteeg.

Gerarda Wilhelmina van der Maal, 7 j., Hardebollestraat.

Aric Kok, 1 j., en 6 m., buiten de Wittevrouwepoort.

den 6 Maart.

Hermanus Gerardus Mol, 1 j. en 5 m., Walsteeg.

Johannes Jacobus Vierhout, 2 j., Walsteeg.

Jacoba de Roij, 9 d., buiten de Weerd.

Lodewijk Boerbank, 93 j., Visserssteegje.

Elisabeth van Bunnik, 2 m., Zilversteegje.

Elisabeth de Rijk, 5 m., buiten de Weerd.

Christiaan de Bree, 2 j., Zilversteeg.

Gerrit Visser, 24 j., Hospitaal.

Piet Piret, 39 j., Hospitaal.

den 7 Maart.

Hendrik Engelbert van de Polder, 6 j. en 6 m., Lijnmarkt.

Doodgeb. Zoon van Arie van de Bild, buiten de Tolsteegpoort.

Johannes Moolekamp, 8 m., buiten de Weerd.

den 8 Maart.

Frederik Hendrik Pesters, 9 m., Dom Trans.

Anna Margaretha Niepoort, 9 m., Molensteeg.

Doodgeb. Dochter van Geertruida Hazendonk, Korte Viesteeg.

Doodgeb. Zoon van Jacobus Hesselman, buiten de Tolsteegp.

den 9 Maart.

Dina Helena van Nieuwkasteel, 1 j. en 1 m., Zalestraat.

Hendrica Cornelia Ebbers, 9 m., buiten de Catharijnepoort.

Johannes Martinus Heitz, 1 j. Geertesteeg.

Enno Kreling van Goudoever, 25 j., Smeebrug.

Helena Offerman, ongeh., 38 j., Springweg.

Johanna de Klerk, 1 m., Engen Doelen.

Maria Godart, 10 m., Lauwersteegje.

Cornelis van Galen, 49 j., Zilversteeg.

Hendrica Roeters, huisvr. van Lambertus Verhoef, 71 j., Korte Ademstraat.

den 10 Maart.

Elisabeth van Rossum, huisvr. van Hubertus Elsendoorn, 58 j., Gortsteeg.

den 12 Maart.

Arnoldina Jacoba Johanna Post, 1 j. en 2 m., buiten de Weerd.

Carolina Janssens, 3 j., buiten de Weerd.

Jacob van der Weiden, 51 j., buiten de Catharijnepoort.

Matgaretha Breems, ongeh., 30 j., Massegast.

den 13 Maart.

Hendrik van Baggem, 10 j., Bagijnehof.

den 14 Maart.

Gerrit Spierenburg, 11 m., Catharijnestraat.

Adriana Johanna Wilhelmina Honig, 2 j. en 7 m., Neude.

Doodgeb. Dochter van Johannes Mets, Oude Kamp.

Mattheus Langeaken, 73 j., Hecrestraat.

Gerritje van Kesteren, ongeh., 45 j., Springweg.

den 15 Maart.

Jacobus Koppers, 84 j., buiten de Tolsteegpoort.

Franciscus Baljet, 10 j. en 11 m., Jufferstraat.

Willem Schreutelkamp, 1 j., Bergstraat.

den 16 Maart.

Johannes Willem Galijn, 1 j., Springweg.

Sara Sonnius, wed. Jan Kipperman, 82 j., Oude Mannen- en Vrouwenhuis.

Cors Jansen, 85 j., Jufferstraat.

Gerardus Wesbeek, 24 j., buiten de Tolsteegpoort.

den 17 Maart.

Maria Cornelia van de Graaf, ongeh., 22 j., buiten de Weerd.

Jacobus van Maanen, 2 j., Ballemakerstraat.

den 19 Maart.

Hendrik Arnoldus de Kievid, 7 d., Ballemakerstraat.

Martinus Adrianus van Stenis, 11 m., buiten de Weerd.

Evert Jan de Roos, 1 j. en 7 m., Pieterskerkhof.

Jacobus Albertus van den Brink, 3 j. en 3 m., buiten de Weerd.

Hendrik Jonkers, 14 d., Achter den Dom.

Nicolaas Magijn, 69 j. en 10 m., Molensteeg.

Gerrit Willemse, 24 j., buiten de Weerd.

Johanna Clasina Bergstein, huisvr. van Johannes van Colmjon, 46 j., Koestraat.

Dorothea Kloot, ongeh., 62 j., Rozestraat.

den 20 Maart.

Allegonda Spelbos, 1 j. en 5 m., Pottestraat.

Maria van Oort, ongeh., 40 j., buiten de Weerd.

Anna Maria Charlotta Kroese, 5 m., Groenesteeg.

Doodgeb. Dochter van Dirk Korbeek, Trans.

Engeltje van Weede, 5 j. en 3 m., Catharijnestraat.

Gerardus Wouda, 37 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Gerrit van Schooten, 14 d., Koestraat.

Elisabeth Gijbels, 2 j., Catharijnestraat.

den 21 Maart.

Anna Maria de Haan, 3 w., Hamburgerstraat.

Elisabeth Eijndhoven, ongeh., 75 j., buiten de Tolsteegpoort.

Hendrik de Jongh, 3 d., Zandstraat.

Jacoba Johanna van den Akker, 1 j. en 7 m., Varkenmarkt.

Lucas Cornelis Franciscus Wijnstok, 3 m., Nicolaisteeg.

Helena Kolker, 11 m., Lange Nieuwstraat.

Doodgeb. Zoon van Wilhelmus van Wierst, aan 't Zand.

Cornelis Albertus Pothuijsen, 1 j. en 4 m., Rietsteegje.

den 22 Maart.

Cecilia Pietot, wed. Gerrit Meulenbeek, 75 j., Korte Viesteeg.

Petronella Maas, 11 j., Sint Angenietestraat.

Charlotta Haasen, 6 j. en 2 m., Korte Ademstraat.

den 23 Maart.

Hendrik Cornelis Vinju, 2 j., Janskerkhof.

Jacoba Cornelia Hermans, 4 j., Strooisteegje.

Franciscus Petrus van Stijn, 1 j. en 6 m., Predikheerenstraat.

den 24 Maart.

Cornelia Johanna van Batum, 15 d., buiten de Tolsteegpoort.

Elizabeth van Empelen, 14 d., Pauwsteeg.

Doodgeb. Zoon van Louis Severijn, Gortsteeg.

Hendrik Biorn, 16 d., Volderbrug.

Petronella de Veu, wed. Egidius Stremer, 68 j., Jufferstraat.

Martijntje Goedhart, 6 j., Catharijnestraat.

Jan Fennis, 21 j., Hospitaal.

Willebrordus van Zeeland, 23 j., Hospitaal.

den 26 Maart.

Otto Johannes Terwogt, 49 j., Groenesteeg.

Jan van Luijn, 3 j., aan 't Zand.

Hendrik Wolsink, 3 m., OudeKamp.

Arie den Hertog, 9 m., Walsteeg.

Jacoba v. Buuren, 8 m., Bakkerbr.

Hendricus Degers, 1 j., Pelmolen.

Doodgeb. Dochter van Lambertus Meulenkamp, Gortsteeg.

den 27 Maart.

Bernardus Paulus Arnold Beijen, 58 j., Angenietestraat.

Bastiaan Veenman, 6 m., Zakkendragerssteegje.

Elisabeth de Ruiter, 4 m., Teelingsteegje.

Anthonia Cornelia van Soelen, 1 j. en 6 m., Heerenstraat.

den 28 Maart.

Wilhelmina van Ligtenberg, 3 j. en 4 m., Ridderschapstraat.

Sophia Kochelaar, 1 j., Magdalenestraat.

den 29 Maart.

Geertruida Wilhelmina van der Spelt, 3 j. en 4 m., buiten de Weerd.

Joostienda Magtilda Muller, wed. Hermanus Linschoten, 86 j., Bergstraat.

den 30 Maart.

Jan Bouman, 21 j., Hospitaal.

den 31 Maart.

Jan Berend Lohuis, 21 j., Hospit.

Willemina Rembges, huisvr. van Jan Eskes, 44 j., Hamburgerbrug.

Hendrina Elisabeth Peterse, huisv. van Pieter Johannes Straatman, 80 j., aan de Catharijnepoort.

Maria Geelen, ongeh., 80 j. en 2 m., Heerenstraat.

Carel Eggink, 1 j. en 4 m., Maliebaan.

OVERLEDENEN 135.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	8.	Transport. . . .	103.
Verval van krachten. . .	19.	Kinkhoest.	4.
Tering.	21.	Koortsen.	2.
Stuipen.	25.	Mazelen.	13.
Het Zuur.	3.	Bloedspuwing.	1.
Borstkwaal.	14.	Kanker.	1.
Waterzucht.	5.	Ontsteking op de rug. . .	2.
Klierziekte.	1.	Verwonding.	2.
Zenuwkoorts.	3.	Stikzinking.	1.
Slijmziekte.	2.	Fistel.	1.
Noodlottig toeval. . . .	1.	Beenbederf.	1.
Kramp in de etterzak. . .	1.	Tanden.	5.
	103.		135.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	4	4	8.
Beneden het jaar.	14	16	30.
Van 1 tot 10 jaar.	23	19	42.
» 10 » 20 »	2	1	3.
» 20 » 30 »	7	1	8.
» 30 » 40 »	2	2	4.
» 40 » 50 »	4	6	10.
	56—49—105.		

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	56	49.	105.
» 50 » 60 »	2	2	4.
» 60 » 70 »	2	4	6.
» 70 » 80 »	4	3	7.
» 80 » 90 »	4	7	11.
» 90 » 100 »	2	»	2.
	70—65—135.		

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 3 Maart, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

No. 1. Een Huis, Erf, Grond en Tuin, mitsgaders Kelders en Kluizen, gelegen aan de O. Z. van de Oude Gracht, over de Jansbrug, wijk G. No. 38. Mitsgaders nog een Huis annex aan het voorgaande, met eenen gang aan de Neude uitkomende, wijk G. No. 83a. Verkocht voor *f* 6310.

No. 2. Een Huis, Erf en Grond met Kelders en Kluis, gelegen aan de O. Z. van de Oude Gracht, wijk G. no. 39, naast het voorgaande perceel. Verkocht voor *f* 3900.

No. 3. Een Huis, Erf, Grond en Tuin, Kelders en Kluizen, gelegen aan de W. Z. van de Oude Gracht, nabij de Zand- of Waardbrug, wijk C. No. 67, mitsgaders 2 Kamers of Woningen daar achter, wijk C. No. 65a en 65b.. met eenen uitgang in eene gemeene steeg. Verkocht voor *f* 5450.

No. 4. Een Huis tot twee woningen ingerigt, Erf en Grond, gelegen aan de Z. Z. van de Zandstraat, wijk C. No. 270. Verkocht voor *f* 715.

Den 17 Maart, door den Notaris N. DE GRAAF.

No. 1. Een Huis met Erf, Grond en grooten Tuin, Kelders en Kluizen, zijnde eene Broodbakkerij, gelegen aan de Oude Gracht, tusschen de Wees- en Smeebruggen, wijk B. Nos. 33 en 34. Opgehouden voor *f* 6860.

No. 2. Eene Kamer of Woning, aan de Noordzijde van de Paauwsteeg, wijk H. No. 188.

No. 3. Een dito, staande naast het vorig perceel, wijk H. No. 189. Deze beide percelen verkocht voor *f* 920.

No. 4. Een dito in gemelde steeg in een poortje, wijk H. No. 205. Verkocht voor *f* 280.

Den 31 Maart, door den Notaris G. H. STEVENS.

Het buitenverblijf genaamd *Vreden Oort*, nabij den nieuwen aanleg over de Maliebrug, met Heeren huizing, Engelsch en ander Plantzoen, te zamen groot 1 bunder 2 roeden en 10 ellen. Opgehouden voor *f* 19,900.

Denzelfden datum, door den Notaris C. J. NAGTGLAS.

No. 1. Een Huis, Erve en Grond, gelegen binnen Utrecht aan de Nieuwe Gracht, het 2de huis van de Schalkesteeg, wijk A. No. 910. Opgehouden voor *f* 2200.

No. 2. Een perceel Weiland, groot 4 bunders, 38 roeden, 80 ellen, gelegen in het Buitenweg, gemeente Westbroek. Verkocht voor *f* 1780.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND APRIL 1838.

GEBORENEN.

den 2 April.

Petronella, D. van Theodorus Mansveld.

Johannes Jacobus, Z. van Bernardus Vierhout.

Godefridus Amelis Franciscus, Z. van Godefridus Amelis van Maanen.

Izak, Z. van Izak van Basten.

Hendrik Philip, Z. van Heinrich Wilhelm Dammeier.

Willem, Z. van Gerrit Veenendaal.

Hendricus, Z. van Hermanus Lutterman.

den 3 April.

Johanna Mariana, D. van Bernardus Johannes Bolwerk.

Christina Margaretha, D. van Pieter Beugelaar.

Johanna Wilhelmina Apollonia, D. van Hubertus Oswaldus van Munster.

Marretje Geertruij, D. van Jan Scheepmaker.

Jacobus, Z. van Cornelis Jansen.

den 4 April.

Theodorus, Z. van Gerardus Bovard.

Dirkje Antonia, D. van Johannes Mulder.

den 5 April.

Hendrik Marinus, Z. van Hendrik Mertens Tip.

Elisabeth Adriana, D. van Lambertus van Balkom.

Wilhelmina Antonia, D. van Hendrikus van Rossum.

Karel, Z. van Bernardus Hendrik Kranius.

Johannes Petrus, Z. van Hendricus Josephus van Thoor.

Elisabeth Cornelia, D. van Willem Eerenst.

Wijnanda Frederica Johanna, D. van Willem Frederik de Man.

den 6 April.

Cornelia Petronella, D. van Jan van Kruijl.

Gerrit Jacob, Z. van Johannes Jacob de Waal.

Petronella, D. van Johannes Hoevers.

den 7 April.

Gijsje, D. van Theodorus van Maurik.

Cornelis Bartholomeus, Z. van Thomas van der Steen.

Alida, D. van Hendrikus Emmelot.

Petronella, D. van Johannes Cornelis Hampers.

Anna Antonia, D. van Leonardus Schippers.
Elisabeth Petronella, D. van Petrus Josephus Martens.

den 9 *April.*

Alida Johanna Wilhelmina, D. van Dirk van Frankenhuisen.
Maria Metje, D. van Franciscus van Zutphen.
Justus, Z. van Justus Regter.
Franciscus Hendricus, Z. van Franciscus Hendricus Capellen.
Nicolaas, Z. van Willem van Zwol.
Cornelis, Z. van Johannes Verheul.
Maria, D. van Antonie Nahuijsen.
Henrietta Hendrika, D. van Hermanus van Soest.
Aaltje, D. van Everardus Eversen.
Arnoldus David, Z. van Arnoldus Stramrood.

den 10 *April.*

Johannes, Z. van Johannes van Beek.
Willem, Z. van Cornelis Uhlenbroek.
Johannes Hendrikus, Z. van Barend van Linschooten.
Maria, D. van Willem van der Linden.
Jan Frederik, Z. van Cornelis Hendrik Arbous.

den 11 *April.*

Maria, D. van Gerardus van Rooijen.
Willem Leendert, Z. van Leendert Beekes.
Jacoba, D. van Petrus Johannes van Dillen.

den 12 *April.*

Hendrica, D. van Johannes Dupree.
Maria, D. van Cornelis van Deijl.
Louise Hermense Eleonore, D. van Gustav Moriz Scherer.
Maria Louisa, D. van Johannes Kelfkens.
Theodora, D. van Willem Fredrik Thämer.

den 13 *April.*

Johanna Catharina, D. van Dirk van Dommelen.
Catharina, D van Johannes Armee.
Frans, Z. van Cornelis van Maanen.
Elisabeth, D. van Johannes Viveen.
Pieter, Z. van Jacobus Jansen.
Geertruida Maria, D. van Albertus van Veen.

den 14 *April.*

Hendricus, Z. van Jacob Godschalk.
Gerardus, Z. van Gerardus van Tussenbroek.
Jenna Catharina, D. van Dirk Landzaat.
Neeltje, D. van Pieter de Haan.
Dirkje Johanna en Maria Hendrica, Dochters van Johannes Godart.
Barendina, D. van Willem van Vloten.
Fredrica, D. van Jacob Groenhuijsen.

Johanna Margrieta, D. van Willem Gijsbertus van Maanen.

den 16 April.

Franciscus Laurentius, Z. van Pieter Johannes Asselman.

Johanna, D. van Joannes Oostendorp.

Johannes Theodores, Z. van Andries van Osch.

Cornelia, D. van Nicolaas van Beek.

Albertus, Z. van Hendricus Latdorp.

Arnoldus, Z. van Arnoldus Wil.

Christina, D. van Reijnerus Kuijltjes.

Johannes, Z. van Johannes van der Straten.

Debora Johanna, D. van Hendrik Johannes Hillebrand.

den 17 April.

Helena, D. van Theodorus de Bie.

Anna Maria, D. van Johan Jacob Kukuffsky.

den 18 April.

Levie, Z. van Meijer Jonas Bodding.

den 19 April.

Susanna Christina, D. van Hendrik Selling.

Bernardus Hubertus Johannes, Z. van Johannes Ignatius de Fiouw.

Hendricus, Z. van Hubertus Theodorus Mittelbeck.

Isaak, Z. van Isaak van Zuilen, overl. den 6 Januarij 1838.

Catharina, D. van Johannes Vernooij.

Hermanus, Z. van Jacobus van der Plaats.

Jacobus, Z. van Stephanus Johannes Carels.

Jan Willem, Z. van Gerrit Mulder.

den 20 April.

Teunis Engelbertus, Z. van Benjamin Eland.

Johanna Catharina Maria, D. van Matthijs Antonius Franciscus Reuser.

Jacobus Hermanus, Z. v. Jacobus Hermanus Luca.

Johanna Hendrica Petronella, D. van Wouter Boomers.

Cornelis, Z. van Pieter van Zwol.

Theodora, D. van Cornelis van der Steen.

Antonius, Z. van Antonie de Bruijn.

Johanna Helena, D. van Johannes Jacobus Arnoud.

Johanna Cornelia, D. van Johannes Evers.

Johannes Willem, Z. van Rijnier Gerritsen.

den 21 April.

Jacobus Johannes, Z. van Johannes Ockhuijzen.

Johanna, D. van Cornelis Vergeer.

Thedorus en Hendricus, Zonen van Petrus Tegelbekkers.

Jacobus, Z. van Pieter Webbers.

Jan Hendrik, Z. van Louis Willem van Giessen.

Johann Adam Thomas, Z. van Johann Henrich Raabe.

Cornelia Elisabeth, D. van Johan Hendrik Scijbergen.

Elisabeth Cornelia, D. van Cornelis Leeman.
Antonetta Christina Wilhelmina, D. van Johannes van Gorkom.
Wijntje, D. van Arie Lagerweij.
Bernardus, Z. van Johannes Westerman.

den 23 April.

Alida Hendrica, D. van Jan Willem van den Bol.
Alexander Wilhelm, Z. van Jacob Smit.
Hendrik, Z. van Hendrik Lina.
Clasina, D. van Johannes Adelaar.
Hendricus Bernardus, Z. van Bernardus van den Berkhof.
Albertus, Z. van Johannes van der Stroom.
Helena Christina, D. van Johannes Cousijn.
Maria, D. van Pieter van Elten.

den 24 April.

Wilhelmus Albertus, Z. van Wilhelmus Albertus Terwogt.
Petrus Johannes, Z. van Johannes Kusters.
Maria, D. van Johannes Vonk.
Anna Margaretha, D. van Andries Gerardus Kapteijn.

den 25 April.

Petronella Adriana, D. van Wilhelmus Wolf.
Wouter Johan, Z. van Jan van Eck.
Cornelia Elisabetha, D. van Abraham de Bruin.
Maria Philippina Constantina, D. van Philippus Arianus Pieter Raadgeep.

den 26 April.

Martinus Johannes, Z. van Daniel Anthonia van der Lingen.
Johannes Jacobus, Z. van Pieter Dirk Bouman.
Berendina Hendrica, D. van Jacob de Wilde.
Anna Hendrica, D. van Gijsbertus van Asch.
Willem, Z. van Hendricus Dirk Duiveman.
Johannes, Z. van Petrus Johannes Isaacus de Fremerij.

den 27 April.

Saartje, D. van Levie Wolff Vet.
Petrus Hendricus, Z. van Joseph Mulder.
Hendrica, D. van Cornelis van Dorssen.
Nicolaas Martinus, Z. van Willem Caro.

den 28 April.

Helena, D. van Jacobus Hardi.
Arie, Z. van Jan van der Teems.
Jacoba Elisabeth, D. van Evert de Bruijn.
Helena, D. van Theodorus Joannes Kemkens.
Julie en Catharina, Dochters van Jan de Kerft.
Dirkje, D. van Johannes Rijken.
Jeannette Petronella, D. van Isaac ter Bruggen.
Maria Elisabeth, D. van Lambertus Tragter.

den 30 April.

Jacoba Johanna, D. van Johannes van Doorn.
Jeannetta Elisabeth, D. van Gerardus Wilhelmus van Rossum.

GEBORENEN 152, waaronder 5 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 4 April.

Gijsbertus Beskers en Maria van Batenburg, weduwe.

Gerrit Helsdingen en Grietje Sennef.

Pieter IJkelenstam en Aagje Steen.

den 11 April.

Bernardus Le Gue en Elisabeth Bosch van Davelaar.

den 18 April.

Cornelis Willem Hoevenaar en Elisabetha Weegenaar.

Joannes Wilhelmus de Mari en Maria Elisabeth Harckasper.

Willem Elzendoorn en Wilhelmina van de Geer.

Gijsbertus Corlet en Gerrigje Schrijver.

Johan Henrich Stephan en Aaltje Sukkel.

den 24 April.

Josephus Joannes Hoctin en Barbara Maria Francisca Achtersberg.

den 25 April.

Heijmen Hooglandt, weduwenaar en Margaretha Antonia Blom.

Johannes Gol, weduwenaar en Adriana van IJk, weduwe.

Willem Schalken van Arkel en Elisabeth Janssen.

Laurens van Rooijen en Maria Frankrijker.

Joannes Theodorus van de Vecht en Hendrijntje van Dam.

Anthonius Markus en Maria Brandsen.

Gerrit van Zijl en Francina van Zwol.

Willem Harmsen en Wilhelmina Johanna Lammerts van Buuren, weduwe.

Johannes D'Engel, weduwenaar en Cornelia Maria Kruls, weduwe.

TE ZAMEN 19 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 2 April.

Johanna Clasina van den Wijngaard, 1 j., buiten de Tolsteeg.

Johannes Jacobus Andries, 3 j., Lange Smeestceg.

Benjamin Vermeer, 31 j., buiten de Weerd.

Hendrica van Zuilen, huisvr. van Hendricus de Bruin, 25 j., Nicolaikerkhof.

Abraham Vreeswijk, 3 j. Florasteeg.

Gerrit Zweers, 8 d., Rietsteegje.

den 3 April.

Michiel Alen, 3 j., gem. Abstede.

Doodgeb. Zoon van Hendrica Coenraads, Vinkenburgsteeg.

Maria Baars, huisvr. van Krijn de Leeuw, 66 j., buiten de Weerd.

Doodgeb. Dochter van Cornelis Agterberg, buiten de Weerd.

den 4 April.

Gijsberta van Houten, huisv. van Philippus Fredrikus Baljet, 33 j., Steenweg.

Doodgeb. Docht. van Theodorus Gerardus van Lith de Jeude, Nieuwe Gracht.

Jurrien Vleming, 75 j., Watersteeg.

Pieter de Ruiter, 3 j. 9 m., Kort Rozendaal

Steven van Wijk, 44 j., Lange Nieuwstraat.

Carolina Jacqueline van Hengst, 1 j. en 5 m., Muntstraat.

Hendrik Haksvoort, 1 j., Rietsteegje.

den 5 April.

Hendrik van Asch, 1 j., Springweg.

Doodgeb. Dochter van Stephina Vianen, buiten de Weerd.

Otto van Strate, 19 j., Hospitaal.

den 6 April.

Johannes van Essenberg, 14 d., buiten de Cath. poort.

Frederica Reijnera Schreijer, 3 j., Lange Janstraat.

Jenneke van Nifterik, 2 j. en 10 m., Gortsteeg.

Johan Christiaan Nelle, 5 d., Viebrug.

Thomas van der Klok, 12 j., aan 't Zand.

Maria Catrina Swaab, 10 j. en 5 m., achter Clarenburg.

den 7 April.

Doodgeb. Zoon van Pieter van Leeuwen, A. B. C. Straat.

Doodgeb. Zoon van Johannes Cornelis Hampers, Molensteeg.

den 9 April.

Cornelia Maria van Schevikhoven, 1 j., Varkenmarkt.

Twee doodgeb. Zoons van Hermanus van der Heiden, groote Eligesteeg.

Johanna Cornelia de Meijer, 4 j., buiten de Weerd.

Petronella Hampers, 1 d., Molensteeg.
Gijsbertus Kesler, 1 j., Jufferstr.
Teunis Verhoef, 7 j. en 3 m., Bergstraat.
Angenita Simons, huisvr. van Pieter Smit, 64 j., Meipoortje.
Elisabeth Catharina van der Elst, huisvr. van Johannes Soet, 42 j., Molensteeg.

den 10 April.

Jacobus Bouhouzen, 22 j., Tugthuissteegje.
Alijda Hendrina de Jong, 4 w., buiten de Weerd.
Gerrit Hendrik Meiroos, 4 w., achter Clarenburg.
Johannes van Wichen, 88 j., Voorstraat.
Maria Post, ongeh., 34 j., Springweg.
Johannes Dijks, 28 j., aan 't Vreeburg.
Johannes Eliza van Geijtenbeek, 1 j. en 4 m., achter Clarenburg.
Nicolaas van Neeroeteren, 59 j., Vrouw Juttestraat.

den 11 April.

Hendrik Marinus Tip, 8 d., Korte Nieuwstraat.
Adrianus Hoonakker, 1 j. en 5 m., onder de Linden.

den 12 April.

Ester Cornelia Lam, wed. Martinus Johannes van der Toom, 83 j., Groenesteeg.
Wilhelmina van Baaren, ongeh., 84 j., Varkenmarkt.

den 13 April.

Wilhelmina Louise Nandorff, 1 j. en 6 m., Zonstraat.
Gerardus van Schaik, 2 j. en 6 m., Korte Viesteeg.

den 14 April.

Maria Schoonenberg, 1 j. en 6 m., buiten de Weerd.
Alida Frishart, ongeh., 58 j., Oude Kamp.
Johanna Nickerk, ongeh., 17 j., Zakkendragersteegje.
Hendricus Johannes van Gelkum, 2 j., Massegast.

den 16 April.

Aaltje Izaks, huisvr. van Salomon Levie de Beer, 89 j., Oudkerkhof.
Adriaan Franken, 23 j., Hospit.
Justus Regter, 7 d., Jacobiekerkhof.
Agnes Wilhelmina Hackfoort, 10 j., Lange Nieuwstraat.
Johanna van der Steen, 1 j. en 11 m., buiten de Weerd.
Maria Johanna Horst, 9 m., buiten de Weerd.
Joannes Ferdinand Justus van Maurik, 14 w., Jansbrug.
Cornelia Anna den Hertog, 4 j., Groenesteeg.
Doodgeb. Zoon van Gijsbert van de Vooren, Mariestraat.
Pieter Lobel, 1 j. en 7 m., Springweg.

den 17 April.

Henrietta Johanna Roijaards, ruim 11 m., Nieuwe gracht.
Jacoba Schultz, huisvr. van Ber-

nardus Mulder, 42 j., Lange Nieuwstraat.

Adrianus de Haart, 68 j., in het Weistraat.

Agatha van Schaik, 2 j. en 8 m., buiten de Catharijnepoort.

Johanna de Rooij, 1 j. en 10 m., Gortsteeg.

Benjamin Peters, 1 j., Korte Elisabethstraat.

Helena Johanna Christina van den Hoorn, 2 j., Paauwsteeg.

Coenraad van Elzen, 2 j. en 9 m., Kreupelstraat.

Johannes Neerings, 57 j., Mariepl.

Barend Elias Heijmans, 1 j., Choorstraat.

Catharina Christina Lieveling, 2 j. en 10 m., Nicolaikerkhof.

den 18 April.

Willem Fredrik Redeman, 7 w., Springweg.

Hendrik van der Meijden, 2 j., aan 't Zand.

Elisabeth Dikx, huisvr. van Hendrik Pieterson, 52 j., buiten de Weerd.

den 19 April.

Cornelis van der Meijden, 55 j., Tugthuissteegje.

Maria Vroman, ongeh., 17 j., buiten de Tolsteegpoort.

den 20 April.

Frederik Christiaan Fricke, 20 j., Springweg.

Andreas Reinders, 73 j., Zonstr.

Cornelia Maria Kraaijmaat, 7 m., Zilversteeg.

Doodgeb. Zoon van Cornelis Simon Dekker, Zonstraat.

Christiaan Gresnigt, 7 w., buiten de Weerd.

den 23 April.

Wilhelmus van Beek, 32 j., buiten de Weerd.

Johanna Maria Mendelaar, 7 w., Predikheerekerkhof.

Johannes Petrus van Thoor, 18 d., Hamburgerbrug.

Hendrik van Staveren, 12 j., buiten de Weerd.

Doodgeb. Zoon van Hendrik Rigteringen, Geertekerkhof.

Maria van Loeven, huisvr. van Bruno van Straaten, 48 j., Marieplaats.

Anthonij Justus Kruijder, 52 j., Hamburgerstraat.

Hillegonda Johanna van Nieukerken, 30 j., Vreeburg.

Cornelia Schipper, huisvr. van Joann Christian Elliges, 43 j., Predikheerestraat.

Louise Victoire Gales, huisvr. van Walrave van Heukelom, 63 j., te Amsterdam.

den 24 April.

Gerarda Wensen, huisvr. van Gerrit Verkerk, 44 j., aan de Maliebaan.

Johanna van Batum, huisvr. van Dirk Hoogland, 31 j., Watersteeg.

Anna Elisabeth van den Doorslag, wed. Justus de Vrij, 86 j., Zuilestraat.

Jannigje Oudsteijn, huisvr. van Adrianus van Heukelom, 35 j., Witteyrouwestraat.

Maria Spaan, 2 d., buiten de Wittevrouwepoort.
Johannes de Jongh, 23 j., Zilversteegje.
Wilhelmina Schok, 4 m., buiten de Weerd.

den 25 April.

Franciscus Schalkes, 50 j., Koestr.
Anthonie Hekman, 1 j. en 7 m., aan 't Zand.
Gerardus van Lottum, 76 j., Jufferstraat.

den 26 April.

Frederik Zorn, 67 j., Kalverstr.
Marrigje Boomhoff, wed. Gerrit Woudenberg, 77 j., buiten de Tolsteegpoort.
Barend van Beek, 61 j., Lange Lauwerstraat.
Adrianus Lancee, 84 j., oude Mannen en Vrouwenhuis.
Hubertus Gerardus Antonius Scheepens, ruim 4 j., St. Annastraat.
George Gredel, 68 j., Heerenstr.
Alberta Breedero, wed. Adrianus de Vink, 63 j., Magdalenesteeg.
Angenita van Rossem, ongeh., 24 j., Ganzenmarkt.
Jean François Neirinckx, 43 j., Hospitaal.

den 27 April.

Cornelia Margaretha van de Vooren, 2 j. en 6 m., St. Annastraat.
Anna Maria Meijer, wed. Gerrit Hendrik Kok, 63 j., buiten de Weerd.
Franciscus Nicolaas Stephanus Cohu, 10 j. en 6 m., Gaardbrug.
Maria van Dijk, 1 j., Jufferstr.
Willem Jacobus Godijn, 2 j., Watersteeg.
Jan Hegeman, 48 j., Galekopsteegje.
Christiaan Kortree, 64 j., Zwaansteegje.
Anthonie Tas, 3 j., aan 't Zand.
Johannes Frankhuisen, 1 j. en 6 m., buiten de Weerd.

den 28 April.

Hendricus Tegelbekkers, 7 d., Ballemakerstraat.
Doodgeb. Zoon van Wijnand Jansen, Geertesteeg.
Nicolaas La Maitre, 70 j., Florast.

den 30 April.

Doodgeb. Zoon van Jan Anthonie de Haan, Lange Lauwerstr.
Hendrica Catharina van Dam, huisvr. van Johannes Tollenaar, 84 j., in den Trans.
Jan Koot, 89 j., in Abstede.
Maria Veelo, 8 m., Jufferstraat.
Christina Johanna Waalman, wed. Franciscus van Luijn, 66 j., Jacobiekerkhof.
Eva van Briessem, wed. van Jan Colle, 82 j., Oude Mannen- en Vrouwenhuis.
Johannes Petrus Lapidoth, 6 w., buiten de Tolsteegpoort.
Jacoba Hendrica de Graaff, 9 m., Florasteeg.
Anthonie Uitermark, 2 j. en 6 m., Watersteeg.
Hendrica van den Broek, wed. Johannes Schreutelkamp, 77 j., Zuilesteegje.
Cornelia Montfoort, 11 j. en 8 m., Kort Rozendaal.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	13.
Verval van krachten. . .	15.
Tering.	34.
Stuipen.	18.
Het Zuur.	2.
Borstkwaal.	4.
Waterzucht.	4.
Klierziekte.	3.
Zenuwkoorts.	4.
Slijmziekte.	3.
Koortsen.	1.
Mazelen.	18.
Bloedspuwing.	1.
	120.

Transport. . . .	120.
Kanker.	2.
Tanden.	2.
Spruw.	1.
Uitslag.	1.
Roodvonk.	1.
Beroerte.	2.
Congestie in 't hoofd. . .	1.
Subiet overleden.	1.
Rumatiek.	1.
Oogziekte.	1.
Bezetting op de borst. . .	3.
Water in de borst. . . .	2.
	138.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	10	3	13.
Beneden het jaar.	12	10	22.
Van 1 tot 10 jaar.	21	16	37.
» 10 » 20 »	5	5	10.
» 20 » 30 »	6	2	8.
» 30 » 40 »	2	5	7.
» 40 » 50 »	3	5	8.
	59—46—		105.

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	59.	46.	105.
» 50 » 60 »	4	3	7.
» 60 » 70 »	6	5	11.
» 70 » 80 »	4	2	6.
» 80 » 90 »	3	6	9.
» 90 » 100 »	»	»	»
	76—62—		138.

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 7 April, door den Notaris G. H. STEVENS.

Een dubbeld Heeren Huis, Erf, Grond en Tuin, gelegen aan de Z. Z. van het Oudkerkhof, wijk F. No. 77. met annex Koetshuis en Stalling. Verkocht voor *f* 14,000.

Denzelfden datum, door den Notaris J. PABST.

No. 1. Een Huis, Schuur, Hooiberg en Erve, groot 9 roeden en 80 ellen, en een perceel goed Hoveniersland daar achter, groot 29 roeden en 80 ellen, gelegen buiten de Tolsteegpoort, aan de O. Z. van den Vaartschen Rijn, wijk K. no. 110.

No. 2. Zeven nieuw gebouwde Kameren of Woningen, staande naast het eerste perceel. Opgehouden voor *f* 6000.

Denzelfden datum, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

No. 1. Een wel doortimmerd Huis met groote Stallen, Koetshuis, Erf, Grond en plaats, gelegen aan de Neude, wijk G. no. 68. Opgehouden voor *f* 13,000.

No. 2. Een Stal met ruime Hooizolders, Pomp enz., gelegen achter de Noorder Kade, wijk H. no. 123.

No. 3. Een dito, met annex Koetshuis, Pomp enz., gelegen als boven, wijk H. no. 124. De perceelen No. 2 en 3 verkocht voor *f* 3828.

No. 4. Het Logement genaamd het *Zeepaard*, met deszelfs Huizing, Erf, Grond, Plaats en Overdekte Kolfbaan, gelegen in de Loef Ballemakersstraat, wijk H. no. 252. Opgehouden voor *f* 7600.

Den 7 April, door den Notaris J. PABST.

No. 5. Een wel doortimmerd Huis en Erf, gelegen aan de O. Z. van de Muntstraat, wijk G. no. 396. Verkocht voor *f* 4325.

Den 14 April, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

No. 1. Een Achtkante Houtzaagmolen en verdere betimmering, van ouds genaamd *de Zonnewijzer*, gelegen aan de Rivier den Krommen Rijn.

No. 2. Een perceel allerbest Moes- en Tuingrond, groot 50 roeden 10 ellen, gelegen naast het voorgaande perceel. No. 1 en 2. Verkocht voor *f* 9810.

No 3. Een perceel Boomgaardland, groot 34 roeden 20 ellen, gelegen als boven.

No. 4. Twee bunders, 48 roeden 60 ellen best Warmoesiersland. No 3 en 4. Verkocht voor *f* 2700.

No. 5. Drie bunders, 31 roeden 50 ellen best Weiland. Verkocht voor *f* 4425.

No. 6. Een Boomgaard, mitsgaders een Boerenhuis, enz. genaamd *Bouwlust*, groot 5 bunders, 14 roeden 40 ellen. Verkocht voor *f* 13000.

No. 7. Zeven bunders, 39 roeden 80 ellen Bouwland. Verkocht voor *f* 5300.

Den 21 April, door denzelfden Notaris.

Drie bunders, 80 ellen best Weiland, gelegen onder de Hooge en Lage Weide. Verkocht voor *f* 5000.

Denzelfden datum, door den Notaris G. H. STEVENS.

Het buitengoed *Hijdepark* onder de gemeente Doorn, met Koetshuis en Stalling, benevens twee daggelders Woningen en 35 bunders 21 roeden en 7 ellen Bosch en Bouwlanden, en 101 bunders, 89 roeden en 95 ellen Heidegronden in erfpacht. Opgehouden voor *f* 23,190.

Denzelfden datum, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK en Procureur J. J. VAN LEEUWEN.

Een wel doortimmerd Huis met Erf Grond en Tuin, aan de Westzijde van de Nieuwe Gracht, wijk A. no. 871. Verkocht voor *f* 12,420.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND MEI 1838.

GEBORENEN.

den 1 Mei

Saartje, D. van Barend Nathan Heijmans.

Louisa Charlotta, D. van Willem Menger.

Maria Alberta Petronella, D. van Joannes Hendricus Dekker.

Johanna Hendrica, D. van Hendricus Degens.

Jansje, D. van Frederik Johannes Westerman.

Catharina Gerarda, D. van Anthonij Mol

Johanna Everdina, D. van Jan Hendrik Spaltman.

Hessel, Z. van Leendert Scheepmaker.

den 2 Mei.

Catharina, D. van Johannes Andries Elzendoorn.

Clasina Veronica, D. van Louis de Bruijn

Theodora, D. van Bernardus van der Linden

Hendrica, D. van Dirk de Bruijn.

den 3 Mei.

Maria Johanna, D. van Petrus Maria Hartman.

Jan, Z. van Jacobus Hogendoorn.

Gerarda Johanna, D van Mattheus Henricus Coert.

Hermina Maria, D. van Anthonie de Wilde.

Wilhelmina, D. van Gerrit Tas.

Roosje, D. van Juda Emanuël Gans.

den 4 Mei.

Nicolaas, Z. van Johannes de Marie.

Arnoldus Hendricus, Z. van Hendricus Groeneveld.

Anthonia, D. van Anthonie van Oord.

Petronella Johanna, D. van Adrianus de Groot.

den 5 Mei.

Josina Christina, D. van Christiaan Fredrik Klokke.

Maria, D. van Jacobus van der Stroom.

Pieter Jacobus, Z. van Pieter de Groot.

Elisabeth Sophia, D. van Jan Porton.

Anna Adriana, D. van Wouter de Waal.

Christina Johanna Aletta, D. van Hendrik van Oort.

den 7 Mei.

Rijkje, D. van Jan Pieter Lotz.

Maria Christina Wilhelmina, D. v. Willem van den Dungen.

Maria Johanna, D. van Evert Huijs.
Johanna, D. van Bartholomeus de Jong.
Willem Fredrik, Z. van Antonie Henricus Kelfkens.
Hermanus Johannes, Z. van Hermanus Johannes Berends.
Anthonia, D. van Nicolaas Ras.

den 8 *Mei.*

Hendrik, Z. van Matthijs Zwambag.

den 9 *Mei.*

Petronella, D. van Johannes van der Steen.

den 10 *Mei.*

Johannes, Z. van Johannes Baars.
Margaretha, D. v. Dirk de Kruijff.
Johanna, D. van Johannes Bouhuijsen.
Geertruij, D. van Pieter Anthonie van Veen.
Johanna Geertruida, D. van Willem Engbers.
Carel, Z. van Dirk Adrianus van Eijk.
Elisabeth Maria Catharina, D. van Theodorus van Wankum.

den 11 *Mei.*

Catharina Maria, D. v. Johannes Wilhelmus Andreas Mittelbeek.

den 12 *Mei.*

Catharina Francina Hendrica, D. v. Lambertus Arnoldus Overhof.
Grietje, D. van Lambertus van Neijendaal.
Hermina, D. van Hermanus van der Linden.
Hendricus Gijsbertus, Z. van Johannes van de Vooren.
Adriaan Pieter, Z. van Pieter van Soest.

den 14 *Mei.*

Cornelia, D. van Hendrik Hom.
Johannes Hermanus, Z. van Willem Hoonakker.
Wilhelmina, D. v. Pieter Kreugel, overl. den 16 Januarij 1838.
Geertruij, D. van Abraham Kippersluijs.
Wilhelmina Christina, D. van Wijnand Godart.
Hendrica Alida, D. van Jacobus van Doorn.
Theodora Egberdina, D. van Bart Willem Augustinus.

den 15 *Mei.*

Jan Christiaan, Z. v. Gerrit Amen.
Johannes, Z. van Willem van der Linden.
Gerardus Petrus, Z. van Dirk Mulder.
Johanna, D. van Wouter Noppen.
Johannes Franciscus, Z. van Frans van der Vlis.
Johanna, D. van Leendert den Hollander.
Christina Adriana, D. van Johannes van den Beld.
Antoinetta Johanna, D. van Abraham Anthonij van Pembroek.

den 16 *Mei.*

Philip Johan, Z. v. Michiel Adriaan van Koetsveld van Ankeren.
Jannigje, D. v. Walraven Bakker.
Gerarda Helena, D. van Nicolaas Albertus van Tessel.

den 17 Mei.

Hendricus Theodorus, Z. van Joannes Landzee.

Niesje, D. en Hendricus Z. van Anthonij Kreek.

Theodora, D. van Carel Bovard.

Elisabeth, D. van Jan Willem Tienhoven.

den 18 Mei.

Cornelis, Z. v. Dirk van der Wijs

den 19 Mei.

Jan Dirk, Z. v. Carel den Bree.

Elisabeth, D. van Zacharias Smit.

den 21 Mei.

Hendrica Teuntje Maria, D. van Johannes van Fulpen.

Mouritz, Z. van Simon Salomons.

den 22 Mei.

Hendrika, D. v. Jan Richter Lotz.

Wilhelmina Clasina, D. van Johannes van Zwol.

Catharina Ida, D. van Theodorus Anthonie van Tessel.

Marcellus Engelbertus, Z. van Johannes van Beek.

Clara Johanna, D. van Johannes Anthonius Verkerk.

den 23 Mei.

Franciscus, Z. van Hermanus Linschoten.

Metje, D. van Cornelis van Dijk.

Nicolaas, Z. van Leonardus Terlingen.

Engelbertha Odilia, D. van Johannes Carolus Uijlenberg.

den 24 Mei.

Hermina, D. van Gijsbertus Kopermeijer.

Willem, Z. van Willem van der Lingen.

den 25 Mei.

Maria Clasina, D. van Theodorus van Rooijen.

Hendrica, D. van Johan Adam Jenner.

Jan Adam, Z. van Jan Adam Meelboom.

den 26 Mei.

Albertus, Z. van Jacob Hendriks.

Jan Jerphaas, Z. van Johannes Wesselo.

Dirk Marinus, Z. van Marinus de Leur.

Arie, Z. van Joannes Verweij.

den 28 Mei.

Christiaan Anthonius, Z. van Jean van Berck.

Carolus Baromeus, Z. van Johannes Hermanus Stephanus Dubuf.

Hendricus Johannes, Z. van Hendricus Duijveman.

Theodora Barendina, D. van Arnoldus Joannes Henricus Sijben,

Aartje Petronella, D. van Hendricus Wouda.

den 29 Mei.

Wijnanda Fredrica, D. van Hendricus Haarts.

Abraham, Z. van Abraham Nieuwenhuizen.

den 30 Mei.

Mina Adriana, D. v. Jacobus Rieff.

Hendrik, Z. v. Bernardus Kuijper.

Jacobus Gerardus, Z. van Willem Broedelet.

den 31 Mei.

Willem, Z. van Dirk Gerardus van Embden.

Johannes Izaak, Z. van Wouter van Leeuwen.

Jacobus Johannes, Z. van Adrianus Vermeulen.

GEBOREN EN 114, waaronder 5 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 2 Mei.

Petrus Augustus Bouron en Wilhelmina Deuvik.

Jan La Pondre en Maria Sophia van der Hijde.

Jacobus de Bruijn en Grietje Swanik.

Constantijn Hendrik Schumacher en Alida Sophia Maas.

Johannes Spierenburg en Adriana de Leeuw.

Jan Overeem, weduwenaar en Louisa Teerink.

Dirk Gijbels en Cornelia van Nifterik.

Evert van Ginkel en Anna Maria Ruplé.

Antonie van Maurik en Angenita de Bruijn.

Hendrik Stekelenburg en Maria van den Bender.

Jan van der Hoeven en Maria Christina Grever.

Jacobus van Winssen en Marretje Everings.

Hermanus Arnoldus Baars en Jannigje Elisabeth Ockeloen, wed.

Pieter Emmelot en Johanna Wijburg.

Arie Rietveld en Reijertje Reijersen.

Antonie Bergmans, weduwenaar en Joanna Maria Postemus.

Abraham Johannes Wethlij, weduwenaar en Bertje Dijckers.

Arie van Putten en Geertrui Peek.

Adam Wijnen en Gerritje Janszen.

Cornelis Broekman en Wilhemina Dekker.

Johannes Kunneman en Cornelia Boerboom.

Jan Cornelis de Bree en Sara Maria Valk.

den 3 Mei.

Antonius Franciscus Heldoorn en Johanna Ephemia Goudoever.

Willem Stroes van Grootvelt en Cornelia Reede.

Gerrit Reede en Fouke Bleij.

den 9 Mei

Willem van Asch en Femmigje van Kuik.

Bernardus van Cuijk, wed. en Anne Therese Verbrugge.

Antonius van Zeijl en Hendrica Balze.

Antonie Woerst en Johanna Goosen.

Antonius Peters, wed. en Flora Donkers.
Johannes Hendrikus Landsaat en Maria Hoendervanger.
Cornelis Woutersz. van de Kuit en Hendersje Weenk.
Jacobus Johannes Coesijns en Johanna de Lang.
Gerrit van de Wetering, wed. en Everdina Everds.
Antonus Maarschalkerweert, wed. en Joanna Ouwejan.
Jan Lenderink en Hendrina Philips.
Cornelis van Beest en Mietje Koch.
Johannes van Asch en Johanna Andriesse.
Willem Jan Pluijm en Sara Maria Sikkel.
Antonie Wijtmans en Hendrica Wilhelmina van Aartrijk.
Wilhelmus Baars en Petronella Velthuijsen.
Jan Hentenaar en Maria Elisabeth Larive.
Wilhelmus Bosch van Drakestein en Johanna Sara Ten Hagen.
Aric Romijn en Anna Elizabeth Penning.

den 10 Mei.

Johan Balthazar Christiaan Sickesz en Philippina Aletta Johanna Bachiene.
Johannes Henricus Scholten en Maria Anna de Keek.
Frederijk Philip Gottlieb van Enschut en Marie Jacomine van Campen.

den 12 Mei.

Lement Lens en Georgine Jannette Maritz.

den 16 Mei.

Bernardus van der Linden en Theodora Michels.
Henricus van Beek en Hendrijntje de Bruijn.
Jan van Gorkom, weduwenaar en Hillegonda Mol.
Gerrit Verbeek en Helena Sophia Wilhelmina Klesman.
Christiaan de Zwart en Aalida Wulfeie.
Willebrordus Gebing en Joanna van Maijswinkel.
Benjamin Moerkoert, weduwenaar en Johanna Doornberg.
Joannis van Zeil en Maria Antonia Sabée.
Christiaan van Dorsen en Wijnanda Verheul.
Willem Jacob van der Burg en Dirkje Gesina van Galen.
Hendrik van de Bilt en Geertje Swets.
Gerardus Jacobus Noest en Antonetta van Gorkom.
Wilhelmus de Rijk en Henrina de Jong.
Joannes Franciscus Kluts en Anna Geertruij Gosker.
Johann Christopher Wilhelm Fenger, weduwenaar en Joanna Rodegré.
Johannes van Amersfoort en Neeltje Odijk.
Koenraad de Vries en Catharina Engelina Gerwig.

Jan Hendrik van Dugteren en Anna Rouijer.

Zwebertus Hoevers, weduwenaar en Jannetje Godel.

den 17 Mei.

Jan Kieft en Henrietta Stephina Bresser.

den 22 Mei.

Johannes Jacobus Wilhelmus van Loenen en Louisa Johanna Christina Catharina van Enschut.

den 23 Mei.

Arie van Beek en Maria van Henxtom.

Antonie van Schaik en Gerarda van der Sluijs.

Lambert August van der Straten en Jeannette Rantzen.

Johannes Gijsbertus van Luijn en Anneke van Wees.

Johannes Hendricus Molenbeek en Johanna van Termeij.

Pieter van der Meijden en Catharina Antonia Schok.

Johannes van den Broek en Francina Gerdingh.

Cornelis Willem Mulder en Catharina Cornelia van der Rijst.

Adolph Schoonheijm, weduwenaar en Arrisje Janssen.

Johann Christoph Heidenreich en Geertruijda Maria van Bakkenes.

Johannes Franciscus van Swam, gesep. en Anna van der Reide.

Cornelis Isaak Mostert en Fredrika Louisa Lochel.

Adrianus Willemse en Hermina Janssen.

den 25 Mei.

Dionisius Middelkoop en Johanna Agatha van Dam.

den 30 Mei.

Willebrordus Hendricus Adrianus van Roermund en Anna Christina Gielels.

Johannes Pieter van den Baden en Johanna Margaretha Lanzaat.

Jacob Hartog Loterijman en Esther Joseph de Jong.

Hendrik Oremus en Gerarda van Bellekom.

Willem de Kleuver en Cornelia Fierant.

Johannes Rietveld en Engelina Hendrica Albers.

Jan Lambers en Cornelia Schmidt.

Leonardus Okhuijsen en Elisabeth Marré.

Henricus Vonk, wed., en Aartje Uijterwaal.

Petrus Verkerk en Wilhelmina Elisabeth de Mari, wed.

Cornelis Johannes Voerman, wed. en Sara Raasveldt, wed.

Cornelis Voorhout, wed. en Maria Banning.

Gideon Cornelis Becker en Jacoba van Lint.

Johannes Peteris en Margrita Matthijssen.

den 31 Mei.

David Amelius Adrianus van Sorgen en Johanna Wilhelmina Römer.

TE ZAMEN 38 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 1 Mei.

Johanna Lington, wed. Pieter Pracht, 85 j., achter Clarenburg.

Barthold de Geer, Heer van Jutphaas, 76 j. en 9 m., Nieuwe gracht.

Elisabeth Verkerk, wed. Petrus Staal, 72 j., buiten de Witte vrouwepoort.

den 2 Mei.

Clasina Meijer, 7 m., achter den Dom.

Philippus Hageman, 31 j., Achterweg.

Andries Wigt, 5 j. en 6 m., buiten de Weerd.

Christina Barendina Bieger, 4 m., Breestraat.

Elisabeth Kragten, wed. Cornelis Weerdenburg, 47 j., buiten de Tolsteegpoort.

den 3 Mei.

Doodgeb. Zoon van Carel Lammers, Bakkersteeg.

Johannes van Olderen, 39 j., Lange Nieuwstraat.

Carel Penning, 1 j. en 4 m., Achter Clarenburg.

Johanna Beijen, huisvr. van Gerrit Rijnsburg, 69 j., aan 't Zand.

Jan Hendrik Luimes, 19 j., Hospitaal.

Christina Teljeere, huisvr. van Lambertus Wielert, 33 j., buiten de Catharijnepoort.

Johanna Broekman, wed. Nicolaas van der Velden, 47 j., Varkenmarkt.

Cornelis van Gorkom, 4 m., Walsteeg.

Theodora Aletta de Meijer, 2 m., buiten de Weerd.

Geertruid de Wolff, gesepareerde huisvrouw van Isaac Kops, circa 65 j., Volderbrug.

den 4 Mei.

Leendert Johannes Dauvellier, 5 j., Bagijnesteeg.

Maria Christina Beeker, 4 j. en 5 m., St. Annastraat.

Wijnand van Os, 62 j., Bergstraat.

Petrus Reindre, 6 m., Jacobiekerkhof.

Everdina de Zwart, 8 j., Watersteeg.

Ernst Spek, 23 j., Hospitaal.

den 5 Mei.

Clasina Pallada, ongeh., 47 j., Geertekerkhof.

Catharina Zuijger, huisvr. van Daniel Rother, 72 j., Hamburgerstraat.

Johannes van Zijl, 3 j., Abstede.

Everdina Gesina van Demmeltraadt, 4 m., onder de Linden.

Fredrik Rant, 83 j., Geertebrug.

Gijsberta Bouwmeester, huisvr. van Johannes Linschoten, 49 j., Achterom.

den 7 Mei.

Antonius van de Coolwijk, 3 m., achter het Weijstraat.

Simon Dekker, 17 j., Gortsteeg.

Hendrika Dorland, huisvr. v. Arie Geefhuijsen, 75 j., Springweg.

Virgenie Maria Therese Libosan, 3 m., Willemskazerne.

Johannes Adam Wilhelm, 25 j., Geertebrug.

Hendrik Willem Marson, 27 j., Catharijnestraat.

Maria van Linschoten, ongeh., 50 j., buiten de Weerd.

Doodgeb. Zoon van Johannes Paulus Laurentius Boers, Nicolaikerkhof.

Doodgeb. Dochter van Maria van Es, Stroosteegje.

den 8 Mei.

Adrianus Kooten, 23 j., Hospit.

Anthonie van Asch, 4 m., aan 't Zand.

Cornelia de Groot, wed. Stephanus Hendricus Edelkoord, 84 j., buiten de Wittevrouwepoort.

den 9 Mei.

Pieter Rutgers, 10 m., Viebrug.

Gerrit Breur, 29 j., Rotterdam.

den 10 Mei.

Jacobus Bernardus Hentenaar, 2 j., Hardebollestraat.

Gijsje Koense, wed. Abraham Bollemeijer, 90 j., Smeetoren.

Johanna van de Vegt, 14 j. en 7 m., Jufferstraat.

den 11 Mei.

Andries Honroth, 57 j., Achterweg.

den 12 Mei.

Gideon van Harteveld, 45 j., Oude Kamp.

Willem van Ingen, 63 j., Lange Lauwerstraat.

Hendrika Verduijn, wed. Anthonij Melder, 68 j., Vischmarkt.

den 14 Mei.

Jan Valentijn, 3 m., Zandstraat.

Jacobus Penseel, 4 m., buiten de Tolsteegpoort.

Aletta van Vooren, wed. Johannes Goodee, 79 j. en 6 m., Ganzenmarkt.

Willem Daniel Habner, 44 j., te Twello.

den 15 Mei.

Anthonia van Peer, 17 j., buiten de Tolsteegpoort.

Adriana Meessen, huisvr. van Johannes van Dam, 43 j., buiten de Weerd.

Antonie Marinus de Bruijn, 1 j. en 5 m., St. Annastraat.

Maria Johanna Hartman, 12 d., Lange Nieuwstraat.

den 16 Mei.

Johanna van Kooten, 12 j., aan de Meern.

den 17 Mei.

Maria Gentenaar, 3 m., Kort Rozendaal.

Doodgeb. Zoon van Martinus van Meegen, buiten de Weerd.

den 18 Mei.

Catharina Rosalia Vierhout, huisvr. van Adrianus de Groot, 36 j., in de Lijnmarkt.

Hendrica Catharina Schwegler, 6 w., Vreeburg.

den 19 Mei.

Antje Scheris, huisvr. van Hendricus Johannes Baljet, 47 j., Kreupelstraat.

Doodgeb. Dochter van Abraham van Kuijk, Stroosteegje.

den 21 Mei.

Johannes Philippus Snijders, 3 j. en 8 m., Jacobiebrug.

Anthonius Everardus van Koot, 4 m., Catharijnesteegje.

Hendrina Catharina Smit, ongeh., 85 j., buiten de Catharijnepoort.

Johanna Philippina Seilbergen, wed. Pieter Severijn Baarspel, 45 j., Gaardbrug.

Wilhelmina Tollenaar, 2 j., aan 't Zand.

Jansje Westerman, 3 w., Catharijnesteegje.

Alida Maria van Frankenhuijsen, 8 j. en 7 m., Gortsteeg.

den 22 Mei.

Alida Johanna Wilhelmina van Frankenhuijsen, 6 w., Steenw.

Petronella Mansveld, 7 w., Boterstraat.

den 23 Mei.

Bartje Mulder, 1 j. en 3 m., Wijde Doelen.

Maria Clasina van Bemmel, 7 m., buiten de Catharijnepoort.

Gerardus Besters, 3 j., Kloksteegje.

Matthijs Zwambag, 25 j., buiten de Tolsteegpoort.

Charlotte Caroline van Hengst, 3 m., Muntstraat.

den 25 Mei.

Hendrica Christina Maare, 11 m., bij de Walsteeg.

Jacob Nicolaas Slangen, 15 j., Pausdam.

Doodgeb. Doehter van Agatha Eijkel, Springweg.

den 26 Mei.

Pieter Jan Rijnier Tollenaar, 7 j., Lange Nieuwstraat.

Catharina Henrietta Sophia Koning, 11 m., Steenweg.

Karel Kranius, 6 w., buiten de Weerd.

Johannes van Schaik, 75 j., Mariestraat.

den 28 Mei.

Sara Catharina Staal, wed. Hendrik Bart Slangen, 50 j., Pausdam.

Hendrica Alida van Doorn, 11 d., Ballemakerstraat.

Catharina Johanna van den Berg, huisvr. van Cornelis de Bruijn, 43 j., buiten de Tolsteegpoort.

Gerarda Kalkhoven, huisvr. van Cato de Graaff, 23 j., Florasteeg.

Everijntje de Bie, huisvr. van Jacob Rijksen, 50 j., buiten de Catharijnepoort.

Doodgeb. Zoon van Evert Agterberg, Abstede.

Dirkje Hofstede, huisvr. van Ge-

rardus Vullens, 29 j., buiten de Weerd.

Alexander van Heumen, 50 j., Predikheerenstraat.

Mijntje van Es, wed. Maarten van Wijk, 56 j., Korte Smeesteeg.

Maria Catrina Werson, huisvr. van Barnardus Joannes Smits, 41 j., achter 't Vleeschhuis.

den 29 *Mei.*

Jacoba Eijkelenkamp, huisvr. van Hendrik Veereschild, 49 j., Springweg.

Johannes van den Hooven, 4 m., buiten de Weerd.

Everardus Adrianus Verloop, 2 j. en 6 m, buiten de Weerd.

Johannes Hendrik Palies, 42 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Doodgeb. Dochter van Adrianus Hendricus Elsing, Achterweg.

Albert Smit, 4 m., buiten de Weerd.

den 30 *Mei.*

Jacobus Marinus van de Vegt, 19 j. en 9 m, in de Donkerstr.

Maria Theresia Vermeiren, huisvr. van Anthonius van Houten, 44 j., ABCstraat.

den 31 *Mei.*

Theodorus van Oort, 74 j., buiten de Weerd.

Lammert Buijink, 21 j., Hospit.

Pieter van der Plas, 25 j., Hospitaal.

OVERLEDENEN 108.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	8.
Verval van krachten. . .	12.
Tering.	26.
Stuipen.	16.
Het Zuur.	3.
Borstkwaal.	4.
Waterzucht.	4.
Zenuwkoorts.	3
Slijmziekte.	1.
Koortsen.	1.
Mazelen.	2.
Bloedspuwing.	2.
Kanker.	1.
Beroerte.	2.
Subiet overleden. . . .	1.
	86.

Transport. . . .	86.
Longtering	1.
Kroep.	1.
Borstziekte.	2.
Ontsteking der ingewanden.	1.
Slijmberoerte.	2.
Stikzinking.	2.
Borsttering.	4.
Hersenontsteking. . . .	1.
Zenuwtoevallen. . . .	1.
Verdronken.	2.
Kinderziekte.	1.
Gevolgen van de Tanden. .	2.
Gevolgen van eene val. .	1.
Verbrand.	1.
	108.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	4	4	8.
Beneden het jaar.	11	16	27.
Van 1 tot 10 jaar.	10	5	15.
» 10 » 20 »	4	3	7.
» 20 » 30 »	8	2	10.
» 30 » 40 »	2	2	4.
» 40 » 50 »	3	11	14.
	42—	43—	85.

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	42	43.	85.
» 50 » 60 »	2	4	6.
» 60 » 70 »	2	3	5.
» 70 » 80 »	3	4	7.
» 80 » 90 »	1	3	4.
» 90 » 100 »	»	1	1.
	50—	58—	108.

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 5 Mei, door den Notaris WIGMAN.

Een Huis, Erve en Grond, staande en gelegen te Utrecht, aan de Noordzijde van de Zaalstraat, Wijk E. No. 401. Opgehouden voor *f* 3020.

Denzelfden datum, door den Notaris DE GRAAF.

No. 1. Een ruim en wel doortimmerd Huis met Kelders, Erf en Tuin, staande en gelegen te Utrecht, aan de Oostzijde van de Oude Gracht, tusschen de Geerte- en Volderbruggen, Wijk A. No. 77. Verkocht voor *f* 3450.

No. 2. Een Huis, Erf, Plaatsje, Kelders en Kluizen, aan het water uitkomende, staande en gelegen aan de Oostzijde van de Oude Gracht, tusschen de Geerte en Volderbruggen, Wijk A. No. 76. Verkocht voor *f* 1510.

No. 3. Een Huis en Erf, staande en gelegen te Utrecht, aan de Zuidzijde van de Vrouwjuttestraat of Bregittesteeg, Wijk A. No. 350. Verkocht voor *f* 725.

No. 4. Een Koetshuis, met Stalling, gelegen naast het Perceel No. 3 L A. No 351. Verkocht voor *f* 890.

No. 5. Een Elsenbosch genaamd *de Kok*, groot 3 Banders, 40 Roeden, met het daarop staand gewas; gelegen onder Maartensdijk. Verkocht voor *f* 1240.

Den 19 Mei, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

No. 1. Een kapitale Wind- en Paarden oliemolen van ouds genaamd *de Kovel*, mitsgaders een hecht, sterk en wel doortimmerd Woonhuis, met Erf, Grond en Plaats en zeer grooten Tuin, te zamen groot 32 Roeden, 90 Ellen, staande en gelegen te Utrecht in de Noorder voorstad in de bemuurde Weerd, aan de Westzijde van de Vecht tusschen de Steenen en Knollenbruggen, Wijk M. No 425.

No. 2. Een Huis, Erf en Grond, staande en gelegen naast het voorgaande Perceel, Wijk M. No. 424.

No. 3. Een Huis, Erf en Grond, staande en gelegen naast het voorgaande Perceel, Wijk M. No 423. Te zamen opgehouden voor *f* 24,675.

Den 26 Mei, door den Notaris G. H. STEVENS.

No. 1. Eene hechte en sterke Huizinge, Erve en Grond, staande en gelegen, aan de Lange Nieuwstraat, Wijk A. No. 549. Verkocht voor *f* 2765.

No. 2. Eene hechte, sterke en wel te nering staande Huizinge, Erve en Grond, binnen Utrecht, in de Bakkersteeg, Wijk D. No. 305. Opgehouden voor *f* 4470.

No. 3 a 6. Vier Kameren of Woningen, annex den anderen, binnen Utrecht, in de Lange en Korte Rosendaals, Wijk B. No. 452, 453, 472 en 473. Opgehouden voor *f* 810.

Denzelfd. datum, door den Not. J. H. VAN SCHERMBEEK.

Een vóór drie jaren nieuw gebouwd Huis, wijders eene Werkplaats en Houtschuur alles gemerkt, Wijk I No 68a met deszelfs Erf, Grond en Tuin, staande en gelegen te Utrecht, buiten de Wittevrouwepoort, aan de Noordzijde van den Straatweg, nabij 's Rijks Veeartsenijschool. Verkocht voor *f* 3150.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND JUNIJ 1838.

GEBORENEN.

den 1 Junij.

Samuel, Z. van Jozeph van Lier.
Helena Maria, D. van Johannes van Rooijen.
Salomon, Z. van Meijer Hamburger.
Fredrica Wilhelmina, D. van Coenraad van Dijk.
Peter, Z. van Johan Peter Mohr.
Jansje, D. van Nicolaas Noppen.
Cornelis, Z. van Cornelis Weijers.
Hendrik, Z. van Lammert Wilderbeek.

den 2 Junij.

Gijsbertus, Z. v. Adrianus Verheul.
Maria Willemina, D. van Johan Fredrik Goettsch.
Johannes, Z. v. Hendrik Mackaaij.
Johanna Christina, D. van Fredrik Klomp.
Mijntje, D. van Johannes van Rossum.
Cornelis, Z. van Cornelis Straver.
Louise Henriette Elisabeth, D. van Guillaume August Felix Quarin Willemier.
Wilhelmina Anthonia, D. van Cornelis Gebing.

den 4 Junij.

Elisabeth, D. van Joannes Theodorus van de Vecht.

den 5 Junij.

Gijsberta, D. van Rijk Takken.
Wilhelmina, D. van Albertus van Maarschalkerweert.
Johanna Elisabeth, D. van Steven van Sterkenburg.
Johanna Maria, D. van Joannes Adrianus Josephus Schretelen.
Johanna Hendrica, D. van Roelof van den Heuvel.
Jacqueline Caroline Johanna, D. van Jule Eduard Pesters.
Marinus, Z. van Johannes Christiaan Smit.

den 6 Junij.

Hermina Petronella, D. van Hendrik Kraan.
Cornelia, D. van Gijsbertus Smaak.
Johanna, D. van Hendrik van de Bilt.
Hendrica, D. van Cornelis Peek.
Gerardus Anthonius Josephus, Z. van Cornelis Anraad.
Petrus Cornelis Wilhelmus, Z. van Petrus Verbon.
Charlotta, D. van Adriaan Eliza van Hengst.
Jacobus, Z. van Hendrik Mulder.

den 7 Junij.

Hendricus Johannes, Z. van Hendricus Bruins.

Pieter Johannes, Z. van Hendrik Broekhuijsen.
Johannes Petrus, Z. van Christophorus Tenstapper.
Wilhelmina, D. van Johanna Hillebrand.
Johannes Hendrik, Z. van Johannes Hendrik Saveur.
Geertruij Elisabeth, D. van Nicolaas van Heerden, overl. den 22 December 1837.

den 8 Junij.

Dirk, Z. van Dirk Schouten.
Willem Johannes Julius, Z. van Willem Hendrik Gille.
Johanna Annette Elise, D. van Johannes Samuel d'Ancona.
Jan, Z. van Pieter Hendricus Bol.
Cornelis, Z. van Willem Rietveld.
Jacobus Catharinus, Z. van Jacob Gerrit Andriessen.
IJda Christina, D. van Fredrik Kressel.

den 9 Junij.

Jacobus Johannes, Z. van Cornelis Theodorus Spiering.
Naatje, D. van Hermanus Polder.
Nicolaas Joseph, Z. van Jean Baptist Burie.
Archibaldine, D. van Barend Hermanus van Meegersen, overl. den 25 Januarij 1838.

den 11 Junij.

Gerritje, D. van Willem Scherpenseel.
Johanna Catharina, D. van Martinus Evertsen.
Gijsberta, D. van Dirk Vernooij.
Johannes Adrianus, Z. van Cornelis Dekker.
Geertruida Maria, D. van Jacobus Nicolaas van Ditmarsch.
Anna, D. van Johannes Jacobus Bosshardt.
Geertruida Cornelia, D. van Sebastianus Johannes Godwalt.
Bernardus, Z. van Anthonius Johannes Boekelman.

den 12 Junij.

Jan Hendrik Jacobus, Z. van Jan Hendrik Mostert.

den 13 Junij.

Helena Catharina, D. van Joannes Hendricus Terlingen.
Cornelia, D. van Henricus Goedhart.
Carel Hendrik, Z. van Willem Haberlandt.

den 14 Junij.

Johannes Thomas, Z. van Bernardus Scholbrock.
Maria, D. van Adrianus van Dijk.
Hendricus Franciscus, Z. van Willem de Rijk.
Stephanus, Z. van Stephanus van Gend.
Wolff, Z. van Mordechai Binger, Wolfszoon.

den 15 Junij.

Gerrit, Z. van Gerrit Eijndhoven.
Johan Willem, Z. van Willem Leffef.
Theodora, D. van Pieter de Vos.
Elselina Wilhelmina en Johanna Hendrica, Dochters van Hendrik Mica.

den 16 Junij.

Wilhelmina, D. van Johannes Hensbroek.

Bernardina Maria, D. van Hermanus Cornelis Dikmars.

Jan, Z. van Gijsbertus Albers.

Jan Adolph Eduard, Z. van Willem Arnold Hendrik Gelderman.

den 17 Junij.

Johannes, Z. van Jan Westrop.

Maria Catharina, D. van Vencentius Maria Simonis.

Hendrina Christina, D. van Arie Deijs.

Coenraad, Z. van Johan Adolph Tielekemeijer.

Cornelis, Z. van Pieter van Muijden.

Johannes Hubertus, Z. van Johannes Emmels.

Margaretha Carolina, D. van Johannes Stulting.

Maria Christina, D. van Cornelis Bakker.

Josina Jacoba, D. van Jan Jacob Bekkeringh Bleeker.

Hermanus Johannes, Z. van Adrianus van Beem.

den 19 Junij.

Jan Hendrik, Z. van Nicolaas Vermeulen.

Cornelia Luberta, D. van Cornelis Miltenburg.

Woutje Wilhelmina, D. van Marinus van Borkelo.

Elisabeth, D. van Johannes Matthijs Weijers.

den 20 Junij.

Adriana Elisabeth, D. van Johannes Westers.

den 21 Junij.

Cornelia, D. van Jacobus Anthonij van Monsjou.

Cornelis Johannes, Z. van Cornelis Johannes van Dijk.

Maria Cornelia, D. van Gabriel Pieters.

Willem, Z. van Jacobus de Jager.

Adrianus, Z. van Adrianus Vroom.

den 22 Junij.

Gerardus, Z. van Alexander Jacobus de Goeij.

Johanna Antoinetta, D. van Abraham Hendrik Winter.

Gerdina Nisetta, D. van Lambertus Wouter Nijssen.

Hendrik Johannes, Z. van Arnoldus Stomp.

Jannetje Maria Wilhelmina, D. van Philippus Velde.

den 23 Junij.

Johannes Gerardus, Z. van Jacobus Coenraad Waal.

Aaltje Carolina, D. van Johannes Lodewijk.

den 25 Junij.

Ernst Louis, Z. van Ernst Louis Glinderman.

Catharina Wilhelmina, D. van Jan Olivier.

Maria Anthonia, D. van Cornelis van der Star.

Maria Elisabeth, D. van Jacob Cornelis van Marken.

den 26 Junij.

Peter Aart Johannes, Z. van Hendrik van de Wall.

Hendrik, Z. van Leendert Westmaas.

Hermanus Thomas Everardus, Z. van Everardus Rietveld.

Wijnanda Maria, D. van Anthonie de Graaf.

Margaretha Cornelia, D. van Anthonie van Roijen.

den 27 Junij.

Alida, D. van Cornelis Verheem.

Dirk, Z. van Petrus van Rijn.

Christiaan, Z. van Christiaan Maree.

Carel, Z. van Willem Appeldoorn.

Anna Catharina Sophia, D. van Stephanus Cohu.

Bartholomeus, Z. van Pieter Gerolt.

Adrianus Cornelis, Z. van Gerardus Anthonius Ebbers.

den 28 Junij.

Wilhelmina Clasina, D. van Gerrit Frederik Lebbe.

Maria, D. van Johannes Ignatius de Bie Jansen.

Gijsbertus Willem, Z. van Franciscus Johannes Landzaat.

den 29 Junij.

Willem, Z. van Willem Janzen.

Carolina Francinia, D. van Hendrik Coenraad van Setten.

Johanna Jacoba en Wilhelmina Maria, Dochters van George Halin.

Carolina, D. van Jan Hendrik van Helsdingen.

den 30 Junij.

Maria Elisabeth, D. van Theodorus Kelder.

Johannes, Z. van Johannes van Schaik.

Hendrica Helena Johanna Wilhelmina Gesina Leopoldina, D. van Jan Willem Huurink.

Annetta Sophia, D. van Hendrik Jan Koopman.

Johannes Hendricus Jacobus, Z. van Roekus van der Star.

Adrianus Petrus Paulus, Z. van Folkert van Eijck.

GEBORENEN 144, waaronder 12 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 1 Junij.

Abraham Isaac Kronenberg en Justina van Lier.

den 6 Junij.

Joannes van der Teems en Elisabeth Smaak.

Lodewijk Hakbijl en Jacoba Clasina Swanik.

Willem Richel en Aletta Gijsbrechts.

Henricus van Est en Cornelia Schuurman, weduwe.

Wijnand Spierenburg en Cornelia Johanna van Arkel.

Bernardus Wilkes en Johanna Gravendaal, weduwe.

Willem van der Roest en Johanna Robbers, weduwe.

Jacobus van den Elsken en Jannigje Hazenkamp.

den 9 Junij.

Jean Baptiste Faelens en Peterke Hendrikske van Leeuwen.

den 13 Junij.

Govert Verheul en Johanna Spruit.

Albertus Tollenaar en Hendrieka Willemina de Groot.

Jan van Nes en Elisabeth Okloen.

Willem de Boer en Johanna van Zutphen.

Jan Pieter Schalenkamp en Leentje Petronella Ploontje Buijs.

Cornelis Jacobus Leen en Geertruida Sara van den Heuvel.

den 19 Junij.

Johannes Frederik Kerst en Joanna Catharina Habraken.

den 20 Junij.

Kristiaan de Ruiter en Gerrigje Charlotta Visser.

Hendrik Lagerweij en Dirkje van Horssen.

Joannes Franciscus Joling en Catharina Dolmans, weduwe.

Cornelius Joannes Horsius en Pieternella Antonia de Jong, wed.

Willem Croese en Elisabeth van Middelkoop.

Jan de Graaff en Maria Verseijden.

Abraham Denkers en Geertruij van Zutphen.

Aart Johannes Kelfkens en Christina Wiekart.

den 21 Junij.

Gerard Leopold Jacob Adolph Dijckmeester en Anna Glaudina Maigret.

den 23 Junij.

Pieter Lens en Joanna Gijsberta Krijtenberg.

den 26 Junij.

Jan van der Hulst en Gerarda Joanna Teunisse.

den 27 Junij.

Paulus Roelandschap en Anna Maria van Laar.

Johannes van Lent en Francina van Eijdenberg.

Joannes Christianus van Bercum en Julie Adelaide Gerarda Wormulding.

Jan Willem Tienhoven en Hendrika van den Berg.

Aardt Vredeling en Einje Spijk.

den 28 Junij.

Jozua van Eik, weduwenaar en Constantia Isabella Ferdinanda Alewijn.

TE ZAMEN 34 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 1 Junij.

Gerrit Jan van Asch, 11 m., buiten de Weerd.

Johannes Munter, 11 w., Paardeveld.

Johanna Cornelia van Werkhoven, 12 j. en 5 m., Hamburgerbrug.

Maria van der Tol, wed. Jan van Lottum, 67 j., buiten de Tolsteegpoort.

den 2 Junij.

Johannes Elisden Bedeker, 68 j., Mariestraat.

Evertje Evertsen, huisvr. van Arie Mooij, 47 j., buiten de Weerd.

Willemijntje Brusse, 12 w., Geertebrug.

den 4 Junij.

Maria Louisa Kelfkens, 7 w., aan de Zandbrug.

Maria de Bruijn, ongeh., 21 j., buiten de Catharijnepoort.

Anna Petronella Mulder, 8 m. en 20 d, achter 't Sint Pieter.

den 5 Junij.

Willem van Hest, 28 j., Hospitaal.

Catharina Jager, 1 j. en 3 m., buiten de Tolsteegpoort.

Catharina Hoollewerf, huisvr. van Jan Kreteling, 50 j., Geertesteeg.

Gerardus Josephus Wolters, 2 j. en 10 m., Donkerstraat.

Maria Nijewegel, huisvr. van Petrus Maria Hartman, 32 j., Lange Nieuwstraat.

Maria Sevens, huisvr. van Franciscus Turis, 74 j., Jufferstraat.

Eleonora Christina Frederica Eijtelwein, wed. Mr. Roeland Jan Bouricius, 69 j. en 11 m., Springweg.

Klaas van Wijk, 22 j., Hospitaal.

den 6 Junij.

Doodgeb. Dochter van Johannes Adolf Beckman, Vinkenburgsteeg.

Doodgeb. Zoon van Christoffel van Draanen, Vinkenburgsteeg.

Het lijkje van een voldragen pasgeboren Zoon, in de Oude Gracht bij de Volderbrug opgehaald.

Cornelia Maria Agterberg, 6 j. en 5 m., buiten de Tolsteegpoort.

den 7 Junij.

Neeltje de Bruijn, wed. Jan Eijkel, 69 j., Korte Smeesteeg.

Christiaan Mock, 4 m., buiten de Catharijnepoort.

Jan Bakker, 1 j. en 7 m., buiten de Weerd.

Doodgeb. Dochter van Johannes Broekman, Elisabethstraat.

Daniel Eijkelenkamp, 1 j. en 3 m., buiten de Wittevrouwepoort.

Maria Jongerius, 4 j. en 9 m., buiten de Catharijnepoort.

Hendrica Gezina van Es, ongeh., 17 j., Servetsteeg.

Angenieta Philippina van Stralen, 6 m., Lange Nieuwstraat.

den 8 Junij.

Arnoldus Poessenou, 15 w., Nicolaikerkhof.

den 9 Junij.

Elisabeth Eindhoven, wed. Arie Pieter de Bruin, 67 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Cornelia van Reenen, huisvr. van Hermanus van der Meijden, 41 j., Zandstraat.

Anthonia van Beek, 8 m., ABCstraat.

Carel Lodewijk Roelofs, 1 j. en 3 m., aan de Wittevrouwepoort.

den 11 Junij.

Johannes Martinus Colinet, 50 j., Jufferstraat.

Doodgeboren Zoon van Johannes Rijsenbach, Elisabethstraat.

Engelina Petersen, wed. Jan Gerrit Hooberg, 72 j., Vischmarkt.

Elisabeth de Haas, huisvr. van Jan Willem van Druten, 58 j., ABCstraat.

Adriana Lussingh, wed. Franciscus van Heerden, 70 j., Abraham D'olijsteegje.

den 12 Junij.

Pieternella Gijssen, huisvr. van Andries Noordanus, 36 j. en 11 m., Ambachtstraat.

Adriaan van der Maren, 21 j., Hospitaal.

Cornelia van Schaick, 16 j., R. Cab. Weeshuis.

den 13 Junij.

Hermanus Grasman, 27 j., Hospitaal.

den 14 Junij.

Geertruida Maria van Veen, 2 m., buiten de Tolsteegpoort.

Petronella van Dusschoten, ongeh., 23 j., te Zuilen.

Jan Gijssen, 40 j., Molensteeg.

den 15 Junij.

Petronella Theodora Carolina de Kruijff, huisvr. van Cornelis de Groot, 28 j., Bakkerbrug.

Anthonie Johannes de Groot, 4 m., Catharijnestraat.

Johannes Bonier, 1 j. en 4 m., Bergstraat.

Doodgeb. Zoon van Hubertus de Vink, Achterweg.

den 16 Junij.

Johannes Zatters, 11 w., Zuilesteegje.

Steventje Jepenburg, wed. Hermanus Wickenkamp, 62 j., buiten de Weerd.

Alexander Wilhelm Smit, 8 w., Varkenmarkt.

Wilhelmina Fredrica Sophia Correljé, 4 j. en 5 m., Lange Lauwerstraat.

Christina van Wensen, 5 m., Paardeveld.

Hendrica Lugterman, wed. Theodorus Haverman, 60 j., Walsteeg.

den 17 Junij.

Jacobus Meijers, 1 j. en 5 m., Donkerstraat.

Roelof Albertsen, 35 j., buiten de Weerd.

Geertruij Starman, 3 j. en 6 m., Korte Smeesteeg.

Maria Adriana Luijken, huisvr. van Meebiel Adriaan Smits, 27 j., Rotterdam.

Maria Elisabeth Tragter, 8 w., Hamburgerstraat.

Evert Wassink, 1 j. en 7 m., Neude.

Doodgeb. Zoon van Hendricus Wilhelmus van Soest, aan het Steenweg.

Aletta Maria Hendrica Verweij, 2 j. en 6 m., Heerestraat.

Gerardus Johannes Giese, 4 m., Donkerstraat.

den 19 Junij.

Gerardus Kuijper, 1 j. en 4 m., buiten de Weerd.

Catharina Jacoba Baars, 4 m., Lange Lauwerstraat.

Maria Elisabeth Woerdes, 2 j. en 8 m., Springweg.

Pieter de Bruijn, 63 j, Weide Doelen.

Aart de Hoog, 1 j. en 7 m., Breestraat.

den 20 Junij.

Gerardus Mathijsen, 20 j., Hospitaal.

Wilhelmina Craeijvanger, huisvr. van Steven van Sterkenburg, 19 j., buiten de Tolsteegpoort.

den 21 Junij.

Arie Maal, 43 j., Kreupelstraat.

Gijsbertus Mulder, 69 j., Steenw.

Joannes Hobert, 78 j. en 6 m., Korte Viesteeg.

Clasina Jacoba van Luin, 1 j. en 5 m., buiten de Catharijnepoort.

Debora Johanna Hillebrand, 2 m., Voorstraat.

den 22 Junij.

Marregje Spruit, ongeh., 28 j., Westbroek.

Hendrica de Heij, huisvr. van Johannes Penneweerd, 63 j., Achterweg.

den 23 Junij.

Cornelia Hagennou, ongeh., 67 j., Diaconiehuis.

den 25 Junij.

Theodorus Ouwsem, 5 j. en 10 m., Bagijnehof.

Andries Geelkerken, 5 j., Lange Nieuwstraat.

Hendrik Casper van Tienhoven, 7 m., Vischmarkt.

den 26 Junij.

Wilhelmus Kitsclaar, 24 j., Hospitaal.

Doodgeb. Zoon van Elisabeth Wolf, Marieplaats.

Hendrik Hermanus Noteboom, 4 m., buiten de Weerd.

Hendrikus Smit, 77 j., Gortsteeg.

Cornelis Ingenegen, 69 j., Jacobiebrug.

David Sigal, 88 j., Viebrug.

den 27 Junij.

Johan Wilhelm Lostenberg, 31 j., Hamburgerbrug.

den 28 Junij.

Clasina Jacoba van der Burg, 1 j. en 9 m., Lange Lauwerstraat.

Jan Pieter Cornelis Landzaat, 2 j. en 3 m., buiten de Catharijnepoort.

Jacoba Spies, wed. Gijsbert van Schaik, 81 j., buiten de Catharijnepoort.

den 29 Junij.

Hendricus Adrianus Albertsen, 4 m., buiten de Weerd.

den 30 Junij.

Egidius van der Wurff, 14 j., buiten de Weerd.

Christiaan van Lint, 38 j., buiten de Catharijnepoort.

Hendricus Anthonius Rood, 1 j. en 2 m., Breestraat.

Leendert van Winsen, 2 j. en 4 m., Paardenveld.

Doodgeb. Zoon van Johannes Franciscus Mulder, Neude.

OVERLEDENEN 100.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	8.
Verval van krachten.	10.
Tering.	18.
Stuipen.	19.
Het Zuur.	2.
Borstkwaal.	2.
Waterzucht.	2.
Zenuwkoorts.	4.
Kinkhoest.	1.
Koortsen.	2.
Mazelen.	5.
Ploedspuwing.	1.
Kanker.	1.
Beroerte.	5.
Subiet overleden.	1.
	81.

Transport.	81.
Longontsteking.	2.
Borstziekte.	1.
Slijmberoerte.	1.
Borsttering.	4.
Zinkingkoorts.	1.
Verdronken.	2.
Gevolgen van de Tanden.	1.
Gevolgen van de Kraam.	1.
Slijmziekte.	1.
Ontsteking in de Keel.	1.
Beenbederf	1.
Verzwering.	1.
Kwaad been.	1.
Krankzinnig.	1.
	100.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	6	2	8.
Beneden het jaar.	12	10	22.
Van 1 tot 10 jaar.	14	9	23.
» 10 » 20 »	1	4	5.
» 20 » 30 »	6	5	11.
» 30 » 40 »	3	2	5.
» 40 » 50 »	2	2	4.
	44—34—		78.

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	44	34.	78.
» 50 » 60 »	1	2	3.
» 60 » 70 »	4	8	12.
» 70 » 80 »	2	3	5.
» 80 » 90 »	1	1	2.
» 90 » 100 »	»	»	»
	52—48—		100.

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 2 Junij, door den Notaris C. LENS.

Een Huis, Erve en Grond, met deszelfs Tuin, Timmermanswinkel en Kelders, staande en gelegen, binnen Utrecht, aan het Domskerkhof, Wijk F. No. 293, 294, 295. Opgehouden voor *f* 6800.

Denzelfden datum, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

No. 1. Een zeer aangenaam gelegen en voor Zomer- en Winterbewoning geschikt Buitenverblijf genaamd *Welgelegen*, in het dorp Werkhoven, aan den Zandweg van Utrecht nabij Wijk bij Duurstede.

No. 2. Een zeer vruchtdragende Boomgaard, groot omtrent een half Bunder, gelegen naast het voorgaande Perceel. Te zamen opgehouden voor *f* 5050.

Den 16 Junij, door den Notaris VAN OMMEREN.

No. 1. Een Huis, Erf en Grond, staande en gelegen, in het dorp Houten, Achterhuis en Stalling, No. 454, 455.

No. 2. Een Huis, staande en gelegen, in het dorp Houten, No. 453. Te zamen verkocht voor *f* 2005.

No. 3. Drie Bunders Bouwland, Bosch en Weg, gelegen op Loerik, onder de Gemeente Houten. Verkocht voor *f* 800.

Den 23 Junij, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

No. 1. Eene hechte en sterke Huizinge, Erf en Grond, staande en gelegen te Utrecht, aan de Zuidzijde van het Wed, Wijk F. No. 216. Verkocht voor *f* 2830.

No. 2. Een wel te nering staand Huis, te Utrecht, in de Donkergaard, Wijk F. No. 144. Verkocht voor *f* 1930.

No. 3. Eene hechte sterke en wel doortimmerde Huizinge, met derzelver Erf, Grond en bekluisde Kelders, staande en gelegen te Utrecht, aan de Oostzijde van de Choorstraat, Wijk E. No. 10. Verkocht voor *f* 5325.

No. 4. Een hecht sterk Huis, Erf en Grond, staande en gelegen te Utrecht, aan de Noordzijde van den Steenweg, op den hoek van den Massegast, Wijk D. No. 398. Verkocht voor *f* 3970.

No. 5. Een Huis, Erf en Grond, staande en gelegen te Utrecht, aan de Westzijde van het Buurkerkhof, Wijk D. No. 444. Verkocht voor *f* 1300.

No. 6. Eene Huizinge in twee Woningen gesepareerd, met Erf en Grond, staande en gelegen te Utrecht, aan de Westzijde van de Donkergaard, Wijk D. No. 464 en 465. Verkocht voor *f* 1795.

No. 7. Een Huis of Woning, met Erf en Tuintje, staande en gelegen te Utrecht, buiten de Waardpoort, aan het Singel, Wijk M. No. 4. Verkocht voor *f* 1145.

No. 8. Twee Huizen of Woning, met Erf en Grond, staande en gelegen te Utrecht, buiten de Wittevrouwepoort, aan de Zuidzijde van den Straatweg, Wijk J. No. 169 en 170. Verkocht voor *f* 1360.

No. 9. Een schoone groote wel aangelegde Plaisiertuin, met de zich daarin bevindende hechte en sterke Huizinge en Koepel, groot 21 Roeden, 30 Ellen, staande en gelegen te Utrecht, aan de Noordzijde van de Maliebaan, Wijk J. No. 195. Verkocht voor *f* 3110.

No. 10. Een Huis, staande en gelegen te Utrecht, aan de Lange Nieuwstraat, Wijk A. No. 556. Verkocht voor *f* 2125.

Den 30 Junij, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

No. 1. Een kapitaal, hecht, sterk en weldoortimmerd Huis van ouds genaamd *Put Ruwiel*, Erf, Grond en fraaije Tuin, en afzonderlijk Bovenhuis, staande en gelegen te Utrecht, aan de Oostzijde van de Oude Gracht, tusschen de Bakker- en Jansbruggen en met een gemeen poortje, aan de Neude, uitkomende Wijk G. No. 31 en 31a.

No. 2. Een Huis, staande en gelegen te Utrecht, aan de Westzijde van de Vinkenburgsteeg, Wijk G. No. 86, strekkende tot aan het eerste Perceel. Te zamen opgehouden voor *f* 14300.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND JULIJ 1838.

GEBORENEN.

den 2 Julij.

Maria Hendrica, D. van Abraham van Cuijlenburgh.

Jan, Z. van Arie van den Tempel, overleden te Westbroek den 9 Februarij 1838.

den 3 Julij.

Dirk Beauduin, Z. van Hendrik Jan Koning.

Johanna Geertruij, D. van Christiaan Meloen.

Johanna, D. van Klaasje van Roosemaale.

Jacobus, Z. van Hermanus Wenckes.

Susanna, D. van Johannes Stroenk.

Johanna Maria, D. van Johannes Wessels.

den 4 Julij.

Adrianus Hermanus, Z. van Dirk Kagenaar.

Laurens, Z. van Laurens van Rooijen.

Henrietta Carolina Paulina Cecilia, D. van Johannes Gerardus Bosch van Drakestein.

den 5 Julij.

Anthonia Gijsberta, D. van Maarten de Bruin.

Johanna, D. van Pieter van der Meijden.

Sophia Adriana Henrietta, D. van Willem René Baron van Tuijll van Serooskerken.

Cornelia, D. van Willem Verkroost.

Johannes Stephanus, Z. van Joannes Wilhelmus de Mari.

den 6 Julij.

Jan Fredrik, Z. van Aarnoud Jan van Beeck Calkoen.

den 7 Julij.

Walterus, Z. v. Laurentius van Ee.

Johanna, D. van Cornelis van Maarschalkerweerd.

Johannes Gerardus, Z. van Adrianus Borgers.

Jacob, Z. van Cornelis Vlaanderen.

Jan Hendrik, Z. van Jan Hendrik Böhmer.

Cornelis, Z. van Willebrordus Gebing.

Wilhelmus Philippus Franciscus, Z. van Wilhelmus Petrus Martinus van Odijk.

den 9 Julij.

Willem, Z. van Jacobus Duiveman.

Petronella, D. van Bernardus Maas.

Hendrica, D. van Hendrik Sakkers.

Jan, Z. van Johannes Corver.

Cato, D. van Willem Schols.
Arnoldus Franciscus Johannes, Z. van Franciscus Johannes Okhuijsen.
Jannigje, D. van Geurt Brockman.
Naatje, D. van Cornelis Tax.

den 10 *Julij.*

Hendrikus Carel, Z. van Hendrikus Carel van Asperen.
Gerardus Coenraad en Johanna Charlotta, Z. en D. van Gerardus Coenraad Opperhuisen.
Philippus, Z. van Philippus Ockeloen.
Albertus, Z. van Johannes Gijsbertus van Rooijen.
Neeltje, D. van Evert Kortenhof.

den 11 *Julij.*

Elisabeth, D. van Leendert Gijbels.
Jan, Z. van Jan Rijke.
Hendrica, D. van Cornelis van der Poel.
Wilhelmus, Z. van Wilhelmus de Graaf.

den 12 *Julij.*

Cato, D. van Lion de Vries.
Johan Pieter, Z. van Willem Hogeweg.
Bartje, D. van Lambertus Goedhart.
Fredrik, Z. van Jacob Halbisch.

den 13 *Julij.*

Johanna Alberta, D. van Willem de Boer.
Johanna Catharina, D. van Antonie Sakkers.
Elisabeth, D. van Cornelis van der Steen.

den 14 *Julij.*

Anthonia Maria, D. van Joannes Steigerwald.
Maria, D. van Hendrik de Vos.

den 16 *Julij.*

Helena, D. van Johannes de Groot.
Margaretha Hendrica, D. van Johannes Kersbergen.
Wilhelmina, D. van Willem Elzendoorn.
Cornelia, D. van Thomas Westening.
Virgine Louise, D. van Henrich Schreijer.
Petrus Johannes, Z. van Cornelis Willem Mulder.

den 17 *Julij.*

Pieter Anthonie, Z. van Pieter van den Hemel.
Nicolaas, Z. v. Jan Pieter Walters.
Jan, Z. van Steven van Rennes.
Wilhelmina, D. van Gerrit Carel Vermeer.

den 18 *Julij.*

Gosuina Magdalena, D. van Gosuinus Brink 't Hooft.
Anthonia, D. van Fredericus Johannes Nas.
Teunis, Z. van Elbert Verhoef.

den 19 *Julij.*

Hendricus Mattheus, Z. van Mattheus van der Lee.
Johanna Alida, D. van Hendrik Adriaan Hauer.
Johannes Hendrik, Z. van Johan Henrich Kroese.
Bernardina, D. van Jan Hendrik Blotkamp

den 20 Julij.

Wilhelmina, D. v. Jacobus Verver.
Jan, Z. van Frans van Ammers van Arkel.

den 21 Julij.

Jan, Z. van Fredrik van Nimwegen.
Cornelia, D. van Theodorus Laureijn.
Cornelis, Z. van Hendricus Franciscus Stangenberger.

den 23 Julij.

Anthonie, Z. van Jan van der Lip.
Gerrit Z. van Arie Verlaan.
Wilhelmina Elisabeth, D. van Bernardus Ouwejan.
Johanna, D. van Willem Vlok.
Catharina, D. van Jacobus van Deijl.
Jacobus Petrus, Z. van Johannes Bredero.
Johanna Cornelia, D. van Willem Arnoldus Snijders.
Maria Hendrica, D. van Abraham van den Brink.

den 24 Julij.

Cornelis Hendrik Joannes, Z. van Hendrik Joannes Coene.
Johannes, Z. van Johannes Kalkhoven.
Adriana, D. van Gerrit de Zeeuw.
Sophie Marie Henriette, D. van Johann August Michaël Bressler.
Marcus Samuel, Z. van Samuel Cohen.
Hendrica, D. van Anthonie van Schaik.

den 25 Julij.

Hermina Susanna, D. van Anthonie Anders.
Wilhelmina Maria, D. van Johannes Gérardus Spitsbaard.
Jansje, D. van Coenradus Christiaanse.
Anthonia, D. van Cornelis Johannes Porton.

den 26 Julij.

Alida, D. van Jan de Graaff.
Hendrina Susanna Maria, D. van Jan Hendrik de Groot.
Carel Jan, Z. van Willem Baron Six van Oterleek.
Johannes, Z. van Pieter Lens.
Folkert, Z. van Adrianus van Niekerken.

den 27 Julij.

Grietje, D. van Hendrik Heijster.
Cornelia, D. van Willem Maarschalkerweerd.

den 28 Julij.

Wilhelmina, D. van Jan Hendrik Schaakman.
Maria Petronella, D. van Abraham Johannes Wethlij.
Anthonius, Z. van Johannes Kartel.
Johan Hendrik Isaak, Z. van Cornelis Isaak Mostert.

den 30 Julij.

Josephus Johannes, Z. van Cornelis Matheus de Zeeuw.
Sara Hendrica, D. van Johan Jacob Spangenberg.

Hermanus, Z. van Albertus Mulder.
Adrianus, Z. van Gerhardus Oostveen.
Hendrik en Nicolaas, Zonen van Roelof Vos.
Stephanus, Z. van Johannes Severijn.
Hendrica, D. van Bernardus Papendorp.
Jacoba Francina Sophia en Agnetha Johanna Gerarda Elisabeth, Dochters van Joan Hugo van Bolhuis.

den 31 *Julij.*

Lijdia Hendrica, D. van Hendrik Wilhelm Flik.
Franciscus, Z. van Johannes van der Horst.
Cornelia Johanna, D. van Jan Willem de Hoog.

GEBOREN EN 133, waaronder 18 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 4 Julij.

Johannes Waal en Johanna Maria van Dokkum.

Willem Jacobus Wiggers en Maria Gijsberta van Maanen.

Gerardus Broekman en Alida Elsendoorn.

Elberts Bouman en Gijsje van Dijk.

Pieter Johannes van Groot-Batavé en Adrajana Robbert.

Bernardus Fitser en Benedicta de Schrijver, weduwe.

den 11 Julij.

Gijsbert Koenders en Catharina Elisabetha Hasenbosch.

Jan van Zutphen, weduwenaar en Adriana Maria van Velthuijsen.

Jacob te Beokhorst en Adriana Gel.

Gerardus Theodorus Helmcke en Cornelia Koning.

Damus Simons, weduwenaar en Femmigjen Hollander.

den 18 Julij.

Hans Hermann Henrich Kracht en Aleida ten Bruggencate.

Martinus Domenicus van Loo, weduwenaar en Maria Margaretha Cock.

Petrus Etmans en Antonia Maria Josepha Erman.

Hendrik de Kok en Wilhelmina Dergoff.

Johannes Haringcaspel en Hendrika van der Wurf.

Cornelis Lambertus Raams en Lena Laffeber.

Theodorus Laureijn en Maria Roselina van der Horst.

Gijsbertus Wilhelmus Swaan en Johanna van den Hoorn.

den 25 Julij.

Gerrit Jacobus Schouten en Catharina van Gorkom.

Coenraad Ferdinant Everaars en Jeannetta Christina Reijnhardt.

Reijnier Burgemeester, weduwenaar en Anna Catrina Roowaan.

Balt Zwaarig en Maria Burgerhoud, weduwe.

Petrus Henricus Collot de Zeeuw en Josina van der Heijden.

den 27 Julij.

Jan Wijnand Cornelis de Man en Petronella Westerhout.

TE ZAMEN 25 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 2 Julij.

Wessel Johannes Eijkman, 7 j., Vuilesloot.

Susanna Rietveld, 1 j. en 4 m., in 't Weistraat.

Susanna Louisa Ruffelse, 1 j., in de Molensteeg.

den 3 Julij.

Anthonius Hendricus Honig, 3 m., Lange Nieuwstraat.

Steven Schepes, 21 j., onder de Linden.

den 4 Julij.

Dirk de Man, 1 j. en 7 m., Zandstraat.

Doodgeb. Zoon van Jes Lorenz Asmussen, Geertebrug.

Ferdinand Beijleveld, 4 m., Zalestraat.

Aaltje Carolina Lodewijk, 10 d., Magdalenesteeg.

Christiaan Marce, 9 d., buiten de Catharijnepoort.

Hendricus Jacobus Lamars, 13 j., Bergstraat.

Hendrik Albertze, 4 m., buiten de Weerd.

den 5 Julij.

Louisa Cecilia Bartijn, 5 j. en 6 m., Massegast.

Arnoldus Hendricus van Helsdingen, 4 m., Rijnstraat.

Maria van den Mast, ongehuwd, 88 j., buiten de Weerd.

Jacob Spelt, 70 j., Groenekan.

den 6 Julij.

Justus Wensing, 15 j. en 10 m., buiten de Wittevrouwepoort.

Jacobus van Everdingen, 77 j., onder de Linden.

Arnoldus Wil, 12 w., Kindjeshaven.

den 7 Julij.

Willem de Vink, 88 j., Springweg.

Jan Willem Kemink, 19 j., Hospitaal.

Dirk Hoos, 20 j., Hospitaal.

Cornelia Verheul, huisvr. van Jacob Gerrit Andriessen, 36 j., Gaardbrug.

den 9 Julij.

Martina Catharina Baak, wed. Jan Carel Botterweg, 83 j. en 7 m., buiten de Weerd.

den 10 Julij.

Johanna Peetersen, 9 m., Vissersteegje.

Bastiana van Zuijlen, wed. Barend Zijderveld, 84 j., buiten de Tolsteegpoort.

Doodgeb. Dochter van Gerrit Stilting, Varkenmarkt.

Johannes Reballio, 64 j., Zilversteegje.

Gerrigje Verhoeff, wed. Gerhardus Leonardus Sijrier, 28 j., Lijnmarkt.

den 11 Julij.

Josephus Bosch, 5 m., buiten de Catharijnepoort.

Wilhelmus Arts, 45 j., Nicolaïsteeg.

den 12 Julij.

Johanna Geertruijda Lentz, wed. Gerrit van Bemmel, 68 j., aan de Waag.

Deliana Koeman, wed. Dirk Smaling, 72 j., buiten de Weerd.

den 14 Julij.

Jan Aalbert Bruggers, 57 j., buiten de Weerd.

Frederica Cornelia Rossignol, huisvr. van Christiaan Meloen, 32 j., Vreeburg.

Frederik Luderus, 8 m., Bezembrug.

Doodgeb. Zoon van Jan Steevens Blonk, Vischmarkt.

den 16 Julij.

Elisabeth Cornelia Ecrenst, 3 m., Stroosteegje.

Klaas de Bree, 21 j., Hospitaal.

Christoffel Knippers, 82 j., buiten de Weerd.

den 17 Julij.

Martinus Wijns, 13 j., R. C. Weeshuis.

den 19 Julij.

Doodgeboren Zoon van Pieter Brakkee, buiten de Weerd.

Elizabeth Terwogt, wed. Gerrit Jenken, 55 j., Jacobsbrug.

Teunis de Vries, 45 j., Amsterdam.

Doodgeb. Dochter van Hermanus Kuiten, buiten de Tolsteegpoort.

Gerarda Anthonia van Wessem, ongeh., 24 j., Willemskazerne.

den 20 Julij.

Barend Dumans, 75 j., Oude Mannenhuis.

den 21 Julij.

Wilhelmina Boijen, huisvr. van Hendrik Hagendoorn, 38 j., buiten de Weerd.

Doodgeb. Zoon van Evert Straatman, buiten de Tolsteegpoort.

den 23 Julij.

Rosalie Kaales, 14 j., Kruishouten, Prov. Oost-Vlaanderen.

Jan van den Beld, 39 j., Schoutesteeg.

Jacobus Hermanus Luca, 3 m., in 't Weistraat.

Laurens Johannes Schadee, 6 m., Slagtsteeg.

Alexander Mentz, 1 j., Lange Nieuwstraat.

Hendrik Verhoeff, 11 m., Lange Nieuwstraat.

Cornelis van Raveswaaij, 2 m., Zwaansteegje.

Alida van der Stroom, wed. Abraham Ockhuizen, 62 j., Pelmolen.

Willemijntje Willemse, huisvr. van Jan Martinus Heijkoop, 58 j., buiten de Tolsteegpoort.

Doodgeboren Zoon van Pieter Lancee, Zandstraat.

Jan van den Tempel, 20 d., buiten de Weerd.

Hendrik Klarenbeek, 78 j., buiten de Witte vrouwepoort.
Dirk van Amerongen, 43 j., Hartsteegje.

den 24 Julij.

Arnolda Snijders, huisvr. van Wouter van IJsendoorn, 56 j., Ballemakerstraat.
Twee doodgeboren Dochters van Andries van der Hoeven, Willemskazerne.
Hendrina Christina Deijs, 5 w., Weesbrug.
Johannes Lorijn, 4 w., buiten de Tolsteegpoort.

den 25 Julij.

Nicolaas van Schoonhoven, 4 m., onder de Linden.
Arnoldus Cornelis van de Vooren, 10 j., St. Annastraat.
Cornelia van Amsterdam, huisvr. van Johannes Kampers, 49 j., Groenesteeg.
Hendricus Veen, 2 j. en 8 m., buiten de Witte vrouwepoort.
Johannis Ritmeijer, 20 j., Hospitaal.

den 26 Julij.

Pauline Frederique Gelderman, 1 j. en 9 m., Gaardbrug.
Doodgeb. Zoon van Johannes van Piggelen, Lange Rosendaal.

den 27 Julij.

Jacobus Mulder, 7 w., buiten de Witte vrouwepoort.
Elizabeth Johanna Rijk, 23 j., buiten de Tolsteeg.
Coenraad Tielekemeijer, 7 w., Lange Nieuwstraat.
Aletta van der Poel, wed. Franciscus Robert, 72 j., achter 't Weistraat.
Lotje Santbergen, ongeh., 46 j., Achterweg.

den 28 Julij.

Adriaan Stapels, 22 j., Hospitaal.
Maria Hoogharde, ongeh., 84 j., Kleine Eligesteeg.

den 30 Julij.

Dorothea Maria van Rooijen, 9 m., buiten de Tolsteegpoort.
Alida Kooijmans, wed. Hendrik Lammers, 71 j., Nieuwe gracht.
Fredericus Christianus Johannes Luijken, 5 m., Jerusalemsteeg.
Anna Cornelia van Eijck, 1 j. en 6 m., Korte Lauwerstraat.
Doodgeb. Dochter van Willem Joseph Bosquion, Kort Ademstraat.
Johanna Heezer, ongeh., 65 j., Weesbrug.
Evert de Graaff, 5 j., Lange Nieuwstraat.

den 31 Julij.

Johan Adam Thomas Raabe, 3 m., Breestraat.
Rebecca van Staveren, wed. Johan Philip Smit, 66 j., Lange Lauwerstraat.
Gerrit van Es, 16 j., buiten de Tolsteeg.
Willem van Nes, 20 j., Hospitaal.
Gerrit Huntelaar, 61 j., Achterweg.
Johanna van der Schie, wed. Martinus Jacobus Bor, 67 j., Oudkerkhof.

OVERLEDENEN 94.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	11.
Verval van krachten.	8.
Tering.	16.
Stuipen.	14.
Het Zuur.	5.
Borstkwaal.	4.
Waterzucht.	7.
Zenuwkoorts.	4.
Kinkhoest.	1.
Mazelen.	1.
Bloedspuwing.	1.
Beroerte.	2.
Subiet overleden.	1.
Gevolgen van de Tanden.	4.
	79.

Transport.	79.
Gevolgen van de Kraam.	1.
Slijmziekte.	1.
Krankzinnig.	1.
Longtering.	2.
Klierziekte.	1.
Spruw.	1.
Galziekte.	1.
Water in de borst.	2.
Gevolgen van Verwonding.	1.
Waterkwaal.	1.
Koeltering.	1.
Verkoudheid.	1.
Ontsteking in het Hoofd.	1.
	94.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	6	5	11.
Beneden het jaar.	19	5	24.
Van 1 tot 10 jaar.	5	5	10.
» 10 » 20 »	6	1	7.
» 20 » 30 »	6	3	9.
» 30 » 40 »	1	3	4.
» 40 » 50 »	3	2	5.
	46—24—70.		

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	46.	24.	78.
» 50 » 60 »	1	3	4.
» 60 » 70 »	2	5	7.
» 70 » 80 »	4	3	7.
» 80 » 90 »	2	4	6.
» 90 » 100 »	»	»	»
	55—39—94.		

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 7 Julij, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

N°. 1. Het alleraangenaamst welgelegen Buitengoed genaamd *Buitenzorg*, met deszelfs Heerenhuis, Stallen Boerenwoning, Moes- en Bloemtuin, verder eenige Percelen extra goed Bouw- en Weiland, te zamen groot 23 Bunders, 97 Roeden, 57 Ellen, gelegen in de Gemeenten de Bilt en Maartensdijk, en met eene laan uitkomende aan den grooten Straatweg.

N°. 2. 8 Bunders, 82 Roeden, 70 Ellen, extra goed Weiland, gelegen voorwaarts het eerste Perceel, gelegen in de Gemeenten de Bilt en Maartensdijk, aan den Straatweg, langs de laan van het Perceel N°. 1. Te zamen opgehouden voor *f* 33,900.

Denzelfden datum, door den Notaris STEVENS.

N°. 1. Eene kapitale Huizinge, Erve en Grond en Spatieuse Tuin, uitkomende aan de Nieuwe Kamp, staande en gelegen binnen Utrecht, aan de Oostzijde van de Nieuwe Gracht bij de Heerestraat, Wijk A. N°. 892.

N°. 2. Eene Huizinge, Erve en Grond, naast het voorgaande Perceel, Wijk A. N°. 893. Te zamen verkocht voor *f* 10,800.

Den 14 Julij, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

N°. 1. Een aanzienlijk schoon modern betimmerd dubbeld Heerenhuis, met deszelfs Kelders en Klaizen, aan het water uitkomend Erf, Grond en fraaije Tuin, mitsgaders Stalling voor vier Paarden, Koetshuis en afzonderlijke Woning, staande en gelegen binnen Utrecht, aan de Westzijde van de Oude Gracht tusschen de Vie- en Jacobiebruggen, Wijk C. N°. 43, uitkomende in de Rozestraat aldaar geteekend Wijk C. N°. 208.

N°. 2. Een Huis, Erf, Grond, Kelders en Kluizen aan het water uitkomende, staande en gelegen te Utrecht, aan de Oude Gracht, naast het voorgaande Perceel, Wijk C. N°. 41, 42. Te zamen verkocht voor *f* 20,350.

N°. 3. Eene Huizinge, Erf, Grond en Tuin, mitsgaders Kelders en Kluizen aan het water, staande en gelegen te Utrecht, aan de Westzijde van den nieuwen aanleg, Wijk A. N°. 853. Verkocht voor *f* 3125.

Denzelfden datum, door den Notaris G. H. STEVENS.

N°. 1. Eene Kapitale Hofstede genaamd de *Vierkamp*, met deszelfs Toebehooren, benevens ruim 31 Bunders best Tuin, Boomgaard, Wei-, Hooi- en Bouwland, in den Polder Rietveld, Gemeente Rietveld en de Bree, nabij Woerden, aan den Rijndijk en Straatweg. Opgehouden voor *f* 17,000.

N°. 2. Eene Hofstede, bestaande in eene goede Huizinge, Berg, Schuur en Erf, te zamen groot 22 Roeden, 70 Ellen. 8 Bunders, 16 Roeden, 65 Ellen Boomgaard, Bouw-, Wei-, Hooi- en Boschland, en eene Huizinge tot 2 Woningen geapproprieerd, met 12 Bunders, 56 Roeden, 36 Ellen Tuin, Bouw-, Wei-, Hooi- en Boschland, alles in de Gemeente Kamerik Mijzijde. Opgehouden voor *f* 6,600.

N°. 3. Eene Hofstede, bestaande in eene Huizinge, Berg en verdere Betimmering, benevens 5 Bunders, 90 Roeden, 60 Ellen Boomgaard, Bouw-, Wei- en Boschland, onder de Gemeente 's Gravesloot. Opgehouden voor *f* 2,200.

N°. 4. Eene kapitale Hofstede, bestaande in eene Huizinge mede geapproprieerd tot eene Herberg en Broodbakkerij, met 9 Bunders, 52 Roeden, 60 Ellen Boomgaard, Tuin, Wei-, Hooi- en Boschland, op Polanen, onder Linschoten; 5 Bunders, 59 Roeden, 70 Ellen Bouw-, Wei-, Hooi- en Boschland, gelegen als voren, en 5 Bunders Hooiland op Snel, onder Woerden, nabij voorschrevene Hofstede. Verkocht voor *f* 7340.

N°. 5. Eene Hofstede, bestaande in eene Huizinge en Schuur, benevens 6 Bunders, 30 Roeden, 48 Ellen Tuin, Boomgaard, Bouw-, Wei- en Hooiland, in Lopikerkapel, onder de Gemeente Lopik en 2 Bunders, 41 Roeden, 64 Ellen Weiland aldaar. Verkocht voor *f* 3,500.

Denzelfden datum, door den Notaris WIGMAN.

Eene Huizinge, Erf en Grond, met Kelder en Kluis aan het water uitkomende, staande en gelegen binnen Utrecht, aan de Oostzijde van de Oude Gracht, bij de Gaardbrug, Wijk F. N°. 156. Verkocht voor *f* 2375.

Den 28 Julij, door den Notaris G. H. STEVENS.

Eene Kapitale Heerenhuizinge, Erve, Grond en groote Tuin, met Kelders en Kluizen, gelegen binnen Utrecht, aan de Oostzijde der Kromme Nieuwe Gracht in den Regenboog, Wijk G. N°. 352. Verkocht voor *f* 13,600.

Denzelfden datum, door den Notaris J. G. BUDDINGH.

Een kapitaal hecht dubbel Heerenhuis, Erf en Grond met grooten Tuin, staande en gelegen binnen Utrecht, aan de Zuidzijde van de Zuilestraat, Wijk N°. 586. Verkocht voor *f* 13600.

Denzelfd. datum, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK en Procureur VAN LEEUWEN.

Een kapitaal hecht voor het grootste gedeelte nieuw herbouwd Winkelhuis, Erf, Grond, Kelder en Kluis, staande en gelegen te Utrecht, aan de Westzijde en op den Noordhoek van de Weistraat, Wijk N°. 190. Verkocht voor *f* 6060.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND AUGUSTUS 1838.

GEBORENEN.

den 1 Augustus.

Hendrik, Z. van Jacob van Egmond.

Marinus Johannes, Z. van Jacobus Theodorus Dolmans.

Catharina Christina, D. van Jan Jongeneel.

Frederik Jacobus, Z. van Willem Voorsteegh.

den 2 Augustus.

Christina Josephina, D. van Johannes Ripbout.

Wilhelmina Cornelia, D. van Geraldus Johannes Soeterik.

Andries, Z. v. Bernardus Hofman.

Sophia, D van Christiaan Jorg.

den 3 Augustus.

Stephanus, Z. van Johannes van Zeijl.

den 4 Augustus.

Christina Johanna, D. van Geraeclus Wilhelmus Cremer.

Adriana, D. van Johannes Bakker.

Salomon, Z. van Nathan Meijer Pappie.

Philip Gerardus, Z. van Johan Evert Welsch.

den 6 Augustus.

Carolina Johanna, D. van Georg Ernest Vellinger.

Antje, D. van Jan Blommestein.

den 7 Augustus.

Willemijntje, D. van Cornelis van Schieveen.

Dina en Lammert, D. en Z. van Willem van Lankeren.

Hendrik, Z. van Antonij Minkhorst.

Hendrica Clasina, D. van Teunis Heetveld.

Catharina Hendrica, D. van Jan Leenen.

Wilhelmine Antoinette Henriette, D van Guilldume Leignes Bakhoven

Maria, D. van Fredrik Hendrik Wassenberg.

den 8 Augustus.

Johannes Jacobus, Z. van Jan Trisburg.

Frederik Christiaan, Z. van Arie van Dijk.

den 9 Augustus.

Jacoba, D. v. Izaak van Zandwijk.

Wilhelmina Cornelia, D. van Adrianus Brouk.

Geertruij, D van Jan van Dijk.

Marinus Johannes, Z. van Teunis van Basten.

Hermanus, Z. van Herman Gerhard Kölker.

den 10 Augustus.

Alexander, Z. van Rugter Rodenburgh Mentz.

Dirk Cornelis, Z. van Hendrik Bettink.

Petrus Johannes, Z. van Johannes Terlingen.

Maria, D. van Markus van Gelder.

Christiaan, Z. van Hendrik van Basten.

Johanna, D. van Evert de Vrindt

Hermina Dorothea, D. van Marinus Broedelet.

den 11 Augustus.

Johannes Marinus, Z. van Johannes van der Linden.

Maria D. van Hermanus Gresnigt.

Petronella, D. van Bartholomeus de Ligt.

Jacobus Johannes, Z. van Rijk Hendrik Joolen.

Hendricus Z. van Nicolaas Verweij.

Clasina, D. van Jacobus Renkes

Burghardine Wilhelmine, D. van Arent Baron Sloet van Tweenijenhuijsen.

den 13 Augustus.

Johanna, D v. Johannes Schrijver.

Bastiaan, Z. v. Johannes Jongerius.

Anna, D van Jacobus Johannes van Rossum.

Hendrica Wilhelmina, D. van Wielmpie Benjamin Perlee.

Anna Elisabeth, D. van Roelof Kobus.

den 14 Augustus.

Johanna Gesina, D. van Anthonie van Pothuijsen.

Hendricus, Z. van Petrus Steenwijk.

den 15 Augustus.

Adriaan Johan Dietrich, Z. van Dietrich Heinrich Victor Schiermeiër.

den 16 Augustus.

Josina Louisa, D. van Johan Jacob Hoffmann.

Jan, Z. van Anthonie Jacob Betten.

Maria Elisabeth Aletta, D. van Johannes Godée.

Johanna, D. van Alexander van den Wiltenburg.

Jannetje Aletta, D. van Franciscus Offermann.

Cornelia Hendrica, D. van Joseph Hövel.

Johannes Elbertus, Z. van Claas Frederik Kreeftmeijer.

Albertus, Z. van Pieter de Winter.

Elisabeth Maria, D. van Hendricus van Galen.

Johanna Maria, D. van Joseph Wijnen.

den 17 Augustus.

Evert Gerrit Z. v Willem Jenken.

George Adam, Z. van Hendrik George Bijstra.

Betje, D. van Eliazar Hijman de Rooij.

Hendricus, Z van Andreas Theodorus Smit.

den 18 Augustus.

Pieter Nicolaas, Z. van Jan van Luijn.

Rebecca, D. van Louis Presenouw.

Ferdinand Johannes, Z. van Ferdinandus Theodorus Fobbe.

Philip Ernst, Z. van Philip Ernst Thueré.

Pieter Wijnand, Z. van Albertus van Egmond.

den 20 Augustus.

Christina Johanna, D. van Hendrik van den Akker.

Johannes Petrus, Z. van Egenius Lambertus Josephus Lambotte.

Fredrica Julia Philippina, D. van Fredericus Joannes Has.

Johannes, Z. van Govert Verheul.

Johanna Christina, D. van Bartholomeus Wickert.

Josephus Johannes, Z. van Hendricus Anthonius van Baaren.

Geertruij Carolina, D. van Nicolaas Schoonhein.

Cornelia Maria, D. van Adrianus Wennekes de Vink.

Hendrik Johannes, Z. van Willem Staarink.

Johanna Maria, D. van Leonardus van Veen.

Hendrica, D. v. Hendrik Koenders.

Jacobus Johannes, Z. van Jacobus van Hardeveld.

Martinus Anthonij, Z. van Willem Verweerd.

Jan, Z. van Willem Martinus Visser.

den 21 Augustus.

Hendrik, Z. v. Anthonie Kooijman.

Maria Engelina, D. van Johannes Minjon.

Cornelis Petrus, Z. van Theodorus Johannes Brakké.

Cornelis, Z. van Hendrik Lucas.

Catharina, D. van Elias Lobel.

Anthonius Severius, Z. van Christiaan Volkers.

den 22 Augustus.

Roelof, Z. van Cornelis Christiaan Pappelendam.

Jan Willem, Z. van Fredrik Hansen.

Wilhelmina, D. v. Dirk de Ridder.

Gerarda Theodora, D. van Johannes Martinus Mulder.

Hendrik, Z. van Hendrik van Draanen.

den 23 Augustus.

Martinus, Z. van Rijk Schoonheim.

Cornelia, D. van Gerrit Kuiten.

Alida, D. van Willem Krimp.

Dirk, Z. van Wilhelmus van Wijk.

Maria, D. van Simon Batenburg.

Neeltje, D. van Willem Mulder.

Louisa, D. van Nicolaas Wetter.

Carel Johannes, Z. van Paulus Johannes van Esch.

Hendrik Michaël Joseph, Z. van Hendrik Croes.

den 24 Augustus.

Cornelia Anthonia Maria, D. van Marinus Filet.

Adriana, D. van Huibertus Poppes.

Pieter Johannes, Z. van Johannes Brummelkamp.

Klaas, Z. van Klaas van Arkel.

Johanna Maria, D. van Jacobus Mansveld.

Jan Anthonie, Z. van Anthonie van den Hemel.

den 25 Augustus.

Willem Jacobus, Z. van Willem Jacobus van Amerongen.

Barendina Johanna, D. van Jacobus van den Berg.

Cornelis, Z. van Cornelis de Bond, overleden te Jutphaas, den 10 Junij 1838.

Maria Adriana, D. van Johan Willem Berger.

Hendrica Maria, D. van Cornelis van den Broek.

Catharina Adriana en Elisabeth Anthonia, Dochters van Frederik Willem Gronert.

Pieter Adriaan, Z. van Jacob Hendrik van Schermbeek.

den 27 Augustus.

Johanna Maria, D. van Coenraad Christiaan Fricke.

Antonius, Z. van Antonius Peters.

Hendrica Johanna, D. van Johannes Bitter.

Franciscus Petrus, Z. van Gerrit Blankert.

Wilhelmus Franciscus, Z. van Johannes Adrianus Bouwmeester.

Antonius Johannes, Z. van Daniel Bernardus van Koot.

Anna Maria Sophia, D. van Jan Philippus Doressen.

Johanna Anthonia, D. van Wilhelmus Johannes Westerhoudt.

Johanna Maria, D. van Pieter Vos.

Johannes Laurentius, Z. van Albertus Maarseveen.

Lottje, D. v. Philip Salomon Berlijn.

Franciscus Saferius Wilhelmus, Z. van Henricus Willemsen.

Dirk, Z. van Andries Ingen.

Godefridus, Z. van Johannes Bartholomeus van Oort.

den 28 Augustus.

Anthonia, D. van Isaak Agterberg.

Maria Hendrica, D. van Hendrik de Groot.

Maria, D. van Evert Scheffel.

den 29 Augustus.

Johannes Franciscus August, Z. van Hendricus Dominicus Lindsen.

Hendrika Willemina, D. van Janus Schreutelkamp.

Maria, D. van Bernardus Verbeek.

Jacobus Gerardus Christiaan, Z. van Jacobus Burgers.

den 30 Augustus.

Christina Sophia Augustina, D. van Theodorus Franciscus Kleijn.

Wilhelmus Franciscus, Z. van Cornelis Vermeer.

Johannes, Z. van Johannes Sandbeek.

Petronella Maria, D. van Barend Roelofs.

Carel Hendrik, Z. van Carel Mulder.

Cornelis, Z. van Hendrik de Braak.

den 31 Augustus.

David, Z. van Juda Mozes Lewenstein.

Wilhelmus Justus, Z. van Wilhelmus van Helsdingen.

Johannes, Z. van Johannes Duiveman.

Heinrich, Z. van Heinrich Kromeich.

Christiaan Dirk, Z. van Christiaan Heuneman.

Cornelis Wilhelmus, Z. van Fredericus Wilhelmus Le Blanc.

GEBORENEN 168, waaronder 16 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 1 *Augustus.*

Joannes Theodorus Bosch en Bernardina Rutgers.

Johannes Bernardus Wilbrink en Barendina Johanna Dàmman.

Johannes van Os, weduwenaar en Gerarda Molenbeek.

Abraham Tiesman, weduwenaar en Gontje Mathu.

den 3 *Augustus.*

Jan André van Westrenen en Felicia Maria Cecilia Tamina Baronnesse Taets van Amerongen.

den 8 *Augustus.*

Christiaan van den Hengel en Bartje van Hoorn.

Elisa Willem van Golen en Fredrika Valentijn.

Jan van den Bol en Cornelia Robberse.

Cornelis Hendricus van de Bree, weduwenaar en Margrita Meere.

Jan Seldenrath, weduwenaar en Hanna Cillen van den Breek.

Johannes David Eijtinger, weduwenaar en Jeanne Marie Vermijne.

Anthonij Bruijnel en Maria Wilhelmina Diemel.

den 9 *Augustus.*

Nicolaas Johannes Kamperdijk en Francina Alvarez.

den 15 *Augustus.*

Jan Rouzel en Johanna Geertruijda Lucas.

Hendricus Johannes Vöcking en Cornelia Blom.

Jan Willem Bernhardi en Gerharda Vermeulen.

Hendrik Matthias Hermelink, weduwenaar en Anna Elisabeth Kramp.

Gerrit Paauw en Wilhelmina Raam.

Gerrit Kats en Johanna Cornelia Janssen.

Hisko Nieboer en Cornelia Elisabeth Grimlikhuise.

Jacobus Josephus van Langendonk en Maria van Haarlem.

den 22 *Augustus.*

Jans Jenssen Doodt en Anna Barendiena Elisabeth Neunabel.

Pieter van Dranen en Willemina van der Linden.

Jan Hendrik de Wilt en Martijntje van der Kraats.

Gerrit Verdugt en Wilhelmina Holling.

Lambertus Cornelis Stroeve en Cornelia Groenewoud.

Gerrit Maarschalkerweert en Margaretha Kalb.

Cornelis Mandersloot en Cornelia de Bruin.

Johannes Everardus van der Stroom weduwen. en Elisabeth Kelfkens.

Hendrik de Vos en Maria Hendrika Boumeester.

Klaas van der Werff en Petronella van Dijk.

den 29 Augustus.

Nicolaas van de Hoeff en Jannigje van Es, weduwe.

Carolus Wilhelmus Hoegen en Johanna van den Berg.

Antoine Le Gras en Elisabeth Sophia van Loon.

Wilhelmus Rijnders en Johanna Catharina Bontrop.

Frans Henrich Ostermann, weduwenaar en Johanna Philippina van Rijn.

TE ZAMEN 36 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 1 Augustus.

Wilhelmina Maria Spitsbaard, 7 d., buiten de Weerd.

Samuel van Lier, 2 m., Zalestraat.

Wilhelmus Johannes Hendricus Martens, 1 j. en 9 m., Pottestr.

Jan Sonnius, 64 j., buiten de Weerd.

den 2 Augustus.

Jacobus Berbers, 78 j., Hamburgerbrug.

den 3 Augustus.

Hendrik Weg, 20 j., Hospitaal.

den 4 Augustus.

Doodgeb. Zoon van Joannes Franciscus Terlingen, Geertesteeg.

Maria Cornelia Bruggers, 2 j., buiten de Weerd.

den 6 Augustus.

Rijk van Egmond, 1 j. en 6 m., aan 't Zand.

Jacobus Catharinus Andriessen, 2 m., Gaardbrug.

Sophia Scheffer, huisvr. van Johannes van Olderen, 29 j., Vrouwjuttestraat.

Susanna Kolvenbagh, wed. Lambertus Huijskens, 76 j., buiten de Weerd.

Anna Margaretha Kapteijn, 3 m., Springweg.

Cornelia Smaak, 4 m., Zilversteegje.

Aletta Verheul, wed. Johannes van Kuijk, 76 j., Oude Kamp.

Hendrika Berends, ongeh., 24 j., Groenesteeg.

den 7 Augustus.

Geertruij van Essenberg, 7 d., buiten de Catharijnepoort.

Hermina van der Linden, 3 m., buiten de Weerd.

Alida Lankhout, huisvr. van Jacobus Koster, 55 j., Nieuwe gracht.

Jan Vos, 59 j., Choorstraat.

den 9 Augustus.

Frederik Halbisch, 4 w., Lollestraat.

Catharina Nikkel, wed. Jacobus Schouten, 76 j., Vischmarkt.

Johanna van Erp, 7 d., Stroosteeg.

den 10 Augustus.

Jean Evertse, 3 j., Oudkerkhof.
Dina Henrietta Jonckman, ongeh., 35 j., aan de Walsteeg.

den 11 Augustus.

Johannes Engel Radenbach, 1 j. en 6 m., Springweg.
Willem Schouten, 42 j., buiten de Wittevrouwepoort.
Pieter Lissenberg, 75 j., buiten de Wittevrouwepoort.
Willem van Westbroek, 2 j., Varkenmarkt.
Stephanus Gerhardus van Dokkum, 56 j., Zwaansteegje.

den 13 Augustus.

Carel Hendrik Justman, 24 j., Hospitaal.
Jan Roelofs Wiertsma, 21 j., Hospitaal.
Hendrik Hoffman, na gissing 45 j., Lange Nieuwstraat.
Anthonius Fredricus Hazendonk, 8 m., Vreeburg.
Willem van Dijk, 78 j. en 9 m., Marieplaats.
Johan Hendrik Mostert, 14 d., onder de Linden.
Hermanus Wickenkamp, 4 m., buiten de Weerd.

den 14 Augustus.

Sophia van Erp, 13 d., Strooisteegje.
Grietje Jansen, wed. Pieter van Rhenen, 72 j., Koestraat.

den 15 Augustus.

Catharina van Deijl, 3 w., buiten de Wittevrouwepoort.
Arie van Leeuwen, 42 j., buiten de Wittevrouwepoort.
Hendrina Romijn, huisvr. van Jacobus van Hasselt, 34 j., Ridderschapstraat.

den 16 Augustus.

Klaas Rol, 25 j., Hospitaal.
Cornelia Maarschalkerweerd, 3 w., buiten de Weerd.
Adrianus Wilhelmus van Velthoven, 87 j., achter Sint Pieter.
Femmetje Reede, huisvr. van Johann Peter Bertram Carl Knipper, 35 j., Gaardbrug.

den 17 Augustus.

Doodgeb. Dochter van Willemina van Wankom, Vischmarkt.
Antje van der Vaart, ongeh., 32 j., Vuilesloot.

den 18 Augustus.

Johanna Christina Godschalk, ongeh., 33 j., Steenweg.
Johannes Wilhelmus Lindsen, 4 j., onder de Linden.
Theodorus van Leeuwen, 24 j., buiten de Catharijnepoort.
Jacobus de Ruijter, 36 j., Breestraat.
Hendrik Piket, 60 j., buiten de Tolsteegpoort.

den 20 Augustus.

Carel Johan Cornelis Walland, 10 m. en 14 d., Korte Nieuwstr.
Laurens van der Tems, 84 j., Ridderhofstad.
Maria Huijtting, 10 m., buiten de Catharijnepoort.
Annetje van Arkel, 13 j., Koostr.

Nicolaas Anthonius van Liefland, 11 m., Lange Smeesteeg.
Hendrica van der Poel, 6 w., buiten de Tolsteegpoort.

den 22 Augustus.

Elisabeth Maria van Galen, 5 d., buiten de Weerd.
Anthonius Kartel, 3 w., Bergstr.
Jan Bol, 11 w., Gortsteeg.
Hendrik van Leeuwen, 9 m., Gortsteeg.
Burgie de Leur, wed. Jacobus Eijndhoven, 81 j., Marieplaats.
Hendrica Adriana de Kort, ongeh., 21 j., buiten de Tolsteegpoort.

den 23 Augustus.

Hendricus Seelen, 8 m., Jacobijnestraat.
Franciscus Debbes, 1 j. en 8 m., buiten de Catharijnepoort.
Johanna van den Neuwendijk, huisvr. van Christoffel van den Brink, 75 j., Korte Rozendaal.
Lodewicus Hendrikus Wouters, 5 m., Marieplaats.
Gerritje van Oord, 16 m., Vinkenburgsteeg.
Alida Tollenaar, 3 j., Lange Nieuwstraat.
Hendrik Jan Buddingh, 65 j., Geertesteeg.
Jacoba Maria Lodiesieo, wed. Albertus Henricus Wiese, 69 j., Nieuwe gracht.
Hendrik Struve, 36 j., buiten de Catharijnepoort.
Geertruij Tenharmsen, huisvr. van Jan Knotsenberg, 61 j., Boterstraat.
Aalbert van den Ham, 1 j., buiten de Weerd.
Antje van Rangelrooi, huisvr. van Daniel de Reu, 37 j., Lange Nieuwstraat.

den 24 Augustus.

Jan Paulus van der Grindt, 54 j., Bezembrug.
Jan Rijke, 6 w., Groote Eligesteeg.
Hendrica Maria Cingel, 2 j., Steenweg.

den 25 Augustus.

Catharina Lammers, 1 j. en 5 m., Geertekerkhof.
Gijsberta Hermina Vermaak, 1 j. en 10 m., buiten de Tolsteegp.
Arie Verhoef, 61 j., Pauwsteeg.

den 27 Augustus.

Jacoba Kluijt, 1 j. en 6 m., buiten de Tolsteegpoort.
Pieter van Rossum, 12 j., Jacobgasthuissteegje.
Anthonia van Oord, 4 m., Vinkenburgsteeg.

den 28 Augustus.

Johanna Schaakelaar, wed. Jan Jansen, 73 j., Oude Mannen- en Vrouwenhuis.
Bernardus Maas, 47 j., St. Agniettestraat.
Jan Petter, 34 j., Gicthoorn, Prov. Overijssel.
Willem Johannes Oudegeest, 6 m., Molensteeg.
Johannes Rijke, 2 j. en 8 m., buiten de Tolsteeg.
Maria Kampert, 1 j., Lange Viesteeg.

den 29 Augustus.

Hendrica Teuntje Maria van Fulpen, 3 m., Voorstraat.

August Carel Wattie van Embden, 34 j., Choorstraat.

Bernardus Tichelaven, 4 j., Massegast.

Anna Filemon, huisvr. van Fredrikus Joannes Has, 32 j., buiten de Catharijnepoort.

Gijsberta Vernooij, 11 w., buiten de Tolsteegpoort.

Maria Johanna Huijs, 3 m., Geertesteeg.

Aletta van der Star, huisvr. van Theodorus Johannes Brakké, 40 j., Vrouwjuttestraat.

den 30 Augustus.

Ambrosius Stekelenburg, 41 j., buiten de Tolsteegpoort.

Elisabeth Mulder, 1 j. en 7 m., Koestraat.

den 31 Augustus.

Petronella van Hasselt, 8 m., Molensteeg.

Johanna Hendrica Mica, 10 w., Boterstraat.

Antonius Hendriks, 3 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Gerrit Werkhoven, 5 m., buiten de T. Isteegpoort.

Hoodgeboren Zoon van Arie van Beek, buiten de Weerd.

Maria Elisabeth van Driel, wed. Jean Louis Bernhardi, 55 j., Zonstraat.

OVERLEDENEN 107.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	3.
Verval van krachten.	14.
Tering.	23.
Stuipen.	17.
Het Zuur.	4.
Borstkwaal.	7.
Waterzucht.	3.
Zenuwkoorts.	6.
Bloedspuwing.	1.
Beroerte.	2.
Gevolgen van de Tanden.	2.
Overreden.	1.
Verdronken.	1.
Koortsen.	3.
Zinkingkoorts.	2.
	89.

Transport.	89.
Gevolgen van de Kraam.	1.
Slijmziekte.	3.
Krankzinnig.	2.
Klierziekte.	1.
Spruw.	1.
Water in de borst.	2.
Pleuris.	1.
Zenuwtoevallen.	1.
Bezetting op de borst.	1.
Beklemde breuk.	1.
Slijmberoerte.	1.
Hersenontsteking.	1.
Longontsteking.	1.
Klem in den mond.	1.
	107.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	2	1	3.
Beneden het jaar.	16	18	34.
Van 1 tot 10 jaar.	10	9	19.
» 10 » 20 »	1	1	2.
» 20 » 30 »	5	3	8.
» 30 » 40 »	4	7	11.
» 40 » 50 »	6	1	7.
	44—	40—	84.

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	44.	40.	84.
Van 50 tot 60 jaar.	3	2	5.
» 60 » 70 »	4	2	6.
» 70 » 80 »	3	6	9.
» 80 » 90 »	2	1	3.
» 90 » 100 »	»	»	»
	56—	51—	107.

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 4 Augustus, door den Notarissen WIGMAN en G. H. STEVENS.

N°. 1. Eene in volle werking zijnde Beenderbranderij, Sal-Ammoniac, chemicalien en grove verfwarenfabriek, Erve en Gronden, bestaande in twee groote Schuren, waarin Rosmolensbuilen en Slingerwerk en Stallinge; voorts vijf aan elkander staande Steenen gebouwen met zware gegoten ijzeren cilinders, stokerij en bekluisde Kelder enz. staande en gelegen onder de Gemeente Utrecht, in den Lauwenrecht, gemerkt Wijk M. N°. 208a. Verkocht voor ƒ 21,400.

N°. 2. Eene in volle werking zijnde Vitriool-sterkwater- en zoutzuurfabrijk, Erve en Gronden, bestaande in een Gebouw met groote bekluisden Kelder, wijders een Gebouw, waarin eene groote looden Kamer, een steenen Gebouw met oven en dito Vertrek enz., staande en gelegen als voren, Wijk M. N°. 229. Een extra goed Woonhuis voor den Opzigter, Wijk M. N°. 228. Verkocht voor ƒ 31,900.

N°. 3. Een onlangs geheel uit den grond nieuw gebouwde Heerenhuizinge, annex Koetshuis en Stalling mitsgaders alleraangenaamst en met den meesten smaak aangelegden grooten Tuin en Menagerie, benevens twee daar naastgelegene Woningen, Erve en Grond, alles gemerkt Wijk M. N°. 209ª en 213.

N°. 4. Twee welbetimmerde Huizingen, onder een dak, met Erf en Grond, gemerkt Wijk M. N°. 214 en 215. Te zamen verkocht voor *f* 12,620.

N°. 5. Een Perceel extra goed Wei- en Hooiland, groot 7 Bunders, 11 Roeden, 90 Ellen, onder Achttienhoven, nabij Utrecht. Verkocht voor *f* 4,000.

Denzelfden datum, door den Notaris
H. VAN OMMEREN.

Een kapitaal hecht, sterk en weldoortimmerd Heerenhuis, Erf, Grond en Tuin, Kelders en Kluizen, uitkomende aan het water, staande en gelegen binnen Utrecht, aan de Westzijde van de Nieuwe Gracht, nabij de Bregittebrug, Wijk A N°. 872, mitsgaders Koetshuis en Stal voor drie Paarden, uitkomende in de Catharijnesteeg. Verkocht voor *f* 13,000.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND SEPTEMBER 1838.

GEBORENEN.

den 1 September.

Johannes Hubertus, Z. van Johannes Hubertus Verhoeven.

Cornelis, Z. van Cornelis van Suijlen.

Corneille Louis, Z. van Jean Daniel Sebastien Landré.

Wilhelmus Johannes, Z. van Adrianus Swaak.

den 3 September.

Mozes, Z. van Jacob van Aals.

Aafje, D. van Jan van Schaik.

Maria Helena, D. van Martinus Bakker.

Johanna Josephina, D. van Johannes Blankert.

Lodewijk Hendricus, Z. van Pierre Leon Joseph Roland.

Adriana Anthonia, D. van Willebrordus Rijnders.

Maria Jacoba, D. van Bartholomeus Carels.

Lambertus Hendricus, Z. van Cornelis Lambertus Raams.

den 4 September.

Helena, D. van Anthonius van Beek.

Albert Johan, Z. van Dirk Trouw van der Vlict.

den 5 September.

Hendrica Cornelia Helena, D. van Hendricus Joannes van Nimwegen

Gijsbertus Wilhelmus, Z. van Petrus Jacobus de Bruijn.

Adrianus, Z. van Petrus Staal.

Hendrik Cornelis, Z. van Lambertus Dibbits.

Joannes Wernerus, Z. van Joannes Sanders.

den 6 September.

Johanna Cornelia Anthonia, D. van Louis Charles Hora Siccama.

Aaltje, D. van Jan Oskam.

Annigje, D. van Johannes Hendricus Smit.

den 7 September.

Jacob, Z. van Hendrik van Doesburg.

Clasina, D. van Cornelis Marinus.

Hendrica Maria Susanna, D. van Hendricus Hufferman.

Johannes, Z. van Dominicus Hazekamp.

Hendrica Cornelia, D. van Abraham Jacobus Vernee.

Hermanus Petrus, Z. van Petrus van Mechgelen.

Louisa Gijsberta, D. van Aalbert van Weelderen.

Franciscus Johannes Coenraad, Z. van Carel Willem Faber.

Anna Barendina, D. van Theodorus Winken.

den 8 September.

Jacob Hendrik, Z. van Cornelis Adriaan Bergsma.

Eduard Cornelis, Z. van Franciscus Anthonius Pippenghegen.

Antje, D. van Willem Parree.

Matthijs, Z. van Joannes van Geud.

Albertus, Z. van Cornelis van Klooster.

Hendrik George, Z. van Hendrik George Kleine.

den 10 September.

Petronella Maria, D. van Mattheus Kimmegim.

Geertruida, D. van Gerardus Hendricus Stockmann.

Adrianus, Z. van Jacob de Graaf.

Anthonia, D. van Johannes Hendricus van Doorn.

Cornelis, Z. van Pieter de Marie.

Maria Helena Theresia, D. van Johan Antoon Lessig.

Hermanus Gerardus, Z. van Hendricus Lington.

Jan Teunis, Z. van Gregorius Willem Stangenberger.

Anthonie, Z. van Anthonie Ulrich.

Bart Martinus, Z. van Wilhelmina Jansen.

Johanna Christina Elisabeth, D. van Johan Hendrik Meelen.

den 11 September.

Otto Alexander, Z. van Hendricus Mol.

Cornelia, D. v. Coenraad Spiering.

Constantia Geertruida, D. van Johannes Dirk Grootenvelden.

Johannes, Z. van Johannes Anthonie Uitermerk.

Cornelis, Z. van Cornelis de Knegt.

Abraham Johannes, Z. van Bernardus Cral.

Cornelis Jacobus, Z. van Willem van Stockum.

den 12 September.

Dirk Willem, Z. van Willem Smaling.

Thomas Johannes, Z. van Willem Balfoort.

Hendrica Jacoba, D. van Willem Hendrik Versteeg.

Catharina Hendrica, D. van Hillebrand Verheij.

den 13 September.

Margaretha, D. van Gerrit Helsdingen.

Mattijs Frederik, Z. van Louis Mathieu Koentz.

Andries, Z. van Andries Agterberg.

Alida Hendrica, D. van Jan Hendrik Makkink.

Maria, D. van Jan Hendrik de Winter.

den 14 September.

Gerardus, Z. van Otto Greven.

Jacobus, Z. van Jacobus Hol.

Christina Maria, D. van Theodorus Albers.

den 15 September.

Jacob Hendrik, Z. van Cornelis Schnell.

Christiaan Jacobus, Z. van Arnoldus Perdon.

Elconona Cunera Maria Adriana, D. van Hubertus Cornelis Antonius Leopoldus Fock.
Gijsbertus, Z. van Petrus Ivo.
Mechtilda Johanna, D. van Johannes Rietveld.
Willem Cornelis, Z. van Willem Pietersen.
Evert Rutger, Z. van Evert Ruth Vermeer.

den 17 September.

Cornelia, D. van Willem Uitermark.
Cornelis, Z. van Cornelis Schipperijn.
Jan, Z. van Reijnier Burgemeester.
Evert Rijk, Z. van Steven van den Brink.
Antoinetta Catharina, D. van Johannes Hendricus Heesen.
Willem, Z. van Johannes van den Berg.
Hendrica Johanna, D. van Petrus Etmans.
Adrianus Jacobus, Z. van Jacobus Hagen.
Simon, Z. van Jacobus Bijdevier.

den 18 September.

Catharina Elisabeth, D. van Stephanus Bernardus Göpner.
Christina Wilhelmina, D. van Carolus Antonius van Dommelen.
Johannes, Z. van Johannes Hendriksen.
Maria Johanna, D. van Gerardus Kuhne.
Elisabeth Fredrica Johanna, D. van Anthonie van Liefland.
Theodora Maria, D. van Jan Oijen.
Jan Hendrik, Z. van Ernst Henrich Meijer.

den 19 September.

Adrianus, Z. van Adrianus Froon.
Jacoba Rijkje, D. van Jacobus Meloen.
Pieter Willem, Z. van Arnoldus van der Horst.

den 20 September.

Isaak, Z. van Isaak van der Lindens
Wilhelmus, Z. van Gerardus Linnenbank.
Gerrit Jan, Z. van Gerrit Jan de Grijff.
Cornelia Clasina, D. van Jan Baptist Robbers.
Johanna Bartha, D. van Bernardus Ockeloen.
Gerrit, Z. van Egbertus Henderikus van Gaalen.
Hendrik, Z. v. Engelbert Willekes.

den 21 September.

Johannes Cornelis, Z. van Gerardus Broekman.
Maria Wilhelmina, D. van Gerardus Tollenaar.
Pieter Franciscus, Z. van Jan Rouzel.

den 22 September.

Maria Christina, D. van Jan Burgers.
Fredrica Cornelia, D. van Gerrit van Ommeren.
Jacoba, D. van Johannes Broekhuijsen.
Rijnier, Z. van Gerardus Glaser
Marianna Theresia, D. van Pieter Merville.

Cornelia Catharina, D. van Johannes Arts.

den 24 September.

Maria, D. van Nicolaas Willem Le Maitre.

Jacoba, D. van Arie van Buuren.

Cornelia Elizabeth, D. van Cornelius van der Kaaij.

Geertruij, D. van Willem Nullen.

Carolina, D. van Albertus van Dijk.

Cornelis, Z. van Lucas Blankers.

Alida Johanna Jacoba, D. van Jean Corneille Vermijne.

Gabriëlla Johanna, D. van Lodewijk Alexander Cornelis de Bock.

den 25 September.

Elize Cornelie, D. van Willem Hendrikus de Heus.

Johannes Franciscus Coenraad, Z. van Adrianus Johan Godlieb Staffhorst.

Jacomina, D. van Lambertus van der Wurff.

Johannes, Z. van Coenraad Eijkman.

Maria Elisabeth, D. van Wouter Gezel.

den 26 September.

Geertruida Sophia, D. van Jacobus Hermanus Lammerts van Bueren.

Willem, Z. van Marinus Cruijs.

Jacomina, D. v. Arnoldus Ophorst.

Maria, D. van Hendrik van den Bogaard.

Cornelis Philippus, Z. van Willem Cornelis Verloop.

Hermina Catharina, D. van Hendrik de Roos.

den 27 September.

Willem, Z. van Jan Kerkmeester.

Maria Theresia, D. van Franciscus Gerardus Duponchelle.

den 28 September.

Petronella, D. van Jan van Berkel.

den 29 September.

Isaak, Z. van Cornelis Vierbergen.

Sophia, D. van Anthonie van Dijk.

Hendrica, D. van Christoffel van Stralen.

Jeannetta Geertruida, D. van Coenraad Everardus Mulder.

Johanna Hendrica, D. van Jan van den Bender.

Maria Theresia, D. van Jean Judo Leva.

GEBORENEN 148, waaronder 11 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 5 September.

Petrus Boon en Fredrika Greven.
Jakobus Branswijk en Maria Freeswijk.
Johannes van Brandenburg en Elizabeth Catharina de Klein.
Casparus Klinkenberg en Geertruij Huijser.

den 6 September.

Mr. Jan Jacob Hinlopen en Poulina Johanna Charlotta Baronesse Tacts van Amerongen.
Mr. Joannes Henricus Knottenbelt en Geertruijda van Dam.

den 12 September.

Johannes Vreeswijk en Antonia van Vlooten.
Hendrikus Hendrikze Jansze Nous en Mijntje Willemse.
Franciscus de Winter en Maria van der Horst.
Cornelis van den Burg en Theodora Reusel.
Joannes de Reuver, weduwenaar en Joanna Carels.
Fredrik Mater en Gerrigje van der Tol.
Johannes Gosker en Johanna Hendrika de Wildt.
Antonij Koelé en Johanna Maria Hansen.

den 19 September.

Joannes Cornelius Boom en Maria Hilbrand.
Nicolaas Duijsters en Grada Elisabeth Nelle.
Jan van Gelder en Magdalena Maria Christina van Rossem.

den 26 September.

Dirk Haagmans en Neeltje Pieterse Woordt.
Hendrik Martinus van Ingen en Jacoba van Ree.
Cornelis Veloo en Angenitha Wilemina van der Vorst.
Johannes Roos en Johanna de Bouter.
Wijnand Pegtel en Pieternella de Brons.
Willem Cornelis Korver en Johanna Maria Roodwijn.

den 27 September.

Gerrit Jan van Terveen, weduwenaar en Johanna Maria Sax.

TE ZAMEN 24 PAREN.

ECHTSCHEIDING.

den 11 September.

Tusschen Jan Snel en Jacoba van Kesteren.

OVERLEDENEN.

den 1 September.

Maria Cornelia Sicbelink, 1 j. en 9 m., Nicolaisteeg.

Rijkje Lotz, circa 4 m., Jansdam.

den 3 September.

Johannes Carel van Vulpen, 4 m., buiten de Wittevrouwepoort.

Cornelia Johanna de Hoog, 5 w., buiten de Wittevrouwepoort.

Gijsbertus Adrianus de Bruijn, 1 j. en 11 m., buiten de Weerd.

Anthonie van Schaik, 21 j., buiten de Catharijnepoort.

Jan Mentz, 47 j., achter 't Stadhuis.

den 4 September.

Jan Anthonie van den Hemel, 12 d., Pottenstraat.

Mozes van Aals, 3 d., Korte Jansstraat.

den 5 September.

Magdalena Matefijt, wed. Willem Brouwer Bosch, 83 j., Mariepl.

Jan Dusen, 90 j., Diaconiehuis.

Hendrica Antoinetta Vasse, 5 j., Nicolaisteeg.

Doodgeb. Zoon van Jacobus van Paare, Bagijnehof.

den 6 September.

Leendert Johannes Schippers, 1 j., Zandstraat.

Dirk Agterberg, 58 j., buiten de Weerd.

den 7 September.

Jan Joseph Justus de Heij, 1 j. en 6 m., Kort Ademstraat.

Lammerdina Catharina Scheggetman, 8 m., Geertekerkhof.

Hendrik van Maurik, 3 w., Catharijnestraat.

Willem Kronenburg, 62 j., Kreupelstraat.

Doodgeb. Zoon van Pieter Boonekamp, Pelmolen.

den 8 September.

Adrianus Cornelis van de Bilt, 7 m., Choorstraat.

Petronella van Oort, huisvr. van Jan de Rijk, 35 j., Bergstraat.

Cornelis Kartel, 57 j., Catharijnestraat.

den 10 September.

Elizabeth Fredrica de Kok, 13 j., Ambachtstraat.

Hendrica Heijmans, ongeh., 20 j., Voorstraat.

Hendrik van der Meijden, 47 j., buiten de Tolsteegpoort.

Hendrik Jacobus Dijkstra, 3 j. en 7 m., buiten de Wittevrouwep.

Lodewijk Hendricus Roland, 6 d., buiten de Weerd.

Aalbert Staarink, 75 j., Jerusalemsteeg.

Maarten Altekroesen, 34 j., te Zegveld.

Hendrica Cornelia Helena van Nimwegen, 4 d., Korte Smeesteeg.

Johannes Christianus Linssen, 40 j., Steenweg.

Christina Wilhelmina Maria Verkerk, ongeh., 32 j., Bezembrug.

Geertruida Cornelia Godwalt, 3 m., Groote Eligesteeg.

den 11 *September.*

Hendricus Bernardus Zwaak, 7 j. en 3 m., Stroosteeg.

Louisa Wilhelmina Leeuw, 3 m., buiten de Weerd.

Adrianus Hoogsteder, 4 w., onder de Linden.

den 13 *September.*

Cornelia Catharina Admiraal, 10 w., Groenesteeg.

Wilhelmina Alberta van Baalen, huisvr. v. Christiaan Heuneman, 25 j., Lange Nieuwstraat.

Pieter van Reenen, 10 j., Varkenmarkt.

Jan van der Weijden, 23 j., Hospitaal.

den 14 *September.*

Hermina Anna Dijkstra, 6 m., buiten de Wittevrouwepoort.

Johanna Maria Vos, 3 w., Kreupelstraat.

Johanna Disselkamp, ongeh., 40 j., Nieuwe Kamp.

Adriana Minjon, wed. Hendrik Gerrit Ras, 78 j., Smeebrug.

Lambertus van Rossum, 2 d., Magdalenesteeg.

Anna Adriana de Waal, 4 m., Kreupelstraat.

den 15 *September.*

Hendrik Zwambag, 4 m., buiten de Tolsteegpoort.

Maria Linssinck, huisvr. van Nicolaas Verweij, 25 j., buiten de Weerd.

Hendrica Helena Johanna Wilhelmina Gesina Leopoldina Huurink, 10 w., Pieterskerkhof.

Helena van Zutphen, huisvr. van Hendrik George Kleine, 25 j., Jacobiebrug.

Cornelis Bakkers, 21 j., Hospitaal.

Petronella Bodegraven, huisvr. van Johannes Eijkman, 64 j., Steenweg.

Hermina van Utteren, huisvr. van Johannes Hendrik Versteeg, 66 j., Lange Nieuwstraat.

den 17 *September.*

Carel Nicolaas Alter, 18 j., Schoutesteeg.

Maria Johanna Schouten, wed. Reinier Smoek, 78 j., buiten de Tolsteegpoort.

Catharina Adriana Gronert, 3 w., Rozestraat.

Johannes de Groot, 14 j., buiten de Weerd.

Marcus Soree, 84 j., Zandstraat.

den 18 *September.*

Coenraad Nicolaas Seijlbergen, 2 j. en 5 m., Regulierssteegje.

Johan Willem Leffef, 3 m., Marieplaats.

Doodgeb. Zoon van Willem Papendorp, Catharijnestraat.

Hendrica Jacoba Versteeg, 6 d., Lange Nieuwstraat.

den 19 *September.*

Lourentius Willebrordus van Everdingen, 25 j. en 7 m., Mariepl.

Doodgeb. Dochter van Cornelis Bakker, Gaardbrug.

Jan van Asperen, 2 j. en 6 m., Jufferstraat.
Maria de Winter, 8 d., Kleine Eligesteeg.
Jan Vreeswijk, 74 j., Diaconieh.
Johanna Francisca Maria Determeijer, ongeh., 22 j., Breestr.

den 20 September.

Hendrik van Bockhove, 40 j., Breestraat.
Nicolaas van Zwal, 5 m., buiten de Wittevrouwepoort.
Johannes Godee, 26 j., Hospit.
Doodgeb. Dochter van Gerardus Johannes van Oosterwijk, Elisabethstraat.

den 21 September.

Hendrica Maria Susanna Hufferman, 15 d., Elisabethstraat.

den 24 September.

Jacoba Wilhelmina Rienewerf, huisvr. van Dirk van Tussenbroek, 70 j., Breestraat.
Gijsje de Bruijn, 6 m., buiten de Weerd.
Johannes Martinus Taris, 76 j., Bakkersteeg.
Carolina van Helsdingen, 3 m., Bergstraat.
Willem Adriaan van der Jagt, 6 m., Neude.
Stephania Johanna Carels, huisvr. van Johannes de Marie, 57 j., Korte Viesteeg.
Wilhelmina Christina Klinkvis, huisvr. van Pieter Johannes Ducro, 55 j., Nieuwe gracht.
Doodgeb. Zoon van Cornelis Joolen, Kreupelstraat.
Hendricus Landzaat, 4 j., Pelm.
Albertus Johannes van Hees, 1 j. en 10 m., Nieuwe gracht.

den 25 September.

Hendrica Elisabeth Le Maire, huisvr. van Jacobus Franciscus Marinus van Wiechen, 38 j., Ballemakerstraat.

den 26 September.

Jan Hendrik Meijer, 9 d., Zilversteeg.
Hermina Kok, wed Lodewijk Jansen, 83 j., buiten de Catharijnepoort.

den 27 September.

Doodgeb. Zoon van Wilhelmina Mattu, Koestraat.
Margaretha van Dijk, huisvr. v. Johan Christiaan Frijlink, 32 j., Jansbrug.
Christina Sophia Augustina Kleijn, 4 w., Bezembrug.
Bernardus Ligteringen, 61 j., Pelmolen.
Pieter Stoops, 1 j., Zandstraat.
Gerrit de Wit, 70 j., Diakonieh.
Pieter Gijzen, 23 j., buit. d. Weerd.
Naatje Nolet, 10 w., Marieplaats.

den 28 September.

Alida Kramp, 5 w., Zandstraat.
Johannes van der Steen, 21 j., buiten de Weerd.
Doodgeb. Dochter van Andries Vierhout, Vreeburg.
Johanna Arnolda van Leeuwen, ongeh., 20 j., Jacobiekerkhof.

den 29 September.

Doodgeb. Zoon van Anthonie van Leeuwen, Magdalenesteeg.
Pieter Franciscus Rouzel, 7 d., Pelmolen.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN :

Doodgeboren.	9.
Verval van krachten. . .	13.
Tering.	14.
Stuipen.	22.
Het Zuur.	7.
Borstkwaal.	1.
Waterzucht.	4.
Bloedspuwing.	2.
Beroerte.	4.
Gevolgen van de Tanden. .	3.
Koortsen.	1.
Zinkingkoorts.	2.
Ontsteking in het hoofd. .	2.
Kramp in de ingewanden.	1.
	85.

Transport. . . .	85.
Gevolgen van de Kraam. .	3.
Klierziekte.	1.
Water in de borst.	2.
Bezetting op de borst. . .	1.
Longtering.	1.
Mazelen.	2.
Afzetting van de regterdij.	1.
Leverziekte.	1.
Slijmtering.	1.
Kanker.	1.
Ontsteking in de ingewanden.	1.
Longziekte.	1.
Keeltering.	1.
	101.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	6	3	9.
Beneden het jaar.	14	20	34.
Van 1 tot 10 jaar.	10	2	12.
» 10 » 20 »	3	1	4.
» 20 » 30 »	7	6	13.
» 30 » 40 »	1	4	5.
» 40 » 50 »	4	1	5.
	45	37	82.

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	45	37.	82.
Van 50 tot 60 jaar.	2	2	4.
» 60 » 70 »	2	2	4.
» 70 » 80 »	4	3	7.
» 80 » 90 »	1	2	3.
» 90 » 100 »	1	»	1.
	55	46	101.

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 1 *September*, door den Notaris N. DE GRAAF.

Een Huis en Erf, staande aan de Nieuwe Gracht, op den Zuidhoek der Groenesteeg, wijk A. N°. 823. Opgehouden voor *f* 1,550.

Denzelfden datum, door den Notaris J. H. VAN GROOTVELD.

N°. 1. Eene weldoortimmerde en ter nering staande Huizinge, Erf en Grond, gelegen aan de N. Z. van den Steenweg, wijk D. N°. 418. Verkocht voor *f* 2055.

N°. 2. Eene onlangs vernieuwde en net betimmerde Huizinge, met Erf en Grond, staande en gelegen buiten de Tolsteegpoort onder de Tolsteeg, aan de Oostzijde van den Vaartschen Rijn, wijk K. N°. 99. Verkocht voor *f* 2350.

Den 8 *September*, door den Notaris H. VAN OMMEREN.

Een net en wel betimmerd Huis, staande en gelegen aan de Westzijde van de Oude Gracht nabij de Weesbrug, wijk B. N°. 22. Opgehouden voor *f* 8,500.

Denzelfden datum, door den Notaris C. LENS.

Een Huis, Erve en Grond met deszelfs Tuin, Timmermanswinkel en Kelders, staande en gelegen aan het Domskerkhof, bevorens gesplitst in drie percelen, wijk F. N°. 293, 294 en 295. Verkocht voor *f* 6,800.

Den 22 *September*, door de Notarissen J. G. BUDDINGH en J. H. VAN SCHERMBEEK.

N°. 1. 5 bund. 51 roed. 80 ell. Boomgaard en Weiland, gelegen in de Gemeente Jutphaas nedereinde.

N°. 2. 11 bund. 69 roed. 10 ell. Bouwland, gelegen, naast het voorgaande perceel.

N°. 3. 5 bund. 75 roed. 20 ell. Boomgaard en Bouwland, gelegen naast het voorgaande perceel. Te zamen verkocht voor *f* 11,950.

N°. 4. 4 bund. 90 roed. 40 ell. Bouwland, gelegen onder de Gemeente Houten in 't Goij. Verkocht voor *f* 1,320.

N°. 5. 2 bund. 38 roed. 80 ell. Bouwland, gelegen als voren, nabij het Werkhovensche dijkje. Verkocht voor *f* 680.

N°. 6. 46 roed. 31 ell. Bouwland, mede gelegen in 't Goij nabij de laan Wikkenburg. Verkocht voor *f* 265.

N°. 7. 4 bund. 15 roed. Bouwland, almede gelegen in 't Goij, strekkende van den Utrechtschen weg tot in de Oosterlaak. Verkocht voor *f* 1,310.

Denzelfden datum, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK.

N°. 1. Een Huis en Bovenhuis, voor weinig jaren bijna geheel nieuw opgebouwd, staande en gelegen aan de Zuidzijde van de Breedstraat, wijk H. N°. 352. Verkocht voor *f* 2,700.

N°. 2. Een Huis, staande en gelegen naast het voorgaande perceel, wijk H. N°. 353. Verkocht voor *f* 1,370.

N°. 3 en 4. Drie Woningen, aan de Oostzijde van de Lange Nieuwstraat, op den Noordhoek van de Teelingstaat, wijk A. N°. 696, 697 en 698. Verkocht voor *f* 750.

N°. 5. Een dito, aan de Noordzijde van de Groot Eligensteeg, wijk A. N°. 131. Verkocht voor *f* 200.

N°. 6. Een dito, aan de Noordzijde van de Vrouw-Juttestraat, wijk A. 352. Verkocht voor *f* 570.

Den 29 *September*, door denzelfden Notaris.

N°. 1. 6 bund. 51 roed. 70 ell. Weiland, gelegen buiten de Catharijnepoort in de Lage Weide. Verkocht voor *f* 10,550.

N°. 2. 4 bund. 26 roed. 20 ell. Wei- en Hooiland, gelegen in de Gemeente Maartensdijk onder Oostveen in de Zeshoeven. Verkocht voor *f* 1,800.

N°. 3. 3 bund. 97 roed. 10 ell. Weiland, gelegen in de Gemeente Achttienhoven, tusschen den Gageldijk en Dwarsdijk. Verkocht voor *f* 1,740.

N°. 4. 5 bund. 7 roed. 66 ell. Wei- en Hooiland mede gelegen onder Achtienhoven in de Gagel, tusschen den Gageldijk en Karnmelksdijk. Verkocht voor *f* 1,110.

Denzelfden datum, door denzelfden Notaris.

N°. 1. Een kapitaal groot hecht, sterk en weldoortimmerd Huis, van ouds genaamd *Drakenburg*, met Erf en Grond, en grooten smaakvol aangelegden Tuin, staande en gelegen aan de Oostzijde van de Oude Gracht, tusschen de Jans- en Viebruggen, wijk G. N°. 43 en 47. Verkocht voor *f* 16,000.

N°. 2. Een onlangs geheel nieuw betimmerd Huis, Erf, Grond en Tuintje, staande en gelegen aan de Neude, nabij de Vinkenburgsteeg, wijk G. N°. 83. Verkocht voor *f* 4,500.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND OCTOBER 1838.

GEBORENEN.

den 1 October.

Aletta, D. van Christiaan Flentge.
Maria Elisabeth, D. van Johannes Goedhert.
Helena, D. van Pieter Beekes.
Aletta Johanna, D. van Jacobus Johannes Edelkoort.

den 2 October.

Helena, D. van Joseph Jager.
Mekje Catharina, D. van Johannes Anthonie Laurens Janssen.
Jacoba, D. van Willem Castrop.
Cornelis, Z. van Dirk Peereboom.

den 4 October.

Lammert, Z. van Cornelis van de Bilt.
Petronella Wilhelmina, D. van Gijsbertus Kampes.
Johannes Hendrikus, Z. van Johannes Hendrikus Landsaat.
Gijsje, D. van Gijsbertus de Kruijf.
Stephanus, Z. van Anthonie van Zijl.
Martinus Wilhelmus, Z. van Leendert Broers.
Jeanne Fredrica, D. van Willem Christiaan van Dokkum.
Marinus, Z. van Claudi Dekker.

den 5 October.

Johan, Z. van Hubertus Wijburg.
Helena Maria Susanna, D. van Theodorus van Rijn.
Simon, Z. van Sebastiaan van Iugen.
Johannes Gerardus Lambertus, Z. van Johannes Lamaire.
Maria Isabella, D. van Laurens Nuijs.

den 6 October.

Guillaume Corneille, Z. van Guillaume Leonard Kuppers.
Heinrich, Z. van Christoph Ferdinand Meijer.
Abraham, Z. van Pieter Jakob Harrebomée.
Anthonia Maagje, D. van Christiaan Veen.

den 8 October.

Arie Johannes, Z. van Dirk Huigen.
Nicolaas Marinus, Z. van Barent Johannes Vermeule.
Johannes, Z. van Cornelis van Rijn.
Johannes, Z. van Hendrik Hofman.
Wilhelmus, Z. van Wilhelmus de Rijk.
Stijntje Antonia, D. van Jan Kiers.

den 9 October.

Hendrik Antonie, Z. van Hendrik Antonie Boshgert.

Maria Catharina Petronella, D. van Adrianus Johannes van Riezen.

Geertruida Maria, D. van Philippus Maas.

Johannes Hendricus Bernardus, Z. van Hendricus Bernardus Dolmans.

den 11 October.

Marinus, Z. van Johannes Straatman.

Wilhelmina, D. van Ludovicus Henricus Smit.

Dirk, Z. van Dirk Mulhoff.

Hendrica Cornelia, D. van Laurens Heijman.

Johannes, Z. van Albertus van Elsen.

den 12 October.

Nicolaas, Z. Nicolaas van Luin.

den 13 October.

Antoine Jean, Z. van Antoine le Gras.

Franciscus, Z. van Franciscus Antonius Fonville.

Hendrica Maria, D. van Cornelis van Offeren.

Gerardus Anthonius, Z. van Anthonius Markus.

Johannes, Z. van Gijsbertus Mullemeister.

Gerarda Christina, D. van Wijnand Pegtel.

den 15 October.

Johanna Elisabeth Maria, D. van Johannes Waal.

Frederik Johannes, Z. van Diderieus Johannes Zicken.

Carel, Z. van Aron Zwarts.

Johannes Wilhelmus, Z. van Johannes Philippus Luijten.

den 16 October.

Pieter, Z. van Hendrik Jacobus Edelkoort.

Cornelis, Z. van Gerrit Oostveen.

Maria Theodora Christina, D. van Cornelis Buijen.

Anna, D. van Wouter van Beusekom.

Alberta, D. van Willem van Loverden.

den 17 October.

Gijsberta, D. van Hendrik Spierenburg

Emile Jules Adolphe, Z. van Adolphus Pieter Boellaard van Tuijl.

Johannes Bernardus, Z. van Johannes Gijsbertus Elzendoorn.

Maria Catharina, D. van Johannes de Koff.

Adrianus, Z. van Theodorus Baljet.

den 18 October.

Jacoba, D. van Jacobus La Maitre.

Johannes François, Z. van Lodewijk Sas.

Johanna, D. van Faas Voorbergen.

Wijnand, Z. van Franciscus van Helsdingen.

Gerrit, Z. van Gerrit van den Bijlaardt.
Wilhelmina Maria, D. van Arnoldus van Baarwijk.
Dirkje, D. van Arnoldus Jacobus Sutherland.

den 19 October.

Sophia Cornelia, D. van Hendrik Hol.
Eugenia Constantina, D. van Johannes Albertus van de Velde.
Anthonie Hendricus, Z. van Johannes Jacobus van der Valk.
Johannes, Z. van Cornelis van Dam.
Catharina Maria, D. van Hermanus Maarschalkerweerd.
Hermanus, Z. van Hermanus van Schaik.

den 20 October.

Jacoba Clasina, D. van Nicolaas Clement Osti.
Abraham, Z. van Willem Johannes van Schaik.
Wilhelmus Everardus, Z. van Christiaan Jansen.
Margaretha Clara, D. van Johannes van der Klugt.

den 22 October.

Anthonie, Z. Thomas Vosmar.
Wilhelmina, D. van Johannes Wilhelmus Kroesen.
Anna Barbara Helena, D. van Gerhardus Pullen.
Jacoba, D. van Hubertus van Dongen.

den 23 October.

Adrianus Gerardus, Z. van Christiaan de Groot.
Johan Philip, Z. van Johan Philip Dörr.
Arnoldus Adrianus, Z. van Wilhelmus Oostveen.
Bernardus Cornelis, Z. van Wilhelmus Arnoldus van Harderwijk.
Helena Catharina Philippina, D. van Charles Jacobus van Asperen.
Johannes Josephus, Z. van Lambert August van der Straten.
Wilhelmina, D. van Hendricus Bosch.

den 24 October.

Antje, D. van George Dor.
Josephine Adriana, D. van Jan van den Bol.
Anna Alida, D. van Johannes Matthens Sels.

den 25 October.

Johanna Alberdina, D. van Gerardus van Wijk.

den 26 October.

Laurens, Z. van Pieter Vlaanderen.
Helena Jacoba, D. van Dirk van Geelen.
Carel, Z. van Dirk van de Haar.

den 27 October.

Neeltje, D van Adrianus van den Ham.
Gilles Josephus, Z. van Gilles Josephus Lauwers.

Johannes Peter, Z. van Leonardus Ummels.

Carel Engelbert, Z. van Johannes Theodorus Brux.

den 29 October.

Willem, Z. van Jan Wessel Berkhof.

Cornelis Johannes, Z. van Cornelis van Zwol.

Jacobus Stephanus, Z. van Jacobus van Amersfoort.

Albertus Jakobus, Z. van Jakobus Branswijk.

Anna Petronella, D. van Jan Andries Mulder.

Elisabeth Johanna, D. van Fredrich Wilhelm Roos.

den 30 October.

Johannes Reijnier, Z. van Carl Bahnsen.

Adriana, D. van Fredrich Wilhelm Schuller.

Hendrica, D. van Jan Dirkse Lantsaat.

Cornelia, D. van Bartholomeus Giesen.

Wijnanda, D. van Johan Andreas Christiaan Grouw.

Maria Gerarda, D. van Jozeph Gerrit Broeder.

den 31 October.

Antoinetta Wilhelmina, D. van Arie Goenee.

Geertruida, D. van Aloysius Michael de Fiouw.

GEBORENEN 124, waaronder 10 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 3 October.

Thomas Vosmar en Anna van Schaik.

Johannes Flaad en Juliana Wick.

den 4 October.

Hendrik Jakob van Nouhuijs en Maria Cornelia van Vlissingen.

den 10 October.

Johannes van Gerderen, weduwenaar en Johanna Tengel.

Joannes Henricus Hessing, weduwenaar en Adriana Kemp.

Jan Jans en Louise Juliana Frederika van Griesheim.

Jacobus van Luijn, weduwenaar en Hendrika van Delwijnen, weduwe.

Adrianus Rijke en Maria Clasina Edelkoort.

den 17 October.

Jan Broedelet en Bernarda Wilhelmina de Jong.

Wouter Hendrik van Hardenberg en Alida Rutgerdina van Boom.

Samson Isaak Wijnburg en Claartje Hamburger.

Hijman Hijmans en Ester van Zanten.

Wilhelmus van Kerkhof en Maria Gertrudis Mikkers.

Adrianus Verhasselt, weduwenaar en Jannigje Roffers.

den 24 October.

Cornelis Johannis van Maanen en Elsina Hendrica Schut.

Jan Winter en Christina Margaretha de Koning.

Rijk Hendrik van Cooten, weduwenaar en Cornelia Wildernis.

den 25 October.

Pierre Henry Emile Schusler en Magdalena Brouwer Bosch.

den 28 October.

Gerrit ter Hart en Maria Peters.

Henricus Joannes Josephus Warren en Johanna Maria Magtilda Rijnders.

Carel van Eijk en Wilhelmina Schnell.

Antonius van den Heuvel en Annigje Straver.

Johan Coenraad Tientjes, en Jacomina van Soest.

Lambertus Ajes en Alida Hendrika Delmijnen.

Nicolaas van Zal en Wilhelmina van Ooij.

Arie van Maren en Johanna van Ooij.

David Hendrik Rooster en Clara Tientjes.

Henricus Joannes Baljet, weduwenaar en Alijgondo Catrina Mullekes.

Johannes Jacobus Augustinus en Hendrika Willelmina van Veldhuizen.

TE ZAMEN 29 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 1 October.

Marinus Hendricus Smit, 11 w., Slagtsteeg.

Cornelia Johanna Veldman, 1 j., buiten de Weerd.

Matthijs Johannes de Beer, 3 j. en 6 m., Vuilesloot.

Johannes Hendrik Saveur, 4 m., Pelmolen.

Maria Hendrica de Kort, wed. Dirk Hendrik Wischhoff, 76 j., Zakkendragersteegje.

Cornelis van Wierst, 2 j., Mijlpoortje.

den 2 October.

Frederik Christiaan van Dijk, 2 m., Catharijnesteegje.

Catharina Ernesta Vos, ongeh., 59 j., Voëlsiussteegje.

Johanna Maria Meijer, 3 w., Kloksteegje.

Sibilla Nabuijsen, ongeh., 53 j., Kort ademstraat.

Cornelia Bakker, huisvr. v. Willem Roep, 34 j., Molensteeg.

den 3 October.

Johannes Laurentius Maarseveen, 5 w., buiten de Catharijnepoort.

Anthonie Koppers, 65 j., buiten de Tolsteegpoort.

Rutger Kopermeijer, 45 j., buiten de Weerd.

Johanna Antonia Mullemeister, 13 m., Gaardbrug.

Hendrik George Kleine, 3 w., Voorstraat.

den 4 October.

Fredrica Cornelia van Ommeren, 13 d., Bakkersteeg.

den 5 October.

Doodgeboren Zoon van Lodewijk Hakbijl, buiten de Tolsteegpoort.

den 6 October.

Gerrit Meijer, 3 w., Kloksteegje.

Franciscus Bartholomeus van Gorkom, 40 j., Lange Nieuwstraat.

den 8 October.

Dirk Franciscus Johannes Schoonmade, 3 j., Korte Jansstraat.

Pieter Johannes Minken, 13 m., Vissersteegje.

Pieter Nicolaas van Luijn, 7 w., aan 't Zand.

den 9 October.

Philippus Fredericus Baljet, 2 j., Pauwsteeg.

Maria Poletta, ongeh., 32 j., Pottestraat.

Bernardus Westerman, 6 m., buiten de Tolsteegpoort.

Johanna Elisabeth Giesen, ongeh., 18 j. en 3 m., Donkerstraat.

Catharina Emmelkamp, 2 j. en 8 m., buiten de Weerd.

Anna Catharina Heijhof, huisvr. van Johannes van Dijk, 51 j., Brandsteeg.

Johannes den Daas, 44 j., buiten de Tolsteegpoort.
Helena de Bruin, 12 j., Pelmolen.

den 11 October.

Elisabeth Pellekaan, ongeh., 20 j. en 9 m., buiten de Weerd.
Johannes Petrus van de Bilt, 2 j., Choorstraat.
Cuinera van Cuijlenburg, huisvr. van Jacobus van Gerfsum, 39 j., Hardebollestraat.
Willem van Bree, 2 j., Watersteeg.

den 12 October.

Martina van Oosterbeek, huisvr. van Adrianus van Straten, 44 j., achter Clarenburg.
Theodora Peperkamp, 3 j. en 6 m., buiten de Wittevrouwepoort.
Cato Schols, 3 m., buiten de Weerd.
Aart Hendriksen, 40 j., Vischmarkt.
Anna Snoek, huisvr. van Cornelis Rietveld, 73 j., Achterom.

den 13 October.

Jacobus van den Hemel, 68 j., Catharijnestraat.
Gijsbert Hensen, 74 j., Hamburgerstraat
Anna Juliana Saxe, ongeh., 79 j., achter 't Weistraat.
Aleijda Molders, ongeh., 20 j., Minnebroederstraat.

den 15 October.

Jacobus Cornelis Versprille, 18 j., Breestraat.
Hendrik Dieges, 1 j. en 4 m., buiten de Wittevrouwepoort.
Johannes van den Berg, 2 m., Catharijnestraat.
Anna Catharina van Egmond, geh., 44 j., Lollestraat.
Johanna Maria Fricke, 7 w., Springweg.
Doodgeb. Zoon van Johannes van den Berg, Hekelsteeg.

den 16 October.

Maria Hendrica Godart, 6 m., Steenweg.
Hendricus Heiligenberg, 84 j., Zakkendragerstergie.
Severijn Christiaan Sijben, 71 j., Jufferstraat.
Nicolaas van Dorsten, 11 d., Walsteeg.
Johanna Cornelia van Es, 22 j., Elisabethstraat.
Johanna Dollenmans, huisvr. van Frederik van Galen, 63 j., buiten de Weerd.
Doodgeb. Dochter van Jan Erkus, Bergstraat.

den 18 October.

Elisabeth Thomassen, huisvr. van Martinus de Bruijn, 79 j., Geertekerkhof.
Johanna van Riessen huisvr. van Jacobus Johannes Baltkoort, 35 j., Lange Nieuwstraat.

den 19 October.

Doodgeb. Dochter van Margaretha Le Blanc, in de Walsteeg.
Doodgeb. Zoon van Christiaan Frederik Heitz, Geertekerkhof.

den 20 October.

Evert Takken, 1 j., Elisabethstr.

Elisabeth Hoendervanger, huisvr. van Berend Schroven, 64 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Marcus Samuel Cohen, 3 m., Lange Smeesteeg.

Hendrica de Valk, huisvr. van Christoffel van Asch, 36 j., Zandstraat.

den 22 October.

Marinus Dekker, 17 d., buiten de Tolsteegpoort.

Adriana Hoonakker, 10 j., aan de Maliebaan.

Naatje Wibbers, ongeh., 29 j., Groenesteeg.

den 23 October.

Arij van Bruggen, circa 88 j., Kort Rozendaal.

Louisa Maria Vernooij, 2 j. en 4 m., buiten de Weerd.

Brand Hendrik Jacobsen, 3 j. en 6 m., buiten de Weerd.

Harco Johan Hora Siccama, 1 j. en 3 m., Kromme Nieuwegracht.

den 24 October.

Bernardus Laurens Cral, 1 j. en 6 m., buiten de Catharijnepoort.

den 25 October.

Willemiena Alberdiena van Emmerik, 8 m., voor Klarenburg.

Johan Salentijn Hofmann, 30 j., achter Clarenburg.

Wilmina Hartog, wed. Anthonie van Dam, 75 j., Koningsteegje.

den 26 October.

Grietje Eskes, 2 j., buiten de Weerd.

Carel Johannes van Esch, 2 m., ABCstraat.

Johanna Wiggers, laatst wed. Willem Hoolhorst, 85 j., Barth. gasthuis.

den 27 October.

Coenraad Peek, 88 j., buiten de Wittevrouwepoort.

Hendricus Johannes Arts, 7 m., Kalverstraat.

Petronella Gerarda van Rems, ongeh., 34 j., Mariestraat.

den 29 October.

Hendrik Copijn, 21 j., Steenweg.

Anna Isabella Diels, huisvr. van Freerk Douwes van Dorpen, 40 j., Willemskazerne.

Pieter de Bruin, 20 j., Hospitaal.

den 30 October.

Petronella Johanna de Groot, 7 m., Lijnmarkt.

Gijsbertus van Beek, 42 j., Jacobiekerksteegje.

den 31 October.

Jacoba Henrietta Geertruida de Kock, 17 j., Marieplaats.

Doodgeb. Dochter van Otto Jongbloed, buiten de Tolsteegpoort.

OVERLEDENEN 89.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	6.
Verval van krachten. . .	12.
Tering.	18.
Stuipen.	18.
Het Zuur.	3.
Borstkwaal.	1.
Waterzucht.	3.
Beroerte.	3.
Gevolgen van de Tanden. .	4.
Koortsen.	1.
Gevolgen van de Kraam. .	1.
	70.

Transport. . . .	70.
Klierziekte.	1.
Keeltering.	2.
Borstziekte.	4.
Kinkhoest.	1.
Slijmziekte.	3.
Slijmberoerte.	2.
Kanker in de borst. . .	1.
Zenuwkoortsen.	4.
Rhumatisme.	1.
	89.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	3	3	6.
Beneden het jaar.	14	7	21.
Van 1 tot 10 jaar.	12	6	18.
» 10 » 20 »	1	4	5.
» 20 » 30 »	2	4	6.
» 30 » 40 »	1	6	7.
» 40 » 50 »	5	3	8.
	38	33	71.

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	38	33.	71.
Van 50 tot 60 jaar.	»	3	3.
» 60 » 70 »	2	2	4.
» 70 » 80 »	2	5	7.
» 80 » 90 »	3	1	4.
» 90 » 100 »	»	»	»
	45	44	89.

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 13 *October*, door den Notaris J. H. VAN SCHERMBEEK en den Procureur A. S. VAN HENGELAAR.

N°. 1. Een kapitaal sterk bijzonder wel ter nering staand Koopmanshuis, met deszelfs Kelders en Kluizen grachtwaarts uitkomende, Erf, Grond, Tuin, Stal en annex Pakhuis en Bergplaats, staande en gelegen te Utrecht, aan de westzijde van de Oude Gracht, op den hoek van de Lange Viesteeg over de Viebrug, wijk C, N°. 24. Verkocht voor *f* 10,700.

N°. 2. Een schoone smaakvol aangelegde Plaisiertuin, met steenen Koepel, groot 9 roeden, 90 ellen, staande en gelegen te Utrecht, buiten de Wittevrouwepoort, aan de zuidzijde van Maliebaan, wijk I, N°. 268. Verkocht voor *f* 2,425.

Den 20 *October*, door den Notaris H. VAN OMMEREN.

Een hecht sterk en wel doortimmerd Huis, Erf, Grond en Kelder, staande en gelegen te Utrecht, aan de oostzijde van de Nieuwe Kamp, op den hoek van de Bregittestraat, wijk A, N°. 1184. Verkocht voor *f* 3,400.

Denzelfden datum, door den Notaris C. J. NAGTGLAS.

Eene wel ter nering staande Huizinge en Erve, gelegen binnen Utrecht, aan de oostzijde van het Vreeburg, wijk D, N°. 99. Verkocht voor *f* 2,155.

Den 27 October, door den Notaris STEVENS.

N°. 1. De aangenaam gesitueerde Buitenplaats, genaamd *Welgelegen*, bestaande in eene kapitale Heerenhuizinge, Menagerie, Koetshuis en Stalling, Tuinmanswoning en twee Schuren, wel wassenden Boomgaard, Boschland, Kweekerij, Moes- en Tuingronden, benevens eenen van steen gebouwden Koepel, te zamen groot $2\frac{1}{2}$ bunders, staande en gelegen onder de Gemeente den ouden Rijn, aan den Straatweg en Leidsche vaart.

N°. 2. Eene nieuw betimmerde Huizinge, zijnde een Logement en Herberg, met Kolfbaan en Plaats van ouds genaamd *den Hommel*, thans *de Zon;* wijders eene Koeijen- en Paardenstalling, nieuw gebouwde Inrijschuur, met Paardenstalling, benevens nevensstaand Huisje, alles gelegen bij en aan voorgaande perceel.

N°. 3. Een perceel Weiland, groot 3 bunders, 28 roeden, 50 ellen, gelegen op Galekop, Gemeente Ouden Rijn.

N°. 4. Eene kapitale Hofstede, bestaande in eene Huizinge en Achterhuis, met Stalling voor 16 Paarden, 25 Koebeesten, benevens eenen Hengstenstal, drie Bergen en aaneen gelegen Bouw-, Wei-, Boomgaard- en Boschland, te zamen groot 58 bunders, 20 roeden, 60 ellen, staande en gelegen achter het eerste perceel.

N°. 5. Een perceel Wei- en Hooiland en Laan, groot 18 bunders, 52 roeden, 80 ellen, gelegen over en in de nabijheid van het vorige perceel.

N°. 6. Een perceel Wei- en Hooiland, groot 6 bunders, 70 ellen, gelegen als voren. Te zamen opgehouden voor *f* 56,000.

Denzelfden datum, door den Notaris M. WIGMAN.

Eene Huizinge, Erf en Grond, gelegen binnen Utrecht, aan de noordzijde van de Lange Lauwerstraat op den hoek van de van Wijckstraat, tegenover het Predikheerenkerkhof, wijk H, N°. 104. Verkocht voor *f* 3,800.

Denzelfden datum, door den Notaris N. DE GRAAF.

N°. 1. Eene hechte en wel ingerigte Heerenhuizinge, met Erf en fraaijen Tuin, staande en gelegen te Utrecht, aan de oostzijde van het Predikheerenkerkhof, wijk H, N°. 170. Verkocht voor *f* 6,500.

N°. 2. Eene hechte en wel doortimmerde Heerenhuizinge en Plaats, staande en gelegen te Utrecht, aan de noordzijde van de Hamburgerstraat, wijk F, N°. 237. Verkocht voor *f* 5,025.

Denzelfden datum, door den Notaris M. WIGMAN.

N°. 1. Eene fraaije betimmerde Heerenhuizinge, Erf en Grond, staande en gelegen binnen Utrecht, aan de noordzijde van den Oud Munster Trans, wijk F, N°. 273. Verkocht voor *f* 10,600.

N°. 2. Eene wel betimmerde, voor weinige jaren geheel uit den grond nieuwgebouwde groote Winkelhuizinge, Erf en Grond, Kelders en Kluizen, staande en gelegen binnen Utrecht, aan den Pausdam, op den hoek van den Oud Munster- en Domtrans, naast het voorgaande Perceel, wijk F, N°. 274. Opgehouden voor *f* 11,500.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN
BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND NOVEMBER 1838.

GEBORENEN.

den 1 November.

Maria Johanna, D. van Gijsbertus Glaser.

Cornelis Johannes, Z. van Johannes van Rooijen.

Wilhelmina, D. van Johannes Bernardus Reeken.

Hendrik Johannes, Z. van Hendrik Rietveld.

den 2 November.

Cornelia, D. van Cornelis Konijnenberg.

Maria, D. van Anthonie van der Lip.

Gijsbert, Z. van Cornelis van der Horst.

Huibert, Z. van Volkert Niekerk.

den 3 November.

Hendrik, Z. van Jan Lobel.

Adrianus Pieter, Z. van Willem Pieter Hoevenaar.

Aletta Elisabeth, D. van Jan Willem Bernhardi.

Hendrik, Z. van Hendrik van Erven.

Elisabeth Agnes, D. van Cornelis van Meegen.

den 5 November.

Julia Maria Theresia, D. van Frans Joseph Pohl.

Govert, Z van Pieter Sakkers.

Maria Elisabeth, D. van Hendricus Adrianus Heffels.

Gijsberta, D. van Johannes Nahuizen.

Gerardus Albertus, Z. van Dirk Christoffel Luca.

Johanna Geertruida, D. van Dirk van der Slot.

Jacobus Johannes, Z. van Jacobus Hofstede.

Cornelis Marinus, Z. van Jacobus Martens.

Berndina Jacoba, D. van Hendrik Cornelis van Mourik.

Rijntje, D. van Evert Gerritsen.

Margaretha Wilhelmina, D. van Johannes van Tienhoven.

Casper Jupiter, Z. van Johannes Jacobus de Lamar.

den 6 November.

Wilhelmina Rutgera, D. van Pieter Dwars.

Arij, Z. van Johannes van Brandenburg.

Andries, Z. van Gerrit Agterberg.

Maria Adriana, D. van Klaas Jongerius.

Johanna Maria, D. en Leonardus, Z. van Christiaan van Vreeswijk.

Cornelis Teunis, Z. van Jan Schallekes.

den 7 November.

Anthonie, Z. van Anthonie Patist.

Engelina, D. van Jacobus van den Elsken.

den 8 November.

Christiaan, Z. van Melchior Makkee.

Johanna, D. van Jan Capoen.

Cornelis Johannes, Z. van Cornelis van Zijl.

Pieter, Z. van Hendrik Bloemendaal.

Johannes Anthonius, Z. van Johannes de Bruijn.

den 9 November.

Roel, Z. van Albertus Roelofs.

Jakob, Z. van Theodorus Enderlé.

Elsje, D. van Cornelis Bettink.

den 10 November.

Carolina Alberdina, D. van Willem Cornelis van Gorkom.

Antje, D. van Johannes van Rossum.

Daniel, Z. van Pieter van Piggelen.

Hendricus, Z. van Michiel Kersten.

Francina, D. van Philip Emanuel Winck.

den 12 November.

Richardus, Z. van Hermanus Bartels.

Jan Christiaan, Z. en Anthonia Christina, D. van Jan Christiaan Leeuwen.

Hendrica, D. van Hendrikus Joelen.

Johannes Petrus, Z. van Petrus van der Steen.

Cornelis, Z. van Gerrit van Karsbergen.

Cornelis, Z. van Hendrik Matthijs van der Ster.

Jacoba, D. van Cornelis Kluijt.

den 13 November.

Willem Johannes, Z. van Jacobus Kok.

Wilhelmina Jacoba, D. van Jan la Pondre.

Hendrica Theodora, D. van Hermanus Nicolaas Wismeier.

Pieter Marinus, Z. van Johannes de Koff.

Jacobus Johannes, Z. van Theodorus Jacobus Serrée.

den 14 November.

Evert, Z. van Carel Fredrik Dietze.

Hendrica Johanna Theodora, D. van Theodorus Thijssen.

den 15 November.

Gerarda, D. van Hendrik Besters.

Hendricus, Z. van Antonius Franciscus Fraase Storm.

Everardus Adrianus, Z. van Cornelis Verloop.

Hendrik Jan, Z. van Albert Romberg.

Dirk, Z. van Hendrik Jacobus de Visser.

Elisabeth Maria, D. van Gloudi Vreeswijk.

Johannes Jacobus, Z. van Johannes Jacobus Calboo.

den 16 November.

Cornelis, Z. van Jacobus Stuijvenberg.

Helena, D. van Jacobus van Geelen.

Gesina Maria, D. van Carel Petri.

den 17 November.

Clasina, D. van Pieter Spierenburg.

Alida, D. van Hermanus Nellestijn.

Elisabeth, D. van Tijmen Hamoen.

Christiaan Martinus, Z. van Christiaan de Bruijn.

Jan Coenraad, Z. van Jan Vreeswijk.

Rosina, D. van Johannes van der Teems.

Lambertus Johannes, Z. van Hendrik Nieuwenhoven.

Maria Christina, D. van Johan Benjamin Muller.

Clasina Cornelia, D. van Stephanus van Erp.

den 19 November.

Cornelis, Z. van Nicolaas Baars.

Catharina, D. van Johannes Visscher.

Bartha Adriana, D. van Jan Visee.

Petronella Wilhelmina, D. van Gerardus Versteeg.

den 20 November.

Wilhelmina, D. van Jan de Ridder.

Jacobus Constantinus, Z. van Bernardus Johannes Lautenslager.

Catharina, D. van Anthonie Voerman.

Jan Anthonie, Z. van Johannes Muizert.

den 21 November.

Sophia, D. van Antonius van Maurik.

den 22 November.

Gerardus Arnoldus, Z. van Arnoldus Arts.

Mechtelina Johanna, D. van Teunis Reeskamp.

Hendrik, Z. van Cornelis Kooning.

Hendrika Adriana, D. van Joannes Maare.

Jan, Z. van Petrus Arts.

den 23 November.

Christina, D. van Gerardus Tollenaar.

den 24 November.

Cornelis, Z. van Luijt Rietveld.

Hendrik, Z. van Pieter van Oostrum.

Willem Hendrik Anthonie, Z. van Gerardus Johannis Hendrikus van Bijlevelt.

Gerardus Hendricus, Z. van Joannis Theodorus Wiesman.

Cornelis, Z. van Hermanus van Roijen.

Cornelis, Z. van Christiaan Haaksman.

den 26 November.

Hermina, D. van Willem van Hattem.

Everina, D. van Nicolaas Emmelot.

Cornelis, Z. van Joannes van Zeil.

Frederica, D. van Johannes Otto.

Pieter, Z. van Jacobus Hendriks.

Andries Adrianus, Z. van Joannes de Groot.

Matthijs Justus Andreas, Z. van Justus Mulder.

den 27 November.

Christina Theodora, D. van Joannes de Wit.

Petronnella, D. van Jacobus Drie.

Anthonia Theodora, D. van Anthonie van Steijn.

den 28 November.

Hendrika Wilhelmina, D. van Christiaan van Ochten.

Johanna, D. van Arie Kragten.

Carolina Adriana, D. van Gerrit van Rennes.

Mettje, D. van Jan van Zutphen.

den 29 November.

Johannes, Z. van David van Leersum.

Francisca Wilhelmina, D. van Cornelius Vianen.

Cornelia Geertruida, D. van Arie Gijbels.

Hendricus Wilhelmus, Z. van Jan van Daalen.

Nicolaas, Z. van Willem Klink.

Jasper Pieter Johannes, Z. van Hermanus Kamperdijk.

Sophia Anna, D. van Joseph Schouten.

den 30 November.

Jacoba Johanna, D. van Jan van Rennes.

Theresia Maria Dorothea, D. van Johannes Gabriel Franciscus Kock.

Cornelis Mattheus, Z. van Theodorus Johannes van Everdingen.

Cornelis Johannes, Z. van Bastiaan Muijzert.

Elisabeth, D. van Johannes Kerssing.

Anthonia, D. van Wijnand Daamen.

Catharina Justina, D. van Justus Joannes van Maurik.

GEBOREN 141; waaronder 11 Onechten.

Leiden voor Rechtsgeschiedenis
der Rijksuniversiteit te Utrecht

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 7 November.

Cornelis Elsendoorn en Elisabeth Okhuijsen.

Marinus Manks en Clara Latdorp.

Dirk van Wijk en Maria van Loenen.

Richardus van Westerveldt en Engalina Hardebol.

Hermanus Henricus Zweers en Gerardina Hogendoorn.

den 14 November.

Martinus de Koning en Sijtje van Straten.

Bernardus Mulder, weduwenaar en Jannigje Geelkerken.

Jan Bakker en Christina Margaretha Valentijn.

Willem van Sandwijk en Cornelia Ente.

Jan Vermeulen en Wilhelmina Dïks.

Johannes Smit en Adriana de Bruijn.

Jan Kortree en Jannigje van Rossum.

Bernhard Heinrich Entken, weduwenaar en Hendrika Steenhof.

Lammert van de Bilt en Cornelia Meeuwesen.

Willebrordus van de Bilt en Joanna Elmans.

Toomas den Daas, weduwenaar en Jannetje van Aller.

Henricus Borgemeester en Maria Cornelia Jacoba Beukman.

Dirk Uittenbosch en Maria Schelvis.

Pieter Brouwer en Maria Margaretha Kootkar.

Willem Frederik Vogt, weduwenaar en Jacomina Scheffer.

Henricus Antonius Tieges en Margaretha van der Schaft.

den 15 November.

Henri Guillaume Edouard Schugt en Johanna Clasina Croese.

Frederik Carl Josua Frantzen en Marie Crescence Bührlin.

den 21 November.

Lambertus Wielard, weduwenaar en Mechtilda van Aelst.

Henrich Cornelius Westerheijden en Joanna Lävolger.

Jan Drinkenburg en Carolina Wilhelmina Mesker.

Pierre André Klesges en Maria van Blitterswijk.

Willem van Hoorn en Jacoba van der Meijden.

Johannes Albertus Molhelm en Johanna Eijkman.

Cornelis Schotte, en Maria du Moulin.

Carl Leonhard Stoll en Grietje van der Stroom.

Dirk Hogeland, weduwenaar en Elizabeth van Laar.

Leonardus van Beek en Johanna Sterkenburg.

Willem Boeijen en Cornelia van Rossum.

Cornelis de Bruijn, weduwenaar en Dirkje Rietvelt.

Martinus Ockeloen en Trijntje van den Heuvel.

Cornelis Antonie Janse en Grietje Letter.

den 22 November.

Mr. Pieter Adriaan Jan Beelaerts van Blokland tot Oosterwijk en Cornelie Henriette Baronnesse van Heeckeren van Brandsenburg.

den 28 November.

Gerrit Koop, weduwenaar en Jannigje van Leersum.

Jacob van Aalst en Aaltje Stokvis.

Baltus Beijer, weduwenaar en Teuntje van Leersum.

Franciscus Vermeulen en Maria van Buuren.

Cozijn van Norden en Gijsje van Manen.

Antonius Cornelius van Heijkamp en Joanna van Asten.

Godefridus van Dort en Aaltje Koot.

Antonius Uijterwaal en Barbara of Bertje Pastoor.

Gerrit Gadesloot en Gradda Sluijk.

Lambertus van den Brink en Maria Catharina Bos.

Hendrikus Louterslager en Roelfje Roelofsma.

Christophorus de Cruijff en Gerrigje van der Manden.

Kornelis van Leeuwen en Anna van den Berg.

Jan Linschoten, weduwenaar en Jeanne Peeters.

Gijsbertus Putter en Margrita van der Zalm.

Theodor Albers, weduwenaar en Aldegondis Nijtmans.

Jan Everardus van den Bijlardt en Philippina Steenbeek.

Izak Manheim en Klaartje Schuitevoerder.

Bernardus Witkamp en Jeanne Elisabeth van Balen.

TE ZAMEN 57 PAREN.

OVERLEDENEN.

den 1 November.

Catharina Emmelot, 10 m., Groenesteeg.

Willem Johannes van Goudoever, 8 j. en 8 m., Koningsteegje.

Andries Hofman, 13 w., Zakkendragersteegje.

Doodgeboren Zoon van Marinus Cornelissen, Ambachtstraat.

Dirkje van Meeverden, 4 m., Zandstraat.

den 2 November.

Dirkje van Dijk, huisvr. van Steven van Doorn, 52 j., buiten de Tolsteegpoort.

den 3 November.

Johanna Maarsseveen, 13 j., R. Catholijk Weeshuis.

Emile Susanne Marie Voltelen, huisvr. van Arnoldus van Arkel, 51 j., buiten de Wittevrouwep.

Alida Woudenberg, 4 d., buiten de Tolsteegpoort.

Pieternella Peters, 15 j., Vissersteegje.

den 5 November.

Constantinus Hoonakker, 1 j. en 7 m., Maliebaan.

Petronella van Berkel, 5 w., Boterstraat.

Geertruij Carolina Schoonheim, 11 w., Kort Ademstraat.

den 6 November.

Johannes van den Tempel, 80 j., buiten de Weerd.

Elisabeth Gijbels, 4 m., Catharijnestraat.

Doodgeboren Zoon van Johannes Terburg, Lange Lauwerstraat.

den 7 November.

Emerentia Wielart, 12 j. en 5 m., ABCstraat.

Johanna Gesina van Pothuijsen, 2 m., Zandstraat.

Doodgeb. Dochter van Leonardus Ronge, Springweg.

den 8 November.

Arnoldus van Zon, 22 j., Hospitaal.

Johanna van Straalen, huisvr. van Hendrik van der Werf, 46 j., buiten de Catharijnepoort.

Doodgeboren Zoon van Johannes Hendricus Murkens, Vreeburg.

Gijsje Brugging, huisvr. van Fredrik Dorres, 44 j., Donkerstraat.

Leonardus Wilhelmus Redeman, 5 j. en 3 m., Vissersteegje.

den 9 November.

Job Klootc, 24 j., Hospitaal.

Huibert Niekerk, 6 d., buiten de Weerd.

Jan Bleuland, 82 j. en circa 4 m., Heerestraat.

Catharina Degers, 1 j. en 7 m., Pelmolen.

Willem Wiggers, 58 j., Oude Kamp.

Cornelis Hendrikus Schreuder, 12 j., Weesbrug.

den 10 November.

Willemina van Henxstum, wed. Jan van Staveren, 56 j., Lauwersteegje.

Elisabeth Vrijenberg, huisvr. van Pieter van der Zegel, 67 j., Boterstraat.

den 12 November.

Louisa Wetter, 2 m., Hamburgerstraat.

Evert Willem Barreveld, 2 j., achter Clarenburg.

Adriana Johanna van Henxstum, huisvr. van Nicolaas de Rooij, 59 j., ABCstraat.

Helena Hardi, 6 m., buiten de Tolsteegpoort.

den 13 November.

Hillegonda Monné, ongeh., 88 j. Korte Jufferstraat.

Maria Philips, wed. Daniel van Nier, 85 j., Bergstraat.

den 14 November.

Johanna Sophia Hondvorst, huisvr. van Gijsbertus Albers, 41 j., Watersteeg.

Maria Johanna Verhoesen, huisvr. van Didericus Johannes van Olst, 82 j. en 10 m., Groote hoek.

Willem Jacobus van Amerongen, 12 w., buiten de Wittevrouwep.

Maria Turion, wed. Jacobus de Groot, 30 j., Kreupelstraat.

den 15 November.

Jacoba Hageman, 3 j., buiten de Tolsteegpoort.

Anthonie Wijnen, 85 j., buiten de Tolsteegpoort.

Johanna van den Born, wed. Johannes de Moor, 74 j., Breestraat.

den 16 November.

Niesje Kreek, 6 m., buiten de Catharijnepoort.

Adrianus Baljet, 4 w., Kreupelstr.

Johanna Vermeer, huisvr. van Willem de Koning, 62 j., Kreupelstraat.

den 19 November.

Wijnanda Grouw, 2 m., Lange Nieuwstraat.

Christaan Post, 1 j., Kleine Eligesteeg.

Jan van Zutphen, 29 j., Lange Nieuwstraat.

Eduard Cornelis Pippenghegen, 2 m., Weesbrug.

Willem van den Berg, 2 m., buiten de Weerd.

den 20 November.

Doodgeb. Dochter van Johannes Hijmans, Pelmolen.

Elisabeth Catharina Sophia Westleij Hall, wed. Antonie Hellemann, 78 j., Lange Nieuwstr.

Govert van Vloten, 84 j., Oude Mannenhuis.

Johanna Burgemeester, 2 j., Zandstraat.

Hendrik van Egmond, 8 w., Jufferstraat.

Doodgeboren Zoon van Johannes Hendricus van Heijs, Koestraat.

Johanna Joolen, huisvrouw van Joannes Trijsburg, 41 j., Magdalenesteeg.

Aaltje de Jong, huisvr. van Willem Eerenst, 28 j., Stroosteegje.

den 21 November.

Doodgeb. Dochter van Joost Harderwijk, Kalverstraat.

den 22 November.

Doodgeb. Zoon van Maria van Eck, Walsteeg.

Benjamin de Wilde, 91 j., Witte vrouwestraat.

Maria van der Linden, 7 m., Koestraat.

Geertrui Stoltevoet, wed. Frans Nicolaas Le Maitre, 80 j., Diakoniehuis.

Hendrik Ravenswaaij, 5 j., Lange Smeesteeg.

den 23 November.

Bart Martinus Jansen, 10 w., buiten de Tolsteegpoort.

Henrietta Groenhuisen, huisvrouw van Steven van Rennes, 42 j., Groenesteeg.

Helena Dix, weduwe Gijsbertus Vermeulen, 76 j., buiten de Catharijnepoort.

den 24 November.

Catharina Elzendoorn, 6 m., Maliebaan.

Nicolaas van Rooijen, 39 j., buiten de Weerd.

den 26 November.

Doodgeb. Dochter van Pieter de Ruiter, Kort Rozendaal.

Cornelis de Mild, 1 j. en 3 m., Servetsteeg.

Doodgeb. Zoon van Cornelis Cadel, buiten de Tolsteegpoort.

Johannes van der Gronden, 18 j., Schoutesteeg.

Rijk Oosterbruggen, 1 j. en 8 w., Zandstraat.

Machiel Kleijn, 50 j., Diaconiehuis.

Wilhelmina Cornelia Brouk, 4 m., Jufferstraat.

Evert Dietze, 11 d., Korte Jufferstraat.

Lambertus Serto, 73 j., Mijlpoortje.

Margaretha Andersen, 10 m., Lange Smeesteeg.

den 27 November.

Maria Cornelia de Nis, huisvrouw van Hendrik Bleumink, 58 j., St. Annastraat.

Johanna Elisabeth Maas, wed. Johannes Hunck, 72 j., Volderbrug.

Maria Antoinetta Josephina Comhaire, ongeh., 17 j. en 3 m., Bakkerbrug.

Jan Stramrood, 40 j., Tuchthuissteegje.

Doodgeboren Zoon van Hendrica Dörr, achter 't Weistraat.

den 29 November.

Arij Suijdendorp, 56 j., Lange Nieuwstraat.

Catharina Johanna van Kempen, wed. Dirk van der Star, 38 j., buiten de Catharijnepoort.

Gijsje Schoonhein, 1 j. en 10 m., Zandstraat.

Johanna van Groeningen, huisvr. van Willem Heijman, 28 j., Vissersteegje.

Hermanus Theodorus van Meurs, 24 j., Nieuwe Nieuwstraat.

Gouda van Beek, huisvrouw van Hendrik Maarschalkerweerd, 73 j., buiten de Tolsteegpoort.

Johannes Reijnier Bahnsen, 1 m., Korte Jansstraat.

Maria de Wolf, huisvrouw van Marinus Correljé, 39 j., achter Clarenburg.

Maria Meijer, 9 d., Groenesteeg.

den 30 *November.*

Robert Bruce, 82 j. en 4 m., achter St. Pieter.

OVERLEDENEN 97.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	11.
Verval van krachten.	12.
Tering.	17.
Stuipen.	17.
Het Zuur.	3.
Borstkwaal.	7.
Waterzucht.	5.
Beroerte.	4.
Gevolgen van de Tanden.	2.
Koortsen.	2.
Klierziekte.	1.
Borstziekte.	2.
Slijmziekte.	1.
	84.

Transport.	84.
Slijmberoerte.	1.
Zenuwkoortsen.	2.
Zelfmoord.	1.
Krampkolijk.	1.
Gevolgen van gevatte koude.	1.
Longontsteking.	1.
Herssenontsteking.	1.
Krankzinnig.	1.
Beenbederf.	1.
Water in de borst.	1.
Bezetting op de borst.	1.
Gevolgen van branden.	1.
	97.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	7.	4	11.
Beneden het jaar.	10	16	26.
Van 1 tot 10 jaar.	8	4	12.
» 10 » 20 »	2	4	6.
» 20 » 30 »	4	2	6.
» 30 » 40 »	1	3	4.
» 40 » 50 »	1	5	6.
	33—	38—	71.

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	33.	38.	71.
Van 50 tot 60 jaar.	3	5	8.
» 60 » 70 »	»	2	2.
» 70 » 80 »	1	5	6.
» 80 » 90 »	5	4	9.
» 90 » 100 »	1	»	1.
	43—	54—	97.

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 10 *November*, door den Notaris
H. VAN OMMEREN.

Een kapitaal, hecht, sterk en wel doortimmerd Heerenhuis, Erf, Grond, Kelders en Kluizen, met Tuin, staande en gelegen binnen Utrecht, aan de Oostzijde van de Nieuwe gracht, bij de Schalkesteeg, wijk A, N°. 911. Opgehouden voor *f* 10,350.

Den 24 *November*, door den Notaris
C. J. NAGTGLAS.

N°. 1. Eene Huizinge, staande binnen Utrecht, in de Bregittestraat, op den Oosthoek van de Oude Kamp, wijk A, N°. 1120. Uit de Hand verkocht.

N°. 2. Eene Woning, met een Erf, staande te Utrecht, aan den Wal, bij het Rosendaal, wijk B, N°. 410. Verkocht voor *f* 500.

N°. 3. Eene Woning, staande naast het voorgaande perceel, met een Erf, wijk B, N°. 411. Verkocht voor *f* 520.

Denzelfden datum, door den Notaris
N. DE GRAAF.

Eene sints twee jaren geheel nieuw opgebouwde Winkelhuizinge, met deszelfs Erf en Grond, voorzien van een Bovenhuizinge, met bijzonderen Opgang, staande en gelegen te Utrecht, aan de Noordzijde van de Lange Viesteeg, wijk C, N°. 180. Opgehouden voor *f* 4,100.

Naamlijst

DER

GEBORENEN, HUWELIJKEN EN OVERLEDENEN

BINNEN UTRECHT, IN DE MAAND DECEMBER 1838.

GEBORENEN.

den 1 December.

Cornelis Andries, Z. van Gerardus Vroonhof.

Francisca Maria, D. van Johannes van den Hurk.

Hendrik Andreas, Z. van Joannes Trip.

Hendricus Theodorus, Z. van Hendricus Etmans.

den 3 December.

Hendrica Clasina, D. van Hermanus Ligteringen.

Theodorus, Z. van Gerhardus Giesen.

Maria Jannetta, D. van Jan Sorch.

Wilhelmina, D. van Albert van Peusekom.

Anthonie, Z. van Johannes de Kruijf.

Johan Abraham, Z. van Casper Bosschenstijn.

Adriaan Jacobus en Jansje, Z. en D. van Adriaan Groenendijk.

Hendrik Gijsbertus, Z. van Gijsbertus Beskers.

Hermanus, Z. v. Matthias Dragers.

den 4 December.

Aaltje, D. van Mechiel Koot.

Anthonie, Z. van Jan Korvezee.

Wilhelmina, D. van Leendert Poesenau.

Rijk Willem, Z. van Johannes Christoffel Paap.

Cornelia Frederica, D. van Jan Hendrik Carel van Hengst.

den 5 December.

Hannes, Z. van Gijsbertus Klarenbeek.

Hendrik, Z. van Cornelis Wilhelmus Dool.

Clasina, D. van Cornelis Mastink.

den 6 December.

Dirk, Z. van Dirk Slot.

Joanna Maria Paulina, D. van Josephus Arnoldus Schuller.

Hermann Henrich, Z. van Hans Hermann Henrich Kracht.

Hermanus, Z. van Jan Kospers.

den 7 December.

Elisabeth, D. v. Anthonij Bruijnel.

Gijsbert, Z. van Leendert van Leeuwen.

Arnoldus Laurens, Z. van Willem Sparenburg.

Wilhelmina Hendrica, D. van Volkers Johannes Anthonie Harmsen.

Francina, D. van Johannes Hendricus van Dalen.

den 8 December.

Margaretha Maria, D. van Cornelis van Ginkel.

Johanna Catharina Elisabeth, D. van Isak van den Hoorn.
Johannes, Z. van Joannes Reule.
Sara Hendrika, D. v. Lucas Mens.

den 10 *December.*

Hendrica, D. van Christiaan Stulting.
Henri, Z. van Anthonie Vasse.
Geertruida, D. van Jacobus Krijnders.
Jelis, Z. van Johannes Roelof van Beusekom.
Albertus Gerardus, Z. van Johannes Warnardus Bilders.

den 11 *December.*

Gerrit, Z. van Gerrit van Luijn.
Cornelis Johannes, Z. van Gerrit van Dam.
Metje Catharina, D. van Johannes Pieter van Hoorn.
Abraham, Z. van Pieter Hol.
Dirk, Z. van Johannes Roos.

den 12 *December.*

Aloisius Hendricus Wilhelmus, Z. van Antonius Piket.
Maria, D. van Jacobus de Ruijter, overleden den 17 Augustus 1838.
Cornelis Joannes, Z. van Joannes Vuerhard.
Maria Elisabetha, D. van Frans Henrich Ostermann.

den 13 *December.*

Wilhelm Huibertus, Z. van Gerrit Verdugt.

den 14 *December.*

Pieter Cornelis, Z. v. Jan Bakker.
Jan Gerrit Albert, Z. van Gerrit Hendrik Hahman.

den 15 *December.*

Johannes Franciscus, Z. van Jan Coenraad Steenhuijsen.
Elisabeth, D. van Arnoldus Mark.
Jannigje, D. van Cornelis Atteveld.
Aletta, D. van Gerrit Galesloot.
Jacobus Paulus, Z. van Jacob von Burg.

den 17 *December.*

Wijnand, Z. van Pieter van Giessen.
Evert, Z. van Markus de Raad.
Johannes, Z. van Johannes van Lopik.
Pieter Alexis, Z. v. Johannes Coté.
Catharina Adriana, D. van Christiaan Donk.

den 18 *December.*

Clasina, D. v. Johannes Overbeek.
Steven, Z. van Jan Hendrik Kompanje.
Carel Willem Johannes, Z. van Jacobus Kraat.
Johanna, D. van Johannes Lancee.
Maria Theresia, D. van Jean Louis Leichtenberg.
Hendrik Martinus, Z. van Hendrik van der Horst.

den 19 *December.*

Jacobus Johannes, Z. van Cornelis Jacobus Johannes Willemsen.
Cornelia, D. van Arres Johannes Heetveld.
Harmen Roelof, Z. van Johannes Gosker.

den 20 *December.*

Johanna Catharina, D. van Cornelius van den Wijngaart.

Johannes, Z. v. Abraham de Bruin.
Hendricus Nicolaas, Z. van Pieter Senft.
Petrus Jacobus, Z. van Jacobus van der Linden.
Johannes Matthijs, Z. van Nicolaas Ballangee.

den 21 *December.*

Engelberta, D. van Hendrik Adolph Rutgers.
Alida, D. van Johannes Steur.
Jettje, D. van Alexander Hamburger.
Petrus Christianus Johannes, Z. van Petrus Johannes van Tuijl.
Cornelia Maria Hendrica, D. van Antonius de Groot.
Wilhelmina Johanna, D. van Frederik Straus.
Ambrosius, Z. van Wouter Ambrosius van der Maal.
Philip, Z. van Jan Flipsen van de Pol.

den 22 *December.*

Johanna, D. van Anthonie Kolte.
Anna Elisabeth, D. van Johannes Hendrik van Overklift.
Adrianus, Z. van Adrianus Schreutelkamp.
Gerrit, Z. van Willem Fredrik van den Brink.
Albertus Johannes, Z. van Johannes van Hees.

den 24 *December.*

Johannes Cornelis, Z. van Hendrik van den Hoven.
Wilhelmina, D. van Cornelis van Dorssen.
Michael, Z. van Pieter Maarschalkerweerd.
Johannes, Z. van Cornelis van den Hoven.
Hermanus, Z. van Arie Hermanus Willemse.
Grietje, D. van Nathan Salomons.
Hendrica Diderica, D. van Cornelis Hendricus van Klinkenberg.

den 26 *December.*

Cornelia Wilhelmina, D. van Johannes Knikman.
Johannes Gerardus, Z. van Adrianus Anthonius Camue.
Elisabeth, D. v. Salomon van Lier.

den 27 *December.*

Jacomina Johanna, D. van Arend Abraham Dieperink.
Benjamin, Z. van Jan Linschoten.
Cornelia Maria, D. van Abraham van der Slot.
Maria Hendrica, D. van Hendrik Cornelis Knops.

den 28 *December.*

Geertruij, D. van Theodorus de Ruijter.
Leonora Maria Wilhelmina Johanna, D. van Johannes Burgers.
Maria, D. van Hendricus Kippersluis.
Marinus Johannes, Z. van Jacobus Johannes de Jong.
Cornelia Hermanna, D. van Willem Brands.
Franciscus Wilhelmus, Z. van Johannes Mattu.
Anna Maria, D. van Johannes Anthonius Willemsen.

den 29 December.

Anna Maria, D. van Jacobus Koster.

Adrianus, Z. van Willem van der Roest.

Louis Cornelis, Z. van Otto Frederik Willem Rietveld.

Constantinus, Z. van Johannes Hermanus Hoonakker.

den 31 December.

Johannes, Z. van Jurriaan Faas van Soest.

Cornelia Willemina Johanna, D. van Cornelis Broekman.

Hendrik Johannes, Z. van Rutger Adrianus van Geelkerken.

Marinus, Z. v. Hendricus Scholten.

Aletta Johanna, D. van François Louis Mollinger.

Gijsbertus, Z. van Gijsbertus Hol.

Johannes Albertus, Z. van Joannes Theodorus Bosch.

Maria Catharina, D. van Jan Goedel.

Jan, Z. van Jan Winter.

Helena, D. van Laurens van Kasteel.

Johannes, Z. van Jacobus van Eijk.

GEBORENEN 142, waaronder 17 Onechten.

VOLTROKKEN HUWELIJKEN.

den 5 December.

Jacobus Koster, weduwenaar en Jannetje Kuijer.

Joannes Elzendoorn, weduwenaar en Maria Stuijvenberg.

Nicolaas Alter, weduwenaar en Antonie Maker.

Hendricus van Suiphout en Jannetje de Kloet.

Henrij Adolphus Dawson en Hendrika Elisabeth Kerkhoff.

Johannes de Kruijff en Adriana de Groot.

Cornelis Hermanus de Haardt en Margaretha Henrietta de Haart.

den 12 December.

Nicolaas Pasman en Maria Salgues.

Peter Thomas van der Herst en Franscintje Johanna Joolen.

Willem Jacobus van Boxel en Gerarda van Zuijlen, weduwe.

den 13 December.

Jan Rookmaaker en Julie Elisabeth Johanna de Waal.

den 14 December.

Jacobus Romijn en Petronella Wilhelmina Overstrate.

den 18 December.

Henri Quirin Janssens en Wilhelmina de Kock.

den 19 December.

Jan van Riet en Cornelia van der Werf.

Jan Bernardus Nieuwenhuis, weduwenaar en Maria Picard.

Reinier Geelen en Antje van Maanschalkenwaard.

Jacobus Lamret en Elisabeth Smit.

Petrus van Lith, weduwenaar en Sibilla Tripp.

Philip Gephart van Dam, weduwenaar en Neeltje van Leeuwen.

den 20 December.

Hermanus Hendricus Fuijer en Francoise Marie Elisabet Margret.

den 26 December.

Willem Schrijver en Johanna Maria Cornelia Klassen.

Jan van den Bunt, weduwenaar en Antonia Beumer, weduwe.

Hendrikus van Boxen en Siljutje Vreem.

Rutgerus van den Bedem en Maria Sluik.

Carel Ferdinant de Bock en Aldegonde Cornille Meijer.

den 28 December.

Jacobus Appel en Maria Vreem.

TE ZAMEN 26 PAREN.

ECHTSCHEIDING.

den 22 December.

Tusschen Jacobus van der Kast en Johanna Catharina de Gieter.

OVERLEDENEN.

den 1 December.

Hendrica Wanting, ongeh., 30 j., Magdalenesteeg.

Dorothea Sturin, ongeh., 71 j. Viebrug.

Hendricus Smidt, 54 j., Lijnmarkt.

den 3 December.

Catharina Vermeulen, ongeh., 70 j. en 9 m., Korte Nieuwstraat.

Cornelia Johanna Goudoever, ongeh., 27 j. en 5 m., buiten de Weerd.

Leendert van Soest, 13 m., in de Groenesteeg.

Aletta van Dam, 1 j. en 7 m., Lange Lauwerstraat.

Pieter de Vos, 69 j., Pelmolen.

Engen van Vliet, 72 j., Bergstraat.

Anna Busgart, ongeh., 72 j., Vreeburg.

den 4 December.

Jacoba Adriana Hofmann, 1 j. en 6 m., achter Clarenburg.

Alida Wilhelmina Jansen, ongeh., 19 j., buiten de Weerd.

Jan de Vree, 48 j., Korte Lauwerstraat.

Helena Zegveld, ongeh., 50 j., Bergstraat.

Johannes Kruijs, 63 j., Stroosteegje.

Jacoba Elisabeth Bogaard, 3 j., ABCstraat.

Jan Hendrik Maatman, 33 j., Massegast.

den 6 December.

Johanna Margaretha Geerling, wed. Nicolaas Wicart, 81 j., Walsteeg.

Tiemen Ploeger, 20 j., Hospitaal.

Ernst Nicolaas Albers, 32 j., Hospitaal.

den 7 December.

Grietje van Schaick, wed. Janus van Deventer, 90 j., buiten de Weerd.

Herman Otto Geerligs, 70 j., Lange Lauwerstraat.

Pieter Tison, 29 j., Slagtsteeg.

Hermann Henrich Kracht, 3 d., Jufferstraat.

den 8 December.

Johanna Elisabeth de Reuver, ongeh., 44 j., Kreupelstraat.

Maria Scherpenseel, wed. Ferdinand Joseph van Velzen, 83 j., buiten de Witte vrouwepoort.

Doodgeb. Zoon van Lidia Bodendijk, Vrouwjuttestraat.

den 10 December.

Johannes Leendert de Haart, 64 j., Bakkerbrug.

Maria Christina Boonebakker, huisvr. van Hannes van Ginkel, 51 j., Maartensdijk.

Pieter Marinus van de Laar, 68 j., Lange Nieuwstraat.

den 11 December.

Cornelis Johannes van Zwol, 6 w., Koestraat.

Marinus Johannes Westhoud, 8 j., buiten de Tolsteeg.

den 13 December.

Albertus van Rooijen, 5 m., buiten de Tolsteegpoort.

Maria Catharina Klebeuker, huisvr. van Nicolaas Vermeulen, 75 j., Molensteeg.

Hendricus de Visser, 1 j. en 8 m., buiten de Weerd.

Jacob Walman, 2 j. en 6 m., Kortademstraat.

den 14 December.

Gerritje Velthoen, huisvrouw van Johannes van Beuge, 69 j., Voorstraat.

Geertruida Brouwer, wed. Jan van den Beld, 38 j., St. Annastraat.

Maria van Dort, 1 j., buiten de Weerd.

Evert Boomhout, 61 j., buiten de Tolsteegpoort.

Maria Schalkwijk, wed. Joseph van Rijn, 83 j., Geertebrug.

Dingena Maria Kelder, 2 j. en 2 m., Springweg.

den 15 December.

Albertus Jakobus Branswijk, 7 w., Hartsteegje.

Johannes van Zutphen, 1 j. en 6 m., Groote Eligesteeg.

Cornelis Bertus Godart, 5 j. en 6 m., Lauwersteegje.

Michiel van Emmerik, 85 j., Mariestraat.

Clasina Mastink, 11 d., buiten de Weerd.

Petrus van der Wolk, 63 j., Springweg.

Doodgeb. Zoon van Gerritje Brockhuijzen, Paardeveld.

Richardus van den Hoeven, 60 j., Vinkenburgsteeg.

den 17 December.

Doodgeb. Zoon van Gijsbert Koenders, Hekelsteeg.

Antonius van Dooren, 21 j., Hospitaal.

Gerrit de Smits, 19 j., Hospitaal.

Hendricus Ludovicus Broskij, 14 m., Buurkerkhof.

Johanna Mastwijk, huisvr. van Cornelis Mulder, 71 j., Koestr.

Cornelis Rijne, 37 j., aan den Drift.

Petronella Hendriksen, 8 m., Springweg.

den 18 December.

Diederica Helena Schutter, ongeh., 64 j., Munsterkerkhof.

Gijsbertus Ivo, 3 m., Mariestraat.

Arnoldus Verweij, 76 j., Nicolaikerkhof.

den 20 December.

Friedrich Dörriess, 50 j., Korte Viesteeg.

Hendricus Johannes van den Steen, 33 j., Volderbrug.

Jacobus Hermanus Woerdes, 35 j., Springweg.

Thomas Allen, 9 m., Vreeburg.

Hermanus Thomas Everardus Rietveld, 6 m., Choorstraat.

Doodgeb. Dochter en Zoon van Tadik Riet, Janskerkhof.

Arnolda Aleijda Schot, wed. Gerard Johan Bruijn, 76 j. en 10 m., Lijnmarkt.

Adriana Hendrica van der Rijst, 2 j. en 7 m., Jerusalemsteeg.
Hendrica Leeman, wed. Dirk Korbeek, 80 j., aan 't Zand.
Sophia Elizabetha Stilwaag, huisvr. van Aldert Sandveer, 70 j., buiten de Weerd.
Johanna Arnolda van Heerden, wed. Wilhelmus van den Bergh, 63 j., buiten de Weerd.

den 21 December.

Jan Christiaan Leewen, 5 w., Jufferstraat.
Anthonia Christina Leewen, 5 w., Jufferstraat.
Hendrica van Diepeningen, wed. Jan Tekelenburg, 80 j., Kleine Eligesteeg.

den 22 December.

Catharina Jansen, 10 m., Elisabethstraat.
Jacob Kuijper, 14 m., Stroosteeg.

den 24 December.

Hermanus Johannes Tushuijsen, 3 m., Watersteeg.
Hendrik Zweijnen, 66 j., achter St. Pieter.
Doodgeboren Zoon van Johannes Mulder, Wijde Doelen.
Doodgeb. Zoon van Ernst Fredrik Anthonie Reedee, Groote Eligesteeg.
Doodgeb. Dochter en Zoon van Cornelis Elsendoorn, Lange Lauwerstraat.
Elisabeth Okhuijsen, huisvr. van Cornelis Elsendoorn, 26 j., Lange Lauwerstraat.
Hendrica Veger, 8 j., Joderijtje.
Aart Paulus Veen, 1 j. en 7 m., Lollestraat.
Bernardus Geesink, 61 j., Viebrug.
Dirk Roos, 14 d., Paauwsteeg.
Maria Geertruida de Rijk, huisvr. van Johannes Jacobus van Amerongen, 39 j., Hartsteegje.
Hendrik Bettink, 4 j. en 6 m., Lange Nieuwstraat.
Christina Johanna de Groot, huisvr. van Wijnand Koppenhoud, 34 j., Steenweg.
Jacobus van Leeuwen, 22 j., Hospitaal.

den 27 December.

Johanna Elisabeth van Sterkenburg, 6 m., buiten de Tolsteegpoort.
Christina Maria Albers, 3 m., Kreupelstraat.
Isaac Gerard Biben, 44 j., Lange Nieuwstraat.
Johannes Uijlenberg, 65 j. en 6 m., over 't Stadhuis.
Sophia Palis, 11 m., buiten de Wittevrouwepoort.
Antje Goes, ongeh., 21 j., buiten de Tolsteegpoort.
Gerardus Verburg, 74 j., Bergstr.
Augustina Anna Pepin, ongeh., 45 j., Lange Nieuwstraat.
Doodgeb. Dochter van Johannes Loffeldt, Wijde doelen.
Johannes van der Stroom, 1 j. en 7 m., Zandstraat.

den 28 December.

Franciscus Simons, 63 j., in het Gasthuis.

Alida Herfkens, 10 m., Groenesteeg.

Doodgeb. Zoon van Eduard Johannes van Deventer, Viebrug.

Johannes Simes, 8 j. en 6 m., Tuchtsteegje.

Hermanus van der Plaats, 8 m., Potterstraat.

Doodgeb. Dochter van Hendricus Johannes Ligteringen, Lange Rosendaal.

Johannes Versteeg, 55 j., Stroosteeg.

den 29 December.

Johan Gerard Sas, 76 j. en 4 m., Maliebaan.

Johannes van der Porten, 76 j., buiten de Tolsteegpoort.

Johanna Gerarda van den Berg, huisvr. van Hendrik Lina, 28 j., buiten de Weerd.

Cornelis Marinus Martens, 8 w., buiten de Weerd.

den 31 December.

Cornelia van Lind, huisvr. van Gerrit van Tessel, 81 j., Oude Mannenhuis.

Gerhardus de Louter, 72 j. en 6 m., Kromme Nieuwe gracht.

Willemina van Luijn, wed. Hendrik van den Akker, 75 j., Lange Hamsteegje.

Anthonie Franciscus Kelder, 3 j. en 10 m., Springweg.

Cornelis Teunis Schallekis, 8 w., Achterom.

Charles Thompson, bijna 85 j., in den Trans.

Doodgeb. Dochter van Coenraad Vermeulen, Lange Smeesteeg.

Catharina IJzerman, ongeh. 45 j., Paauwsteeg.

Wilhelmina de Jong, wed. Johannes Agterberg, 66 j., Magdalenesteeg.

Doodgeb. Dochter van Willem Dirk Romeijn, Geertekerkhof.

Jean Corneille Vermijne, 38 j., Mariestraat.

Clasina van Doorn, ongeh., 65 j., buiten de Catharijnepoort.

ZIEKTEN EN TOEVALLEN WAARAAN DE OVERLEDENEN GESTORVEN ZIJN:

Doodgeboren.	14.
Verval van krachten.	25.
Tering.	11.
Stuipen.	14.
Het Zuur.	2.
Borstkwaal.	9.
Waterzucht.	9.
Beroerte.	4.
Gevolgen van de Tanden.	1.
Koortsen.	2.
Slijmziekte.	2.
Slijmberoerte.	2.
Zenuwkoortsen.	2.
Zelfmoord.	1.
Longontsteking.	3.
Beenbederf.	1.
Water in de borst.	2.
	104.

Transport.	104.
Bezetting op de borst.	2.
Borsttering.	3.
Stikzinking.	1.
Subiet overleden.	2.
Verdronken.	1.
Buikkwaal.	2.
Kliertering.	1.
Kanker.	1.
Galkoorts.	2.
Knobbeltering.	1.
Kinkhoest.	1.
Blaasontsteking.	1.
Ontsteking in de hersenen.	1.
Zinkingkoortsen.	1.
Keelziekte.	1.
	125.

HET GETAL DER JAREN, HETWELK DE OVERLEDENEN BEREIKT HEBBEN, IS ALS VOLGT:

	Mann.	Vr.	Tot.
Doodgeboren.	8	6	14.
Beneden het jaar.	13	8	21.
Van 1 tot 10 jaar.	13	6	19.
» 10 » 20 »	1	1	2.
» 20 » 30 »	4	4	8.
» 30 » 40 »	6	4	10.
» 40 » 50 »	2	3	5.
	47—32—79.		

	Mann.	Vr.	Tot.
Transport.	47.	32.	79.
Van 50 tot 60 jaar.	3	2	5.
» 60 » 70 »	11	5	16.
» 70 » 80 »	7	8	15.
» 80 » 90 »	2	7	9.
» 90 » 100 »	»	1	1.
	70—55—125.		

VERKOCHTE VASTE GOEDEREN ENZ.

Den 1 *December*, door den Notaris STEVENS.

N°. 1. De Ambachts-Heerlijkheid van Veldhuizen, Rosweide en Bijleveld, gelegen in de Provincie Utrecht Kanton IJsselstein, enz. Opgehouden voor *f* 30,100.

N°. 2. Eene kapitale Hofstede, bestaande in Huizinge en verdere Getimmerten, benevens 28 Bunders, 42 Roeden, 62 Ellen Boomgaard-, Bouw-, Wei-, Hooi-, Bosch-, Tuin- en Rietlanden, onder de Gemeente Kamerik Mijzijde, Provincie Utrecht. Verkocht voor *f* 10,000.

N°. 3. Eene kapitale Hofstede, bestaande in Huizinge en verdere Getimmerten, met 23 Bunders, 50 Roeden, 90 Ellen Boomgaard-, Bouw-, Wei-, Hooi-, Bosch- en Tuinland, onder de Gemeente Laag Nieuwkoop, Provincie Utrecht.

N°. 4. 5 Bunders, 88 Roeden, 50 Ellen Bouw-, Wei-, Hooi- en Boschland, gelegen in de Gemeente Haarzuilens. Te zamen opgehouden voor *f* 10,400.

N°. 5. Eene kapitale Hofstede, bestaande in eene Huizinge en verdere Getimmerten, mitsgaders 39 Bunders, 35 Roeden, 85 Ellen Boomgaard-, Bouw-, Wei- en Boschland, gelegen in de Gemeente Teckop. Opgehouden voor *f* 10,400.

N°. 6. Eene kapitale Hofstede, bestaande in eene Huizinge en verdere Betimmering, met 14 Bunders, 71 Roeden, 49 Ellen Bouw-, Wei-, Hooi-, Boom-, Bosch- en Tuinlanden, gelegen in den Polder Breeveld, Gemeente Woerden, Provincie Utrecht.

N°. 7. Acht Bunders, 34 Roeden, 20 Ellen Hooiland, gelegen in den Polder Kattenbroek, Gemeente Linschoten, Provincie Utrecht. Te zamen opgehouden voor *f* 8,300.

Den 15 *December*, door denzelfden Notaris.

N°. 1. Eene Warmoesiers hofstede, met Huizinge en verdere Getimmerte, wijk M, N°. 599, mitsgaders annex Moesland, te zamen 12 Roeden, 5 Ellen, staande en gelegen in de Lauwerecht, nabij de Roode Brug, Gemeente Utrecht, aan de Zuidwestzijde van de rivier de Vecht. Opgehouden voor *f* 1,050.

N°. 2. Eene Warmoesiers hofstede, met Huizinge in drie woningen verdeeld, wijk M, N°. 313—314, nog eene Huizinge, N°. 312, en Schuur, benevens aanbehoorend Moesland, te zamen groot ongeveer 1 Bunder, 53 Roeden, 92 Ellen, staande en gelegen als voren, aan de Noordoostzijde van de rivier de Vecht. Opgehouden voor *f* 4,600.

N°. 3. Eene jaarlijksche Erfpacht, groot *f* 6,00, gaande uit eene Strook, Grond en Steeg, gelegen als voren, achter en naast de Herberg *de drie Voorutjes*. Opgehouden voor *f* 100.

N°. 4—7. Vier Woningen, met Erven en Grond, wijk M. N°. 317—320, staande en gelegen als voren. Te zamen verkocht voor *f* 1,690.

Denzelfden datum, door den Notaris VAN SCHERMBEEK.

Eene Woning, staande te Utrecht, in de Sloriesteeg, bij de Varkensmarkt, wijk C. N°. 629. Verkocht voor *f* 500.

Den 29 *December*, door den Notaris C. J. NAGTGLAS.

N°. 1. Eene kapitale en wel doortimmerde Huizinge, Erve, Grond, Plaats en Tuintje, staande binnen Utrecht, aan de Westzijde van de Oude Gracht, nabij de Jacobiebrug, wijk C, N°. 52. Nog twee Woningen, wijk C, N°. 219—221. Opgehouden voor *f* 7,700.

N°. 2, 3 en 4. Drie Woningen, staande nevens de anderen, in het Jacobie kerksteegje, wijk C, N°. 218, 222 en 223. Te zamen opgehouden voor *f* 1,180.

ALPHABETISCH REGISTER.

Bladz.

Amersfoort, Zie Lothes, (P. W.)

Asch v. Wijck, (A. M. C. v.) Depositie van H. v. Buchell. 287, 324.

Bodel Nijenhuis, Beredeneerde lijst van de kaarten der Provincie Utrecht. . . . . 360, 381, 441.

Bolhuis, (J. H. van) Proeve eener geschiedenis van het kasteel Vredenburg, (*met 3 afbeeldingen*). . 73, 109, 145, 185.

———————— Anticritiek op het voorgaande. . . . 397.

Buchell, (H. van) Zie van Asch van Wijck.

Campen, (Jacob van) (*met portret*). . . . . 37.

Coenraad en Waltram (Bisschoppen), Verdedigers van Keizer Hendrik IV. . . . . 425.

Dodt van Flensburg, Zie Johan van Beijeren.

————————, Zie Viglius van Zuichem.

————————, Zie Vonnissen.

Geld, (Afzetting van het) in 1490. . . . . 417, 450.

Groebe, (D.) Over het vermeende Muntregt van Utrecht. 273, 309, 352.

Hendrik IV (Keizer), Zie Coenraad.

Henrick van Beijeren, Zie Vrybrant-teycken.

Jaarmarkt, (Opgave van de) in 1837, 1838. . . . . 269.

Johan van Beijeren, (Briefwisseling tusschen) en de stad Utrecht, door Dodt van Flensburg. . . . . 24, 55.

Kaart van den platten grond der stad Utrecht naar de kadastrale opmeting. . . . . 345.

Kaarten, (Lijst van), Zie Bodel Nijenhuis.

Landerijen in het Sticht te Utrecht. . . . . 105.

Lothes, (P. W.), Over den gebruikten sterken drank tegen wijn en bier te Utrecht, in het laatst der vorige eeuw. . 177.

———————— Onderzoek nopens de vroegere nijverheid te Amersfoort. 294, 334

———————— Leder en lederhandel. . . . . 369.

Muntregt van Utrecht, Zie Groebe.

Naamlijst (Maandelijksche) van Geborenen, Voltrokken Huwelijken en Overledenen. 1, 13, 25, 37, 49, 61, 73, 85, 97, 109, 121, 133.

Nijverheid, Zie Lothes.

Paarden (Belastbare), in 1668. 336

Bladz.

Paardenmarkt. . . . . 105, 141, 181, 305, 333.
Pieterskerk, (St.) te Utrecht. . . . . 229.
Platten grond der stad, Zie Utrecht.
Roijaards, (H. J.) Herinnering der Unie van Utrecht. . . . 1.
Staat van bevolking en derzelver godsdienstige gezindheden, op den 1 Januarij 1838. . . . . 33.
—— der Geborenen, Huwelijken, Overledenen enz., in de stad Utrecht, over den jare 1838. . . . . 461.
—— van het getal jaren van de Overledenen, over den jare 1838. . . . . 462.
—— —— de ziekten of toevallen der Overledenen, over 1838. 463.
—— —— Geborenen, Voltrokken Huwelijken en Overledenen in de steden van deProvincie Utrecht, gedurende het jaar 1838. 460.
—— (Maandelijksche) der Geborenen, Huwelijken en Overledenen, in de steden der Provincie Utrecht. 36, 72, 108, 144, 184, 228, 272, 308, 344, 380, 424, 460.
Stand des Waters. . 36, 72, 108, 144, 184, 228, 272, 308, 344, 380, 424, 460.
Tooverij in Utrecht. . . . . 67.
Unie van Utrecht, Zie Roijaards.
Utrecht, (Naamsbetcekenis van). . . . . 263.
———, Zie Johan van Beijeren.
———, (Plan der stad), *met den platten grond*. . . . . 345.
———, (Lijst van de Kaarten der Provincie), Zie Bodel Nijenhuis.
Vaandel, (Overgifte van het), der Burgercompagnie de Zwarte knechten. . . . . 455.
Verkoopingen van Vaste Goederen. 12, 35, 47, 60, 71, 82, 95, 106, 118, 132, 143.
Viglius van Zuichem (Brief van), door Dodt van Flensburg. 69.
Vonnissen (Criminele), door Dodt van Flensburg. . . . . 267.
Vonnissen, Zie Tooverij.
Vredenburg, Zie van Bolhuis.
Vrybrant-teycken van Bisschop Henrick van Beijeren (1527) (*met afbeelding*), tegenover. . . . . 309.
Waterstand, Zie Stand des Waters.
Weerkundige Waarnemingen. . 34, 35, 70, 106, 142, 182, 226, 270, 306, 342, 378, 422, 458.
Zwarte knechten, Zie Vaandel.

MISSTELLING.

Achter de opgave der geborenen enz. van de maand Maart staat: Totaal 178, als 100 manl. 78 vrouwl. Onechte 9 manl. 7 vrouwelijk, moet zijn: Totaal 169, als 69 manl. 73 vrouwl. Onechten 8 manl. 7 vrouwelijk.

Bladz. 377 bovenste regel *staat* kander, *lees* elkander.

———— 10 regel van onder *staat* Duchters, *lees* Juchters.

Onder de Afbeelding van Vredenburg over bl. 109 *staat* Brounius, *lees* Braunius.

BERIGT VOOR DEN BINDER.

De Platen te plaatsen: Het Portret van Jacob van Campen tegen over . . . . . bl. 37.

Het gewelf onder het Zuidelijk bolwerk van het Kasteel Vredenburg. . . . . 73.

Het Kasteel Vredenburg naar M. van Hooren en Braunius. . . . . 109.

Beleg van Vredenburg. . . . . 145.

De afbeelding van het Vry-brant teycken van Bisschop Henrick van Beijeren. . . . . 309.

Platten grond der stad Utrecht. . . . . 345.